

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Historické vědy – Historie/obecné dějiny

Ján Bakyta

**LATINSKÝ ZÁPAD V ZRKADLE BYZANTSKÉHO
DEJEPISECTVA (6.-8. STOR.)**

**LATINSKÝ ZÁPAD V ZRCADLE BYZANTSKÉHO
DĚJEPISECTVÍ (6.-8. STOL.)**

**LATIN WEST MIRRORED BY THE BYZANTINE
HISTORIOGRAPHY (6th-8th CENTURIES)**

Dizertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Drška, Ph.D.

2014

Prohlašuji, že jsem dizertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

ABSTRAKT

Základným cieľom dizertácie je zistiť, či mali východní Rimania (Byzantínci) v šiestom až ôsmom storočí záujem o latinský západ a ríšsku vládu nad ním.

V prvej časti práce sú identifikované a zhodnotené rozmanité diskurzy o počiatkoch Iustinianovej *conquisty*, resp. *reconquisty* Afriky a Itálie, artikulované v dobových prameňoch; jediný z nich, ktorý nemožno usvedčiť alebo z dobrých dôvodov podozierať z toho, že bol artikulovaný oficiálne, je diskurz istého prameňa Pseudo-Zacharia Scholastika, ktorý čini zodpovednými za vojny s Vandalmi a Ostrogótmi afrických a možno tiež italských exulantov, ktorí sa sťažovali na cisárskom dvore na miestnych vládcov. Po ďalších prípravných štúdiách (napr. o tzv. problematike Theodorichovej ústavnej pozície) je formulovaný záver, že cisár Iustinianos nemal záujem o ideologicky motivovanú obnovu ríše, ale viedol západné vojny kvôli svojim kontaktom so západnými aristokratmi.

V druhej časti dizertácie je skúmaná prezentácia Iustinianových západných vojen a západných udalostí alebo reálií v dielach byzantských historikov od Marcellina Comita a Prokopia po Theofylakta Simokatta (šieste až rané siedme storočie) a je podniknutý pokus zistiť ich postoj k tejto problematike. Ako vhodný všeobecný záver sa javí to, že dejepisci, a to ani Prokopios či Agathias, ideu ovládania západu nekritizovali, avšak prezentovali to, čo Iustinianos na západe dosiahol, predovšetkým v rámci triumfálneho diskurzu, v zásade teda ignorujúc reštauračné alebo iné zvláštnosti západných vojen, a nemali skutočný záujem o západ ako taký a o realizáciu jeho zisku a ovládania; príčinou bol snád' nedostatok kontaktov s ľuďmi zo západu. Táto situácia sa sotva mohla zmeniť v nasledujúcom období do konca ôsmeho storočia, z ktorého bohužiaľ súdobí byzantskí historici chýbajú, a mala svoj pôvod pravdepodobne už v piatom storočí.

ABSTRAKT

Základním cílem dizertace je zjistit, jestli východní Římané (Byzantinci) šestého až osmého století měli zájem o latinský západ a říšskou vládu nad ním.

V první části práce jsou identifikovány a zhodnoceny rozmanité diskurzy o počátcích Iustinianovy *conquisty*, resp. *reconquisty* Afriky a Itálie, artikulované v dobových pramenech; jediný z nich, který nelze usvědčit nebo důvodně podezírat z toho, že byl artikulovaný oficiálně, je diskurz jistého pramene Pseudo-Zacharia Scholastika, jenž činí zodpovědnými za války s Vandaly a Ostrogóty africké a možná také italské exulanty, kteří si stěžovali na císařském dvoře na místní vládce. Po dalších přípravných studiích (např. o tzv. problematice Theodorichovy ústavní pozice) je učiněn závěr, že císař Iustinianos neměl zájem o ideologicky motivovanou obnovu říše, nýbrž vedl západní války kvůli svým kontaktům se západními aristokraty.

Ve druhé části dizertace je zkoumána prezentace Iustinianových západních vojen a západních událostí nebo reálií v dílech byzantských historiků od Marcellina Comita a Prokopia po Theofylakta Simokatta (šesté až rané sedmé století) a je podniknut pokus zjistit jejich postoj k této problematice. Jako vhodný obecný závěr se jeví to, že dějepisci, a to ani Prokopios nebo Agathias, ideu ovládnutí západu nekritizovali, avšak prezentovali to, co Iustinianos na západě dosáhl, především v rámci triumfálního diskurzu, tudíž v zásadě ignorující restaurativní nebo jiné zvláštnosti západních vojen, a neměli skutečný zájem o západ jako takový a o realizaci jeho zisku a ovládnutí; příčinou byl snad nedostatek kontaktů s lidmi ze západu. Tato situace se stěží mohla změnit v následujícím období do konce osmého století, ze kterého bohužel chybí soudobí byzantští historikové, a měla svůj původ pravděpodobně již v pátém století.

ABSTRACT

The basic aim of the thesis is to investigate whether the Romans of the East (Byzantines) during the 6th to the 8th centuries were interested in the Latin west and the imperial rule over it.

In the first part of the work, the various discourses concerning the origins of the Justinianic conquest or reconquest of Africa and Italy articulated in the contemporary sources are identified and evaluated; the only one which cannot be shown or supposed to have been officially articulated is the discourse of a source of Pseudo-Zachariah Scholasticus which makes African and maybe also Italian exulants complaining in the imperial court about the local rulers responsible for the Vandal and Gothic wars. After some other preliminary studies (e.g. concerning the so-called problem of Theoderic's constitutional position), it is concluded that the emperor Justinian was not interested in an ideologically founded restoration of the empire, but made the western wars because of his contacts with western aristocrats.

In the second part of the thesis, the presentation of the Justinianic western wars and western events or realities in the works of the Byzantine historians from Marcellinus Comes and Procopius to Theophylactus Simocatta (the 6th to the early 7th centuries) is investigated and an attempt is made to explore their opinion of these problems. The appropriate general conclusion seems to be that the historians, nor even Procopius or Agathias, did not criticize the idea of ruling the west, but presented Justinianic western achievements mainly in the terms of the triumphal discourse, thus basically ignoring restorative or other particularities of the western wars, and were not really interested in the west as such and in the realization of its conquest and rule. The reason was maybe the lack of personal contacts with the Westerners. This situation can hardly have changed in the next period to the end of the 8th century, unfortunately lacking contemporary Byzantine historians, and it originated probably already in the 5th century.

OBSAH

Úvod	1
I. Pozadie Iustinianovej západnej politiky a repertoár dobových diskurzov	11
1. Problematickosť tézy o Iustinianovej <i>restauratio imperii</i>	11
2. Iustinianova západná politika v jednotlivých cisárskych zákonoch	13
3. Diverzita diskurzov v oficiálnych výpovediach legislatívy o Iustinianovej západnej politike	36
4. Príčina západných vojen u Prokopia	43
5. Príčina západných vojen u Iordana a v Marcellinovej <i>Kronike</i>	52
6. Výpravy do Afriky a Itálie u Pseudo-Zacharia Scholastika	71
7. Prokopiove <i>Stavby, O úradoch</i> Ióanna Lyda a problematika širokého reštauračného programu	85
8. Problematika plánu <i>reconquisty</i> západu pred Iustinianom	95
9. Problematika Marcellinovej <i>Kroniky</i> ako nepriameho dokladu plánu <i>reconquisty</i>	100
10. Theodorichova „ústavná“ pozícia a Iustinianove vzťahy s Ostrogótmami pred vypuknutím vojny	114
11. Iustinianova západná politika medzi žiadosťami západných aristokratov a hľadáním východného diskurzu	139
II. Reflexia západu byzantskými historikmi	175
1. Prokopios z Kaisareie	175
2. Autori Marcellinovej <i>Kroniky</i>	205
3. Iordanes	214
4. Ióannés Lydos	221
5. Kyrillos zo Skythopole	229
6. Autori Malalovej <i>Kroniky</i>	235
7. Pseudo-Zacharias Scholastikos a jeho zdroj	243
8. Agathias z Myriny	246
9. Menandros Protector	263
10. Euagrios Scholastikos	267
11. Theofylaktos Simokattés	269
Záver	275
Zoznam použitých zdrojov	283
1. Primárne pramene	283
2. Sekundárna literatúra	286

ÚVOD

Téma byzantsko-západných politicko-diplomatických vzťahov nepatrí v historickej vede medzi zanedbané, je však pomerne nápadné, že jej chronologicky dolnou hranicou je spravidla prelom ôsmeho a deviateho storočia, cisárstvo franského kráľa Karla Veľkého, ktoré znamenalo počiatok tzv. problému dvoch cisárov. Zanedbávanie obdobia predchádzajúceho je do značnej miery pochopiteľné: o byzantských dejinách siedmeho až ôsmeho storočia mnoho nevieme a o dianí v Itálii, predstavujúcej v danej dobe v podstate jedinú kontaktnú zónu byzantskej ríše a západného sveta, i o diplomatických stykoch byzantskej ríše a Frankov je možné povedať to isté; v konečnom dôsledku je ale hlavným problémom nedostatok naratívnych a iných prameňov, predovšetkým na byzantskej strane. Pokiaľ ide o ešte skorší časový interval, štvrté až šieste storočie je dobou existencie rímskej ríše zároveň na východe i na západe a jej dozvukov a otázka vzťahov byzantskej (východnej rímskej) ríše a rímskeho až postrímskeho západu sa zdá mať iné dimenzie; ide o vzťahy takpovediac interné, nie medzi dvomi či viacerými zreteľne odlišnými subjektmi.

Pod dozvukmi vzťahov dvoch rímskych ríš tu rozumiem predovšetkým expanziu z Konstantinopole panujúceho cisára Iustiniana I. (527-565) na územia, predtým podliehajúce západným cisárom, ktorá ziskom Itálie vytvorila už zmienenú kontaktnú zónu s latinským západom.

Pozadie Iustinianovej expanzie bývalo a býva interpretované ako ideologicky motivovaný pokus znovuzjednotiť územie rímskej ríše v niekdajšom rozsahu (v podstate štvrtého storočia) pod vládou cisára sídliaceho v Konstantinopoli. V najnovšej dobe bola táto predstava pravdaže niektorými bádateľmi značne modifikovaná až celkom poprená.

Malá tematizácia byzantsko-západných vzťahov v šiestom až ôsmom storočí a spornosť pozadia Iustinianovho znovudobytia častí západnej ríše by snáď samé osebe ako ospravedlnenie štúdie, venovanej týmto problémom, postačili. Avšak ešte výraznejším stimulom k jej napísaniu bola pre mňa absencia práce, ktorá by nejakým systematickým spôsobom preskúmala nie azda príslušné diplomaticko-vojenské dianie, ale postoj obyvateľov byzantskej ríše daného obdobia k západu ako takému a cisárskej (resp. centrálnej) politike voči nemu. V rámci statí o rôznych byzantských historikoch šiesteho až siedmeho storočia síce nájdeme vyjadrenia o ich ponímaní západnej problematiky, avšak súhrnne sa téme, nakoľko mi je známe, žiaden bádateľ nevenoval.

Diela byzantských historikov sú najvýraznejším a bezmála jediným vhodným prameňom pre výskum postojov východných Rimanov (Byzantíncov) šiesteho až ôsmeho storočia k západu, a to vďaka tomu, že popisovali a reflektovali cisársku politiku, vrátane západnej, a vojenské dianie, vrátane toho západného. Iné písomné pramene snáď neprinášajú k téme nič ďalšie alebo aspoň nič

podstatné, aspoň nakoľko môžem usudzovať na základe svojich znalostí novodobej odbornej literatúry.

Hlasy niekoľkých autorov pochopiteľne nemožno považovať za reprezentatívnu vzorku názorov v byzantskej spoločnosti šiesteho až ôsmeho storočia, či už máme na zreteli ich nevelký počet alebo to, že pri svojom sociálnom, kultúrnom a geografickom *milieu* sotva mohli zastupovať všetky spoločenské segmenty. Je však lepšie sa s daným stavom zmieriť a prípadné závery prezentovať s príslušným *caveat*, než rezignovať na výpovednú hodnotu aspoň tých svedkov, ktorých máme k dispozícii.

Predložená práca má koncepčne pomerne blízko k monografii W. Kaegiho, ktorá sa venovala vzťahom západnej a východnej rímskej ríše v piatom storočí, preberajúc najskôr príslušnú politiku byzantských cisárov a v nadväznosti na to reflexiu vtedajšieho úpadku západnej ríše v dielach východných autorov.¹

Užitočnosť spracovávania reflexií neskoroantických či ranostredovekých problémov či postáv v dielach jednotlivých autorov ukazuje najnovšie aj práca A. Goltza o obraze Theodoricha Veľkého v byzantských (ale tiež západných) prameňoch až do deviateho storočia.² Zvláštnu pasáž, venovanú „reálnemu“ pozadiu daných obrazov, síce kniha neobsahuje, ale tejto problematike sa predsa len venuje, prinášajúc nové poznatky o Theodorichovi, v kapitolách o jednotlivých prameňoch.

Je na tomto mieste vhodné priznať, že je aj mojou ambíciou v tejto práci priniesť tiež drobné nové (dost' často ale skôr staronové, tj. k novej cti privedené staršie) poznatky o jednotlivých autoroch, ich výpovediach či ich prameňoch.

Napriek tomu v nej nebudem zo zreteľa strácať ústrednú a hlavnú problematiku vzťahu Byzantíncov k západu. Kapitoly o jednotlivých autoroch sa budú inherentne pýtať na to, aký je záujem daného dejepisca o západ a aký je jeho postoj k Iustinianovej západnej politike. V závere sa potom pokúsím zhrnúť dosiahnuté čiastkové výsledky a zodpovedať otázku, či cisár Iustinianos a byzantskí historici šiesteho až siedmeho storočia mali skutočný záujem o ovládanie latinského západu, resp. častí bývalej západnej rímskej ríše.

Pokiaľ ide o chronologický záber práce, je nutné priznať, že na začiatku svojho bádania som predpokladal, že korpus analyzovaných dejepisných diel rozšírim aj o *Historia syntomos* konstantinopolského patriarchu Nikéfora I. a *Chronografiu (Kroniku)*, tradične pripisovanú Theofanovi Homologétovi, obe pochádzajúce podľa bežného názoru z prelomu ôsmeho a deviateho storočia. S postupujúcou prácou sa mi však stávalo zrejším, že dešifrovanie autorstva, pozadia a pramennej problematiky oboch týchto diel by v podstate bolo témou pre samostatnú dizertáciu.³

1 KAEGI 1968.

2 GOLTZ 2008.

3 Odkazujem iba na dve systematickejšie z početných prác P. Specka k téme, tradičné názory v mnohých ohľadoch

Objavovanie stále ďalších problémov, vyžadujúcich riešenie, ktoré sprevádzalo moju snahu určiť motiváciu cisára Iustiniana k jeho západným expedíciám, poukazovalo rovnakým smerom: na nutnosť repertoár skúmaných autorov s ohľadom na ekonómiu práce o oboch menovaných ochudobniť.

Tento krok má samozrejme určité dôsledky: chronologicky posledným autorom v zozname sa stáva Theofylaktos Simokattés, autor prvej tretiny siedmeho storočia. Z nasledujúcich približne stopäťdesiatich rokov nemáme zachované prakticky nijaké byzantské dejepisné dielo, rozhodne žiadne, ktorého fragmenty by neboli extrémne hypotetické a ktoré by obsahovalo čokoľvek o západnej problematike.⁴ Vystavať závery o byzantskom vnímaní západu a vhodnosti vlády nad ním v šiestom až ôsmom storočí, o ktoré budem usilovať, na autoroch výhradne šiesteho až začiatku siedmeho storočia je samozrejme riskantné. Potvrdenie trendu, ktorý napokon budem konštatovať, aspoň vďaka autorom zo samého konca obdobia šiesteho až ôsmeho storočia by bolo vítané. Domnievam sa však, že príslušný záver je takého charakteru, že podrobný výskum Nikéforovho a predovšetkým Theofanovho diela ho nemôže dramatickým spôsobom modifikovať.

Vymedzenie skúmaného obdobia šiestym až ôsmym storočím je podmienené jednak tým, čo bolo zmienené na začiatku úvodu, jednak súčasným vcelku všeobecne prijímaným obrazom byzantského vnímania západu v tomto období. W. Kaegi dokazoval, že v piatom storočí boli východní Rimania na osudoch svojich západných náprotivkov zainteresovaní a byzantskí cisári tento záujem pretavovali aj do praktickej politiky. Iustinianove západné expedície potom podľa neho boli plynulým pokračovaním záujmu Byzantíncov a aktívneho intervencionizmu ich vládcov z predchádzajúceho storočia.⁵ Inými slovami, Kaegi kladie Iustinianovu západnú politiku (a potenciálne aj príslušný záujem vtedajšej byzantskej spoločnosti) do neskoroantického kontextu.

Jeho závery by boli v súlade s jedinou mne známou, pomerne stručnou, syntézou byzantských vzťahov k západnej Európe v šiestom až ôsmom storočí z pera R.-J. Lilieho, ktorá túto dobu interpretuje ako rozvoľňovanie vzájomných vzťahov oboch celkov v geopolitickej, ekonomickej, náboženskej, jazykovej oblasti. O postojoch jednotlivých Byzantíncov k západu sa v stati nehovorí, avšak intencia poznámok o premene byzantskej spoločnosti má zrejme vyjadriť to, že záujem o ovládanie západu sa z nej, resp. z jej elít vytratil po vláde cisára Hérakleia (610-641).⁶

popierajúcich a modifikujúcich: SPECK (1988: 499-519; 1994). Speckove výsledky osobne poväčšinou akceptujem, bolo by však nutné ich obhajovať a presadzovať oproti množstvu tradičnejších či protikladných a medzi sebou taktiež nekompatibilných názorov. – Vcelku konvenčné vedomosti o Theofanovi a Nikéforovi a ich dielach je možné nájsť u KRUMBACHERA (1897: 342-346 a 349-351) a HUNGERA (1978: 334-339 a 344-346); informovaný novší prehľad poskytuje KAZHDAN (1999: 211-214 a 215-234).

4 Inštruktívny prehľad u KAZHDANA (1999: 19-21, cf. tiež 214).

5 KAEGI 1968: 224-225 (zhrnutie tézy o byzantskom záujme) a 238n. (Iustinianova politika ako pokračovanie predchádzajúceho trendu).

6 LILIE 1989; k datácii vyvanutia byzantského záujmu o západ vid' *ibidem*: 35 („...dieser Gesellschaft fehlt ... das Bewußtsein für die ... Einheit des alten „Römischen“ Reiches, ein Bewußtsein, das zur Zeit eines Justinian noch

Podobné úvahy predostrel už P. Lemerle, končiac ich konštatovaním, že vzájomná byzantsko-západná neznalosť v siedmom veku pripravila cestu definitívnemu rozchodu oboch svetov opačnými smermi v storočí nasledujúcom.⁷ Táto datácia do siedmeho storočia je samozrejme pomerne široká, je ale v každom prípade postiustinianovská. S tým istým storočím spojil fenomén v prvom rade ekonomického regionalizmu (*régionalisme*) byzantskej ríše, ktorý zahŕňal aj regionálnu izoláciu Konstantinopole a jej maloázijského zázemia, A. Guillou.⁸ Do doby po Iustinianovi, hoci trochu ranejšej, datuje počiatky byzantského praktického i teoretického nezájmu o západ v relatívne recentnej eseji aj J. Moorhead: „*One has the feeling that towards the end of the sixth century the west simply became less relevant to easterners.*“⁹

Podľa zmienených štúdií by sa teda zdalo, že zásadný zlom v byzantsko-západných vzťahoch, snáď vrátane opadnutia podpory cisárskej vlády na západe (v Afrike a Itálii) zo strany byzantských elít a subelít, prišiel niekedy počas Maurikiovej (582-602), Fókovej (602-610) alebo Hérakleiovej vlády.

Naproti tomu M. Cesa postulovala odcudzenosť Byzantíncov voči západu a reštauračným (západ podrobujúcim) snahám už pre dobu Iustinianovu.¹⁰ V novších štúdiách sa tiež objavuje tendencia postaviť proti sebe údajne umelo na vojny a diplomaciu sústredené Prokopiovo hlavné dejepisné dielo (*Vojny*) a Malalovu *Kroniku*, ktorá vzhľadom na svoje sústredenie sa na kresťanské aspekty života v šiestom storočí, a to aj na úkor takmer vytesnenej problematiky západného vojenského diania, údajne predstavuje omnoho vernejšiu sondu do dobovej byzantskej mentality.¹¹

Celkovým cieľom predloženej práce teda je nielen diagnostikovať príslušné postoje historikov šiesteho až začiatku siedmeho storočia, ale na tomto základe tiež rozhodnúť otázku, či nezájum o ovládanie západu panoval už za Iustiniana alebo či v zmysle prevažujúceho názoru byzantské odcudzenie od západu, s možnými dôsledkami pre vnímanie vhodnosti či užitočnosti vlády nad ním, vykryštalizovalo až neskôr (koncom šiesteho alebo v siedmom storočí).

Či už však naše zistenia podporia prvú alebo druhú možnosť, značne nepravdepodobným zostane, že by v priebehu siedmeho a ôsmeho storočia existovali podmienky pre radikálny obrat od nezájmu o vládu nad západom k jej podpore,¹² a nedá sa zrejme ani predpokladať, že by našim záverom bolo, že až po Theofylakta Simokatta je podpora ovládania latinského západu medzi

vorhanden war, aber nicht mehr unter den Nachfolgern des Herakleios...“).

7 LEMERLE 1958: 730n.

8 GUILLOU 1969: 252-254.

9 MOORHEAD 2008: 219-220 (citát na s. 220). Autor tu odkazuje aj na dobové byzantské dejepisectvo, avšak takmer bez konkrétnych detailov.

10 CESA 1981: 405-406 a 408-409.

11 Túto ideu propaguje SCOTT (1996: 20-28; 2006: 29 a 31-33). V nemeckej historiografii ju prevzala zaujímavá a v súčasnosti už značne vplyvná MEIEROVA (2003: 224-229) práca o Iustinianovej dobe.

12 V zmysle LILIEHO (1989: 34-35) úvah o byzantskej spoločnosti „temných storočí“.

byzantskými historikmi značná. V tomto zmysle snáď naša analýza materiálu šiesteho až počiatku siedmeho storočia postačí na to, aby pokryla aj nasledujúce obdobie až do vzniku „problému dvoch cisárov“ v dobe západného vládcu Karla Veľkého.

Na adresu Kaegiho monografie, rekonštrujucej byzantský záujem o západ v piatom storočí, je nutné poznamenať, že jej závery narazili na kritiku,¹³ ba, čo je ešte podstatnejšie, samotný autor v nej prakticky onen záujem relativizuje.¹⁴ Znamená to, že ak zistíme nezáujem východných Rimanov, resp. prinajmenšom dejepiscov z ich radov, o západ v dobe Iustinianovej, otvorí sa budúcemu výskumu možnosť tento jav projektovať hlbšie do minulosti, pretože postulát jeho opaku z Kaegiho pera pre piate storočie nie je dostatočný.

Je nutné na tomto mieste taktiež vyzdvihnúť už zmienenú štúdiu M. Cesa, pretože stavia svoje závery na analýze Prokopiových postojov, obsiahnutých v jeho dielach, a pripája stručné poznámky aj k ďalším autorom šiesteho storočia. Dalo by sa teda povedať, že predstavuje predobraz tejto práce.¹⁵ Na druhej strane tému nevyčerpáva, venujúc väčšiu pozornosť iba Prokopiovi a niektorých autorov nechávajú bokom úplne, a mnohé jej závery považujem za mylné.

Mylné je podľa môjho názoru oi. jedno z jej východisiek, ktoré však zdieľa s väčšinou novodobých autorov: prijímanie ideológie či programu *restauratio imperii* ako pozadia Iustinianovej dobyvateľskej politiky.

Napriek tomu, že tradičné politicko-diplomatické dejiny nie sú primárnou témou tejto práce, považujem za potrebné sa v prvej jej časti, predchádzajúcej rozboru názorov jednotlivých byzantských historikov, venovať snahe identifikovať pozadie Iustinianovej západnej politiky, už len z tých dôvodov, že tá tvorí tému alebo aspoň parciálny referenčný bod väčšiny diel, ktoré budú rozoberané v druhej časti, a že Iustinianove expedície, ako bolo naznačené, majú pre byzantsko-západné vzťahy v šiestom až ôsmom storočí nesmierny význam, pretože rozšírili (východnú) ríšu do oblastí latinského západu. Byzantská politika voči Frankom a Vizigótom za Iustinianových troch bezprostredných nástupcov takýto „zakladateľský“ význam nemá a nie je ani v byzantskej historiografii zmieňovaná, nepovažujem preto za potrebné jej venovať pozornosť.

Analýza pozadia Iustinianovej západnej politiky však má zároveň ešte iný význam: v jej priebehu budú identifikované jednotlivé oficiálne či neoficiálne diskurzy, s ktorými potom budeme

13 Napr. VÁRADY 1978: 106, incl. pozn. 85 na s. 119n.; CESA 1981: 390-392.

14 KAEGI 1968: 52-54, 56, 225n., 235, 243.

15 Je vhodné na tomto mieste zmieniť aj klasickú štúdiu DÖLGEROVU (1937) a DAGRONOVU (1988) esej. Napriek ich názvom nemá ich obsah so zameraním tejto práce mnoho spoločné. Prvý menovaný autor sa venuje prevažne neskoršiemu obdobiu a uchopuje problematiku byzantského pohľadu na západ pomerne „ideologicky“ (ako arzenál ideí, pomocou ktorých sa Byzantínci vymedzovali voči západu). To kritizuje DAGRON (1988: 50n.), ktorý sám venuje istú pozornosť výslovne aj byzantskému dejepisectvu a jeho reflexii Ríma a Itálie; pritom však cieľi prevažne na skorších alebo naopak neskorších autorov než táto práca a na problematiku ich reflexie piateho storočia (*ibidem*: 53-57) či dokonca dôb ešte starších (*ibidem*: 59-63).

operovať v druhej časti práce. Taktiež považujem za prakticky nevyhnutné delegovať niektoré úvahy, späť vlastne s jednotlivými dejepiscami, už do analýzy pozadia Iustinianových expedícií: ide predovšetkým o výskum prameňov autorov Marcellinovej *Kroniky* a Iordana a takmer kompletnú analýzu správ Pseudo-Zacharia Scholastika (resp. jeho zdroja) o Iustinianových západných vojnách.

Repertoár v druhej časti skúmaných byzantských historikov zahrnie tieto osobnosti (zhruba v chronologickom poradí, pričom je však Prokopios ako kvantitatívne najprominentnejší svedok predradený pred skoršieho Marcellina): Prokopios z Kaisareie, Marcellinus Comes (a jeho pokračovanie, ktoré rozdeľujem na dve časti od dvoch rôznych autorov), Iordanes, Ióannés Lydos, Kyrillos zo Skythopole, Ióannés Malalas (kronika tradovaná pod týmto menom podľa môjho názoru pochádza z pera troch autorov, chronologické zaradenie v tomto zozname sa opiera o posledného z nich, pre nás najdôležitejšieho), Pseudo-Zacharias Scholastikos z Mytilény (v súvislosti s dielom ktorého však v tejto práci hrá veľmi dôležitú úlohu aj v princípe neznámy autor jeho prameňa venovaného Iustinianovým západným výpravám), Agathias z Myriny, Menandros Protector, Euagrius Scholastikos z Epifaneie, Theofylaktos Simokattés.

Je nutné poznamenať, že zvláštne miesto medzi nimi zaujíma Kyrillos zo Skythopole. Ide o autora hagiografických diel, podľa štandardov anticko-byzantskej i modernej historiografie teda rozhodne nie historika. Jeden z jeho spisov však obsahuje natoľko výraznú reflexiu Iustinianových západných úspechov, že som nepovažoval za možné na jej analýzu rezignovať.

Nič k tematike západu relevantné nemožno nájsť v zachovanej tretej časti sýrskych *Cirkevných dejín* Ióanna z Efesu, vo fragmentoch (Pseudo-)Ióanna z Antiocheie a v *Chronicon paschale*.¹⁶ Tieto diela preto položky zoznamu preberaných historikov netvorí (hoci Ióanna z Efesu bude možné podozierať z autorstva prameňa Pseudo-Zacharia Scholastika a teda obzvlášť závažnej reflexie Iustinianovej západne politiky). Je samozrejme prípustné považovať za výrečný aj fakt mlčania daných prameňov o západe, osobne však spôsob, ako ho solídne využiť pri formulácii záverov, nevidím.

16 K osobe a dielu Ióanna z Efesu vid' predbežne HARVEY 1998; k *Chronicon paschale* napr. HUNGER 1978: 328-329 či WHITBY 1992: 62-65. Problematika Ióanna z Antiocheie je nanajvýš komplikovaná, pripájam sa však k názoru, že jeho pôvodné dielo siahalo iba do doby vlády Anastasia I. a fragmenty k neskoršiemu obdobiu až po cisára Fóka (Iohannes Antioch. fr. 314-321 [Roberto]), nič k západu neobsahujúce a vládu Iustina I. až Tiberia II. iba dvomi lakonickými položkami (Iohannes Antioch. fr. 314-315 [Roberto]) reflektujúce, náležia teda nanajvýš jeho pokračovateľovi (Pseudo-Ióannovi z Antiocheie); vid' k pôvodnému autorskému korpusu najnovšie Marievovo zhrnutie v úvode k edícii Iohannes Antioch. [Mariev] (s. 3*-16*) a k atribúcii postanastasiovských fragmentov MARIEV (2006: 537-539). – Nič vzťahujúce sa na západ *a priori* by nebolo možné očakávať v dielach Theofana z Byzantia a Ióanna z Epifaneie, venovaných vojne s Perziou, po ktorých sa nám v každom prípade zachovali iba nevýznamné stopy. Vid' napr. WHITBY 1992: 38 a TREADGOLD 2007: 290-293 (k Theofanovi), WHITBY 1992: 38-39 a TREADGOLD 2007: 308-310 (k Ióannovi). O obsahu jedného z diel Hésychia z Milétu, zahrňujúceho vládu Iustina I. a časť panovania Iustiniana I., nie je známe nič viac než toto jeho chronologické vymedzenie; vid' KALDELLIS 2005a: 383 a TREADGOLD 2007: 276.

O jednotlivých autoroch a ich dielach budú spravidla na začiatku príslušnej kapitoly druhej časti uvedené údaje, ktoré považujem za potrebné pre orientáciu čitateľa a predovšetkým ich evaluáciu. O Pseudo-Zachariovi uvádzam všetky informácie už v prvej časti pri jeho prvom výskyte. Rozpaky mi spôsobovalo umiestnenie informácií o Prokopiovi, Marcellinovi Comitovi (a pokračovateľoch) a Iordanovi. Systematický výklad som napokon umiestnil na začiatok príslušných kapitol druhej časti; v časti prvej predpokladám, že o Prokopiovi disponuje čitateľ dostatočnými základnými vedomosťami, a o menej známych autoroch Marcellinovi a Iordanovi informujem natoľko, nakoľko je to v daných súvislostiach nutné.

V prvej časti práce sú v rámci určitých kapitol hojne využívané niektoré ďalšie pramene: Iustinianove legislatívne texty (tzv. *Corpus iuris civilis*, obsahujúci tri zbierky, resp. diela, *Codex Iustinianus*, *Digesta/Pandectae*, *Institutiones*, a cisárove novely); zbierka listov, resp. formulárov pod názvom *Variae*, napísaných a zozbieraných italským aristokratom Cassiodorom, pôvodne prominentným aristokratickým magistrátom v ostrogótskej Itálii, potom emigrantom v Konstantinopoli a napokon laikom, podporujúcim rozvoj monasticizmu, opäť v Itálii; predovšetkým však excerpta z neznámeho textu (kroniky), označované väčšinou ako *Excerpta Valesiana II* či druhý *Anonymus Valesianus* (pre odlišenie od obsahovo a pramenne odlišného, ale tradične zároveň editovaného *Anonyma Valesiana I*, resp. *Excerpta Valesiana I*).¹⁷

Väčšina analyzovaných a použitých prameňov je pochopiteľne v gréčtine, menšia časť v latinčine. Iordanes a Marcellinova *Kronika* sú napriek latinčine texty byzantskej (východnej) proveniencie.¹⁸ Problémom pri výskume pre mňa bolo používanie diela Pseudo-Zacharia Scholastika, ktorého text má v rámci tejto práce nezastupiteľný význam. Ide o dielo napísané v sýrčine, ktorú ako takú neovládam, musel som preto spoliehať na dostupné preklady (odkazujem spravidla na štandardný latinský). Jeden z kľúčových záverov filologického charakteru¹⁹ som sa však pokúsil overiť aj v originále. Na preklad som spoliehal aj v prípade niekoľkých ďalších textov (v sýrčine napísané *Cirkevné dejiny* Ióanna z Efesu a *Kronika* Pseudo-Dionysia z Tell-Mahrē a v etiópčine zachované historické dielo Ióanna z Nikiu).

Môj prístup k neskoroantickým a ranobyzantským textom je vcelku konzervatívny v tom zmysle, že usiluje o náležité prečítanie pasáže, ktorá je predmetom záujmu, v príslušnom kontexte a kladie si otázky, aký význam má ten-ktorý v nej sa vyskytujúci výraz. Konzervatívnym prístupom je azda aj pátranie po prameňoch príslušného textu (*Quellenforschung*). Modernejšie prístupy k literárnym textom, vrátane antických a byzantských, sú mi relatívne cudzie, hoci napr. pri analýze Pseudo-Zacharia používam termín intertextualita; ten by pravdaže bolo azda možné nahradiť

17 Vid' k dielu predbežne zhrnutie CROKE 2003: 352-358.

18 Ako zdôrazňuje CROKE 2001: 11, 12n., 78, 101, 102 (Marcellinus) a 2003: 375 (Iordanes).

19 Vid' pozn. 273 a s. 82.

pojmy ako „odkaz“ ap.

Na druhej strane je môj prístup k histórii a historickým prameňom inšpirovaný postmodernými devízami a teóriami. Ak odhliadnem od téz, že minulosť je iba textom a že písanie tohto textu nie je v princípe odlišné od písania napr. románu,²⁰ ktorých hlásanie by v úvode kvalifikačnej práce pôsobilo pravdepodobne dosť provokatívne, je potrebné dotknúť sa jednej pre čitateľa tohto textu podstatnej veci: definície diskurzu, čo je termín, ktorý sa v ďalšom texte mnohokrát objaví. Chápem ho ako nemateriálny súbor „textov“, „vyjadrení“, presnejšie, hoci abstraktnejšie, „vedomostí“, ktoré zdieľa určitá spoločnosť, resp. cieľová skupina „čitateľov“ či „poslucháčov“.²¹

Ako bolo naznačené, v práci sa staviam proti predpokladu Iustinianovej ideológie *restauratio imperii*. Je nejasné, ako chápali termín „ideológia“ tí bádatelia, ktorí ho v súvislosti s *restauratio imperii* výslovne použili;²² je dokonca nejasné, či použitie tohto termínu reflektovali. Osobne ho v týchto súvislostiach chápem (a s touto predstavou polemizujem) ako súbor vedomostí, ktorý má konkrétneho autora, je pomerne striktné vymedzený, resp. definovaný, opierajúc sa spravidla o autoritatívne materiálne texty, zahŕňa imperatív, resp. program, ktorý je treba naplniť a prípadne splnený udržiavať, a je publiku sugerovaný pomerne umelo. Nie sú to vlastnosti, ktoré by diskurz nemohol mať, ale v kontexte tejto práce ich nemá.

V praxi to znamená, že reštauračná ideológia, pripisovaná Iustinianovi, má ako autora Iustiniana, obsahuje imperatív získať späť celok alebo aspoň časť v prospech barbarov strateného rímskeho územia a je zviazaná s oficiálnymi textami a proklamáciami. Naproti tomu reštauračný diskurz, o ktorom na nasledujúcich stránkach hovorím, je povedomím o stratách ríše v prospech barbarov, ktoré určitému, zrejme vzdelanému, publiku nevsugeroval až Iustinianos, na ktoré ale nie je naviazaná imperatívna nutnosť usilovať o nápravu.

Niekoľko potrebných slov k technickej stránke práce je možné začať poznámkou, že použitú literatúru citujem úsporným spôsobom, ktorý v historických prácach síce príliš obvyklý nie je, zaužíval sa však napr. v prácach lingvistických: pomocou sigly pozostávajúcej z priezviska autora a roku pôvodného vydania, prípadne doplneného písmenom, ak citujem dve práce totožného autora z toho istého roku; presné miesto, napr. strana, je špecifikované za dvojbodkou. Jediný problém nastal v prípade totožných sigiel pre publikácie Alana Camerona a Averil Cameron z r. 1985, avšak prvá z nich figuruje len v rámci jedného odkazu v zozname literatúry, kde snád čitateľ práce pohodlne odlíši, o koho ide, na základe skratiek krstného mena autora.

20 Vid' napr. BROWN 2005: 101-102 a 103-107.

21 Cf. BROWN 2005: 59-62; menej abstraktne BUBMANN 2008: 141 (s.v. Diskurs 3).

22 Napr. BONINI 1976: 12 a 15 a relatívne nedávno BRODKA 1999: 243-244. Častejšie sa hovorí o „programe“, čo je ale pomerne podstatný aspekt ideológie, ako ju chápem.

Primárne pramene citujem siglami (meno autora a prípadne názov, eventuálne skrátené). Tie som koncipoval jednotne v latinskej podobe, čoho spôsobuje dva problémy. Jednak sa v texte práce napr. Prokopios objavuje v konkrétnych odkazoch nie s gréckou, ale s latinskou podobou mena, jednak vedie snaha zachovať podobu sigly nezmenenú k miestami neelegantnému používaniu nominatívu autorského mena. Pomerne neobratné je tiež odkazovanie na úvody, poznámky, komentáre či kritické aparáty, obsiahnuté v edíciách prameňov, verím však, že prípady ako „Mommsen v edícii Iordanes, *Getica* (s. XLII, pozn. 78)“ nepresahujú únosnú mieru rušivosti.

Grécke a latinské vlastné mená a názvy uvádzam prevažne v gréckej, resp. latinskej podobe, avšak v istých prípadoch (napr. Rím) uprednostňujem v slovenčine zdomácnelé názvy. Pomenovanie „Itália“ nie je v súčasnej slovenčine obvyklé, avšak odlišuje geografický pojem, v podstate totožný s Apeninským poloostrovom, používaný pre reálie rímskeho sveta, od „Taliaska“, bežného názvu Talianskej republiky a prípadne tiež geografického pojmu, používaného v spojení so stredovekými a neskoršími reáliami. Od slovenskej praxe („Konštantínopol“) sa odchyľujem v prípade idiosynkratického názvu „Konstantinopolis“, zachovávajúc oi. grécku a latinskú nominatívnu koncovku a gramatický rod.

V niektorých prípadoch bolo ťažké rozhodnúť sa medzi použitím gréckej a latinskej podoby mena. Najmarkantnejší prípad možných sporov je Iustinianos; v prípade cisárov sa však riadim zásadou označovať všetkých do Theodosia I. latinskou podobou, neskorších potom gréckou alebo latinskou podľa toho, či boli vládcami východnej alebo západnej rímskej ríše.

V prípade germánskych mien volím pomerne arbitrárne jednu z používaných podôb bez ohľadu na to, či je z germanistického pohľadu sofistikovaná a náležitá, alebo na to, aký prepis mena najčastejšie používajú grécke či latinské pramene. Meno „Theodorich“ pre ostrogótskeho vládcu je v slovenčine pomerne zaužívané, v prameňoch v klasických jazykoch ale nie príliš obvyklé; meno „Amalasuinthá“ je nielen jedným z mnohých variantov v latinských a gréckych prameňoch, ale ani nedisponuje zaužívaným slovenským ekvivalentom. Meno perzského kráľa Chosroa (I.) uvádzam v gréckej podobe.

Vlastné mená a názvy z gréckej abecedy prepisujem v práci dvojakým spôsobom. Pre osoby z doby klasického Grécka (napr. Thúkýdídés) vyznačujem pomocou dĺžňov výslovnosť (kvantitu vokálov), ktorá bola v danom období snáď ešte stále aktuálna. V období, ktoré je vlastným predmetom tejto práce, bola fonetika gréčtiny už nepochybne značne odlišná. Považujem preto anachronické klasicizujúce transkripcie, držiace sa historickej dĺžky vokálov, za nepríliš vhodné. Na druhej strane by bolo zložité, neobvyklé a s vedomosťami, ktoré máme, nanajvýš riskantné pokúšať sa o akýsi foneticky celkovo verný prepis. Volím preto zjednodušenú transliteráciu, tj. takmer verne kopírujem ortografiu klasických textov (bez zohľadňovania akcentov), ktorá umožňuje spätne

previesť transkribované meno do alfabety. Vyplýva z toho to, že odlišujem <η> od <ε> a <ω> od <ο> s využitím dĺžňov ako znakov pre prvé menované grafémy. Odchýlkou od tejto všeobecnej zásady je napr. transliterácia <ou> ako <u>, nie <ou>. Pohla ma k nej frekvencia, s ktorou by sa tento v česko-slovenskej grécistickej praxi neobvyklý grafém v práci objavoval prinajmenšom vďaka zmienkam o Iustinianovi.

Tradícii ďakovania v závere úvodu tým, ktorí sú nejakým spôsobom spojení s autorom a jeho prácou, sa rozhodne a rád neplánujem vyhnúť. Predovšetkým patrí moja vďaka môjmu školiteľovi, doc. Václavovi Drškovi, jednak za nesmiernu trpezlivosť, ktorou sprevádzal zrod tejto práce, jednak za to, že táto práca vôbec mohla začať vznikáť; jej základná *Fragestellung*, polozenie otázky o byzantskom vnímaní vhodnosti vlády nad západom, je totiž jeho zásluhou. Za všetky omyly a nedokonalosti, ktoré sa v práci nepochybne objavajú, samozrejme nesiem výhradnú zodpovednosť ja; za všetky eventuálne kladné výsledky môjho snaženia však pripisujem zásluhu v tomto zmysle aj jemu.

Za trpezlivosť ďakujem tiež doc. Dagmar Muchnovej, rovnako ako za jej neutíchajúce pobádanie k tomu, aby práca bola čo najskôr dokončená.

Obdobnými výzvami k jej vzniku prispeli aj moji rodičia, ktorým samozrejme vďačím aj za mnoho iného. Za podporu a povzbudzovanie nielen pri písaní práce náleží vďaka môjmu bratovi, Mgr. Matejovi Bakytovi.

Doc. Lucii Pultrovej na tomto mieste súhrnne ďakujem za opakovanú ochotu konzultovať so mnou niektoré miesta latinských pramenných textov; konkrétne inštalácie sú špecifikované a vďakou sprevádzané v poznámkovom aparáte. Aj v tomto prípade platí, že rozhodnutia, ktoré som vo veci prekladu, resp. interpretácie príslušných miest urobil, idú na môj vrub, obzvlášť v prípade, ak sú chybné.

Dr. Martin Bažil sa teší mojej vďačnosti za ochotu so mnou prekonzultovať jednu latinskú pasáž (k čomu nedošlo), za námahu, ktorú v Berlíne vynaložil na zaopatrenie jednej položky sekundárnej literatúry pre túto prácu, a za milé povzbudzovanie k ukončeniu tvorivej činnosti.

Dr. Ivan Prchlík so mnou konzultoval problematiku Iustinianovej protipohanskej legislatívy, ako naznačujem v príslušnej poznámke. Moja jemu patriaca vďačnosť sa však spája ešte viac s príjemnými kolegiálnymi rozhovormi, ktoré som s ním mohol viesť na tému neskorootantských, resp. ranobyzantských dejín a dejepisectva.

I. POZADIE IUSTINIANOVEJ ZÁPADNEJ POLITIKY A REPERTOÁR DOBOVÝCH DISKURZOV

1. Problematickosť tézy o Iustinianovej *restauratio imperii*

Cisár Iustinianos I. viedol počas svojej vlády niekoľko vojen s kráľovstvami, ktoré založili vodcovia germánskych kmeňov na teritóriu západnej časti rímskeho impéria, resp. západorímskej ríše: prvou z nich bola krátka, víťazná a preto pomerne jednoznačne úspešná výprava, ktorá ukončila existenciu severoafrického kráľovstva Vandalov a Alanov (533-534). Vzápätí vypukli boje s Ostrogótmami, ktorých panovník ovládal územie Itálie a priľahlé oblasti Balkánu, Gálie a priľahlých ostrovov (Sicília, Korzika). Tento konflikt napokon trval, ak odhliadneme od zrejme nevýrazných dozvukov, takmer dvadsať rokov (535-553) a hoci skončil byzantským ovládnutím Itálie a ostatných oblastí, spadajúcich predtým pod vládu ostrogótskych kráľov, jeho hodnotenie ako byzantského úspechu je o poznanie rozporupľejšie, predovšetkým s ohľadom na závažné neblahé ekonomické a sociálne dopady bojov na Itáliu a jej obyvateľstvo a na veľmi krátke obdobie, počas ktorého byzantská ríša dokázala udržať túto svoju vojnovú korisť nezmenšenú. Už r. 568 totiž prechod Langobardov z Panónie do Itálie viedol k novým predlžovaným bojom o túto oblasť. Do vojny Byzancie s Ostrogótmami sa ako autonómny subjekt zapájali franské vojská, ale o byzantskej expanzii na úkor franských politických útvarov sa v tejto súvislosti hovoriť nedá. Poslednou z Iustinianových vojen na latinskom západe bola intervencia do sporov o vizigótsky trón, ktorá viedla k byzantskému opanovaniu istých pobrežných miest južného Španielska (r. 552?). Vizigótske kráľovstvo však zničené nebolo a po niekoľkých desaťročiach úspešne dokončilo proces spätného opanovania svojich niekdajších južných dŕžav na úkor Byzancie.

Dramatické vojenské dianie a následné geopolitické zmeny v oblasti latinského západu, ktoré som čo najstručnejšie zhrnul, boli v odbornej literatúre mnohokrát s rôznou mierou podrobnosti vylíčené.²³ Ak však ide o otázku, ako k týmto vojenským konfliktom došlo, obmedzujú sa moderní autori na väčšinou veľmi stručné konštatovania, ktoré spájajú rozpútanie týchto vojen s

23 Vid' napr. STEIN 1949: 275nn. a 547nn. (dodnes asi všeobecne za najlepšie považované, faktograficky veľmi bohaté vylíčené Iustinianovej vlády); BURY 1923: 124-291 (stále za cennú považovaná syntéza); DEMANDT 2007: 241-246 (moderný autoritatívny prehľad neskoroantických dejín; Iustinianova vláda je tu pravdaže už skôr na okraji nielen príslušného textu, ale aj záujmu); JONES 1964: I, 273-278 a 288-292 (dielo je predovšetkým interpretáciou prameňov k administratíve a sociálnym a hospodárskym pomerom neskoroantického impéria, jeho autor sa však oprávnenne teší takej reputácii, že aj jeho stručnejšie zhrnutia politických dejín možno s dobrým svedomím citovať ako štandardné). Ďalej možno odkázať na skôr popularizačného, ale podrobného MAZALA (2001: 128-181) či na MOORHEADA (2008: 201-209). Prehľad udalostnej histórie Iustinianovej vlády je však možné nájsť v ľubovoľnej syntéze byzantských a obyčajne i neskoroantických dejín.

Iustinianovou snahou obnoviť územnú celistvosť rímskej ríše, navrátiť sa ku geopolitickým pomerom (často bližšie nedefinovanej) minulosti. „*Justinian hat den letzten Versuch unternommen, das Imperium Romanum wiederherzustellen*“²⁴ je jedna z najstručnejších možných verzií tohto tvrdenia. Na tom, že expanzívna politika ríše v prvej polovici šiesteho storočia vychádzala z ideí samotného Iustiniana ako osoby, sa väčšina bádateľov²⁵ – v zásade však iba implicitne – zhoduje. Dobre to ilustruje napr. nasledujúce hodnotenie: „*But above all he felt it to be his mission to restore the ancient glories of the empire by recovering the provinces of the West which the barbarians had usurped.*“²⁶ Prečo však Iustinianos inicioval svoje vojny? Ako sa zdá, ustáleným predpokladom je, že cisár považoval územnú a mocenskú obnovu ríše za cieľ sám osebe, aj keď sa názory môžu rozchádzať na tom, či k tomuto presvedčeniu dospel vlastnými úvahami²⁷ alebo recipoval istú už existujúcu ideológiu.²⁸

Všetky podobné stručné hodnotenia Iustinianovej západnej, resp. zahraničnej politiky majú spoločný jeden rys: spravidla necitujú primárne pramene alebo uvádzajú iba ilustratívny citát. Dochádza tak k paradoxnému javu: moderní autori predpokladajú, že Iustinianos si vytvoril program znovudobytia území, ktoré boli kedysi pod priamou cisárskou vládou, a dávajú tomuto plánu dokonca neraz zvučné mená ako *renovatio*, *restauratio*, *restitutio* alebo *recuperatio imperii*,²⁹ ktoré sú pravdaže iba modernými konštrukciami,³⁰ s úlohou podrobne tento program opísať či

24 DEMANDT 2007: 247.

25 Výnimkou sú napr. LOUNGHIS (1984; 1989) či VÁRADY (1978: 114; 1984: 60); viď k tomu s. 95nn. Podobný záver plynie tiež z OSTROGORSKEHO (1963: 58) výkladu: „*In den Dienst dieser Mission stellte sich die Politik Justinians I.*“ Viď tiež SIGNES CODOÑER 2000: 137-138 a 146-147.

26 JONES 1964: I, 270.

27 Tak BURY 1923: 26 („*It is the theory that the expansion of a state and the exaltation of its prestige and honour are ends in themselves... Justinian possessed imagination. He had formed a high ideal of the might and the majesty of the Empire of which he was the master. It humiliated him to contrast its moderate limits with the vast extent of territory over which the word of Constantine or Theodosius the Great had been law. He was dazzled by the idea of restoring the old boundaries of the Roman Empire.*“) a zrejme i STEIN 1949: 278 („*Justinien était entièrement dominé par l'idée que l'empereur était – ou devait être – maître, par la grâce de Dieu, de l'Empire romain tel qu'il avait été à l'époque de sa plus grande étendue... De cette conception découlent ... ses efforts pour restituer à l'Empire tous les territoires perdus...*“). Patrí sem tiež HALSALLOV (2007: 291 a 499n.) model a v zásade zrejme i úvahy GOLTZOVE (2007: 45-55, predovšetkým s. 53: „*Justinians Konzeption ... dürfte sich in diesem Umfeld herausgebildet haben*“; 2008: 92-116, predovšetkým s. 111).

28 V tomto duchu napr. MEYENDORFF 1989: 207: „*The political and religious ideology which inspired Justinian ... go[es] back to the time of Theodosius I... These principles included first, Roman universalism, which led Justinian to military reconquest of Western provinces*“.

29 Alebo ho považujú za súčasť širšie chápanej *restauratio imperii*; cf. k tomu s. 85nn.

30 Viď k tomu MEIER (2003: 166 incl. pozn. 308), ktorý našiel v iustinianovských novelách iba dva doklady pre použitie lexému *restitutio*, ktoré „*ließen sich in dieser Richtung interpretieren*“: *Nov. Iust.* 131, cap. 4; *App. Nov.* 7, 6. Na tomto zistení je však nejasné už len to, či má Meier na mysli *restauratio* (ap.) v užšom (*reconquista* stratených ríšskych území) alebo nejakom širšom slova zmysle. V druhom prípade by bolo asi nutné uznať, že (možných) dokladov pre rešturačnú frazeológiu je v Iustinianových zákonoch viac; viď napr. *Nov. Iust.* 35, 5 („*Pragmaticam itaque sanctionem, quae ... postea ... per quorundam contentiosam instantiam sublata, renovamus*“) či predovšetkým *Nov. Iust.* 95, cap. 1, praef. („*ἀνανεοῦμεθα γὰρ τὸ παλαιόν*“). Takisto je nejasné, do akej miery Meier zohľadnil eventuálne grécke ekvivalenty *restitutio* ap. (ako napr. práve ἀνανεοῦμαι), aby mu neunikli možné doklady z gréckych noviel (prvý z ním uvedených dokladov, *Nov. Iust.* 131, cap. 4, cituje v latinčine, hoci ide o zákon, zachovaný primárne v gréckom znení). Pretože však na rozdiel od Meiera nemám k dispozícii slovník k Iustinianovmu legislatívnemu dielu, nechávam tieto otázky otvorené. S ohľadom na doklady

dokonca doložiť ho súdobými prameňmi sa však žiaden z mne známych moderných historikov uspokojivo nevyrovnal,³¹ čím sa celá konštrukcia stáva veľmi krehkou a otáznou. Nech už budú výsledky nášho pátrania v prameňoch akékoľvek, úplna či takmer úplna absencia odkazov na ne u moderných autorov pri tvrdení, že Iustinianove vojny na západe vychádzali z jeho programu obnovy ríše, nevyhnutne vedie k podozreniu, že sa historická veda v tomto prípade pohybuje v hermeneutickom kruhu: Iustinianove vojny na západe sú vysvetľované jeho programom obnovy ríše, pre postulovanie tohto mocensko-politického programu je ale v skutočnosti najdôležitejším faktorom – a nepriznane aj najzávažnejším dôkazom – práve skutočnosť, ktorá má byť vysvetlená: Iustinianos viedol vojny predovšetkým na západe. To, že moderní autori pri postulovaní iustinianovskej *renovatio imperii* spravidla nielenže necitujú primárne pramene, ale nepovažujú za vhodné či potrebné odkázať čitateľa ani na iných moderných historikov, len ďalej ilustruje, akú významnú úlohu zrejme hrá v tomto hermeneutickom kruhu presvedčenie, že z faktu Iustinianových vojen dokáže každý racionálne uvažujúci človek či aspoň školený historik vyvodiť nevyhnutný záver.

2. Iustinianova západná politika v jednotlivých cisárskych zákonoch

Ak hľadáme prameň, ktorý by nám mohol poskytnúť informácie o Iustinianovom programe *reconquisty*, ponúkajú sa nám predovšetkým zákony tohto panovníka. Nie je v tejto súvislosti najdôležitejšie, či výpovede, ktoré si zasluhujú našu pozornosť, zostavil samotný Iustinianos. Ich obsah podľa môjho názoru nemohol byť v radikálnom rozpore s cisárovým vnímaním jeho vlastnej úlohy a zväčšených úloh, hoci aj forma prezentácie daných ideí väčšinou nie je Iustinianovým dielom.³²

slovesa *restituo*, ktoré som aj bez systematického prieskumu objavil (*Codex Iust.* 1, 27, 1, 8: „*ut provincias, quas nobis restituere dignatus est*“; 1, 27, 1, 9: „*ut, quidquid minus est rei publicae nostrae, per nos, ultimos servos suos, restituat in suo nomine deus*“), však je napokon nutné konštatovať, že Meierov zoznam je určite neúplný. V každom prípade, heslo *restitutio* (atď.) *imperii* v presne tejto podobe v zákonodarnom ani inom dobovom materiáli zrejme nenájdeme, inak by boli príslušné miesta pravdepodobne v kvalitnejšej sekundárnej literatúre citované. – Je možné položiť si otázku, či pri vytvorení tohto moderného pomenovania domnelého iustinianovského programu neboli vzorom skutočne svojho času takto heslovito a prégnantne proklamované programy, napr. *renovatio imperii Romanorum* Otta III. Túto otázku, patriacu primárne do oblasti dejín historickej vedy, však nechávam bokom.

- 31 Obzvlášť nápadným je, že RUBIN (1960) do svojej syntézy zaradil kapitolu s názvom *Reichsidee und Kaiserkritik* (*ibidem*: s. 122-244), ktorá má rozoberať oi. „*Frage nach Iustiniens Programm*“ (*ibidem*: s. X). Splneniu tohto príslubu sa Rubin zrejme najviac priblížil na s. 146-168, aj tu sa však podávajú iba výrečné, ale zaujaté a zo samotného pramenného materiálu sotva vychádzajúce hodnotiace poznámky k Iustinianovmu legislatívnemu dielu ako inštrumentu „úradnej propagandy“, nie koherentný náčrt obsahu cisárovho programu.
- 32 K otázke Iustinianovho autorstva v *Corpus iuris civilis* cf. HONORÉ (1975; 1978: 24-25). Autorova kritika (HONORÉ 1975: 122) zvyku pripisovať obzvlášť úvody ku kodifikačnému dielu a *prooimia* noviel Iustinianovi samotnému je pravdepodobne oprávnená, pokiaľ ide o otázku cisárovej schopnosti napísať rétoricky elegantné a k vrcholom antickej kultúry odkazujúce texty. – Starší optimistický názor na Iustinianovo autorstvo ilustruje napr. RUBIN (1960: 153).

Závažnejším problémom tohto pramenného materiálu pri skúmaní pozadia vojen na západe je, že regulácia správnych, právnych či dokonca – v malej miere, samozrejme – teologických záležitostí väčšinou nepredstavuje najvhodnejší kontext pre prezentáciu zahraničnej politiky, resp. vedených či ukončených vojen. Zákon a obzvlášť jeho *prooimion* síce cisár nepochybne využít' k prezentácii svojich názorov a zámerov mohol, ale povahou a náplňou daného textu bol, predovšetkým v prípade „zahraničnej politiky“, pri tom natoľko obmedzovaný, že tak pravdepodobne spravidla nečinil. Náležité by bolo preto považovať faktickú absenciu odkazov na vojnu s Ostrogótmami v Iustinianových novelách za očakávateľný, normálny jav, nie sa na ňu ponosovať a vysvetľovať ju oí. dlhým trvaním konfliktu.³³ Pretože počet zachovaných noviel pre roky 535-539 je neporovnateľne vyšší než pre nasledujúce obdobie Iustinianovej vlády³⁴ a zároveň bola vojna v Itálii v r. 535-540 úspešná (hoci nie neustále) a preto vhodná k cisárskej prezentácii či „propagande“, je táto absencia referencií v legislatíve daného obdobia skutočne zarážajúca, ak len nepríjmeme skutočnosť, že prezentácia vojen do legislatívy *a priori* nepatrila. Alternatívnym alebo azda doplňujúcim vysvetlením môže byť to, že ani v tomto úspešnom období vojny nemal cisár záujem o takúto prezentáciu alebo nepredpokladal záujem o vec u potenciálnych recipientov príslušných noviel.

Obráťme pozornosť k jednotlivým výpovediam konštitúcii a zákonov o Iustinianových vojnách v chronologickom poriadku v snahe identifikovať modernými autormi tradične postulovanú ideológiu či program územno-mocenskej obnovy ríše.³⁵ Dve základné otázky, ktoré si budeme klásť, sú: je podľa daného textu cisárovým programom územná obnova ríše a má jeho „zahraničná politika“ agresívny charakter?

33 Tak RUBIN 1960: 166n. (za povšimnutie stojí, že v týchto súvislostiach vyslovene hovorí o „*militärisch-politischen*“, resp. „*außenpolitischen Propaganda*“, nechávajú bokom o niečo očakávateľnejšiu vladársku alebo vnútropolitickú prezentáciu či „propagandu“, čo je slovo, ktoré je u Rubina sotva negatívne nezafarbené); BONINI 1976: 31.

34 Diskrepanciu medzi počtom zachovaných noviel pred r. 540 a po ňom dokumentuje dostatočne chronologický index v edícii Schoella a Krolla (*Nov. Iust.*, s. 806-810). Registruje ju oí. MEIER (2003: 235) pri dokumentácii prelomovosti r. 540 v rámci Iustinianovej vlády (hoci druhé obdobie vymedzuje r. 543-565 a počet noviel z r. 540-542 necháva bez komentára), ktorý taktiež odmieta, že by bolo možné tento fakt vysvetliť iba náhodnými stratami v procese tradovania. Domnievam sa, že obdobná hypotéza by bola možná, keby sme postulovali prinajmenšom dvojfázový proces vzniku zbierky noviel Iustiniana a jeho bezprostredných nástupcov, avšak s ohľadom na to, že túto hypotézu v našom výklade nepotrebuje a že dokázať by ju bolo pravdepodobne nemožné, zostávam iba pri upozornení na túto eventualitu.

35 Materiál zhromaždili už RUBIN (1960: 146-166) a BONINI (1976), do istej miery tiež NOETHLICH (2000: 117-120). Aj keď prvý z menovaných ho dopĺňa iba podľa môjho názoru značne predpojatými, nesympatizujúcimi a mylnými poznámkami, v ktorých je Iustinianos bezmála prototypom moderného agresívneho imperialistu a neúnavného vojnového štváča, a druhý sa uspokojuje s kombináciou citácii a bezfarebných parafráz, zaslúžia si všetci menovaní autori uznanie za svoju heuristickú prácu. Materiál som čiastočne obmedzil (napr. RUBINOM 1960: 166 citovaný dodatok k *Nov. Iust.* 159 nie je ani formálne výpoveďou cisára), ale tiež mierne doplnil.

1. *Codex Iust., De Iustiniano codice confirmando (Constitutio Summa)*, praef. [7. 4. 529]:

„*Summa rei publicae tuitio de stirpe duarum rerum, armorum atque legum veniens vimque suam exinde muniens felix Romanorum genus omnibus anteponi nationibus omnibusque dominari tam praeteritis effecit temporibus quam deo propitio in aeternum efficiet. istorum etenim alterum alterius auxilio semper viguit, et tam militaris res legibus in tuto collocata est, quam ipsae leges armorum praesidio servatae sunt. merito igitur ad prima communium rerum sustentationis semina nostram mentem nostrosque labores referentes militaria quidem agmina multiplicibus et omnem providentiam continentibus modis correximus, tam veteribus ad meliorem statum brevi tempore reductis, quam novis non solum exquisitis, sed etiam recta dispositione nostri numinis sine novis expensis publicis constitutis, legum vero praesidia primo servando positas, deinde novas ponendo firmissima subiectis effecimus.*“

Rétoricky zručne vystavaný text, stavajúci vedľa seba jednak vojenské záležitosti a legislatívnu činnosť, jednak minulosť a prítomnosť, resp. budúcnosť, pochádza z doby, kedy začínajúca vojna s Peržanmi priniesla Byzancii určité neúspechy.³⁶ Je preto možné, že priester, ktorý je tu venovaný zlepšeniu a zväčšeniu stavu vojska, má pozitívne vyvažovať zlé správy z východného frontu. Na vysvetlenie by nám však stačilo predpokladať, že v Iustinianovej koncepcii hralo právo ako pilier štátu naozaj rovnakú úlohu ako jeho vojenská moc („*summa rei publicae tuitio de stirpe duarum rerum, armorum atque legum veniens*“).³⁷ Do akej miery mohol pritom cisár byť ovplyvnený eventuálnymi tradičnými názormi, sotva dokážeme odhadnúť, ale domnievam sa, že prinajmenšom prezentácia Rimanov ako pánov všetkých národov, tj. svetovládco („*felix Romanorum genus omnibus anteponi nationibus omnibusque dominari*“), tradičnému, hoci od štvrtého storočia erodujúcemu rétorickému (a možno i ideovému) toposu (či skôr diskurzu)³⁸ zaviazaná je. Je totiž prinajmenšom nepravdepodobné, že by vojna s Peržanmi bola Iustinianom vedená v presvedčení, že ide o boj o svetovládu, alebo že by mohla aspoň byť takto prezentovaná.³⁹

36 Vid' STEIN 1949: 283n.

37 DANNENBRING (1972: 118 a 135n.) predpokladá, že zahraničná politika (resp. *renovatio imperii*) bola najvyšším cieľom Iustinianovho vládárskeho pôsobenia a programu a legislatívna činnosť bola iba prostriedkom k tomu. To je však nanajvýš nepravdepodobná téza a autor (*ibidem*: 117) ju, ak mi nič neuniká, opiera v zásade iba o *Codex Iust., De Iustiniano codice confirmando (Constitutio Summa)*, praef. Prítom však podľa môjho názoru nevenuje dostatočnú pozornosť tomu, že daný text kladie *arma* a *leges* na rovnakú úroveň a ak pozorujeme jeho myšlienkový sled, je dokonca nutné uznať, že pointou sú tu *leges*, nie *arma*. Daný text teda hypotézu, že bola Iustinianova politika ovládaná myšlienkou *reconquisty* západu nevyvracia, ale rozhodne ani nepotvrďuje.

38 Cf. na základe panegyrickej literatúry ASCHE 1983: 139 („*das stellt sich beim Lesen der Reden zuallererst heraus – die Grundlage jeder Auseinandersetzung mit Außenpolitik bleibt der Weltherrschaftsanspruch*“) a *passim*. Autorka sa bohužiaľ musela v súlade s repertoárom zachovaných textov obmedziť na obdobie štvrtého storočia.

39 Aj keď mohol Iustinianos svoj názor pozmeniť, predsa len je asi významné, že iný Iustinianov zákon vníma

Je však zaujímavé, že pokus interpretovať Iustinianovu zahraničnú politiku nie ako snahu o obnovu ohraničenej ríše, ale ako realizáciu implicitného nároku na svetovládu, ktorý by začiatok konštitúcie *Summa* do určitej miery oprávňoval, bol sotva niekedy podniknutý.⁴⁰ To, že máme pred sebou topos, resp. diskurz, ktorý je namieste v texte, stojacom na začiatku zákoníka, onej druhej opory rímskej svetovlády, možno usudzovať aj z toho, že svetovláda je spájaná len s „*rímskym národom*“ a nie s Iustinianom ako osobou či reprezentantom inštitúcie cisára.

Postulát svetovlády by síce bolo možné považovať za známku agresívneho charakteru Iustinianovho zahraničnopolitického programu (a to už r. 529), tomu však protirečia ďalšie skutočnosti. Iustinianos okrem motívu svetovlády upozorňuje na skutočnosť, že vojenská moc ríše zabezpečovala platnosť zákonov, prezentuje teda armádu bezmála ako nástroj vnútornej bezpečnosti („*leges armorum praesidio servatae sunt*“). Ak platí, že motív svetovlády v texte konštitúcie je zaužívaný topos, je lákavé predpokladať, že je uvedený len preto, aby recipienta textu doviedol k presvedčeniu, že popri starostlivosti o stav armády je v rámci snahy o rímsku veľkosť nutné kodifikovať nový zákoník. Okrem svojho „konštitučného“ významu však môže tento motív plniť úlohu historickej reminiscencie a hovieť tak vkusu samotného cisára alebo predpokladaných recipientov.⁴¹

Text konštitúcie je pomerne nejasný, ak sa pýtame, či podľa neho „*rímsky národ*“ („*Romanorum genus*“) vládne všetkým ostatným národom („*nationibus*“) aj v súčasnosti. Medzi „*dominari tam praeteritis effecit temporibus*“ a „*deo propitio in aeternum efficiet*“ mohol autor textu klásť v prítomnosti trvajúcí hiát.⁴² Máme pred sebou Iustinianovo priznanie, že nie je

ako žiadúci cieľ súžitia s Peržanmi mier (*Nov. Iust.* 1; cf. pozn. 743). Byzantsko-perzská vojna, ktorá vypukla r. 528, formálne vznikla pre perzský odpor k rímskemu opevňovaniu Dary (viď napr. STEIN 1949: 283; BURY 1923: 79-81); v každom prípade šlo o konflikt, ktorý smeroval nanajvýš k ovládnutiu pohraničných regiónov, čo asi cisárovi nedávalo priestor pre jeho prezentáciu ako vojny o svetovládu.

40 Mne známou výnimkou je DIEHL (1901: 128-135, predovšetkým 131n. a 134n.), ktorý však ideologický princíp považuje za kresťanský (s odkazom na Eusebia z Kaisareie), neodkazuje ani na *Summa*, ani na iné pramene Iustinianovej doby a necháva v svojom texte zaznieť aj iné odôvodnenia Iustinianovej západnej politiky (právo reštituovať územia udelené barbarským vládcami, snahu chrániť pravoverných kresťanov). Motív univerzálneho kresťanského impéria ale v Iustinianových zákonoch nenachádzame a tvrdenie „*ces idées persistent au VIe siècle: unir le monde entier dans la grande unité impériale et chrétienne, telle est la perspective illimitée que la foi religieuse ouvre aux ambitions impériales*“ (*ibidem*: 132) tak nie je ani v najmenšom podložené. – WES (1967: 29) upozorňuje na problém, no nezaoberá sa ním. – MEYENDORFF (1989: 207) síce použije výraz „*Roman universalism*“, ale vzápätí hovorí o znovudobytí západných provincií.

41 Obraz Iustiniana ako obdivovateľa klasickej minulosti je pravdaže sporný (HONORÉ 1975: 122-123; 1978: 26 a 30, pozn. 347; NOETHLICH 2000: 130-131), za pravdepodobnejšie preto považujem, že táto historizujúca poznámka o rímskej svetovláde mala osloviť „*conservative, classically trained aristocrats and the bureaucratic „sub-elite*“, o ktorej píše MAAS (1986: 25-26, citát na s. 25n.); viď tiež MAAS (1992: 17, 35n., 57n.).

42 Prvá časť výpovede má sloveso v perfekto („*effecit*“), čo jednoznačne situuje akt získania svetovlády do minulosti. Existujú ale dva dôvody, prečo je možné uvažovať o tom, že z gramatického hľadiska má táto výpoveď relevanciu aj pre prítomnosť. Jednak je možné, že autor textu, ktorého materským jazykom bola pravdepodobne gréčtina, projektoval na latinské perfektum v tomto prípade vlastnosti perfekta gréckeho (ktoré zahŕňa i rezultatívny *Aktionsart*, tj. vyjadruje nielen dokonavý dej v minulosti, ale predovšetkým pretrvávajúce jeho následky v prítomnosti). Po druhé, po „*effecit*“ nenasleduje propozícia vo forme vedľajšej vety uvedenej spojkou *ut*, ale doplnenie pomocou infinitívu. Je preto ťažké povedať, ako časovú platnosť tento infinitív

svetovládcom? Perceptívne hodnotenie úvodu konštitúcie *Summa* z pera K. L. Noethlichsa je preto aspoň sčasti pomerne neisté: „*kein wirkliches Eroberungsprogramm..., vielmehr die Hoffnung auf Bewahrung des status quo.*“⁴³ Program územnej expanzie či obnovy ríše pred sebou ani podľa môjho názoru nemáme, ale Iustinianos tu možno nevyjadruje nádej na udržanie *status quo*, ale na novú svetovládu. Ako však bolo naznačené, v minulosti získaná svetovláda je v *Summa* skôr vágnou rétorickou a historickou devízou; rovnako vágne sú aj vzápätí vyjadrené výhľady do budúcnosti. Nie je napr. možné povedať, či realizáciu večných („*in aeternum*“) nádejí spájal Iustinianos už so svojou vládou a či si ňou bol istý (použitie je síce futúrum, ale určitý prvok neistoty, resp. kondičiálnosti by bolo možné vidieť v spojení „*deo propitio*“). Jednoznačné konzervatívne zámery cisár v texte deklaruje vo vzťahu k „vnútornej politike“ (tak interpretujem „*ad prima communium rerum sustentationis semina*“). Vo vzťahu k „zahraničnej politike“ ale pripúšťa daná konštitúcia reštauračný i konzervačný výklad. Je nutné si ale všimnúť, že v prvom prípade by pritom nešlo o *restauratio imperii* v podobe obvyklej u väčšiny moderných historikov, hodnotiacich Iustinianovu vládu, ale o obnovu svetovládnej ríše.

2. *Digesta, De conceptione digestorum (Constitutio Deo auctore)*, praef. [15. 12. 530]:

„*Deo auctore nostrum gubernantes imperium, quod nobis a caelesti maiestate traditum est, et bella feliciter peragimus et pacem decoramus et statum rei publicae sustentamus: et ita nostros animos ad dei omnipotentis erigimus adiutorium, ut neque armis confidamus neque nostris militibus neque bellorum ducibus vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam referamus summae providentiam trinitatis.*“

Zdá sa, že podľa konštitúcie pozostáva cisárova vladárska agenda („*nostrum gubernantes imperium*“) z troch činností: úspešného vedenia vojen, uzatvárania mieru a konzervácie stavu štátu. Tretia položka („*statum rei publicae sustentamus*“) tentokrát pomerne jednoznačne označuje cisára za konzervátora, ako tomu chcel Noethlichsov výklad v prípade predchádzajúceho textu, nie obnoviteľa, týka sa však pravdepodobne vnútornej politiky.⁴⁴ Prvá a druhá činnosť spolu

(„*dominari*“) mal; nedá sa ale vylúčiť, že zastupuje konjuktív prézenta a teda prítomnosť (preklad: „v minulých dobách dosiahla, že šťastný rímsky národ vládne“). Druhá časť výpovede, „*in aeternum efficiet*“, obsahuje sloveso vo futúre, avšak môže vyjadrovať nie to, že Rimania v budúcnosti opätovne svetovládu získajú, ale skutočnosť, že svetovláda, ktorú vyjadruje či aspoň implikuje prvá časť výpovede, uvedená „*effecit*“, pretrvá („*in aeternum*“). Taká je interpretácia, resp. preklad NOETHLICHSA (2000: 117: „*in der Vergangenheit Herr über alle Nationen wurde und dies in Zukunft mit Gottes Hilfe auf ewig ... bleiben wird*“), RUBINA (1960: 147 „*erlangte Vorrang und Herrenrecht ... sowohl in der vergangenen Zeit wie ... in alle Zukunft*“) i Lucie Pultrovej (osobná komunikácia). Napriek tomu sa domnievam, že naznačená interpretácia textu (Rím získal a mal svetovládu v minulosti a s božou pomocou ju opätovne získa na večné časy) je možná a treba ju brať do úvahy.

43 NOETHLICHS 2000: 117.

44 Hoci opačnému výkladu (šlo by o územný alebo mocenský stav štátu) by mohlo nasvedčovať to, že v nasledujúcom zozname toho, na čo cisár nespolieha, vidíme s výnimkou cisárovho „*ingenium*“ len veci, ktoré

nepochybne súvisia, týkajú sa zahraničnej politiky, resp. vojenskej slávy cisára, avšak spojenie „*zdebíme mier*“ („*pacem decoramus*“) nie je ľahké vyložiť. Prikláňam sa k názoru, že má vyjadrovať uzatvorenie priaznivého mieru. Program *restauratio imperii* tu pred sebou rozhodne nemáme: jednak cisár mlčí o tom, že by ním vedená vojna či vojny a dosiahnutý mier mali nejaké ciele takéhoto charakteru, jednak nejde o popis programu, ale faktického stavu (aj keď by bolo možné argumentovať, že popisovaná realita má, zvlášť v texte tohto druhu, vyjadrovať zároveň ideálny a preto želaný stav). Za pozornosť stojí skutočnosť, že cisár emfaticky zdôrazňuje výhradnú závislosť svojho panovníckeho zdaru, napr. vo vojnách, od Boha. Nielenže tak v úvode konštitúcie nečítame o rímskej svetovláde či inú historizujúcu narážku, ale dokonca sa text otvorene hlási k novému, kresťanskému konceptu.

3. *Institutiones*, praef. (*Constitutio Imperatoriam maiestatem*) [21. 11. 533]:

Praef.: „*Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, ut utrumque tempus et bellorum et pacis recte possit gubernari et princeps Romanus victor existat non solum in hostilibus proeliis, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellens, et fiat tam iuris religiosissimus quam victis hostibus triumphator.*“ 1: „*et bellicos quidem sudores nostros barbaricae gentes sub iuga nostra deductae cognoscunt et tam Africa quam aliae innumerosae provinciae post tanta temporum spatia nostris victoriis a caelesti numine praestitis iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio protestantur. omnes vero populi legibus iam a nobis vel promulgatis vel compositis reguntur.*“

Konštitúcia, podobne ako *De Iustiniano codice confirmando* (*Constitutio Summa*), popisuje zákony a vojenskú moc ako dva rovnocenné faktory, rozdiel je v tom, že *Summa* ich prezentovala ako zdroje moci rímskeho národa, *Imperatoriam maiestatem* od nich odvodzuje cisárovu veľkosť („*maiestatem*“) a schopnosť vládnuť. Línia výkladu v oboch prípadoch vzhľadom na to, že máme pred sebou právne texty, smeruje k zdôrazneniu zákonov. Prečo však v prvom prípade máme pres sebou líčenie moci národa, v druhom prípade cisára („*princeps Romanus*“), nie je ľahké odhadnúť. Možno sa Iustinianos rád prihlásil k úspechu vo vojne s Vandalmi, kým pred vyše štyrmi rokmi sa mu azda zdalo lepšie prezentovať nie najlepšie prebiehajúci konflikt s Peržanmi dôraznejšie ako vec verejnú. Možné je tiež, že z neznámych dôvodov predpokladal u recipientov⁴⁵ tentokrát menší

možno spájať iba s vojenskými záležitosťami.

45 Ktorými v jeho očiach nebola podľa môjho názoru iba „*die rechtsbeflissene studentische Jugend*“, ako naznačuje na základe adresy konštitúcie („*cupidae legum iuventuti*“) RUBIN (1960: 151). Slávnostný zákon tohto charakteru musel nevyhnutne byť komponovaný s vedomím, že ide o otvorený list širším skupinám elit.

záujem o klasicizujúce témy a cesta k vyzdvihnutiu cisára na úkor „národa“ či „štátu“ tak pre neho bola voľná. V každom prípade, podľa Prokopia bolo rozpúťanie vojny s Vandalmi osobnou Iustinianovou vecou, ktorá narážala na nepochopenie či neochotu senátorov,⁴⁶ takže privlastnenie si výsledného úspechu a prezentácia zbraní ako atribútu moci cisára, nie rímskeho národa, by boli z tohto uhla pohľadu snád' oprávnené a pochopiteľné.

Na prvý pohľad sa zdá, akoby text pokračoval ohlásením dobytia Afriky, teda územia predtým ovládaného Vandalmi. Taký je aj konvenčný názor.⁴⁷ Podľa nášho názoru je však celá pasáž *Institutiones*, praef., 1 napísaná v duchu imperiálneho univerzalizmu. Dôležitá je jej záverečná veta: „*Naozaj, všetky národy sa riadia zákonmi, ktoré už sme vyhlásili alebo zostavili.*“ Tá tvorí prechod k téme cisárskych zákonov, ale preto zároveň musí odkazovať na predchádzajúci text, presnejšie povedané: zhrňovať ho.⁴⁸ Ak vychádzame z tohto predpokladu, javí sa nám v inom svetle nielen pasáž ako celok, ale obzvlášť výrazy „*barbarské národy*“ („*barbaricae gentes*“) a „*nespočetné provincie*“ („*innumerosae provinciae*“). Keby šlo len o vojnu s vandalským kráľovstvom, prichádzali by do úvahy ako protivníci len Vandali a nanajvýš ešte Alani a Maurovia. Dva či tri národy síce formálne uspokojivo vysvetľujú použitý plurál („*gentes*“), ale predsa len môžeme predpokladať, že táto dikcia vyžaduje ich podstatne väčší počet. Je teda dokonca možné, že Iustinianos tu nehovorí len o národoch, ovládnutých v doterajších jeho vojenských akciách (okrem africkej by prichádzali do úvahy vojna s Perziou, zásahy na Balkáne a výprava na Krym⁴⁹), ale prezentuje sa ako univerzálny podrobiteľ barbarov, tak, aby mohol napokon ohlásiť, že všetky národy poslúchajú jeho zákony. V prípade provincií, ktoré Iustinianos podľa konštitúcie nanovo získal pre ríšu, sa výslovne a emfaticky konštatuje ich veľký počet („*innumerosae*“).⁵⁰ Máme predpokladať, že Iustinianos počet pravdepodobne siedmich ríšskych provincií na severoafrickej pôde na západ od kyrenaiskej oblasti pred vpádom Vandalov⁵¹ považoval za hodný kvalifikovať ako nespočetný? Alebo mal cisár o afrických pomeroch pred Vandalmi natoľko skreslené predstavy, že odhadoval počet bývalých provincií ako omnoho vyšší, priam nevyčísliteľný? Hoci si o cisárových znalostiach v tomto smere naozaj asi nemôžeme robiť ilúzie, ani jedna možnosť sa mi nezdá dost dobre predstaviteľnou. Zostáva predpoklad, že formula „*tak Africa, ako iné nespočetné provincie znovu pridané k rímskemu panstvu a nášmu impériu*“ („*tam Africa quam aliae innumerosae*

46 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10.

47 Vid' k tomu RUBIN 1960: 151; BONINI 1976: 14n.

48 RUBIN (1960: 152) si túto vetu a v nej obsiahnutý diskurz všimol, ale vysvetlil ju inak: „*hier bricht der verhaltene Universalismus durch*“. Podľa môjho názoru nesprávne a opäť raz predpokato: Iustinianos tu má zrejme byť veľikášskym imperialistom, ktorý v sebe musí dusiť svoje názory, ak ich na nejakú chvíľu potrebuje zatajiť.

49 K nej vid' STEIN 1949: 304; BURY 1923: 311n.

50 Čo bolo nápadné aj BONINIMU (1976: 15, pozn. 12 a 15), hoci sa nepokúsil o vysvetlenie.

51 *Notitia dignitatum* zaznamenáva tento počet, vid' k tomu napr. JONES (1964: III, 381nn. a mapa II), vytvorenie väčšieho množstva provincií v krátkom nasledujúcom období do vandalského vpádu je nepravdepodobné.

provinciae ... iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio“) je rovnako ako narážka na podrobené barbarské národy v jadre univerzalistická, menovaním Afriky ako pripomienky aktuálnej udalosti (priaznivé správy z bojiska museli byť v Konstantinopoli veľmi čerstvé)⁵² len ilustrovaná, inak však vyjadrujúca nesmierny cisárov úspech v realizácii svetovlády. Zároveň ale v tomto prípade pozorujeme, že iustinianovský univerzalizmus je verbálne síce dobre podložený, no v skutočnosti stavia na jednom víťazstve nad dvomi či tromi „*gentes*“ a zisku niekoľkých provincií, vidíme teda podobne ako v *Constitutio Summa* istú jeho vágnosť.

Ak prijmeme toto univerzalistické čítanie *Imperatoriam maiestatem* a položíme si naše základné otázky, musíme konštatovať, že cisár podľa tohto textu žiaden program nemá. Po jeho víťazstvách by bol predsa zbytočný, už všetky národy sa riadia jeho zákonmi. Formulácia „*provinciae post tanta temporum spatia ... iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio*“ („*provinciae post tanta temporum spatia ... iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio*“) by síce mohla usvedčovať Iustinianov program z doby pred realizáciou svetovlády z reštauračných ambícií, avšak existenciu takéhoto programu jednak nezaručuje, jednak je v každom prípade riskantné podsúvať jej iný informačný náboj než konštatovanie faktu, že dané provincie už kedysi dávno pod rímskou vládou boli.

4a. *Digesta, De confirmatione digestorum (Constitutio Tanta)* [16. 12. 533]:

1: „*post bella enim Parthica aeterna pace sopita postque Vandalicam gentem ereptam et Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam et leges antiquas iam senio praegravatas per nostram vigilantiam praebuit in novam pulchritudinem et moderatum pervenire compendium: quod nemo ante nostrum imperium umquam speravit neque humano ingenio possibile esse penitus existimavit.*“
23: „*cum in hunc [tertium nostrum consulatum – J. B.] et bella Parthica abolita sunt et quieti perpetuae tradita, et tertia pars mundi nobis adcrevit (post Europam enim et Asiam et tota Libya nostro imperio adiuncta est), et tanto operi legum caput impositum est, omnia caelestia dona nostro tertio consulatui indulta.*“

4b. *Digesta, De confirmatione digestorum (Constitutio Δέδωκεν)* [16. 12. 533]:

1: „*Δέδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς μετὰ τὴν πρὸς Πέρσας εἰρήνην, μετὰ τὸ κατὰ Βανδύλων τρόπαιον καὶ τὴν ὅλην Λιβύης κτῆσιν καὶ τὴν τῆς ὀνομαστοτάτης Καρχηδόνας ἐπανάληψιν καὶ τὸ τῆς ἐπανανεώσεως τῶν παλαιῶν νόμων ἔργον εἰς πέρας ἀγαγεῖν,*

52 K recepcii správ o dobýjaní vandalskej Afriky v Konstantinopoli najmä z chronologického hľadiska vid' PROSTKO-PROSTYŃSKI 1998: 426-427.

ὅπερ οὐδεὶς τῶν πρὸ ἡμῶν βεβασιλευκότων αὐτοκρατόρων ἔτι οὐδὲ εἰς νοῦν βάλλεσθαι ἤλπισεν ἂν οὔτε δυνατὸν ὄλως τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει αὐτὸ ἂν ἐνομίσθη.“ 23: „ἦν δὴ τρίτην ὑπατείαν ἡμῖν ὀνομαστοτάτην δέδωκεν ὁ θεός, εἶγε ἐπ’ αὐτῆς ἢ τε πρὸς Πέρσας εἰρήνην τὸ βέβαιον ἔσχεν τό τε τοιοῦτο τῶν νόμων ἀνατέθεται βιβλίον ὅπερ οὐδενὶ τῶν ἔμπροσθεν ἐξεύρηται, καὶ πρὸς γε ἡ τρίτη τῆς οἰκουμένης μοῖρα, τὴν ὅλην Λιβύην φαμέν, τοῖς ἡμετέροις προστέθεται σκῆπτροις, ἅπαντα ταῦτα ἐκ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δῶρα τῆς τρίτης ὑπατείας ἡμῖν δεδομένα.“ //

1: „*Boh nám doprial, aby sme po mieri s Peržanmi, po víťazstve nad Vandalmi, úplnom zisku Líbye a znovunadobudnutí slávneho Karthága do konca aj dielo obnovy starých zákonov, o čom by sa ešte nebol odvážil uvažovať nikto z tých, ktorí panovali pred nami, a čo by ani nebol považoval za realizovateľné pre ľudskú prirodzenosť.*“ 23: „*tento slávny tretí konzulát nám doprial Boh, keď totiž počas neho do platnosti vstúpil mier s Peržanmi, bola uverejnená táto kniha zákonov, čo nedokázal nikto z minulých, a navyše sa pod naše žezlo dostala tretia časť sveta, totiž celá Líbya; všetko toto ako dary dané nám k tretiemu konzulátu od veľkého Boha a nášho spasiteľa Ježiša Krista.*“

Podobne ako v prípade predchádzajúceho textu, neobsahuje ani konštitúcia uvádzajúca konečnú verziu *Digest* formuláciu zahraničnopolitického plánu, resp. programu, iba konštatuje už dosiahnuté. Pritom sa raz jasne konštatuje, že Líbya bola k ríši pripojená opätovne („*iterum sociatam*“), aspoň v latinskej verzii; grécka mutácia túto skutočnosť necháva menej výrazne zaznieť vo voľbe verbálneho substantíva ἐπανάληψις pri zmienke o Karthágu (zatiaľ čo „Λιβύης κτῆσις“ je v tomto smere pomerne neutrálne spojenie, ktoré by však bez daného kontextu zrejme vyvolávalo dojem, že šlo naopak o územný zisk nový).

V závere konštitúcie je rekapitulácia úspechov Iustinianovho tretieho konzulátu univerzalistická, a to opäť explicitnejšie v latinskej verzii: „*pribudla nám tretia časť sveta (po Európe a Ázii bola totiž k nášmu impériu pripojená aj celá Líbya)*“ („*tertia pars mundi nobis adcrevit (post Europam enim et Asiam et tota Libya nostro imperio adiuncta est)*“). Je nepravdepodobné, že by Iustinianos predpokladal, že existuje ešte nejaká ďalšia časť sveta, takže s pripojením tretej jeho ríše ovláda jeho celok. Skutočnosť, že tesne predtým je učinená zmienka o mieri s Peržanmi, ktorí sú teda nevyhnutne mimo panstva ríše a cisára, pritom reflektovaná pochopiteľne nie je.

5. *Codex Iust.* 1, 27, 1 [534].⁵³

1: „...ut Africa per nos tam brevi tempore reciperet libertatem, ante centum et quinque annos a Vvandalis captivata, qui animarum fuerant simul hostes et corporum.“ 5-9: „Quo ergo sermone aut quibus operibus dignas deo gratias agere valeamus, quod per me, ultimum servum suum, ecclesiae suae iniurias vindicare dignatus est et tantarum provinciarum populos a iugo servitutis eripere? Quod beneficium dei antecessores nostri non meruerunt, quibus non solum Africam liberare non licuit, sed et ipsam Romam viderunt ab eisdem Vvandalis captam et omnia imperialia ornamenta in Africam exinde translata. Nunc vero deus per suam misericordiam non solum Africam et omnes eius provincias nobis tradidit, sed et ipsa imperialia ornamenta, quae capta Roma fuerant ablata, nobis restituit. Ergo post tanta beneficia, quae nobis divinitas contulit, hoc de domini dei nostri misericordia postulamus, ut provincias, quas nobis restituere dignatus est, firmas et illaesas custodiat et faciat nos eas secundum suam voluntatem ac placitum gubernare, et universa Africa sentiat omnipotentis dei misericordiam et cognoscant eius habitatores, quam a durissima captivitate et iugo barbarico liberati in quanta libertate sub felicissimo nostro imperio degere meruerunt. Hoc etiam deprecantes exoramus precibus sanctae et gloriosae semper virginis et dei genetricis Mariae, ut, quidquid minus est rei publicae nostrae, per nos, ultimos servos suos, restituat in suo nomine deus et dignos nos faciat servitium eius adimplere.“

Prvá z dvoch konštitúcií o usporiadaní Afriky, zaradených do Iustinianovho *Codexu*, tematizuje pomerne podrobne *fait accompli* dobytia vandalského kráľovstva. Akcentujú sa pritom dve skutočnosti: obyvatelia územia, ktoré bolo pripojené k ríši, získali slobodu a za tento úspech vďačí cisár Bohu.⁵⁴ Oba motívy sú dokonca v jednej pasáži výrazne prepojené: Boh „prostredníctvom mňa, svojho posledného služobníka, uznal za vhodné potrestať nespravodlivosť, ktorých sa dostalo jeho cirkvi, a oslobodiť národy toľkých provincií spod otrockého jarma“ („per me, ultimum servum suum, ecclesiae suae iniurias vindicare dignatus est et tantarum provinciarum populos a iugo servitutis eripere“). Na fakt, že za vojenské úspechy všeobecne i v konkrétnom prípade afrického ťaženia vďačí cisár Bohu, nás už Iustinianove zákony upozornili. Celkom nový je tu druhý motív oslobodenia. K tomuto kľúčovému momentu sa ešte vrátíme, na tomto mieste je potrebné upozorniť, že s týmto zákonom spojené novum Iustinianovej osloboditeľskej roly môže

53 K datovaniu cf. (s odkazmi na staršiu literatúru) PROSTKO-PROSTYŃSKI 1998: 427-428: uverejnené v ten istý deň ako *Codex Iust.* 1, 27, 2, ale „sicher früher verfaßt“ (kedy presnejšie, autor nešpecifikuje).

54 Skutočnosť, ktorú si nemohli nevšimnúť ani RUBIN (1960: 161) a BONINI (1976: 17-19). Vyjadrení vďaka Bohu je v texte viac, ako som zahrnul do uvedených citátov.

byť len zdanlivé. Nemožno ho vysvetliť tým, že túto konštitúciu napísal samotný Iustinianos,⁵⁵ kým predchádzajúci text (*De confirmatione digestorum*) zmieňujúci Afriku pravdepodobne nie, pretože neskôr sa motív objavuje aj v ďalších, Iustinianom osobne sotva napísaných legislatívnych textoch. To samozrejme nevyklučuje, že dôraz, s ktorým je oslobodenie zmieňované, je nutné odvodzovať od autorovej predispozície.

Aj v tomto prípade teda platí, že máme pred sebou popis realizovaného, nie program. A to popis, ktorý neprezentuje vojnu ako výboj, ale ako osloboditeľské dielo a navrátenie bývalých provincií späť do zväzku impéria. Ide teda podľa textu o politiku neagresívnu. Pravdou ďalej je, že na jednom mieste sa priamo hovorí, že africké územie bol znovuzískané, hoci legitimačný význam tohto faktu je oslabený či dokonca anulovaný odkazom na božie rozhodnutie⁵⁶; na inom mieste je znovuzískanie aspoň implikované kontextom.⁵⁷ Jasný reštauračný slovník je tiež použitý v súvislosti s imperiálnymi insígniami,⁵⁸ no o území, resp. obyvateľstve sa v rámci tej istej vety hovorí, že ich Boh cisárovi „odovzdal“ („*tradidit*“). Použitie sloveso nehľadí na minulosť, skôr na budúcnosť; ostatne vidíme vzápätí Iustiniana vedomého si toho, že ho boží dar zaväzuje k zodpovednému, božej vôli zodpovedajúcemu panovaniu.⁵⁹

Zo spätnej cisárovej perspektívy teda nepočujeme nič o jeho pláne dobyť späť stratené územia. Iniciatíva k reštitúcii územia či insígnii bola výhradnou záležitosťou Boha. Až na záver relevantného úseku konštitúcie čítame niečo, čo môže implikovať reštauračný plán do budúcnosti:⁶⁰ „*v prosbách k ... Márii prosíme, aby skrze nás, svojho posledného služobníka, Boh svojím menom navrátil, čokoľvek nášmu štátu chýba*“ („*exoramus precibus ... Mariae, ut, quidquid minus est rei publicae nostrae, per nos, ultimos servos suos, restituat in suo nomine deus*“). Nepredpokladám ale, že si môžeme byť istí, že pod všeobecným „*quidquid minus*“ sa tají aj územie a obyvateľstvo alebo dokonca výhradne územie a obyvateľstvo, že tu nie je reč napr. o eventuálnych náboženských, morálnych či administratívnych nedostatkoch (v tom prípade by bol namieste asi preklad „*restituť*“ ako „*obnoviť*“ či „*napraviť*“).⁶¹ Avšak aj keby tomu tak skutočne bolo, Iustinianov program by v tejto formulácii stále bol podmienený iniciatívou Boha, maximalistický („*quidquid*“), a pritom veľmi nekonkrétny.

55 HONORÉ 1975: 117-118; BONINI 1976: 19.

56 *Codex Iust.* 1, 27, 1, 8: „*deus ... provincias, quas nobis restituere dignatus est...*“.

57 *Codex Iust.* 1, 27, 1, 1: „*ante centum et quinque annos a Vvandalis captivata*“.

58 *Codex Iust.* 1, 27, 1, 7: „*imperialia ornamenta ... nobis restituit*“.

59 *Codex Iust.* 1, 27, 1, 8: „*faciat nos eas secundum suam voluntatem ac placitum gubernare*“.

60 Tak BONINI 1976: 18.

61 Text predtým sa obracia na Boha a prosí, aby Afrika zažila pokoj a vládu v súlade s božími zámermi: obsahom prosby je teda nepochybne aj vnútorná politika. Prosba k Márii je síce uvedená ako niečo nové („*Hoc etiam deprecantes exoramus precibus...*“), ale to nemusí signalizovať obrat od vnútornej k zahraničnej politike, ale od afrických k celorišským záležitostiam.

6. *Codex Iust.* 1, 27, 2 [13. 4. 534]:

Praef.: „*In nomine domini nostri Ihesu Christi ad omnia consilia omnesque actus semper progredimur. per ipsum enim imperii iura suscepimus, per ipsum pacem cum Persis in aeternum confirmavimus, per ipsum acerbissimos hostes et fortissimos tyrannos deiecimus, per ipsum multas difficultates superavimus, per ipsum et Africam defendere et sub nostrum imperium redigere nobis concessum est, per ipsum quoque, ut nostro moderamine recte gubernetur et firme custodiatur, confidimus.*“ 2: „...*qui possit et ipsum traiectum semper servare et omnia, quaecumque in partibus Hispaniae vel Galliae seu Francorum aguntur, viro spectabili duci nuntiare, ut ipse tuae magnitudini referat. in quo traiectu etiam dromones, quantos provideris, ordinari facias.*“ 4: „*Et omnes diligenter pro commissis suae custodiae provinciis invigilent et ab omni hostium incursione subiectos nostros tueantur illaesos et festinent, die noctuque dei invocando auxilium et diligenter laborando, usque ad illos fines provincias Africanas extendere, ubi ante invasionem Vandolorum et Maurorum res publica Romana fines habuerat et ubi custodes antiqui servabant, sicut ex clusuris et burgis ostenditur. Maxime autem civitates, quae prope clusuras et fines antea tenebantur, cum essent sub Romano imperio constitutae, auxiliante divina misericordia, cum hostes per partes expelluntur, festinantes comprehendere atque manere et in illis locis duces et milites per partes accedant, ubi antea fines et clusurae provinciarum erant, quando integrae Africae servabantur sub Romano imperio provinciae: Quod deo adnuente, cuius auxilio nobis restitutae sunt, speramus cito nostris provenire temporibus, et ut in securitate et pace provinciae cum antiquis finibus integrae serventur et vigiliis ac laboribus devotissimorum militum et cura spectabilium pro tempore ducum custodiantur illaesa, quoniam ita convenit, ut semper custodes fines provinciae servant, ne detur hostibus licentia incurrendi aut devastandi loca, quae nostri subiecti possident.*“ 13: „...*antiquos fines omnis Africa receperit...*“

Z ideového hľadiska je zaujímavý hlavne text z úvodu. Iustinianove úspechy sú opäť pripisované božej (v tomto prípade konkrétne Kristovej) pomoci, dostáva sa aj na označenie africkej vojny ako osloboditeľského diela, hoci iba v náznakoch.⁶² Dvakrát narazíme na reštauračnú

62 Tak je asi nutné vykladať substantívum v spojení „*fortissimos tyrannos deiecimus*“, samozrejme, ak je pritom reč o vojne s Vandalmi (čo je neisté, celý odstavec je všeobecnejšieho rázu, ako jasne dosvedčuje aj zahrnutie zmienky o mieri s Peržanmi; na druhej strane, o zvrhnutí iných tyranov do daného okamihu Iustinianovej vlády asi nemôže byť reč; samotný plurál je potom nutné vzťahovať na Vandalov alebo predstavuje, ak ide iba o ich kráľa Gelimera, súčasť generalizujúceho tónu textu). – Taktiež výraz „*Africam defendere*“, situovaný pomocou „*concessum est*“ do minulosti (nejde teda o stanovenie si budúcej úlohy, ako by tomu mohli nasvedčovať ďalšie

frazeológii: provincie „*nám boli vrátené*“ („*nobis restitutae sunt*“); mohli sme Afriku „*priviesť späť do nášho impéria*“ („*sub nostrum imperium redigere*“).⁶³ Nakoľko je snaha rozšíriť hranice nových území ríše tak, aby zodpovedali niekdajšiemu predvandalskému stavu, výrazom nejakého ideologicky vyhraného reštauračného plánu a agresívnej politiky, je otázne.⁶⁴ Samotný cisár ju prezentuje ako stratégiu, smerujúcu k lepšej ochrane obyvateľstva, a nevidím dôvod, prečo by sme mu nemali veriť. Podobnú úlohu má zrejme aj nariadené sledovanie diania v Hispánii (tj. u Vizigótov) a u Frankov. Predpokladať, že toto opatrenie má tiež samozrejmy ofenzívny charakter, len na základe toho, že o dvadsať rokov ríša (na pozvanie pretendenta vizigótskeho trónu) intervenovala na Pyrenejskom poloostrove,⁶⁵ je scestné.

7. *Codex Iust.* 1, 4, 34, praef. [4. 11. 534]:

„...δι' ὧν ἔστιν ἡμῖν καὶ βαρβάρων κρατεῖν καὶ γίνεσθαι κυρίως ἐκείνων, ἃ πρόσθεν οὐκ εἶχομεν.“ //

„...ktoré nám umožňujú jednak vládnuť barbarom [alternatívne: víťaziť nad barbarmi – J. B.], jednak sa stávať pánmi toho, čo sme predtým nemali.“

Dvojnásobné καὶ zaručuje, že aspoň v jazykovej rovine je nám predložený zoznam dvoch rovnocenných vecí, že druhú z nich nie je možné interpretovať ako dôsledok prvej („*vládnuť barbarom, takže sa stávame pánmi...*“). O to neistejšie je, či má druhá, veľmi všeobecne a abstraktne uvedená, skutočnosť vzťah k vojnám a výbojom. Nedokážem si však predstaviť, o čom inom by na danom mieste mohla byť reč. Ak teda akceptujeme, že sa hovorí o zahraničnej politike, je toto zanedbávané miesto⁶⁶ pomerne prekvapujúce: namiesto reštauračného slovníka Iustinianos pripúšťa, že jeho výboje viedli či vedú k zisku nových území ap. Možnosť to vysvetliť poskytuje predpoklad, že Iustinianos tu hovorí sám za svoju osobu: pri jeho nástupe na trón neboli africké končiny a tamojší obyvatelia ešte jeho poddanými. Bude však dobré mať toto miesto na zreteli ako možnú inštanciu nereštauračného popisu výsledkov Iustinianovej vlády.

pasáže zákona, počínajúc hneď „*ut ... firme custodiatur*“), je asi nutné chápať ako narážku na osloboditeľskú Iustinianovu misiu.

63 MEIER (2003: 178) verí, že „*Africam defendere et sub nostrum imperium redigere*“ „*dafür spricht, daß in der Tat zunächst nur die Wiedereinsetzung Hilderichs (und möglicherweise eine dauerhafte oströmische Präsenz in Afrika) intendiert war*“. Napriek tomu, že podobne rekonštruujem Iustinianov pôvodný plán africkej expedície aj ja, citovaná pasáž podľa môjho názoru tento zámer už neodzrkadľuje; po likvidácii kráľovstva Vandalov by bolo nielen ironické, ale dokonca pre recipientov zákona snád' aj nezrozumiteľné, odvolávať sa ešte stále na „znovuzačlenenie“ tejto politickej entity do impéria vo forme autonómneho útvaru.

64 Napriek čiastočne výrazne reštauračnej frazeológii: „...*antiquos fines omnis Africa receperit...*“ (*Codex Iust.* 1, 27, 2, 13).

65 Ako to robí RUBIN (1960: 162).

66 Registruje ho RUBIN (1960: 163), podľa neho sa tu ale zákonodarca vyjadruje „*in der gewohnten Weise*“.

8. *Nov. Iust.* 1, praef., praef. [1. 1. 535]:

„Ἐνησχολημένοις ἡμῖν περὶ τὰς ἀπάσης τῆς πολιτείας φροντίδας, καὶ μικρὸν οὐδὲν αἰρουμένοις ἔννοεῖν, ἀλλ' ὅπως ἂν Πέρσαι μὲν ἡρεμοῖεν, Βανδίλοι δὲ σὺν Μαυρουσίοις ὑπακούοιεν, Καρχηδόνιοι δὲ τὴν παλαιὰν ἀπολαβόντες ἔχοιεν ἐλευθερίαν, Τζάνοι τε νῦν πρῶτον ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων γενόμενοι πολιτείαν ἐν ὑπηκόοις τελοῖεν (τοῦτο ὅπερ οὐπω καὶ νῦν πλὴν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας βασιλείας δέδωκε Ῥωμαίοις ὁ θεός), ἐπιρρεοῦσι καὶ ἰδιωτικαὶ φροντίδες παρὰ τῶν ἡμετέρων ὑπηκόων ἀεὶ προσαγγελλόμεναι, ὧν ἐκάστη μὲν δίδομεν τὸν προσήκοντα τύπον.“ //

„*Zatiaľ čo sa zaoberáme starosťami o celý štát a nevolíme si myslieť na nijakú malú vec, ale na to, aby Peržania dodržiavali mier, Vandali s Maurami poslúchali, Kartháginci mali niekdajšiu slobodu, ktorú znovu získali, a Tzani, ktorí sa teraz prvýkrát dostali pod vládu rímskeho štátu, zotrúvali medzi poddanými (to, čo aj teraz Boh Rimanom dožičil iba za mojej vlády), prúdia k nám neustále tiež oznamy o súkromných starostiach našich poddaných, ku každej z ktorých priradíme príslušné rozhodnutie.“*

Dôležitým na tomto texte je, že obsahuje to, čo nám v doteraz skúmaných legislatívnych textoch chýbalo: cisárov program. Iustinianos síce neoznamuje, čo plánuje vykonať do budúcnosti, ale súpis jeho súčasnej agendy, navyše výslovne označenej za dôležitú, nie je možné chápať inak než ako programatické vyjadrenie. Bolo by asi s dobrými vyhliadkami možné pochybovať o tom, či zahraničnopolitické, vojenské a príbuzné ciele boli skutočne jediné, ktoré Iustinianos považoval aspoň v danom momente za dôležité, ako by sa mohlo zdať z toho, že iná (napr. teologická) agenda sa tu nezmieňuje, zdá sa však, že v zahraničnopolitickej oblasti menuje všetko dôležité.

Snaha o mier s Peržanmi je aspoň tichým uznaním diplomatickej a vojenskej rovnocennosti ríše Sásánovcov. V Afrike Iustinianos usiluje o to, aby boli „Kartháginci“, teda zrejme tamojší „Rimania“, nedefinujúci sa ako Vandali, aj naďalej slobodní, pod čím sa nepochybne rozumie zotrvávanie pod vládou cisára. Inými slovami, aj po skončení vojny sa Iustinianos definuje ako osloboditeľ. Je samozrejme možné, že cisár počítal s potrebou zdolávať eventuálne zvyšky vandalského odporu a zaisťovať bezpečnosť afrických „Rimanov“ pred Maurami, ako o tom svedčí *Codex Iust.* 1, 27, 2, 4 a možno i predtým v tejto novele zmienené úsilie o to, aby Vandali a Mauri poslúchali, ktoré samé osebe je prekvapujúce len v tom smere, že sa v oficiálnom texte naďalej veľkoryso počíta s prítomnosťou Vandalov ako osobitnej entity medzi cisárskymi poddanými (či už v Afrike alebo v iných oblastiach ríše).⁶⁷ V tom prípade by cisárov program bolo možné definovať

67 Prítomnosť Vandalov v Afrike aj niekoľko rokov po byzantskej *reconquiste* (aspoň do r. 539/540) dosvedčuje

ako „Bestandssicherung“.⁶⁸ Zdá sa mi však, že by bolo lepšie za týmto programatickým Iustinianovým textom natoľko realistické úvahy nehľadať. Skôr svedčí o tom, že Iustinianova zahranična a teraz aj pohraničná politika koncepciu takpovediac nemala. Cisár evidentne našiel zaľúbenie v úlohe osloboditeľa Afriky a nechcel sa s ňou rozlúčiť. Ak trochu predbehneme výklad, môžeme ho rovnako podozierať, že cieľ, aby Vandali poslúchali, je len pokračovaním toho, o čo usiloval už dávno pred začiatkom africkej výpravy.

Tento program je neambiciózny a neagresívny, nehovorí sa v ňom nič o obnove ríše ako najvyššej devíze zahraničnej politiky, nič neodkazuje na blížiacu sa výpravu proti italským Ostrogótom. Existuje jedno vysvetlenie tejto poslednej skutočnosti, ktoré si dokážem predstaviť, a tým je Iustinianovo očakávanie, že vojna proti Ostrogótom či *restauratio imperii* vo všeobecnosti by u očakávaných recipientov *Nov. Iust.* 1 nenašli priaznivú odozvu, a túto hypotézu by eventuálne mohol podporovať aj obsah *Nov. Iust.* 8.⁶⁹ No *Nov. Iust.* 1 a *Nov. Iust.* 8 majú spoločné to, že prezentujú vágne pohraničné a zahraničnopolitické ciele, ktoré sú buď iba opakovaním či „predlžovaním“ už realizovaného (oslobodenie Karthágincov) alebo pôsobia dojemom nerozhodnosti. Nie je preto dostatočne oprávnené uvažovať dokonca o tom, že Iustinianos ani po zničení kráľovstva Vandalov žiaden jasný zahraničnopolitický plán nemal?

9. *Nov. Iust.* 36, praef. [1. 1. 535]:

„...in Africa nostra, quam deus Romanae dicioni nostris vigiliis subiugavit...“

Tento popis zisku Afriky vôbec nepripomína, že ide o návrat k staršiemu stavu, a vďaka použitiu substantíva *dicio*, ale predovšetkým slovesa *subiugare* môže vyvolávať pocit, že nešlo o nič viac a nič menej ako o novú expanziu.

10. *Nov. Iust.* 11 [14. 4. 535]:

„Cum igitur in praesenti deo auctore ita nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentaretur, et tam Viminacium quam Recidiva et Litterata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum dicioni subactae sint...“

napr. Procopius, *Bell. Vand.* 2, 19, 3. Prítomnosť Vandalov vo vojsku vo východných oblastiach ríše: *ibidem* 2, 14, 17-18. – Tieto Prokopiove doklady, ale predovšetkým oficiálnu výpoveď *Nov. Iust.* 1, praef., praef. o ďalšej existencii Vandalov bohužiaľ nezohľadňuje RODOLFI (2008: 239-242), podľa ktorej boli „Vandali“ iba konštruktom byzantskej diplomacie a propagandy, ktorý po skončení vojny z prameňov mizne, pretože ho táto propaganda už nepotrebovala.

68 Ako činí NOETHLICH (2000: 118).

69 Cf. s. 28n.

Ďalší text, ktorý jasne konštatuje, že nejaké územie, resp. obyvateľstvo bolo opätovne pripojené k ríši, ktorý ale nedovoľuje tvrdiť, že by sa tak stalo v rámci realizácie vyhraného Iustinianovho plánu. Táto novela⁷⁰ je zaujímavá hlavne preto, že by sa v prípade akceptácie tézy o existencii reštauračnej koncepcie muselo priznať, že ju Iustinianos aplikoval aj na Balkán. *Communis opinio* má pritom tendenciu ponímať jeho vzťah k tejto oblasti ríše úplne odlišne, ako nezaujímam.⁷¹

11. *Nov. Iust.* 8, cap. 10, 2 [15./20. 4. 535]:

„εἰδόντων ὑμῶν τῶν ἡμετέρων ὑπηκόων, ὡς αἱ στρατιωτικαὶ δαπάναι καὶ ἡ τῶν πολεμίων δίωξις πολλῆς δεῖται τῆς ἐπιμελείας, καὶ οὐκ ἔστι χρημάτων χωρὶς ταῦταπραχθῆναι, τοῦ πράγματος μηδεμιᾶς ἀναβολῆς δεομένου, οὐδὲ ἡμῶν αἰρουμένων περιορᾶν τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐλαττωθεῖσαν, ἀλλὰ Λιβύην τε πᾶσαν ἀνακτησαμένων καὶ Βανδύλους καταδουλωσάντων καὶ πολλὰ γε ἔτι καὶ μείζονα τούτων ἐλπίζόντων παρὰ τοῦ θεοῦ λαβεῖν τε καὶ πράξαι, εἰς ἃ προσῆκον ἔστι τοὺς δημοσίους φόρους ἀνελλιπῶς καὶ εὐγνωμόνως καὶ κατὰ τὰς ὁρισμένας εἰσπράττεσθαι προθεσμίας.“ //

„Vy, naši poddaní, viete, že vojenské výdavky a prenasledovanie nepriateľov vyžadujú veľkú starostlivosť a že nie je možné toto dosiahnúť bez peňažných prostriedkov, vec pritom neznesie nijaký odklad a ani my nehodláme nevšímať si, že je rímska zem zmenšená, naopak sme získali späť celú Libyú, podrobili si Vandalov a dúfame, že od Boha dosiahneme a vykonáme ešte mnohé a dokonca aj väčšie veci než tieto; je náležité, aby sa na ne verejné dane vyberali bez zbytku, ochotne a v súlade so stanovenými termínmi.“

Ide o jeden z textov, kľúčových pre postuláciu programu *restauratio imperii*, ktorého vlastným zámerom však nie je propagácia zahraničnej politiky, ale výzva obyvateľstvu ríše k svedomitému plateniu daní, a ktorý je navyše začlenený do neveľmi súvisiaceho rámca (zákon o sudcoch). Rubin predpokladá, že práve tento zákon bol vďaka jeho cisárom predpokladanej širokej publicite vhodný na deklaráciu politického programu.⁷² Pravdepodobnejšie však je, že o samotný program nešlo a v zmienke o vojenských výdavkoch a úspechoch musíme vidieť iba prostriedok k motivácii platcov daní.⁷³ Porážka Vandalov a zisk Afriky sú v danom texte predstavené ako

70 Upozorňuje na ňu NOETHLICH (2000: 118).

71 Vid' napr. STEIN 1949: 310; MAZAL 2001: 182.

72 RUBIN 1960: 164.

73 Tento výklad zrejme zastáva aj BONINI (1976: 24), ako vidno z jeho postrehu: „*Il testo sembra lasciar trasparire una sorta di vaghissimo «declassamento» del bellum vandalicum; ma si tratta, in ogni caso, di un fenomeno del tutto contingente e funzionale alla necessità di richiedere ulteriori e più massicci sforzi ai*

minulosť (ako vyplýva z použitia participií aoristu: ἀνακτησαμένων, καταδουλωσάντων), práve táto minulosť je však zrejme jeho centrálnym momentom, čo by bolo pomerne nepochopiteľné, keby šlo naozaj výhradne alebo predovšetkým o predstavenie cisárových zámerov do budúcnosti. Upozornením na predchádzajúci úspech chcel cisár evidentne získať priazeň recipientov textu; v dobe uverejnenia *Nov. 8* žiadna veľká vojna, uchopiteľná eventuálne ako reštauračná, neprebíhala,⁷⁴ takže cisár mohol legitimovať výber daní na vojenské účely iba poukazom na minulý zdar (čo je samé osebe odôvodnenie nedostatočné) a vágnym, hoci veľkolepým („*mnohé a dokonca aj väčšie veci*“), vykreslením budúcich úspechov. Či mal Iustinianos v danej dobe naozaj vyhranenú predstavu o dobytí kráľovstva Ostrogótov, by však na základe daného textu bolo pomerne odvážne tvrdiť: ak sa ho držíme, cisár v nové úspechy iba dúfa, a tie podmieňuje predovšetkým božia vôľa.

Na druhej strane je pravda, že zahraničná politika je v tomto texte pomerne jednoznačne agresívna – minimálne v tom zmysle, že počíta s vojenskými prostriedkami jej vedenia, a taktiež reštauračná. O druhom aspekte svedčí veta „*nehodláme nevšímať si, že je rímska zem zmenšená, naopak sme získali späť celú Líbyu*“. Oklieštenie rímskeho územia situuje cisár do nejakej bližšie neurčenej minulosti, ako svedčí participium aoristu „ἐλαττωθεῖσαν“, a deklaruje svoju súčasnú snahu venovať tejto skutočnosti pozornosť; dobytie Afriky je navyše označené ako spätný zisk.⁷⁵

Môžeme napokon uvažovať o tom, že snaha Iustiniana argumentovať minulými a možnými budúcimi vojenskými úspechmi pri presvedčaní platcov daní o nutnosti financovať nevyhnutné vojenské výdavky („*vec pritom neznesie nijaký odklad*“) svedčí mimovoľne o tom, že používanie príjmov štátu z daní na vojny nebolo u recipientov zákona populárne. Keby sme sa k tejto hypotéze neuchýlili, mali by sme menšie oprávnenie predpokladať tiež v prípade textu *Nov. 1*, že Iustinianos svoje plány vykresľoval vágne preto, že predpokladal, že vojny nie sú v ríši prijímané pozitívne. Vzhľadom na to, že *Nov. Iust. 8* nezatajuje práve vojenské výdavky, zdá sa mi pravdepodobnejšie, že vágnosť výpovedí o budúcich plánoch je v oboch prípadoch daná Iustinianovým tápaním.

12. *Nov. Iust. 37* [1. 8. 535]:

Praef.: „*omnes Africanae dioeceseos sacrosanctas ecclesias imperialibus beneficiis relevare noctu dieque festinamus, <ut>, postquam nostrae reipublicae, per dei praesidium a tyrannis abreptae, sociatae sunt, nostras etiam sentiant liberalitates.*“ 1:
„*...nostram deprecati sunt maiestatem possessiones ecclesiarum totius Africani tractus*

contribuenti.“

74 Mylne NOETHLICHS 2000: 118 („*der Gotenkrieg in Italien hatte begonnen*“); vojna začala až v júni 535, vid' napr. STEIN 1949: 339.

75 NOETHLICHS (2000: 118) prekladá „ἀνακτησαμένων“ iba ako „*erworben*“, ale prefix ἀνα- je v tomto smere podľa môjho názoru jednoznačný.

tyrannico quidem tempore ablatas eis, post victorias autem caelesti praesidio nobis <contra> Uuandalos praestitas per nostri numinis piam dispositionem eis redditas...“

Nedlho po práve rozobranom reštauračnom texte popisuje Iustinianos svoj zásah v Afrike nepriamo znova ako akt oslobodenia: „*aby odňaté tyranom ... pocit'ovali našu štedrosť.*“⁷⁶ Odkazy na božiu pomoc tu nachádzame taktiež a pripojenie Afriky k ríši nie je popísané ako obnova niekdajšieho stavu: „*boli spojené s našim štátom*“ („*nostrae reipublicae ... sociatae sunt*“).

13. *Nov. Iust.* 30 [18. 3. 536]:

Cap. 5, praef.: „ἤτινι Ῥωμαῖοι πρότερον τὴν ἐν Ἀφρικῇ κατεκόσμου ἀρχὴν, ἣν ἡμεῖς νῦν τοσοῦτον ἠὺξήσαμεν...“ Cap. 11, 2: „Καὶ καθαρῶς τοῖς ἡμετέροις ὑπηκόοις ... χρήσεται, πρᾶγμα διεσπουδασμένον ἡμῖν καὶ χρημάτων ἀμελῆσαι παρασκευάσαν μεγάλων, καίτοιγε ἐν τοσαύταις δαπάναις καὶ πολέμοις μεγάλοις, δι' ὧν δέδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πρὸς Πέρσας τε ἄγειν εἰρήνην Βανδύλους τε καὶ Ἄλανοὺς καὶ Μαυρουσίους χειρώσασθαι, καὶ Ἀφρικὴν ὅλην καὶ πρὸς γε καὶ Σικελίαν κατακτήσασθαι, καὶ ἐλπίδας ἔχειν ἀγαθὰς ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν ἡμῖν τὴν ἐπικράτειαν νεύσειεν ὁ θεὸς ὧνπερ οἱ πάλοι Ῥωμαῖοι μέχρι τῶν πρὸς ἑκάτερον ὠκεανὸν ὀρίων κρατήσαντες ταῖς ἐφεξῆς ἀπέβαλον ῥαθυμίας· ἃς ἡμεῖς τῇ παρὰ θεοῦ συμμαχίᾳ θαρροῦντες ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάλλειν σπεύδομεν οὐδέν τε ὀκνοῦμεν τῶν εἰς ἐσχάτην δυσκολίαν ἠκόντων ... ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ὑπηκόων...“ //

Cap. 5, praef.: „*Ako predtým Rimania zvelebovali vládu v Afrike, ktorú sme my teraz natoľko rozšírili...*“ Cap. 11, 2: „*Bude s našimi poddanými zaobchádzať náležito, aj keď nám to spôsobuje ťažkosti a prinútilo nás to rezignovať na peňažné prostriedky, aj pri takýchto nákladoch a vo veľkých vojnách, skrze ktoré nám Boh doprial žiť v mieri s Peržanmi, zmocniť sa Vandalov, Alanov a Maurov, získať celú Afriku a navyše Sicíliu a prechovávať dobré nádeje, že nám Boh udelí vládu nad zvyškom toho, čoho sa dávni Rimania až po územia pri oboch oceánoch zmocnili a čo kvôli postupným (prípado) nedbanlivosti stratili. Spoliehajúc na pomoc od Boha sa usilujeme (dôsledky) týchto (prípado)vedbanlivosti) obrátiť k lepšiemu, necínvajúc ani pred najväčšou námahou ... v záujme našich poddaných...“*

76 Je ale nutné uznať, že výraz „*tyran*“ by tu nemusel mať „morálny“ či „etický“ význam, ale mohol by označovať uzurpátora cisárskych práv, takže by vyňatie afrických chrámov z jeho vlády signalizovalo obnovu pôvodného (a správneho) stavu. *Codex Iust.* 1, 27, 1, 1 a to, že sa hovorí o chrámoch, tj. cirkvách, však naznačujú, že uprednostniť by sme asi mali prvý výklad.

Podobne ako v prípade *Nov. Iust. 8*, nasledujú slová *Nov. Iust. 30*, cap. 11, 2, predstavujúce zdanlivo jasné, ba zrejme vôbec najimpresívnejšie vyličenie údajného plánu *restauratio imperii*,⁷⁷ po zmienke o ríšskych financiách a príspevkoch poddaných (konkrétne z provincie *Cappadocia I*) k nim. Celý text má asi nasledujúci sled: cisár oznamuje, že k *Nov. Iust. 30* pripojí inštrukcie o tom, na aké prostriedky má nárok *proconsul Cappadociae* a jeho úrad. Po pripomenutí týchto a ďalších daní, ktoré na obyvateľov provincie čakajú, nasleduje ubezpečenie, že prokonzulova správa bude náležitá a poddaní sú nato upokojuvaní pripomienkou toho, ako cisár rezignoval na isté príjmy,⁷⁸ hoci viedol⁷⁹ vojny. Nasledujúci zoznam priaznivých výsledkov týchto vojen a poznámka o tom, že existuje dobrá možnosť získať zvyšok územia, ktoré bolo kedysi pod vládou dávnych Rimanov, majú potom podľa môjho názoru podobne ako analogický výklad v *Nov. Iust. 8* iba získavať priazeň platcov daní, na ktoré cisár nerezignoval; nejde o programatický text. A rovnako ako v *Nov. Iust. 8* sú budúce zisky podmienené božou pomocou⁸⁰ a veľmi vágne definované, či už máme na mysli chronologické alebo geografické ukotvenie územia, nádej na znovuzískanie ktorého tu Iustinianos vyjadruje.

V texte použité sloveso „získať“ („κατακτήσασθαι“) neobsahuje, rovnako ako ani skoršia zmienka novely o vláde „v Afrike, ktorú sme my teraz natoľko rozšírili“, narážku na reštauračný aspekt výboja.⁸¹ Ten môže byť dokladaný až zmienkou o „dávnych Rimanoch“ („οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι“). Noethlichs preto predpokladá: „Hier ist nicht etwa von einem propagandistischen Rückeroberungsanspruch die Rede... Der Bezug auf die ‚alten Römer‘ zeigt eine relativ große Distanz Justinians zu früherem römischem Territorialbesitz...“⁸² Objektívne nazerané, je zrejme nemožné určiť, či v *Nov. Iust. 30* Iustinianos vyjadroval nárok na Rimanmi získané a neskôr stratené územia. Opatrnosť je rozhodne namieste, či už spolu s Noethlichsom v texte cítíme Iustinianov odstup od dávnych časov alebo berieme zmienku o dávnych Rimanoch iba ako prostriedok, ktorým chcel Iustinianos aspoň formálne bližšie definovať územie, ktoré dúfa získať (nie znovuzískať). Jednu i druhú možnosť – alebo obe zároveň – ostatne podporuje skutočnosť, že Iustinianos nemal vzťah k predkresťanskému impériu, ani hlboké vedomosti o minulosti staršej ako storočie.⁸³ Odkaz na starých Rimanov pri všetkej svojej neurčitosti mohol naopak byť úklonom na

77 Podľa BONINIHO (1976: 27) nie je novela „*molto nota agli studiosi*“, avšak ak už je v rôznych stručných hodnoteniach Iustinianovej (zahraničnej) politiky nejaký prameň citovaný, je to práve *Nov. 30*. Vid' napr. BURY 1923: 26.

78 Podľa BONINIHO (1976: 26) ide o príjmy z predaja úradov, ktorým bola venovaná práve *Nov. Iust. 8*.

79 Alebo „*vedie*“; text je v tomto smere nejednoznačný.

80 Ako zdôrazňuje NOETHLICHS (2000: 118; cf. 119).

81 Ako upozorňuje NOETHLICHS (2000: 118, pozn. 6). Platí to ostatne tiež o slovese „zmocniť sa“ („*χειρώσασθαι*“).

82 NOETHLICHS 2000: 118.

83 HONORÉ 1975: 123. Hodnotenie staršej histórie je preto v Iustinianových legislatívnych textoch ambivalentné, vid' MEIER 2003: 145.

stranu klasickou minulosťou zaujatých elít; antikizujúca argumentácia s týmto pozadím je ostatne v tomto období Iustinianovej vlády v novelách častá.⁸⁴ V konečnom dôsledku sa však vágnosť tejto novely druží k tej, ktorú sme pozorovali v *Nov. Iust.* 1 a 8, takže jej vysvetlením môže byť aj prostá skutočnosť, že Iustinianos stále žiadnu jasnú zahraničnopolitickú koncepciu a devízu nemal.

14. *Nov. Iust.* 62, praef. [1. 1. 537]:

„*Antiquissimis temporibus Romani senatus auctoritas tanto vigore potestatis effulsit, ut eius gubernatione domi forisque habita iugo Romano omnis mundus subiceretur, non solum ad ortus solis et occasus, sed etiam in utrumque latus orbis terrae Romana ditione propagata: communi etenim senatus consilio omnia agebantur.*“

Novela explicitne popisuje dávnu rímsku moc ako svetovládnu („*Antiquissimis temporibus ... iugo Romano omnis mundus subiceretur...*“). Súčasnému geopolitickému stavu ani eventuálnym cisárovým zahraničnopolitickým či vojenským plánom do budúcnosti však text už pozornosť nevenuje. Je pravdepodobné, že spomienka na svetovládnu minulosť tu figuruje len s ohľadom na to, že témou novely je starobyľý senát v Ríme – snád' ako *captatio benevolentiae*, nezanedbateľné v dobe vojny o Itáliu.

15. *Nov. Iust.* 60, cap. 1, 1 [1. 12. 537]:

„...οὐκ ἐπὶ μόνης ταύτης εὐδαίμονος τῆς πόλεως..., ἀλλὰ καὶ ἐν ἅπασιν τοῖς ἔθνεσιν, ὧν ἡμῖν τὴν ἡγεμονίαν τὴν μὲν ἐξ ἀρχῆς ἔδωκεν ὁ θεὸς τὴν δὲ προσέθηκεν ἡδ' ἔτι καὶ δώσει' ...“ //

„... nielen v tomto blaženom meste..., ale tiež u všetkých národov, nad ktorými nám dal boh vládu od začiatku i (nad ktorými nám ju neskôr) pridal a ,ešte dá' ...“

Nepovažujem za prekvapujúce, že zákon regulujúci záležitosti dlžníkov a veriteľov a zverujúci dohľad nad jedným ustanovením úradom centrálnych hodnostárov, na čele ktorých je menovaný *praefectus urbi*, považuje za potrebné upozorniť na skutočnosť, že dané ustanovenie bude platiť nielen v Konstantinopoli, ale v celej ríši, a to vrátane územia či obyvateľstva, ktoré sa pod cisárovu vládu dostane v budúcnosti. Nejde teda o nijakú deklaráciu agresívnej zahraničnej politiky, ani tu nefiguruje „*die Rückeroberung der ehemals römischen Gebiete als feste Intention*“.⁸⁵

84 Cf. k tomu MAAS 1986: 19-23, 25n. a 26n., MAAS 1992: 37-38.

85 Ako to zrejme predpokladá MEIER (2003: 170, incl. pozn. 319), ktorý odkazuje nielen na *Nov. Iust.* 30, ale aj tento text.

16. *Nov. Iust.* 69, cap. 1, praef. [1. 6. 538]:

„καὶ προαγορευόμεν πᾶσι τοῖς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οἰκοῦσιν, ὅποσοι τῶν ἡμετέρων κατακούουσιν σκήπτρων ἐπὶ τῆς ὑπηκόου πάσης τῆς τε εἰς ἀνίσχοντα βλεπούσης τῆς τε πρὸς δυόμενον ἥλιον τῆς τε ἐκατέρωθεν οὔσης...“ //

„*A ustanovujeme všetkým obyvateľom provincií, ktorí podliehajú našemu žezlu na celom poddanom území na západe, na východe a na oboch stranách sa rozkladajúcom...*“

Rubinov výklad tejto textu: „*heißt es ... im Gefühl der neugewonnenen Reichseinheit*“⁸⁶ je pomerne perceptívny v tom smere, že zdôraznenie geografickej a možno i symbolickej bipolarity ríše zrejme naozaj vychádza z reflexie skutočnosti, že na západe zaznamenala ríša zisk územia a obyvateľstva. Je však asi prehnané predpokladať, že situáciu v polovici roku 538 Iustinianos vnímal a prezentoval ako úplnú obnovu niekdajšieho rozsahu ríše. Bolo by tiež prehnané interpretovať tento text ako univerzalistický, hoci to nie je úplne nemožné. Napokon je zrejmé, že o pláne *restauratio imperii* tu nečítame vôbec nič.

17. *Nov. Iust.* 78, cap. 4, 1 [január/september 539]:

„ἡμῖν δὲ πᾶσα καθέστηκε σπουδὴ τὰς ἐλευθερίας κρατεῖν τε καὶ ἰσχύειν καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀνθεῖν τε καὶ αὐξάνεσθαι πολιτεία. καὶ γὰρ δὴ ταύτης ἔνεκα τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἐπὶ Λιβύης καὶ ἐπὶ τῆς Ἑσπέρας τηλικούτους ἠράμεθα πολέμους ὑπὲρ τε τῆς ὀρθῆς πρὸς θεὸν δόξης ὑπὲρ τε τῆς τῶν ὑπηκόων ἐλευθερίας.“ //

„*Nás úplne prenikla snaha o to, aby slobody panovali, boli silné a v našom štáte prekvitali a rástli. Kvôli tejto túžbe sme totiž začali v Líbyi a na západe také veľké vojny za správnu vieru v Boha a za slobodu poddaných.*“

Tento text síce neobsahuje v pravom slova zmysle zahraničnopolitický program, tj. do budúcnosti hľadiacu proklamáciu, ale ako jediný zo skúmaného korpusu nám podáva explicitné odôvodnenie už začatých vojen v Afrike a „na západe“. Je samozrejme z moderného hľadiska ťažko pochopiteľné, ako môže byť reč o „slobode poddaných“ („τῆς τῶν ὑπηκόων ἐλευθερίας“);⁸⁷ ak však prijmem Iustinianov diskurz, ktorý sme ho videli už napr. v *Nov. Iust.* 37, operujúci s vládou Vandalov ako s panstvom tyranov, je možné akceptovať aj ideu oslobodenia obyvateľstva, ktoré samozrejme zostáva poddaným cisárovi. Bohužiaľ nie je v rámci textu konkretizované, v čom

86 RUBIN 1960: 165.

87 Nad paradoxom sa pozastavuje napr. PAZDERNIK (2000: 157), konštatujúc, že ten „*suggests how tenuous such theoretical juridical and constitutional distinctions of status had become.*“

tyranská vláda, ak sa naozaj naráža na ňu ako na vec, od ktorej boli poddaní oslobodení, spočívala. Možné je, že náležitým smerom má ukazovať zmienka o boji „za správnu vieru v Boha“, avšak tá je na syntaktickej rovine textu popri slobode obyvateľstva zreteľne vyčlenená ako druhý rovnocenný cieľ uvedených vojen, takže bude lepšie predbežne počítať s cieľmi dvoma.⁸⁸

Rubin sa síce odsúdením porovnávanie slobody prepustených otrokov a vo vojnách oslobodených poddaných ako „*Unverfrorenheit*“ a „*Propagandafloskel*“⁸⁹ svojím spôsobom vyrovnáva s úlohou vysvetliť, ako sa táto z moderného pohľadu naozaj provokatívna a nepochopiteľná kombinácia mohla ocitnúť v rámci jedného textu, ba myšlienkového sledu, ale jeho vysvetlenie zlyháva, ak si uvedomíme, že autor tohto textu a cisár, ktorý ho nepochybne autorizoval, sotva chceli, aby recipienti zákona prijímali toto odôvodnenie predchádzajúceho zákonného ustanovenia s dešpektom ako „*Unverfrorenheit*“. Svoju úlohu darcu slobody novým poddaným bral cisár určite vážne a očakával, že ju tak budú brať aj recipienti zákona, ktorými v tomto prípade sú obyvatelia riše ako celku, nie iba Afričania, v prípade ktorých by toto očakávanie bolo asi pochopiteľné.

18. *App. Nov.* 2 [6. 10. 541]:

„...*quos a iugo subripiimus Vvandalorum, ultra florem felicitatis antiquae sicut volumus erigamus.*“

Ide o ďalší osloboditeľský popis afrického ťaženia.

19. *Nov. Iust.* 131, cap. 4 [18. 3. 545]:

„...τῷ ἐπισκόπῳ Ἰουστινιανῆς Καρχηδόνοϋ τῆς Ἀφρικῆς διοικήσεωϋ δεδώκαμεν ἐξ οὔπερ ὁ θεὸϋ ταύτην ἡμῖν ἀποκατέστησε...“ //

88 Aj PAZDERNIK (2000: 153n.) predpokladá, že sú tu deklarované naozaj dva ciele, „*a holy war directed against Arian persecutors of the indigenous orthodox population*“ a „*campaign of liberation dedicated to restoring the rights of Roman citizens subjected to an alien despotism*“, druhý z nich v jeho podaní je však nekonkrétny a z textu novely ho v danej podobe (Rimania vs. cudzinci/barbari) nemožno doložiť. Smerom k dvojakému oslobodeniu by mohlo ukazovať označenie Vandalov ako „*animarum ... simul hostes et corporum*“ v *Codex Iust.* 1, 27, 1, 1, takže by okrem slobody k (pravej) kresťanskej viere chcel Iustinianos poskytnúť Afričanom bezpečnosť pred nejakými fyzickými (či azda aj majetkovými) ohrozeniami. *Nov. Iust.* 78, cap. 4, 1 ako dôvod Iustinianových africko-západných vojen uvádza „*tűzbu*“, pod ktorou sa rozumie predtým uvedená „*snaha*“ o „*slobody*“. Či máme uprednostniť jedinú „*snahu*“, resp. jedinú „*tűzbu*“ alebo radšej plurál „*slobody*“, nie je jasné. Ak je tu reč o dvoch rôznych cieľoch, mohlo by ísť naozaj o navrátenie majetku a osobnej bezpečnosti príslušníkom afrických elít, ako tomu nasvedčujú výpovede iných prameňov, ku ktorým sa dostaneme neskôr (viď s. 77-79 a 156). – Na boj „*za pravú vieru*“, presnejšie ťaženie proti ariánom, obmedzuje naproti tomu výpoveď *Nov. Iust.* 78 MAAS (1986: 25): „*Justinian initially justified his attack upon the Vandals in North Africa in 533 as a war against Arian heretics*“, resp. MAAS (1992: 38): „*The original excuse for the invasion had been the restoration of orthodoxy*“. Proti týmto tvrdeniam je predbežne nutné polemizovať aspoň vo vedľajšom ohľade: s odkazom na prameň z r. 539 je neprípustné hovoriť o tom, že Iustinianos pre ťaženie z r. 533 používal antiariánstvo, resp. pravú vieru (iba) ako „*original excuse*“ či (len) „*initially*“.

89 RUBIN 1960: 165.

„...má od nás udelené arcibiskup Iustinianovského Karthága v africkej dioecesis, odkedy nám ju Boh vrátil...“

Vďaka použitému slovesu („ἀποκατέστησε“) je začlenenie severnej Afriky do ríše zreteľne označené ako opätovné, aj keď jeho aktérom je Boh a na Iustinianov reštauračný plán nič nepoukazuje.

20. *Nov. Iust.* 147, praef. [15. 4. 553]:

„Εἰ καὶ δαπάνης νῦν πολλῆς εἶπερ ποτὲ τῷ πολιτεύματι δεῖ, τοσαύτην μεγέθους ἐπίδοσιν εὐμενεῖα λαβόντι θεοῦ καὶ πρὸς τὴν τῆς προσθήκης ἀναλογίαν τοῖς περικειμένοις προσπολεμοῦντι βαρβάροις, πᾶσαν ὅμως ἐπινοοῦμεν ὁδόν, ὡς ἂν καὶ τὰ τῆς χορηγίας ἀκόλυτα γένοιτο καὶ μηδὲν φιλανθρωπίας εἶδος περὶ τοὺς ὑποτελεῖς τοὺς ἡμετέρους παραλιμπάνοιτο.“ //

„Hoci štát potrebuje v súčasnosti – ak vôbec niekedy – mnoho finančných prostriedkov, pretože vďaka božej priazni zaznamenal taký veľký nárast a úmerne rozšíreniu bojuje o to viac proti barbarom v susedstve, zvažujeme každý spôsob, ako nerušene zabezpečiť obstarávanie a nezanedbávať žiaden prejav láskavosti voči našim poddaným.“

Zahraničnopolitickú koncepciu do budúcnosti v texte vôbec nevidím. V súčasnosti podľa neho ríša bojuje proti „*barbarom v susedstve*“, čo je formulácia, ktorá sugeruje obranné vojny; to, že by títo barbari mali byť do ríše začlenení, nepočujeme. Pri popise minulých úspechov sa neupozorňuje na skutočnosť, že anektované územia už predtým ríši patrili: ide o rozšírenie (ἐπίδοσις, προσθήκη).

21. *App. Nov.* 7, 6 [13. 8. 554]:

„Cum autem deo propitio nostro imperio sint omnes restituti...“

V Iustinianovej pragmatickej sankcii pre Itáliu po skončení vojny s Ostrogótmi je iba jedna pre nás zaujímavá formulácia a tá jasne hovorí, že obyvatelia ovládnutých území boli do impéria „*navrátení*“ („*restituti*“).

22. *App. Nov.* 9 [22. 9. 558]:

„...ex tempore, quo sicut diximus felicissimus noster exercitus Africanam provinciam auxiliante deo nostro imperio vindicavit...“

Posledný text, ktorému venujeme pozornosť, spätne popisuje dobytie Afriky pomerne nejednoznačne. Použité sloveso *vindicare* je asi nutné prekladať primárne ako „získať“,⁹⁰ ale s ohľadom na svoje ďalšie možné použitia (zhruba vo význame „nárokovať si“ a „brániť“) vyjadruje možno i reštauračnú nuansu.

3. Diverzita diskurzov v oficiálnych výpovediach legislatívy o Iustinianovej západnej politike

Ak sa súhrne pozrieme na preskúmané texty, dá sa konštatovať, že vyslovene programatickú, tj. do budúcnosti zameranú a deklaratívnu výpoveď o zahraničnej či vojenskej politike medzi nimi nemáme. Je to ostatne v súlade s očakávateľným tematickým obsahom tohto typu textov. Pri väčšej či menšej, rozhodne však nejakej interpretatívnej licencií možno vyjadrenie programu náčádzať v týchto štyroch prípadoch:

1. *Codex Iust.* 1, 27, 1, 9 (r. 534): prosba, aby Boh skrze Iustiniana vrátil (alebo: obnovil) všetko, čo štátu chýba.

2. *Nov. Iust.* 1, praef., praef. (r. 535), kde je reč o súčasnom cisárovom snažení, ktoré je prirodzené interpretovať aj ako vyjadrenie programu do budúcnosti; ten, nakoľko sa týka západu, znie: „aby ... *Vandali s Maurami poslúchali, Kartháginci mali niekdajšiu slobodu.*“

3. *Nov. Iust.* 8, cap. 10, 2 (r. 535), kde cisár vyjadruje neochotu prehliadať zmenšené rímske územie a vzápätí vyjadruje nádej na vykonanie mnohých vecí.

4. *Nov. Iust.* 30, cap. 11, 2 (r. 536): Iustinianos dúfa, že obráti k lepšiemu dôsledky niekdajšej rímskej ľahkomyselnosti.

Ostatné skúmané texty sa vyjadrujú k už realizovaným mocensko-politickým akciám alebo sú len všeobecnými vyjadreniami o rímskej moci. Je otázne, nakoľko je možné tieto výpovede interpretovať ako výraz programu, v rámci ktorého boli Iustinianove vojny na západe vedené. Jednak ide o retrospektívu, ktorá sa môže líšiť od Iustinianovho chápania v čase, keď vojna reálne prebiehala, jednak dané výpovede, s výnimkou *Nov. Iust.* 78, nie sú explicitným odôvodnením rozpútania príslušných vojen; takúto eventuálnu spojitosť konštruujeme až my. Ak všetky výpovede, vrátane štyroch eventuálne programatických, ešte raz preskúmame, môžeme niektoré z nich zaradiť do nasledujúcich kategórií:

90 NOETHLICH (2000: 119) prekladá: „*unterworfen hat*“.

1. Niekedy sa priamo hovorí o výbojoch ako o znovuzískaní niekdajšieho rímskeho územia a obyvateľstva: *Institutiones*, praef., 1; *Digesta, De confirmatione digestorum*, 1; *Codex Iust.* 1, 27, 1, 8; *Codex Iust.* 1, 27, 2, praef. a 4; *Nov. Iust.* 11; *Nov. Iust.* 8, cap. 10, 2; *Nov. Iust.* 131, cap. 4; *App. Nov.* 7, 6.

2. Africké ťaženie bolo osloboditeľským aktom: *Codex Iust.* 1, 27, 1; *Codex Iust.* 1, 27, 2 (v náznakoch); *Nov. Iust.* 1, praef., praef. (sloboda Afričanov ako program); *Nov.* 37 (v náznakoch); *Nov. Iust.* 78, cap. 4, 1; *App. Nov.* 2.

3. Na niekoľkých miestach sa operuje s konceptom rímskeho univerzalizmu (Rimania či cisár ako vládovia sveta): *Codex Iust.*, *De Iustiniano codice confirmando*, praef.; *Institutiones*, praef., 1; *Digesta, De confirmatione digestorum*, 23; *Nov. Iust.* 62, praef. Súvislosť s niektorou západnou výpravou je však naznačená iba v druhom a treťom prípade.

4. Vyjadrenia, ktoré výsledky vojen popisujú ako rozšírenie ríše: predovšetkým *Codex Iust.* 1, 4, 34, praef.; *Nov. Iust.* 36, praef.; *Nov. Iust.* 60, cap. 1, 1; *Nov. Iust.* 147, praef.

Rôznorodosť výpovedí aspoň vo vzťahu k africkej výprave si už bádatelia príležitostne všimli.⁹¹ Samozrejme, vety, ktoré hovoria o rozšírení ríše (tj. výpovede kategórie č. 4), sú asi nedostatočným dôkazom toho, že koncepcia *restauratio imperii* bola v textoch, v ktorých tieto vety nachádzame, neznáma alebo zámerne potlačená,⁹² pretože reštauračný slovník tu môže chýbať iba z nejakých kontingentných príčin (napr. preto, že autora práve nenapadlo upozorniť recipientov textu na to, že územia, o ktoré bola ríša rozšírená, boli pre ríšu získané opätovne). Aj tak však máme pred sebou stále minimálne tri koncepty, ktoré možno považovať za oficiálnu líniu výkladu vedených vojen a ktoré môžu byť artikuláciou Iustinianovho osobného zahraničnopolitického programu.

Ako si máme túto diverzitu pramenných výpovedí vysvetliť? Z postrehu K. L. Noethlichsa, že rôznorodosť sa netýka dobytia Itálie, ktoré „*stellt sich in allen Äußerungen als ‚Rückeroberung‘ dar*“,⁹³ mi žiadne riešene pre prípad Afriky nevyplýva a navyše je možné s ním polemizovať: z legislatívnych a preto určite oficiálnych prameňov síce takto vojnu s Ostrogótmami prezentujú všetky, ktoré na ňu azda narážajú, dikcia *Nov. Iust.* 8 a 30 je však všeobecná a enigmatická, takže ju s bojom proti Ostrogótom jednoznačne spájať nemohli ani súčasníci, a spätný pohľad, ktorý nachádzame v *App. Nov.* 7, 6, je ojedinelý. Je tak vcelku možné, že by pri väčšom množstve zmienok panovala rôznorodosť aj pri popise italského ťaženia.

91 NOETHLICHS 2000: 117n.119; na tomto pozorovaní sa zakladá zrejme aj BONINI 1976: 15.

92 V dvoch prípadoch sa ostatne v rámci jedného a toho istého textu objavuje doklad „expanzívnej“ i „reštauračnej“ frazeológie: *Nov. Iust.* 11 („*nostra respublica aucta est*“ vs. „*nostrae iterum dicioni subactae sint*“) a *Nov. Iust.* 30, cap. 5, praef. („*ἢν ἡμεῖς νῦν τοσοῦτον ἠὺξήσαμεν*“ vs. „*ἦτινι Ῥωμαῖοι πρότερον ... κατεκόσμου*“ a predovšetkým výklad v cap. 11, 2 tej istej novely).

93 NOETHLICHS 2000: 119.

Noethlichsom naznačený predel v prezentácii Iustinianových vojen sa aspoň so zreteľom na chronológiu blíži teórii R. Boniniho o tom, že ideológia *reconquisty* sa vyvinula postupne, nachádzajúc svoju plnú podobu až v konštitúciách *Codex Iust.* 1, 27, 1 a 1, 27, 2⁹⁴ (uverejnené zrejme obe v apríli 534), ako aj modelu M. Meiera, podľa ktorého to bol zrejme nečakaný úspech africkej výpravy, ktorý podnietil dôveru Iustiniana v božiu pomoc natoľko, že sformuloval plán (oi. územnej) reštaurácie impéria.⁹⁵ Teória, podľa ktorej vznikla ideológia územnej obnovy ríše postupne, sa v literatúre, ak odhliadneme od Boniniho state, náznakom objavuje podľa môjho vedomia prinajmenšom od osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia;⁹⁶ ujali sa jej a rozviedli ju však iba Maas⁹⁷ a napokon v nedávnej dobe Meier.

Aspoň potenciálne slabým miestom modelu, ktorý by diverzitu výpovedí legislatívneho materiálu o Iustinianových vojnách vysvetľoval pomocou predpokladu, že reštauračná ideológia nahradila nejakú inú zahraničnopolitickú koncepciu (či prípadne jej absenciu) až v určitom momente, napr. niekedy v priebehu r. 535, je to, že popis Iustinianových vojen ako osloboditeľských aktov sa v zákonoch objavuje aj potom, ako sa v tomto materiáli začali vyskytovať výpovede, ktoré môžu slúžiť ako doklad reštauračnej ideológie.⁹⁸ Je tak síce prípustnou hypotézou, že univerzalistickú ideológiu či aspoň frazeológiu Iustinianos opustil krátko potom, ako dobyl Afriku, v prospech reštauračnej idey,⁹⁹ ale motív *reconquisty* sa v zákonoch určite objavuje paralelne s osloboditeľským étosom a túto skutočnosť ani Meierov model postupného, r. 534/5

94 BONINI 1976: 15.

95 MEIER 2003: 169 („...für die ersten Jahre der Alleinherrschaft Justinians lediglich gewisse Restaurative Elemente innerhalb der kaiserlichen Politik auszumachen sind... gewinnen gerade diese Elemente durch das Hinzutreten des außenpolitischen Faktors in den Jahren 533/34 und den damit verbundenen demonstrativen Anschluß an die ruhmreiche römische Vergangenheit erst eine definitive Bedeutung als Bestandteile eines großangelegten Restaurationsvorhabens ... als Wiederherstellung und Erneuerung des römischen Reiches in seiner alten Ausdehnung...“) a 181n. („Vor allem der überraschende Erfolg in Nordafrika ... läßt die stets mehr oder weniger latent vorhandenen Träume von einer Wiederherstellung des römischen Reiches in seiner alten Größe nunmehr als realisierbar erscheinen...“). Ďalej viď *ibidem*: 101, 141, 148, 165, 170.

96 MEIER (2003: 166, pozn. 307) samotný odkazuje na Maasa, MOORHEADA (1992: 63n.) a CAMERON (2000: 73: „the scheme may have developed in stages“). Posledná menovaná však rezervovane, ba dokonca pochybovačne, písala o Iustinianovej zahraničnej politike už r. 1985: „insofar as it was a policy and not simply a piecemeal progression of smaller objectives“ (CAMERON 1985: 266, incl. pozn. 8), odvolávajúc sa pritom oi. na ešte neuverejnenú stať B. Crokea „Justinian and the ideology of reconquest“. Na jej ešte nepublikovanú formu odkazoval tiež MAAS (1986: 26). Nakoľko som bol schopný zistiť, tento článok nikdy nevyšiel, hoci v bibliografii B. Crokea nepochybne figuruje rovnomenný starší titul, zrejme prednáškový abstrakt, uverejnený v *Byzantine Studies in Australia. Newsletter* 6, 1980, 1-2 (*non vidi*).

97 MAAS 1986: 26, cf. 1992: 38.

98 Aj v prípade, že by sme akceptovali MEIEROVO (2003: 182) tvrdenie, podľa ktorého je prvým jasným dokladom predstavy zahraničnopolitickej obnovy ríše *Nov.* 30 z marca 536 (pričom je však podľa môjho názoru v zásade toho rovnako dobrým dokladom i *Nov. Iust.* 8 už z apríla 535), pozorujeme veľmi explicitné osloboditeľské odôvodnenie vojen ešte v r. 539 (*Nov. Iust.* 78) a osloboditeľskú frazeológiu aj v r. 541 (*App. Nov.* 2).

99 V súvislosti s Iustinianovými vojnami sa univerzalistický koncept naposledy objavuje na konci r. 533 v *Digesta, De confirmatione digestorum*, kedy ešte podľa Meiera či Boniniho cisárova ideológia nebola plne sformovaná. Na druhej strane nás k opatrnosti nabáda to, že práve v rámci tohto textu sa objavuje taktiež aspoň reštauračná frazeológia („*Romano imperio iterum sociatam*“).

zavŕšeného vykryštalizovania *restauratio imperii* nereflektuje a nevysvetľuje.

Pomerne prirodzeným riešením sa javí byť hypotéza, že v Iustinianovej propagande, resp. diskurze obe koncepcie, reštauračná i osloboditeľská, smeli koexistovať.¹⁰⁰ Ak ju však akceptujeme, neoslobodzujeme nás to od potreby zistiť, z akých pohnútok cisár podľa svojho vnútorného presvedčenia vojny na západe viedol a na základe akých úvah v prezentácii využíval raz jednu, inokedy druhú koncepciu. Domnievam sa, že ak akceptujeme riešenie poslednej otázky, ktoré som pri rozbere jednotlivých textov už naznačil,¹⁰¹ ukazuje sa, že reštauračná koncepcia nebola pre Iustiniana samotného dôležitá.

Kľúčový poznatok je, že ucelenejšiu reštauračnú koncepciu zachované Iustinianove zákony použili dvakrát, v *Nov. Iust.* 8 a 30, keď apelovali na „poddaných“ (ὀπίηκοοι), aby v záujme úspešného vedenia vojen akceptovali daňové zaťaženie. Ak považujeme dva texty za dostatočný dôkaz existencie zahraničnopolitickej reštauračnej koncepcie (a *communis opinio* hovorí rovno o reštauračnom programe), mali by sme rovnakú vzorku považovať aj za primeraný doklad toho, že táto koncepcia bola určená „poddaným“ a nepredstavovala nutne cisárov osobný prístup k politike voči latinskému západu.

Je na tomto mieste nutné oddeliť dvakrát doloženú formuláciu reštauračnej koncepcie zahraničnej politiky od reštauračnej frazeológie, ktorú som v Iustinianových zákonoch konštatoval viackrát a pod ktorou rozumiem formuláciu ako „*iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio*“. Tie nie sú v legislatívnom materiáli používané v súvislosti s apelovaním na daňovú disciplínu a dobrú vôľu jeho recipientov, teda účelovo, na druhej strane však nie je podľa môjho názoru na ich základe ani možné dokazovať, že Iustinianos viedol svoje vojny, aby obnovil niekdajší územný rozsah ríše.¹⁰² Táto frazeológia síce nepochybne dokladá existenciu iustinianovského diskurzu, ktorý chápal výsledky africkej vojny ako návrat k staršiemu stavu, ako jeho obnovu, no pre hypotézu, že aj v tomto prípade sa zákony usilovali oslovovať recipientov alebo že šlo o nenápadné ospravedlňovanie výboja,¹⁰³ nevidím v príslušných textoch dostatočnú oporu. Reštauračnú koncepciu popri *Nov. Iust.* 8 a 30 môže dokladať taktiež eventuálne programaticky vykladateľná pasáž *Codex Iust.* 1, 27, 1, 9, tu prednesená prosba k Márii o nápravu akéhokoľvek nedostatku ríše môže mať iné – alebo aj iné – než zahraničnopolitické pozadie,¹⁰⁴ čo snád' vysvetľuje skutočnosť, že ju nečítame v rámci upokojujovania platcov daní v súvislosti s

100 Je možné, že s touto myšlienkou sa pohrával už BONINI (1976: 15n.): „*l'ideologia della riconquista si dispiega compiutamente, con l'attribuzione all'Africa di un nuovo statuto giuridico ... e, al tempo stesso (o meglio ancor prima), con la rievocazione dei tempi – durissimi sotto vari profili – del dominio vandalo*“.

101 Vid' s. 28-29 a 31.

102 Cf. NOETHLICH 2000: 119.

103 Ako napr. v prípade *Institutiones*, praef. (odkiaľ pochádza aj uvedený príklad reštauračnej frazeológie „*iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio*“) predpokladá RUBIN (1960: 151).

104 Vid' s. 23.

vojenskými výdavkami.

Mnou predložená hypotéza, že za oba doklady reštauračnej koncepcie v legislatívnom materiáli vďačíme výhradne Iustinianovej snahe priaznivo nakloniť poddaných financovaniu vojen, by dobre súznela so závermi štúdie M. Maasa o cisárovej verbálnej reštauračnej vnútornej politike približne v r. 535-540. Historické, väčšinou ale pseudohistorické odôvodnenia svojich opatrení napr. v provinciálnej správe používal Iustinianos podľa tohto bádateľa preto, aby pozitívne oslovil elitu a subelitu hlavného mesta a provincií s klasickým vzdelaním a vyhol sa v jej očiach nelichotivej povesti inovátora.¹⁰⁵ Zdá sa teda, že reštauračná, údajnej obnovy niekdajšieho stavu ríše sa týkajúca, koncepcia v zákonoch prišla k slovu vo vnútornej i zahraničnej politike s rovnakým cieľom *captatio benevolentiae* a zrejme aj so zreteľom na publikum do značnej miery identické: klasicky vzdelané elity aspoň sčasti disponovali veľkým pozemkovým majetkom, prispievali preto do štátneho rozpočtu relatívne najvýznamnejšími čiastkami¹⁰⁶ a mali aspoň potenciálne politický vplyv, ktorý by nebolo bývalo zo strany cisára opatrne brať na ľahkú váhu.¹⁰⁷

Predpoklad, že *restauratio imperii* bol koncept Iustinianovi cudzí a používaný ním iba s ohľadom na recipientov zákonov, vysvetľuje aj vágnosť, ktorú sme v *Nov. Iust.* 8 a 10 pri jeho načrtnutí mohli pozorovať: Iustinianos vyjadruje nádej, že vykoná „ešte mnohé a dokonca aj väčšie veci“ alebo získa „vládu nad zvyškom toho, čoho sa dávni Rimania až po územia pri oboch oceánoch zmocnili“. Tieto nekonkrétne údaje a mlčanie o jedinom v danom momente azda predstaviteľnom ďalšom úspechu, zisku územia pod vládou ostrogótskych panovníkov, sú pochopiteľné, ak pripustíme, že ide o prejav cisára, ktorý o dané reštauračné akty nemá záujem, ba dokonca ich ani ako také v skutočnosti nezvažuje. Diskurz rímskeho imperiálneho univerzalizmu (svetovlády), ktorý sme vystopovali v troch konštitúciách z počiatku Iustinianovej vlády,¹⁰⁸ sa dá považovať za predchodcu reštauračnej koncepcie v dobe pred tým, než mal cisár na základe zisku niekdajšieho rímskeho územia v Afrike možnosť v prípade potreby vierohodne operovať s ideou *reconquisty* ako prostriedku oslovovania klasicky vzdelaných elít. Pri spájaní reštauračného a

105 MAAS 1986: 25-31 a 1992: 32-40.

106 Hoci členovia senátorského stavu, tj. v zásade aristokrati ako takí, od Markianovej vlády už neplatili špeciálnu daň *collatio glebalis (follis)*. Viď k problematike zdanenia senátorov JONES 1964: I, 431, 454, 464n., 465, II, 542.

107 Je pravdaže namiesto určité *caveat*: SCOTT (1981a: 17-18; 1985: 100) poukazuje na to, že sa cisári starali o širokú publicitu svojich činov i zákonov, nechávajú príslušné publicistické texty či zákony rozosielať aj do provincií. Je preto možné, že publikum *Nov. Iust.* 8 a 30 malo podľa predstáv dvora byť široké. Práve *Nov. Iust.* 8 je ostatne kľúčovým dokladom takejto publicistiky; viď dodatočné sprievodné edikty, v prvom z ktorých cisár vyzýva biskupov, aby zákon v ideálnom prípade publikovali vo forme nápisu v chrámoch, zatiaľ čo v druhom deklaruje snahu oboznámiť so zákonom Konstantinopolčanov (s. 78-80 použitej edície). Nie je však azda nutné opustiť Maasovu hypotézu, že reštauračné témy, napr. v týchto dvoch novelách, mali podľa cisárových predstáv oslovovať na prvom mieste konstantinopolské a provinciálne elity a subelity.

108 *Codex Iust., De Iustiniano codice confirmando*, praef.; *Institutiones*, praef., 1; *Digesta, De confirmatione digestorum*, 23; k tomu pristupuje neskoršia *Nov. Iust.* 62, praef., adresovaná senátu mesta Ríma, opäť teda zrejme prevažne klasicky vzdelanej elite príslušnej oblasti.

univerzalistického diskurzu sa síce nemôžeme dôsledne opierať o ich utilitaristické použitie v legislatívnom materiáli, pretože ho v prípade univerzalizmu dosvedčené nemáme, snád' nás k tomu ale oprávňuje aspoň vágnosť výpovedí o realizácii daných koncepcií, ktorú sme pozorovali v oboch prípadoch.

Ak však o reštauráciu akejsi staršej územnej či mocenskej podoby ríše Iustinianos usiloval iba navonok, zostáva nám zodpovedať na otázku, aké boli jeho najvlastnejšie pohnútky pri rozpútaní vojen na západe.

Pomerne jednoznačnú a stručnú odpoveď nám podľa môjho názoru v rámci legislatívneho materiálu poskytuje *Nov. 78, cap. 4, 1*: „*Nás úplne prenikla snaha o to, aby slobody panovali, boli silné a v našom štáte prekvitali a rástli. Kvôli tejto túžbe sme totiž začali v Líbyi a na západe také veľké vojny za správnu vieru v Boha a za slobodu poddaných.*“ K tomuto explicitnému retrospektívnemu odôvodneniu vojen sa pripája tiež text *Nov. Iust. 1, praef., praef.*: „*nevolíme si myslieť na nijakú malú vec, ale na to, aby Peržania dodržiavali mier, Vandali s Maurami poslúchali, Kartháginci mali niekdajšiu slobodu.*“ Táto výpoveď síce taktiež evidentne vychádza predovšetkým z toho, čo Iustinianos už dosiahol, aby to recipientom textu pripomenula, ale zároveň túto reflexiu uskutočneného podáva tak,¹⁰⁹ že programatická interpretácia sa ponúka sama, na rozdiel od skromného, neurčitého a preto nezáväzného vyjadrenia nádejí na budúce úspechy v *Nov. Iust. 8 a 30*.

Pre nás centrálnu zahraničnopolitickú výpoveď *Nov. Iust. 78* by bolo možné podozierať z toho, že je podobne ako reštauračné exkurzy *Nov. Iust. 8 a 30* zaradená do textu len preto, že sa s jej pomocou autor snaží priaznivo naladiť recipientov zákona, aby prijali jeho právnu úpravu. Tá určuje, že s vystavením prepúšťacieho dokumentu otrokyni, s ktorou sa jej majiteľ oženil, sú automaticky za prepustené považované aj ich spoločné deti. Nato čítame: „*Tieto veci sme uzákonili rovnako tak v záujme prepúšťajúcich, ako v záujme prepúšťaných.*“¹¹⁰ To na prvý pohľad potvrdzuje naše podozrenie: akt automatického prepustenia bol nepochybne v záujme detí otrokyne, zatiaľ čo ich majiteľmi mohol byť vnímaný ako nepríjemná strata majetku (hoci nás aj zákonodarca uisťuje, že ide o racionálny postup), takže presviedčanie majiteľov, že ide o krok v ich záujme, by bolo dobre pochopiteľné. Avšak hneď nasledujúca veta svedčí o tom, že autor zákona považuje uvedené ustanovenia naopak za prospešné pre prepúšťajúcich majiteľov: „*Ak totiž nebudeme v prospech prepúšťajúcich zachovávať vyššie uvedené, urobíme pravdepodobne ľudí váhavejšími, čo sa štedrého udeľovania slobody týka.*“¹¹¹ Inými slovami, zákon je koncipovaný tak, aby predchádzal

109 Sémanticky ide o propozíciu vo forme vedľajšej vety snahovej, hoci modus použitého slovesa je pomerne nejednoznačný („ὅπως ἄν ... ὑπακούοιεν, ... ἔχοιεν“).

110 *Nov. Iust. 78, cap. 4*: „*Ταῦτα ὁμοίως μὲν ὑπὲρ τῶν ἐλευθερωτῶν ὁμοίως δὲ ὑπὲρ τῶν ἀπελευθέρων ἐνομοθετήσαμεν.*“

111 *Nov. Iust. 78, cap. 4*: „*εἰ γὰρ μὴ τὰ ἔμπροσθεν εἰρημένα τοῖς ἐλευθερωταῖς φυλάξομεν, ὀκνηροτέρους ἴσως τοὺς*

nespokojnosti prepúšťajúcich majiteľov (na otázku, čo je vecou, ktorú Iustinianos údajne zachováva prepúšťajúcim majiteľom, nemožno podľa môjho názoru odpovedať inak, než že ide o možnosť prepustiť deti manželky bez vystavovania ďalších dokumentov). Nedokážem si na druhej strane predstaviť, čo by na uzákonenej praktike („vyššie uvedené“) eventuálne mohlo vadiť prepusteným. Súhrne sa teda nezdá, že Iustinianos by o svojich ustanoveniach v tomto zákone predpokladal, že niekomu nebudú vyhovovať. Pre nás kľúčová poznámka nemá teda v tomto texte praktickú úlohu získavania si recipientov zákona; Iustinianos sa v nej iba teší zo svojej úlohy šíriteľa slobody v zahraničnej, ako aj vnútornej (legislatívnej) politike,¹¹² a to možno s prehnanou dávkou sebavedomia, avšak zmienka o jeho osloboditeľských vojnách je práve preto, domnievam sa, veľmi úprimná.

Pokiaľ ide o druhý údajný Iustinianov cieľ pri vedení vojen na západe, „pravú vieru“, nedovolil si ho v súvislosti s výpoveďou *Nov. 78* spochybniť ani ironický moderný kritik Iustinianovej propagandy.¹¹³ A vo všeobecnosti pravdepodobne nepanuje spor o tom, že Iustinianos bol zbožnou osobou. Túto domnienku aspoň stručne vyslovujú rôzni moderní autori v rôznych súvislostiach.¹¹⁴ V konečnom dôsledku bude mať toto tvrdenie nevyhnutne štatút hypotézy, pretože individuálnu zbožnosť nie je samozrejme možné exaktne merať a vyhodnocovať. Môžeme podozierať rôzne nábožensky motivované deklarácie v zákonoch z toho, že sú propagandistické. Je však nepravdepodobné, že cisár, ktorý mal čas a aspoň elementárne schopnosti osobne traktátmi prispievať do zásadnej teologickej debaty o christologických otázkach,¹¹⁵ tak činil iba z politických dôvodov¹¹⁶ či v nejakej propagandistickej snahe kultivovať svoj verejný obraz; máme pred sebou skôr dôkaz vnútornej potreby presadzovať vlastné teologické názory a náboženské presvedčenie. Ak je tomu tak, nemala by sa teória náboženského pozadia Iustinianových vojen a následných anexií na západe javiť málo akceptovateľnou.

Predpoklad, že Iustinianova politika či konkrétne zahraničná politika bola determinovaná nábožensky, nie je nový. Avšak moderní autori, ktorí ho vyslovili, sa väčšinou nepokúšali toto vysvetlenie konkrétnejšie aplikovať na okolnosti, ktoré viedli k rozpútaniu vojny s Vandalmi a Ostrogótmami, a vždy popri tejto náboženskej motivácii ponechali vo svojom vysvetlení aj priestor pre

άνθρωπος περί την τῆς ἐλευθερίας φιλοτιμίαν ἀποτελέσομεν“. Φιλοτιμία je síce pomerne nejasné, potenciálne mnohohznačné slovo, ale ako „*liberalitas*“ ho tlmočil tiež latinský preklad novely i moderní editori Schoell a Kroll.

112 Cf. tiež *Codex Iust. 7, 24* („*in nostris temporibus, in quibus multos labores pro libertate subiectorum sustinimus*“) a *Nov. Iust. 89, praef.* („καὶ ἡμεῖς γὰρ διπλοῦν ἔσχομεν σπούδασμα, πολλοὺς τε εἰς ἐλευθερίαν ἀγαγεῖν ἄνθρωπους ἐκ τῆς ἔμπροσθεν δουλείας ἐκ τε νόθων εἰς γνησίους ἀναφέρειν“).

113 RUBIN 1960: „*Daß die Goten auf dem Altar der Orthodoxie verbluteten, glaubt man gern.*“

114 Vid' napr. DIEHL 1901: 315; ALIVISATOS 1913: 5; JONES 1964: I, 270; HONORÉ 1978: 15. Najnovšie opakovane MEIER (2003: 128, pozn. 162 s odkazmi na literatúru, 183, 232) a MÍRŠANU (2008: 478). Nejasný je v tomto smere RUBIN (1960: 94; cf. 127-129).

115 Vid' ALIVISATOS 1913: 7-14 a BECK 1959: 377-378. Cf. HONORÉ 1978: 25 či LEPPIN 2011: 248-249.

116 Cf. MEYENDORFF 1989: 245.

4. Príčina západných vojen u Prokopia

Pokiaľ však ide o vylíčení príčin vojny s Vandalmi, nie je text Prokopia z Kaisareie, hlavného prameňa pre naše poznanie jej priebehu, v žiadnom prípade príliš prehľadný, explicitný a jasný. Popis logistických príprav vojny začína kapitolou Procopius, *Bell. Vand.* 1, 11. Predchádzajúci text tohto diela je spočiatku veľmi široký a dal by sa azda zhrnúť ako popis rozobratia územia západnej rímskej ríše jednotlivými barborskými *gentes* a stručné vylíčení histórie vandalského kráľovstva. Uprostred tohto textu nám Prokopios sľubuje popis „*spôsobu*“, akým došlo k Iustinianovej vojne s Vandalmi.¹¹⁸ Neznamená to nevyhnutné, že zamýšľal predložiť analýzu príčin vojny a pohnútok jednotlivých aktérov, avšak aj neanalytický popis udalostí, ktoré možno považovať za bezprostredný prológ vojny, nie je v neštrukturovanom texte jednoduché nájsť. Za kľúčovú pasáž podľa môjho názoru však nie je možné považovať považovať nič iné než tieto slová: „...*cisár Iustinianos, ktorého prístup ku Gelimerovi bol poznačený hnevom už predtým, sa rozhodol ešte viac k tomu, aby ho potrestal. Rozhodol sa podniknúť vojenskú výpravu do Líbye...*“¹¹⁹ Iustinianos teda podľa Prokopia dospel k zásadnému rozhodnutiu v hneve na vandalského kráľa Gelimera, ktorého príčinu možno v texte vystopovať pomerne jednoducho: bolo ňou údajne Gelimerovo uchopenie moci, ktorého predpokladom bolo zvrhnutie predchádzajúceho kráľa Childericha, a následná neochota nového vládcu v súlade s Iustinianovými žiadosťami aspoň formálne Childericha ponechať na tróne alebo ho aspoň prepustiť z väzenia a poslať do Konštantinopole.¹²⁰ Prečo však Iustinianos prejavoval taký záujem o túto záležitosť, nevyplýva z Prokopiovho textu úplne jednoznačne. Odpoveďou však zrejme má byť údaj, podľa ktorého Childericha a Iustiniana spájalo priateľstvo.¹²¹

117 Prégantne napr. JONES (1964: I, 270): „*His secular and religious objectives were to his mind complementary. ...by his reconquest of the West he would free the church from the rule of heretics.*“ MAAS (1986: 25) píše: „*Insistence on orthodoxy contributed [! – J. B.] to foreign adventure as well.*“ Na snahu „*to restore the former limits of the Roman Empire*“ pamätá vo svojom rozbere aj KAEGI (1965: 25), pokladajúci inak za hlavný faktor Iustinianovo náboženské cítenie. V istom zmysle kurióznym je postup K. L. NOETHLICHSA (2000: 126), ktorý síce existenciu programu *restauratio imperii* popiera, ale napokon trochu neopatrne tvrdí: „*Der Vandalenkrieg war (auch) [! – J. B.] ein Kampf gegen den Arianismus..., ebenso der Gotenkrieg...*“ Rekonštrukcia vzniku vojny s Vandalmi z MEIEROVHO (2003: 172-180) pera sa do značnej miery zhoduje s našou, ale boj proti Ostrogótom je pre neho už jednoznačne vedený v rámci programu *restauratio* (stručne vyjadrené: MEIER 2003: 169).

118 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 7, 28: „ὁ πόλεμος κατέστη ὄδε, τρόπῳ ᾧ ἐν τοῖς ὀπισθεν λελέξεται λόγοις.“

119 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 24-25: „Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ... ἔχων καὶ πρότερον δι' ὀργῆς Γελίμερα, ἔτι μᾶλλον ἐς τὴν τιμωρίαν ἐπήρτο. καὶ οἱ ἔδοξε ... ἐς Λιβύην στρατεῦσαι...“

120 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 6-23.

121 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 5: „Ἰλδέριχος δὲ φίλος ἐς τὰ μάλιστα Ἰουστινιανῷ καὶ ξένος ἐγένετο“. Táto výpoveď síce asi (ak akceptujeme interpunkciu editora Hauryho) v texte predovšetkým odôvodňuje, prečo ostrogótsky kráľ Theodorich nenapadol vandalské kráľovstvo pod Childerichovou vládou, avšak podľa môjho názoru slúži aj

Toľko možno z Prokopiovho textu vyčítať, sčasti nie úplne jednoducho, o príčinách vojny s Vandalmi.¹²² Údaj o priateľských vzťahoch cisára a Childericha,¹²³ ku ktorému sme sa napokon dopracovali, sa síce môže javiť na prvý pohľad podozrivo, pretože osobne sa zrejme nikdy stretnúť nemohli.¹²⁴ Toto priateľstvo však zrejme vychádzalo z politických a ideologických (resp. náboženských) motívov a ak tu je vôbec namieste uvažovať o nejakej osobnej náklonnosti oboch panovníkov, realizovanej prostredníctvom posolstiev, musíme predpokladať, že sa iba postupne rozvinula na tejto báze zdieľaných záujmov. Pozoruhodné je, že práve tieto neosobné základy dobrých vzťahov Iustiniana a Childericha Prokopios takmer nezmieňuje; práve preto môžeme veriť tomu, že motív priateľstva nie je len jeho vlastnou konštrukciou. Childerich predovšetkým ukončil prenasledovanie katolíkov vo svojom kráľovstve, čo Prokopios text iba veľmi nenápadne a možno nezámerné naznačuje;¹²⁵ okrem toho však prerušil spojenectvo s Ostrogótmami (čo historik z Kaisareie hovorí jasne)¹²⁶ a, ako sa zdá, symbolicky nanovo uznal alebo aspoň akcentoval vladársku nadradenosť cisára, o čom Prokopios mlčí.¹²⁷ Nevieme, do akej miery sa na týchto Childerichových krokoch podpísali jeho osobné náboženské preferencie alebo jeho imperiálny étos. To, že jeho matka bola dcérou západného cisára Valentiniana III. a preto katolíčkou,¹²⁸ je však indíciou toho, že Childerich, sám podľa neskoršieho prameňa údajne presvedčením katolíkom,¹²⁹ sa ako Riman a v konečnom dôsledku poddaný cisára cítiť mohol. V každom prípade musela Childerichova politika byť v symbolickej rovine chápaná ako začlenenie kráľovstva Vandalov a Alanov do rímskeho impéria alebo, keby sme predpokladali, že tamojšia elita nikdy túto premisu teoreticky celkom nepopierala,¹³⁰ aspoň ako zdôraznenie tejto skutočnosti.

ako jediné možné vysvetlenie Iustinianovho hnevu a záujmu o osud zosadeného vládcu.

- 122 Je na tomto mieste nutné zdôrazniť, že Prokopios výklad príčiny vojny s Vandalmi podľa môjho presvedčenia ani v najmenšom nenaznačuje ironizáciu či nejakú inú formu relativizácie Iustinianovho rozhorčenia nad osudom Childericha. Scestné a ničím konkrétnym nepodložené je podľa môjho presvedčenia tvrdenie „*dalle righe della narrazione di Procopio traspare chiaramente che si trattò solo di un pretesto*“ (CESA 1981: 400). To, že neskôr oficiálne texty na túto motiváciu nenarážajú, sa dá vysvetliť aj inak, než predpokladom, že šlo o zámienku: je predovšetkým nutné položiť si otázku, do akej miery by bolo bývalo toto „súkromné“ vysvetlenie vojny pred aspoň potenciálne širokými vrstvami poddaných použiteľné z perspektívy doby, keď bol Childerich už mŕtvy a vandalské kráľovstvo napokon úplne zlikvidované.
- 123 Všeobecne k nemu cf. *PLRE* II: 564-565.
- 124 COURTOIS (1955: 268, incl. pozn. 2) a MOORHEAD (1992: 216n.; 1994: 66) však práve na základe Prokopiovej zmienky o priateľstve Childericha s Iustinianom usudzujú, že prvý menovaný strávil nejaký čas v Konstantinopoli.
- 125 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 1: „Ἰλδέρηχος ... οὕτε Χριστιανοῖς οὕτε τῷ ἄλλῳ χαλεπὸς ἐγεγόνει“. V jadre nám autor oznamuje, že Childerich bol miernym vládcom, nie to, že neprenasledoval (ortodoxných) kresťanov.
- 126 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 3-4.
- 127 Tak interpretujem skutočnosť, že nechal na svojich minciach raziť portrét Iustina I. Viď MEIER 2003: 174, pozn. 348 (s odkazmi na literatúru).
- 128 V tomto smere nám asi najužitočnejšie informácie poskytuje Theophanes ad a. 5964 (s. I, 118).
- 129 Explicitne to hovorí Paulus Diac., *Hist. Romana* 16, 7, je však otázne, či sa pritom opieral o nejaký vierohodný prameň alebo iba urobil vlastný záver na základe toho, že Childerich ukončil prenasledovanie katolíkov a bol synom katolíčky.
- 130 CHRYSOS (1989: 20) píše s odvolaním na CLOVERA (1971: 53nn.) pomerne nejasne: „*we hear that the beginning of state independence for the kingdom of the Vandals in Africa should be dated to the year 442 ... even*

Skutočnosť, že koncom vlády Iustina I. a na začiatku panovania Iustiniana I. sa kráľovstvo Vandalov stalo ríši loajálnym a predovšetkým voči katolíkom tolerantným regiónom, pravdepodobne Iustiniana naplnila vnútorným uspokojením. Je bohužiaľ nejasné, čo sa na tomto usporiadaní zmenilo vo chvíli, keď sa moci na Childerichov úkor zmocnil Gelimer. O tom, že by obnovil protikatolícke represie, nepočujeme a zdá sa, že vo vzťahu k cisárovi sa snažil zachovať korektný vzťah,¹³¹ interpretovateľný prípadne ako podriadenosť, hoci pred vandalskou elitou sa snád' prezentoval ako záchranca existencie alebo faktickej nezávislosti kráľovstva.¹³² Iustinianos sa teda zrejme o osud severoafrických katolíkov reálne obávať nemusel, avšak je pochopiteľné, že zosadenie a uväznenie kráľa, ktorého spolupráca a priateľstvo viedli k zlepšeniu ich situácie, ho museli ak nie znepokojiť, tak prinajmenšom pohoršiť. Inými slovami, Prokopiom naznačená príčina Iustinianovho severoafrického ťaženia, snaha potrestať Gelimera za jeho postup voči Childerichovi, sa mi predbežne zdá dostatočne vierohodnou. Ak si uvedomíme význam zvrhnutého kráľa pre ukončenie perzekúcie katolíckeho obyvateľstva, je možné tiež tvrdiť, že za touto príčinou v konečnom dôsledku naozaj bol Iustinianov záujem o „slobodu“ pre „pravú vieru“, nie plán znovudobytia územia kedysi spadajúceho pod priamu cisársku vládu ako súčasť územnej *restauratio imperii*.¹³³ Je prípustná a podľa môjho názoru i pravdepodobná, hoci napokon

after this date the legal status of northern Africa did not change so substantially.“ Relevantný k problematike je však iba CLOVER (1971: 53, pozn. 114), ponúkajúci nasledujúci argument: „*The edicts of Valentinian III during the period 442-455 show that the emperor still regarded the provinces of Africa Proconsularis and Byzacene as legal entities, and interpreted the Vandal presence there as temporary.*“ To však bohužiaľ nič nevypovedá o dobe po polovici piateho storočia a o tom, ako na vec nazeral vandalský kráľ a príslušníci elity definujúci sa ako Vandali. Africký Riman Dracontius snád' v štvrtnej štvrtine piateho storočia adresoval svoju poéziu (východnému) cisárovi (viď CLOVER 1989: 62 a 65), závery nad rámec tejto hypotézy by však boli ešte neistejšie.

131 Dokladom toho môže byť jeho posolstvo k Iustinianovi (Iohannes Malalas 18, 57 [s. 386]), ktoré snád' malo deklarovať jeho loajalitu a získať pre neho cisárovu akceptáciu, ktoré však Iustinianos buď prijal nepriaznivo alebo neprijal vôbec (Malalov text je v tomto smere nejasný, čítame tu jednak nejednoznačné „ἀπέλυσεν αὐτοὺς μεθ' ὕβρεως πολλῆς“, jednak „οὐκ ἐδέξατο πρεσβευτὰς παρὰ Γελίμερ τοῦ Ἀφροῦ“). SCHMIDT (1942: 122, pozn. 2) Malalov údaj o Gelimerovom posolstve odmieta, ale neuvádza pre to žiadne dôvody.

132 O tom môže svedčiť Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 8: „...Βανδίλων ἐταιρισάμενος εἰ τι ἄριστον ἦν, ἀναπειθεὶ ἀφελέσθαι μὲν Ἰλδέριχον τὴν βασιλείαν, ὡς ... Ἰουστίνῳ βασιλεῖ καταπροδιδόντα τὸ τῶν Βανδίων κράτος...“

133 Ani jeden z argumenov, ktoré MEIER (2003: 175-178) uvádza, aby vyvrátil tézu, že africká výprava ako súčasť *restauratio imperii* mala od počiatku za cieľ vandalské kráľovstvo dobyť, nie je sám osebe definitívne presvedčivý. – To, že rozhodnutie o výprave bolo prekvapujúce (*ibidem*: 176), nie je podľa môjho názoru na základe Prokopiovho textu (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10) možné tvrdiť s istotou a je prípustné, že aj v rámci dlhodobého plánu *restauratio* mohlo byť jedno konkrétne rozhodnutie a jeho načasovanie prekvapujúce. – To, že sa Gelimer správal, akoby žiadnu intervenciu neočakával (MEIER 2003: 176), a že vojsko, ktoré Iustinianos vyslal, sa javí byť príliš malé na realizáciu dobyvateľského, nie však intervenčného plánu (*ibidem*: 177), je síce nápadné, ale nemusí svedčiť o ničom inom, než je naša neschopnosť premýšľať o stratégii či logistike tak, ako to v pomeroch šiesteho storočia činili Gelimer, Iustinianos či Belisarios. Navyše je nám neznáme, aké veľké vojsko bol cisár v danej dobe vôbec schopný do Afriky vypraviť, nehovoriac už o tom, že je naopak možné považovať Iustinianom vyslané vojsko, aj napriek komentáru Procopius, *Bell. Vand.* 2, 7, 20, za veľké (tak HALSALL 2007: 508). – Úplne nezmyselným sa mi zdá Meierov argument, podľa ktorého načasovanie začiatku výpravy na pokročilú ročnú dobu svedčí o tom, že Iustinianos neplánoval dobyvateľskú výpravu, ale bleskurýchlu intervenciu, z ktorej by sa vojsko vrátilo ešte pred začiatkom jesenných búrok (MEIER 2003: 177). Zástancovia tradičnej teórie *restauratio imperii* totiž môžu tento argument' naopak použiť ako dôkaz toho, že Iustinianos od začiatku predpokladal, že vojsko stráví minimálne najbližšiu zimu v dobývanej a okupovanej Afrike. – Najzaujímavejší MEIEROV (2003: 178) postreh znie: „*Die Ermordung Hilderichs nach der Landung Belisars wäre sinnlos und ein reiner Akt der Grausamkeit gewesen, wenn es von vornherein um die Eroberung des*

nedokázateľná hypotéza M. Meiera, že severoafrická expedícia bola nielen snahou potrestať uzurpátora Gelimera, ale tiež pokusom opätovne dosadiť Childericha na trón.¹³⁴ Priamu spojitosť medzi Iustinianovým zámerom vysporiadať sa s Gelimerom a túžbou oslobodiť afrických katolíkov musel pociťovať aj Prokopios, keď vo svojom diele nechal istého biskupa tlmočiť božiu výtku na cisárovu adresu, že „sa podujal chrániť kresťanov v Libyi pred tyranmi, potom sa však bezdôvodne zľakol.“¹³⁵ Ako však vieme, o ochrane kresťanov však v Prokopiovi predtým reč nebola, iba o cisárovom hneve na Gelimera, ktorý ho priviedol na myšlienku výpravy do Afriky. Je samozrejme

gesamten Reiches gegangen wäre. ... Mit dem Tod Hilderichs entfiel das eigentliche Kriegsziel für die Römer. Gelimer konnte den römischen Feldzug nun zu einem Krieg gegen alle Vandalen stilisieren...“ Aj v tomto prípade však platí, že do Gelimerovho zmyšľania nemôžeme preniknúť a musíme byť pripravení akceptovať aj nezmyselný krutý čin ako historickú skutočnosť. – Ak sa však nedá definitívne vyvrátiť názor, že Iustinianova africká expedícia bola od začiatku zamýšľaná ako dobyvateľská, nemožno vylúčiť ani mnou a M. Meierom zastávanú alternatívnu teóriu, že byzantské vojsko do Afriky dorazilo s intervenčným, nie dobyvateľským, zámerom. – Proti nej nesvedčí ani to, že Archelaos, prvý *praefectus praetorio Africae*, odišiel s Belisariovým vojskom do Afriky už s titulom *praefectus*, podľa všetkého *praefectus praetorio* (pramenné doklady titulu *praefectus* v gréčtine, resp. sýrčine sú Procopius, *Bell. Vand.* 1, 11, 17; 1, 15, 13; 1, 17, 16 a Zacharias Rhet., *HE* 9, 17 [s. II, 132 textus; II, 91 versio]; to, že šlo o *praefecta praetorio*, dokazuje PROSTKO-PROSTYŇSKI 1998: 428-434). Ak je však zrejme, že úlohou tohto *praefecta* bolo starať sa o financie a zásobovanie vojska, v ktorom sa nachádzal, ako píše samotný PROSTKO-PROSTYŇSKI (1998: 428; 430, pozn. 36; 432n.), je nielen nepodložený, ale podľa môjho názoru dokonca nepravdepodobný názor, ktorý k svojej diskusii o Archelaovom titule napokon pripája PROSTKO-PROSTYŇSKI (1998: 434): „Nach Belisars militärischem Erfolg begann er mit der Organisation der afrikanischen Prätorianerpräfektur; was heißt, daß er von Anfang an als praefectus praetorio Africae vorgesehen war.“ Rovnakú podstatu má zrejme aj MEIEROVA (2003: 179, pozn. 378) kritika Prostko-Prostyňského, ktorá mi je ale pomerne nejasná. – Zrejme jedinou pramennú výpoveď u Prokopia, o ktorú by sa mohli opierať zástancovia názoru, že ťaženie do Afriky malo od začiatku za cieľ anexiu vandalského kráľovstva, a ktorú prehliada MEIER (2003: 175), keď píše „ist allerdings nirgends von einer Eroberung des Vandalenreiches die Rede“, predstavuje táto pasáž z reči, ktorou mal Ióannés z Kappadokie presviedčať Iustiniana, aby od výpravy upustil: „ἦν μὲν κρατήσης τῶν πολεμίων, Λιβύης μεταποιεῖσθαι οὐκ ἂν δύναιο...“ (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10, 15). Či už prekladáme μεταποιεῖσθαι ako „nárokovať si“ alebo „usilovať o“, narážka na anexiu je zrejme. Prokopios nám teda sugeruje, že Ióannés premýšľal o pripojení Afriky k ríši ešte pred tým, ako Iustinianos o výprave definitívne rozhodol, a predpokladal, že cisár oň bude usilovať alebo že o tom aspoň uvažuje. Prísne vzaté to neznamena, že Iustinianos napokon vyslal vojsko do Afriky s týmto zámerom; avšak ešte podstatnejšie je, že aj keby mala domnelá reč Ióanna z Kappadokie tiež iných poslucháčov ako cisára, nie je dôvod domnievať sa, že medzi nimi bol aj Prokopios. Je preto namieste predpokladať, že ju pre svoje dielo skomponoval historik z Kaisareie, opierajúc sa nanajvýš o poznatok, že sa *praefectus praetorio Orientis* snažil cisára odhovoriť od vyslania africkej výpravy. Znamená to, že ide o text, napísaný s menším či väčším odstupom od udalostí roku 533. Predpokladám preto, že Prokopios vkladá do Ióannových úst narážku na anexiu vandalského kráľovstva ako cisárov zámer či aspoň eventuálny cieľ pod vplyvom skutočnosti, že práve k začleneniu Afriky do ríše medzičasom naozaj došlo. – K ďalšiemu možnému nepriamemu dokladu anexie ako pôvodného cieľa Iustinianovej výpravy vid' pozn. 134..

- 134 MEIER 2003: 177. Je ale nutné uznať, že pramene nikde výslovne nehovoria, že výprava mala znovudosadiť Childericha na trón; nachádzame v nich nanajvýš zmienky o potrestaní Gelimera. U historika z Kaisareie ide o jedno miesto: Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 24. MEIER (2003: 177) upozorňuje v tejto súvislosti ešte na Procopius, *Bell. Vand.* 1, 16, 13, kde historik z Kaisareie uvádza Iustinianov otvorený list Vandalom, v ktorom čítame: „Οὐτε Βανδύλοις πολεμεῖν ἔγνωμεν οὔτε τὰς Γίζεριχου σπονδὰς λύομεν, ἀλλὰ τὸν ὑμέτερον τύραννον καθελεῖν ἐγγειροῦμεν... συλλαβεσθε τοῖνον ἡμῖν καὶ συνελευθεροῦτε ὑμᾶς αὐτοὺς οὔτω μοχθηρᾶς τυραννίδος, ὅπως ἂν δύνησθε τῆς τε εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀπόνεσθαι.“ Je možné predpokladať, že Prokopios mal v tomto prípade dobré znalosti o obsahu daného listu, pretože bol v danej dobe s Belisariom v centre diania, hoci nemôžeme považovať za isté, že reprodukuje doslovne alebo aspoň približne jeho text. Iustinianos by v tom prípade vyzýval Vandalov či obyvateľstvo vandalského kráľovstva všeobecne k tomu, aby mu pomohli zosadiť Gelimera, a uisťoval, že principiálne vojnu proti Vandalom nevedie. O tom, čo by malo nasledovať po Gelimerovej smrti (to, že sa tu hovorí o takomto plánovanom konci uzurpátora, ktorý sa napokon nerealizoval, môže svedčiť o veľkej miere autenticity aspoň obsahu daného listu v Prokopiom tradovanej forme), však list nehovorí nič. Ako nám musí byť zrejme na základe Iustinianových noviel, požívať „slobodu“ mohli obyvatelia

možné podozierať Prokopia, že mu do jeho textu vklázať takého nedôslednosti, zvlášť keby aspoň jednu z týchto dvoch Iustinianových motívov zaradil do textu zo spätného pohľadu, avšak to, že by boli osobný (vyrovnanie sa s Gelimerom a Childerichom) a objektívnejší Iustinianov cieľ (zabezpečenie slobody africkým katolíkom) v Prokopiových očiach úplne nekompatibilné, považujem za nepravdepodobné.

Prezentácia príčin vojny s Ostrogótmami ide u Prokopia ešte menej pod povrch líčených udalostí než výklad vojny s Vandalmi.¹³⁶ Vo chvíli, keď dospeje jeho rozprávanie o ostrogótskych vládcov Itálie k zavraždeniu Amalasuinthu, nachádzame v texte kľúčovú poznámku: „*Keď sa cisár dozvedel o udalostiach súvisiacich s Amalasuinthou, ihneď sa púšťal do vojny.*“¹³⁷ Ak máme Prokopiovi veriť, zdá sa, že hrozba vojnou z Iustinianovej strany voči Ostrogótom zaznela už predtým, aby pomohla Amalasuinte, uväznenej jej spoluvládcom Theodahadom.¹³⁸

Je zrejmé, že Prokopiovo líčenie vykladá obe vojny rovnako: šlo o pomstu za osud vládcov, ktorí s Iustinianom udržiavali dobré vzťahy a ktorých nebolo za týchto okolností ťažké považovať za cisárových miestodržiteľov svojho druhu. V prípade Itálie nebolo na rozdiel od Afriky možné tvrdiť, že by tu niekedy prebehlo prenasledovanie katolíkov alebo že by v predvečer vojny hrozilo. Napriek tomu Prokopios vzápätí po vypuknutí vojny s Ostrogótmami necháva cisára napísať list, v ktorom sa poukazuje na ariánstvo jeho nových vojenských protivníkov.¹³⁹ Je teda možné, hoci nie dokázateľné, že v okamihu, keď cisár rozpútal vojnu, ktorá mala (prinajmenšom okrem iného) pomstiť Amalasuinthu, ozývalo sa v ňom jeho náboženské presvedčenie, dodávajúce konfliktu charakter vojny za oslobodenie katolíkov od vlády ariánov.

Ak zostaneme pri Iustinianovej snahe potrestať Gelimera a Ostrogótov za zvrhnutie či

Afriky v cisárovom ponímaní aj ako jeho bezprostrední poddaní, takže list z tohto pohľadu nevyvracia podozrenie, že výprava mala za cieľ dobytie a anexiu kráľovstva Vandalov (ako tvrdí MEIER 2003: 177: „*der Kaiser ausdrücklich nicht die Eroberung des Vandalenreiches, sondern die Absetzung des Gewaltherrschers Gelimer als Grund der Invasion benannte*“). Tomu, že list predpokladá ďalšiu existenciu vandalského kráľovstva, ale azda nasvedčuje zmienka nielen o požívaní „slobody“, ale aj „mieru“ a úvodné ubezpečenie, že Iustinianos neporušuje mierovú zmluvu, uzavretú kedysi s Geiserichom. V každom prípade, o znovudosadení Childericha sa v Prokopiom tradovanom liste mlčí. – Je nutné zmieniť skutočnosť, že už pred Meierom formuloval podobný názor BARKER (1966: 141: „*operations in North Africa began as an avowed effort only ... to restore Hilderic*“); jeho text je však populárny a preto nedokladaný a danú tézu v podstate inými pasážami popiera, napr. hodnotením cisárovej reakcie na Amalasuinthinu vraždu (*ibidem*: 151) alebo tradičným výkladom o cisárových dlhodobých plánoch *restauratio imperii* a oslobodenia ortodoxného obyvateľstva spod vlády ariánov (*ibidem*: 132-135).

135 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10, 19. Príslušný Prokopiov výklad je v každom prípade zreteľne umelý. Viď k tomu pozn. 608.

136 Cf. trochu rozpačitú a sčasti nekonkrétnu sumarizáciu Prokopiovho výkladu o Agathiom: „...ὅπως τε Θεωδέριχος ὁ τῶν Γότθων βασιλεὺς ἀπεβίω καὶ Ἀμαλασοῦνθα ἢ τοῦδε παῖς ὑπὸ Θεωδάτου ἀνήρηται καὶ ἅπαντα ὧν δὴ ἕνεκα ὁ Γοτθικὸς πόλεμος ἀνερράγη...“ (Agathias, praef. 30).

137 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 5, 1.

138 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 4, 22 síce nehovorí výslovne o vojne, možno ju však za textom tušiť, najmä ak cisárov veľvyslanec Petros Patrikios po kráľovninej smrti, ale ešte pred obdržaním akýchkoľvek ďalších inštrukcií, naozaj predpovedal („ἐμαρτύρητο“) vojnu (Procopius, *Bell. Goth.* 1, 4, 30).

139 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 5, 9. Je podľa mňa ale nutné považovať prinajmenšom text listu v Prokopiovom podaní za fiktívny, ak sa nepreukáže opak (čo bude ale sotva niekedy možné).

dokonca zabitie s ním spriaznených vládcov, je nutné konštatovať, že moderní bádatelia si ju všimali, avšak komentovali ju iba ako zámienku, ako propagandistické ospravedlnenie vojenskej agresie,¹⁴⁰ za ktorou v skutočnosti stála snaha o realizáciu *restauratio imperii*. Otázka ale znie: máme dať prednosť tejto motivácii, ktorá je jednak podľa vyššie predloženej hypotézy jednoznačne účelová, tj. mienkotvorná či propagandistická, pretože usiluje o dobrú vôľu platcov daní, jednak sa v oficiálnych prameňoch nikdy neobjavuje priamo aplikovaná na konkrétnu vojnu s Vandalmi či Ostrogótmami, pred motiváciou, ktorej účelovosť nie je doložená ničím a pramení iba z pocitu bádateľov?

Kladná odpoveď je samozrejme legitímnou možnosťou, vyžaduje však zavrnutie pramenných výpovedí ako nerelevantnej propagandy. Tento krok, aj keď je obvyklý, nie je samozrejmý: zatiaľ čo výpoveď *Nov. Iust.* 78, cap. 4, 1 o slobode poddaných a ortodoxii ako cieľoch vojen na západe s ohľadom na svoj oficiálny charakter propagandistickou vo všeobecnom slova zmysle je a taktiež je možné ju *a priori* považovať za propagandu neúprimnú (hoci na to nie je dôvod),¹⁴¹ Prokopiovo dielo *Vojny* propagandistické nie je. Neexistuje žiadna indícia pre to, že by vzniklo na Iustinianov popud, a nie je voči cisárovi nijako nápadne priaznivé.

Predovšetkým sa však zástancovia teórie cisárskej propagandy pri prezentácii Iustinianových vojen, operujúcej s cisárovým rozhorčením nad osudom Childericha a Amalasuinthy, nepozastavili nad rozporupnosťou svojho modelu. Ak bol Iustinianos naozaj takým presvedčeným zástancam *restauratio imperii*, za akého je bežne pokladaný, je pravdepodobné, že by musel už len náznak spochybnenia nároku Rimanov a cisára na zásah proti Vandalom a Ostrogótom považovať za blasfemický a potrebu ospravedlňovať ho za absurdnú. Každá propaganda tiež vyžaduje cieľové publikum a je otázne, kto by mal byť recipientom Iustinianovej propagandy v tomto prípade. Je samozrejme možné pomýšľať na obyvateľov Konstantinopole a nerozšírenej ríše, no doteraz, pokiaľ je mi známe, prinajmenšom neboli podané doklady či aspoň úvahy o existencii výraznej skupiny východorímskych odporcov nie azda agresie voči barbarským kráľovstvám na latinskom západe ako takej, ale agresie neospravedlnenej či nelegitimizovanej. To, že by Iustinianos chcel ospravedlniť konkrétnu vojnu v očiach tých, proti ktorým ju viedol s cieľom zničiť ich kráľovstvo, je predstava možná len vtedy, ak predpokladáme, že cisárovi šlo o uchlácholenie Vandalov a Ostrogótov, príp. tiež afrických a italských Rimanov, vďaka ktorému by oslabil či zanikol ich

140 Vid' napr. DIEHL 1901: 173 a 181; BURY 1923: 124 (všeobecne); SCHMIDT 1942: 122 (obzvlášť prégantne); KAEGI 1965: 25 (k vojne s Vandalmi; vlastným cieľom vojny bolo podľa neho pravdaže nie *restauratio imperii*, ale boj proti ariánom za ortodoxiu); WES 1967: 83n. (k vojne s Ostrogótmami); CESA 1981: 400; CLOVER 1989: 59 (k vojne s Vandalmi); MAZAL 2001: 128 (k vojne s Vandalmi) či HALSALL 2007: 500 a 501. Vzácnu výnimku z tohto pravidla okrem MEIERA (2003: 179n.) predstavuje snád' tiež MÍRŠANU (2008: 486), ktorý uvádza Iustinianov záujem o Childerichov osud spolu s ďalšími príčinami vojny s Vandalmi a berie ho tak snád' vážne.

141 Vid' s. 23 a 41-42.

odpor. V okamihu, keď boli príslušné kráľovstvá zničené a ich obyvatelia prešli pod priamu vládu cisára, stala by sa však pretrvávajúca propaganda voči nim, poukazujúca na cisárovu snahu pomstiť Childericha a Amalasuinthu, ešte absurdnejšou. Zdá sa ostatne, že oficiálna línia výkladu vojen proti Vandalom a Ostrogótom považovala čoskoro po ich skončení odkaz na konkrétne okolnosti (Iustinianovu bolesť nad osudom Childericha a Amalasuinthu a jeho snahu podniknúť kroky k náprave vzniklého stavu či k potrestaniu zodpovedných) za obskurné.¹⁴²

Prokopios v každom prípade píše o vojne s Vandalmi po dobytí ich kráľovstva a už len s ohľadom na jazykovú bariéru sotva s predstavou Vandalov a obyvateľov latinskej Afriky ako typických recipientov svojho diela. Prečo by mal za týchto okolností artikulovať už neaktuálnu cisársku propagandu k danej téme, nie je vôbec jasné. Bolo by azda možné, že nechcel prevziať vysvetlenie vojen pomocou ideológie *restauratio imperii*.¹⁴³ Keby sme však prijali premisu *communis opinio*, že práve táto ideológia bola skutočným pozadím udalostí, chýbalo by nám vysvetlenie toho, prečo bolo pre Prokopia, o ktorom si po prečítaní jeho *Anekdota* asi nikto nedovolí tvrdiť, že bol v jadre Iustinianovým priaznivcom, ako jej náhrada vhodne iné, propagandistické, pokrytecké a voči cisárovi priaznivé vysvetlenie.

Vierohodnosť Prokopiových svedectiev o tom, že Iustinianos rozpútal svoje vojny, aby potrestal osud Childericha a Amalasuinthu, sa zdá oslabovať aspoň v prípade vojny proti Ostrogótom samotný Prokopios jednou pasážou v *Anekdota*, kde tvrdí, že Amalasuinthu síce dal zavraždiť Theodahad, že tak ale urobil na výzvu cisárovny Theodóry.¹⁴⁴

V krajnom prípade by to mohlo znamenať, že Iustinianos využil Amalasuinthinu smrť len ako zámienku k rozpútaniu vojny. Prokopios pravdaže nezachádza tak ďaleko, aby tvrdil, že cisár bol o Theodórinom kroku informovaný alebo že sa o ňom dozvedel aspoň dodatočne, avšak stále ešte predtým, ako s odvolaním sa na osud ostrogótskej kráľovnej dal príkaz k útoku, a Theodórinu intrigu popisuje ako jej vlastnú akciu.¹⁴⁵ V súlade s tým by sme sa aj v prípade, že by Prokopiovo obvinenie Theodóry bolo pravdivé, mohli o Iustinianovi naďalej domnievať, že Amalasuinthinu smrť naozaj ľutoval a vojnu rozpútal, aby potrestal Theodahada, ktorému pripisoval vinu. Je však nutné konštatovať, že Prokopios bol pri písaní tejto pasáže očividne vedený snahou pririeknuť

142 Vojna s Vandalmi, ku ktorej máme dostatočný materiál v legislatíve, je už r. 534 (*Codex Iust.* 1, 27, 1) a neskôr (*Nov. Iust.* 1, praef., praef.; *Nov. Iust.* 78, cap. 4, 1; *App. Nov.* 2; tj. v r. 535-541) interpretovaná ako osloboditeľský akt. O tom, že mala znovu dosadiť Childericha na trón alebo aspoň potrestať Gelimera, nečítame v oficiálnych textoch vôbec nič. Jeden doklad oficiálnej interpretácie niektorej západnej vojny ako akéhosi „trestu“ je síce možné rekonštruovať, ale iba nepriamo (na základe Iordanes, *Romana* 368 a Marcellinus ad a. 534, viď k tomu s. 63); zdá sa, že pochádza z doby pred útokom na kráľovstvo Ostrogótom či bezprostredne po ňom.

143 Ktorá sa vo *Vojnách* v explicitnej podobe neobjavuje, cf. k tomu s. 185 a 193-195.

144 Procopius, *Hist. arc.* 16, 1-5.

145 Cf. predovšetkým Procopius, *Hist. arc.* 16, 3-4: „ἤ δὲ στελλομένῳ βασιλεὺς μὲν ἐπέστελλεν ἄπερ μοι ἐν τοῖς ἐγκαίροις δεδιήγηται λόγοις... αὐτὴ δὲ τοῦτο ἐπήγγελλε μόνον, ὅτι τάχιστα τὴν γυναῖκα ἐξ ἀνθρώπων ἀφανεῖν...“

Theodóre ďalší zločin, a či už predpokladáme, že si príslušné obvinenie vymyslel, alebo sa domnievame, že ho prevzal z nejakého zrejme orálneho zdroja, je formulované podľa môjho názoru tak nedôveryhodne, že si nezaslúži akceptáciu, ktorej sa mu mnohokrát dostalo.¹⁴⁶ Javí sa mi totiž ako absurdné, aby cisárovná predpokladala, že Amalasuinthá v konstantinopolskom exile dostane zrejme s využitím svojich ženských pôvabov pod svoj vplyv jej manžela, ako to naznačuje Prokopios.¹⁴⁷ Prinajmenšom toto odôvodnenie Theodórinho zločinu pripomína skôr zápletku z oblasti historickej či inej fikcie než tvrdenie, ktoré by sme mali brať vážne. Nie je samozrejme dnes

146 Akceptujú ho vo svojich klasických syntézach BURY (1923: 165-167) či STEIN (1949: 338); nedávno tiež FOSS (2002: 162n. a 171n.). Cf. tiež odkazy v pozn. 147. – Nedôvere sa Prokopiovo obvinenie Theodóry vo všeobecnosti tešilo v devätnástom storočí; taký dojem aspoň vyvolávajú odkazy uvedené u BURYHO (1923: 166, pozn. 2).

147 Procopius, *Hist. arc.* 16, 1: „λογισαμένη ή Θεοδώρα ως ... ή γυνή ... εἴη ... ἰδεῖν μὲν εὐπρεπῆς ἄγαν ... ἅμα δὲ καὶ τὸ τοῦ ἀνδρὸς ἐλαφρὸν δέισασα...“ – Motív žiarlivosti sa snaží vyvrátiť aj ANTONOPOULOS (1985: 51), avšak nevelmi závažným argumentom; Amalasuinthá bola síce, ako zdôrazňuje, „perhaps over forty“, avšak dôležité je, ako jej nebezpečnosť pre svoj vzťah k manželovi vnímala samotná Theodóra – o čom nevieme samozrejme nič. Zaujímavejšia je BECKOVA (1986: 128) poznámka, že Prokopios ani v *Anekdotá* Iustiniana nedokáže obviniť z nejakého „Seitensprung“. (Ďalší jeho argument je ale nesprávny: to, že Amalasuinthá sa nemala uchýliť do Konstantinopole, ale do Epidamnu, takže by cisárovná nemala dôvod prepadať žiarlivosti, je jednak vyslovene doložené v inej situácii, jednak je pri tom ako eventuálny konečný cieľ cesty menovaná práve Konstantinopolis; vid' Procopius, *Bell. Goth.* 1, 2, 24). – Skeptický bol voči Prokopiom udávanej motivácii Theodórinho usilovania o život ostrogótskej kráľovnej aj HARTMANN (1897: 251n.: „Das angemommene Motiv ist nicht sehr glaubhaft.“), hoci vzápätí paušálnym úsudkom („Sicher ist aber, dass die byzantinische Diplomatie auch vor Morden, wenn sie ihr dienlich schienen, nicht zurückzuschrecken pflegte.“) ponechal dvere nejakej interpretácii, počítajúcej so zakulisnými k vražde smerujúcimi krokmi azda samotného cisára, otvorené. Je však nutné vidieť, že Prokopiova historka stojí práve na postuláte Theodórinej žiarlivosti a osobnej zodpovednosti za vraždu, pretože tá je jej jadrom. Ak tento postulát zavrhneme, obviňovanie Iustiniana či jeho okolia zo zosnovania Amalasuinthinej vraždy prakticky stráca pramennú oporu. To isté platí o SIGNES CODOÑEROVEJ (2003a: 76-78) hypotéze, že Theodóra síce na Amalasuinthu nežiarlila, dala ju však zabiť preto, aby zabránila jej eventuálnemu sobášu s niektorým z Iustinianových príbuzných, ktorý by mohol poškodiť perspektívy členov Theodórinej rodiny. Nie je to úvaha sama osebe nepravdepodobná a nezaujímavá, avšak významne modifikuje motív vraždy, ktorý jediné pramenné svedectvo poskytuje. Je taktiež nepravdepodobné, že by Prokopios, na ktorého údajoch o cisárovninom zasahovaní do uzatvárania manželstiev konstantinopolskej aristokracie SIGNES CODOÑER (2003a: 71n.) svoju teóriu o Theodórinom pôsobení v prospech príbuzenstva stavia, nebol schopný alebo ochotný obvinenie podložiť správnym motívom sám. – BURY (1923: 166) motívu Theodórinej žiarlivosti veril a predložil v prospech cisárovninej viny tiež niekoľko argumentov: 1. Cisárovnina podpora vražde by vysvetlila, ako si Theodahad mohol trúfnuť vydať príslušný príkaz bez obáv z rozpútania vojny s ríšou (*ibidem*: 165 a 166). Faktom ale je, že Theodahad trval na svojej nevine (Procopius, *Bell. Goth.* 1, 4, 31). Nemožno preto vylúčiť, že ak mal na Amalasuinthinej vražde nejaký diel viny (cf. ale pozn. 148), od začiatku si sľuboval od tejto jednoduchej apológie úspech aj bez toho, aby mal oporu v Theodóre. Taktiež sa nedá odhadnúť, akou reálnou bola pre neho Iustinianova hrozba vojnou a akú cenu pre neho mala pozícia samovládcu, získaná vraždou, takže tento Buryho argument je síce pomerne závažný, ale sotva rozhodujúci. – 2. To, že Petros Patrikios, ktorý mal odovzdať Theodahadovi cisárovnino tajné posolstvo, bol azda „devoted agent of Theodora“, ako sa odkazom na Cassiodora, *Var.* 10, 20, 3 a 10, 23, 1 snaží dokazovať BURY (1923: 167), pravdivosť Prokopiovoho obvinenia Iustinianovej manželky podľa môjho názoru nijako nedokazuje. – 3. Najväčšiu váhu vo svojej argumentácii BURY (1923: 167) zrejme prikladá pasáži z listu Theodahadovej manželky Theodóre, ktorá znie: „nam cum nullam inter Romana regna deceat esse discordiam, emersit tamen et qualitas rei, quae nos efficere cariores vestrae debeat equitati“ (Cassiodorus, *Var.* 10, 21, 2; na výpoveď upozornil ako dôležitú aj SCHWARTZ 1939: 14, ale bez akéhokoľvek ďalšieho výkladu). Ak ju prekladáme tak, ako BURY (1923: 167: „...an affair has occurred of such a kind...“), je aspoň podozrenie samozrejme namieste. Domnievam sa však, že náležitý preklad kľúčového termínu „qualitas rei“ je „stav diania/politiky“, „pomery“; aj prvá časť vety je zreteľne „politická“. Je samozrejme možné klásť si otázku, na aké nové pomery Theodahadova manželka naráža, ak nemá ísť o Amalasuinthinu smrť. Môžeme však pred sebou mať list, ktorým sa Gudeliva uvádzala u cisárovninej ako manželka nového spoluvládcu Amalasuinthy; ide ostatne o jedno veľké *captatio benevolentiae*. Nie je totiž vôbec isté, že list pochádza z doby po kráľovninom zavraždení, ako okrem Buryho

už možné určiť, ako to so zavraždením Amalasuinthy v skutočnosti bolo,¹⁴⁸ avšak ani po prijatí výkladu, ktorý nám v *Anekdota* ponúka Prokopios, by nebolo nutné predpokladať, že Iustinianos použil Amalasuinthin osud ako odôvodnenie vojny neúprimne.

Bolo by ešte namieste určiť zdroj, na základe ktorého Prokopios podal svoj nepríliš explicitný výklad cisárových pohnútok k vojnám s Vandalmi a Ostrogótmami. Na túto tému však nie je možné povedať mnoho, pretože paralelné textovo príbuzné pramene nemáme a sme tak odkázaní iba na dohady. Nemožno vylúčiť, že Prokopios, píšuaci snád' s odstupom desiatich až pätnástich rokov, v

predpokladá i KRAUTSCHICK (1983: 93), či aspoň zosadení. Takémuto skoršiemu datovaniu prameňa snád' nebráni ani titul „*regina*“, ktorý Gudeliva má v adrese (mohla ho zdieľať s vládnucou kráľovnou Amalasuinthou). Z doby po Amalasuinthinom uväznení či dokonca smrti pochádza zrejme až druhý u Cassiodora, *Var.* 10, 23 zachovaný Guidelivin list Theodóre. Je napokon nutné klásť si otázku, či by Cassiodorus vo svojich *Variae*, ktorými sotva chcel vyvolať nevôľu cisárskeho páru – ak rovno neusiloval o jeho priazeň –, uverejnil túto pasáž, keby vedel, že ide o narážku na cisárovninu spoluvinu na Amalasuinthinej vražde. Je prinajmenšom metodologicky náležité vychádzať z paušálneho presvedčenia, že Cassiodorus listy, neskôr zhromaždené vo *Variae*, pre odosielateľov štylisticky upravil, ale nemožno mu pripisovať zodpovednosť za ich obsah (cf. KRAUTSCHICK 1983: 42). To však sotva niečo mení na tom, že sám pasáže, z ktorých prvá bola citovaná a druhá bude uvedená vzápätí, pravdepodobne so zreteľom na Theodóru a cisára považoval za nevinné. Pre Buryho kľúčovú vetu podľa môjho názoru chápal iba ako ďalší zo zdvorilostných obrátov, ktorými text oplýva. Máme azda, tušiac za textom narážku na Amalasuinthinu smrť, predpokladať, že disponujeme lepšími vedomosťami a schopnosťami než jeho štylista a prominentná osoba vtedajšej italskej politiky v jednom? – K Buryom zhromaždenému dôkaznému materiálu pristupuje ešte Cassiodorus, *Var.* 10, 20, 4 („*Nam et de illa persona, de qua ad nos aliquid verbo titillante pervenit, hoc ordinatum esse cognoscite, quod vestris credidimus animis convenire*“); na pasáž upozorňujú napr. FOSS (2002: 162n.) či KRAUTSCHICK (1983: 93). ANTONOPOULOVA (1985: 52) námietka proti výkladu, podľa ktorého ide o narážku na Amalasuinthino zavraždenie, nie je podľa môjho názoru dostatočne relevantná (list je podľa nadpisu adresovaný iba Theodóre, nie aj Iustinianovi, takže nemožno dokázať, že plurál sloviess hlavnej a druhej vzťažnej vety súvetia zahŕňa aj manželka adresátky). Je samozrejme nápadné, že príslušná osoba nie je priamo menovaná, avšak nie je nevyhnutné predpokladať, že ide o Amalasuinthu. Je možné, že „*de illa persona, de qua*“ je Cassiodorova úprava pôvodného znenia, ktoré obsahovalo konkrétne meno (to, že Cassiodorus *Variae* pred uverejnením upravil, vylučuje KRAUTSCHICK 1983: 42-43, podľa ktorého sú v publikovaných listoch nahradené pomocou zámen iba mená, a to ešte v menšej časti možných inštancií, predovšetkým vo formulárovej 6.-7. knihe; to ale prakticky znamená, že podobnú úpravu nemožno vylúčiť ani v prípade rozoberanej pasáže; naopak o úpravách či dokonca „*heavy revision*“ ap. *Variae* ich vydavateľom hovoria MOMIGLIANO 1955: 211, resp. BJORNLIIE 2009: 144, 149 a 170, hoci prvý argumenty neuvádza a druhým uvádzané príklady upravených či dokonca azda celkom fiktívnych listov nie sú príliš početné a snád' ani presvedčivé [*ibidem*: 151-152]). Ak sa vrátíme k citovanej vete, je treba zvážiť ešte to, že by zrejme bolo bývalo kontraproduktívne, aby list pomocou frázy „*verbo titillante*“ pútal pozornosť nezaväťených na takú delikátnu záležitosť, akou je príprava usmrtenia kráľovnej. Je možné narážku vysvetľovať napr. aj ako zdvorilé upozornenie na to, že Theodahad vyhovie cisárovninej túžbe týkajúcej sa promócie nám neznámeho hodnostára. – Podľa Procopia, *Bell. Goth.* 1, 4, 17-21 vyrazil Petros Patrikios ako posol do Itálie z Konstantinopole v dobe, keď tam ešte nebolo známe ani len to, že Amalasuinthu bola uväznená. Procopius, *Hist. arc.* 16, 2 a 5 líči však veci tak, že už len Petrovo vyslanie bolo presadzované Theodórou so zámerom ukončiť život eventuálnej sokyne. K predpokladu, že Theodóra plánovala Amalasuinthinu vraždu bez toho, aby vedela, že ju Theodahad nechal či nechá uväzniť, sa zatiaľ nikto, pokiaľ je mi známe, neodhodlal (s výnimkou, možno nevedomelou, PLRE III: 994). Iné riešenie tohto nesúladu medzi dvomi Prokopiovými textmi naznačuje, hoci ho potom bez definitívneho protiargumentu neprijíma, ANTONOPOULOS (1985: 50): Petros obdržal od Theodóry príslušné inštrukcie písomne počas svojej prestávky v ceste, vyvolanej novinami o Athalarichovej smrti a zosadení jeho matky (dosvedčovaná Procopius, *Bell. Goth.* 1, 4, 21). Faktom však je, že toto riešenie nie je v plnom súlade s líčením *Anekdota*, v ktorom Theodóra „*presvedča muža, aby poslal Petra jediného ako posla*“ a Amalasuinthu implicitne usiluje o život už pred začiatkom Petrovej diplomatickej misie (ak len nechceme tvrdiť, že náležité inštrukcie zámerne Petrovi nechala poslať až v dobe, keď bol na ceste). Ak teda nie je možné ani týmto výkladom docieľiť úplnu hodnovernosť údajne úprimného Prokopiovho výkladu v *Tajných dejinách*, svedčí to znovu o tom, že ten je nepravdivý; cf. BECK 1985: 128: „*Offenbar hatte er [Prokopios – J. B.], als er diesen Passus der Anekdota schrieb, die entsprechenden Passagen der Bella nicht mehr im Kopf*“ (hoci jeho odôvodnenie je samé osebe sporné, Amalasuinthu nemusela byť po Petrovom

príslušných pasážach čerpal z nejakého písomného prameňa, ktorý mu pripomenul, že na začiatku dotyčnej vojny stálo uväznenie Childericha, resp. zavraždenie Amalasuinthu. Sotva sa však s dobrým svedomím dá predpokladať, že by šlo o podrobnejšiu naratívnu históriu; vhodnejším kandidátom by boli nejaké stručné kronikárske záznamy či správa publicistického charakteru (napr. záznam slávnostnej cisárovej proklamácie).¹⁴⁹ V oboch prípadoch by bolo namieste podozrenie, že ide o pramene oficiózneho či oficiálneho charakteru.

Rozbor Prokopiovho diskurzu nám ale ukázal, že ak aj Prokopios pracoval s nejakým stručným a preto jasným konštatovaním, spracoval ho svojsky: tak, že odôvodnenie vojen Iustinianovým pohoršením nad osudom priateľských vládcov sa u neho takmer stráca. Domnievam sa preto, že eventuálne písomné pramene tu pre Prokopia boli iba pripomienkou základnej skutočnosti a že jeho text ako taký je plodom buď osobných spomienok na to, čo pred časom ako nezúčastnený pozorovateľ zažil, alebo tiež rekonštrukcie. V oboch prípadoch by zostalo skutočnosťou to isté, čo môžeme predpokladať, ak Prokopios v týchto prípadoch zo žiadnych písomných prameňov nevychádzal: Iustiniana nechal historik z Kaisareie rozpútať vojny na západe na základe svojej relatívne samostatnej úvahy, ktorú mohla ovplyvniť nanajvýš autocenzúra, vyvolaná cisárskou propagandou. Ako však už bolo povedané, s týmto posledným faktorom zrejme príliš počítať nemôžeme.

5. Príčina západných vojen u Iordana a v Marcellinovej *Kronike*

Podobne ako Prokopios motivuje Iustinianove vojny tiež ďalší vtedajší autor historických diel, Iordanes. Vojnu s Vandalmi Iordanes síce v jednom prípade nijako nevysvetľuje,¹⁵⁰ druhý raz

príchode do Itálie už mŕtva). Poslednú teóriu, ktorou by bolo možné uvádzať Prokopiove dva texty do súladu, predostrel SCHWARTZ (1939: 8-9, 15n.): Petros Patrikios mal podniknúť až dve diplomatické misie do Itálie (hoci podľa samotného SCHWARTZA 1939: 17 cisárovná pri druhej z nich nechala Theodahadovi naznačiť iba to, aby Amalasuinthu uväznil mimo Ravenny). Hypotéza nebola recipovaná kladne, kritizovali ju napr. ANTONOPOULOS (1985: 50) či STEIN (1949: 341n., pozn. 2), ktorý upozornil na to, že pasáže Cassiodorových *Variae*, ktoré majú dokladať dvojaký Petrov pobyt v Itálii, nie sú v tomto smere jednoznačným dôkazom. Podľa môjho názoru je najväznejším potenciálnym nedostatkom Schwartzovho výkladu však to, že spochybňuje oba Prokopiove výklady o Petrovom pôsobení v Itálii: ani jeden z nich totiž nereflektuje údajný Petrov návrat do Konstantinopole. SCHWARTZ (1939: 17-18) poskytuje ako vysvetlenie to, že Prokopios dostal už apologeticky upravený materiál od samotného Petra Patrikia. Na tejto teórii je zaujímavý impulz k otázke, odkiaľ má Prokopios solídne pôsobiace vedomosti o zložitom a sčasti neverejnom diplomatickom ruchu v predvečer a v počiatkoch byzantsko-ostrogótskej vojny; Petros Patrikios nie je ako Prokopios aspoň nepriamy zdroj vylúčený. Nepovažujem však za nevyhnutné uprednostniť Schwartzov výklad pred teóriou, že Petros bol v Itálii iba raz a nesúlad príslušného líčenia vo *Vojne s Gótmami* a v *Anekdota* je spôsobený Prokopiovou povrchnosťou pri koncipovaní v jadre nepravdivého druhého rozprávania.

148 CROKE (1995: 127) predpokladá dokonca, že na vražde nemal žiadnu vinu ani Theodahad a že šlo zo strany skutočných vrahov len o osobnú pomstu.

149 Čo je pravdepodobný prameň v prípade analogického odôvodnenia vojny s Ostrogótmami v Marcellinovej *Kronike* a u Iordana, cf. s. 63

150 Iordanes, *Romana* 366.

však o nej hovorí ako o „*treste*“ pre Gelimera.¹⁵¹ Rovnaký motív zaznie pri líčení počiatku byzantsko-ostrogótskej vojny buď veľmi explicitne¹⁵² alebo aspoň náznakom.¹⁵³ Iordanes dokonca oproti Prokopiovi o čosi viac osvetľuje pozadie Iustinianovho záujmu o Amalasuinthu: podľa textu jeho *Romana* „*sa predtým so svojím synom zverila (do ochrany) cisárovi Iustinianovi.*“¹⁵⁴ *Getica* tento krok pripisujú síce Athalarichovi,¹⁵⁵ ale pravdepodobne ide iba o iný pohľad na ten istý akt. Zrejme sa predpokladá, že tak urobila Amalasuinthu v mene nedospelého syna, pričom *Romana* Athalaricha a obdobie jeho nominálnej vlády zmieňujú iba stručne a zverenie sa pod ochranu cisára, keď naň príde reč, je preto v tomto diele pripísané kráľovnej, o ktorej sa tu nielen hovorilo omnoho viac, ale ktorá bola tiež spomenutá v bezprostredne predchádzajúcej vete.

Predstava, že Iordanes písal na objednávku Iustiniana či dvorských kruhov, nie je príliš rozšírená,¹⁵⁶ no nevyriešenou otázkou zostáva, či nepísal aspoň z poverenia či v prospech iných politicky či spoločensky významných osobností.¹⁵⁷ No keby aj Iordanes nebol pracoval pre potreby cisára alebo niektorých aspoň navonok procisárskych kruhov a vo svojom úsudku by bol

151 Iordanes, *Getica* 170-171: „*quem [Childericha – J. B.] malo gentis suae Gelimer inmemor atavi praeceptorum de regno eiectum et interemptum tyrannide praesumpsit. sed non ei cessit inpune quod fecerat. nam mox Iustiniani imperatoris ultio in eum apparuit...*“ Pasáž si všimol aj MEIER (2003: 175).

152 Iordanes, *Romana* 368: „*is [Iustinianos – J. B.] mortem eius [Amalasuinthy – J. B.] audiens doluit nec passus est inultum transire.*“

153 Iordanes, *Getica* 307: vete, ktorej jadrom je výpoveď o vyslaní Belisaria proti Ostrogótom, predchádza: „*Quod [že Amalasuinthu bola zavraždená – J. B.] dum Iustinianus imperator Orientalis audisset et quasi susceptorum suorum morte ad suam iniuriam redundaret, sic est commotus.*“

154 Iordanes, *Romana* 368: „*dudum se suoque filio commendaverat principi Iustiniano*“.

155 Iordanes, *Getica* 305: „*tam suam aduliscentiam quam matris viduitatem Orientis principi commendavit*“.

156 Avšak GOFFART (1988: 104) predkladá nasledujúcu úvahu: „*Vigilius [viď k nemu pozn. 157 – J. B.] is homonymous with the pope, but also reminds one of Justinian, the sleepless emperor, son and brother to Vigilantias. ... Although Justinian could not openly advertise sponsorship of histories meant to reconcile Italy to his rule, no one was better suited than he to be their patron. The lay Vigilius might be his disguise.*“ Je samozrejme nemožné identifikáciu údajne imaginárneho Vigilia s Iustinianom vyvrátiť, nepovažujem však ani za nevyhnutné ju akceptovať. Je podľa môjho názoru nepravdepodobné, že by cisár či Iordanes, chcjúci utajiť fakt, že si *Romana* objednal Iustinianos, zvolili pre fiktívneho priateľa práve hovoriace a preto na cisára zase viac či menej poukazujúce meno. Ku kritike GOFFARTOVHO (1988: 20-111) výkladu Iordanových diel ako celku viď stručne GOLTZ (2008: 275n.); k jednotlivostiam cf. tiež kritiku u WEIßENSTEINERA (1994: 308-314); ANTONOVA (1994) stať sa napriek svojmu podtitulu s Goffartom v zásade nevyrovnáva, ponúka iba vlastné v našich súvislostiach nepodstatné interpretácie.

157 Sám v úvodoch k obom svojim spisom oslovuje ako tých, ktorí ho o príslušné dielo požiadali, istého Vigilia, resp. Castalia (Iordanes, *Romana* 1-2 a 4; Iordanes, *Getica* 1 a 3). Teória, podľa ktorej bol oným Vigiliom rovnomenný pápež, je nepravdepodobná (viď O'DONNELL 1982: 224; BARNISH 1984: 354; CROKE 1987: 129, pozn. 36) a pre to, že by šlo o významné osobnosti eventuálne z cisárovho okolia, neexistujú doklady. Je taktiež problematickým predpoklad, že za *Getica* stojí ako iniciátor diela Cassiodorus (viď BALDWIN 1979; O'DONNELL 1982: 228 a 235n.; CROKE 1987: 121n. a 129-131; BRADLEY 1993: 212). To, že *Getica* končia údajom o narodení syna ostrogótskej princeznej a Iustinianovho bratranca Germana, nemusí vyjadrovať žiadnu politickú tendenciu, či už oficióznou alebo Cassiodorovu. Cf. k tomu rôznorodé poznámky u CROKEA (1987: 133) a BRADLEYA (1966: 68-70 a 71, pozn. 17; 1993: 234n.), ktorých spoločné menovateľa je možné zhrnúť tak, že Iordanes písal na danom mieste s genealogickou motiváciou, z vlastného popudu a bez podkladu z Cassiodorovho pera; s tým súhlasím, hoci rôzne aspekty teórii oboch autorov nezdzielam. – Oficiózne dielo by ale predovšetkým podľa môjho názoru sotva bolo napísané v natoľko neklasickej latinčine, akou sa vyznačujú *Getica* a *Romana*, a nie je ani príliš pravdepodobné, že by sa s Iordanovým problematickým jazykom uspokojil Cassiodorus (cf. BARNISH 1984: 356) alebo dokonca Iustinianos, keby bol autor *Getica* nástrojom jedného z nich.

takpovediac nezávislým autorom, mali by sme zväziť možnosť, že čerpal informácie o vypuknutí vojen na západe z prameňov ovplyvnených cisárskou propagandou alebo pre ňu pracujúcich.

Problematika Iordanových zdrojov je komplikovaná predovšetkým kvôli existencii dvoch teórii. Podľa prvej sú Iordanove *Romana* v zásade iba výťahom z nezachovaných *Rímskych dejín* mladšieho Q. Aurelia Symmachu.¹⁵⁸ Druhá sa týka *Getica* a považuje toto dielo za stručnú verziu hypotetického druhého vydania taktiež strateného Cassiodorovho diela o dejinách Gótv.¹⁵⁹ Pretože Symmachus bol popravený ešte pred vypuknutím byzantsko-vandalskej vojny,¹⁶⁰ nie je v týchto súvislostiach dôležité, či zamietneme alebo akceptujeme prvú teóriu.¹⁶¹ Podstatnejší je pre nás vplyv, ktorý na text a obsah *Getica* mohol mať Cassiodorus,¹⁶² ktorého postoje v dobe napísania tohto spisu Iordanom sú bohužiaľ iba predmetom dohadov. Avšak aj keby sme neakceptovali, že okolo r. 550 bol už otvorene protigótsky¹⁶³ a preto azda voči cisárovej zahraničnej politike do značnej miery zrejme nekritický, zostala by nám tá línia bádania, podľa ktorej sa snažil docieľiť nejaký prijateľný *modus vivendi* Ostrogótv a italských Rimanov (a eventuálne z toho plynúce osobné výhody), takže musel usilovať o získavanie priazne cisára, k čomu by od oficiálnej verzie odlišná či dokonca voči cisárovi kritická prezentácia počiatkov vojny v Itálii bola nepochybne nevhodná.¹⁶⁴

158 ENBLIN (1948: predovšetkým 104). Tento bádateľ však zrejme svoju teóriu v tichosti zavrhol či na ňu zabudol (ako vyvodzuje WES 1967: 79), takže ju oživil a k pravej popularite jej pomohol až WES (1967: predovšetkým 76-82 a 110-122). Enßlinova téza je plodom pomerne podrobného porovnávania prameňov a jej posúdenie by si zasluhovalo podobne rozsiahlu argumentáciu. Aj bez nej si však dovoľujem akceptovať aspoň parciálne výhrady, ktoré voči Enßlinovmu a Wesovmu modelu vzniesli predovšetkým O'DONNELL (1982: 233 a 236-238) a CROKE (1983: 91-103 a 105-109), ale tiež napr. BALDWIN (1981: 146), a ktorých jadrom je priaznivejšie hodnotenie Iordana ako historika (cf. lakonické zhodnotenie stavu bádania MARTÍNEZ PIZARROM 2003: 49) oproti apriornej ENBLINOVEJ (1948: 15, 84 a 88) neochote priznať mu schopnosť kombinovať pramene ap. a upozornenie na to, že Iordanov neznámy prameň mal východný (tj. konstantinopolský, resp. byzantský) obsah a perspektívu a bol zrejme iného charakteru (totiž striedmeho, analistického) ako Symmachovo dielo. Nedávno sa k teórii o Symmachovi ako významnom Iordanovom prameni vrátil FESTY (2003: 252n., 254-255), ktorý však zároveň akoby usiloval o kompromis s Crokeovým názorovým táborom, robiac zo Symmachových *Dejín* „východný“ prameň, „*au moins pour son lieu de rédaction et de publication*“ (*ibidem*: 255). Cf. v podobnom duchu tiež ZECCHINI (1985: 19-20), na ktorého Festy nadväzuje.

159 Teóriu rozpracoval MOMIGLIANO (1955: 207-218).

160 Vid' k nemu *PLRE* II: 1044-1046.

161 ENBLIN (1948: 84) a WES (1967: 172-173) predpokladajú dokonca, že Symmachove dejiny končili už nástupom Anastasia a Theodorichovým ovládnutím Itálie v r. 489-493, tj. štyridsať rokov pred Iustinianovou vandalskou vojnou.

162 Základné údaje k nemu *PLRE* II: 265-269.

163 MOORHEAD 1983: 585-588; cf. CROKE 1987: 133.

164 MOMIGLIANO 1955: 210-213; WES 1967: 184-192; KRAUTSCHICK 1983: 24-25 a 189. Samotný MOMIGLIANO (1955: 210n.) sa domnieva, že „*Cassiodorus then was obviously a follower of Justinian*“, avšak aj v rámci jeho teórie je možné uvažovať aj o tom, že Cassiodorovo skutočné nadšenie pre cisára a ním sledovanú italskú politiku bolo malé a jeho prípadne identifikované priaznivé vyjadrenia na ich adresu diktované iba pragmatizmom. – Pomerne závažnú modifikáciu predstáv Momigliana a ním inšpirovaných bádateľov o Cassiodorových postojoch nedávno predostrel BJORNLIIE (2009), vychádzajúc pritom ale výhradne z *Variae*: publikovaním tejto upravenej úradnej korešpondencie chcel Cassiodorus podľa neho nielen „*to counter powerful detractors ... murmuring at Justinian's court about Ostrogothic tyranny*“ (*ibidem*: 152), ale tiež získať „*support from a group sympathetic to the fate of the Italian palatine service*“ (*ibidem*: 153) a dosiahnuť s ich pomocou od cisára „*the restoration of Italian officials at the court of Ravenna*“ (*ibidem*: 171). Tento Bjornliem postulovaný konečný Cassiodorov cieľ v podstate zodpovedá tomu, o ktorý italský aristokrat usiloval aj podľa MOMIGLIANA (1955: 212). BJORNLIIE (2009: 153-156) však tvrdí, že sa preto prostredníctvom textov

U autorov, nesúhlasiacich s teóriou o Symmachovi ako hlavnom či výlučnom prameni Iordanových *Romana*, ale už aj u Mommsena sa objavuje predpoklad, že Iordanes vo svojich *Romana* (a príležitostne i v *Getica*) v skutočnosti použil pre novšiu minulosť *Kroniku* Marcellina Comita a zároveň iný prameň, z ktorého predtým čerpal aj samotný Marcellinus.¹⁶⁵

Cassiodorus tohto Marcellina označil za prívrženca cisára Iustiniana.¹⁶⁶ Nevyhneme sa preto podozreniu, že oficiálna propaganda sa do Iordanovho textu mohla dostať prostredníctvom Marcellina, ak jeho dielo Iordanes naozaj použil.

Marcellinov popis dobytia Afriky je pomerne stručný. Marcellinus ad a. 529, teda na mieste

zahrnutých do *Variae* v diskurzívnom napätí, panujúcom medzi tradičnou aristokraticko-byrokratickou konstantinopolskou elitou a cisárom, postavil na stranu elity. Táto teória je podnetná, pretože úvaha, ako sa Cassiodorus postavil k politickým diskurzom, na ktoré počas svojho pobytu v Konstantinopoli narazil, má nepochybne svoju cenu. Bjornlieho riešenie však nepovažujem za presvedčivé. Ak nepredpokladáme, že *Variae* mali osloviť iba italských aristokratov, je nanajvýš otázne, či ich zamýšľaným konstantinopolským recipientom bola konzervatívna aristokracia a byrokracia. BJORNLIE (2009: 155-161) chápe ako charakteristickú črtu Cassiodorovho diskurzu vo *Variae* odvolávanie sa na „*nature*“. Iustinianova legislatíva však sama operuje s konceptom prirodzenosti (vid' MAAS 1986: 29-31; z jeho štúdie vychádza aj BJORNLIE 2009: 155, ktorý ju však podľa môjho názoru dezinterpretuje tézou o Iustinianovej „*new interpretation of nature*“; ak Maasovi rozumiem správne, nešlo o novú definíciu pojmu, ale jeho uvedenie do nových súvislostí; ani tradičný diskurz nepočítal s prirodzenosťou ako s „*a static universal*“ [*ibidem*]). Zostáva tak napokon predsa len možné, že adresátom Cassiodorovej zbierky bol cisár, resp. jeho najbližší spolupracovníci. K BJORNLIEHO (2009: 170) téze, že Cassiodorus „*was more concerned with portraying an ideal ethical culture that would appeal to the reverentia antiquitatis of the classically educated bureaucratic elite rather than the type of tabulated record that would impress one of Justinian's new accountants*“ je nutné poznamenať, že Cassiodorus sa síce v italských pomeroch rád videl v kruhoch najväznejších aristokratov, aj keď pritom narážal skôr na rezervovaný odstup (cf. MOORHEAD 1987: 167; WES 1967: 186; MOMIGLIANO 1955: 202-207), a že pochádzal z etablovaného rodu, ktorý už v tretej či štvrtej generácii pôsobil v službách aktuálneho pána Itálie, resp. západného cisárstva (ku kariéram jeho predkov vid' PLRE II: 263-265), avšak v takejto osobnej a sociálnej situácii sa mohol identifikovať nie (výlučne) s najprominentnejšími konstantinopolskými aristokratmi či byrokratmi, ale (tiež) s *homines novi*, ktorí sa na spoločenské a politické výslnie dostali v službách svojho panovníka, obdobne ako on v Itálii (vid' MOORHEAD 1987: 168 k zaradeniu Cassiodora do – bohužiaľ len dvojčlenou vzorkou reprezentovanej a preto v skutočnosti možno neexistujúcej – skupiny aristokratov, ochotných spolupracovať s ostrogótskymi vládcami; cf. tiež MATTHEWS 1981: 26-29 a 30-31 k rozdielu medzi Boethiom a Cassiodorom ako reprezentantmi dvoch odlišných typov senátorských kariér). S takýmto charakterom Cassiodorovej kariéry a mentality súvisí tiež asi najdôležitejšia námietka proti Bjornlieho teórii: aj keby Cassiodorus sympatizoval s údajnou tradicionalistickou opozíciou voči Iustinianovi, sotva by riskoval cisárovu nevoľu snáď skrytou, ale predsa len razantnou polemikou s predpokladmi a náplňou jeho legislatívneho diskurzu. Iustinianos síce osobne *Variae* sotva čítal a Cassiodorus to od neho snáď ani neočakával, dá sa však predpokladať, že keby Cassiodorus naozaj cielil na tradičných konstantinopolských aristokratov alebo byrokratov ako očakávaný kruh čitateľov, počítal by s možnosťou, že sa príslušné pre neho nie priaznivo vyznievajúce informácie napokon dostanú aj k cisárovi. – Pre úplnosť zmieňujem to, že keby mal Bjornlie pravdu, znamenalo by to iba toľko, že v dobe publikovania *Variae* (ktoré je BJORNLIE 2009: 149 oproti bežnému názoru ochotný datovať aj do doby trochu neskoršej, „*in the early 540s*“) Cassiodorus vkladal svoje nádeje do zisku sympatií Iustinianovi opozičnej triedy tradičnej aristokracie či skôr byrokracie. To by však nevylučovalo, že Cassiodorus o niekoľko rokov neskôr spoliehal už iba na cisára samotného, ako to predpokladal Momigliano. – CAMERON (1981: 184; cf. 185) tvrdí, že počas pobytu v Konstantinopoli Cassiodorove „*sympathies lay rather with the opposition to Justinian*“, avšak podľa materiálu ňou predloženého je možné túto tézu aplikovať iba na spor o tri kapitoly, nie už na italskú politiku.

165 Tak Mommsen v úvode k edícii Iordanes, *Romana*, resp. Iordanes, *Getica* (s. XXIX) a definitívne v úvode k edícii Marcellinus (s. 53-55). V novšej dobe recipovali tento model predovšetkým BARTOŇKOVÁ (1967: 192) a CROKE (1983: 90-92, 100-103, 111n.), ktorý identifikoval tento prameň ako nejakú východnú (konstantinopolskú) kroniku či komplex kroník. Vid' ďalej (k problematike kroniky ako Marcellinovho prameňa) CROKE 1995: XXIV a 2001: 173-190.

166 Cassiodorus, *Inst.* 1, 17, 2: „*ut qui ante fuit in obsequio suscepto gratus, postea ipsius imperio copiose amantissimus appareret.*“

chronologicky nepríliš vhodnom, uvádza vojenskú výpravu do Afriky týmito slovami: „*haec expeditio nostrorum ... digressaque Oriente Africam petiit, contra Vandalos feliciter dimicatura.*“ Samotné dobytie Afriky potom spomína v zázname ad a. 534:

„*Provincia Africa, quae in divisioni orbis terrarum a plerisque in parte tertia posita est, volente deo vindicata est. Carthago quoque civitas eius anno excidionis suae nonagesimo sexto pulsus devictisque Vandalis et Gelimer rege eorum capto et Constantinopolim misso, quarto Iustiniani principis consulatu, ipsius moderatione recepta est, sua cum patria firmissus, quam dudum fuerat, redintegrata.*“

O vzťahu práve citovaného Marcellinovho a zodpovedajúceho Iordanovho textu nemožno povedať nič iné, než že ich vzájomnú závislosť je ťažké dokázať a keby sme ju predpokladali, musela by byť v konečnom dôsledku zanedbateľná. Textologicky jediné podobné miesta sú Marcellinovo „*Africa, quae in divisioni orbis terrarum a plerisque in parte tertia posita est*“ a Iordanovo „*Africa, quae in divisione orbis terrarum tertia pars mundi describitur*“.¹⁶⁷ Ani Marcellinom podávané informácie a ich reťazenie nemajú obdobu u Iordana. Autor *Kroniky* naznačí, že došlo k víťaznému boju s Vandalmi („*contra Vandalos feliciter dimicatura*“), a neskôr konštatuje, že Afrika bola získaná alebo znovuzískaná.¹⁶⁸ Vzápätí upriamí našu pozornosť špeciálne na Karthágo, opakuje, že Vandali boli porazení („*pulsus devictisque Vandalis*“), menuje Gelimera a hovorí o ňom, že bol ako zajatec poslaný do Konstantinopole. Text končí snád' reštauračným motívom: Karthágo sa dostalo pod Iustinianovu vládu (tak interpretujem „*ipsius moderatione recepta est*“¹⁶⁹) a bolo so svojou „*domovinou*“, tj. zrejme s ríšou, znovuzjednotené pevnejšie než predtým („*sua cum patria firmissus, quam dudum fuerat, redintegrata*“).¹⁷⁰ Príslušné udalosti sa explicitne datujú štvrtým Iustinianovým konzulátom a deväťdesiatšesťročnou dobou od údajného „*zániku*“ (*excidio*) Karthága.

Relevantné pasáže Iordanových diel znejú:

167 Iordanes, *Getica* 172. Je to jediná paralela, ktorú k celej Iordanovej pasáži o Afrike v *Getica* uvádza Mommsen vo svojej edícii Iordanes, *Getica* (s. 102, pozn. 1).

168 *Vindicare* je v tomto smere nejednoznačné sloveso. Cf. s. 36. „*Provincia*“, použité o Afrike, zrejme nenaráža na jej ríšsku príslušnosť, Marcellinus ad a. 448 rovnako označuje aj Indiu.

169 CROKEOV (1995: 45) preklad je zrejme nesprávny: „*received him in moderation*“. S ohľadom na rod participia je nepochybne mylné prinajmenšom vzťahnutie tvrdenia na Gelimera.

170 Alternatívny výklad tejto výpovede by mohol vychádzať z významu „obnoviť, uviesť do poriadku“ slovesa *redintegro*, pod označením *patria* vidieť okolie Karthága a chápať „*sua cum patria*“ ako alternatívne vyjadrenie prostého *Carthago et Africa*. Voľnejší preklad by znel: „*Karthágo i jeho okolie boli obnovené tak, že boli napokon v lepšom stave než kedysi.*“ CROKE (1995: 45) prekladá aj v tomto prípade scestne: „*since his country was stronger than it had been for some time*“; podobne TREADGOLD (2007: 232): „*empire was “restored more soundly than it had been for a long time.”*“

Iordanes, *Romana* 366:

„mox quoque soluto de Orientali parte exercitu eundem ductorem, quem dudum Orienti transmiserat, elegit Belesarium, cui numerosos fortissimosque milites deputatis ad australem plagam contra Vandalos mittit. quo favente deo qua venerat facilitate, ea celeritate Vandalos superavit, Lybiamque ad corpus totius rei publicae iungens, Gelimer regem opesque Chartaginis in urbe regia principi spectante populo optulit.“

Iordanes, *Getica* 171-172:

„...cum omne genus suum opibusque, quibus more praedonis incubabat, Constantinopolim delatus per virum gloriosissimum Belesarium mag. mil. Orientalem, exconsolem ordinarium atque patricium, magno in circo populo spectaculum fuit seraque suae paenitudinis gerens cum se videret de fastigio regali deiectum, privatae vitae, cui noluit famulari, redactus occubuit. sic Africa, quae in divisione urbis terrarum tertia pars mundi describitur, centesimo fere anno a Vandalico iugo erepta in libertate revocata est regni Romani, et quae dudum ignavis dominis ducibusque infidelibus a rei publicae Romanae corpus gentilis manus abstulerat, a sollerte domino et fideli ductore nunc revocata hodieque congaudet. quamvis et post haec aliquantulum intestino proelio Maurorumque infidelitate adtrita sese lamentaverit, tamen triumphus Iustiniani imperatoris a deo sibi donatus, quod inchoaverat, ad pacem usque perduxit.“

Istou paralelou medzi Marcellinom a *Romana*, v ktorých Iordanes podľa *communis opinio* vo všeobecnosti z Marcellina čerpal, je plynulý prechod výkladu od vojen na východe k africkej expedícii. „*Vandalské jarmo*“ v Afrike Iordanes (v *Getica*) označuje za takmer storočné a je možné, že ide o zaokrúhlenie Marcellinovho údaju o deväťdesiatich šiestich rokoch od „*zániku*“ Karthága. Nad rámec Marcellinových informácií však Iordanes v *Romana* zmieňuje Belisaria, jednoduchosť či rýchlosť („*celeritate*“) byzantského víťazstva a konstantinopolskú triumfálnu slávnosť. Okrem toho používa termín *Lybia*, nie *Africa*, a inú ortografiu názvu Karthága.¹⁷¹ Aj v *Getica*, pre ktoré nie je Marcellinus natoľko významným prameňom, nachádzame zmienky o triumfe, o Belisariovi a navyše podrobnosti o Gelimerovom osude. Popis pripojenia Afriky („*et quae dudum ... nunc revocata*“) je v *Getica* reštauračný, ale výrazne odlišný od obdobného motívu u Marcellina.

Je zrejmé, že Iordanes ani v *Getica*, ani v *Romana* o znovudobytí Afriky z najväčšej časti nepísal na základe Marcellinovho záznamu. Je samozrejme možné, že ho poznal a že z neho

171 Podľa poznámkového aparátu v Mommsenových edíciách Marcellinus (s. 103) a Iordanes, *Romana* (s. 48) zrejme neexistujú varianty ku „*Carthago*“ u prvého a „*Chartaginis*“ u druhého.

dokonca prebral niekoľko informácií (nápadné je jeho datovanie ovládnutia Afriky Vandalmi¹⁷² a textologicky i zmienka o Afrike ako tretine sveta), avšak sám má oproti Marcellinovi toľko faktov navyše, že ak aj Marcellinovu *Kroniku* ako jeho zdroj pre túto tému pripustíme, budeme musieť predpokladať, že jej vplyv bol so zreteľom na celok minimálny.

Najdôležitejšie však je, že u Marcellina nie je ani slovo o tom, že by Iustinianos koncipoval svoju výpravu ako potrestanie Gelimera. Aj bez predchádzajúceho podrobnejšieho rozboru je teda jasné, že tento motív nemohol Iordanes prevziať od údajného nadšeného Iustinianovho priaznivca Marcellina.

V Marcellinovej *Kronike* po popise dobytia Afriky nasleduje tento text:

Marcellinus ad a. 534-535:

Quo tempore Theodahadus rex Gothorum Amalasuentham reginam creatricem suam de regno pulsam in insula laci Vulsinensis occidit. cuius mortem imperator Iustinianus ut doluit, sic est et ultus.

XIII. Belisarii solius

Postquam Carthago Libyaeque suo cum rege Gelimero per Belisarium est subiugata, de Roma Italiaque deliberat imperator: iterumque expeditio iterumque classis paratur...

Autorom týchto slov je však podľa *communis opinio*¹⁷³ už niekto iný než Marcellinus, predovšetkým preto, že podľa úvodu ku *Kronike* dospel jej autor iba k štvrtému Iustinianovmu konzulátu.¹⁷⁴ Pre nás je pokračovanie Marcellinovho textu zaujímavé najmä kvôli svojmu začiatku, konštatujúcemu, že Iustinianos pomstil Amalasuinthu. Toto miesto nielen vecne, ale do istej miery aj verbálne korešponduje s Iordanom, *Romana* 368: „*doluit nec passus est inultum transire.*“ Zhoda na slovese „*doluit*“ je úplna, Marcellinovo „*ultus est*“ má náprotivok v perifrastickej Iordanovej výpovedi, v ktorej je využité súvisiace adjektívum „*inultum*“. Zdá sa teda, že uvedené miesto

172 Podľa cisára samotného trvala vandalská vláda v Afrike stopäť rokov (*Codex Iust.* 1, 27, 1, 1), čo je z dnešného pohľadu náležitejšie než Iordanových „*takmer sto rokov*“. Tento smerom nahor zaokrúhlený údaj však mohol vzniknúť práve dezinterpretáciou deväťdesiatšesťročnej doby od ovládnutia Karthága Vandalmi. Nie je samozrejme isté, že túto východiskovú informáciu Iordanes prebral od Marcellina, avšak nápadné je, že práve u Marcellina je ovládnutie Karthága interpretované ako počiatok vandalského panstva v Afrike (cf. k tomu s. 208-209).

173 Vid' napr. Mommsenovo odôvodnenie tohto názoru v úvode k edícii Marcellinus (s. 42); cf. HOLDER-EGGER 1877: 108; BARTOŇKOVÁ 1967: 186; TREADGOLD 2007: 234.

174 Marcellinus, praef. – Je ale namieste priznať, že sa nedá úplne vylúčiť, že ďalšie pokračovanie Marcellinus už v úvode z nejakého dôvodu neavizoval. – Naopak nevyužitým pomocným argumentom v prospech odlišného autorstva textu *Kroniky* pred a po r. 534 je nezanedbateľná pravdepodobnosť, že Marcellinus (ktorý sa podľa TREADGOLDA 2007: 227n. narodil okolo r. 480, podľa CROKEA 2001: 20 v sedemdesiatych rokoch piateho storočia, vylúčené však nie je, že i skôr), bol po r. 548, kedy text pre nás kvôli poškodeniu príslušného rukopisu končí, už mŕtvy.

Iordanových *Romana* čerpá buď z pokračovania Marcellina alebo z nejakej spoločnej predlohy. Závažnejšou sa mi pritom zdá zhoda na motíve Iustinianovej bolesti („*doluit*“). Konštatovanie, že Iustinianos vykonal určitý trest, by u Iordana mohlo byť od Marcellina poľahky nezávislé.

Pozoruhodné je, že výklad o vojne s Ostrogótmami začína v texte Marcellinovej *Kroniky*, tak ako ho dnes poznáme, v r. 534.¹⁷⁵ Nápadné nie je ani tak to, že Amalasuinthu nebola v skutočnosti zavraždená r. 534, ale až nasledujúceho roku. K zamysleniu nás núti skôr skutočnosť, že záznam k r. 535, nasledujúci po slovách „*cuius mortem imperator Iustinianus ut doluit, sic est et ultus*“, ktoré zreteľne motivujú Iustinianovo rozhodnutie o vojne, začína tak, akoby Iustinianos žiaden takýto dôvod k vojne nemal, a vychádza zrejme z predpokladu, že cisár považoval dobytie Itálie a Ríma za plnohodnotný cieľ sám osebe. Dokonca časovým určením „*Postquam Carthago Libyaeque ... est subiugata*“ opätovne nadväzuje na záznam o vojne s Vandalmami.

Považujem preto za pravdepodobné, že prídavok „*Quo tempore Theodahadus ... est et ultus*“ pochádza z pera niekoho iného, než je autor nasledujúceho textu. Znamenalo by to, že niekto doplnil druhé vydanie Marcellinového textu o stručnú poznámku, narážajúcu na vojnu s Ostrogótmami, ktorá však prenikla iba do časti rukopisnej tradície.¹⁷⁶ Niekto iný sa podujal na napísanie regulérneho pokračovania diela a buď použil o poznámku o Iustinianovej pomste za Amalasuinthinu smrť rozšírený text, ale nepovažoval za potrebné ju vymazať, hoci narušovala priamu nadväznosť začiatku jeho prídavku („*Postquam Carthago...*“) na líčenie dobytia Afriky, alebo síce sám dopĺňal text, ktorý končil slovami „*sua cum patria firmiter, quam dudum fuerat, redintegrata*“, ale neskôr niektorý kopista textu na základe kombinácie dvoch rukopisov obe pokračovania zjednotil.

Táto hypotéza nie je samozrejme celkom nutná. Ak predpokladáme, že buď samotnému autorovi dlhšieho pokračovania Marcellinového textu alebo aspoň neskôr neznámemu kopistovi neprekážalo, že motivácia Iustiniana k vojne s Ostrogótmami je predstavená v každom z oboch pokračovaní odlišne a že rozsiahlejšie pokračovanie je pri ponechaní kratšieho doplnenia textovo i logicky oddelené od svojho prirodzeného predpokladu, výkladu o Afrike, je nutné pripustiť, že domnelé dve pokračovania mohli byť pokračovaním jediným. Napriek tomu považujem za pravdepodobnejšiu a štandardom pramennej kritiky zodpovedajúcu teóriu pokračovaní, resp. pokračovateľov dvoch a budem s ňou naďalej počítať.

175 V Mommsenovej edícii Marcellinus (s. 104) je „*Quo tempore Theodahadus...*“ samozrejme od predchádzajúceho textu oddelené nadpisom *Additamentum*, predpokladám však, že v oboch relevantných rukopisoch je začiatok tohto prídavku plne integrovaný do záznamu ad a. 534. O tom svedčí aj spojenie „*quo tempore*“, ktoré zrejme odkazuje na dátáciu Iustinianovým štvrtým konzulátom, pripomenutú explicitne nielen v záhlaví roku, ale aj v predchádzajúcej vete.

176 Ako je zrejme z toho, že jeden z rukopisov končí dobytím Afriky („*...redintegrata*“), vid' poznámkový aparát v edícii (Marcellinus, s. 104).

Je totiž zrejmé, že ak túto eventualitu akceptujeme, je možné datovať poznámku o Amalasuinthinej smrti inak, ako datujeme druhé pokračovanie Marcellinovej *Kroniky*, ktoré siahalo minimálne po r. 548 a ak nepredpokladáme jeho sukcesívny vznik, muselo byť preto napísané až po tomto dátume, pravdepodobne až po konci vojny s Ostrogótmami v r. 553-554.¹⁷⁷ Prvý pokračovateľ o tom, ako skončil boj o Itáliu, vedieť nemusel a zrejme ani nevedel. Vysvetlilo by sa tak, prečo volil veľmi všeobecné slová („*est et ultus*“) a uspokojil sa s nepatrným dodatkom k záznamu o dobytí Afriky namiesto toho, aby napísal samostatný odstavec o r. 535 (a prípadne tiež o rokoch ďalších). Šlo by o niekoho, komu možno v *Kronike* chýbalo upozornenie na práve prebiehajúci konflikt na západe,¹⁷⁸ netrúfal si však, možno práve s ohľadom na jeho neukončenosť, popísať ho konkrétne. Otázne samozrejme je, či máme stručné prvé pokračovanie Marcellina datovať pred r. 553 alebo už pred r. 540, ktorý mohol taktiež byť pokladaný za koniec vojny.¹⁷⁹

Nevieme, čo si neznámy prvý Marcellinov pokračovateľ predstavoval pod trestom, ktorý podľa neho Iustinianos už realizoval („*est et ultus*“), ani voči komu mal byť tento trest namierený. Ako je zrejmé z predchádzajúceho textu, považujem za možné, že trestom bola podľa Marcellinovo prvého pokračovateľa už samotná vojna, hoci aj jej výsledok ešte nebol známy. Na druhej strane pokračovateľ označuje za pôvodcu Amalasuinthinej vraždy výslovne Theodahada, takže by bolo namieste predpokladať, že to bol on, koho postihol uskutočnený trest. To, že vojna neskončila ani po Theodahadovom zosadení a zabití samotnými Ostrogótmami, mohlo prispieť k tomu, že sa autor prvého pokračovania Marcellina uspokojil s nekonkrétnym a stručným údajom, nemajúc ani sám jasnú predstavu o tom, ako minulé a prebiehajúce udalosti vyložiť. Aj keby sme zotrvali pri tradičnej predstave, že celé pokračovanie Marcellina napísal jediný autor, zostalo by skutočnosťou, že čitateľom neozrejmil, v čom trest spočíval a na kom sa realizoval.

Vo všeobecnej rovine je nejasné, či pokračovanie Marcellina Iordanes poznal a ako prameň

177 Tak datuje KRAUTSCHICK (1986: 368) či TREADGOLD (2007: 234). Odvážnejší je VÁRADY (1976: 446: „*ursprünglich weit über 551 hinausging*“) a CROKE (2001: 223: „*a completion date no earlier than the mid to late 550s, but possibly as late as the 560s or 570s, that is after (possibly well after) the final defeat of the Goths*“; cf. *ibidem*: 231-232).

178 Je dokonca možné uvažovať o tom, že šlo o samotného Marcellina. V tom prípade by ale bolo nutné predsa len datovať dokončenie druhého vydania *Kroniky* do doby pred zavraždením Amalasuinthy a začiatkom vojny s Ostrogótmami a teda krátko po dobytí Afriky a príchode Gelimera do Konstantinopole (k datácii druhého vydania inak vid' s. 206-208), pretože by to bolo jediné ekonomické vysvetlenie toho, prečo Marcellinus nezmienil potrestanie Amalasuinthinej vraždy už pri písaní druhého vydania a čakal až na takpovediac vydanie tretie (= prvé pokračovanie). To, že sa Marcellinovo pokračovanie v tomto treťom vydaní už nedostalo do všetkých rukopisov, nie je podľa môjho názoru neprekonateľnou prekážkou takejto hypotézy. Jej výhodou by naopak bolo, že by mala potenciál vysvetliť, prečo autor druhého pokračovania či neskorší kopista ponechal v texte pokračovanie prvé, hoci obe neboli v úplnej vzájomnej harmónii: prvé, stručné pokračovanie malo s ohľadom na svojho tvorca autoritu.

179 Vtedajšími udalosťami nacháva vojnu skončiť Iordanes, *Getica* 313 („*...imperator ... vicit...*“), cf. O'DONNELL 1982: 231; Iustinianova legislatíva označuje nástupcov vtedy zajatého ostrogótskeho kráľa Vitiga, ktorí ďalej viedli ostrogótsky odpor, za uzurpátorov („*tyrannus*“, „*tyrannidis tempus*“, *App. Nov. 7 passim*), cf. BONINI 1976: 31-32, MEIER 2003: 312 a (bez dokladov) WES 1967: 84, ak tu len nemáme tieto pojmy chápať „*eticky*“, nie legitimisticky či ústavne (cf. pozn. 76 a 477).

použil. Mommsen to poprel: „*at hic certe Iordanes non expilavit auctarium Marcellinianum, sed adhibuit uterque auctor eandem belli Gothici per annos digestam narrationem, plenius Marcellini continuator quam Iordanes, sed ... hic quoque quaedam habeat ab illo omissa...*“¹⁸⁰ Napriek tomu, že sa objavil aj opačný názor,¹⁸¹ je aspoň predbežne nutné zostať pri Mommsenovej téze, podloženej o trochu komplexnejšou argumentáciou. Otázka sa komplikuje, keď predpokladáme, že poznámka o Amalasuinthinom zavraždení a Iustinianovi ako vykonávateľovi trestu je to jediné, čo ku *Kronike* dopísal niekto iný ako autor nasledujúcich záznamov. Platí teda Mommsenova téza o nezávislosti Iordana na Marcellinovom pokračovaní aj pre motív Iustiniana trestajúceho zločin na Amalasuinthe? Nevieme, či rukopis Marcellinovej *Kroniky*, ktorý mal Iordanes k dispozícii, obsahoval už aj prvé pokračovanie. Metóda, ktorú použil aj Mommsen, tj. porovnanie obsahu príslušných pasáží oboch diel, je v tomto prípade pomerne problematická, pretože nám ide o veľmi krátky úsek textu.

Navyše je nutné zohľadniť, že Iordanes v *Romana* mohol čerpať z *Getica* a čiastočne aj naopak.¹⁸² Informuje nás totiž, že prácu na prvom menovanom diele na čas odložil, aby napísal druhé.¹⁸³ Pre nás to znamená, že môžeme predpokladať iba prvý prípad, vplyv *Getica* na *Romana*, pretože je prakticky vylúčené, aby Iordanes prerušil písanie *Romana* až potom, ako v nich zaznamenal Amalasuinthino zavraždenie¹⁸⁴ – toto dielo by vtedy bolo bývalo prakticky dokončené.

Ako už bolo povedané, Iordanov text v *Romana* 368 („*is mortem eius audiens doluit nec passus est inultum transire*“) prvé pokračovanie Marcellina obsahovo i výrazovo pripomína a je z neho odvoditeľný. To sa však už nedá tvrdiť o Iordanovi, *Getica* 307:¹⁸⁵ „*Quod dum Iustinianus imperator Orientalis audisset et quasi susceptorum suorum morte ad suam iniuriam redundaret, sic est commotus. eodem namque tempore de Africa...*“ Iustinianove emócie sú tu opísané inak („*commotus est*“, nie „*doluit*“) a ani bezprostredne, ani v ďalšom texte sa výslovne nehovorí, že výprava proti Ostrogótom bola zamýšľaná ako trest, hoci je samozrejme možné, že to má čitateľ pochopiť z kontextu. Predovšetkým však obsahuje odôvodnenie cisárovho pohnutia oproti Marcellinovmu pokračovateľovi informáciu navyše („*quasi ... redundaret*“).

180 V úvode k edícii Marcellinus (s. 54). – K rovnakému záveru dospieva WEIBENSTEINER (1994: 321), avšak iba na základe datácii Iordanových diel a Marcellinového pokračovania, ktoré sú taktiež hypotetické; cf. tiež BARTOŇKOVÁ 1967: 193.

181 O'DONNELL 1982: 236 (incl. pozn. 29). Tento bádateľ však odkazuje iba na paralely oboch prameňov a to, čo má každý z nich navyše, nezmiňuje.

182 Cf. O'DONNELL 1982: „*when Iordanes came to the last part of the Romana, he still knew what he knew when he wrote the Getica*“.

183 Iordanes, *Getica* 1; viď tiež Iordanes, *Romana* 4.

184 Odkiaľ však čerpá svoje presvedčenie VÁRADY (1976: 448: „*Unterbrechung der Arbeit an den <Romana> (vermutlich bei Rom. 315)*“, tj. pri nástupe Theodosia I.) a podľa neho ZECCHINI (1985: 15; s chybou v odkaze), je mi záhadou. Podloženejší je poukaz na to, že stopy použitia *Getica* v *Romana* sa vyskytujú od pasáže Iordanes, *Romana* 324, tj. od doby Theodosia II. a Honorie (VÁRADY 1976: 481, pozn. 21, cf. s. 456 *ibidem*).

185 Iný dojem, podľa mňa nesprávny, má WEIBENSTEINER (1994: 322).

Obdobný výsledok nám ponúka porovnanie prvotnej informácie v doplnku Marcellina („*Theodahadus rex Gothorum Amalasuentham reginam creatricem suam de regno pulsam in insula laci Vulsinensis occidit*“) s Iordanom. Iordanes, *Romana* 368 („*Theodahadum consubrinum suum regni sui participem faciens non post multum ipso iubente occisa est*“) by bolo možné považovať za text závislý na Marcellinovom pokračovaní, pričom iba nepriama vina Theodahada na Amalasuinthnej vražde je niečo, čo sa ako inferencia pri kráľovi ponúka samo. Avšak u Iordana, *Getica* 306 je tento motív príliš explicitný (na scéne sa objavujú Theodahadovi *satellites*) nato, aby bol vyvodený iba z *continuatio Marcellini*. A o Amalasuinthinom osude je tu viacero ďalších v Marcellinovej *Kronike* chýbajúcich informácii (chronológia, hoci aj vágna; kráľovstvo *exilium* pred vraždou na *insula laci Bulsiniensis*; jej smútok; kúpeľ ako miesto vraždy).

Je teda zrejmé, že Iordanes pri písaní *Getica* z prvého Marcellinovho pokračovania nevychádzal. V prípade *Romana* je takáto závislosť prípustná, ale nedokázateľná. Proti nej azda svedčí fráza „*ipso iubente*“, ktorú majú *Romana* nad rámec textu *continuatio Marcellini*, avšak môže ísť o logickú inferenciu či o variáciu zmienky o *satellites* z *Getica*.

Ak ďalej trváme na tom, že podobnosť medzi „*mortem eius audiens doluit nec passus est inultum transire*“ (Iordanes, *Romana* 368) a „*cuius mortem imperator Iustinianus ut doluit, sic est et ultus*“ (Marcellinus ad a. 534) nie je náhodná, môžeme ju vysvetliť pomocou spoločného prameňa.¹⁸⁶ Mommsen o autorovi ním nerozdeľovaného pokračovania Marcellina a Iordanovi usúdil: „*Consularia scilicet Constantinopolitana per singulos annos fere continuata utrique scriptori praesto fuerunt habemusque eorum hic rursus duas epitomas invicem se explentes.*“¹⁸⁷ Určitým problémom tejto teórie je, že použitie konstantinopolských análov v Marcellinovej *Kronike* sa textovokriticky nedá dokázať pre obdobie po r. 470,¹⁸⁸ takže existencia ich ďalšieho pokračovania ako taká a domnienka, že ich použil aj autor *continuatio Marcellini*, sú neisté. Napriek tomuto *caveat* je aj v novšej dobe zastáncom Mommsenovej teórie pre Iordana, Marcellina po r. 470 a zrejme i jeho pokračovanie B. Croke.¹⁸⁹ Tento bádateľ tiež zdôrazňuje, že správy, ktoré sa do týchto análov dostali, boli určitým spôsobom spojené s ceremoniálnymi príležitosťami v

186 V rámci tradičného predpokladu, že existuje iba jedno Marcellinovo pokračovanie, ktoré bolo napísané po skončení vojny s Ostrogótmami (po r. 533/534), by bolo možné uvažovať aj o tom, že tu pokračovateľ závisí na skorších Iordanových *Romana*. Túto možnosť vo všeobecnosti zmienil KRAUTSCHICK (1986: 363, pozn. 97), podľa neho (s nepresným odkazom a uvádzajúc aj *Getica*) WEIBENSTEINER (1994: 323).

187 V úvode k edícii Marcellinus (s. 55).

188 HOLDER-EGGER 1877: 78-80, 81n.; cf. Mommsenove poznámky v edícii Marcellinus, s. 44-46 (najmä s. 46: „*cum verisimile sit eadem chronica deinceps continuata a Marcellino ad finem usque operis adhibita esse, ab Anthemio inde non habemus alteram eorum epitomen cum Marcelliniana apte componendam*“). Túto skutočnosť reflektuje aj CROKE (1990a: 184) a vyrovnáva sa s ňou CROKE (2001: 177n.).

189 CROKE 1983: 88, 91n., 100n. (všetko informácie z dejín bádania), 103n. (explicitná vlastná téza); CROKE 1995: XXIV; CROKE 2001: 177-186. To, že predpokladá použitie análov aj u Marcellinovho pokračovateľa, naznačuje CROKE (1983: 101) a snáď i CROKE (2001: 226: „*a local Byzantine record*“).

živote Konstantinopole.¹⁹⁰

Tento predpoklad by nám umožnil bližšie osvetliť pre nás kľúčovú, u Iordana a v Marcellinovom pokračovaní trochu odlišne formulovanú informáciu. Konštatovanie „*nec passus est inultum transire*“ (Iordanes), resp. „*est et ultus*“ (*continuatio Marcellini*) by síce bolo pochopiteľné v textoch, ktoré pozerajú v retrospektíve na celú vojnu s Ostrogótmi alebo aspoň na jeden jej úsek ohraničený určitým výrazným úspechom. Záznam do konstantinopolskej kroniky, z ktorého Iordanes a prvý pokračovateľ Marcellina čerpali, však zrejme nemohol byť napísaný až po r. 540 alebo dokonca 553, ak len nepredpokladáme, že zavŕšeným trestom sa v ňom rozumela Theodahadova smrť (r. 536) alebo že Iordanes i Marcellinov pokračovateľ nezávislo od seba vytrhli príslušnú pasáž z jej náležitého umiestnenia a pripojili ju k správe o Amalasuinthinej smrti. Je však možné, že táto pasáž bola aj v pôvodnom prameni spojená s osudom ostrogótskej kráľovnej (tj. situovaná do r. 535), bola ale formulovaná vo futúre, ako deklarácia Iustinianovho zámeru vykonať trest, resp. pomstu. Takáto deklarácia mohla byť publikovaná alebo slávnostne prednesená pri zvláštnej verejnej príležitosti a tak si eventuálne aj nájst' cestu do konstantinopolskej kroniky. Iordanes i Marcellinov pokračovateľ tento text recipovali, ale v súlade so svojimi autorskými zámermi a neskoršou dobou, v ktorej písali, transformovali Iustinianovu do budúcnosti zameranú deklaráciu na konštatovanie *fait accompli*. Predchádzajúca zmienka o Amalasuinthinej smrti je v pokračovaní Marcellina snád' taktiež prebratá z tohto zdroja, odlišná formulácia u Iordana sa ale evidentne opiera o iný prameň, snád' o vecne zodpovedajúcu pasáž *Getica* alebo zdroj, ktorý Iordanes pri jej napísaní použil.

Je samozrejme pomerne neisté, či prvý pokračovateľ Marcellina a Iordanes v *Romana* použili rovnaký prameň. K prijatiu tohto riešenia nás núti obsahová a verbálna zhoda výpovedí „*mortem eius audiens doluit nec passus est inultum transire*“ a „*cuius mortem imperator Iustinianus ut doluit, sic est et ultus*“, ktorá môže byť aj náhodná. Obaja autori by v tom prípade azda čerpali z vlastných vedomostí a dojmov, nevidel by som však potom možnosť, ako vylúčiť podozrenie, že prinajmenšom za konštatovaním Iustinianovej bolesti nad smrťou Amalasuinthy stojí oficiálny zdroj (aj keď sa k obom autorom informácia z dvorských kruhov mohla dostať prostredníctvom pomerne dlhého reťazca orálnych tradentov).

Taký je možný pôvod vysvetlenia vojny s Ostrogótmi skrze Iustinianovu snahu o potrestanie zavraždenia Amalasuinthy v prvom pokračovaní Marcellina a v Iordanových *Romana*; pozornosť teraz obrátíme na náznak podobnej kauzálnej schémy v Iordanových *Getica* a vrátime sa aj k tamjšiemu podobnému motívu v prípade vojny s Vandalmi. Bude však vhodné výklad začať pri

190 CROKE 1990a: 192: „...there is a common thread linking all these different things. They are urban in location, ceremonial and imperial in style, and religious in explanation.“; CROKE 2001: 180.

popise vojny o Itáliu v druhom pokračovaní Marcellina.

Ako už bolo povedané, Mommsen nerozlišoval dvoch autorov pokračovania Marcellinovej *Kroniky* a za prameň tohto textu považoval konstantinopolské anály.¹⁹¹ Ešte predtým ale Holder-Egger upozornil na pozoruhodnú skutočnosť, že Marcellinov pokračovateľ venuje veľkú pozornosť predovšetkým vojne v Itálii a je o nej dobre informovaný, a dospel preto k záveru, že sa tento autor počas vojny možno zdržiaval v Itálii.¹⁹² Croke naopak vyzdvihuje chronologické omyly autora a to, že písal v Konstantinopoli, „for he reports much of the military activity in terms of arrivals at and departures from Constantinople;“¹⁹³ rovnakého názoru bol ostatne už aj Mommsen, upozorňujúci na to, že autor venuje určitú pozornosť aj udalostiam v mimoitalských častiach ríše.¹⁹⁴

Zdá sa teda, že druhý Marcellinov pokračovateľ má naozaj aspoň do istej miery konstantinopolskú perspektívu. Neinak by tomu bolo aj s mestskými análmi, ktoré snád' predsa len použil. Na druhej strane je nielen kvalita, ale podľa môjho názoru aj proporčné zastúpenie materiálu, vzťahujúceho sa na vojnu s Ostrogótmami, natoľko výrazné,¹⁹⁵ že má zmysel uvažovať o tom, čo touto západnou tematikou či dokonca perspektívou do druhého pokračovania Marcellina prispelo. Inými slovami: považujem za pravdepodobné, že okrem konstantinopolských análov použil *continuator Marcellini* aj nejaký odlišný prameň, pomerne podrobne popisujúci vojnu s Ostrogótmami. To, že tento prameň použil aj Iordanes, naznačujú verbálne paralely medzi Marcellinovým druhým pokračovaním a *Getica* či *Romana*,¹⁹⁶ a nebolo by to u historika Gótovej nič prekvapujúce.

Otázne je, čo týmto prameňom bolo. Bohatstvo detailov o byzantsko-ostrogótskej vojne v Iordanových *Getica*, ak nepredpokladáme, že v nich čerpal aj z iného prameňa, než je ten, ktorý zdieľal s Marcellinovým druhým pokračovateľom, svedčí o tom, že šlo o naratívnu históriu, hoci aj koncíznu, nie o stručné analistické záznamy; rovnaký záver si možno urobiť na základe problémov, ktoré mal *continuator Marcellini* s korektným chronologickým zaradením jednotlivých dejov. Konkrétne identifikáciu neznámeho prameňa navrhuje S. Krautschick: šlo o Cassiodorovu *Historia Gothica*, samotným Cassiodorom prepracovanú a o najnovšie dianie rozšírenú.¹⁹⁷

191 Vid' s. 62.

192 HOLDER-EGGER 1877: 108.

193 CROKE 1995: XXV. Podrobnejšie CROKE 2001: 224-226, 228, 231-232.

194 V úvode k edícii Marcellinus (s. 42).

195 Podrobnejšie v pozn. 831.

196 Uvádza ich Mommsen v poznámkach v edícii Iordanes, *Getica* (s. 137n.), resp. Iordanes, *Romana* (s. 48nn.). Cf. tiež to, čo predkladá v úvode k edícii Marcellinus (s. 54n.). V súlade s jeho textom zdôrazňuje aj KRAUTSCHICK (1986: 363; cf. 1983: 40) ako dôležité najmä dva prípady v podstate identickej frazeológii: „plus vi copulat quam amore“ (Marcellinus ad. a. 536) ~ „plus vi copolat quam amori“ (Iordanes, *Romana* 373) a „malo Italiae“ (Marcellinus ad a. 542 ~ Iordanes, *Romana* 379); podobne WEIßENSTEINER (1994: 322). Druhá z týchto osvedčených paralel je však sporná, pretože je dosť všeobecná a nevyskytuje sa v rovnakom kontexte ani v podobnej vete. Korpus možných (aj menej nápadných) textových paralel ponúka WEIßENSTEINER (1994: 318-321).

197 KRAUTSCHICK 1986: 363-365. Vid' tiež WEIßENSTEINER (1994: 322-325, predovšetkým 323).

Krautschick, vychádzajúc z paralel medzi *Getica* a pokračovaním Marcellina, svoje riešenie nijako nedokazuje, hoci ho označuje za jediné možné.¹⁹⁸ Pravda je taká, že ide len o riešenie najekonomickjšie, ktoré nám dovoľuje eliminovať inak neznámeho historika vojny o Itáliu a zostať pri Cassiodorovi, o ktorom je spomedzi súčasníkov ako jedinom naozaj známe, že dejiny Gótotv spísal. Táto vlastnosť Krautschickovej hypotézy však stačí nato, aby sme ju v našich súvislostiach prijali aspoň ako atraktívnu možnosť.

Jadrom sporu o akceptovateľnosť takejto možnosti je otázka, či Cassiodorus naozaj predĺžil, resp. aktualizoval staršiu podobu svojich *Gótskych dejín* tak, aby z nich mohli Iordanes a (druhý) pokračovateľ Marcellina čerpať aj pre obdobie, siahajúce minimálne do r. 551.¹⁹⁹ Presvedčivú odpoveď na túto otázku však bádatelia nedali, príliš o to ani neusilovali²⁰⁰ a sotva existuje nádej, že ak k tomu niekedy dôjde, budú všetci presvedčení o jej správnosti. Zásadné námietky voči predstave Cassiodora upravujúceho a predlžujúceho svoje dielo som našiel iba u O'Donnella: „*Cassiodorus' love of literary formalities should also be recalled, as one symptom of which the Gothic History is only one of many Cassiodorian works composed in twelve units; it is not likely that Cassiodorus would have broken up that formal pattern with additions and deletions... Gothic History ... was merely another species of panegyric, an attempt to provide a legitimate, honorable history of flattering antiquity for newcomers on the Roman scene. If Cassiodorus is to be imagined*

198 KRAUTSCHICK 1986: 363 („*Nach Lage der Dinge kommt dafür nur Cassiodors Historia Gothica in Frage...*“) a 364 („*...kann also nur Cassiodors verlorene Historia Gothica die Information gegeben haben.*“). Problematikou Cassiodorovho prepracovávaní *Gótskych dejín* aj po vydaní prvej verzie sa obširnejšie zaoberá a konkrétne indície na základe analýzy Iordanových *Getica* predkladá KRAUTSCHICK (1983: 14-20 a 22-40).

199 Ak predpokladáme, že druhé pokračovanie Marcellinovej *Kroniky* vylíčiło celú vojnu s Ostrogótmí, musel Cassiodorus rozšíriť svoje líčenie minimálne do r. 552/553. Keďže už r. 551 musel nejakú rozšírenú verziu použiť Iordanes, svedčilo by to o tom, že pokračovanie svojho líčenia Cassiodorus nespracoval naraz, ale v niekoľkých krokoch, resp. kontinuálne. Dodatočne som aj u KRAUTSCHICKA (1983: 18, 19, 34, 39n.) objavil hypotézu, že Iordanes r. 551 neexcerpoval hotové dielo, ale iba rozpracovanú druhú verziu Cassiodorových *Dejín*.

200 CROKE (1987: 121n.) usúdil, že „*far from enjoying exclusive use of a newly updated version of the history, Jordanes says he did not even have access to a copy at the time of writing (Get. 2)*“ a má samozrejme pravdu: o upravenej verzii Cassiodorovho spisu či dokonca o tom, že by ju bol použil, Iordanes nikde priamo nehovorí. Neskôr však CROKE (1987: 122) dospieva k rezolútnemu tvrdeniu „*Cassiodorus' history ... was never revised and updated*“, ktoré BRADLEY (1993: 211nn.) oprávnene kritizuje ako nepodložené. Croke i Bradley sa ale prinajmenšom na týchto miestach zrejme dopúšťajú tej chyby, že neoddeľujú striktné problematiku MOMIGLIANOM (1955: 211-213) postulovaného politického a agitačného pozadia Cassiodorovej úpravy *Gótskych dejín* a Iordanovho výtahu z nich v r. 551 od otázky, ktorá nás tu zaujíma: či Cassiodorus naozaj svoje dielo upravil a Iordanes použil túto verziu. BRADLEYOVA (1993: 212n.) polemika s CROKEOVOU (1987: 122) diagnózou chronologických slabín Momiglianovej hypotézy, hoci správna, nie je preto pre nás podstatná. – BRADLEY (1993: 215-219) ďalej užitočne polemizuje proti CROKEOVMU (1987: 129-131) názoru, že u Iordana nie je možné nájsť cassiodorovské interpretácie gótskych dejín, a argumentuje (BRADLEY 1993: 228-231), že niektoré informácie o východorimských dejinách v Iordanových *Romana* môžu pochádzať z Cassiodorových *Gótskych dejín* (proti O'DONNELLOVI 1982: 233-234, ktorý tu paušálne pomýšľal na nejaký prameň s východnou perspektívou). Táto diskusia sa však týkala Iordanovho materiálu vzťahujúceho sa na obdobie Anastasiovej vlády či ešte staršie, takže nemá dopad na otázku, či Cassiodorus svoje *Gótske dejiny* po ich napísaní ešte niekedy upravil a predĺžil. Jej zodpovedaniu sa BRADLEY (1993) v celom článku úzkostlivo vyhýba a nezaobera sa ňou ani BALDWIN (1979). K pozitívnej odpovedi na základe analýzy dospieva BARNISH (1984: 348nn.).

as adding to the original work as time went on, we must also assume that he gave up the original purpose of the work entirely for a newer motive that is nowhere acknowledged.“²⁰¹

Pravdou však je, že ani jeden z týchto argumentov nie je rozhodujúci; to, či v Cassiodorovi zvíťazili jeho literárno-technické preferencie alebo naopak túžba pokračovať v líčení gótskych dejín, ktoré rozhodne neboli v danej dobe chudobné na dramatické deje a udalosti, aj za cenu rezignácie na pôvodné vyznenie a štruktúru diela, rozhodne nemôžeme dnes povedať s istotou. Je taktiež sporné, že by prídavky k *Historia Gothica* znamenali rozbitie formálnej štruktúry diela, pretože zostáva predstaviteľným, že boli jednoducho radené na koniec dvanástej knihy.

O'Donnellove argumenty ale možno prakticky eliminovať a popritom získať nový pohľad na Iordanove *Getica* aj z iného uhla pohľadu, ak sa zbavíme tradičných, no nezaručených predstáv o pôvodnej (či jedinej) podobe Cassiodorovho spisu o dejinách Gótov. Tie r. 1955 sumarizoval A. Momigliano takto: Cassiodorus „started it to please Theodoric, that is before 526. In 533 his work was already finished or rather has progressed far enough to become the object of praise...“²⁰² V skutočnosti však z ničoho nevyplýva, že dielo bolo r. 533 skutočne hotové či takmer hotové.

Ak necháme predbežne bokom Iordanove *Getica*, o tomto Cassiodorovom spise vieme vlastne iba z niekoľkých zmienok, ktoré v konečnom dôsledku všetky pochádzajú od Cassiodora samotného, takže je možné podozierať ho z toho, že hoci toto dielo niekoľkokrát prezentoval ako dokončené (ako vyplýva z použitia perfekta v príslušných latinsky napísaných svedectvách), mohol ho pri daných príležitostiach v skutočnosti stále ešte len písať a už spracovaný text priebežne neustále meniť.²⁰³ Bolo by napr. pochopiteľné, že v liste adresovanom senátu v Ríme, ktorý koncipoval pre mladého kráľa Athalaricha, neodolal pokušeniu nechať sa vládcom za svoju prácu na dejinách Gótov pochváliť, hoci aj príslušný spis ešte nedokončil.²⁰⁴ Za prejav predčasnej a už ani nemaskovanej autorovej samochvály možno pokladať aj narážku v úvode ku kolekcií *Variae*²⁰⁵ a zmienku v stručnom spise, nazývanom v odbornej literatúre *Ordo generis Cassiodororum, Libellus* či (technicky podľa titulu prvotnej publikácie) *Anecdoton Holderi*, ktorý sa označuje za výťah z Cassiodorovej knihy pre Rufia Petronia Nicomacha Cethega.²⁰⁶

201 O'DONNELL 1979: Appendix 4: Momigliano's Hypothesis.

202 MOMIGLIANO 1955: 207; cf. tiež 209.

203 Pace BRADLEY (1966: 72, pozn. 19) dokazujú slová „evidenter ostendens in septimam decimam progeniem stirpem nos habere regalem“ (Cassiodorus, *Var.* 9, 25, 4) dokončenie diela práve tak málo, ako použitie minulého času v hlavnej vete tejto pasáže; ak chcel Cassiodorus predstierať, že dielo je v rozpore so skutočnosťou už hotové, je prirodzené, že tak činil dôkladne. Tiež v Cassiodorus, *Var.* 12, 20, 4 („exemplum quod in historia nostra magna intentione retulimus“).

204 Cassiodorus, *Var.* 9, 25, 4-5: „Tendit se etiam in antiquam prosapiem nostram, lectione discens quod vix maiorum notitia cana retinebat. iste reges Gothorum longa oblivione celatos latibulo vetustatis eduxit. iste Hamalos cum generis sui claritate restituit, evidenter ostendens in septimam decimam progeniem stirpem nos habere regalem. Originem Gothicam historiam fecit esse Romanam...“ Na základe čoho si trúfa toto miesto WEIßENSTEINER (1994: 315n.) označiť za „die offizielle Publikationsanzeige“, je veľmi otázne.

205 Cassiodorus, *Var.*, praef., 11: „duodecim libris Gothorum historiam defloratis prosperitatibus condidisti.“

206 Revidovaný text tohto výťahu je publikovaný v rámci úvodu Mommsenovej edície Cassiodorus, *Var.* (s. V-VI).

Je samozrejme možné považovať podozierenie Cassiodora z predčasného pripisovania si zásluh o spísanie gótskych dejín za prehnané. Nepopierateľnou skutočnosťou ale je, že ani z jednej z troch uvedených zmienok o tomto historickom diele nevyplýva, že bolo publikované. A podozrenie, že k jeho publikácii vôbec nedošlo minimálne do r. 551, nezaháňa ani zmienka o ňom v Iordanových *Getica*, posledná, ktorú máme; je tomu skôr naopak. Iordanes totiž tvrdí, že nemá dielo k dispozícii, predtým ho však prečítal vďaka ústretovosti Cassiodorovho účtovníka.²⁰⁷ Svedčí to prinajmenšom o malom rozšírení týchto *Gótskych dejín*, možno ale dokonca o tom, že neboli dostupné principiálne, tj. neboli publikované.²⁰⁸ Ak pripustíme, že použité sloveso „relegi“ naozaj implikuje, že Iordanes aspoň raz predlohu svojich *Getica* čítal už predtým, ako prístup k nej získal s pomocou Cassiodorovho účtovníka,²⁰⁹ robí to možnosť, že bola publikovaná, o čosi pravdepodobnejšou, nie však istou, pretože Iordanes sa aj predtým mohol k autografu spisu dostať nejakým zvláštnym spôsobom. Iordanes by potom musel mať nejaké styky s Cassiodorom, avšak neznamenaloby to, že pracoval na jeho pokyn či v jeho prospech a mal rovnaké postoje.²¹⁰

Je možné, že Castalius Iordana vyzval, aby urobil výťah z Cassiodorovej *Historia Gothica*²¹¹ práve preto, že ho poznal ako človeka, ktorý má ako jeden z mála prístup k jej nepublikovanému rukopisu alebo sa k nemu niekedy dostal.²¹² Samotný Iordanes nám azda zanechal odkaz na to, že

Príslušná pasáž znie: „*scripsit praecipiente Theoderico rege historiam Gothicam originem eorum et loca mores in libris enuntians.*“

- 207 Iordanes, *Getica* 1-2: „*duodecem Senatoris volumina de origine actusque Getarum ... nec facultas eorundem librorum nobis datur ... ad triduanam lectionem dispensatoris eius beneficio libros ipsos antehac relegi.*“
- 208 O problematike publikovania sekulárnych diel v šiestom storočí všeobecne cf. BARNISH 1984: 356-357. Tento autor (*ibidem*: 357-358) sa pozoruhodne blíži k téze, že Cassiodorove *Gótske dejiny* publikované neboli, ale rozhodujúci krok týmto smerom explicitne neurobí.
- 209 Cf. MOMIGLIANO 1955: 208, incl. pozn. 63; BRADLEY 1993: 233. Inak sloveso chápu napr. CROKE (1987: 121: „*a single rapid reading*“) či VÁRADY (1976: 450n., pozn. 8), ktorého polemika s opačným, mnou za možný považovaným výkladom je podľa môjho názoru nezmyselná. Skutočnosť, že dielo bolo prečítané znovu, nie je v nijakom logickom rozpore s tým, že to trvalo tri dni („*ad triduanam lectionem*“) či – podľa VÁRADYHO (1976: 449n.) – všeobecnejšie Iordanom za krátku označenú dobu. Okrem toho sa Várady odvoláva na textovú emendáciu H. Fuchsa. Ak sa nemýlim (Várady tu necituje priamo), ide o návrh, publikovaný FUCHSOM (1957: 251), ktorý však evidentne práve naopak pre „relegi“ počíta s výkladom „prečítal som opakovane“: „*ad triduanam lectionem dispensatoris eius (sc. Cassiodori) beneficio <admissus> libros ipsos antehac <iam diligenter lectos> relegi.*“
- 210 Podľa VÁRADYHO (1976: 450) počítal Iordanes s tým, že Cassiodorus dodatočne schválil požičanie rukopisu, čo by znamenalo, že „*das Werk war im wesentlichen schon veröffentlicht.*“ Možný je však aj iný výklad: prvýkrát dostal Iordanes nepublikované dielo k dispozícii od autora samotného a možno výslovne ako prameň pre kompiláciu *Romana* (cf. BRADLEY 1993: 233). Iordanes i Cassiodorov účtovník na základe tohto precedentu predpokladali, že krátke opätovné zapožičanie stále ešte nepublikovaného rukopisu Cassiodorovi, ktorý v danej dobe zrejme na rozdiel od nich nebol v Konstantinopoli (cf. VÁRADY 1976: 450; BALDWIN 1979: 490), vadiť nebude. Je ostatne vcelku možné, že Cassiodorus nechcel svoje dielo celé roky publikovať preto, že čakal na vhodný záver dramatických udalostí, nasledujúcich po r. 534, takže cudzí výťah z neho, bez patričného konca a bez väčších literárnych kvalít a vlastne i ambícií, mu vadiť nemusel a takto to mohol Iordanes aj vnímať.
- 211 Iordanes, *Getica* 1.
- 212 Cf. BARNISH 1984: 357n. Ide samozrejme opäť o hypotézu; inú ponúka CROKE (1987: 120): „*a recognized competence in Gothic history on his part.*“ S mojím riešením súhlasí BRADLEYOVA (1993: 232) poznámka „*The fact of the request may also argue that Castalius is aware that the work is already known to Iordanes*“, naopak mu odporuje tvrdenie, že Castalius „*has sufficient familiarity*“ s obsahom Cassiodorovho diela (*ibidem*), čo je však samé osebe nie nutná domnienka. Castalius mohol totiž naopak chcieť aspoň prostredníctvom objednaného výťahu spoznať náplň nepublikovaného a preto nedostupného diela.

predloha *Getica* siahala až po súčasnosť.²¹³ Aj keby však príslušný doklad nemal tento význam, nútilo by nás k zamysleniu aspoň to, že Iordanes nemenoval okrem Cassiodora žiaden prominentný prameň pre líčenie posledných asi dvadsiatich rokov gótskych dejín.²¹⁴

Predchádzajúci výklad sa dá zhrnúť takto: je možné, že do r. 551 Cassiodorus svoje *Dejiny Gótov* nedokončil a preto ani nepublikoval (nech už bol ich neskorší osud v tomto ohľade akýkoľvek),²¹⁵ dopĺňal ich však, čo by znamenalo, že toto dielo môže byť totožné so spoločným prameňom Iordana a druhého pokračovateľa Marcellinovej *Kroniky* pre problematiku byzantsko-ostrogótskej vojny.

Zdrojom Iordanovho vylíčenia vraždy Amalasuinthy a jej dôsledkov v *Getica* teda snáď je Cassiodorus. Ak tu Iordanes nenecháva naplno zaznieť tvrdenie, že cisár začal vojnu s Ostrogótmami v snahe zavraždenú kráľovnu pomstiť, a uspokojuje sa s vetou „*Iustinianus ... est commotus*“, môže to byť len dôsledok komprimovania a parafrázovania predlohy, nemusí to znamenať, že Cassiodorus sa takejto téze vyhýbal.

Predchádzajúca diskusia o Iordanovi, Marcellinovi (vrátane jeho pokračovaní) a ich prameňoch začala pri konštatovaní, že popri Prokopiovi, ba neporovnateľne explicitnejšie než on, označuje vojnu proti Vandalom za Iustinianovu „*ultio*“ na Gelimerovi Iordanes v *Getica*. Otázkou teraz je, z čoho pritom Iordanes vychádzal. Konštatovali sme totiž už, že jeho prameňom tu nebol Marcellinus, sám sa opierajúci zrejme o strohý analistický materiál, ktorý tak pre Iordana pri jeho odlišnosti taktiež nie je príliš pravdepodobným zdrojom. Ako odpoveď na danú otázku sa nám ponúkajú Cassiodorove *Gótske dejiny*, ak predpokladáme, že mohli byť v *Getica* prameňom pre udalosti po r. 533.

D. Bradley však práve v súvislosti so zmienkami o Vandaloch v *Getica* dospel k záveru, že ak aj Cassiodorus v zmysle Momiglianovej hypotézy spracoval nejakú ďalšiu verziu svojich *Gótskych*

213 Iordanes, *Getica* 1: „...*duodecem Senatoris volumina de origine actusque Getarum ab olim et usque nunc per generationes regesque descendentem...*“ Cf. VÁRADY (1976: 446). Na rozdiel od tohto autora sa však nedomnievam: „*Die Beweiskraft dieser eindeutigen Äußerung kann man kaum bestreiten.*“ Som si totiž vedomý toho, že „*nunc*“ je relatívny pojem, ktorý obzvlášť v súvislosti s líčením, v ktorom sa objavuje napr. už Caesar (Iordanes, *Getica* 67), môže znamenať aj dobu tridsať rokov starú (tj. okolo r. 530). Cf. BARNISH 1984: 348. Predovšetkým je však možné, že v citovanej pasáži *Getica* je nutné vidieť syntaktický a významový predel nie medzi „*nunc*“ a „*per*“, ale medzi „*Getarum*“ a „*ab*“, takže by sa časové vymedzenie vzťahovalo na sled („*descendentem*“) Iordanovho rozprávania, nie na obsah Cassiodorových kníh. Upozorňuje na to Mommsen v edícii Iordanes, *Getica* (s. XLII, pozn. 78) a to je zrejme aj pozadie BRADLEYOVHO (1966: 72, pozn. 20) upozornenia na nevhodnosť tohto miesta ako dôkazu pokračovania Cassiodorovho spisu po Iordanovu súčasnosť. Túto výhradu nepozná alebo ignoruje KRAUTSCHICK (1983: 19, 34).

214 Ak nemáme takýto prameň vidieť medzi (neprominentnými) „*gréckymi a latinskými historikmi*“, zmienenými v Iordanes, *Getica* 3. Nakoľko reklamuje Iordanes výklad o posledných dvadsiatich rokoch pre seba v „*initium finemque et plura in medio mea dictione permiscens*“ (*ibidem*), je bohužiaľ nejasné. KRAUTSCHICKOV (1983: 27-29) výklad vzťahujúci „*permiscens*“ iba na „*plura in medio*“ je neuspokojivý, takým by ale pri syntaxi pasáže bol zrejme akýkoľvek iný.

215 Dielo mohlo zostať nepublikované, čo by asi výrazne napomohlo tomu, že sa nám nezachovalo. O opačnej možnosti sa zdá svedčiť, že ho použil nielen Iordanes, ale aj *continuator Marcellini*, skutočnosťou ale je, že aj on sa ku Cassiodorovmu rukopisu mohol dostať bez toho, aby ho autor uverejnil.

dejin, Iordanes čerpal určite iba z pôvodnej podoby diela, spisanej pred r. 526/7. *Getica* totiž podľa neho až na jednu, zrejme od samotného Iordana pochádzajúcu výnimku nezrkadlia protivandalské tendencie a „*the largely neutral tone of the references is explicable only in the context of ostensibly amicable relations between Goths and Vandals*“ pred r. 526/7.²¹⁶

Bradleyova úvaha je originálna a podnetná, nie je mi však známe, že by bola predmetom náležitej kladnej či kritickej recepcie.²¹⁷ Jej slabinou je, že je príliš jednostrane namierená proti Momiglianovej teórii, podľa ktorej Iordanes písal *Getica* v záujme Cassiodora, usilujúceho o zmierenie Ostrogótov a Byzantíncov a zisk popredného postavenia v reorganizovanej Itálii.²¹⁸ Mnou zastávanú a predovšetkým Krautschickom inšpirovanú hypotézu, podľa ktorej Cassiodorus kontinuálne predlžoval a azda i upravoval svoje nepublikované *Gótske dejiny*, excerpované r. 551 Iordanom bez jeho súhlasu a hlavne podnetu, však Bradleyova polemika nevyvracia.

Je možné s Bradleyom súhlasiť v tom, že *Getica* sa o Vandaloch väčšinou zmieňuje v podstate neutrálnym tónom. Výnimkou je podľa neho Iordanes, *Getica* 184. Nie som si istý, či tu naozaj môžeme vidieť „*marked bias*“,²¹⁹ rozhodne však nie je nevyhnutné predpokladať, že na rozdiel od ostatných neutrálnych pripomienok Vandalov či ich vládcov nepochádza táto od Cassiodora. V konečnom dôsledku je teda dosť dobre možné, že práve tak ako *Getica*, neobsahoval ani ich prameň, Cassiodorove *Gótske dejiny*, žiaden výrazný uniformný postoj voči Vandalom.²²⁰

V diele, líčiacom dejiny Gótov, vystupovali totiž Vandali nepochybne iba epizodicky a v neprominentnej úlohe. Nemôže nás preto prekvapovať, že nepríliš početné zmienky o nich v *Getica* sú väčšinou neutrálne; na druhej strane je len prirodzené, že popis toho, ako dal Geiserich zohaviť nevestu svojho syna Hunericha, keď sa už v texte objavuje, vyznieva polemicky (explicitne polemické sú podľa môjho názoru výrazy „*iniuriam*“, „*erat ille et in sua pignora truculentus*“ a „*ob suspicionem tantummodo*“).²²¹ Nemyslím si, že by ostrogótsko-vandalské nepriateľstvo datujúce sa od r. 526/7 nevyhnutne muselo znamenať, že všetky zmienky o Vandaloch, vrátane tých, ktoré sa týkajú doby staršej (napr. vlády Geiserichovej), budú v Cassiodorových *Gótskych dejinách* polemické a nepriateľské. Tak by tomu malo byť v zmysle Bradleyovej teórie až pri popise

216 BRADLEY 1966: 74-79 (citát na s. 77n.).

217 Stručne ju odmietol VÁRADY (1976: 447, pozn. 7), ale bez bližšieho odôvodnenia.

218 BRADLEY (1966: 77, incl. pozn. 4) oi. upozorňuje na to, že antiarianizmus by sa v revidovanej verzii Cassiodorových *Gótskych dejín* mohol objaviť iba v prípade, že by autorovi nešlo o zmierenie bojujúcich strán. Takýto zámer však na rozdiel od MOMIGLIANA (1955: 209) či KRAUTSCHICKA (1983: 188-189) Cassiodorovi postupne dopĺňajúcemu svoj spis neprikladám, navyše je možné, že v náboženskom ohľade nebol Cassiodorus r. 551, aj napriek pretrvávajúcej snahe o spoluprácu s Ostrogótmami, už naklonený kompromisom.

219 BRADLEY 1966: 76.

220 O tom uvažoval aj BRADLEY (1966: 76-77, pozn. 42). Je ostatne signifikantné, že Iordanes, *Getica* 162 podáva v charakteristike Geisericha atribúty, ktoré pôsobia pozitívne („*animo profundus*“, „*luxoriae contemptor*“), i také, ktoré vyznievajú negatívne; podobného názoru je BRADLEY 1966: 75 (*contra* Mommsen), prečo napriek tomu interpretuje túto pasáž BARNISH (1984: 340) ako výrazne kritickú a pripisuje tento názor aj Bradleyovi, mi nie je jasné.

221 Iordanes, *Getica* 184.

najnovších udalostí, predovšetkým uväznenia a domnelého následného zavraždenia vdovy po vandalskom kráľovi Thrasamundovi Amalafridy, sestry Theodorichovej, Thrasamundovým nástupcom Childerichom.²²² Táto udalosť však v *Getica* zmienená vôbec nie je.²²³

Samotný Bradley pripustil, že toto mlčanie je očakávateľné, ak predpokladáme, že Cassiodorus písal za vlády Athalarichovej.²²⁴ Nielen Momiglianova teória, ale aj tá, ktorú zastávam ja, však počítajú s tým, že Cassiodorus na svojom diele pracoval ešte okolo r. 550, keď bol v Konstantinopoli. Je pravdepodobné, že v tejto situácii si dobre uvedomoval, že Childerich bol Iustinianovým spojencom či dokonca priateľom, a ak aj tomuto vandalskému kráľovi naďalej pripisoval zodpovednosť za Amalafridino zavraždenie, nemohol či nechcel na to vo svojom diele upozorňovať, takže neprijemný incident radšej vôbec nezmienuje alebo ho dodatočne z textu vypustil, aby k nemu nemusel zaujať stanovisko, pretože prinajmenšom uväznenie kráľovny-vdovy, ak už nie zodpovednosť za jej vraždu, nebolo možné pripísať nikomu inému než Childerichovi.

Ak na rozdiel od Bradleya nekonštruujeme výrazný rozdiel medzi tónom Iordanových *Getica* 184 a ostatnými zmienkami o Vandaloch v tomto diele, môžeme pripustiť, že okolo r. 550 písal Cassiodorus a podľa neho Iordanes o vandalských vládcov a ich *gens* vcelku neutrálne. V tomto kontexte je pochopiteľné aj mlčanie o smrti Amalafridy. Cassiodorus teda môže byť autorom, od ktorého sa do Iordanových *Getica* dostalo odôvodnenie Iustinianovej vojny s Vandalmi ako trestu na Gelimerovi.

Iordanov text o dobytí Afriky v *Romana* 366 takúto motiváciu vojny neobsahuje. Z akých prameňov vychádza? Ako už bolo povedané, Marcellinus príliš významným zdrojom nie je, ale prechod od vojny na východe (proti Peržanom) k boju proti Vandalom je možno pozostatkom držania sa štruktúry a textu Marcellinovej predlohy.²²⁵ Zvyšok textu by bolo možné považovať za kompozíciu, založenú priamo na Cassiodorovi či skôr na autorových vlastných *Getica*. Problematické na tejto teórii by však bolo to, že z *Getica* nemohol Iordanes vedieť, že Belisarios bol predtým, ako ho Iustinianos poslal proti Vandalom, veliteľom vojska na východe („*eundem ductorem, quem dudum Orienti transmiserat, elegit Belesarium*“). Oproti *Getica* obsahujú *Romana* aj vcelku pravdaže triviálne a vo svojej prvej časti i pomerne sporné upozornenie na „*numerosos fortissimosque milites*“ a taktiež v jadre triviálnu, hoci správnu charakteristiku výpravy ako ľahkej a rýchlej („*qua venerat facilitate, ea celeritate Vandalos superavit*“). Nedá sa preto vylúčiť, že sa tu

222 Cf. k tomu Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 3-4 a napr. SCHMIDT 1942: 118-119.

223 BARNISH (1984: 340) upozorňuje na to, že líčenie osudu Hunerichovej nevesty by mohlo byť narážkou na Amalafridu, avšak jeho snaha vidieť za tým „*threat of vengeance*“ je podľa môjho zdania v každom prípade prehnaná.

224 BALDWIN (1966: 78-79, pozn. 45): „*It might also be argued that the powerlessness of Athalaric to avenge the slight put upon his family led to the suppression of this detail.*“

225 Marcellinus ad a. 529: „*haec expeditio nostrorum ... digressaque Oriente Africam petiit*“ ~ Iordanes, *Getica* 366: „*mox quoque soluto de Orientali parte exercitu*“.

Iordanes opieral o nejaký ďalší text, eventuálne však mohol vychádzať z vlastných spomienok a dojmov. K rozhodnutiu tejto otázky nás bohužiaľ nepribližuje ani poznatok, že gramatika pasáže je miestami zlá („*deputatis*“, len jeden rukopis „*deputatos*“,²²⁶ „*quo*“ zrejme namiesto *qui*), nasvedčujúc tak tomu, že Iordanes ju formuloval snád' bez predlohy, ani to, že je tu použitý geografický termín *Libya*, nie *Africa* (ako v *Getica*). To by totiž mohlo dokladať predlohu napísanú v gréčtine, ale taktiež to, že Iordanes, neovplyvnený žiadnym textom, použil jemu azda povedomejšie pomenovanie.

Doklady toho, že Iustinianos začal svoje vojny proti Vandalom a Ostrogótom ako trestné výpravy, sú teda v pramennom komplexe pozostávajúcom z Iordana, Marcellina a jeho pokračovní zrejme závislé na oficiálnych zdrojoch (tak Iordanes, *Romana* 368 a Marcellinus ad a. 534 [= prvé pokračovanie Marcellina] o príčine vojny s Ostrogótmi, obaja zakladajúci sa v konečnom dôsledku na oficiálnej proklamácii) alebo na Cassiodorovi (nie celkom explicitný Iordanes, *Getica* 307 o Amalasuinthe a Iordanes, *Getica* 171 o Childerichovi), v prípade ktorého nemôžeme dosť dobre vylúčiť, že predkladal oficiálny výklad udalostí.

6. Výpravy do Afriky a Itálie u Pseudo-Zacharia Scholastika

Popri Prokopiovi sú snád' najdôležitejším uceleným popisom Iustinianovej vojny proti Vandalom a časti vojny proti Ostrogótom určité pasáže spisu, zostaveného v sýrčine a v nadväznosti na sýrsku tradíciu konvenčne označovaného ako *Cirkevné dejiny* (Pseudo-)Zacharia Scholastika či Rhétora. Časť tohto diela (tretia až šiesta kniha), ktoré v rukopise nesie titul „*Volumen narrationum factorum quae in mundo acciderunt*“, je skráteným prekladom *Cirkevných dejín* istého Zacharia,²²⁷ stotožňovaného väčšinou moderných autorov s rovnomenným biskupom v Mytiléne na Lesbe, miafyzitom a neskôr zástancom kompromisného riešenia sporu proponentov Chalkédonu a miafyzitov. Ako celok sú však tieto svetové dejiny²²⁸ kompiláciou neznámeho autora, o ktorom sa na základe náznakov v spise samotnom usudzuje, že žil v severnej Mezopotámii (v blízkosti mesta Amida) a eventuálne bol mníchom.²²⁹ Kompiláciu jej autor zamýšľal doviest' až do r. 568/9,²³⁰ čo

226 Vid' aparát v edícii Iordanes, *Romana* 366 (s. 48).

227 Zacharias Rhet., *HE* 3, praef. (s. I, 144 textus; I, 100 versio).

228 K žánrovému zaradeniu diela cf. KRÜGER 1899: XIV, NAGEL 1990: 255 („*Weltchronik*“) a GREATREX 2011: 33-34. Posledný autor zvažuje dve možnosti, kroniku a cirkevné dejiny, pričom preferuje druhú alternatívu, padne však aj pojem „*Miscellaneous History*“. Považujem ale tento výklad za nepresvedčivý a nevidím dôvod, prečo by sme mali ignorovať citované Pseudo-Zachariovo určenie povahy diela ako svetových dejín, hoci v nich obzvláštna pozornosť patrila cirkevnej problematike.

229 Ku kompilácii a jej autorovi vid' BROOKS (1899); stručnejšie Brooks v úvode k svojmu latinskému prekladu kompilácie (Zacharias Rhet., *HE*, s. I, I-IV [versio]), KRÜGER (1899: XIV-XX), BROCK (1980: 4-5) a NAGEL (1990: 255); najnovšie GREATREX (2011: 32-65).

230 Zacharias Rhet., *HE* 1, 1 (s. I, 6 textus; I, 4 versio): „*scribemus ... usque ad annum 880 Graecorum*“.

však neznamená, že v danom roku bola dopísaná;²³¹ je to pre nás iba *terminus post quem*, ktorý pravdaže nemáme dôvod príliš prekračovať. Znamená to, že autor kompilácie na diele pracoval po Iustinianovej smrti a s aspoň tridsaťpäťročným odstupom od vojny s Vandalmi.

Brooks²³² považuje r. 568/9 za rok ukončenia diela aj preto, že sa v ňom menujú ako súčasné aj iné dátumy (27.²³³ a 33. rok Iustinianovej vlády²³⁴), ktoré podľa neho predstavujú datáciu spracovania príslušných pasáží. Môžeme však predpokladať, že autor na svojej kompilácii pracoval prinajmenšom bezmála pätnásť rokov, zvlášť ak sú obe menované datácie uvedené až v poslednej, dvanástej knihe? Domnievam sa, že máme pred sebou skôr redakčne neodstránené datácie prameňov príslušných pasáží a že je síce predstaviteľné, že týmito prameňmi sú zápisky autora kompilácie, ktoré si pôvodne urobil ešte v dobe, keď neuvažoval o tom, že zostaví svetové dejiny, rovnako dobre však môže ísť o záznamy, ktoré z pera Pseudo-Zacharia nepochádzajú.

Tento poznatok je pre nás zaujímavý, pretože zdôrazňuje možnosť, že líčenie Iustinianovej expedície proti Vandalom a Ostrogótom prevzal autor kompilácie z nejakého prameňa či prameňov a neformuloval ho na základe vlastných spomienok. Ak totiž pripustíme, že aj pre udalosti, zmieňované v štvrtej kapitole dvanástej knihy, ku ktorým mal geograficky a chronologicky bližšie, použil určité predlohy a nevyličil ich na základe autopsie, je tým pravdepodobnejšie, že podobne postupoval pri popise vojen vo vzdialenej Afrike a Itálii a ich príčin.

Proti tomuto záveru sa zdá svedčiť tvrdenie v kapitole o rozpútaní vojny o Itáliu: „*eum novi*“ (sc. Itala Domnica, ktorý sa pred Theodorichom uchýlil k Iustinianovi).²³⁵ Podobne ako v prípade neupravených datácii však máme pred sebou asi iba ďalší prípad nedokonalkej redakcie textu kompilácie. K známosti s Domnicom sa podľa môjho názoru nehlási Pseudo-Zacharias, ale autor ním použitého prameňa.²³⁶ Nezdá sa mi ostatne príliš pravdepodobné, že by italský exulant a „*vir senex*“²³⁷ Domnicus niekedy zavítal na východné hranice ríše a je pomerne otázne, či mních z Amidy či jej okolia, autor kompilácie, ktorá nás tu zaujíma, niekedy bol v Konstantinopoli.

Podstatným je práve poznatok, že autor popisu vojny o Itáliu, zachovaného v kompilácii Pseudo-Zacharia Scholastika, mal kontakty v centre ríše, Konstantinopoli, a nebol autorom písucim

231 Ako predpokladá BROOKS (1899: 5) a ten istý autor v úvode k latinskému prekladu diela (Zacharias Rhet., *HE*, s. I, II [versio]) či GREATREX (2011: 32, 65). Ak kompilácia nebola dopísaná r. 568/9, ale o čosi neskôr, nebola by problematická (ako na to upozorňuje BROOKS 1899: 5n.) teória, že autor použil dejiny Ióanna z Efesu, ktorých druhú časť musíme datovať do obdobia po r. 571.

232 BROOKS 1899: 5.

233 Zacharias Rhet., *HE* 12, 7 (s. II, 213 textus; II, 144 versio). Má ísť zároveň o tretiu indikciu, tj. o rok 554-555 po Kr.

234 Zacharias Rhet., *HE* 12, 4 (s. II, 199 textus; II, 135 versio). Má ísť zároveň o deviatu indikciu, tj. o rok 560-561 po Kr.

235 Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (II, 134 textus; s. II, 92 versio).

236 Tento výklad zastáva tiež GREATREX (2011: 55). Aspoň o ňom uvažuje GOLTZ (2008: 549, incl. pozn. 34), avšak bez komentára sa napokon zrejme prikláňa k tomu, že ide o tvrdenie Pseudo-Zacharia samotného.

237 Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (s. II, 134 textus; II, 92 versio). K nejasnosti tejto charakteristiky však cf. pozn. 546.

Dionysius Telmaharensis ad a. 827 (s. 48):

„Alimericus revolted against Anastasius in Rome, captured all the western territories and seized power in Rome, because he was a bold man.“

Kvôli kráteniu a rôznemu využitiu je príbuznosť záznamov pozorovateľná už iba na korešpondencii „*vir bellicosus*“ (dvakrát) ~ „*a bold man*“. Avšak rekonštruovať pôvodnú podobu pasáže je možné: Pseudo-Dionysios nemal záujem o udalosti na ďalekom západe, vypustil preto z predlohy údaje o ďalšej Theodorichovej vláde.²⁴¹ Najúplnejšiu podobu záznamu predlohy zachoval pri skoršej zmienke Pseudo-Zacharias, dopustil sa tu však zrejme aspoň jedného jej skomolenia.²⁴² Pri neskoršej zmienke predlohu o čosi viac skrátil aj on, možno práve preto, že pamätal, že už raz čitateľovi vládu tohto tyrana priblížil, hoci u kompilátora, ktorý neupravoval ani dátácie svojich prameňov, na to príliš spoliehať nemôžeme. Podstatné je, že obe svoje zmienky Pseudo-Zacharias zrejme založil na jedinom zázname o Theodorichovej revolte proti Anastasiovi, ktorého jadro kopíroval aj Pseudo-Dionysios. V oboch prípadoch mu pritom nešlo o tento údaj ako taký; prvý raz ho použil preto, aby vysvetlil, prečo sa pápež nepripojil k deklarácii hláv ostatných štyroch patriarchátov, druhýkrát to bol pre neho úvod k rozprávaní o Iustinianovej italskej vojne.

Ióannés z Efesu, rodák z Amidy, v ktorej písal aj Pseudo-Zacharias, prvýkrát navštívil Konstantinopolis snáď r. 535 a hneď sa tu dostal do kontaktu s cisárom.²⁴³ V tejto dobe a za týchto okolností sa mohol tiež zoznámiť s Domnicom, ktorý pravdepodobne vtedy (otázne je, či aj dlhšiu dobu predtým) s Iustinianom hovoril o Itálii.²⁴⁴ Ióannés je preto vhodným, hoci nie nevyhnutným kandidátom na autora spoločnej predlohy Pseudo-Zacharia a Pseudo-Dionysia o Theodorichovi, predovšetkým ale na skutočného prednášateľa u Pseudo-Zacharia zachovaného výroku, že Domnica

241 To je jednoduché riešenie GOLTZOVEJ (2008: 551) dilemy: „*Ob diese, den ursprünglichen Sinn entstellende Verkürzung bereits auf Johannes' Quelle, ... Johannes selbst oder auf den Verfasser der Chronik zurückgeht, läßt sich nicht mehr klären.*“

242 Zacharias Rhet., *HE* 7, 12 (s. II, 56 textus; II, 38 versio): „*...populum Italiae ... a barbaris et Gothis multum adiuvit*“. Je samozrejme tiež možné, že už dobre informovaná predloha naozaj chápala vládu Ostrogóta Theodoricha ako určitú ochranu Italov práve pred kráľovými Gótmami. V prospech hypotézy skomolenia textu, resp. jeho významu ale svedčí to, že v rámci druhej zmienky o Theodorichovom panovaní tohto vládcu Pseudo-Zacharias popisuje ako ochrancu pred bližšie neurčenými barbarmi a o Gótoch tu reč nie je. – Podľa GOLTZA (2008: 551, pozn. 43) má Pseudo-Zacharias o jednu informáciu menej ako Pseudo-Dionysios („*äußert sich nicht zur überragenden Stellung Theoderichs im Westen*“). S tým však nemožno súhlasiť. Pseudo-Dionysiovmu „*captured all the western territories*“ podľa môjho názoru zodpovedá Pseudo-Zachariovo „*in tractu occidentali*“; prvý z nich je v tomto prípade možno formulačne vernejší predlohe, druhý však aj pri komprimácii výrazu zachoval zásadnú informáciu: tyran sa chopil moci na západe.

243 LAND 1856: 55n. a 57, vychádzajúc z údajov o tridsaťročnom trvaní Ióannovej a Iustinianovej známosti. Je však nutné uznať, že tento údaj môže byť zaokrúhlený a predovšetkým ho Land preberá z autora trinásteho storočia (Bar Hebraeus, ku ktorému cf. napr. NAGEL 1990: 258-259). Súčasná historiografia vychádza z predpokladu, že do Konstantinopole sa Ióannés dostal až okolo r. 540 (HARVEY 1998: 554).

244 „*...eumque de regione docuit*“ (Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 [s. II, 134 textus; II, 92 versio]). Cf. k dátácii s. 144-145.

autor pozná.²⁴⁵

Tieto nutné predbežné poznámky je možné zakončiť konštatovaním, že ak u Pseudo-Dionysia nenachádzame líčenie Iustinianovej západnej politiky, je to zrejme spôsobené tým, že na rozdiel od Pseudo-Zacharia, píšuceho okolo r. 569, nepovažoval Pseudo-Dionysios, autor o dvesto rokov neskorší, za potrebné tieto správy o neznámej Afrike a Itálii z predlohy prebrať. Je preto síce prípustné, nie však nevyhnutné pomýšľať na to, že kým údaje o Theodorichovej vláde Pseudo-Zacharias čerpal z prameňa, zdieľaného s Pseudo-Dionysiom, vyličenie genézy a priebehu vojny o Itáliu (a azda tiež tej o Afriku) spracoval na základe prameňa odlišného, Pseudo-Dionysiom nepoužitého.²⁴⁶ Takáto možnosť sa mi zdá pomerne nepravdepodobnou vo svetle úzkeho prepojenia výkladu o Theodorichovej vláde na západe a genézy vojny o Itáliu (na ktorej mal podľa textu, zachovaného u Pseudo-Zacharia, podstatný podiel práve Domnicus, ktorý z Itálie odišiel kvôli nepriateľstvu voči „tyranovi“).

Pseudo-Zacharias a zrejme už jeho prameň nám vlastne nehovoria, aké boli Iustinianove pohnútky k výprave proti Vandalom a potom Ostrogótom. V oboch prípadoch sa dozvedáme, že Iustiniana niekto informoval o Afrike, resp. o Itálii a niektoré podané informácie aspoň o Afrike sú nám reprodukované. Nato sa konštatuje, že Iustinianos pripravil a vyslal vojsko.²⁴⁷

Prvým problémom je, že sa v texte na prvý pohľad priamo nehovorí, že informátori cisára presviedčali, aby Vandalov či Ostrogótov napadol. V prvom prípade však autorovým intenciam krivdiť nebudeme, ak usúdime, že tomu tak bolo. Jednou zo skutočností, ktoré informátori o Afrike údajne predniesli, bolo: „*nec belli Romanorum curam habere, sed certamini cum Maurusiis vacare*“. To je nepochybne tvrdenie, ktoré naznačuje, že vojna s Afrikou by bola v danom momente strategicky výhodná, a o konfrontáciu usiluje. Takýto náznak, pravdaže, chýba vo výklade o vojne o Itáliu.

245 To, že by údaj o Domnicovi pochádzal pôvodne z pera Ióanna z Efesu, sa môže zdať na prvý pohľad nepravdepodobné až nemožné, pretože o Domnicovi u Pseudo-Zacharia čítame „*eum novi*“, tj. výpoveď v prvej osobe, avšak Ióannés o sebe na početných miestach tretej časti svojich *Cirkevných dejín*, ak len v danom ohľade nepripustíme ich neskoršiu redakciu, píše v osobe tretej: Iohannes Ephesinus, *HE* 1, 17 (s. 23); 1, 31 *bis* (s. 53 a 60); 2, 7-8 (s. 99); 2, 41 (s. 157n.); 2, 50 (s. 163n.); 3, 15 (s. 192); 3, 36 (229n.). Z tohto pravidla ale existuje výnimka, ktorá sa podobne ako „*novi*“ u Pseudo-Zacharia objavuje pri zmienke o známosti autora s prominentnou osobou, v tomto prípade neskorším cisárom Tiberiom II.: *ibidem* 3, 22 (s. 202n.): „*I have long had the fullest knowledge of his manner of life and conduct.*“

246 Ešte inú kombináciu ponúka GOLTZ (2008: 551, incl. pozn. 43), ktorý však s ohľadom na svoju tému síce pochopiteľne, v daných súvislostiach bohužiaľ ale nie na prospech veci ponecháva bokom Pseudo-Zachariov popis vojny s Ostrogótmí; pri líčení Theodorichovej cesty k moci (a príp. tiež vlády) podľa neho čerпали zo spoločného prameňa jednak Pseudo-Zacharias, jednak nie Pseudo-Dionysios, ale už Ióannés z Efesu. Je samozrejme možné, že Ióannés sa informoval o Theodorichovi v nejakom písomnom zdroji, rovnako dobre mysliteľné však je, že o ostrogótskom vládcovi písal na základe dobového ústneho diskurzu a zhodná formulácia Pseudo-Dionysia a Pseudo-Zacharia ide priamo na jeho vrub. Muž, ktorý bol v osobnom styku s cisárom, mal určite k nejakým aspoň základným ústnym informáciám o Itálii prístup. Avšak aj keby platilo, že už Ióannés čerpal vedomosti o Theodorichovi z nejakého staršieho písomného zdroja, nebol by to dôvod uprieť mu autorstvo popisu Iustinianových západných vojen, z ktorého mohol čerpať Pseudo-Zacharias.

247 Zacharias Rhet., *HE* 9, 17 (s. II, 132 textus; II, 90-91 versio) a 9, 18 (s. II, 134 textus; II, 92 versio).

Druhý a závažnejší problém predstavuje to, že síce môžeme predpokladať, že Pseudo-Zachariov prameň (rovnako ako azda neskôr samotný Pseudo-Zacharias) nám naznačoval, že Iustinianos rozpútal vojny pod vplyvom argumentov v prospech výprav či aspoň konštatovaní o pomeroch v daných oblastiach, avšak s ohľadom na to, že v prípade Afriky nám reprodukuje takých informácií či argumentov hneď niekoľko a v kapitole o Itálii naopak neuvádza žiaden, nie je vôbec jasné, aká informácia cisára podľa autora presvedčila.

Okrem toho, že informátori pred africkým ťažením poukazovali na vhodnú príležitosť na útok, vyzdvihovali údajne aspekty, ktoré zrejme mali podnieť v Iustinianovi túžbu po ekonomickom profíte z koristi a nového územia a poddaných. Tak sa dá vykladať tvrdenie „*eam amplissimam esse et tranquillissimam*“²⁴⁸ a eventuálne tam mieri aj zmienka o lupe, ktorý kedysi Geiserich priviezol do Afriky z Ríma a snáď nielen odtiaľ („...*Romam expugnasset, et vasa etiam pretiosa auri atque argenti et cetera expetenda abstulisset ... thesauros coacervasset et reposuisset.*“). Pripomenutie Geiserichovej koristi z Ríma však azda malo obsahovať aj apel na cisára, aby sa pokúsil o jej navrátenie, a zreteľný poukaz na možnú územnú reštauráciu ríše v texte nachádzame taktiež: „*Et regi ostendebant regionem hanc imperio Romanorum abscisam et ereptam esse...*“

Nie je asi možné rozhodnúť, aký motív Iustinianovej africkej výprave Pseudo-Zachariov prameň prisudzoval. Ak mlčanie Pseudo-Zachariovho textu o tejto otázke nie je len dôsledkom krátenia predlohy, najprirodzenejšou odpoveďou sa javí byť buď to, že autor jeho prameňa predpokladal a čitateľom sugeroval, že Iustiniana presvedčila k výprave kombinácia všetkých uvedených a eventuálne i ďalších neuvedených argumentov, alebo to, že tento autor samotný nevedel, ako otázku, ktorú si kladieme, zodpovedať, a preto iba uviedol argumenty, o ktorých počul, že boli cisárovi predstavené. Tie, ako sa zdá, sa redukujú na dva: porážka afrického vládcu a anexia jeho kráľovstva prinesie ríši ekonomický profit a Afrika patrila pôvodne k ríši.

Tento reštauračný motív nás privádza k dvom postrehom. Prvý z nich je, že Iustinianos podľa Pseudo-Zacharia a jeho prameňa vypravil vojsko do Afriky vedomý si toho, že ide o bývalú integrálnu súčasť ríše, a pretože upozornenie na túto skutočnosť údajne patrilo do skupiny argumentov, ktoré cisára presvedčili, aby túto expedíciu podnikol, u Pseudo-Zacharia zachovaná tradícia zrejme predpokladá, že byzantské vojsko malo hneď od začiatku za úlohu oblasť dobyť a anektovať.

Napriek tomu sa nedomnievam, že je nutné zavrhnúť M. Meierom predstavenú hypotézu, podľa ktorej Iustinianos najskôr usiloval o znovudosadenie Childericha na vandalský trón. Platí, že

248 Cf. ale pozn. 634.

tu, podobne ako v prípade Prokopiom tradovanej reči Ióanna z Kappadokie,²⁴⁹ môže byť ponímanie výpravy ako od začiatku dobyvačnej spôsobené tým, ako napokon skončila. Ak tu bol Pseudo-Zachariovým prameňom Ióannés z Efesu, je nutné pripustiť, že podrobnosti o organizácii výpravy sa síce dozvedal eventuálne na dvore, avšak až s určitým odstupom, pretože, ako bolo povedané, do Konstantinopole dospel a s cisárom do styku sa dostal až r. 535, viac ako rok po odplávaní vojska k africkým brehom.

Obzvlášť závažný je však druhý poznatok, ktorý sa viaže k reštauračnému motívu v líčení africkej výpravy u Pseudo-Zacharia. Zdá sa, že podľa jeho prameňa museli ideu *reconquisty* Afriky cisárovi predložiť iní. Hoci je samozrejme možné predpokladať, že Iustinianos mal koncepciu *restauratio imperii* už predtým a informátori o Afrike ju iba využili, aby cisára k útoku na Vandalov účejšie „podnietili“,²⁵⁰ z Pseudo-Zachariovho textu to nevyplýva.

Je ale predovšetkým nutné vidieť, že Pseudo-Zacharias (podobne ako zrejme už jeho prameň) ide v konečnom dôsledku ešte ďalej: africká výprava, či už vedená s reštauračným zámerom alebo nie, je podľa neho podnikom, ktorý pôvodne chcel, presadzovať a nakoniec aj presadil niekto iný než Iustinianos.

Pseudo-Zacharias nám podľa môjho názoru predkladá sofistikovanejšiu a hlbšiu, hoci nie nevyhnutne „správnejšiu“ analýzu príčin vojny s Vandalmi ako Prokopiove *Vojny*. Avšak aj tí bádatelia, ktorí Pseudo-Zachariovmu svedectvu venujú zaslúženú pozornosť, z neho vyvodzujú iba toľko, že „*réfugiés ... incitaient l'empereur à cette enterprise*“²⁵¹ a nevšímajú si tú podstatnú skutočnosť, že nie je v súlade s Prokopiovým líčením rovnakej problematiky, predstavujúcim Iustiniana ako aspoň sprvu odhodlaného a celý čas osamoteného presadzovateľa vojny s Vandalmi, a predovšetkým to, že odporuje tradičnej predstave o Iustinianovi, usilujúcom od počiatku o naplnenie programu územnej *restauratio imperii*.

Tým, kto nakoniec úspešne nabádal cisára k napadnutiu Afriky, boli podľa Pseudo-Zacharia „*primores nonnulli ex Africa, qui ob iram quam contra regulum eius terrae habebant regione sua recesserunt, et apud regem confugerunt*“.²⁵² Stein pri parafráze tohto prameňa predpokladá, že šlo o „*Romains du royaume vandale*“,²⁵³ a Kaegi je ešte presnejší: „*African landowners of Roman origin*“.²⁵⁴ Pri označovaní exulantov ako Rimanov je zrejme namieste väčšia opatrnosť, pretože ide o kategóriu v tejto súvislosti v prameňoch absentujúcu, avšak prítomnosť nejakej emigrácie z vandalskej Afriky v Konstantinopoli nepriamo robí pravdepodobnejšou a jej sociálnej identifikácii

249 Cf. k tomu pozn. 133.

250 Cf. Zacharias Rhet., *HE* 9, 19 (s. II, 132 textus; II, 90 versio): „*incitaverunt*“.

251 Tak STEIN (1949: 312); podobne KAEGI (1965: 25) a CLOVER (1989: 59n.).

252 Zacharias Rhet., *HE* 9, 19 (s. II, 132 textus; II, 90 versio).

253 STEIN 1949: 312.

254 KAEGI 1965: 25.

napomáha po Iustinianovej smrti zostavená *Kronika* pôvodom afrického biskupa Victora z Tunnuny. Ak môžeme veriť jej údajom, Gelimer po nástupe na vandalský trón nechal popraviť či aspoň o majetok pripravil mnohých *nobiles* kráľovstva,²⁵⁵ takže by nebolo nič prekvapujúce, že si ďalší príslušníci tejto skupiny aspoň život a movitý majetok zachraňovali emigráciou. O tom, či Pseudo-Zachariov sýrsky text pomocou označenia preloženého do latinčiny Brooksom ako „*primores*“ vyjadruje popredné politické, sociálne alebo majetkové postavenie označených, nedokážem na základe svojich jazykových a odborných kompetencií rozhodnúť a latinský termín „*nobiles*“, ktorým popisuje Victor z Tunnuny Gelimerom prenasledovaných, nie je v tomto smere jasný, avšak práve preto, že sa môže konštatovať, že im Gelimer konfiškoval „majetok“ („*substantias*“) bez bližšieho určenia, sa zdá, že v súlade s Kaegihho predpokladom šlo naozaj o vlastníkov významného pozemkového fondu.²⁵⁶

Existujú náznaky, že vo vandalskom kráľovstve napriek niekdajším údajným Geiserichovým konfiškáciám²⁵⁷ vlastnili pôdu aj jednotlivci či rody, ktorých mená nám sugerujú ich „rímsky“ pôvod.²⁵⁸ Práve s ohľadom na zmienené geiserichovské konfiškácie je však vcelku dobre možné, že medzi exulantmi v Konstantinopoli sa nakoniec ocitli aj osoby, definujúce sa ako „Vandali“, ktoré však nesúhlasili s Gelimerovým nástupom na trón.²⁵⁹ Bolo by nepochybné najopatrnejšie, ale snáď aj správne tvrdiť, že najneskôr uzurpácia r. 533 rozdelila elity vandalského kráľovstva na dve skupiny s odlišným postojom k Childerichovi, Gelimerovi a eventuálne aj k ústretovosti voči cisárovi, postojom, ktorý je v jadre politický a sociálny (vzostup či pád konkrétneho vládcu znamenal aj vzostup, resp. pád jeho klientely), hoci náboženská a etnická identita mohli pritom hrať určitú rolu.²⁶⁰ Nech už tomu bolo akokoľvek, z Pseudo-Zachariovho textu prinajmenšom vyplýva,

255 Victor Tonnennensis ad a. 531 („*multosque nobilium perimit*“) a ad a. 533 („*multos nobilium Africae provinciae crudeliter extinguit multorumque substantias per Bonifatium tollit*“). O pobití „*τοὺς συγκλητικούς*“ Gelimerom sa zmieňuje aj Iohannes Malalas 18, 57 (s. 386); na rozdiel od SCHMIDTA (1942: 121) si nedovolím tvrdiť, či je nevyhnutné pod týmito členmi rady (ako by mal znieť doslovný preklad), snáď kráľovskej, rozumieť „*den (römischen) Adel*“.

256 Cf. tiež CLOVER 1989: 59n., ktorý v súvislosti s exulantmi hovorí o „*Roman aristocrats*“ a „*distinguished exiles*“, tesne predtým ale o „*wealthy Romans*“, tieto skupiny tak zrejme stotožňuje.

257 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 5, 11nn.

258 COURTOIS 1955: 277-279; cf. CLOVER 1989: 60.

259 Proti tomu sa zdá svedčiť Procopius, *Bell. Vand.* 2, 5, 8: „*ἐπει παρέλέλυτο τῆς ἀρχῆς Ἰλδέριχος ..., ἐς Ἰουστινιανὸν βασιλέα ξὺν Λίβυσι τοῖς ἄλλοις, οἱ τὰ Ἰλδερίχου ἔπρασσον, ἰκετεύσων ἦλθε.*“ Je pravdaže otázne, do akej miery bol Prokopios informovaný o identitách jednotlivých Afričanov, ktorí sa uchýlili na Iustinianov dvor, a či vôbec v danom kontexte prisudzoval termínu „Libyjec“ iný význam než takpovediac geografický. V každom prípade je táto Prokopiova poznámka popri Victorovi z Tunnuny ďalším potvrdením skutočnosti, že o zásah do záležitostí vandalského kráľovstva u Iustiniana usilovali určití jeho obyvatelia, o to cennejším, že dodatočne relativizuje práve Prokopiovo líčenie Iustiniana ako osamoteného presadzovateľa africkej výpravy, a že nám umožňuje rozptýliť pochybnosti (aké vyjadruje GREATREX 2011: 361, pozn. 255) o tom, či Pseudo-Zachariom zmienení emigranti dospeli do Konstantinopole až v dôsledku Gelimerovho nástupu na trón alebo skoršieho prenasledovania. S ohľadom na zapadnutú Prokopiovu poznámku museli byť medzi iniciátormi africkej expedície Childerichovi prívrženci, takže ak im aj azda asistovali tí, ktorí sa utiekli na východ za Childerichových predchodcov, jadrom veci musela byť Gelimerom spôsobená situácia.

260 V tomto zmysle je treba súhlasiť aj s pochybnosťami RODOLFI (2008: 241-241) o tom, že „Vandali“ ako protivníci Iustinianom vyslanej armády boli nejakou etnicky uniformnou skupinou, a byť kritický voči starému

že k útoku na Gelimera prehovárili Iustiniana nejakí exulanti z vandalského kráľovstva, a nie je dôvod toto svedectvo, osvetlené a nepriamo potvrdené Victorom z Tunnuny, zavrhať.

Pseudo-Zachariovo líčenie vzniku a priebehu vojny v Itálii je omnoho problematickejšie ako kapitola venovaná Afrike. Aj v tomto prípade čítame, že Iustinianos získal informácie o príslušnej zemi, a to údajne od Domnica, jedného „*e principibus terrae*“, ktorý „*iram contra tyrannum habebat, et apud regem Iustinianum confugit*“.²⁶¹ Ako sme už konštatovali, v tomto prípade sa v prameni nehovorí ani nenaznačuje, že Domnicus cisára informoval preto, aby ho podnietil k útoku; poznámka, že bol v opozícii voči (ostrogótskemu) „*tyranovi*“, podľa môjho názoru nemôže byť pre nás v tomto smere dostatočnou pozitívnou indíciou v prospech tohto výkladu textu.

Druhou nápadnou skutočnosťou na Pseudo-Zachariovom výklade je, že o zemi, o ktorú sa mala začať vojna, informoval cisára iba jediný muž. V rámci rokovaní medzi Iustinianom a Amalasuinthou či Theodahadom, ktoré prebiehali pred vypuknutím konfliktu, odišli z Itálie do Konstantinopole ako poslovia ostrogótskeho kráľa niekoľkí senátori, z ktorých väčšina napokon popísala uväznenie Amalasuinthy údajne pravdivo,²⁶² tj. pre Theodahada zrejme nepriaznivo.²⁶³ Či už bol Domnicus jedným z nich²⁶⁴ alebo nie (čo je pravdepodobnejšie),²⁶⁵ Iustinianos mal možnosť dozvedieť sa o italských pomeroch aj od iných popredných Italov. Navyše je sotva možné predpokladať, že výmena posolstiev medzi Itáliou a cisárskym dvorom, ktorá zrejme za Amalasuinthinej vlády bola pomerne intenzívna, nevedla k určitej Iustinianovej informovanosti o situácii v Itálii.²⁶⁶ Pseudo-Zachariov text ale vyvoláva dojem, že cisár bol na Itáliu či skôr Rím upozornený až Domnicom.

Ďalej nám tento prameň sugeruje predstavu, že Iustiniana, snáď ani neprehováraného k útoku informátorom, prepadla túžba dobyt' Rím preto, že mal na mysli predchádzajúci úspech v Afrike.²⁶⁷ Vojna o Itáliu je tak v Pseudo-Zachariovom texte od začiatku dobyvačná a iniciovaná výhradne Iustinianom samotným, hoci aj na základe rozhovorov s Domnicom.

Najpodivnejším sa ale Pseudo-Zachariovo líčenie stáva až v okamihu, keď začína popis

názoru SCHMIDTA (1942: 121n.: „*Jedenfalls befand sich Gelimer im vollen Einverständnis mit seinem Volke, das einmütig, mit wenigen Ausnahmen, mit der bisher befolgten Politik ... unzufrieden war.*“), na ktorý sa nedávno afirmatívne odvolával KNAEPEN (2001: 388, s chybou v paginácii Schmidta).

261 Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (s. II, 134 textus; II, 92 versio).

262 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 4, 15 a 1, 4, 23-25

263 Cf. *PLRE* II: 679; MOORHEAD 1983: 583.

264 Ako o tom uvažujú *PLRE* (III: 414n.) a GOLTZ (2008: 549).

265 Pseudo-Zacharias ho totiž líči ako exulanta, niekoho, kto utiekol k cisárovi, pretože mal odpor k svojmu vládcovi („*tyranovi*“), analogicky Afričanom z predchádzajúcej kapitoly. O tom, že by Domnicus tento odpor najskôr skrýval a až na cisárovom dvore realizoval nejaký „*Seitenwechsel*“, o ktorom uvažuje GOLTZ (2008: 549, incl. pozn. 34; 2009: 194, pozn. 88), nehovorí Pseudo-Zacharias vôbec nič.

266 Cf. tiež GOLTZ 2008: 161 a 167-168 (ktorý upozorňuje aj na korešpondenčné kontakty s italskými senátormi) a HALSALL 2007: 509n. („*Communications between Italy and Constantinople were easy and frequent*“).

267 Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (s. II, 134 textus; II, 92 versio): „*Rex vero cum Africam modo supra scripto subiugasset Romam etiam subiugare studebat.*“

Belisariovej výpravy. V prípade Afriky síce neboli vôbec zmienení Vandali, avšak jasný protivník tu vystupoval: bol ním tamojší nemenovaný „*regulus*“ a jeho vojsko. V Pseudo-Zachariovom podaní o nasledujúcej výprave je však zmienené iba ovládnutie Neapolu, Ríma (čo má zrejme predstavovať jej úspešné zavŕšenie²⁶⁸) a dodatkom ďalších nemenovaných miest, no žiadna bitka či vojenský protivník. Dozvedáme sa, že senát v Ríme²⁶⁹ poslal k Belisariovi posolstvo, ktoré sľúbilo, že mu mesto bude vydané, a že sa tak potom za jasaní obyvateľov skutočne stalo. O ochote obyvateľov Ríma prijať byzantské vojsko informuje aj Prokopios s odôvodnením, že sa báli toho, aby sa im nestalo to, čo Neapolčanom.²⁷⁰ To je možné vykladať ako obavy pred peripetiami, ktoré so sebou prináša obliehanie a následné dobytie mesta. Strachom odôvodňuje ochotu rímskych senátorov podrobiť mesto Belisariovi aj Pseudo-Zacharias, pripomína však pritom ako ich memento Karthágo a afrického tyrana,²⁷¹ takže čitateľ nadobúda pocit, že vlastným protivníkom cisárskej armády bol práve rímsky senát.

Je samozrejme ťažké uveriť tomu, že o italskej výprave čo i len priemerne informovaný autor naozaj predpokladal, že Belisarios mal vytrhnúť Rím z moci tamojšieho senátu, alebo že zamýšľal udalosť takto prezentovať. Je preto možné domnievať sa, že Pseudo-Zachariov prameň odkazoval iba na obavy rímskeho obyvateľstva či senátu, ktoré chápal rovnako ako Prokopios: ako snahu vyhnúť sa obliehaniu a jeho dôsledkom; tomu však Pseudo-Zacharias neporozumel a v snahe tieto obavy špecifikovať prišiel na nie najšťastnejšie riešenie: odkázal na osud Karthága a afrického vládcu, čím možno nezámerne pasoval senátorov do roly protivníkov cisárskej armády, hoci ich mal vylíčiť ako niekoho, kto sa ocitol medzi dvoma mlynskými kameňmi a hľadá zo situácie východisko.

Ak však predpokladáme, že rímsky senát ako vlastného protivníka cisára, resp. Belisaria pri dobýjaní Ríma Pseudo-Zachariov prameň a možno ani Pseudo-Zacharias nechápali, zostáva nápadnou skutočnosťou, že nie je jasné, od koho malo byť mesto podľa nich dobyté. Úvod príslušnej Pseudo-Zachariovej kapitoly, ako vieme, zmieňuje Theodoricha a jeho nástupcov, ktorí po vzbure proti cisárovi ovládali Rím, resp. Itáliu. Pri líčení získania Neapolu, Ríma a ďalších miest už ale o nich, príp. o ich vojsku reč nie je. Na prvý pohľad sa teda zdá byť lákavou možnosťou uchýliť sa k teórii, naznačenej vyššie, a predpokladať, že text Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 vychádza z dvoch rôznych prameňov: podľa prvého by kompilátor spracoval výklad o italských „tyranoch“,

268 Cf. tvrdenie, citované v pozn. 267: „...*Romam ... subiugare studebat.*“

269 Resp. podľa textu prameňa dve tamojšie rady; Pseudo-Zacharias alebo už jeho zdroj možno nemal v tomto smere správnu predstavu, cf. GREATREX (2011: 366, pozn. 284).

270 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 14, 4-5.

271 Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (s. II, 134 textus; II, 92 versio): „*σύγκλητος Romae constituta, et βούλη eorum cum principe suo commoti sunt et timore adfecti, quoniam de Carthagine et tyranno eius terrae Africae iam didicerant eum subiugatum esse ; et, quod haec perceperant, petitionem prius miserunt et de pace rogaverunt, seque urbem tradituros polliciti sunt ; post haec vero et ὀμίρους miserunt.*“

podľa druhého rozprávania o zorganizovaní a priebehu výpravy, majúcej získať Rím; druhý prameň by pritom mohol byť podozieraný z toho, že o ostrogótskych vládcov naozaj nehovoril a zisk Neapolu a Ríma popísal bez toho, aby zmienil, na úkor koho bol Belisariom dosiahnutý.

Takéto riešenie je však problematické, pretože rozdeliť túto kapitolu Pseudo-Zachariovho textu nie je celkom dobre možné. Italský „tyran“ je zmienený aj v súvislosti s exulantom Domnicom, ktorý mal Iustiniana informovať o zemi svojho pôvodu, takže výklad o cisárovom rozhodnutí o výprave evidentne existenciu ostrogótskych vládcov predpokladá.

Vysvetliť absenciu „tyrana“ ako protivníka Belisariom vedeného vojska u Pseudo-Zacharia môže to, že k významnému otvorenému stretu v Itálii medzi byzantskými a ostrogótskymi silami, ak máme usudzovať podľa podrobnejšieho Prokopiovho výkladu,²⁷² do získania Ríma Belisariom nedošlo, takže sa autor, píšuci iba stručne, mohol zmienke o „tyranovom“ vojsku prirodzene vyhnúť. Okrem toho je možné, že zmienky o protivníkoch v Pseudo-Zachariovom prameni boli, avšak padli za obeť jeho kráteniu.

Naozaj nápadným tak je až to, že u Pseudo-Zacharia chýba zmienka o zajatí ostrogótskeho kráľa Vitiga. Je totiž podľa môjho názoru zrejmé, že výklad o africkej a italskej výprave v tomto diele majú predovšetkým jeden spoločný bod: na ich začiatku je „*regulus*“ či „*tyrannus*“, pred ktorým sa niekto uchýli k cisárovi.²⁷³ Ak predpokladáme, že paralelnosť oboch líčení pôvodne pokračovala aj nad rámec tohto motívu, sotva tu chýbal výklad o zajatí „tyrana“ a jeho deportácii do Konstantinopole. Bohužiaľ nie je možné povedať viac než to, že ak tomu tak bolo v Pseudo-Zachariovom prameni, mohol nás o takéto vyvrcholenie líčenia pripraviť krátením predlohy zostavovateľ pseudo-zachariovskej kompilácie. Inou možnosťou je, že aj Pseudo-Zacharias sa o zajatí tyrana zmienil. Jediný rukopis jeho svetových dejín bohužiaľ pre nás končí uprostred desiatej knihy²⁷⁴ a na základe dostupných fragmentov (tj. excerpt a citácii či parafráz v neskorších dielach) sa obsah stratenej časti textu detailne rekonštruovať nedá. Máme však zachovaný index kapitol desiatej knihy, z ktorého vyplýva, že v líčení byzantsko-perzskej vojny, ktorá vypukla r. 540, bol zmieňovaný Belisarios.²⁷⁵ Je preto pravdepodobné, že Pseudo-Zacharias považoval za nutné informovať čitateľa o tom, ako sa Belisarios dostal z Itálie na východné bojisko, a pravdepodobne by tak urobil tiež Ióannés z Efesu, ak pripustíme, že aj výklad o tejto vojne s Peržanmi prevzal Pseudo-Zacharias z jeho *Cirkevných dejín*. Je tak možné, že pred vylíčením Belisariovho prechodu

272 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 8-11 a 1, 14.

273 Prinajmenšom na základe Brooksovho latinského prekladu sa zdá, že zhoda je tu nielen vecná, ale čiastočne aj verbálna: Zacharias Rhet., *HE* 9, 17 (II, 90 versio): „*ob iram quam contra regulum eius terrae habebant ... apud regem confugerunt*“ ~ Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (II, 92 versio): „*iram contra tyrannum habebat, et apud regem Iustinianum confugit*“.

274 Stručnú informáciu o problematike poskytuje BROOKS (1899: 8n.).

275 Zacharias Rhet., *HE* 10, index (s. II, 173 textus; II, 117 versio): „*VII, de Belisario qui descendit et Šišaraun arcem terrae Persarum expugnavit*.“

na východ sa u Pseudo-Zacharia spomínalo tiež zajatie Vitiga a koniec vlády „tyranov“ v Itálii, hoci o tom index kapitol desiatej Pseudo-Zachariovej knihy mlčí.²⁷⁶ Ak je však správna prvá zmienená možnosť, že zajatie tyrana z líčenia svojho prameňa Pseudo-Zacharias jednoducho vynechal, čím porušil paralelnosť výkladu, vysvetliť by sa to dalo tak, že kým osud italského tyrana ho ničím nezaujal, beztak dramatickejší príbeh afrického vládcu vrcholil detailom, ktorý ho ako obyvateľa Amidy, mesta z byzantsko-perzského pohraničného regiónu, fascinoval: „*regi palam coram δήμῳ in ἰπτικῷ oblatu est. Legatus vero Kāsrūn regis Persarum ibi aderat et praesens erat, et haec videbat.*“²⁷⁷

Nemožno bohužiaľ vylúčiť ani to, že Pseudo-Zachariovým prameňom bol text antedatujúci Vitigovo zajatie a obsadenie Ravenny r. 540.

Najdôležitejšie výsledky doterajšieho rozboru Pseudo-Zachariovej textu o dvoch Iustinianových západných výpravách je možné zhrnúť takto: ani v jednom prípade sa nedozvedáme, aká bola vlastná Iustinianova motivácia k zorganizovaniu expedície, je nám však sugerované, že obe, africká i italská, mali od začiatku za cieľ príslušné územia dobyť. Ako podstatný rozdiel medzi nimi sa ukazuje to, že prvú z nich spočiatku presadzovali a nakoniec si u cisára aj úspešne vymohli iní, na ideu druhej z nich prišiel Iustinianos sám.

Zdanlivo nepodstatnou, ale pre ďalšie závery kľúčovou zhodou prezentácii genézy oboch výprav u Pseudo-Zacharia a zrejme už v jeho prameni je, že Iustiniana o krajine, ktorá sa stane cieľom výpravy, niekto informoval. Ako už bolo zdôraznené, v oboch prípadoch sa nám podáva vecne i verbálne zhodná charakteristika informátorov: „*ob iram quam contra regulum eius terrae habebant ... apud regem confugerunt*“ ~ „*iram contra tyrannum habebat, et apud regem Iustinianum confugit*“. Je veľmi pravdepodobné, že autor Pseudo-Zachariovho prameňa volil približne tieto slová preto, aby čitateľa upozornil na podobnosť oboch situácií. Je preto prekvapujúce, že sa líčenie v prípade Itálie odlišuje od prípadu Afriky. Africkí exulanti presvedčajú cisára, aby ich kráľa, voči ktorému sú v opozícii, napadol.²⁷⁸ Naproti tomu opozíciu voči italskému „tyranovi“ zastupuje iba jediný človek a ten Iustiniana k útoku nenabáda, len informuje.

Postup Afričanov je vcelku prirodzený: snažia sa pomstiť svojmu vládcovi či ho priamo

276 Ak sa zdá na prvý pohľad nepravdepodobným, že by nejaký autor takto rozdelil súvisiaci výklad do dvoch od seba značne vzdialených miest svojho textu, je nutné pripomenúť si, že u Pseudo-Zacharia máme jeden takýto prípad doložený. Zacharias Rhet., *HE* 9, 7 (s. II, 99-100 textus; II, 68-69 versio) končí výklad o byzantsko-perzskej vojne konštatovaním, že bol uzavretý mier, Zacharias Rhet., *HE* 9, 17 (s. II, 131-132 textus; II, 90 versio) uvádza výklad o africkej výprave pripomenutím tejto skutočnosti a líčením toho, ako sa Belisarios a vojsko vrátili z východu do Konštantinopole, kde ich nespokojný Iustianus zahrnul výčitkami. Je samozrejme možné, že usporiadanie látky bolo v prameni, použitom Pseudo-Zachariom, značne odlišné. Belisariov odchod z Itálie je v Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (s. II, 134 textus; II, 92 versio) naznačený: „*Et ibi fuit tempus aliquantum dum ceteras urbes etiam occupat...*“, Pseudo-Zachariov prameň preto uviedol zajatie tyrana snád' už na tomto mieste.

277 Zacharias Rhet., *HE* 9, 17 (s. II, 133 textus; II, 91 versio).

278 Nie je nám to u Pseudo-Zacharia síce povedané priamo, ale je tu prítomný dostatočne výrečný náznak, viď s. 75.

odstrániť tak, že primajú cisára, ku ktorému majú prístup, k vojne s ním. Čitateľ, ktorý sa o tomto beztak očakávateľnom postupe, na ktorý bol navyše pripravovaný analogickým uvedením Afričanov i Domnica na scénu, nedozvedá v prípade druhého menovaného, je podľa môjho názoru autorom textu nútený k zamysleniu.

Okrem toho, že samotný autor Pseudo-Zachariovho prameňa si podľa môjho názoru týmto spôsobom u čitateľa vynucoval porovnanie líčenia genézy africkej a italskej výpravy, našu pozornosť rovnakým smerom upriamuje aj skutočnosť, že zatiaľ čo o afrických exulantoch nás informujú aj Prokopios či Victor z Tunnuny, výklad o Italovi Domnicovi je vo svetle iných prameňov nanajvýš pochybný: o jediného či prvého Iustinianovho informátora o italských pomeroch rozhodne nešlo.

Je možné domnievať sa, že Pseudo-Zachariov prameň zmieňoval viac Iustinianových informátorov o Itálii a konštatoval, že cisára prehovárali k útoku na „tyrana“, Pseudo-Zacharias samotný sa ale sústredil iba na Domnica, ktorý bol prominentný tým, že sa k nemu ako k známemu hlásil autor predlohy (toto tvrdenie ostatne Pseudo-Zacharias prevzal v prvej osobe), a nezačlenil do svojho textu žiadne podrobnosti, z ktorých by nám vyplynulo, že informátori (v jeho podaní samozrejme už iba Domnicus) usilovali o cisárovu vojnu s vládcom Itálie. Inými slovami: domnievam sa, že by sme mohli predpokladať, že paralelnosť výkladu africkej a italskej vojny nebola v Pseudo-Zachariovom prameni iba čiastočná; v tom prípade by bolo nutné vychádzať z toho, čo je evidentne úplnejšia verzia, tj. z Pseudo-Zachariovho podania diania týkajúceho sa Afriky.

Existuje však aj alternatívny výklad určitej defektности Pseudo-Zachariovho výkladu o genéze vojny o Itáliu a jej iba neúplnej paralelnosti k popisu príčin africkej expedície: nešlo by o dôsledok nešťastného Pseudo-Zachariovho krátenia predlohy, tieto nedostatky by boli už v predlohe a neboli by neúmyselné. Ako už bolo naznačené, autor prameňa snád' chcel, aby jeho čitatelia porovnali nedostatočný výklad o Itálii s tým o Afrike a pochopili tak veci, ktoré do neho nevniesol.

Ako posolstvo tohto intertextuálneho či skôr „medzikapitolového“ čítania je zrejme nutné vidieť to, že Iustinianove západné vojny v konečnom dôsledku iniciovali africkí exulanti. Ak totiž predpokladáme, že tvrdenie „*Rex vero cum Africam modo supra scripto subiugasset Romam etiam subiugare studebat*“ Pseudo-Zacharias prevzal bez závažnejšej zmeny textu či kontextu zo svojho prameňa, znamenalo by to, že k italskému podniku sa cisár rozhodol pod vplyvom afrického úspechu, ku ktorému, ako nás Pseudo-Zachariov prameň zrejme informoval, ho však prehovorili práve nespokojní poddaní miestneho vládcu.

Takto vybudovaný text mohol mať dva ciele. Jednak autorovi Pseudo-Zachariovho prameňa umožnil prezentovať Domnica ako niekoho, kto síce cisárovi rozprával o Itálii, ale o byzantsko-

ostrogótsku vojnu neusiloval. Nevieme bohužiaľ ani to, či to je pravda, ani to, či autor prameňa, podľa nášho názoru možno Ióannés z Efesu, vedel ešte o iných italských aristokratoch, ktorí s cisárom o Itálii viedli rozhovory. V každom prípade sa zdá, že Pseudo-Zachariov zdroj cítil voči Domnicovi určité sympatie²⁷⁹ a mohol sa preto snažiť odvrátiť od neho podozrenie čitateľov, že sa podieľal na rozpútaní bojov o Itáliu.

Ako alternatívne či doplnujúce (v tom prípade však hlavné) pozadie takto vystavaného vysvetlenia italskej výpravy je predstaviteľná Ióannova snaha o to, aby na povrchu textu neuprel jej iniciovanie Iustinianovi, popritom však naznačil, že cisár bol zvedený skúsenosťami s úspešným ťažením do Afriky, za ktoré zodpovednosť nesú tamojší „*primores*“.

Je nám bohužiaľ neznáme, koho prezentoval oficiálny diskurz ako iniciátora vojny v Itálii, takže predpoklad, že práve ten autora Pseudo-Zachariovho prameňa nútil k tomu, aby formálne predstavil Iustiniana v tejto úlohe, nie je možné ani potvrdiť, ani vyvrátiť. Zatiaľ čo o italskej vojne výpovede zákonov prakticky chýbajú, o africkej výprave ich máme k dispozícii niekoľko, avšak ani tie nám nedávajú odpoveď na ďalšiu otázku, či Iustinianos pripúšťal, že k výprave proti Vandalom ho presvedčili exulanti.²⁸⁰ Vzhľadom na to, že zákony o tom mlčia, nezdá sa príliš pravdepodobné, že by tak robil sám v oficiálnych proklamáciach. Inou vecou je, či bol ochotný akceptovať takýto výklad v dejepisnom diele.

Zostane pravdaže iba hypotézou, že Pseudo-Zachariov prameň líčil genézu africkej a italskej výpravy úplne analogicky a túto paralelnosť výkladu narušil až predlohu krátiaci Pseudo-Zacharias, i to, že ak tomu tak nebolo a za defektnosť výkladu o italskej expedícii môže už autor onoho prameňa, mala práve táto medzerovitosť textu priviesť čitateľa k poznaniu, že vysvetlenie vojny v Itálii musí hľadať v predchádzajúcom rozprávaní o Afrike. Avšak práve pri porovnaní s popisom pozadia africkej výpravy pomerne zrejme neúplnosť líčenia toho, čo predchádzalo Iustinianovmu rozhodnutiu vyslať Belisaria do Itálie, si vysvetlenie vyžaduje. Ak je aspoň jedno z dvoch tu predstavených riešení tohto problému správne, môžeme trvať na tom, že podľa autora Pseudo-Zachariovho prameňa viedol Iustinianos svoje západné vojny na popud a v záujme elít oblastí, o ktoré šlo.

279 Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (s. II, 134 textus; II, 92 versio): „*Et vir senex fuit lectione Scripturarum eruditus, diphyssita ; et multum disputabat et eum novi*“ znie napriek zmienke o Domnicovom dyofyzitizme a s výhradou, že „eruditus“ je Brooksov doplnok, komentovaný v pozn. 5 k prekladu „*Aliquid fortasse excidit*“, empaticky.

280 Prehľad materiálu je na s. 18-35. Iustinianos v tomto korpuse samozrejme hovorí o výprave ako o svojej (tj. ním realizovanej) akcii (cf. napr. *Codex Iust.* 1, 27, 1, 1: „*Africa per nos ... reciperet libertatem*“ či *Nov. Iust.* 8, cap. 10, 2: „*ἡμῶν ... Λιβύην τε πᾶσαν ἀνακτησαμένων καὶ Βανδύλους καταδουλωσάντων*“), to však nevyklucuje, že iniciatívu k nej priznával niekomu inému.

7. Prokopiove *Stavby*, *O úradoch* Ióanna Lyda a problematika širokého reštauračného programu

Predchádzajúce rozbory ukázali, že oficiálne výpovede zákonov a líčenie súčasných historikov existenciu Iustinianovho programu územnej a mocenskej obnovy ríše nepotvrdzujú. O pohnútkach, ktoré cisára k vojnám proti Vandalom a Ostrogótom viedli, nepanuje však medzi Prokopiovými *Vojnami* a Pseudo-Zachariom, resp. jeho prameňom, zhoda. V ďalšom výklade sa preto pokúsim vyrovnat' s rôznymi menej konvenčnými modernými postrehmi k Iustinianovej politike voči západným kráľovstvám než sú jednoduché modely cisára presvedčene usilujúceho o naplnenie ideológie reštaurácie ríše pomocou *reconquisty* západu a na tomto pozadí predostrieť vlastnú predstavu o genéze vojen proti Vandalom a Ostrogótom, ktorá zohľadní výpovede Iustinianových zákonov, Prokopiových *Vojen* i Pseudo-Zachariovej kompilácie. Najkôr je však nutné upriamiť pozornosť ešte na dva pramene, ktoré majú reflektovať Iustinianov program *restauratio imperii*: Prokopiove *Stavby* a spis *O úradoch* Ióanna Lyda.

M. Meier vo svojej monografii o Iustinianovej dobe nedávno zdôraznil to, že „*Justinian selbst verstand seine Eroberungspolitik ... als Bestandteil eines großangelegten Restaurationsvorhabens*“.²⁸¹

Je pravdou, že keby sa podarilo dokázať existenciu nejakého Iustinianovho širšieho reštauračného programu, bola by aj interpretácia cisárových západných vojen ako snahy obnoviť bývalý rozsah ríše vierohodnejšia. Musíme nechať bokom otázku, do akej miery je oprávnený Meierov pocit, že moderná historiografia existenciu širšieho reštauračného programu zväčša ignorovala, koncentrujúc sa iba na územnú *restauratio*, tj. cisárove výboje.²⁸² Za pozornosť idea širšej programatickej reštaurácie stojí už len preto, že približne súčasne s Meierom o podobnom závere uvažoval aj A. Louth, hoci iba zdržanlivo a v podstate nerozhodne až odmietavo.²⁸³

281 MEIER 2003: 169n.

282 MEIER 2003: 169: „*dieser außenpolitische Aspekt ... noch heute vornehmlich mit dem justinianischen Restaurationswerk assoziiert wird*“. – Za pozornosť stojí, že napr. povrchná, síce podrobná a výrečná, ale poznámkovým aparátom nevybavená Mazalova syntéza zmieňuje *reconquistu* západu *en passant* ako súčasť istého „*universalen Programms, dem sich der Kaiser zeit seines Lebens verschrieben hatte*“ (MAZAL 2001: 94), takže hypotéza širšieho plánu *restauratio imperii* evidentne nie je Meierovou inováciou. Cf. tiež CAMERON 1985: 18-20 (polemika s údajne bežnou predstavou o reštauračnom duchu Iustinianovej doby, predovšetkým v literatúre); táto autorka však zároveň jednak pripúšťa, že „*Justinian represented his rule in terms of a restoration of the glorious past*“ (*ibidem*: 19), jednak tvrdí, že cisárovým programom nebol návrat k rímskej minulosti, ale snaha o dosiahnutie kresťansky uchopeného usporiadania (*ibidem*: 258-259), hoci ani jednu z týchto téz dostatočne nedokladá.

283 LOUTH 2008: 106 („*The temptation to see all these as parts of a jigsaw which, when correctly fitted together, yield some grand design is hard to resist.*“) a konkrétnejšie 107 („*The 'grand design' view of Justinian's reign sees all his actions as the deliberate restoration of the ancient Roman empire...*“); k Louthovej skepse vid' *ibidem* 107 („*... neither of these questions can be answered in the affirmative without heavy qualification.*“) a predovšetkým 119 („*The answer to the first of the questions raised earlier about understanding Justinian's reign in terms of a grand design would seem to be negative.*“).

Meierove a Louthove úvahy sú však v rozpore aj v inom ohľade: zatiaľ čo prvý z nich predpokladá, že na začiatku Iustinianovej vlády môžeme pozorovať iba určité separátne „*restaurative Elemente*“, ktoré sú do rámca širokého reštauračného programu začlenené až po dobytí Afriky a sformulovaní územno-mocenského reštauračného subplánu,²⁸⁴ Louth naopak pripúšťa existenciu nejakého Iustinianovho „veľkého plánu“ nanajvýš pre prvé desaťročie jeho vlády.²⁸⁵

Príčinou tejto diskrepancie je pravdepodobne už len nezhoda oboch autorov na tom, čo je možné považovať za prejavy a dôkazy takéhoto programu. Louth inventarizuje a zvažuje Iustinianove úspechy vo viacerých oblastiach, ktoré spadajú predovšetkým do prvých približne desiatich až trinástich rokov Iustinianovej vlády (kodifikácia, resp. rekodifikácia doteraz vydaných zákonov, dobyvateľské úspechy v podobe zisku Afriky a prvej úspešnej fázy vojny proti Ostrogótom do r. 540, výstavba Konstantinopole po povstaní Nika); Meier naproti tomu, ako sa zdá, chce svoju rekonštrukciu oprieť o výpovede prameňov, ktoré širší reštauračný program dokladajú.

Louth sa s prameňmi v tomto smere vyrovnáva paušalizujúcim a preto sotva relevantným tvrdením;²⁸⁶ Meierom uvádzané doklady sú konkrétne, ale na prvý pohľad prinajmenšom kvantitatívne nevelmi imponujúce: ide o určité pasáže zo zmienených diel Prokopia a Ióanna Lyda.²⁸⁷

Prokopiove *Stavby* sú spisom, ktorý býva charakterizovaný ako panegyrik napísaný na cisárovu objednávku či popud, takže sa v ňom Prokopios, v *Anekdota* rozhodný panovníkov kritik, musel uchýliť k neúprimnému oficióznemu až oficiálnemu výkladu.²⁸⁸ Takpovediac všetko na tomto hodnotení je však sporné. Je otázne, do akej miery je možné tento spis považovať za panegyrik. Formálne totiž nejde o reč, ale ani o poéziu s príslušným „panegyrickým“ obsahom;²⁸⁹ oproti klasickým latinským panegyrikom na cisárov prevažne zo štvrtého storočia ide o spis omnoho väčšieho rozsahu, ktorý by pravdepodobne ešte narástol, keby sa nám *Stavby* neboli zachovali nedokončené;²⁹⁰ napokon je pozoruhodné, že Prokopios píše o *Stavbách* ako o *ιστορία*²⁹¹ a

284 MEIER 2003: 169; cf. aj ďalšie odkazy, zhromaždené v pozn. 96.

285 LOUTH 2008: 119.

286 LOUTH 2008: 107: „*Virtually all our literary sources reflect something of this idea.*“ V čom spočíva ono „*something*“ a o ktoré pramene konkrétne ide, je však otázka, ktorej zodpovedanie je Louthom prenechané čitateľovi.

287 MEIER 2003: 170, pozn. 318.

288 Viď napr. HUNGER 1978: 294n. či KALDELLIS 2004: 3 a 51-52.

289 Aj CAMERON (1985: 88) si uvedomuje, že „*the Buildings is unlike other contemporary panegyrics in form*“, avšak s iným odôvodnením, podľa môjho názoru skôr obsahovým než formálnym. Materiál, ktorý zmieňuje pri komparácii (Paulos Silentarios, Corippus, Agathias), však pre naše účely taktiež postačuje: ide o panegyrickú poéziu šiesteho storočia. – Napriek tomu sa autorka domnieva (*ibidem*: 89), že Prokopiov spis nie je originálny po obsahovej stránke.

290 K nedokončenosti diela viď DOWNEY 1947: 172-176; CAMERON 1985: 83n.; TREADGOLD 2007: 191.

291 Procopius, *De aedif.* 1, 1, 1. – TREADGOLD (2007: 190) či KALDELLIS (2004: 51) síce tento Prokopiov údaj zavrhuje, avšak bez odôvodnenia (za ktoré nemožno považovať to, že ide, aspoň podľa Kaldellisa, o dielo

naznačuje, že spis je akýmsi doplnením iných jeho kníh o bojoch s barbarmi.²⁹²

Dôležitejšou otázkou než žánrová klasifikácia diela je pre nás miera jeho oficiálnosti. Skutočnosťou zostáva, že Prokopios v úvode nehovorí, že sa do práce pustil na cisárovu výzvu. Napriek tomu nebudem s tradičným názorom, podľa ktorého ide o na objednávku napísané oficiálne dielo, definitívne polemizovať.²⁹³ Z rozsahu spisu a jeho chápania ako „história“ samotným autorom je však zrejmé prinajmenšom to, že nebol určený k slávnostnému prednesu pred cisárom a prisúdený mu bol výhradne osud literárneho diela, určeného k privátnej recepcii. To znamená, že pri prípadnej cisárskej objednávke síce mohlo ísť v prvom rade o účinný nástroj propagandy cisára ako staviteľa pred iným publikom, než bol samotný Iustinianos, na druhej strane sa však Prokopios pravdepodobne necítil zaviazaný k obzvlášť slávnostným a oficiálnemu výkladu, resp. cisárovho názoru sa pridržiujúcim formuláciám. Pri písaní „histórie“ Iustinianovej staviteľskej činnosti mohol podliehať približne rovnakej alebo iba mierne väčšej miere autocenzúry ako pri líčení histórie vojen. A v tomto prípade nešlo, ako je známe,²⁹⁴ o autocenzúru príliš úzkostlivú. Ďalej je ale podľa môjho názoru pomerne nepravdepodobné, že by Iustinianos chcel a mohol vnucovať autorovi podrobnej, dlhšiu dobu písanej „histórie“ nielen to, čo písať nemá, ale aj to, čo písať má. Považovať úvod *Stavieb* za výraz nejakého cisárskeho programu je už len preto problematické, je to Prokopiov, nie Iustinianov text.

Meier si je dobre vedomý toho, že Prokopiov text,²⁹⁵ o ktorý tu ide, je podstatne, o aspoň pätnásť rokov, neskorší než vojna proti Vandalom a začiatok vojny s Ostrogótmami, znamená to pre neho však iba toľko, že tento prameň nedokazuje existenciu reštauračného programu na začiatku Iustinianovej vlády.²⁹⁶ Skutočnosťou ale je, že text nedosvedčuje existenciu takéhoto programu vôbec. Neobsahuje totiž nič programatické, žiadnu deklaráciu cieľa, ktorý pred sebou cisár má, ba

cisárovi neuprimne lichotiace, tj. historicky „nepravdivé“).

292 Procopius, *De aedif.* 1, 1, 12 (k tomu cf. tiež 1, 1, 6) a 1, 1, 17.

293 Napr. DOWNEY (1947: 181, incl. pozn. 10) si je istý, že „De aedificiis was written in response to an imperial wish“ s odkazom na Procopius, *De aedif.* 1, 3, 1 („Ἀρκτέον δὲ ἀπὸ τῶν τῆς θεοτόκου Μαρίας νεῶν. τοῦτο γὰρ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ἐξέπιστάμεθα βουλομένῳ εἶναι“). Na inom mieste však DOWNEY (1947: 176) z daného miesta vyvodzuje opatrnejší záver: „Justinian ... knew that it was being written ... made at least “suggestions” concerning the plan of the treatise“. Sporné je podľa mňa, nakoľko by v tomto prípade boli oprávnené úvodzovky pri slove „suggestions“; je možné, že Iustinianos naozaj iba vyslovoval svoje predstavy o usporiadaní diela (alebo iba túto jedinú Prokopiom menovanú) a poskytol Prokopiovi oficiálny materiál (čo je iný argument DOWNEYA 1947: 181, pozn. 10 v prospech cisárovej objednávky diela) bez toho, aby očakával ich zohľadnenie. Je však podľa môjho názoru možné ísť ešte ďalej a predpokladať, že daná Prokopiova veta vyjadruje iba možnosť („vieme, že by to chcel aj samotný cisár“), hoci striktné gramaticky takto vystavaná nie je (kvôli absencii partikule ἔν). – Cisárov záujem o *Stavby* (a tým skôr jeho objednávka tohto spisu) sú podľa mňa skôr nepravdepodobné vo svetle skutočností, že je dielo nedokončené; nie je však možné vyvrátiť domnienku, že Prokopios pred zakončením práce zomrel.

294 Cf. s. 183-184.

295 Procopius, *De aedif.* 1, 1, 8-12 podľa MEIEROVHO (2003: 170, pozn. 318) určenia. Toto vymedzenie je ale potrebné mierne korigovať na 1, 1, 6-12. Tiež CAMERON (1985: 18, pozn. 1) menuje Procopius, *De aedif.* 1, 1, 6n. ako (jediný) pramenný doklad toho, „that the theme of restoration was strongly pursued in contemporary debate“.

296 MEIER 2003: 170.

ani neinterpretuje to, čo cisár už dosiahol, skrze jednotiacu, programatickú ideu, či už reštauračnú alebo nejakú inú.

Príslušná pasáž začína tak, že sa teória, podľa ktorej Prokopios v úvode *Stavieb* oslavuje ideológiu *restauratio imperii*, na prvý pohľad zdá mať určité oprávnenie: „*cisár Iustinianos ... prebral zle riadený štát a urobil ho čo do rozsahu väčším a omnoho povestnejším, keď odtiaľ vypudil barbarov, ktorí sa ho dávno násilím zmocnili*“.²⁹⁷ Pozoruhodné je, že Prokopios nápravu zlej správy štátu okamžite spája s vojenskými úspechmi v boji proti barbarom. Máme preto usudzovať, že to bol ústredný bod cisárovej ideológie? Možno je, že Prokopios zmienil tento cisárov úspech na prvom mieste preto, že ho vylíčil vo svojich *Vojnách*, ako vzápätí čitateľov upozorňuje. Podstatnejšie ale je, že Prokopiova voľba slov v tejto pasáži neinklinuje k reštauračnej frazeológii a do istej miery prezentuje cisárovo dielo skôr ako pokrok než návrat k niekdajšiemu stavu („*urobil ho väčším a povestnejším*“).

Rovnaká myšlienka zaznieva naplno vzápätí, po krátkom exkurze o Themistokleovi. Iustinianos „*nie je neschopný získať iné štáty. K rímskej ríši veru pripojil už mnohé pre neho cudzie, vybudoval tiež nespočetné predtým neexistujúce obce*“.²⁹⁸

Táto výpoveď je pomerne nejasná. Ak predpokladáme, že predchádzajúce tvrdenie o vyhnaní barbarov zo štátu sa vzťahovalo na Vandalov v Afrike a Ostrogótov v Itálii, nie je vôbec zrejmé, čoho sa má rozšírenie ríše o mnohé dvakrát zreteľne ako „*iné*“ či „*cudzie*“ označené štáty týkať. Pojem πολιτεία, ktorý prekladám ako „štát“, je taktiež problematický. V danom kontexte nie je podľa môjho názoru možné interpretovať ho inak než ako teritoriálnu entitu.²⁹⁹ Zdá sa byť lákavé pomýšľať na jednotlivé *poleis*, ktoré Iustinianos založil, pretože by tak bolo ľahko pochopiteľné, že sa môže zdôrazňovať ich veľký počet a používať sa pre ne rovnaký pojem, ako na označenie „štátu“, vlády nad ktorým sa podľa začiatku nášho textu Iustinianos chopil (spoločná by im v tom prípade bola „civilizačná“ úroveň, ktorú by Prokopios už len s ohľadom na čitateľov zrejme nemohol, ale snád' ani sám nechcel *en passant* a bez odôvodnenia prisudzovať kráľovstvám Vandalov a Ostrogótov, keby tu bola o nich reč).³⁰⁰ Avšak o Iustinianom vybudovaných *poleis* autor

297 Procopius, *De aedif.* 1, 1, 6: „Ιουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς ... τὴν πολιτείαν πλημμελῶς κινουμένην παραλαβὼν μεγέθει μὲν αὐτὴν μείζω τε καὶ πολλῶ ἐπιφανεστέραν εἰργάσατο, ἐξελάσας ἐνθὲνδε τοὺς ἐκ παλαιοῦ βιασαμένους αὐτὴν βαρβάρους“.

298 Procopius, *De aedif.* 1, 1, 8: „οὐκ ἀμελέτητός ἐστιν ἐμπορίζεσθαι πολιτείας ἐτέρας. πολλὰς ἀμέλει προσεποίησεν ἤδη τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ἀλλοτρίας καθ' αὐτὸν οὖσας, πόλεις δὲ ἀναριθμούς δεδημιούργηκεν οὐ πρότερον οὖσας.“

299 Ide samozrejme až o neskorooantický význam lexému, vid' LIDDELL – SCOTT (1996: s.v. πολιτεία I.4). Iné možné významy: „citizenship“; „body of citizens“; „administration“; „tenure of public office“; „constitution of a state“ (LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. πολιτεία). – Iného názoru je LOUNGHIS (1997: 14): „in Procopius the term πολιτεία conveys the meaning of the old *res publica* headed by the emperor; that is, a political system,“ zatiaľ čo v teritoriálnom význame ho majú používať až Malalas a Euagrius. S ohľadom na rozoberanú pasáž (Procopius, *De aedif.* 1, 1, 8), ktorú ostatne LOUNGHIS (1997: 13) taktiež cituje, je však toto tvrdenie podľa môjho názoru príliš striktné: teritoriálne konotácie začína termín πολιτεία mať už zrejme v Prokopiovej dobe.

300 Hoci je nutné pripustiť, že Prokopiov súčasník Iordanes raz označuje Iustinianom dobyté kráľovstvá Vandalov a Ostrogótov pomocou termínu *res publica*, predstavujúceho v podstate ekvivalent gréckeho πολιτεία. Vid' k tomu

hovorí vzápätí, takže by sme boli v prípade tohto výkladu konfrontovaní s neodvôdneným a nepochopiteľným opakovaním výpovede rovnako ako vtedy, keby azda šlo o „štáty“ Vandalov a Ostrogótov.

Inou možnosťou výkladu je považovať túto výpoveď o rozšírení ríše za prázdnu, zbavenú reálneho podkladu, alebo nanajvýš počítajúcu s tým, že povest' dobyvateľa, ktorú cisár vďaka porážke Vandalov a Ostrogótov má, postačí ako jej ospravedlnenie.³⁰¹ Táto alternatíva má však dva nedostatky: je otázne, či by sa Prokopios v situácii, keď si mohol vystačiť s tematizovaním porážky afrických a italských barbarov, uchýľoval k takémuto nepodloženému výkladu. Pri všetkej váhe, ktorú musíme prikladať panegyrickej licencií – keby sme pripustili, že *Stavby* sú panegyrik a že boli napísané pod prísny cisárovým dohľadom, čo však nepovažujem za pravdepodobné –,³⁰² nie je príliš mysliteľné, že by sa Prokopios v tomto spise, ktorý označil za históriu, natoľko odchyľil od reálneho a navyše kvantifikovateľného diania.³⁰³ Podruhé: pri tomto vysvetlení by nebolo jasné, prečo sú tieto fiktívne Iustinianove územné zisky označované ako πολιτείαi. Nové územia by Iustinianos bol mohol získať iba od barbarov, ktorým by Prokopios v danom kontexte zrejme nebol priznával život v „štátoch“, navyše rovno „iných“, než je ríša; ostatne by tak protirečil svojej predchádzajúcej formulácii o vyhnaní barbarov zo štátu, nad ktorým sa chopil vlády Iustinianos.

Azda posledným možným vysvetlením Prokopiovho enigmatického tvrdenia je, že historik z Kaisareie predsa len opakovane popisuje dobytie Afriky od Vandalov a Itálie od Ostrogótov, nazerajúc však na tento cisárov úspech tentokrát z iného uhla pohľadu. Kým pri prvej zmienke sa zameral na aspekt vypudenia votrelcov, druhý raz popisuje udalosti so zreteľom na italských a afrických Rimanov, o ktorých môže, ba z „civilizačného“ hľadiska možno musí, tvrdiť, že žijú v πολιτείαi.

Ani tento výklad však nie je neproblematický. Aj tu sa totiž javí ako protirečenie to, že Iustinianos vyhnan barbarov zo svojho štátu a zároveň mal získať „iné štáty“, pričom je stále reč o tej istej entite. Okrem toho je otázne, či by „štáty“ afrických a italských Rimanov mohli byť kvantifikované ako „mnohé“.

Tieto problémy možno do určitej miery vierohodne vyriešiť, ak sa uchýlime k už naznačenému stotožneniu „štátov“, ktoré Iustinianos údajne získal, s *poleis*. Tento krok podporuje skutočnosť, že

pozn. 857.

301 Naproti tomu je skôr nepravdepodobné, že si tu Prokopios pomohol predstavou cisára ako *victor omnium gentium*, ku ktorej vid' príznačne vágne údaje u TREITINGERA (1938: 168n.) a RÖSCHA (1978: 45, 53). Okrem toho, že je táto predstava pre Iustinianovu dobu nedoložená, nebolo by pochopiteľné, prečo tu Prokopios nepredstavil Iustiniana ako svetovládcu a obmedzil jeho zisky „iba“ na mnohé štáty.

302 Vid' s. 86-87.

303 Prokopios sa so zreteľom na piaty ekumenický koncil nedopustil vedomej ničím nepodloženej fabulácie ani pri nasledujúcej zmienke o cisárovej cirkevnej politike, hoci o „*exaggerated claim*“ (CAMERON 1985: 127) v tomto prípade samozrejme ide.

Prokopios jedným dychom, v rámci jednej vety, zmieňuje nielen to, že Iustinianos k ríši „*pripojil*“ štáty („*προσεποίησεν*“, sc. *πολιτείας*), ale tiež to, že „*vybudoval obce*“ („*πόλεις δεδημιούργηκεν*“), takže zrejme ide o dva rôzne spôsoby predtým menovaného štátnického umenia „*získavať štáty*“ („*ἐμπορίζεσθαι πολιτείας*“). V tom prípade by nebolo vôbec prehnané tvrdenie, že Iustinianom pripojené „*štáty*“ boli početné. Rozpor medzi vyhnaním barbarov z Iustinianovho „*štátu*“ a pripojením „*štátov cudzích*“ by bol potom v konečnom dôsledku vysvetliteľný Prokopiovou terminologickou konfúziou z dnešného a nepochybne i vtedajšieho uhla pohľadu odlišných pojmov štátu (*πολιτεία*) a obce (*πόλις*) s využitím prvého z nich, ktorá bola snáď vedomá a motivovaná autorovou snahou vyzdvihnúť a sumarizovať Iustinianove úspechy. Okrem toho stojí za pozornosť skutočnosť, že v dobe Anastasiovej vlády došlo k zrušeniu mestských rád či aspoň k podstatnému obmedzeniu ich administratívnej funkcie.³⁰⁴ To však nepochybne nezasiahlo italské a africké *civitates*, nachádzajúce sa v tom čase pod panstvom vandalských kráľov či Theodoricha, takže po Iustinianovej *reconquiste* Afriky a Itálie vstupovali do jeho štátu drobné dovedy stále ešte formálne samosprávne jednotky, ktoré bolo azda do istej miery oprávnené označiť za cisárovi cudzie *πολιτεία*. Otázne samozrejme je, či je možné od Prokopia očakávať schopnosť a vôľu reflektovať a v *Stavbách* využiť takýto formálny detail.

V tejto súvislosti je však podstatné to, že Prokopios Iustinianov zisk Afriky a Itálie v úvode k *Stavbám* prezentuje nielen ako istú reštauráciu niekdajšieho stavu, spočívajúcu vo vyhnaní

304 Teóriu o vtedajšom zrušení kúrii predstavuje JONES 1964: II, 759-760 (hoci je jeho text nie celkom jasný a, ako upozorňuje CHRYSOS 1971: 96, v tomto smere nie celkom konzekventný). Proti tejto teórii sa postavil CHRYSOS (1971), podľa ktorého „*die Reform des Anastasios sich auf die Neuerung in der Steuereintreibung beschränkte*“ (*ibidem*: 100). Váhavý je preto nedávny LIEBESCHUETZOV (2001: 108-109) výklad, ktorý však napokon skusmo dospieva k záveru, že „*Anastasius ... did deprive councils of collective responsibility for the administration of their cities, and also of the joint liability for the collection of the imperial taxes*“. To sú ale stále atribúty, ktoré by mohli byť Prokopiom považované za výraz existencie „*štátu*“. Dodajme, že zrejme aj CHRYSOS (1971: 100) považuje popri zodpovednosti za výber daní „*Verwaltung*“ za ďalšiu kompetenciu, o ktorú reforma členov kúrii pripravila. Dôvodom týchto nejasností o povahe reformy sú rozporné výpovede legislatívnych na jednej a literárnych prameňov na druhej strane. Daný nesúlad je snáď možné vysvetľovať tak, že (prevažne neskoršie) literárne pramene odzrkadľujú rozšírenú interpretáciu reformy, resp. jej dôsledkov, zatiaľ čo texty zákonov svedčia o pretrvávajúcej existencii mestských kúrii v oblasti striktnie právnej a inštitucionálnej. V našich súvislostiach považujem za dôležité upozorniť na nasledujúce svedectvo (ktoré je spomedzi literárnych prameňov najstaršie): „*τοὺς πολιτευομένους ἅπαντας ἐπῆρε τῆς βουλῆς*“ (Iohannes Malalas 16, 12 [s. 327]). Prekladať, resp. interpretovať je ho možné dvojakým spôsobom: „*prepustil z rady všetkých politikov*“ alebo „*prepustil všetkých radných politikov*“. Prvý preklad, ktorý vychádza z interpretácie „*τῆς βουλῆς*“ ako nepriameho predmetu slovesa, by neimplikoval, že politici prestali byť politikmi, hoci boli prepustení z rád, bol by teda do istej miery komformnejší voči Chrysosovej téze, podľa ktorej reforma za Anastasia kúrie nezrušila, než preklad druhý, pri ktorom je „*τῆς βουλῆς*“ určením „*τοὺς πολιτευομένους*“ (čo však považujem za menej pravdepodobné, pretože očakávateľné by v tomto prípade bolo skôr usporiadanie textu v tejto podobe: ***τοὺς τῆς βουλῆς πολιτευομένους*) a ktorý by naznačoval, že členovia rád museli ukončiť svoju politickú, resp. administratívnu činnosť. Substantivizované participium *οἱ πολιτευόμενοι*, ktoré tu pracovne prekladám ako „*politici*“, upozorňuje na to, že Malalas vnímal reformu ako významný zásah do správneho života obcí, predovšetkým však svojou etymologickou príbuznosťou s výrazom *πολιτεία* („*štát*“) naznačuje, že Prokopios, ak naozaj v rozoberanom výroku *De aedif.* 1, 1, 8 narážal (v konečnom dôsledku) na výsledky Anastasiovej reformy mestskej samosprávy, ako vzápätí navrhujem v hlavnom texte, nemusel byť vo svojich predstavách a ich pojmovom ukotvení osamotený.

barbarských votrelcov, ale tiež ako na rozšírenie a zveľadenie ríše (čoho výrazom je nielen pripomenutie postavenia nových *poleis* a to, čo sme vyložili ako narážku na zisk italských a afrických miest či obcí, ale tiež už počiatočná výpoveď „urobil ho [štát – J. B.] čo do rozsahu väčším a omnoho povestnejším“).

V ďalšom texte sa Prokopios obracia k Iustinianovej unifikácii vierouky a k práci so zákonmi, spočívajúcej v ich očistení od prebytočných ustanovení a zabezpečení ich vzájomného súladu.³⁰⁵ Od zákonodárnej cisárovej činnosti sa plynulo prechádza k motívom cisárovho odpúšťania vinníkom a robenia chudobných bohatými, ktoré sú zhrnuté pomocou tvrdenia, že zabezpečil štátu dobrý život.³⁰⁶

Nedá sa povedať, že by tón výpovede bol v týchto prípadoch jednoznačne reštauračný. Kľúčové sloveso, použité o zákonoch, je „zachránil“ („δισώσατο“) a pojem záchrany skôr než reštaurácie ríše je to, čo by bolo možné považovať za hlavný motív popisu Iustinianovej vladárskej činnosti z Prokopiovho pera v úvode *Stavieb*, pretože by ho bolo možné aplikovať aj na už prebratú zmienku o vypudení barbarov z ríše. V snahe zotrvať pri teórii reštauračného programu Iustinianovej vlády by bolo možné argumentovať tak, že záchrana môže znamenať návrat k pôvodnému stavu. Je to však niečo, čo z Prokopiových slov nevyplýva. Zachraňovať reštauračný leitmotív Prokopiovho textu a tým existenciu Iustinianovho programu *restauratio imperii* teóriou, že Prokopios implicitne považuje obohatenie nemajetných poddaných za návrat k pôvodnému stavu, by však bolo už príliš krkolomným krokom celkom určite. Domnievam sa preto, že pasáž v Prokopiových *Stavbách*, ktorej sme tu venovali pozornosť, nemožno považovať za nič viac a nič menej než popis úspechov Iustinianovej vlády. Nie všetko sa pritom dá subsumovať pod pojem reštaurácie či záchrany ríše, ani jeden z týchto motívov tu nie je priamo tematizovaný a o tom, že Iustinianos má či mal zodpovedajúci program, sa nedozvedáme vôbec nič. Milosrdnosť voči vinníkom a zabezpečenie bohatstva chudobným poddaným sú ostatne skôr položky zo zoznamu všeobecných vladárskych cností než ciele nejakého konkrétneho cisárskeho programu. Meierovo tvrdenie, že práve *prooimion Stavieb* jasne dokladá existenciu „eines großangelegten Restaurationsvorhabens“,³⁰⁷ je podľa môjho názoru zásadne mylné.

Posledný údaj, ktorý Prokopios v *prooimiu* o jednotlivých výsledkoch Iustinianovej vlády uvádza, znie: „Avšak posilnil tiež rímsku ríšu, všade podliehajúcu barbarom, množstvom vojakov a výstavbou opevnení ohradil všetky jej hranice.“ Ani v tomto prípade nie je možné vo formulácii vidieť nejakú reštauračnú ideológiu, nanajvýš by bolo možné opäť sa uchýliť k jej interpretácii ako

305 Procopius, *De aedif.* 1, 1, 9-10.

306 Procopius, *De aedif.* 1, 1, 10: „... καὶ τοῖς μὲν ἐπιβουλεύουσιν αὐτεπάγγελτος τὰς αἰτίας ἀφεῖς, τοὺς δὲ βίου δεομένους πλοῦτῳ πεποτημένος κατακορεῖς καὶ τύχην αὐτοῖς τὴν ἐπιρραύζουσαν βιασάμενος, εὐδαίμονι βίῳ τὴν πολιτείαν ξυνώκισεν.“

307 MEIER 2003: 170.

aktu záchrany ríše. Okrem toho je však nápadné, že sa tu po tretí raz tematizuje niečo, čo by bolo možné označiť ako zahraničná politika, pričom predovšetkým úvodná zmienka o vypudení barbarov z ríše pôsobí ako duplikát tejto informácie. Pravdou asi bude, že kým v prvom prípade šlo o vyhnanie Vandalov a Ostrogótov, na záver sa naráža na rôznych nájazdníkov predovšetkým na Balkáne. Okrem toho je pravdepodobné, že si Prokopios tento návrat k barbarom doprial preto, aby vzápätí mohol uviesť tému svojho spisu, Iustinianovu stavebnú činnosť.³⁰⁸ Napriek tomu je aj na tomto rekurze zrejmé, že výklad o Iustinianovej vláde na začiatku *Stavieb* nie je striktno logicky usporiadaný, ako by sa dalo čakať pri výklade, navyše údajne oficiálnom či oficiálnom, o cisárovom programe a jeho napíňaní.

Meier sa ako na podporný doklad Iustinianovho širokého reštauračného programu odvoláva na prvú kapitolu *O úradoch* z pera Ióanna Lyda.³⁰⁹ Malo by zrejme ísť o približne nasledujúcu pasáž:

Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 1, 1-3:

„ἦν ἐγγὺς ἀπολομένην ὁ γενναῖος ἡμῶν βασιλεὺς οὐκ εἶασε παντελῶς ἀποσβεσθῆναι, συνέχει δὲ ὥσπερ καὶ σφίγγει διαρρέουσας τῷ χρόνῳ τὴν ἀρχαιότητα. Καὶ μεῖζον μὲν ἐστὶ δι’ αὐτοῦ ἢ περ ἄρτι καθεστήκει τὸ πολίτευμα, Λιβύης ἡμῖν ἀποδοθείσης (οὐ μικρὸν δὲ τὸ κτῆμα...), καὶ αὐτῆς δὲ Ῥώμης, τῆς τῶν πραγμάτων μητρόσ, ἀπαλλαγείσης ἰδρωτὶ τῆς βασιλείας δεσμῶν καὶ βαρβαρικῆς ἐξουσίας, πάντα δὲ ὅσα ἦν ποτε τῆς πολιτείας γνωρίσματα μετὰ κρείττονος ἀποσώζεται δυναστείας· οἱ τε νόμοι θορύβων καὶ πολυφόρτου συγχύσεως ἀπηλλάγησαν καὶ προφανές ἐστὶ τὸ δίκαιον καὶ μεταμέλει τοῖς φιλοδίκους...“ //

„*Náš vznešený cisár ju [dobrú organizáciu úradu praefecta praetorio Orientis – J. B.] takmer zničenú nenechal úplne vyhasnúť. Nech ju drží pohromade³¹⁰ rovnako, ako udržiava aj starobylosť, unášajú časom! Dokonca je vďaka nemu jednak štát väčší, ako bol nedávno, pretože nám bola vrátená Líbya (nie je to zisk malý...) a samotný Rím, matka štátu, bol úsilím ríše zbavený pút a barbarského panstva, jednak sú všetky*

308 Ako činí vzápätí (Procopius, *De aedif.* 1, 1, 12).

309 MEIER 2003: 170, pozn. 318: „vgl.“

310 Bežné čítanie editorov je συνέχει „drží pohromade“. Text principiálneho rukopisu, jedného z dvoch, má však negramatický tvar συνειχοι (viď kritický aparát použitej edície Iohannes Lydus, *De mag.* s. II, 42). Snáď by bola namieste iná korektúra než tradičná. Zvažovať možno σύνειχε, použitie imperfekta („držal ju pohromade“) sa mi však nezdá pravdepodobným, pretože si vyžaduje korektúru na dvoch miestach slova a v danej súvislosti by sa pri situovaní deja do minulého času dal čakať aorist alebo nanajvýš perfektum (tj. použitie dokonavého vidu). Prihovám sa za korektúru na συνέχοι, ktorá, na rozdiel od tradičného συνέχει, počíta s úpravou iba jedného miesta slova, hoci je aj myšlienkový obrat po konštatovaní minulého, tradične ako totožný ponímaného, deja („nenechal ju vyhasnúť“) ťažkopádny. Znamenalo by to, že Lydos tu vyjadroval iba svoje pranie, aby sa cisár na príslušnú činnosť podujal („nech ju udržiava pohromade“).

niekdajšie znaky štátu chránené s väčšou mocou: zákony boli oslobodené od zmätku a mnohorakého neporiadku, spravodlivosť je zrejmá a svárliví ľutujú...“

Lydos pomocou umelej a preto nie najjasnejšej konštrukcie konštatuje, že sa Iustinianos vo všeobecnosti ochranársky stará o „*starobylost*“ (ἀρχαιότης), pod čím je ale ťažké si predstaviť niečo určité, ak má ísť buď o niečo iné alebo aspoň o niečo všeobecnejšie než vekom osvedčené správne inštitúcie.³¹¹ Deje sa tak v súvislosti s konkrétnym prípadom už uskutočnenej alebo Lydom si želanej cisárovej záchrany úradu *praefecta praetorio Orientis* pred zánikom či rozvratom. Táto záchrana a teda i všetka starostlivosť o „*starobylost*“ sa zrejme rovná konzervácii aspoň súčasného, prinajmenšom v prípade *praefecturae* podľa Lyda už úpadkového stavu, ako sa *a priori* zdá naznačovať použité sloveso „σφίγγει“ („udržiava“), nie aktívnemu návratu k niekdajším skvelým pomerom. Po všeobecnom uistení, že Iustinianos zachováva „*starobylost*“, nasleduje v každom prípade niečo, čo sa javí byť akýmsi výpočtom toho, čo Iustinianos dosiahol.³¹² Dá sa tvrdiť, že Lydos nám tu podáva reflexiu Iustinianovho programu?

Zmiený zoznam, ak ho tak možno označiť, podľa môjho názoru, opierajúceho sa o formálnu výstavbu textu, ako exemplifikácia bezprostredne predtým konštatovanej Iustinianovej starostlivosti o „*starobylost*“ nezačína. Keby tomu tak bolo, dala by sa na začiatku zoznamu s veľkou pravdepodobnosťou, aj keď nie s istotou, očakávať odôvodňovacia partikula γάρ „totiž“. Hoci nejde o definitívny argument, posilňuje ho ďalší syntaktický jav: prítomnosť καί „a“, ktoré implikuje, že nasledujúca informácia bude oproti predchádzajúcej niečím novým, nie jej vysvetlením.

Je tiež potrebné si všimnúť štruktúru „zoznamu“: prvé dve položky, rozšírenie štátu a chránenie znakov štátu väčšou mocou, sú korelované pomocou dvojice partikulí μὲν – δέ, tvoriac tak naozaj svojho druhu malý zoznam. Nasledujúcu výpoveď „οἱ τε νόμοι ... ἀπηλλάγησαν“ ale žiadne δέ neuvádza, čím pred ňou v texte vzniká syntakticko-sémantický zlom; na druhej strane táto výpoveď stojí na začiatku výpočtovej série očistený stav zákonov – jasná spravodlivosť – ľútosť svárlivých ľudí (cf. reťaz τε – καί – καί).

Takto subtilne členený text sotva možno považovať za jednoduchý zoznam reštauračných Iustinianových činov. Myšlienkový postup jeho autora je zrejme nasledujúci: po pripomenutí Iustinianovho udržiavania „*starobylosti*“ sa ako príklady inej („καί“) kategórie cisárových skutkov, ktorú môžeme označiť ako augmentačno-vylepšovacia, uvádza rozšírenie štátu oproti

311 Vyplýva to z použitia slova „ὡσπερ“ („rovnako, ako“), porovnávajúceho záchrany jednej inštitúcie s onou všeobecnou starostlivosťou o ἀρχαιότης ako dve rôzne veci.

312 Že sa text Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 1, 2-3 má chápať takto, sa zdá dosvedčovať aj záverečná poznámka tejto kapitoly (Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 1, 4): „Καὶ κρείττων μὲν ἢ βασιλέως ἀρετῆ ἐπαίνου παντός...“ Môže však ísť iba o dodatok slúžiaci ako *captatio benevolentiae*.

predchádzajúcemu stavu, korelované s dôraznejším chránením niekdajších črt štátu. Je možné uvažovať o tom, že máme túto druhú inštanciu chápať ako dôsledok prvej,³¹³ dôležitejšie však je zistenie, že zrejme odkazuje na začiatok mnou citovaného úseku Lydovho textu, kde sa tematizovalo udržiavanie starobylosti a špeciálne úradu *praefectura praetorio Orientis*.³¹⁴ Objekt činnosti je v oboch prípadoch pravdepodobne identický, rozdielny je zakaždým jej charakter, takže sa dá tvrdiť, že autor sa pokúša upozorniť práve na daný kontrast. Vylepšenie znakov štátu napokon v texte ilustrujú tri vyslovene pozitívne dôsledky Iustinianovej legislatívnej činnosti.

M. Maas vo svojej monografii o Lydovi rozvinul teóriu, podľa ktorej sa autor spisu *O úradoch* snažil Iustiniana vyzvať k náprave podľa svojho názoru neutešeného stavu *praefectura praetorio Orientis*, pociťujúc sklamanie z toho, že cisár úrad neobnovil v náležitej podobe.³¹⁵ Tento postreh snáď potrebuje určité korekcie, ako vzápätí uvidíme, je však v jadre zrejme správny. Takýto výklad spisu totiž pasáž, ktorej boli venované predchádzajúce riadky, dobre potvrdzuje.³¹⁶

Môžeme tak konštatovať, že Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 1 nie je vylíčením Iustinianovej vlády ako jedného veľkého úspešného reštauračného úsilia. Lydos tu nepopisuje Iustinianove činy kvôli ním samotným, ako to – ak odhliadneme od možného panegyrického podtónu – robí Prokopios v úvode k *Stavbám*, ale predkladá cisárovi (medzi inými) text, v ktorom mu pomocou príkladov z jeho predchádzajúcej panovníckej kariéry ukazuje, že by mohol zasiahnuť do usporiadania *praefectura* pre dobro štátu a jeho obyvateľov. Pokročiť by pritom podľa Lyda mal od už vykonaného, identifikovaného ako zastavenie procesu zániku, k zveľadeniu *praefectovho* úradu nad rámec niekdajšieho stavu (čo samozrejme môže byť len eufemistická výzva cisárovi k novým reformám, upozornenie, že dosiaľ urobené nie je maximom, ktoré je možné a eventuálne i želateľné dosiahnuť).

Takýto text nám ale nemôže slúžiť ako doklad existencie širokého reštauračného programu Iustinianovej vlády, ako predpokladá Meier. Obsahuje len príklady z Iustinianových činov, je

313 Záleží na tom, ako chápeme frázu „μετὰ κρείττονος δυναστείας“. Ak ide o „väčšiu štátnu moc“, naráža sa nepochybne na zdroje štátu, rozšírené práve zmienenými výbojmi. Je však možné výpoveď interpretovať aj inak („väčšia vynakladaná politická námaha“) alebo, ako to činí v použitej edícii diela J. Schamp (Iohannes Lydus, *De mag.* s. II, 42n., preklad), považovať ju za bližšie určenie subjektu vety „τῆς πολιτείας γνωρίσματα“, „znaky štátu“. Posledná možnosť sa mi však nezdá byť pravdepodobnou.

314 Korešpondujúce elementy textu: τὴν ἀρχαιότητα ~ ποτε, σφίγγει, resp. συνέχει ~ ἀποσώζεται, *praefectura* ako prvý z úradov (v nadväznosti na Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 1, 1) ~ τῆς πολιτείας γνωρίσματα.

315 MAAS 1992: 71-82.

316 Je trochu zarážajúce, že kľúčovú tézu príslušnej kapitoly („He wrote de Magistratibus certain that the Prefecture had declined in its competence and honor, and he wished to record and save its history and procedures from oblivion so that it might be restored—and the state improved—by the emperor“) MAAS (1992: 72) dokladá (*ibidem*: 166, pozn. 4) podľa môjho názoru o ničom podobnom nehovoriacim odkazom „eg. de Mag. II. 27“. Pozornosti je podľa môjho presvedčenia hodná predovšetkým pasáž Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 39, 1, kde sú Lydove túžby vysvetlené zrejme trochu presnejšie: samotnú *praefecturu* je síce vďaka cisárovi možné vidieť zveľadenú, stále existuje vo svojej právomoci sama osebe, jej personál, hoci aj sčasti vlastnou vinou, sa blíži k úplnému rozkladu.

účelovo napísaný a predovšetkým vybrané príklady neinterpretuje ako súčasť cieľavedomého panovníkovho snaženia o naplnenie jednej vízie. Navyše sa v texte reštauračný motív či skôr reštauračný slovník iba mihne vďaka použitiu slovesa ἀποδίδωμι („vrátiť“) o Afrike, inak v ňom vidíme buď motív konzervačný alebo augmentačný, ak nie priamo progresivistický. Je preto podľa mňa nutné korigovať Maasom načrtnutý obraz Lyda ako konzervatívneho príslušníka svojej triedy,³¹⁷ ktorý „took pains to point out that the emperor's reforms were restorations, not innovations“,³¹⁸ aspoň v tom zmysle, že šlo o človeka, ktorý bol schopný nabádať k prekonávaniu minulosti a precedentov, ak to zodpovedalo jeho záujmom a malo údajne slúžiť – sotva prekvapujúco – zveľadeniu štátu.

Domnievam sa, že sa emfaticky zdôraznenú hypotézu širšieho reštauračného programu Meierovi doložiť pomocou prameňov nepodarilo. Louthovo pripustenie, že ak mal Iustinianos nejakú veľkú víziu, bolo tomu tak približne v prvom desaťročí jeho vlády, trpí v prvom rade rovnakým problémom: absenciou textov, ktoré by takúto víziu dosvedčovali, a to nieľ textov z daného obdobia, ale aj neskorších, pretože, ako bolo ukázané, ani Prokopiovo líčenie toho, čo Iustinianos dosiahol, neobsahuje dôslednú unifikačnú ideu, napr. reštauračnú (najviac sa tomu blíži motív záchrany), a predstavuje iba všeobecné vyličenie Iustiniana ako vládcu, ktorý sa postaral o poddaných a prosperoval štátu, ktoré žiadne špeciálne ideologické pozadie nepotrebuje.

8. Problematika plánu *reconquisty* západu pred Iustinianom

Jedným z ustálených predpokladov o Iustinianovom domnelom reštauračnom programe je, že vychádzal z jeho osobných predstáv. S odlišnou teóriou vystúpil predovšetkým T. Lounghis: podľa neho bola *reconquista* západu programom ortodoxného obyvateľstva či aspoň elít ríše, nie iba cisára, a to už v období pred Iustinianovou vládou.³¹⁹

Overenie záujmu obyvateľstva ríše o latinský západ je síce ústrednou témou tejto práce, takže sa môže zdať predčasným, vyrovnávať sa s týmto názorom už na tomto mieste. Napriek tomu je podľa môjho názoru jednoduché Lounghisovu teóriu spochybnit' a diskusiu zase obmedziť na riešenie otázky, do akej miery je možné Iustinianovi pripísať ideológiu *restauratio imperii* a cieľavedomú snahu o dobytie západných oblastí, ktoré bývali pod priamou cisárskou vládou.

Zdá sa, že Lounghis svoj predpoklad o úsilí ortodoxnej elity ríše o *reconquistu* západu opiera o dve pramenné zmienky. Prvou z nich sú aklamácie Ariadné, vdovy po cisárovi Zénónovi, pri

317 Cf. MAAS 1992: 6, 26, 31, 36.

318 MAAS 1992: 82.

319 LOUNGHIS 1984 a 1989: 146-148. Prágnantná formulácia tézy: „Justinien Ier ... avait mené à bon terme, non pas une “Reconquista” d'inspiration personnelle, mais tout un programme politique, longtemps préparé en Orient“ (LOUNGHIS 1984: 371).

ktorých bol Boh prosený o nového ortodoxného cisára pre *oikúmené*.³²⁰

Lounghis si je vedomý toho, že v týchto akklamáciach, ako vyplýva z použitia slova *οικουμένη*, ide o svetovládu. Koncepcia *restauratio imperii* však stojí na iných predpokladoch a už len z toho dôvodu by nemala byť spájaná s týmto pramenným dokladom. Z jeho znenia ani nevyplýva, že obyvateľstvo Konstantinopole si azda ako prostriedok uplatnenia vlády nad svetom, resp. západom želalo nejakú *reconquistu*. Je napokon nemožné z tradovaných ceremoniálnych akklamácii usudzovať niečo o početnosti, sociálnom zaradení a náboženskom profile aklamátorov. Príslušné výpovede patria nesporne výhradne či takmer výhradne do dejín byzantského ceremoniálu.³²¹

Zaujímavejší doklad Lounghisovej hypotézy sa nachádza v poetickom panegyriku gramatika Prisciana na cisára Anastasia.³²² Pasáž tohto diela, ktorú možno označiť za „zahraničnopolitickú“, znie:

*„Haec propter celsi dominator maximus axis
Infestos uestris auertit ab arcibus hostes,
Quos furor iniustus uiolato foedere mouit,
Euphratis uasti prope maxima flumina raptim
Ex improviso latronum more ruentes.
Sed Deus in propriam cladem conuerterat illos,
Consiliisque tuis iustissima damna tulerunt.
Haec eadem cunctos, bello quicumque lacessunt
Imperii columen uestri pacemque, manebunt,
Vt sol oceano tollens mergensque iugales
Cernat Anastasii florere per omnia nomen :
Vtraque Roma tibi nam spero pareat uni
Auxilio summi, qui conspicit omnia, patris,*

320 Constantinus Porphyrius, *De caerim.* 1, 92 (s. 418-419): „ὀρθόδοξον βασιλέα τῆ οἰκουμένη“; „Ῥωμαίων βασιλέα τῆ οἰκουμένη“; „βασιλεῦ οὐράνιε, δὸς ἡμῖν ἐπίγειον ἀφιλάργυρον βασιλέα τῆ οἰκουμένη“. K tomu vid' LOUNGHIS 1984: 371n. (a náznakovo tiež 1989: 148). Tento bádateľ v prvej stati kladie dôraz na adjektívum ὀρθόδοξος, spájajúc snahu o *reconquistu* západu s ortodoxiou (pritom však malo podľa LOUNGHISA 1984: 375 ísť iba o „*prétexte politique*“!), je ale treba mať na zreteli, že z troch v prameni zaznamenaných variantov aklamácie ho obsahuje iba jeden. Práve preto by bolo sporné aj to, že máme za daným adjektívom tušiť narážku na neortodoxnú náboženskú politiku predchádzajúceho cisára Zénóna; takáto úvaha by však v prípade, že by sme tomuto adjektívu prikladali nejakú konkrétnejšiu relevanciu, bola podľa môjho názoru správnejšia než eventuálny Lounghisov zahraničnopolitický výklad. – Gramaticky nie najelegantnejšia je tretia verzia aklamácie, pretože obsahuje dva nepriame predmety v datíve; je nepravdepodobné, že by „ἡμῖν“ bolo beneficentom, kým „τῆ οἰκουμένη“ by vyjadrovalo pacienta slovesného deja implikovaného substantívom βασιλεὺς, tj. vládnuť. Jednak by sme potom očakávali v prípade pacienta genitív (alebo by sme museli pripustiť, že máme pred sebou hovorovú gréčtinu danej doby), jednak je „τῆ οἰκουμένη“ v predchádzajúcich dvoch variantoch aklamácie pravdepodobne nepriamym predmetom (beneficentom) nevyjadreného slovesa s významom „dať“. Máme preto v treťom prípade pomýšľať na nejakú textovú emendáciu?

321 Ako to demonštruje zmienka v klasickej TREITINGEROVEJ (1938: 165) práci. Bolo by samozrejme zaujímavé vedieť, do akej miery tieto aklamácie demonštrujú životnosť a rozšírenosť idey o cisárovi ako skutočnom vládcovi sveta v danej dobe, domnievam sa však, že s ohľadom na ich protokolárnu povahu je ich výpovedná hodnota nulová.

322 Uvádzaný LOUNGHISOM (1984: 374; 1989: 148). Podobne ako Lounghis vykladá pasáž aj VÁRADY (1984: 60): „*einem in Byzanz damals schon seit langem gängigen Anspruch Ausdruck gegeben*“.

Kľúčovým je pre nás verš 265 „*Vtraque Roma tibi nam spero pareat uni*“, ktorý je bohužiaľ vo viacerých smeroch problematický. Gramaticky ide o neklasickú konštrukciu; klasickú by v tomto prípade, po slovese *sperare*, mal predstavovať akuzatív s infinitívom, eventuálne aj vedľajšia veta s konjunktívom uvedeným spojkou *ut* alebo konštrukcia *fore ut* + konjunktív. Pri použití akuzatívu s infinitívom by bolo zrejmé, či ide o do budúcnosti smerované pranie („dúfam, že ťa oba Rímy budú poslúchať jediného“) alebo váhavé konštatovanie súčasného stavu („dúfam, že ťa oba Rímy poslúchajú jediného“).³²⁴ V druhom prípade by nezostávalo nič iné, než pripustiť, že Priscianus napriek trvajúcej Theodorichovmu panstvu nad Itáliou (a snáď práve s ohľadom naň) prezentoval Anastasia ako skutočného vládcu Ríma, čo by znamenalo, že ďalšie kroky proti Ostrogótom, napr. *reconquista*, boli v jeho očiach nepotrebné.³²⁵ Avšak aj pri danej gramatickej podobe verša, s ohľadom na prítomnosť zrejme optatívneho konjunktívu,³²⁶ je pravdepodobnejší výklad, že Priscianus vyjadroval iba nádej do budúcnosti.

Toto vyjadrenie nádeje na platnosť cisárovej vôle v oboch Rímoch však neobsahuje nič, čo by nás oprávňovalo k domnienke, že gramatik a literát Priscianus pomýšľal na jej vojenské presadenie v (staršom) Ríme,³²⁷ ovládanom barbarmi, napriek tomu, že okrem Lounghisa týmto spôsobom vykladajú verš aj ďalší autori.³²⁸

Nad rámec tohto konštatovania sa sotva dá povedať viac, je však možné ešte pozrieť sa na

323 Priscianus, *De laude Anast.* 254-267.

324 Lapidárne Chauvot v komentári k edícii Priscianus, *De laude Anast.* (s. 191): „*Littéralement, la phrase balance entre le souhait et l'affirmation.*“

325 Konjunktúra zostavovateľa edície z r. 1883 Baehrensa, spočívajúca v úprave „*nam*“, ktoré je v jedinom existujúcom rukopise tejto časti básne, na „*iam*“ (viď kritický aparát mnou použitej Chauvotovej edície Priscianus, *De laude Anast.*, s. 66, ktorá inak vo všeobecnosti z Baehrensovho textu vychádza), nech už bol pri nej motivovaný čímkokoľvek, bohužiaľ k rozhodnutiu interpretačnej dilemy neprispieva. Keby šlo o pranie, „*už*“ by tu stávalo budúcnosť do kontrastu s prítomnosťou. Keby sme pred sebou mali zdráhavé konštatovanie faktu, kládol by autor do kontrastu súčasnosť a menej príjemnú minulosť. Domnievam sa však, podobne ako zrejme aj Chauvot a *pace* VÁRADY (1984: 60, pozn. 102), že nie je dôvod zavrňovať rukopisné „*nam*“. Sporný verš v rukopisnej podobe slúži ako určité odôvodnenie, resp. bližšie určenie predchádzajúceho textu, ktorý sa týka budúcnosti (cf. „*manebunt*“ vo verši 262), čo by mohlo byť argumentom v prospech výkladu verša ako vyjadrenia nádeje, nie konštatovania faktu.

326 Sloveso „*spero*“ je zrejme iba voľnou vložkou. K rovnakému výsledku (pranie do budúcnosti) vedie ešte iná možná hypotéza, podľa ktorej sa vo verši uplatňuje elipsia *fore ut* (Lucie Pultrová 18. 2. 2012, písomná komunikácia).

327 Chauvotovo v komentárovej časti použitej edície Priscianus, *De laude Anast.*, s. 191 vyjadrené presvedčenie, že blízkosť verša 265 k zmienke o emigrantoch z Ríma (v. 242nn.) nás núti ho „*interpréter dans le sens d'une volonté de reconquête*“, je samé osebe pochybné. Keby sme aj pripustili, že „*Vtraque Roma tibi nam spero pareat uni*“ tľmočí v skutočnosti želanie týchto emigrantov (čo Chauvot *ibidem*: s. 191n. napokon popiera), neznamenalo by to nevyhnutne, že chceli od Anastasia dosiahnuť vojenskú intervenciu vo svojej niekdajšej vlasti. Priscianova všeobecná a opatrná formulácia ponechávala otázku konkrétnej formy uplatnenia cisárovej vôle v starom Ríme (a s ním azda eventuálne súviciaceho návratu exulantov či kompenzácie za ich v Itálii zanechané majetky) otvorenú.

328 WES 1967: 83: „*besteht das Verlangen – vorläufig nur ein Verlangen – nach einer Reconquista*“; zrejme tiež VÁRADY 1984: 60.

kontext kľúčového verša. Citovaná pasáž začína nie príliš explicitnou, ale vďaka zmienke o Eufrate (v. 257) pomerne jasnou narážkou na vojnu s Peržanmi v r. 502-505.³²⁹ Podstatné je, že Priscianus ju líči ako obrannú („*hostes, / Quos furor iniustus uiolato foedere mouit*“, v. 255n.) a že napriek vyzdvihovaniu porážky nepriateľov mu očividne stačí konštatovať, že ich útok bol odrazený („*uestris auertit ab arcibus*“, v. 255; „*damna tulerunt*“, v. 260). Autor nezašiel tak ďaleko, aby si v rozpore s realitou dovolil písať o zničení či podrobení agresorov.

Nasleduje konštatovanie, že rovnaký osud čaká každého, kto napadá ríšu (v. 261-262). Keby sa tu pomýšľalo na Ostrogótov,³³⁰ znamenalo by to, že Priscianus naozaj predvída vojenský konflikt s týmito „nájazdníkmi“ (nie však ich podrobenie, iba vypudenie). Veršu o Ríme však predchádza ešte jedna výpoveď: „*Vt sol oceano tollens mergensque iugales / Cernat Anastasii florere per omnia nomen*“ (v. 263-264). Pozoruhodná je už len preto, že obsahuje akýsi svetovládny tón. Je však možné danú pasáž interpretovať tak, že Priscianus viac či menej uvedomelo prechádza od motívu vojny k mierovému šíreniu a uznávaniu cisárovej autority: vojenská porážka stihne aj ostatných útočníkov, aby bolo Anastasiovo meno známe po celej zemi. Povešť víťaza nad niektorými odvážlivcami, medzi ktorých nemusia patriť Ostrogóti,³³¹ mu zabezpečí dostatočnú

329 K základným údajom o nej viď napr. STEIN 1949: 93-101. HAARER (2006: 275 a 277) v snahe datovať panegyrik do r. 502, tj. pred vypuknutie vojny s Peržanmi, vzťahuje túto zmienku na porážku arabských nájazdníkov. Tento výklad (ktorý sa objavil už začiatkom 19. storočia u Endlichera, viď k tomu CHAUVOT 1977: 541, pozn. 13) nie je možné celkom vylúčiť, nezdá sa mi však pravdepodobné, že by Priscianus venoval takúto pozornosť Arabom, zvlášť ak začiatkom r. 502 vojna s Peržanmi prinajmenšom už hrozila (k tomu cf. tiež to, čo o závere panegyriku píše samotný HAARER 2006: 274). Prijatie hypotézy, že sa tu naráža naozaj na vojnu s Perziou, však samozrejme neimplikuje datovanie panegyriku do r. 513, proti ktorému sa Haarer stavia a ktoré s ďalšími argumentmi obhajuje CHAUVOT (1977; tiež v komentárovej časti edície Priscianus, *De laude Anast.*, s. 98-107). Báseň mohla byť napísaná aj krátko po vojne alebo v jej priebehu (tak by sa vysvetlilo, že jej ako neukončenej Priscianus radšej nevenoval príliš veľkú pozornosť). To by bolo možné zmieriť aj s CAMERONOVÝM (1974: 315 a 316) a HAAREROVÝM (2006: 275 a 277) trvaním na veľkom význame, ktorý panegyrik prikladá problémom s Isaurami a zrušeniu *chrysargyra*, udalostiam teda pravdepodobne nie príliš časovo vzdialeným. Na druhej strane nie je možné ignorovať skutočnosť, na ktorú upozorňuje CHAUVOT (1977: 545; tiež v komentári k Priscianus, *De laude Anast.*, s. 101): verš 300 („*Quem uidit ualidum Parthus sensitque timendum*“) jasne prezentuje Hypatiovu aktivitu voči Peržanom ako ukončenú, čo znamená, že text musí postdatovať jeho odvolanie z perzského frontu r. 503. Vzťahovať túto výpoveď na „*Anastasius' hardline stance*“ voči Peržanom ešte pred vypuknutím vojny, ako to robí HAARER (2006: 275), je absurdné, reč je explicitne o Hypatiovi a musí byť podložená nejakým konkrétnym faktom, nepochybne jeho velením v r. 503, inak by jeho uvádzanie ako postrachu Peržanov na mieste cisára bolo, obzvlášť v panegyriku na druhého uvedeného, nanajvýš nemiestne.

330 Tak VÁRADY 1984: 60, pozn. 102.

331 Ktorí nie su v panegyriku nikde zmienení, ani Priscianus, *De laude Anast.* 298-300 ich medzi nepriateľmi ríše nemenuje, sotva patria medzi tu uvedené „*Scythicas gentes*“, ktoré majú byť odrážané „*ripis ... ab Histri*“. To, či sa tu naráža na prebiehajúce udalosti, resp. prítomnosť, je sporné. Pozitívne na otázku odpovedá CHAUVOT (1977: 545; tiež v komentárovej časti edície Priscianus, *De laude Anast.*, s. 101), zatiaľ čo HAARER (2006: 273) interpretuje prítomný čas slovesa „*depellit*“ ako výraz „*ividness in past situations*“. Problémovosť druhého výkladu spočíva v tom, že vzápätí nasleduje v perfekto formulovaná výpoveď, pričom obe sa vzťahujú na tú istú osobu. Použitie rôznych časov pre dve minulé akcie tej istej osoby v tom istom súvetí by bolo pravdepodobne nenáležitú. Význam tejto konštrukcie je podľa mňa nasledujúci: minulý čas verša „*Quem uidit ualidum Parthus sensitque timendum*“ prezentuje pôsobenie Hypatia vo vojne s Peržanmi ako minulosť, čo je s ohľadom na jeho nepríliš úspešný koniec pochopiteľné; latinský prézens vo formulácii „*Qui Scythicas gentes ripis depellit ab Histri*“ funguje ako faktická obdoba gréckeho perfekta: na základe určitého niekdajšieho Hypatiovho úspešného vojenského zásahu proti Bulharom, hoci nám bližšie neznámeho a inak nedoloženého, Priscianus usudzuje, že

autoritu nato, aby sa pred ním sklonil celý svet, oi. starý Rím, implikovaný hneď v nasledujúcom, pre nás kľúčovom, verši.³³²

Veta zo záveru básne „*Barbariaeque ferae capiant iuga uera subactae*“³³³ taktiež môže, ale nemusí svedčiť o Priscianovom pomýšľaní na dobytie Itálie. Je nápadné, že o „*iuga*“ sa zdôrazňuje, že majú byť „*uera*“. Naráža tu autor na akési „nepravé jarmá“, iba nepriamu podriadenosť Theodoricha cisárovi? Je nutné pripustiť, že pri výbere slov Priscianus nemusel sledovať túto či podobné hlbšie úvahy, v závere panegyriku mali emfaticky „*skutočné jarmá*“ rovnako veľké či malé oprávnenie ako „*barbarské zvery*“.³³⁴ Je taktiež nemožné rozhodnúť, či má adjektívum „*subactae*“, keby sa naozaj týkalo Ostrogótov a nie napr. drancovateľov Balkánu, implikovať vojenský charakter aktu podrobenia.

Priscianus vo svojom panegyriku nepochybne píše o nejakej novej či obnovenej reálnej autorite Anastasia nad starým Rímom. Pravdepodobne tiež naznačuje, že je vecou budúcnosti. O tom, ako si presadenie Anastasiovej autority v Itálii predstavoval, však jeho báseň nevytvorí a narážky na vojenské podrobenie Ostrogótov, ktoré by sme tam mohli vidieť, sú – ostatne v súlade s výslovným oslovením implikovaným adresátom, ktorým je cisár, a žánrovým zaradením textu – dostatočne ambivalentné a nekonkrétne nato, aby sme o ich skutočnej existencii v texte mohli mať značné pochybnosti.³³⁵

Lounghisova teória, že program *reconquisty* existoval medzi ortodoxným elitami Konstantinopole či ríše už pred Iustinianom, nemá preto dostatočnú oporu v prameňoch.³³⁶

Hypatius naďalej pôsobí ako *memento*, ktoré nájazdníkov drží vo vzdialenosti od Dunaja. K Hypatiovi a prameňom cf. vo všeobecnosti PLRE II: 577-581. *Scythicae gentes* tu teda podľa mňa neznačia vojská revoltujúceho Vitaliana, ako tomu chce v umnom, napriek tomu však nie celkom presvedčivom výklade CHAUVOT 1977: 546-549 (tiež v komentári k edícii Priscianus, *De laude Anast.*, s. 103-106); naráža sa tu na nájazdy Bulharov spoza Dunaja medzi r. 493 a 502, ako to predpokladá CAMERON (1974: 314n.) a v nadväznosti na neho HAARER (2006: 273 a 277).

332 Aj keď teda podľa môjho názoru zo zmienky o Ríme v danom kontexte definitívne nevyplýva, že Priscianus pomýšľal na *reconquistu*, predsa len je „zahraničnopolitický“ a vojenský obsah veršov 254-262 dostatočnou indíciou toho, že zmienka o Ríme nemôže byť narážkou na konflikt medzi Anastasiom a pápežom. Za nenáboženský výklad pasáže sa prihovára naposledy v nadväznosti na Coynea HAARER (2006: 273n.); ako je snáď s ohľadom na citované verše a rozbor jasné, AMORYHO (1997: 139, pozn. 169) tvrdenie „*this section refers specifically to religion*“ je nepodložené a scestné.

333 Priscianus, *De laude Anast.* 311.

334 Cf. HAARER 2006: 274, pozn. 8: „*Priscian may also have meant the final lines of his panegyric to be nothing more than a general hope and prayer for the good fortune of the emperor.*“

335 Je pozoruhodné, že rukopis, ktorý zachoval celý text panegyriku, obsahuje na jeho konci poznámku „*Expliciunt laudes ... anastasiū isaurici et parthici et gothici uictoris...*“ (viď kritický aparát použitej edície Priscianus, *De laude Anast.*, s. 68). Je zrejme, že ju musel napísať niekto o dobových reáliách dobre informovaný, možno pisár ešte šiesteho storočia (rukopis samotný je zo siedmeho/ôsmeho alebo ôsmeho/deviateho storočia; viď úvod k edícii Priscianus, *De laude Anast.*, s. 54), pretože o Gótoch text vôbec nehovorí. A tento pisateľ naznačuje, že Anastasios Gótov porazil či si ich podrobil. Ak mohol neznámy dobre informovaný pisateľ takto veľkoryso interpretovať či eventuálne prepisovať históriu, mohol zrejme aj Priscianus vysloviť pranie, aby Anastasia poslúchali oba Rímy, bez hlbšej predstavy o tom, čo by sa pre jeho naplnenie malo udiat’.

336 Cf. lapidárne *dictum* AMORYHO (1997: 139, pozn. 169): „*reconquest ideology, otherwise totally absent in Anastasius’s reign*“. Lounghisovo zúženie miazofytizmu cisárov na zdržovaciú taktiku v zahraničnej politike (viď pozn. 337) a jeho interpretáciu ostrogótsko-byzantského konfliktu a fransko-vizigótskej vojny na začiatku

Zavrhnúť ju však môžeme aj z iného dôvodu: nevierohodne, príliš schematicky spája náboženstvo a politiku. Je azda mysliteľné, že ortodoxný konstantinopolský senátor mohol byť svojim vierovyznaním motivovaný k tomu, aby usiloval o oslobodenie ortodoxného obyvateľstva Itálie od nadvlády ariánskeho kráľa, nie je to však natoľko samozrejmé, aby sme si tým mohli byť istý bez náležitých dokladov. Loughis tiež predpokladá, že „*imperial Monophysitism ... is nothing more than tactics in order to avoid direct involvement in the West*“.³³⁷ Táto idea je však nešťastná a sotva prijateľná. Jednak je ťažko predstaviteľné, že by miafyzitizmus ako teologický smer, ak aj nie ako výraz komplexnejšej sociálnej identity (ktorú však nemôžeme hľadať v Konstantinopoli, ale nanajvýš v Egypte a Sýrii), bol obsahoval niečo, čo by na rozdiel od ortodoxie bolo mohlo odôvodňovať zdržanlivú politiku voči ariánskym barbarom na západe. Z teologického hľadiska zrejme neexistoval dôvod, prečo by miafyzita musel alebo chcel podporovať *reconquistu* západu v miere menšej než chalkédonián. Okrem toho je redukovanie miafyzitizmu na „zdržovaciú taktiku“ v jednej oblasti zahraničnej politiky sotva niečím iným než iba výrazom modernej neschopnosti brať christologické otázky vážne. Napokon je veľmi odvážne predpokladať, že ten či onen cisár, keby aj bol dostatočne „moderným“ človekom nato, aby náboženstvo vnímal výhradne ako nástroj politiky, bol ochotný podstupovať všetky vnútropolitické problémy vyplývajúce zo svojho miafyzitizmu len preto, aby mu jeho vierovyznanie poskytovalo argument v prospech odkladania intervencie na západe.

9. Problematika Marcellinovej *Kroniky* ako nepriameho dokladu plánu *reconquisty*

Nedávno sa Iustinianovou koncepciou *reconquisty* západu či konkrétnejšie Itálie zaoberal A. Goltz, reagujúc pritom predovšetkým na novšie názory, odmietajúce existenciu (územnej) *restauratio imperii* vôbec alebo aspoň pred koncom vojny s Vandalmi.³³⁸ Dospieva k záverom, že pri nástupe Iustina I. na trón jeho synovec Iustinianos reštauračný plán ešte nemal,³³⁹ že ho však sformoval krátko po r. 523.³⁴⁰

Goltz svoj druhý záver opiera najmä o interpretáciu prvého vydania Marcellinovej *Kroniky*,³⁴¹

šiesteho storočia ako boja medzi ortodoxným/rímskym/ekumenickým a ariánskym blokom a ako prvého pokusu Konstantinopole o *reconquistu* západu (LOUNGHIS 1984: 372-374) stručne kritizuje tiež PROSTKO-PROSTYŇSKI (1994: 12, pozn. 5): ani tento autor vraj „*could not find any sources which would support his view*“, hoci Loughisom uvádzané doklady sám explicitne nerozoberá.

337 LOUNGHIS 1989: 150; cf. tiež *ibidem*: s. 148 („*Monophysitism could be the best tactics for an emperor to avoid or to postpone western adventures*“) a 149 („*imperial Monophysitism postpones Orthodox plans for an armed Reconquista*“).

338 Vo všeobecnosti ide o GOLTZA (2008: 92-116, 156-176); stručnejšie cf. tiež GOLTZ 2007. Konkrétne k názorom odporcov teórie *restauratio imperii* (Noethlichs, Meier): GOLTZ 2008: 94 a 158n. a 2007: 46.

339 GOLTZ 2008: 107-108 a 159.

340 GOLTZ 2008: 110-111, 157-158, 164-165.

341 Vedľajším argumentom, ktorý som v jeho texte objavil, je Theodorichov príkaz k výstavbe flotily; GOLTZ

ktoré presvedčivo datuje do doby po r. 523.³⁴² Nadväzuje pritom na skorší Krautschickov výklad,³⁴³ ktorého jadrom je nasledujúci text: „*Nur in seine [Justinians – J. B.] Konzeption der Wiedereroberung des Westens paßt die Tendenz der Interpretation [von Odovacars Staatsstreich – J. B.], die sich gegen die faktische Machtstellung des Gotenkönigs in Italien und – zu Ende gedacht – aller anderen Germanenkönige des Westen richtet: deshalb die Bezeichnung Odovacars als Rex Gothorum, deshalb der Nachdruck auf der formalen Machtübernahme des Germanenkönigs in Italien – in Rom (!), deshalb die Vernachlässigung des legitimen Kaisers Nepos, deshalb die Betonung auf der Abschaffung des Schattenkaisertums und ... das halbe Eingeständnis der gerade von Ostrom kaum jemals formell anerkannten staatlichen Souveränität von Odovacars Reich.*“³⁴⁴

Goltz túto hypotézu preberá a obohacuje ju len o niekoľko ďalších aspektov: Marcellinus líči Theodosia I. ako modelového cisára, pričom zmieňuje aj jeho boj proti barbarom, barbarov všeobecne a Theodoricha vykresľuje výhradne negatívne (aj v morálnom slova zmysle), čím sa v prípade ostrogótskeho kráľa odlišuje od skorších byzantských autorov, ktorí o Theodorichovi písali pozitívne.³⁴⁵

(2008: 166) ho uvádza preto, aby doložil, „*daß aus ostgotischer Perspektive von Byzanz auch eine militärische Bedrohung ausging*“. Aj keby tomu tak bolo, významným zostáva, že nasledujúcich desať rokov k žiadnej byzantskej vojenskej intervencii nedošlo, takže je nemožné doložiť, že ostrogótske či Theodorichove obavy boli oprávnené (zhoršenie byzantsko-ostrogótskych vzťahov po r. 523 samozrejme nepopieram). Domnievam sa však, že GOLTZ (2008: 112, incl. pozn. 111; 2007: 53n., incl. pozn. 77) interpretuje text prameňa (všeobecne Cassiodorus, *Var.* 5, 16-20) príliš veľkoryso. Výpoveď „*decrevimus mille interim dromones fabricandos assumere, qui et frumenta publica possint convehere et adversis navibus, si necesse fuerit, obviare*“ (Cassiodorus, *Var.* 5, 16, 2) svedčí podľa môjho názoru len o tom, že Theodorich chcel vybudovať flotilu použiteľnú na obchodné i vojenské účely; použitie vo vojne tu je ale zreteľne označené ako hypotetické. Po loďstve ostrogótsky kráľ túžil už údajne dlho predtým (*ibidem*: „*Cum nostrum igitur animum frequens cura pulsaret naves Italiam non habere...*“), takže je kauzálne spájanie príkazu k jeho vybudovaniu s vyostrenými vzťahmi s ríšou po r. 523 problematické. Nanajvýš je na základe tohto prameňa nutné uznať, že pre Theodoricha bolo loďstvo, pokiaľ ide o zahraničnú politiku či vojenstvo, prestížnou či demonštratívnu záležitosťou („*quod et armatis aptum et congruum probatur esse commerciis, ut, qui peregrinas classes optabamus aspicere, nunc mittamus aliis provinciis et terrorem pariter et decorem*“, Cassiodorus, *Var.* 5, 17, 2). Zdá sa mi, že ak máme poznámku o Theodorichovej niekdajšej túžbe vídať cudzie lode vzťahovať nielen na obchod, ale aj na vojenstvo, šlo o snahu zabezpečiť si ochranu na mori potom, čo nebolo možné ďalej počítať s pomocou vandalskej flotily po Childerichovom nástupe na vandalský trón. Nasledujúci text („*Ornasti rem publicam tua institutione reparatam. non habet quod nobis Graecus imputet aut Afer insultet.*“) nemenuje *pace* GOLTZ (2008: 112, pozn. 111) „*die potentiellen Gegner*“, ale porovnáva takpovediac kvalitu o loďstvo obohateného štátu s vandalskými a ríšskymi pomermi; cf. prvú (Goltzom necitovanú) vetu a slovesá „*imputet*“ („by vyčítal“) a „*insultet*“ („by napadol“, v danom kontexte evidentne verbálne, tj. taktiež „by vyčítal, hanil“) v druhej.

342 GOLTZ 2007: 54-55 a 2008: 112-114. O domnelej nevyhnutnosti datovať prvé vydanie Marcellinovej *Kroniky* do doby krátko po nástupe Iustina I., ktorou dielo končilo, je možné pochybovať v každom prípade. Avšak Goltz prináša aj závažný konkrétny pozitívny argument pre neskoršiu dátáciu: spis uvádza dobu trvania pontifikátu pápeža Hormisda, ktorý zomrel r. 523. Domnievam sa však, že je nutné túto dátáciu posunúť až na dobu po nástupe Iustiniana na trón, tj. do roku 527 alebo neskôr (viď pozn. 801).

343 KRAUTSCHICK 1986: 366, 368-369, 371. Tento autor ale sám za mnoho vďačí VÁRADYMU (1976: najmä 475-479), ktorý (s. 478) Marcellinov výklad (resp. výklad jeho domnelého prameňa Eustathia z Epifaneie) o konci západnej ríše považuje za „*Auftakt zur Restaurationspolitik Justinians.*“

344 KRAUTSCHICK 1986: 368.

345 Príslušný výklad: GOLTZ 2008: 91-94, 95-99, 103, 156-158, 166; odkaz na Krautschicka: *ibidem*: 93; Theodosius I. u Marcellina: *ibidem*: 95; barbari u Marcellina: *ibidem*: 95n., incl. pozn. 44; odlišnosť Marcellinovho líčenia Theodoricha oproti skorším autorom: *ibidem*: 156-157. Cf. tiež GOLTZ 2007: 45-51.

Marcellinov odpor k barbarom pravdaže nedokazuje obdobný Iustinianov postoj a predovšetkým vôbec nesvedčí o tom, že Iustinianos, ak mu aj bol Theodorich trŕnom v oku, v dobe napísania Marcellinovej *Kroniky* plánoval vojenský útok na Theodoricha či kráľovstvá barbarských vládcov všeobecne. Jedna z ústredných téz Goltzovej monografie, rozpor medzi v zásade pozitívnym obrazom Theodoricha u skorších byzantských autorov a jeho negatívnym vyličením u Marcellina a Ióanna z Antiocheie, je pozoruhodná a s istým zlomom vo vnímaní Theodoricha naozaj je možné počítať,³⁴⁶ ale keby sme aj pripustili, že obaja menovaní historici recipovali konkrétne Iustinianov odpor ku kráľovi Ostrogótov, stále by platilo, že cisársky plán *reconquisty* Itálie okolo r. 525 to ešte nedokazuje.

Lepším argumentom v prospech Iustinianových protiostrogótskych či protibarbarských vojenských plánov je poukaz na Marcellinovo vyličené Theodosia I. ako vzorového cisára na samom začiatku *Kroniky*, cisára, ktorý bol nanajvýš zbožný a zároveň porazil barbarov; podľa Goltza „*dürfte Marcellinus hier im Sinne Justinians ein Herrscherideal propagieren, in dessen Tradition der Illyrer als Kaiser stehen wollte.*“³⁴⁷

Goltz si je vedomý toho, že Marcellinus na danom mieste čerpá z Orosia, podotýka však, že „*hätte sie [Würdigung des Orosius – J. B.] der Chronist nicht aufgreifen müssen. Marcellinus verkürzt sie auf die zentralen Aussagen und erhebt Theodosius zum Idealkaiser des Ostens.*“ Domnievam sa však, že Goltz sa dopustil v týchto súvislostiach pomerne závažného skreslenia Marcellinovho textu a pomeru k Orosiovi.

Verbálne približne rovnaké hodnotenie Theodosia, ako je Marcellinovo „*omnibusque Orientalibus principibus praeponeendus*“³⁴⁸ Orosiov text skutočne neobsahuje,³⁴⁹ ale vecný základ k vyzdvihnutiu Theodosia ako najlepšieho z východných cisárov Marcellinus vo svojom prameni zrejme predsa len našiel. Orosius totiž o tomto cisárovi píše: „*in fidei sacramento religionisque cultu sine ulla comparatione praecessit*“³⁵⁰

Dôležitejšia než táto korekcia Goltzovej úvahy o Marcellinovej nezávislosti na Orosiovi je nutnosť všimnúť si, že Orosius vyzdvihuje ako Theodosiovo unikum medzi cisármi alebo dokonca ľuďmi všeobecne jeho starostlivosť o obsah viery a kult, avšak už nič ďalšie. A totožný obsah má podľa môjho presvedčenia aj Marcellinovo postavenie Theodosia na piedestál.³⁵¹ Tomu nasvedčuje

346 K Theodorichovi u Ióanna z Antiocheie cf. (súhrne) GOLTZ 2008: 155-157; prégnantná formulácia ústrednej tézy: *ibidem*: 156 a 157 („*dieser von der Forschung bisher nicht wahrgenommene, gravierende Wandel in der Wahrnehmung und Bewertung Theoderichs*“).

347 GOLTZ 2007: 48 a 2008: 95.

348 Marcellinus ad a. 379.

349 Orosius 7, 34-35.

350 Orosius 7, 34, 3.

351 Rovnako chápe obsah Theodosiovej chvály u Marcellina CROKE (2001: 96 a 1995: 56 [tu s odkazom na ďalšie pramene dokladajúce jeho „*Byzantine reputation*“, hoci aj bez hlbšieho rozboru]).

rozdelenie Marcellinovho textu, bez ohľadu na to, či je na Orosiovi závislý alebo nie. Hodnoteniu „*omnibusque ... praeponendus*“ nepredchádza nijaká narážka na Theodosiove vojenské úspechy proti barbarom, iba slová „*vir admodum religiosus et catholicae 'ecclesiae propagator'*“.³⁵² Po vyzdvihnutí zbožného a pravoverného Theodosia nasleduje poznámka: „*nisi quod Marcianum tertium post se principem imitatore habuerit*“, ktorá s veľkou pravdepodobnosťou vedie k rovnakému poznatku. Z práve citovaného miesta ani z poznámky, začlenenej do Marcellinovho záznamu o Markianovej smrti³⁵³ nevyplýva, v čom podľa Marcellina spočívali kvality tohto panovníka. Nič však nenasvedčuje tomu, že by mu tento kronikár pripisoval nejaké zásluhy o boj s barbarmi.³⁵⁴ A hoci u Marcellina rovnako málo čítame o Markianovom podiele na zvolaní chalkédonského koncilu, predsa len je pravdepodobné, že ak sa označenie Markiana za cisára nasledujúceho Theodosiov príklad na niečom konkrétnom zakladá, je to práve jeho podpora ortodoxie vo forme usporiadania koncilu.

Posledná Marcellinova poznámka v zázname k r. 379, týkajúca sa Theodosiových víťazstiev nad barbarmi, tak jednak nesúvisí s vyzdvihnutím tohto cisára, jednak je na danom mieste zrejme iba z praktických dôvodov.³⁵⁵ Domnievam sa, že nie je preto možné tvrdiť, že Marcellinus uvádza na prominentnom mieste dva aspekty podstatné pre Iustinianovo pochopenie vlastnej úlohy. Ak Marcellinus na začiatku svojho kronikárskeho líčenia naozaj reflektuje Iustinianov program, ten obsahuje iba jediný bod: byť a vládnuť ako „*vir admodum religiosus et catholicae 'ecclesiae propagator'*“.

Ak prejdeme od Goltzových na rozbore Marcellinovho textu založených podporných argumentov v prospech existencie plánu vojenskej *restauratio imperii* už okolo r. 525 ku Krautschickovmu výkladu Marcellinovej interpretácie italských udalostí r. 476, na ktorom predovšetkým svoju teóriu vystaval aj Goltz,³⁵⁶ musíme konštatovať, že tento výklad nedokazuje,

352 Marcellinus ad a. 379.

353 Marcellinus ad a. 457: „*Marcianus imperator bonis principibus conparandus...*“.

354 Cf. obsah záznamov Marcellinus ad a. 450-457. O nejakom podiele Markiana na protihunskej politike, na ktorý by sa dalo pomýšľať najskôr, tu nečítame nič.

355 Marcellinus ad a. 379 (i ďalej) sa jednak evidentne držal postupu výkladu Orosius 7, 34, 2-5 (i ďalej), jednak zrejme dával údaj „*magnis multisque proelis vicit*“, doslova prevzatý z Orosius 7, 34, 5, s pomocou iného prameňa (podľa CROKEA 1995: 56 šlo o konstantinopolské anály), takže prirodzene ani nemal inú možnosť, než zaradiť Theodosiove víťazstvá do tej istej rubriky ako jeho nástup na trón.

356 Aj BJORNLIIE (2009: 148), ktorý Goltzov či Krautschickov výklad zrejme nepozná, hovorí o „*the invention of 476 as the fall of the western empire as a piece of propaganda originating at Justinian's court during his wars of re-conquest*.“ Argumenty však pre to nepodáva, odkazuje len všeobecne na CROKEA (1983), ktorý nič podobného nepostuluje, zdôrazňuje iba to, že výklad r. 476 u Marcellina predstavuje čisto východorímsku, nie pôvodne italskú (ako tvrdil WES 1967) perspektívu (viď predovšetkým CROKE 1983: 114-115). Aj samotný GOLTZ (2007: 42; 2008: 99), ktorý tak samozrejme zvyšuje svoje bádateľské zásluhy, zdôrazňuje, že Croke považoval Marcellinom doloženú interpretáciu r. 476 a jeho následkov za všeobecne na východe rozšírené hodnotenie (v skutočnosti to tak ale, zdá sa, nie je prinajmenšom u CROKEA 2001: 193 [„*may well constitute his own considered view*“] a 195 [„*indication of the narrower imperial view*“]). Ku Krautschickovi, Goltzovi a Bjornliemu možno pripojiť taktiež HALSALLA (2007: 291): „*an ideology emerged that stressed the loss of the west – the first references to the 'fall of the Roman Empire' belong to this period*“. Tento bádateľ opäť odkazuje

iba postuluje, že Marcellinova interpretácia zapadá výhradne do plánu *reconquisty*.³⁵⁷ Rovnako dobre si vystačíme s domnienkou, že snaha o deligitimizáciu Theodorichovho panstva nad Rímom či Itáliou vychádzala z Iustinianovej osobnej nechuti k ostrogótskemu kráľovi bez toho, aby cisár plánoval útok na neoblúbeného barbara. Domnievam sa, že nie je nevyhnutné ist' nad rámec tohto konštatovania, avšak napriek tomu považujem za vhodné spochybnit' jednotlivé čiastkové tvrdenia, ktoré Krautschick prináša.

Pasáž Marcellinovej *Kroniky*, o ktorú pritom ide, znie:

*„Odoacar rex Gothorum Romam optinuit. Orestem Odoacar ilico trucidavit. Augustulum filium Orestis Odoacer ... exilii poena damnavit. Hesperium Romanae gentis imperium, quod septingentesimo nono urbis conditae anno primus Augustorum Octavianus Augustus tenere coepit, cum hoc Augustulo periit, anno decessorum regni imperatorum quingentesimo vigesimo secundo, Gothorum dehinc regibus Romam tenentibus.“*³⁵⁸

Krautschick i Goltz kladú veľký dôraz na to, že Odoakra Marcellinus neprávom označil ako kráľa Gótov. Ide podľa nich o zámerný a ideologicky inšpirovaný krok, ktorý postavil na jednu rovinu Odoakra a Theodoricha ako nelegitímnych, barbarských vládcov Itálie,³⁵⁹ pretože Theodorichovi ako vládcovi Marcellinus nepriznáva cisársku legitimitáciu.³⁶⁰

Odoakar osobne bol zrejme durínsko-skirského pôvodu.³⁶¹ V tomto smere sú však výpovede prameňov nejednoznačné a rôznorodé, ako priznáva aj Goltz.³⁶² Pretože Marcellinus označuje ako Gótov skupinu, ktorej Odoakar vládol, mala by sa pozornosť v skutočnosti zamerať nie na Odoakra, ale na barbarské *gentes*, s pomocou ktorých sa chopil faktickej moci v Itálii. V tomto smere poskytuje exaktne vyzerajúce a preto dôveryhodne pôsobiace údaje Iordanes, čerpajúci paradoxne

iba všeobecne na Crokeovu analýzu, čo ukazuje, že jej potenciál priviesť viacero autorov k rovnakému záveru je veľký. Dúfam však, že v nasledujúcom texte bude dostatočne presvedčivo ukázané, že samotný obsah Marcellina ad a. 476 je interpretovaný všetkými týmito autormi incl. CROKEA 1983: 86: („*that the western empire no longer existed*“) nesprávne. Zdá sa navyše, že CROKE (*ibidem*) predpokladal, že agitácia v prospech *reconquisty* začala až po sformulovaní názoru, že západná ríša neexistuje, takže spojitost' týchto dvoch javov aj pozitívne popieral. Crokea a Krautschicka recipuje tiež AMORY (1997: 139).

357 Ako tvrdí KRAUTSCHICK (1986: 368).

358 Marcellinus ad a. 476.

359 KRAUTSCHICK 1986: 366; GOLTZ 2008: 98-99.

360 Explicitne na to upozorňuje iba GOLTZ (2008: 99), nie však už Krautschick. Nie je mi celkom jasné, akú má tento Goltzov argument relevanciu, ak ten istý autor predpokladá, že k výslovnému povereniu Theodoricha výpravou proti Odoakrovi a vládou nad Itáliou reálne naozaj nedošlo (viď s. 118).

361 Tak napr. MACBAIN (1983: 325) a DEMANDT (2007: 211) podľa údajov o Odoakrovom bratovi (*Suda* K 693 [s. III, 53]). Na základe identifikácie Odoakrovho otca s Hunom Edekónom sa KRAUTSCHICK (1986: 345-345) stavia za hunsko-skirský pôvod; proti tejto identifikácii však pomerne presvedčivo argumentuje MACBAIN (1983: 325).

362 GOLTZ 2008: 98n., pozn. 53.

pri uvedení Odoakra na scénu z Marcellinovho záznamu k r. 476: Odoakar bol podľa neho „*genere Rogus Thorcilingorum Scirorum Herolorumque turbas munitus*“,³⁶³ resp. „*Torcilingorum rex habens secum Sciros, Herulos diversarumque gentium auxilios*“.³⁶⁴ Moderná syntéza preto hovorí o Heruloch, Skiroch a Durínkoch,³⁶⁵ avšak pravde bude zrejme bližšie L. Várady, ktorý počíta s ešte pestrejšou paletou rôznych etnických skupín pod Odoakovým velením, ostatne v súlade s uvedeným miestom Iordanových *Getica*.³⁶⁶

Máme zoči-voči takejto komplexnej situácii, keď Durink či Skir Odoakar stál na čele oddielov, ktoré nebolo možné poľahky subsumovať pod jedno etnické označenie, predpokladať, že Marcellinus, žijúci v Konstantinopoli polstoročia po Odoakovom prevrate v Itálii a približne tridsať rokov po jeho smrti, mal v každom prípade v tomto smere presné a jednoznačné informácie? Iordanes, píšuci ešte o štvrtstoročia neskôr, nám samozrejme dokázal, že diferencovanejší obraz zloženia Odoakovho vojska bolo aj s časovým odstupom a v Konstantinopoli možné podať (bez ohľadu na to, či jeho informácie akceptujeme ako relevantné). Je však podľa môjho názoru zrejmé, že bez zvláštnej motivácie k získavaniu informácii o Odoakovom pôvode a etnickom charaktere jeho vojska, akou v Iordanovom prípade zrejme bola jeho práca na spise o dejinách Gótovej, sa konstantinopolský autor, akým bol Marcellinus, neunúval od posolstiev z Itálie, pamätníkov v Konstantinopoli alebo z eventuálnych starších literárnych zmienok (o ktorých existencii je ale možné pochybovať) prevziať do svojho spisu podrobné a správne údaje o niekdajšom vládcovi Itálie. Odoakar bol v Konstantinopoli samozrejme známy,³⁶⁷ nie však nevyhnutne príliš dobre, k čomu by okolo r. 525 nepochybne prispievalo aj to, že už patril minulosti. Jeho označenie ako kráľa Gótovej u Marcellina však smeruje nie k jeho osobe, ale k silám, ktoré ho priviedli k panstvu v Itálii, a o tých zrejme nemohli mať celkom jasnú predstavu už ani italskí súčasníci r. 476, nieto ešte konstantinopolská elita alebo subelita o polstoročia neskôr.

Na možnú Krautschickovu či Goltzovu námietku, že problémy, ktoré s výstižným označením Odoakra či jeho vojska súčasníci a neskoršie generácie (*nota bene* až do súčasnosti) mali, ešte nevysvetľujú, prečo Odoakra a jeho podporovateľov Marcellinus dal do spojitosti s Gótmami, ktorí v jeho vojsku podľa dostupných informácií nefigurovali, je možné nájsť odpoveď u Prokopia, ktorý píše: „*V minulosti existovalo mnoho ďalších gótskych kmeňov a i v súčasnosti existuje, zo všetkých*

363 Iordanes, *Romana* 344.

364 Iordanes, *Getica* 242.

365 DEMANDT 2007: 213.

366 VÁRADY 1984: 33, cf. 30 a 14 („*Barbarendkonglomerat*“).

367 Tak GOLTZ (2008: 98n., incl. pozn. 53 a 54). – Skôr opačného názoru je VÁRADY (1984: 53, pozn. 79: „*verhältnismäßige Unbekanntheit im Osten*“), ktorý však podobne ako Goltz nevníma problematiku v potrebnej šírke, zanedbávajúc napr. jej chronologickú dimenziu, a interpretuje označenie „*rex Gothorum*“ chybné ako Odoakrovu „*ethnische Bestimmung*“. Skutočnosť, o ktorú mu ide, však platí: osobne Odoakra v Konstantinopoli zrejme poznal málokto, sotva napr. cisári Zénón či Anastasios.

najväčšie a zmienky najhodnejšie sú však Góti, Vandali, Vizigóti a Gepidi. ... Sú takí, ktorí tieto kmene nazývali getskými. Tie všetky sa medzi sebou rôznia prostredníctvom označení, ako bolo povedané, ničím iným sa ale od ostatných nelíšia.³⁶⁸

Prokopios tak dokladá, že v polovici šiesteho storočia existovala v Konstantinopoli predstava skupiny gótskych kmeňov, do ktorej spadali oi. Góti (= Ostrogóti) a Vizigóti. Je predpokladom pomerne neproblematickým, hoci nedokázateľným, že tento koncept bol aspoň trochu staršieho data,³⁶⁹ takže ho mohol poznať už Marcellinus či prípadný iný pôvodca výkladu o udalostiach r. 476, ktorý Marcellinus recipoval,³⁷⁰ čo nás vedie k hypotéze, že pomenovanie masy vojakov z rôznych germánskych etnických či jazykových skupín, o ktorú sa Odoakar opieral, ako *Gothi* predstavuje o tento koncept gótskych kmeňov sa opierajúce riešenie terminologických problémov, ktoré jej zloženie, ostatne sotva príliš známe, už súčasníkom pôsobilo. Prokopios vďaka tomu, že sa uspokojil s označením „Γοτθικά ἔθνη“ pre onen širší konglomerát a nepoužil nejaké *ethnikon*, mohol aj morfológicky odlišiť pojmy Γοτθικός (adjektívum v označení celku) a Γότθοι (substantívum aplikované na jednu skupinu).³⁷¹ No Marcellinus, ktorý sotva mohol mať v danom kontexte záujem o ťažkopádny opis ako ***rex Gothicarum gentium*, sa uchýlil k *ethniku Gothi*, ktoré bolo synonymné s pomenovaním podskupiny Gótov (= Ostrogótov).³⁷²

368 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 2, 2-3: „Γοτθικά ἔθνη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πρότερόν τε ἦν καὶ τανῦν ἔστι, τὰ δὲ δὴ πάντων μέγιστά τε καὶ ἀξιολογώτατα Γότθοι τέ εἰσιν καὶ Βανδίλοι καὶ Οὐσίγοτθοι καὶ Γήπαιδες. ... εἶσι δὲ οἱ καὶ Γετικὰ ἔθνη ταῦτ' ἐκάλουν. οὗτοι ἅπαντες ὀνόμασι μὲν ἀλλήλων διαφέρουσιν, ὥσπερ εἴρηται, ἄλλω δὲ τῶν πάντων οὐδενὶ διαλλάσσουσι.“ – Jedným menej významným „Γοτθικὸν ἔθνος“ mali byť, ako vyplýva z Procopius, *Bell. Vand.* 1, 3, 1, Alani; ďalším Rugovia (Procopius, *Bell. Goth.* 3, 2, 1). Ďalej Procopius, *Bell. Goth.* 1, 1, 3 takto označuje výslovne Alanov a tiež Skirov, pričom, ako vyplýva ďalej z 1, 1, 5nn., má ísť o skupiny, ktorých hlavou bol pri prevrate r. 476 Odoakar. Prokopiov text je tak implicitne jasný: Odoakar stál na čele niektorých gótskych kmeňov. – Pasáž Procopius, *Bell. Vand.* 1, 2, 2-3 si náležito všimol a do súvislosti s Marcellinom ju dal aj AMORY (1997: 141-142, incl. pozn. 181), na rozdiel od ktorého však neverím, že by tu Prokopios recipoval „*ethnogeographic ideology*“, ktorá v konečnom dôsledku ospravedlňovala *reconquistu*. Marcellinova pasáž o Odoakrovi ako kráľovi Gótov podľa tohto autora (*ibidem*: 142, pozn. 181) zrejme nemá byť ideologická v tom zmysle, ako ním je Prokopiovo líčenie „*gótskych kmeňov*“, ale predstavuje údajne „*a revision of history that allowed the illegitimacy of Gothic rule in Italy to be taken back*“, čo je idea príbuzná Krautschickovmu a Goltzovmu názoru, hoci signifikatne obracia deligitimizačnú logiku: deligitimizovaným sa podľa Amoryho ako Gót stáva Odoakar. K tomu, či je Odoakar u Marcellina kráľom Gótov v širšom alebo užšom slova zmysle, sa Amory nevyjadruje.

369 Prokopios síce naráža na osoby či azda skôr autorov, ktorí „nazývali“ („ἐκάλουν“) príslušné národy getskými, nie je však samozrejme možné odhadnúť, do akej hlbokej minulosti ním použité imperfekum siahá. Stotožnenie pojmov Γοτθικός a Γετικός robí navyše sporným, či Prokopios naráža na jazykovo-etnický aj z dnešného pohľadu vcelku výstižný koncept jednej skupiny germánskych kmeňov.

370 Napr. Iustinianos v prípade, že by sme akceptovali rezolútnu KRAUTSCHICKOVU (1986: 371, cf. tiež 370) tézu: „*Auctor primus der Epochengrenze 476 ... ist Iustinian.*“

371 Ako ale ukazuje napr. „Γοτθικὸν δὲ τι μειράκιον“ (Procopius, *Bell. Goth.* 4, 32, 24), adjektívum k *ethniku* Gótov v užšom slova zmysle bolo u Prokopia homonymné s adjektívom v názve Γοτθικά ἔθνη. Je preto opodstatnené sa domnievať, že ak nejaké *ethnikon* pre onú širšiu skupinu Prokopios poznal, znelo *Γότθος, resp. že by tak bolo znelo, keby ho bol mal vytvoriť.

372 Ponechávam otvorenou otázku, odkiaľ čerpá svoj údaj Theophanes ad a. 5965 (s. I, 119): „Ὀδοάκρου λοιπὸν Γότθου μὲν τὸ γένος“. Je v každom prípade možné, že aj Odoakra, ku ktorému etnicite sa Theofanés na rozdiel od Marcellina skutočne vyjadruje, v prvej polovici šiesteho storočia na základe chápania Skirov či Durínkov ako „gótskych kmeňov“ nejaký Theofanov priamy či nepriamy prameň označil ako Góta. Práve preto, že je Theofanés „*spät*“ (ako uvádza GOLTZ 2008: 98n., pozn. 53 zrejme v snahe oslabiť dojem, že ak Marcellinus a na ňom evidentne závislý *Laterculus imperatorum ad Iustinum I* [s. 423] nie sú jediné pramene, ktoré Odoakra

Marcellinovo označenie Odoakra ako „*rex Gothorum*“ teda podľa môjho názoru s ohľadom na široký koncept gótskych kmeňov, dosvedčený len o krátku dobu neskôr Prokopiom, nie je falšovaním skutočnosti v prospech ideologickej konštrukcie rovnakej nelegitimity Odoakra a Theodoricha. Ďalším dôkazom, ktorý v prospech takéhoto výkladu Marcellina Krautschick aspoň náznakom uvádza, je kronikárov dôraz na to, že sa Odoakar chopil moci nad niekdajším jediným centrom ríše Rímom.³⁷³ Platnosť aj tohto argumentu je však sporná.

Najskôr je nutné venovať pozornosť Váradyho domnienke, že označenie „Rím“ východorímski autori používajú vo význame „západná ríša“.³⁷⁴ Pramenné doklady tohto terminologického úzu, o ktoré sa Várady oprel, sú nepočetné a sčasti problematické, hoci nechýbajú podľa mojich zistení úplne.³⁷⁵ Je však otázne, či je na ich základe možné predpokladať, že nám

spájajú s Góti, je problematické odvodzovať túto Marcellinovu ideu z ideológie *restauratio imperii* či priamo z názorov samotného Iustiniana), musíme hľadať pôvod tohto Theofanovho tvrdenia v nejakom prameni, pre autora ktorého boli Góti (v širšom slova zmysle) ešte súčasťou dobovej reality. Kedy koncept „gótskych kmeňov“ mohol stratiť aktuálnosť, je pomerne ťažké hádať, je však pravdepodobné, že tomu tak bolo najneskôr po likvidácii ostrogótskeho kráľovstva, masívnej unifikácii germánskeho priestoru do franskej sféry vlády alebo aspoň vplyvu a osídlení značných častí Balkánu a strednej Európy Slovanmi, tj. najneskôr snád' na prelome šiesteho a siedmeho storočia; Theofanov prameň pre Odoakrov pôvod je však samozrejme možné a snád' i nutné datovať skôr, ako súčasníka Marcellina či Prokopia alebo dokonca ešte do doby skoršej.

373 KRAUTSCHICK 1986: 366 („*von nun an Barbarenkönige über die glorreiche Roma herrschten*“) a 370 („*in Rom (!)*“).

374 VÁRADY 1976: 477n. a 1984: 20-21 a 52.

375 K materiálu, ktorý uvádza VÁRADY (1984: 20, pozn. 5): Priscus fr. 30 názov „Ρώμη“ vôbec neobsahuje; u (Pseudo-)Ióanna z Antiocheie (Iohannes Antioch. fr. 293.2 [Roberto], Várady podľa staršej Müllerovej edície citovaný ako fr. 200, 2) je nutné pod týmto označením rozumieť iba mesto Rím bez ďalších teritoriálnych či imperiálnych konotácií, ako to naznačuje substantívum „τιν πόλιν“ v nasledujúcej vete; inštancie Iordanes, *Romana* 345 a Iordanes, *Getica* 243 sú v tej či onej forme závislé na Marcellinovi a týkajú sa práve Odoakrovho prevratu, takže nie sú nezávislým, pre naše účely vhodným dokladom príslušného jazykového úzu. Dva náležité príklady používania názvu Ríma ako označenia západnej ríše nachádzame u Euagria; tie pochádzajú snád' od ním v daných súvislostiach citovaného Eustathia z Epifanieie: Eustathius Epiph. fr. 1 = Euagrius, *HE* 1, 19 („Οὐαλεντινιανοῦ Ρώμης βασιλεύοντος“), Eustathius Epiph. fr. 3 = Euagrius, *HE* 3, 26 („παῖς μὲν Ἀνθεμίου τῆς Ρώμης βασιλεύσαντος“). Eustathius Epiph. fr. 4 = Euagrius, *HE* 3, 27 hovorí o tom, že Theodorich si podrobil Rím („ὑφ' αὐτὸν τὴν Ρώμην ποιεῖται“), je však sporné, podobne ako v prípade textu Marcellinus ad a. 476, o ktorého interpretáciu nám ide, či sa tým nemyslí iba samotné mesto Rím. V prospech takéhoto výkladu svedčí jednoznačne predchádzajúca na mesto sa vzťahujúca výpoveď „ἐπὶ τὴν πρεσβυτέραν Ρώμην ἀναχωρεῖ“. – VÁRADY (1976: 478) s ohľadom na tento Eustathiov u Euagria parafrázovaný výklad o Theodorichovi predpokladal, že Marcellinus prebral svoj výklad o Odoakrovi a udalostiach r. 476, oi. teda aj označenie západnej ríše ako „Rím“, práve od Eustathia. Takúto závislosť však najnovšie presvedčivo spochybnil BRODKA (2006: 65-73); je ostatne pravdou, že argumenty v jej prospech neboli ani početné, ani príliš silné (cf. *ibidem*: 65n., pozn. 20). – Bez systematického hľadania som sám objavil aspoň jeden doklad, Várady neuvádzaný, ktorý predsa len vcelku spoľahlivo dosvedčuje rovnicu „Rím“ = západná ríša, aj medzi fragmentmi Ióanna z Antiocheie: „ὁ Νέπως ... ἦρχε τῆς Ρώμης“ (Iohannes Antioch. fr. 301 [Roberto] = Iohannes Antioch. fr. 232 [Mariev]). – Taktiež je možné pripojiť poukaz na iného autora: Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 50, 2: „Ἀνθεμίου τοῦ Ρώμης βασιλευκότης“. – VÁRADY (1984: 21, pozn. 6) upozorňuje ďalej na terminológiu *Laterculus imperatorum ad Iustinum I* (s. 423), ktorá svojimi údajmi „*Valentinianus tertius regnavit Romae*“ atď. jeho tézu „Rím“ = západná ríša, ako sa na prvý pohľad môže zdať, potvrdzuje. Je zrejme, že ak nebol Rím sídlom uvedených západorímskych cisárov a ak si toho bol autor tohto prameňa vedomý, mali by tieto zmienky o Ríme byť akýmsi teritoriálnym či všeobecným vymedzením dosahu moci menovaných cisárov. Že autor prameňa nepočítal s tým, že príslušní cisári sídlili v Ríme, by mohol naznačovať jeden záznam („*Maiorianus apud Ravennam levatus Caesar imperavit Romae ... Iuxta Hyram fluvium occisus est*“), v ktorom je príslušný cisár intronizovaný i zomiera inde než v Ríme, takže „*Romae*“ po „*imperavit*“ môže značiť objekt, nie miestne určenie daného slovesa. Bohužiaľ opačná možnosť nie je vôbec vylúčená a v prípade iných záznamov sa interpretácia slova „*Romae*“ ako miesta, odkiaľ cisári vládli, naopak v danom kontexte ponúka ako najprirodzenejšia. Tak

Marcellinus vo výklade o r. 476 chcel povedať, že sa Odoakar zmocnil západnej ríše v geografickom slova zmysle. Tie pasáže, ktoré sa dajú po prehodnotení materiálu považovať za vhodné doklady Várady postulovanej ekvivalencie „Rím“ = západná ríša, možno preložiť takto: „*ked' Rímu vládol Valentinianus*“, „*syn Anthemia, ktorý vládol Rímu*“, „*Nepos panoval Rímu*“, „*Anthemia, ktorý bol vládcom Ríma*“.³⁷⁶ V prvom, druhom a štvrtom prípade je možné použité sloveso interpretovať ešte prégnantnejšie ako „vládnuť ako cisár“, aj bez toho je však evidentné, že „Rím“ v daných dokladoch funguje ako vymedzenie, resp. bližšie určenie vlády cisárov. Je asi nemožné rozhodnúť, či je toto vymedzenie nutné chápať geograficky. Ak áno, pôjde nepochybne iba o *pars pro toto* (Rím ako centrum určitej oblasti, spadajúcej pod vládu daných cisárov). Možné pochopiteľne je, že Ióannés z Antiocheie a Eustathios, resp. Euagrios chápali „Rím“ skôr ako symbol bez výraznej geografickej náplne.

Odoakar cisárom samozrejme nebol a slovesá, ktorých objektom u Marcellina ad a. 476 je Rím („*optinuit*“, „*tenentibus*“), neimplikujú cisársku vládu, iba vládu či skôr panstvo všeobecne. Je tak zrejme, že zmienené doklady, beztak nejednoznačné, nemajú pre danú pasáž žiadnu výpovednú hodnotu. Rím, ktorého sa Odoakar podľa Marcellina zmocnil a ktorý odvtedy údajne ovládali gótski králi, môže byť geografickou entitou, môže však byť práve tak dobre aj symbolom. V druhom prípade nemôžeme vylúčiť Krautschickov výklad, podľa ktorého Marcellinus v duchu Iustinianových ideí upozorňoval na neznesiteľnosť situácie, kedy nad niekdajším centrom ríše vládnu barbari.

Symbolická hodnota Ríma pravdaže mohla byť v danom kontexte uplatnená aj z iných dôvodov. Mesto je tu zmienené snáď preto, prečo sme upozornení aj na jeho založenie a na prvého cisára Augusta: podľa Marcellina azda šlo o pozoruhodný, možno dokonca (aspoň na symbolickej rovine) zlomový moment v dejinách ríše. Heslo „*Roma*“ za daných okolností podľa neho azda nemohlo chýbať.

Keby sme však aj pripustili nejaký symbolický výklad zmienky o Ríme v Krautschickovom a

predovšetkým: „*Severus Romae imperavit ... ibique religiose vivens decessit*“, „*Olybrius Romae imperavit ... ubi et vita obiit*“ a „*Glycerius apud Ravennam Caesar factus est Romaeque regnans...*“. Na rozdiel od dokladov pomenovania západnej ríše ako „Ríma“ u Euagria, Ióanna z Antiocheie a Ióanna Lyda sa mi tie, ktoré je možné po vzore Váradyho vidieť v *Laterculus*, nezdajú byť presvedčivé. – Na čom stavia VÁRADY (1984: 20) svoje tvrdenie „*Für die Zeitspanne seit Severus (461) sprechen sie* [Marcellinus a Iordanes – J. B.] *den Herrschaftsbereich der einzelnen Kaiser im Westen gleicherweise mit „Rom“ an*“, mi nie je ani v najmenšom jasné. VÁRADY (1984: 20, pozn. 5) citované dve pasáže Iordana (o ktorých tu už bola reč) a tri miesta Marcellina (ad a. 424, 454, 465; bokom je nutné pochopiteľne ponechať záznam ad a. 476) neobsahujú nič v tomto smere relevantné (zmienu o Ríme). Eventuálne by bolo možné doklad takejto terminológie vidieť na troch miestach *Kroniky* (Marcellinus ad a. 472: „*Anthemius imperator Romae ... occiditur*“; ad a. 474: „*Glycerius Caesar Romae imperium tenens*“; ad a. 475: „*Nepos Romae elevatus est imperator*“), ktoré Várady paradoxne neuvádza; vo všetkých troch prípadoch je ale prípustné a dokonca prirodzené považovať „*Romae*“ nie za bližšie určenie substantíva „*imperator*“ či „*imperium*“, ale za údaj o mieste, kde bol zavraždený Anthemius, vládol Glycerius, resp. bol intronizovaný Nepos.

376 Vid' pozn. 375 pre odkazy (Eustathios, Ióannés z Antiocheie, Ióannés Lydos) a originálne znenie.

Goltzovom duchu (pohoršujúca situácia barbarskej vlády nad ním), nebol by to dôkaz toho, že Marcellinus a Iustinianos pomýšľali na *reconquistu* mesta.

Domnevám sa však, že pomocou vety „*Odoacar rex Gothorum Romam optinuit*“ sa Marcellinus v skutočnosti snažil podať presný historický výklad, že teda táto zmienka je pragmaticky motivovaná. Keď tento kronikár líči neskoršie Theodorichovo ovládnutie určitých oblastí západu, píše o Itálii, nie o Ríme: „*optatam occupavit Italiam*“.³⁷⁷ Tento údaj nadväzuje na predchádzajúci záznam: „*in Italiam tetendit*“.³⁷⁸ Marcellinus si je samozrejme vedomý toho, že Theodorich vyrazil z východu (Balkánu). Na rozdiel od neho bol „*rex Gothorum*“ Odoakar predtým, než zosadil Romula Augustula a chopil sa moci na západe, už v Itálii. Hoci to Marcellinus výslovne nehovorí, je dosť dobre možné, že to vedel.³⁷⁹ Voľbou Ríma namiesto Itálie ako objektu slovesa „*optinuit*“ tak Marcellinus snáď reflektoval odlišnú situáciu Odoakra a Theodoricha: prvý z nich svoj akt chopenia sa moci mohol, resp. musel smerovať na symbolické centrum Itálie,³⁸⁰ v ktorej sa už nachádzal.³⁸¹ Naproti tomu Theodorich musel do Itálie najskôr doraziť a jeho prvoradým cieľom muselo byť Odoakrovo sídlo Ravenna, takže menovanie Itálie v jeho a Ríma v Odoakrovom prípade bolo v súlade s Marcellinovým vnímaním konkrétnych okolností oboch mocenských zvrátov, príp. tiež v súlade s výstavbou jeho textu (nadväznosť záznamu ad a. 489 na predchádzajúci).

Venovať pozornosť Marcellinovmu popisu Theodorichovho ovládnutia Itálie či Ríma v našich súvislostiach je nutné tiež z iného dôvodu. Keby mal Krautschick pravdu v tom, že pozadím zdôraznenia barbarskej vlády práve nad Rímom v Marcellinovej *Kronike* bola ideológia *restauratio imperii*, bolo by namieste očakávať, že pri výklade o Theodorichovom ovládnutí Apeninského poloostrova bude ešte raz zdôraznené, že sa chopil moci nad starobyľým centrom ríše. Theodorich bol predsa pre Marcellina prítomnosťou, Odoakar iba jeho predchodcom, patriacim už minulosti.

377 Marcellinus ad a. 489.

378 Marcellinus ad a. 488.

379 Toho, že Odoakar bol napriek svojmu „gótskemu“ pôvodu spätý s italským prostredím, si bol očividne vedomý Theophanes ad a. 5965 (s. I, 119): „Ὀδοάκρου λοιπὸν Γότθου μὲν τὸ γένος, ἐν Ἰταλίᾳ δὲ τραφέντος“ (hoci sa zrejme mylí, ak máme tento údaj chápať tak, že sa Odoakar v Itálii dokonca narodil; o rekonštrukciu preditalskej etapy Odoakrovho života sa pokúša KRAUTSCHICK 1986: 345-349). Je preto nepravdepodobné, že by v tomto smere boli Marcellinove vedomosti horšie; musíme dokonca vážne počítať s možnosťou, že Theofanom zachytená tradícia o udalostiach r. 476 má nejaké spojenie s Marcellinom či jeho zdrojmi.

380 Na druhej strane je nutné priznať, že Romulus Augustulus zrejme sídlil v Ravenne, ako vysvitá z toho, že v nej bol otcom dosadený na trón (Iordanes, *Getica* 242) i z neho zosadený Odoakrom (*Anonymus Vales. 7/38*). Je však možné, že to Marcellinus nevedel; poznámke o Augustulovom nastolení na trón po vypudení jeho predchodcu Nepota totiž bezprostredne predchádza záznam „*Nepos ... Romae elevatus est imperator*“ (Marcellinus ad a. 475). Ak máme chápať „*Romae*“ ako miesto Nepotovej intronizácie (a nie ako nejaké určenie titulu „*imperator*“, cf. pozn. 375), zdá sa, že Marcellinus mohol o Nepotovi a následne i o Augustulovi predpokladať, že sídlili v Ríme. Aj keby bol opak pravdou, mohol tento autor vnímať ovládnutie Ríma ako zavŕšenie Odoakrovho chopenia sa moci v Itálii.

381 Zaujímavé je, že Iordanes, *Getica* 344 Marcellina, svoju predlohu pre výklad o týchto udalostiach, v tomto smere takpovediac nepochopil a doplnil nesprávnym spôsobom: „*Odoacer ... Italiam invasit*“.

Marcellinus sa však v prípade ostrogótskeho kráľa uspokojuje s pomenovaním jeho koristi ako „*Italia*“. Domnievam sa preto, že na dve zmienky o Ríme u Marcellina ad a. 476 nemožno v tomto smere klásť prehnaný dôraz a vidieť za nimi reštauračné túžby Marcellinove, ba dokonca Iustinianove.

Posledným a najdôležitejším bodom Krautschickovej (a následne i Goltzovej³⁸²) argumentácie v prospech hypotézy, že Marcellinus výkladom r. 476 ideologicky podopiera budúcu *reconquistu* Itálie, je tvrdenie, že tento kronikár priznáva Odoakrovmu a následne i Theodorichovmu panstvu praktickú³⁸³ štátnu suverenitu, čím ho ale zároveň robí nelegitímnym, pretože východní cisári nikdy oficiálne takýto krok neučinili.³⁸⁴

Krautschick teda evidentne predpokladá, že Marcellinus tvrdil, že zosadením Romula Augustula zanikol západorímsky štát, ktorý vzápätí nahradilo nelegitímne a k ríši nepatriace barbarské kráľovstvo. Nič také ale Marcellinov text nepostuluje a je prekvapujúce, že si to bádatelia nevšimli, keďže kľúč k jeho správne mu výkladu ich pozornosti neunikal pre svoju zdanlivú paradoxnosť.

Narážam na pasáž Marcellinovej *Kroniky*, ktorá podľa tradičného chápania kladie koniec západorímskeho štátu už do r. 454. Rozpor, do ktorého sa tak Marcellinus dostáva so svojim datovaním tejto udalosti do r. 476, je spravidla vysvetľovaný teóriou, podľa ktorej prvý dátum predstavuje pre neho začiatok, druhý koniec procesu zániku západnej ríše.³⁸⁵ Príslušná pasáž znie:

„*Aetius magna Occidentalis rei publicae salus ... trucidatur, atque cum ipso Hesperium*

382 Cf. skôr nenápadné pasáže GOLTZ 2008: 98 („*Die Interpretation der Machtübernahme Odovacars als Ende des ohnehin nur noch dahindämmernden Westreiches und Beginn eines selbständigen, nicht mehr zum Imperium Romanum gehörenden gotischen regnum delegitimiert die Stellung Odovacars sowie die seines Nachfolgers Theoderich und läßt ein Eingreifen Ostroms nicht nur berechtigt und wünschenswert, sondern geradezu zwingend erscheinen.*“) a 103 („... was zu der unerträglichen Situation führt, daß sich im Mutterland des Imperium Romanum ein eigenständiges, nicht mehr zum Reich gehörendes barbarisches regnum etabliert.“). – Nezávislo na Krautschickovi a Goltzovi k podobnému záveru dospieva aj HALSALL (2007: 291): „*The denial that the west was still part of the Roman world struck directly at the legitimacy of the barbarian kings like Theoderic...*“

383 Zdá sa mi, že KRAUTSCHICK (1986: 368) si v tomto bode protirečí, pretože raz hovorí o „*die faktische Machtstellung des Gotenkönigs in Italien*“, druhý raz o „*formalen Machtübernahme des Germanenkönigs in Italien*“. Predpokladám však, že jadrom jeho tézy je faktická, nie formálne (právna) samostatnosť italského panstva Gótov v Marcellinovom podaní.

384 KRAUTSCHICK 1986: 368: „... *Tendenz der Interpretation, die sich gegen die faktische Machtstellung des Gotenkönigs in Italien ... richtet: deshalb ... das halbe Eingeständnis der gerade von Ostrom kaum jemals formell anerkannten staatlichen Souveränität von Odovacars Reich. Das hier gegebene Postulat der Selbständigkeit des alten Mutterlandes des Imperium Romanum als barbarisches Regnum beschwört das Gespenst einer dem aufrechterhaltenen Schein wider-, der Realität weitgehend entsprechenden Situation, die Iustinian dann ... rückgängig zu machen versuchte.*“

385 Cf. rôznorodé poznámky k problematike u WESA (1967: 126), VÁRADYHO (1976: 479), CROKEA (1983: 112 a 116n.), ZECCHINIHO (1985: 12), KRAUTSCHICKA (1986: 368), CROKEA (2001: 59-60 a 192), BRODKU (2006: 72, pozn. 35) a GOLTZA (2008: 96-97), ktoré s ohľadom na výklad, ktorý hodlám podať, nepovažujem za nutné jednotlivo komentovať a vyvracať.

Podstatný je podľa môjho názoru terminologický rozdiel medzi „*Hesperium regnum*“ a v zázname ad a. 476 menovaným „*Hesperium Romanae gentis imperium*“. Pod prvým označením musíme rozumieť západorímsky štát, tj. štátny aparát, inštitúcie, územie, obyvateľstvo. Správnosť tohto chápania potvrdzuje aj krátko predtým v rámci výkladu ad a. 454 použité, zrejme synonymné spojenie *Occidentalis res publica* „západný štát“. Okrem toho nie je dôvod predpokladať, že Marcellinus ad a. 454 píše o konci tohto štátu. Smrť Aetia sotva pre neho mohla znamenať niečo tak dramatické, ak štátne inštitúcie, územie i obyvateľstvo naďalej existovali, hoci aj kvantitatívne či kvalitatívne upadali. Domnievam sa, že použité sloveso („*cecidit*“) je nutné interpretovať ako „upadol“, nie ako „zanikol“. Marcellinus nás bohužiaľ necháva tápať v neistote, v čom spočíval úpadok, na ktorý tak naráža. Na základe ďalších záznamov jeho *Kroniky* by bolo najskôr možné pomýšľať predovšetkým na zmätky v nástupníctve cisárov,³⁸⁷ bádatelia sa však prikláňajú skôr k téme rozpínavosti barbarov.³⁸⁸

Keď však neskôr Marcellinus hovorí o „*Hesperium Romanae gentis imperium*“, ktoré naozaj podľa neho r. 476 zaniklo („*periiit*“), nielen dospelo do stavu úpadku, rozumie pod tým cisársku vládu. Tak, ako rímsky štát podľa Marcellina nepochybne musel existovať aj pred Augustom,³⁸⁹ ktorý ako „*primus Augustorum*“ zmienené *imperium* „*tenere coepit*“, nie je dôvod predpokladať, že zanikol spolu s posledným držiteľom západnej cisárskej hodnosti.³⁹⁰ Zo záznamu ad a. 454 ostatne vieme, že od Aetiovej smrti bol tento štát do Marcellinovej súčasnosti („*hactenus*“) v úpadku, čo však zároveň vylučuje jeho zánik.

Marcellinove kronikárske záznamy ad a. 454 a ad a. 476 teda podľa môjho presvedčenia nemajú až na použitie etymologicky gréckeho a preto v latinskom texte nápadného adjektíva *Hesperium*³⁹¹ nič spoločné. O tom svedčí rozdielna terminológia („*regnum*“ vs. „*imperium*“) v

386 Marcellinus ad a. 454.

387 V tomto zmysle zrejme tiež GOLTZ (2008: 96n.), ktorý však zároveň pripúšťa aj konkurenčný výklad, hovoriac o Aetiovi ako o „*dem letzten Bollwerk gegen die Barbaren*“.

388 VÁRADY 1976: 479; CROKE 1983: 112 a 116 (CROKE 2001: 60 je nejasný, zdá sa ale, že pomýšľa skôr na vnútropolitické problémy, na s. 192 naráža ale opäť iba na germánske zbory).

389 To nám samozrejme Marcellinus explicitne nehovorí. Vedomie continuity s predaugustovskou minulosťou je však naznačené datovaním Augustovho chopenia sa vlády „*septingentesimo nono urbis conditae anno*“, pričom existenciu Mesta v myslení Marcellina a všeobecne jeho súčasníkov je sotva možné oddeliť od existencie *res publica Romana*.

390 Na správnej stope je podľa všetkého PABST (1986: 217): „*zunächst ein Abbrechen der Reihe der imperatores occidentis*“.

391 Túto zhodu si zrejme všimol aj WES (1967: 126), no jeho ďalšie závery nie je nutné akceptovať. Je však predsa len pravdepodobné, že zhodné adjektívum poukazuje na totožného autora hodnotení oboch udalostí. Nejde podľa môjho názoru o nikoho iného než Marcellina samotného, bez ohľadu na to, do akej miery šlo o výraz bežný v gréckom (byzantskom) prostredí (k čomu cf. CROKE 1983: 108).

kombinácii s kontextom.³⁹² Tomu bohužiaľ doteraz nebola venovaná náležitá pozornosť, v dôsledku čoho sa predpokladalo, že Marcellinus v oboch prípadoch písal o tej istej entite, západorímskom štáte, a rozpačito boli hľadané vysvetlenia pre domnelé ním predostrené dvojaké datovanie jej zániku.

Goltz chce demonštrovať, „*daß keine andere Quelle die Problematik* [r. 476 a jeho dôsledkov – J. B.] *derart zuspitzt wie Marcellinus*“³⁹³ aj pomocou upozornenia na skutočnosť, že Euagrios³⁹⁴ (zrejme na základe Eustathia z Epifaneie) konštatuje iba to, „*daß es seit 476 keinen weströmischen Kaiser mehr gab*“. Ako však bolo ukázané, ani Marcellinus netvrdí vlastne nič iné, takže o nejakom vyhocovaní problematiky z jeho strany nemôže byť reč o nič viac než v prípade Euagria, resp. Eustathia.

Marcellinus teda nepostuluje zánik západorímskeho štátu, iba jeho úpadok, ku ktorému došlo v okamihu či v dôsledku Aetiovej smrti r. 454. Poznámka „*nec hactenus valuit relevari*“³⁹⁵ jednak nie je dokázateľne ničím iným, než konštatovaním daného stavu,³⁹⁶ jednak nie je jasné, či si Marcellinus nápravu, ku ktorej doteraz nedošlo, predstavoval ako internú, tj. z prostredia samotného „*Hesperium regnum*“ vychádzajúcu alebo vonkajškom (nepochybne teda východnou ríšou) privodenú a realizovanú,³⁹⁷ takže pred sebou nemáme ani presvedčivý doklad Iustinianovho plánu vojenskej *restauratio Hesperii regni* (ako by asi mal najskôr znieť príslušný termín).

392 Je pravdou, že Iordanes používa *regnum* a *imperium* ako synonymá (tak SUERBAUM 1977: 272-273 a 277-278 a podľa neho VÁRADY 1976: 479, pozn. 20), a zameniteľnosť týchto pojmov môžeme pozorovať aj u Marcellina samotného: „*regnum*“ je v Marcellinus ad a. 475 evidentne použité vo význame „vláda“, podobne zrejme v zázname ad a. 408 („*regnumque eius inhians*“); druhá inštancia tohto lexému v Marcellinus ad a. 408 („*gentes ... contra regnum Honorii excitavit*“) je však nejasná, trochu pravdepodobnejším sa mi tu javí geografický či inštitucionálny výklad („štát, ríša“); v Marcellinus ad a. 424 („*regnum Occidentale invasit*“) či ad a. 475 („*regnum Zenonis Basiliscus tyrannus invasit*“) ide ale zase asi o abstraktný pojem „vlády“, v každom prípade je po rovnakom slovese použité v Marcellinus ad a. 455 „*imperium*“, takže ide zrejme o synonymá. – Avšak v okamihu, keď sa výraz *imperium* objavuje v spojitosti so sériou cisárov, ako je tomu v Marcellinus ad a. 476, je racionálne predpokladať, že nejde o geografický pojem či označenie štátu, ale o termín, značiaci abstraktný koncept cisárskej vlády. Na rozdiel od pojmu *regnum* sa mi doklady lexému *imperium* u Marcellina zdajú mať vždy jediný význam „cisárska vláda“, cf. Marcellinus, praef. (tu je výklad sporný), ad a. 383, 385 (tu je výklad potenciálne sporný), 391, 392, 395 („*utrumque imperium divisit tantum sedibus tenere coeperunt*“), 411, 455, 474 (bis), 475, 476 („*pristinum ad imperium remeante*“), 480, 491 („*sui imperii annis*“), 492, 527, 532 (bis). – Pace VÁRADY (1984: 19) nie sú preto u Marcellina „*sowohl das „Weströmische Kaisertum“ als das „Weströmische Reich“ ... korrelative staatsrechtliche Termini.*“ Taktiež CROKE (2001: 78) v stručnej pasáži, upozorňujúcej na Marcellinov koncept východnej a západnej ríše a zhromažďujúcej príslušnú kronikárovu terminológiu, naďalej zrejme nereflektovane zotrváva na vôbec nie samozrejmej predstave, že „*Hesperium regnum*“ a „*Hesperium imperium*“ označujú to isté, „*imperial ... west*“ (čo je samé osebe dost' nejasný termín). V jednom prípade je CROKE (2001: 194) akosi mimochodom predsa len blízko rozhodujúcemu poznatku („*marking the end of the line of western emperors*“), avšak nezužitkováva ho v správnom kontexte.

393 GOLTZ 2008: 103.

394 Euagrios, *HE* 2, 16: „... Ῥωμύλλος ὁ ἐπίκλην Αὐγουστοῦλος, ὃς ἔσχατος τῆς Ῥώμης αὐτοκράτωρ κατέστη ...“.

395 Marcellinus ad a. 454.

396 Daná poznámka naozaj svedčí o tom, že Marcellinus videl „*Möglichkeit*“ (GOLTZ 2008: 103) nápravy daného úpadkového stavu západného štátu; je možné, že v tomto smere prechovával aj nejakú „*Hoffnung*“ (*ibidem*), ale to na základe daného textu už nemôžeme doložiť.

397 Morfológicky je pomocné sloveso („*valuit*“) aktívne, plnovýznamové sloveso („*relevari*“) pasívne. Táto situácia sa zdá svedčiť v prospech druhej možnosti. Nie je však vylúčené, že v skutočnosti je „*relevari*“ použité v mediálnom význame.

Celkom nepodložené je Krautschickovo a Goltzovo tvrdenie, že Marcellinus svojim čitateľom sugeruje, že Odoakar a po ňom Theodorich vládli na ríši nezávislému barbarskému štátu.³⁹⁸ Túto hypotézu možno stavať nanajvýš na dvoch miestach Marcellinovho textu ad a. 476: „*Odoacar rex Gothorum Romam optinuit*“ a „*Gothorum dehinc regibus Romam tenentibus*.“³⁹⁹ Ako však už bolo povedané, použité slovesá (*obtinere, tenere*) vyjadrujú samé osebe nanajvýš vládu či panstvo nad príslušným objektom (v tomto prípade Rímom), nehovoria nič o tom, že „Góti“ zároveň v Ríme založili nejaký štát. Je signifikatné, že Marcellinus Odoakrovo a Theodorichovo ovládnutie určitých oblastí západu líči ako privlastnenie si Ríma či Itálie, nie ako vytvorenie niečoho nového, a predovšetkým to, že nepoužíva žiadne z termínov, ktorými označuje štát (*res publica, regnum*).⁴⁰⁰ Je pravdepodobné, že Marcellinus ani nepripúšťal, že by barbari mohli nejaký štát založiť a vládnuť mu, pretože koncept štátnosti bol pre neho spätý exkluzívne s rímskymi *regna*.⁴⁰¹

Skutočnosťou tiež zostáva, že u tohto autora nečítame nič o tom, že by Odoakar alebo jeho ostrogótsky premožiteľ akýmkoľvek spôsobom nerešpektovali či priamo vyvracali autoritu cisára vládnuceho z Konstantinopole. Nielenže tak nie je možné doložiť, že Marcellinus azda vedel o akomsi gótskom štáte v Itálii, iluzórnou sa stáva aj nezávislosť Odoakrovho a Theodorichovho panstva nad Itáliou či Rímom v kronikárových očiach.⁴⁰² Je prípustné vidieť intenciu tohto prameňa

398 KRAUTSCHICK 1986: 368: „*das halbe Eingeständnis der ... staatlichen Suveränität von Odovacars Reich*“; výrečnejší je Goltz, ktorý si ale paradoxne pomáha terminológiou, ktorú márne hľadáme u Marcellina samotného: „*nicht mehr zum Reich gehörendes barbarisches regnum*“ (GOLTZ 2008: 103) a „*nicht mehr zum Imperium Romanum gehörenden gotischen regnum*“ (*ibidem*: 98).

399 To, že je nanajvýš sporné považovať tieto dve miesta Marcellinus ad a. 476 za doklad protigótskej tendencie prameňa, ilustruje samotný GOLTZ (2008: 281, pozn. 421), ktorý pripúšťa, že druhé z nich doslova prevzal Iordanes, *Getica* 345, ktorý tým ale podľa neho protigótsku tendenciu nesledoval. Má ísť vraj o dôsledok Iordanovej „*Nachlässigkeit*“. Tomu je ale ťažké veriť, ak vidíme, že Iordanes Marcellinovu pasáž v iných ohľadoch spracoval (odlišné určenie Odoakrovho pôvodu a nesprávne tvrdenie, že do Itálie r. 476 pritiahol, viď k tomu s. 104n. a pozn. 381).

400 K Marcellinovej terminológii cf. pozn. 392. VÁRADY (1984: 19) považuje *principatus* za ďalší z Marcellinových termínov pre štát, ale jediný relevantný doklad (Marcellinus ad a. 465: „*Occidentis arripuit principatum*“) a etymologická súvislosť s označením cisára *princeps* svedčia o tom, že pre Marcellina má tento lexém iný význam, a to rovnaký ako *imperium*, „cisárska vláda“.

401 A nanajvýš ešte s panstvom perzského kráľa. To ale nie je doložiteľné terminologicky (nenachádzame u neho žiadne ***Persicum regnum*); nepriamou indíciou v prospech takéhoto predpokladu je to, že Marcellinus ad a. 533 ojedinele kladie na rovnakú titulárnu úroveň rímskeho a perzského panovníka („*ab utroque imperatore*“), ktorý je pravdaže na inom mieste *rex* (Marcellinus ad a. 502) práve tak, ako napr. Odoakar alebo Theodorich.

402 Je zaujímavé porovnať z tohto uhla pohľadu Marcellinovo podanie s líčením Euagrius, *HE* 2, 16 a Theophanes ad a. 5965 (s. I, 119). Títo dvaja autori zrejme priamo či nepriamo vychádzajú z rovnakého prameňa (tak tiež BRODKA 2006: 66, incl. pozn. 21). Ak teda Euagrius nehovorí o Odoakrovi ako o barbarovi, je to zrejme len dôsledok krátenia predlohy; Theofanovo upozornenie na to, že šlo pôvodom o Góta a že svoj prevrat urobil „*δυνάμει βαρβαρικῇ*“ tak svedčí o tom, že takéto voči Odoakrovi „delegitimizačné“ údaje obsahoval aj iný prameň než Marcellinova *Kronika*, ktorá podľa Goltza problematiku vyhrocuje. Ak sú si však v tomto smere Marcellinus a u Theofana zachovaná tradícia rovné (hoci, ako bolo naznačené, upozornenie na gótsku etnicitu Odoakra či jeho vojska nemusí vôbec mať Goltzom a Krautschickom predpokladaný význam), v inom ohľade zachádzajú Euagrius a Theofanés určite ďalej než Marcellinus: podľa prvého „*Ὀδοάκρος τὰ Ῥωμαίων μεταχειρίζεται πράγματα*“. Je samozrejme sporné, či tu „*πράγματα*“ znamenajú konkrétne alebo abstraktné štátnické úlohy, no interpretácia „*Odoakar prevzal rímsky štát*“ v každom prípade nie je zrejme príliš odvážna. Ešte lapidárnejší je Theofanés: „*τῆς ἀρχῆς ἐκράτησεν*“. *Ἀρχή* je v tomto prípade asi možné stotožniť s Marcellinovými *regnum* či *res publica*. Možnosťou samozrejme zostáva, že Theofanés sa nedržal znenia originálneho prameňa alebo sa ho aspoň držal menej verne ako Euagrius. Aj tak by ale zostávalo pomerne istým

pri líčení italských pomerov po zosadení Romula Augustula presne opačne ako Goltz a Krautschick: snaží sa zahnať akékoľvek potenciálne podozrenie, že Theodorich ako ten, kto ovláda Itáliu, je nezávislý od cisárovej vôle. Ako argument v prospech tohto výkladu by bolo možné uviesť Marcellinovo mlčanie o problémoch, ktoré cisárska politika mala vo vzťahoch k Ostrogótom. Pretože však ide o *argumentum e silentio*, nemožno mu pripisovať príliš veľkú váhu. Rovnako však platí, že pre svoju tézu delegitimizácie Theodorichovho panstva v Marcellinovej *Kronike* ani Krautschick a Goltz žiadne presvedčivé pozitívne argumenty neprinášajú, pretože predpoklad, že tento spis postuluje zánik záporodímskeho štátu r. 476 a následnú existenciu nezávislého barbarského štátu v Itálii, sa vo svetle nášho rozboru ukazuje byť mylný.⁴⁰³ V konečnom dôsledku to znamená, že tento prameň, či už ho datujeme do doby krátko potom, ako sa Iustinos I. chopil moci, alebo, ako to presvedčivo činí Goltz, až do časov po r. 523, nedokazuje existenciu plánov na vojenskú *reconquistu* Itálie či všeobecne západu⁴⁰⁴ ani nejakej ideológie *restauratio imperii* pred vypuknutím vandalsko-byzantskej vojny r. 533, resp. pred vydaním *Nov. Iust.* 8 r. 535.

10. Theodorichova „ústavná“ pozícia a Iustinianove vzťahy s Ostrogótmami pred vypuknutím vojny

Predchádzajúci rozbor nás postupne priviedol k otázke, aké boli Iustinianove vzťahy k ostrogótskym kráľom a ako vnímal ich „ústavné“ postavenie. Zdá sa, že až po jej zodpovedaní je možné plnohodnotne vyriešiť problematiku príčin byzantsko-ostrogótskej vojny a domnelej cisárovej ideológie či programu *restauratio imperii*.

faktom, že sa obaja excerptátori neznámeho prameňa napokon cítili oprávnení tvrdiť, že Odoakar prevzal či ovládol rímsky štát. Onen prameň túto skutočnosť ale zrejme neprezentoval v nepriaznivom svetle, ako naznačuje ani nie tak Euagriovi a Theofanovi spoločné upozornenie na to, že sa Odoakar uspokojil s titulom *rex*, ako skôr len u druhého z nich zachovaná poznámka, že Odoakar úradu zveroval v súlade s obyčajom Rimanom („πασαν ἀρχὴν κατὰ τὸν πατριον νόμον τοῖς Ῥωμαίοις προχειρισάμενος“). Tradícia zachytená Euagriom a Theofanom teda azda Odoakra potenciálne deligitimizovala omnoho jednoznačnejšie než Marcellinus svojim lakonickým konštatovaním, že od Odoakrovho zmocnenia sa Ríma držali toto mesto Góti; zároveň nám však Theofanés a Euagrios demonštrujú, že ani delegitimizácia vyplývajúca z obvinenia z prevzatia štátu nemusela byť zlovoľná a brojiť v prospech *reconquisty*.

403 Pre úplnosť je potrebné sa zmieniť o KRAUTSCHICKOVOM (1986: 368) tvrdení, že do Iustinianovej reštauračnej koncepcie, ako ju odzrkadľuje Marcellinus, zapadá aj „*die Vernachlässigung des legitimen Kaisers Nepos*“. V skutočnosti Marcellinus zanedbáva iba zdôrazniť, že Nepos bol legitímnym cisárom. Inak o ňom poskytuje všetky potrebné základné informácie, píše aj o jeho smrti pár rokov po faktickom zosadení (Marcellinus ad a. 480), takže si čitateľ jeho *Kroniky* eventuálne môže vybrať, či bude koniec série západných cisárov situovať do r. 476 (v zhode s Marcellinom samotným) alebo do r. 480. To je postup, ktorému nemôžu nič vyčítať ani úzkostliví moderní historici (k problematike cf. napr. WES 1967: 61-63 či PABST 1986: 223). Domnievam sa, že Marcellinus sa zanedbaním rozdielu medzi legitímnym panovníkom Nepotom a nelegitímnym Romulom nedopustil zámerného skreslenia. Tieto okolnosti už neboli po polstoročí v Konstantinopoli pravdepodobne príliš známe, nereflektuje ich ani Euagrius, *HE* 2, 16, ani Theophanes ad a. 5965 (s. I, 119).

404 V tomto bode sa Krautschick a Goltz rozchádzajú. Podľa prvého smerovala propaganda Marcellinového diela v konečnom dôsledku proti všetkým germánskym kráľom západu (KRAUTSCHICK 1986: 368); GOLTZ (2008: 164) sa domnieva, že Iustinianove reštauračné plány pôvodne a vo všeobecnosti smerovali predovšetkým proti Ostrogótom.

Diskusii o postavení ostrogótskeho panovníka vo vzťahu k ríši, resp. cisárovi dominoval dlhú dobu Mommsenov názor, opierajúci sa o podrobný rozbor inštitúcie a administratívy v Itálii po r. 476, podľa ktorého Theodorich a jeho nástupcovia spravovali západnú časť ríše ako držitelia ríšskeho úradu *magister militum*. Ich postavenie gótskeho kráľa, inak hlavy skupiny *foederatov* podľa zaužívaného vzoru, síce modifikovalo charakter ich rímskeho úradu tak, že bol doživotný a monarchicky dedičný, ale územie pod ich správou či vládou bolo na rozdiel od samostatných kráľovstiev Vandalov či Vizigótov naďalej súčasťou rímskej ríše.⁴⁰⁵

Proti tomuto výkladu sa postavil A. H. M. Jones, ktorý spochybnil tézu, že Theodorich po zbavení sa Odoakra zostal (*patricius et*) *magister militum*.⁴⁰⁶ Znamenalo by to, že Ostrogót nebol formálne začlenený do administratívneho aparátu ríše. Pre Jonesa z toho vyplýva radikálny záver: Theodorichom ovládané panstvo naďalej už nebolo súčasťou ríše, tak ako ňou neboli kráľovstvá iných barbarských vládcov na niekdajšom západorímskom území.⁴⁰⁷

Jonesovu tézu, že Theodorich nevládol ako cisár *magister militum*, podľa môjho názoru presvedčivo potvrdil (a zároveň korigoval) rozbor z pera Prostka-Prostyňskeho.⁴⁰⁸ Tento autor zároveň predložil zrejme najdôkladnejšiu obhajobu teórie, podľa ktorej bol Theodorich východorímskym cisárom napokon uznaný ako „*emperor's colleague, albeit with fewer prerogatives*“, v každom prípade ako suverénny vládca západnej časti ríše.⁴⁰⁹

Kým názory, podľa ktorých neboli Ostrogóti ničím viac než federátmi (východnej) ríše, resp. Theodorich klientským kráľom cisára,⁴¹⁰ sotva zaznamenali odozvu, možno v poslednej dobe okrem etablovania sa napr. Prostko-Prostyňskim zastávaného modelu pozorovať nárast popularity ešte iného trendu: je to ústup od jednoznačne formulovaných hypotéz či odstup od snahy Theodorichovu

405 MOMMSEN (1889-1890: 362, 476-484). – Cf. ďalej napr. výklady Mommsenovho žiaka HARTMANN (1897: 84-90) a Hartmannovho žiaka STEINA (1949: 116-119), ktoré sa od Mommsenovho líšia oí. v tom, že neubezpečujú príliš explicitne, že panstvo ostrogótskeho kráľa a *magistra militum* bolo stále súčasťou ríše, nepovažujúc to pravdepodobne už za potrebné.

406 JONES 1962: 370-371 a 372 („*abandoned this office*“).

407 JONES 1962: 365 („*Odoacer and Theoderic were kings pure and simple, in the same position as the other barbarian kings*“) a 369 („*Italy was no longer part of the empire*“) a „*Italy was not, even in the most formal sense, a part of the empire*“).

408 PROSTKO-PROSTYŇSKI 1994: 33-39 a 40-55.

409 PROSTKO-PROSTYŇSKI 1994: 75-211 a 281-284 (citovaná formulácia na s. 282). Cf. ďalej KOHLHAS-MÜLLER 1995: 33-44 a 355-356 a ARNOLD 2008: 50-76.

410 WIRTH (1967: 234-242) predovšetkým propaguje ideu, že Germáni mali jediný cieľ: splynúť s ríšou a jej obyvateľstvom. Túto tézu ilustruje aj na problematike Ostrogótov: „*auch das Ostgotenreich lediglich als großes Provisorium angesehen wurde, den Übergang von Germanen ins Reich zu vollziehen*“ (*ibidem*: 243-248, citát na s. 247). Vo všeobecnosti má téza určitú pravdepodobnosť, avšak otázky Theodorichovho pomeru k (východnej) ríši sa autor zbavuje dvoma málo precíznymi pojmami, „*Foederatenkönig*“ a „*Militärgouverner*“ (*ibidem*: 244), takmer bez akéhokoľvek rozboru pramenných výpovedí. – Podľa VÁRADYHO (1984: 37-61) boli ostrogótski králi klientmi cisára (a preto s ohľadom na germánske zvyklosti zároveň jeho adoptívnymi synmi), povereními vládou nad časťou ríšskeho teritória. Hoci Váradyho text obsahuje zaujímavé postrehy, spolieha príliš na Iordanove údaje, do značnej miery ignorujúc iné pramene. Na medzery v jeho argumentácii upozorňuje podľa môjho názoru dostatočne PROSTKO-PROSTYŇSKI (1994: 112-128 a 169n., pozn. 84).

„ústavnú pozíciu“ vôbec stanoviť.⁴¹¹ Prínosným sa mi javí byť hlavne rozbor J. Moorheada, ktorý nielenže neformuluje žiaden vyhranený záver o príslušnosti či naopak nepríslušnosti Theodorichovho panstva k ríši,⁴¹² ale dôrazne upozorňuje aj na jednu zásadnú skutočnosť: „*those of our sources which are most explicit on the issue [nature of the status Zeno and Theoderic assumed the latter would enjoy if his venture in Italy was successful – J. B.] were all written well into the sixth century, by which time not only would recollections have been hazy, but the whole issue obscured by the propaganda which we may be sure surrounded claims made for and against the legitimacy of the Gothic regime...*“⁴¹³

Najpodrobnejším a najexplicitnejším prameňom je nepochybne druhý *Anonymus Valesianus*. Pre tieto vlastnosti jeho výkladu sa však doterajší bádatelia podľa môjho názoru nielenže príľahko prenášali cez problémy, ktoré si všimli, ale nespozorovali dokonca ani jeho zásadnú problematiku. Bude vhodné a užitočné doložiť si túto tézu výkladom jednej pre danú problematiku kľúčovej pasáže z tohto prameňa. Po zabití Odoakra údajne „*Gothi sibi confirmaverunt Theodericum regem*“.⁴¹⁴ Moderní autori si evidentne nie sú istí tým, či je potrebné sloveso prekladať a interpretovať ako „potvrdili“ alebo „ustanovili“,⁴¹⁵ hlavne je im však nejasné, za čieho kráľa mal vtedy byť Theodorich buď po prvý raz alebo opakovane vyhlásený, pretože kráľom Ostrogótov bol už asi od r. 474.⁴¹⁶ Hypotézy, podľa ktorých šlo o rozšírenie Theodorichovej vlády na jeho negótskych vojakov alebo na Rimanov v Itálii,⁴¹⁷ sú nepravdepodobné už len preto, že

411 V rámci svojich nových monografií o cisárovi Anastasiovi I. sa problémom zaoberajú HAARER 2006: 80-89 (s. 83, pozn. 44: „*There is no source which describes exactly the power conferred on Theoderic and it is ... possible that Anastasius left the arrangement deliberately vague*“; s. 86: „*the roles of emperor and barbarian king were not unequivocally demarcated*“) i MEIER 2009: 92-102 (s. 93: „*man darf allerdings nicht die Maßstäbe des modernen Völkerrechts an diese und andere Übereinkünfte jener Zeit anlegen*“; s. 98: „*Frage ist aber insofern nicht ganz korrekt und viel zu akademisch gestellt, als es niemals das Anliegen der beteiligten Akteure war, eine exakte Position für den Goten zu definieren*“).

412 MOORHEAD 1992: 50-51 (celý rozbor problematiky zahŕňa s. 35-51).

413 MOORHEAD 1992: 36.

414 *Anonymus Vales.* 12/57.

415 Pre prvú možnosť sa jasne vyslovil MOMMSEN (1889-1890: 386, pozn. 2) a klonia sa k nej implicitne v súlade s poznatkom, že Theodorich už kráľom bol, aj MOORHEAD (1992: 37-38.: „*had confirmed*“, „*confirmation*“) či MEIER (2009: 97: „*bestätigten*“). Váhanie je dobre sledovateľné u HAARERA (2006: 82), ktorý pasáž prekladá pomocou „*made*“, v jeho interpretácii ale padne výraz „*was being confirmed*“. S iným odôvodnením sa za interpretáciu „*Goths had confirmed Theoderics royal (or reigning) status*“ postavil PROSTKO-PROSTYŇSKI (1994: 144-145; cf. 281): *Anonymus Valesianus* používa v prípade, že ide o ustanovenie nového vládcu, „*factus est*“, „*confirmaverunt*“ musí preto znamenať niečo iné. Tento argument je však sotva rozhodujúci. Anonymný autor vo vete, o ktorú nám ide, vyjadruje agenta („*Gothi*“), pacienta („*Theodericum*“) i beneficianta („*sibi*“) slovesného deja. Konštrukcia *factus est* ap. však zrejme v anonymovom jazyku stačila iba na vyjadrenie agenta a pacienta (v každom prípade sa u neho sloveso objavuje iba ako jednovalentné [napr. *Anonymus Vales.* 7/36 „*factus est imperator Augustulus*“; vtedy ide zrejme o pasívum slovesa *feri*] či dvojvalentné [napr. *Anonymus Vales.* 7/37 „*Augustulus ... a patre ... factus est imperator*“; tu ide o sloveso *facere*]), preto ho nemohol použiť v danej súvislosti, kde chcel vyjadriť všetky tri participanty. Okrem toho je nemožné vylúčiť, že voľba odlišných lexémov v prípade Theodoricha a v prípadoch ostatných vládcov bola determinovaná tiež tradíciou či znením anonymových prameňov.

416 Jasne to vyplýva z údajov Iordanes, *Getica* 288-289. Za kráľa pred výpravou do Itálie ho považuje napr. Marcellinus ad a. 483 a 487.

417 Prvú hypotézu preberá od ENBLINA (1944: 279), napriek tomu, že si je vedomý jej problematikosti, ak mu

podľa jasného tvrdenia prameňa si vtedy kráľa ustanovili či potvrdili Góti.⁴¹⁸ Kľúč k správne mu pochopeniu pasáže spočíva v pozorovaní, že *Anonymus Valesianus* Theodoricha až do tejto pasáže ako kráľa netituluje a pri vôbec prvej zmienke o ňom, kde je namieste očakávať jeho náležité predstavenie, má pre neho iný titul či voľnú charakteristiku: „*dux Gothorum*“.⁴¹⁹ Nemôže preto podľa môjho názoru byť pochýb o tom, že druhý autor *Excerpta Valesiana* sa snažil čitateľom povedať, že Theodorich do Odoakrovej smrti kráľom nebol⁴²⁰ a stal sa ním až potom, čo si ho Góti – a len a práve Góti – po italskom úspechu za kráľa ustanovili.⁴²¹ Podľa anonyma bol teda Theodorich v jadre kráľom Gótov, hoci je ním ďalej titulovaný iba ako „*rex*“ bez bližšieho určenia;⁴²² to, že „*gubernavit duas gentes in uno, Romanorum et Gothorum*“,“⁴²³ autorovi neuniká, je však neprípustné z toho spätne v rozpore so skorším výslovným tvrdením prameňa vyvodzovať, že ho Ostrogóti proklamovali za kráľa seba samých a Rimanov.

Skutočnosťou teda je, že *Anonymus Valesianus* nám poskytuje informáciu, ktorá je evidentne nesprávna, čo sa týka momentu, v ktorom sa Theodorich stal kráľom. Nemá podľa môjho názoru zmysel snažiť sa túto údajnú gótsku proklamáciu Theodoricha za kráľa vykladať ako reálnu historickú udalosť, pretože k nej vôbec nedošlo. Môžeme sa nanajvýš pokúšať odhadnúť, aký zmysel mala v rámci textu *Excerpta Valesiana II*. Všeobecne sa zrejme dá konštatovať, že neznámy

správne rozumiem, ešte i MOORHEAD (1992: 38). Kritizoval ju napr. STEIN (1949: 113, pozn. 2). Bolo by azda možné ju naďalej obhajovať s odvolaním na koncept Gótov v širokom slova zmysle, dosvedčený Prokopiom, na ktorý sme upozornili na s. 105-106, to by však pravdepodobne málokoho uspokojilo. Druhá hypotézu zastávali JONES (1962: 368), tvrdiac, že „*the kingship in question was presumably (as Jordanes states) over the Romans*“, pričom však Iordanes, *Getica* 295 hovorí nielen o Rimanoch, ale aj o Gótoch, a PROSTKO-PROSTYŃSKI (1994: 145). KÖNIG (1997: 140) hovorí o „*Königsherrschaft über Italien*“. S ohľadom na ďalšie Iordanove pasáže sa HAARER (2006: 82) domnieva, že Theodorich bol vtedy potvrdený ako kráľ barbarov v Itálii i Rimanov. Kompozitné riešenie zastáva tiež CLAUDE (1980: 155-156): „*eine innere Festigung der Wanderhaufens*“ a „*die Herrschaft über die römischen Bewohner Italiens*“. Nič nehovoriace a hlavne okruh tých, ktorým mal po tomto údajnom akte Theodorich vládnuť, obchádzajúce výklady pasáže ponúkajú STEIN (1949: 113: „*anticipation de la dignité qu'il ambitionnait*“) a najnovšie MEIER (2009: 370, pozn. 216: „*Bestätigung der königlichen Stellung Theoderichs ..., die desser spätere, schwer zu definierende Position bereits antizipierte*“).

418 ARNOLDOVA (2008: 57, pozn. 32) domnienka „*Perhaps the best solution, however, is to simply amend sibi as ibi, allowing it to correspond with the ubi occurring at the beginning of the sentence.*“ nie je síce principiálne vylúčená, zostáva však značne nútenou a preto nepravdepodobnou. „*Sibi*“ nie je oproti domnelému *ibi* dostatočne výrazná *lectio difficilior* (inými slovami: obe slová sú dostatočne bežné) nato, aby mala prednosť. Koordinácia súvetia pomocou *ubi – ibi* sa nikde inde v texte druhého *Anonyma Valesiana* nevyskytuje. Samotné „*ubi*“ je síce v tomto súvetí nápadné, je však zrejme uvedením ablatívu absolútneho.

419 *Anonymus Vales.* 9/42. – V ďalšom výklade, až do spornej pasáže, je dvakrát označený ako *patricius* (11/52, 11/54) v nadväznosti na údaj v *Anonymus Vales.* 11/49.

420 Nemyslím si, že by na tom niečo menila pasáž *Anonymus Vales.* 12/58 „*...cuius pater Walamir dictus rex Gothorum...*“ Nanajvýš je ju možné považovať za indíciu toho, že anonym vedel, že Theodorich bol kráľom už pred dobytím Itálie a jeho výklad je v tomto smere zámerne sľahovaný.

421 Je pomerne paradoxné, že GOLTZ (2008: 486), ignorujúc Theodorichovu vladársku hodnosť nad Ostrogótmami, ktorá je v latinsky písaných prameňoch (viď odkazy v pozn. 416) tlmočená ako *rex*, pokladá titulovanie Theodoricha pred zabitím Odoakra za výraz anonymových dobrých znalostí práva (v nadväznosti na KÖNIGA 1997: 17). Bolo by síce vo všeobecnosti možné uvažovať o tom, že pre rímske právo nepredstavoval gentilný kráľovský titul relevantné označenie, ako ale ukazuje *Anonymus Vales.* 12/58 (viď pozn. 420), autorovi *Excerpta Valesiana II* titul „*rex Gothorum*“ cudzí nebol.

422 Napr. *Anonymus Vales.* 12/65 či 14/79.

423 *Anonymus Vales.* 12/60.

autor tohto spisu (či prípadne už jeho zdroj) sa buď naozaj mylne domnieval, že sa kráľom Theodorich stal až v Itálii, alebo síce vedel, že ním Theodorich bol už predtým, ale považoval za dôležité v tomto smere obraz dejín upraviť.⁴²⁴

Ak však v tomto jednom prípade vidíme buď hlbokú anonymovú neznalosť alebo jeho pomerne drastické upravovanie jemu známych skutočností v prospech zamýšľaného výkladu, nemôžeme si byť vôbec istí tým, že podloženejším a spoľahlivejším je iné jeho tvrdenie, považované v diskusiach o Theodorichovej „ústavnej“ pozícii taktiež za kľúčové: „*cui [Zenoni - J. B.] Theodericus pactuatus est, ut, si victus fuisset Odoacar, pro merito laborum suorum loco eius, dum adveniret, tantum praeregnaret.*“⁴²⁵

Taktiež A. Goltz, vychádzajúc z iných úvah, nedávno dospel k domnienke, že táto anonymova výpoveď ako prominentný doklad toho, že Theodoricha ťažením do Itálie poveril Zénón, je nespoľahlivá.⁴²⁶ Ak ďalej pripustíme, že pre Zénónovo poverenie neexistuje súdobý či aspoň pred vypuknutím byzantsko-ostrogótskej vojny zapísaný doklad, mohli by sme zísť v úvahách dokonca ešte ďalej ako Goltz, podľa ktorého Theodorich proti Odoakrovi vytiahol „*mit Einverständnis Zenons, aber ohne klar geregelt oder gar vertraglich formulierten Auftrag*“,⁴²⁷ a premýšľať o tom, že v skutočnosti sa Ostrogóti do Itálie vypravili bez akýchkoľvek predchádzajúcich konzultácií s cisárom.⁴²⁸

424 Je otázne, či má *Anonymus Valesianus II* pri tomto výklade väzbu na byzantskú predstavu, ktorú nám zdanlivo sprostredkováva Eustathius Epiph. fr. 4 = Euagrius, *HE* 3, 27: „Καὶ Ὀδοάκρον μάχη κρατήσας ὕφ' ἑαυτὸν τὴν Ῥώμην ποιεῖται, ῥῆγα προσονομάσας ἑαυτὸν“ (citované podľa druhej edície). Je v tomto smere namieste opatrnosť, pretože z rovnakej pramennej, ba textovej tradície evidentne vychádza Theophanes ad a. 5977 (s. I, 131): „καὶ Ὀδοάκρου μάχη μεγάλη κρατήσας τὸ ῥηγὸς ἐν Ῥαβέννῃ περιτίθεται σχῆμα“. Je možné, že pôvodnejší text prameňa zachováva Theofanés, z ktorého ale nevyplýva nevyhnutne, že sa Theodorich začal titulovať ako *rex* až v Itálii; „ῥῆγα προσονομάσας ἑαυτὸν“ tak môže byť nepresná interpretácia prameňa (možno Eustathia) Euagriom.

425 *Anonymus Vales.* 11/49.

426 GOLTZ 2008: 486-493. Zásadným jeho argumentom je, „*daß alle vor dem Gotenkrieg entstandenen Zeugnisse, die auf Theoderichs Zug nach Italien eingehen, keinen derartigen Auftrag erwähnen*“ (*ibidem*: 486n.). Je ale dosť dobre možné, že v tejto podobe tvrdenie neplatí, pretože *Anonymus Valesianus* snáď písal pred vypuknutím vojny (viď pozn. 435) a Iordanovo podanie prinajmenšom v *Getica* sa zrejme zakladá na Cassiodorovi, ktorý, ak je akceptovaný vyššie podaný výklad (s. 66-68), mohol záznam o Zénónovej dohode s Theodorichom napísať alebo upraviť do Iordanovi prístupnej podoby rovnako dobre počas vojny, ako pred ňou. Napriek tomu však platí, že výpovede prameňov o dohode medzi Zénónom a Theodorichom o Itálii sú podstatne mladšie než táto domnelá udalosť. – Cf. tiež ARNOLDOVU (2008: 53, incl. pozn. 16) poznámku: „*Later Byzantine sources questioned Zeno's involvement*“. Toto tvrdenie bohužiaľ nie je dostatočne podložené, Arnold sa totiž odvoláva iba na Euagria (viď pozn. 428), Ióanna Malala a Ióanna z Nikiu, čo je zoznam oproti Goltzovi nedostatočný.

427 GOLTZ 2008: 491; cf. tiež *ibidem*: 489.

428 Euagrius zreteľne parafrázuje Eustathia, autora začiatku šiesteho storočia, keď píše, že Theodorich do Itálie odtiahol, pozorujúc Zénónove úklady, čo síce nevyklučuje, že k tomu získal aspoň Zénónov súhlas, nečiní to však tento výklad ani obzvlášť pravdepodobným. Euagrius totiž vzápätí signalizuje, že existuje aj iný výklad týchto udalostí, počítajúci so Zénónovou „radou“ (či „inštrukciou“), od čoho by sa podľa môjho názoru Zénónov tichý súhlas dostatočne neodlišoval, takže pri prvej verzii výkladu Euagrius zrejme počítal s vysloveným nepriateľstvom medzi Ostrogótom a Zénónom. Viď Eustathius Epiph. fr. 4 = Euagrius, *HE* 3, 27 (citované podľa druhého): „ἀναγράφει μάλᾳ σοφῶς ὁ αὐτὸς Εὐστάθιος ... καὶ ὅτι γε ὁ Θεωδέριχος τῆς ἐπιβουλῆς αἰσθανόμενος ἐπὶ τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην ἀναχωρεῖ, τινὲς δὲ φασιν ὡς καὶ ὑποθήκη Ζήνωνος.“ – Tichý Zénónov súhlas pravdepodobne vylučuje ojedinelý záznam *Chronica Gallica a. DXI* cap. 670 (s. 665) „*Theodericus expulsus a Zenone imperatore ingressus Italiam*“ (na prameň ma upozornila zmienka u GOLTZA 2008: 487, ktorý mu ale

Ak zostaneme pri prezentácii skutočností súvisiacich s Theodorichovou „ústavnou“ pozíciou zo strany druhého *Anonyma Valesiana*, je nutné konštatovať, že existuje možnosť, že tento autor medzi údajnou Theodorichovou dohodou či zmluvou so Zénónom a otázkou Theodorichovho kráľovského titulu rozlišuje. K prvej problematike sa nepochybne vyjadruje iba v už citovanej pasáži. Neprisudzuje tam Theodorichovi nijaký titul, nijakú rímsku administratívnu funkciu. Napriek tomu sa mi zdá, že má snahu jeho postavenie podľa danej dohody pomocou netechnických termínov popísať: Theodorich mal vládnuť („-*regnare*“) dočasne či predbežne („*prae*-“) na Zénónovom mieste („*in loco eius*“),⁴²⁹ kým ten, evidentne do Itálie či Ríma, nepríde („*dum adveniret*“). Použitie slova „iba“ (*tantum*) pred príslušným slovesom podľa môjho názoru nespochybniteľne signalizuje,⁴³⁰ že anonym považoval Ostrogótvu vladársku činnosť za obmedzenú alebo sa ju snažil tak prezentovať; otázne je, či máme myslieť na obmedzenie časové alebo kompetenčné. Keby sme pomýšľali na prvú možnosť, podľa môjho názoru správnu,⁴³¹ bolo by prípustné anonymovi podsúvať výhradne na základe danej formulácie predstavu, že Theodorich mal byť dočasnou náhradou neprítomného Zénóna v plnom slova zmysle, teda cisárom, ktorý odstúpi, až nastane správny čas. Túto možnosť však, domnievam sa, vylučuje nielen jej smelosť, ale aj mlčanie anonyma v ďalšom texte o nejakých Theodorichových cisárskych ambíciach. No stále je možné, že sa neznámy autor domnieval, že Zénón presunul na Theodoricha všetky cisárske prerogatívy s výnimkou práva nosiť príslušný titul, pravdaže iba na dobu síce nestanovenú, ale nie

zrejme neprikladá väčšiu váhu), ak len nebudeme *ad hoc* predpokladať, že autor tohto prameňa použil sloveso *expellere* nie v štandardnom význame („zahnať“, „vypudiť“), ale s posunutou sémantikou „naviesť na niečo“, „poveriť niečím“.

429 Interpretácia spojenia je samozrejme sporná, cf. napr. PROSTKO-PROSTYŇSKI (1994: 104-105; s odkazmi). Netrúfam si celkom vylúčiť možnosť, že ide o Odoakrovo miesto (*pace* PROSTKO-PROSTYŇSKI *ibidem*), avšak vzťahnutie spojenia na cisára považujem za pravdepodobnejšie (ak pripustíme, že vetu autor štylizoval starostlivo, skrýva sa snáď odkaz na príslušný subjekt v nasledujúcom „*dum adveniret*“, ktoré nepochybne vypovedá o Zénónovi).

430 MEIER (2009: 92) zrejme tlmočí „*tantum*“ pomocou „*wenigstens*“ (ak to nie je jeho vlastný dodatok, pričom „*tantum*“ v preklade nezohľadňuje). Nevidím však nič, čo by nás oprávňovalo podsúvať latinskému lexému *tantum* význam „aspoň, prinajmenšom“, a nezdá si mi príliš pravdepodobné, že v danej vete sa „*tantum*“ vzťahuje na „*dum adveniret*“ namiesto na „*praeregnaret*“.

431 Problémom je, že význam „*praeregnaret*“ nám uniká. Predpona *prae*- môže vo všeobecnosti signalizovať polohu vpredu v miestnom, ale tiež časovom význame. Uspokojivý miestny výklad však nájsť nedokážem. To, že by *Anonymus Valesianus* metaforicky signalizoval prednosť Theodoricha pred Zénónom, je samozrejme nezmyselný predpoklad, ktorý vylučuje už predchádzajúce „*tantum*“. Keby sme netrvali na výklade „miestne vpredu“, ale uspokojili sa s posunutou interpretáciou „(kompetenčne) za“, bolo by možné považovať predponu „*prae*-“ v texte za dubletné vyjadrenie toho, čo tam signalizovalo už „*loco eius*“, a teda za vyjadrenie „miestodržiteľskej“, kompetenčne obmedzenej Theodorichovej pozície. Tento výklad je však sémanticky odvážny. Napriek tomu ho v podstate zastáva CHRYSOS (1986: 75-76), ktorý porovnáva „*praeregnaret*“ *Anonyma Valesiana* s gréckym termínom *ἀντικαίσαρ, nepriamo trikrát doloženým v sýrskych prameňoch; raz ho Zacharias Rhet., *HE* 7, 12 (s. II, 56 textus; II, 38 versio; preklad pasáže bol citovaný vyššie na s. 73) aplikuje práve na Theodoricha. O gréckom ävtri (cf. LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. ävtri A.III.1, resp. C.5) sa však na rozdiel od latinského *prae*(-) dá bez násilných sémantických interpretácií tvrdiť, že znamená „kompetenčne za“, „namiesto niekoho“, takže porovnanie v sýrčine dosvedčeného etymologicky gréckeho termínu **ntjqs*r s „*praeregnaret*“ a **praeregnator* zostáva problematickým. Okrem toho je kompetenčný výklad anonymovho „*prae*-“ do istej miery vylúčený slovosledom. Slovesu „*praeregnaret*“ je totiž v danej vete bližšie nie ono „*loco eius*“, ale časové určenie „*dum adveniret*“.

neobmedzenú.

Na druhej strane je aj tento výklad iba možnosťou. Druhý *Anonymus Valesianus* mohol vcelku dobre napísať sloveso „*regnare*“ bez toho, aby mu pripisoval rovnakú kompetenčnú náplň ako v prípade, že by ho použil o cisárovi. Jedinou istotou, ktorú máme, zostáva teda to, že pomocou „*tantum*“ autor *Excerpta Valesiana II* signalizoval, že Theodorichova vláda v podobe, v akej bola údajne dohodnutá so Zénónom, bola v porovnaní s vládou tohto cisára limitovaná či inferiórna; veľmi pravdepodobné sa mi ale zdá byť tiež to, že charakter tohto anonymom zdôrazneného obmedzenia bol časový.

Toto konštatovanie nás ale stavia do paradoxnej situácie: keby sme totiž vykladali rozoberanú pasáž doslovne, mala Theodorichova vláda trvať do doby, kým Zénón nepríde (do Itálie). Zénón však zomrel ešte predtým, než sa Ostrogót definitívne zbavil Odoakra, a *Anonymus* si je toho zrejme vedomý.⁴³² Zdá sa teda, že v zmysle výkladu, ktorý nám neznámy autor podáva, Zénón nestihol Theodorichovu vládu ukončiť, ba tá dokonca ani nestihla začať skôr, než tento cisár umrel. V najnovšej dobe sa ostatne medzi bádateľmi teší popularite téza, podľa ktorej dohoda Zénóna a Theodoricha bola súkromného charakteru a cisárovou smrťou sa stala neplatnou.⁴³³ Nie je však vôbec vylúčené, že *Anonymus Valesianus* si ako subjekt ustanovenia „*dum adveniret*“ nepredstavoval konkrétneho cisára Zénóna, ale cisára ako inštitúciu, resp. funkciu, ktorá chronologicky samozrejme presahuje život jedného jej držiteľa a ktorá navyše do Itálie môže prísť prostredníctvom poverených osôb či držiteľov podriadených inštitúcii (úradov). Ak pamätáme na to, že celá pasáž, ktorej tu venujeme pozornosť, je predovšetkým výrazom anonymových názorov a dokonca je zrejme celkom ahistorická, nemožno sa ubrániť podozreniu, že táto lehota je popri všeobecnom upozornení „*tantum praeregnaret*“ ďalším prostriedkom, pomocou ktorého *Anonymus* z perspektívy svojej vlastnej doby akcentuje, že vláda ostrogótskych kráľov v Itálii je z formálneho hľadiska na konci.

Kedy boli *Excerpta Valesiana II* napísané, je bohužiaľ neznáme. Keby sme prijali teóriu, ktorú najnovšie artikuluje Goltz a podľa ktorej dielo vzniklo v polovici šiesteho storočia,⁴³⁴ znamenalo by to azda, že autor interpretoval ako cisárov príchod intervenciu byzantskej armády.

432 Vyplýva to snád' z *Anonymus Vales.* 12/57. Autorom sugerované poradie udalostí je podľa mojej interpretácie toto: Theodorich odoslal posolstvo; dozvedel sa o Zénónovej smrti; zabil Odoakra; stal sa kráľom; napokon sa vrátilo posolstvo. – Ak MOORHEAD (1992: 37, pozn. 10) textu rozumie tak, že „*news of Zeno's death reached Ravenna before Faustus returned but after Theoderic killed Odovacer*“, sám musí pripustiť, že je to „*incomprehensible*“. Syntax anonymovej pasáže je bohužiaľ neprehľadná, takže ani tento výklad nemožno úplne vylúčiť. Rozdiel by však bol pomerne nepodstatný: v zmysle údajnej dohody by Theodorich začal po zabití Odoakra vládnuť, ale za krátky čas by sa dozvedel, že cisár, ktorý ju mal časom ukončiť, je mŕtvy.

433 HAARER 2006: 81: „*agreement ... of a private nature*“, „*null and void*“; MEIER 2009: 93: „*Zenon das Abkommen ganz auf seine Person bezogen wissen wollte*“, „*hinfällig*“.

434 GOLTZ 2008: 482-483. Galériu starších takto datujúcich autorov prezentuje KÖNIG 1997: 57-58.

Domnievam sa ale, že sa nedá vylúčiť ranejšie datovanie spisu niekam medzi r. 526-535.⁴³⁵ Zdalo by sa, že v tom prípade je ťažké nájsť to, čo mohlo anonyma pohnúť k tomu, aby čitateľom sugeroval koniec vlády Theodorichových nástupcov. Prokopios nás informuje, že Amalasuintha i Theodahad uvažovali o odovzdaní vlády nad Itáliou cisárovi.⁴³⁶ Údajne síce držali tieto snahy v tajnosti, takže sa nedá predpokladať, že by o tom vedel druhý *Anonymus Valesianus*, sotva patriaci medzi najvyššie elity kráľovstva, ktoré predsa len mohli mať nejaké informácie o pripravovanom konci ostrogótskeho panstva v Itálii. No bez ohľadu na mieru utajenia konkrétnych

435 Goltzove argumenty pre to, že autor písal nie bezprostredne po Theodorichovej smrti, sú: 1. Postoj k Ostrogótom v druhej časti spisu a znalosť byzantských dejín naznačujú, že v danej dobe už severná Itália, kde anonym zrejme žil, bola pod byzantskou vládou (GOLTZ 2008: 482). Oboznámenosť s byzantskými reáliami nie je ale vôbec vylúčená ani pod vládou probyzantskej Amalasuinthy, rovnako ako je dobre mysliteľné, že niekto mohol publikovať spis, v ktorom polemizoval s poslednou fázou Theodorichovej politiky v režime, ktorý od vyhocovania pomeru Rimanov a Ostrogótov (či eventuálne katolíkov a ariánov) upustil. Goltz podľa môjho názoru nenáležito, ak nie rovno účelovo, dramatizuje tón prameňa, keď píše o „*die extrem theoderichfeindliche und antigotische Tendenz des Schlußteils*“. – 2. Relevantnosť tézy, že anonymovo líčenie obsahuje chyby, „*die einem unmittelbaren Zeitgenossen wohl nicht unterlaufen wären*“ (*ibidem*: 483), je ťažké posúdiť, pretože žiaden takýto omyl menovaný nie je. Obzvlášť silný argument pre neskoršie datovanie to ale v tejto všeobecnej podobe nie je. – 3. Asi najzávažnejším GOLTZOVÝM (2008: 483) argumentom je odkaz na pasáž *Anonymus Vales. 12/61*: „*aliqua, quae locutus est, in vulgo usque nunc pro sententia habeantur*“. Záver, ktorý z toho Goltz vyvodzuje, je síce neakceptovateľný, pretože z latinského textu určite nevyplýva druhá časť tézy, „*daß sich die Erinnerung an die Herrschaft des Amalers zwar noch hielt, aber bereits zu verblasen begann*“ (podobne už BARNISH 1983: 577n.). Je však nutné uznať, že „*usque nunc*“ vyvoláva dojem, že nejde o dobu bezprostredne po Theodorichovej smrti. Na druhej strane je však nemožné stanoviť rozsah doby, po ktorej sa neznámy autor cítil oprávnený akcentovať, že sa Theodoriche výroky stále tešia medzi ľuďom určitej autorite. S niekoľkými rokmi by sme si však podľa môjho názoru vystačili, aj keď pripúšťam, že odlišný názor je pochopiteľný a legitímny. Či je dostatočnou lehotou niekoľko mesiacov, je už otáznejšie aj z môjho pohľadu, vylúčiť sa to ale nedá. Napokon je nutné mať na zreteli, že celá poznámka je ohlasom Biblie (*Vulgata, III Reg 4, 32*; vid' TAMASSIA 1913: 11 a cf. nižšie v tejto pozn.) a preto pravdepodobne ahistorická, takže ju *Anonymus Valesianus* mohol voľne štylizovať bez ohľadu na to, že od Theodorichovej smrti azda uplynula krátka doba. Menej pravdepodobný výklad pozadia pasáže naznačuje KÖNIG (1997: 13 a 58, pozn. 10), podľa ktorého *Anonymus* čerpal svoje znalosti Theodorichových *dicta* v skutočnosti z nejakých literárnych prameňov; podstatné však je, že aj tento výklad problematizuje vierohodnosť anonymovho odvolania sa na údajné ľudové podanie, ktoré chce Goltz datačne využiť. – 4. Jediná GOLTZOVA (2008: 483, pozn. 30) úvaha, ktorá mu dovoľuje sa rozhodnúť sa pre nejaké konkrétne datovanie (polovica šiesteho storočia, a nie napr. cca r. 540 či 575), pracuje s *argumentum e silentio*: anonym mlčí o konci ostrogótskej vlády v r. 552-555, takže snáď písal predtým. Konzekventnosť v uplatnení tohto argumentu ma však priviedla k presvedčeniu, že ešte ranejšie datovanie spisu je prinajmenšom nutné zvažovať: autor *Excerpta Valesiana II* nielenže nenaráža na koniec byzantsko-ostrogótskej vojny, ale nepozná ju vôbec, ako uznáva aj KÖNIG (1997: 56), hoci s ohľadom na údajnú anonymovu znalosť v Procopius, *Hist. arc.* 6, 14-16 doloženej anekdoty o analfabetizme cisára Iustina I. chce napokon datovať prameň „*wesentlich später*“ než do polovice šiesteho storočia (KÖNIG 1997: 58-63), čo oprávnené ako nedostatočnú indiciu kritizuje GOLTZ (2008: 483). Som presvedčený, že pasáž *Anonymus Vales. 14/59* „*cuius temporibus felicitas est secuta Italiam per annos triginta ita, ut etiam pax pergentibus esset*“ nie je v žiadnom prípade možné interpretovať tak, ako to činia KÖNIG (1997: 56) a GOLTZ (2008: 482: „*sich ... auf die Nachfolger Theoderichs bezieht ... weist sie über Athalarich und wohl auch Amalasuintha, unter der zuletzt von einem friedlichen Zustand gesprochen werden konnte, hinaus*“). Lexém *pergens* síce znamená „pokračujúci, pokračovateľ“, ale domnievam sa, že postulát jeho použitia anonymom pre označenie nástupcu panovníka (tj. asi pokračovateľa vo vládárskej činnosti) by si vyžadoval doložiť tento význam príkladmi z iných textov, nielen ubezpečením „*dürfte eine Übertragung von pergentibus mit „unter den Nachfolgern“ das Richtige treffen*“ (GOLTZ 2008: 500, pozn. 97). Okrem toho je odvážne podsúvať anonymovi tvrdenie, že všeobecné šťastné pomery počas výslovne vymedzenej doby tridsiatich rokov Theodorichovej vlády mali za následok niečo iné, mier (v zmysle neexistencie vojenského konfliktu), a navyše v inej dobe, za vlády jeho nástupcov. V porovnaní s takouto aj v šiestom storočí pravdepodobne pochybnou kauzalitou problém, spočívajúci v tom, že sa na prvý pohľad nezdá byť pochopiteľným, prečo by ako vrchol či vyzdvihnutiahodný príklad šťastných pomerov („*felicitas*“) za vlády Theodoricha anonymný autor uviedol práve bezpečnosť cestujúcich („*pax pergentibus*“),

Amalasuinthých či Theodahadových plánov na odovzdanie vlády cisárovi, resp. jeho vyslancom a dokonca bez ohľadu na to, či sa Prokopiove správy o týchto plánoch zakladajú na pravde, je dosť dobre možné, že sa predstava, že kráľovná či kráľ pripravujú svoju demisiu v prospech cisára alebo že by tak mali urobiť, v italskej politike po Theodorichovej smrti šírila a že filobyzantský autor druhej časti *Excerpta Valesiana* ju svojím popisom údajnej dohody zosnulého kráľa a Zénóna chcel podporiť. Inými slovami: nielen byzantsko-ostrogótska vojna,⁴³⁷ ale aj neistá situácia ostrogótskeho panstva v Itálii a spory italských Rimanov po Theodorichovej smrti, eventuálne dokonca o vhodnosti a výhodnosti priamej cisárskej vlády,⁴³⁸ predstavujú dobre mysliteľné pozadie zrodu výkladu o časovo limitovanom Zénónovom poverení Theodoricha vládnuť Itálii na jeho mieste.

Ako už bolo povedané, druhý *Anonymus Valesianus* možno odlišuje otázku Theodorichovho kráľovského titulu od Zénónovej a Theodorichovej údajnej dohody o dočasnom vládnutí na cisárovom mieste. Dokladá to pasáž: „*et mittens legationem Theodericus, Festum, caput senatus, ad Zenonem imperatorem et ab eodem sperans vestem se induere regiam.*“⁴³⁹ „*Sperans*“ pravdepodobne naznačuje Theodorichovu neistotu, či kráľovský odev od cisára dosiahne, z čoho však vyplýva, že nemôže v rámci anonymovho textu ísť o vec, ktorá by bola zahrnutá v predtým zmienenej dohode s cisárom o dočasnom vládnutí. Tomuto záveru by sme sa vyhli, keby sme predpokladali, že „*sperans*“ tu má význam „očakával“. Túto možnosť sa zdá oslabovať pozorovanie, že neskôr nás autor (akoby mimochodom, vo vedľajšej vete) informuje, že Theodorich vyslal k Zénónovi Fausta Nigra. O účele tohto posolstva nečítame nič, no vzápätí sme informovaní,

mnoho nezaváži. Ak navyše zohľadníme skutočnosť, že vládu a osobnosť Theodoricha *Anonymus Valesianus* sprvu popisuje podľa modelu kráľa Šalamúna (podobnosti medzi jeho textom a *Vulgata, III Reg 4, 20-9, 28*, na verbálnej rovine príliš mnoho nenachádzame, inak tomu však je, ak sa zameriame na motívy; vid' TAMASSIA 1913: 8-16), nie je problematické vidieť v „naivnom“ anonymovom popise „*cuius temporibus felicitas est secuta Italiam per annos triginta ita ut etiam pax pergentibus esset*“ určitú ozvenu „idylického“ „*habitabatque Iudas et Israhel absque timore ullo unusquisque sub vite sua et sub ficu sua a Dan usque Bersabee cunctis diebus Salomonis*“ (*Vulgata, III Reg 4, 25*). Avšak aj keby azda malo byť pravdou, že sa v príslušnej anonymovej pasáži hovorí o Theodorichových nástupcoch, stále by z nej *pace* GOLTZ (2008: 482) nevyplývalo, že autor tu naráža na skutočnosť, že po Amalasuinthinej smrti už mier v Itálii nepanoval (skôr sme naopak oprávnení domnievať sa, že tento mier podľa neho stále trvá). Ak teda vidíme, že *Anonymus Valesianus* vôbec nereflektuje byzantsko-ostrogótsku vojnu, je veľmi dobre mysliteľné, že písal pred jej začiatkom v r. 535. – K inej, R. Cessim použitej indícii toho, že *Excerpta Valesiana II* predatujú r. 534 cf. kritiku u BARNISHA (1983: 577). Je pravdou, že absenciu narážky na smrť ravennského biskupa Ecclesia r. 534 nemožno považovať za rozhodujúci argument; na druhej strane je možné proti Barnishovej skeptickej poznámke „*Anonymus ... is not a precise user of language*“ postaviť KÖNIGOM (1997: 15, 16) vyzdvihovanú záľubu anonymného autora v prozopografii, resp. v titulature zmieňovaných postáv.

436 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 3, 12; 1, 3, 28; 1, 6, 11; 1, 6, 19. Za pozornosť stojí tiež pasáž, ktorá môže poslúžiť ako ilustrácia toho, ako si aj *Anonymus Valesianus* mohol predstavovať neosobný „príchod“ cisára, ktorý by ukončil vládu Ostrogótov: *ibidem* 1, 6, 21: „ἀλλὰ πέμπε ἄνδρα ὡς τάχιστα, ὅτω με Ἰταλίαν τε καὶ τὰ τῆς βασιλείας πράγματα παραδοῦναι προσήκει.“

437 Ako sa domnieva GOLTZ (2008: 492n.), cf. tiež *ibidem*: 521-526.

438 Vid' s. 152-153.

439 *Anonymus Vales.* 11/53. – Text („*se*“) a kontext určite nepripúšťajú interpretáciu, ktorú bez odôvodnenia podáva MEIER (2009: 92n.): „...*erhoffte sich Theoderich, von Zenon den kaiserliche Ornat zu erhalten, den einst Odoaker nach Konstantinopel gesandt hatte.*“

že si Góti ustanovili Theodoricha za kráľa bez toho, aby počkali na príkaz Zénónovho nástupcu Anastasia.⁴⁴⁰ Zdalo by sa teda, že aj Faustovo posolstvo malo za cieľ priniesť schválenie Theodorichovej kráľovskej hodnosti, z čoho by vyplývalo, že Festova misia v tomto smere v anonymovom vedomí neuspela.⁴⁴¹ To príliš nenasvedčuje tomu, že by sa podľa autora *Excerpta Valesiana II* Theodorich a Zénón už pred ostrogótskou výpravou na kráľovskej hodnosti prvého z nich dohodli, pretože Zénónovo konanie proti duchu dohody v tomto prameni komentované nie je.

Argumentačná reťaz bohužiaľ týmto konštatovaním rozhodne nekončí. Je podľa môjho názoru totiž pravdepodobné, že anonym predpokladá, že Theodorich vyslal pred r. 496/7 k cisárovi iba jedno posolstvo (a nemusí sa dokonca ani mylíť; pri absencii dokladov z iného pramenného materiálu však otázku sotva možno rozhodnúť s definitívnou platnosťou); ak vidíme, že na jednej strane nás neinformuje o výsledku domnelého prvého posolstva a na druhej strane nás o vyslaní posolstva, tradične považovaného za druhé, informuje iba mimochodom, o jeho účele mlčiac úplne, je najprirodzenejším vysvetlením týchto zdanlivých informačných nedostatkov textu to, že ide o rôzne pasáže, ktoré referujú o totožnom subjekte a ktoré je preto potrebné kombinovať.⁴⁴²

440 *Anonymus Vales.* 12/57: „*Theodericus enim, qui in legationem direxerat Faustum Nigrum ad Zenonem, at ubi cognita morte eius antequam legatio reverteretur, ut ingressus est Ravennam et occidit Odoacrem, Gothi sibi confirmaverunt Theodericum regem non exspectantes iussionem novi principis.*“

441 Cf. MOORHEAD (1992: 36, pozn. 9): „*Festus' failure implied*“; GOLTZ (2008: 496): „*impliziert die Darstellung, daß die erste Gesandtschaft keinen Erfolg hatte*“.

442 Záznam o údajnom prvom (Festovom) posolstve uvádza anonym pod záhlavím konzulátu Fausta a Longina, tj. roku 490, záznam o domnelom posolstve druhom (Faustovom) čítame pod záhlavím roku 491; obe sú v prameni explicitne vyslané „*ad Zenonem*“. V prípade Festovho posolstva síce nikto nespochybňuje, že sa vypravilo k Zénónovi, HARTMANN (1897: 84n.) a v novšej dobe MOORHEAD (1992: 36), HAARER (2006: 80) či MEIER (2009: 94) však predpokladajú, že tento cisár zomrel ešte počas Festovho pobytu v Konstantinopoli, čo by bolo do súladu s anonymovým „*ad Zenonem*“, uvedeným pri Faustovom posolstve, možné uviesť iba pomocou nesamozrejmej domnienky, že Theodorich Fausta vyslal ešte pred Festovým návratom; tak MEIER (*ibidem*), ktorý ale vzápätí druhé posolstvo necháva Theodoricha vyslať predsa len už k Anastasiovi (r. 492/493). Obdobne sa domnieva, že Faustus sa vypravil za Anastasiovom, HAARER (2006: 80-81). Faustus musel byť v Konstantinopoli ešte nejakú nie celkom zanedbateľnú dobu po 1. marci 492 (MOORHEAD 1992: 36n.). Keby sme chceli zachovať anonymovo určenie Faustovho posolstva k Zénónovi, ktorý zomrel 9. apríla 491 (k tomuto dátumu viď *PLRE II*: 1202 s odkazmi na pramene), znamenalo by to, že táto misia trvala prinajmenšom rok (od apríla 491 do marca 492), čo sa môže zdať nepravdepodobné, avšak nie je to ani vylúčené. Za správnosť anonymovej datácie vyslania Fausta do r. 491 sa stavajú KÖNIG (1997: 138-139) a PROSTKO-PROSTYŇSKI (1994: 138-143). Druhý menovaný autor (*ibidem*: 139, 142n.) si však pritom situáciu zbytočne komplikuje, predkladajúc pre anonymovu pasáž „*at ubi cognita morte eius antequam legatio reverteretur*“ podľa môjho názoru sotva správnu interpretáciu: „*having learned about the emperor's demise they turned back to Italy*“, a to bez toho, aby dospeli do Konstantinopole. Tam sa podľa neho Faustus neskôr vypravil opakovane a tentokrát aj dorazil (*ibidem*: 143). Keby však bol *Anonymus Valesianus* pri informovaní o posolstvách taký presný, ako to Prostko-Prostyňski implicitne predpokladá, bolo by nepravdepodobné, že by bol o opakovanej Faustovej ceste mlčal. – Ak aj teda anonymom zdanlivo sugerovaná chronológia (Festus vyráza r. 490, Faustus r. 491, obaja k Zénónovi) môže byť pokladaná za správnu, takpovediac komplementárna defektnosť základných informácií o domnelom prvom a druhom posolstve nás predsa len vedie k zamysleniu sa nad ich historicitou. Z iných zdrojov než *Anonymus Valesianus* vieme, že v domnelom druhom posolstve naozaj bol Faustus Niger (*PLRE II*: 454n.). To, že na čele domnejšej prvej misie stál Festus, je však poznatok založený výhradne na texte *Anonymus Vales.* 11/53 (cf. *PLRE II*: 467). Je preto možné vysloviť hypotézu, že „*Festus*“ v *Anonymus Vales.* 11/53 stojí len vďaka textovej koruptele či omylu za **Faustum*, k čomu mohla prispieť skutočnosť, že Festus naozaj neskôr do Konstantinopole ako posol odišiel a je pri tejto príležitosti v *Anonymus Vales.* 12/64 zmienený (výpočet ďalších prameňov viď *PLRE II*: 467n.). Titul „*caput senati*“ v *Anonymus Vales.* 11/53 (editorom použitého vydania korigovaný na „*caput senatus*“), ktorý Faustovi r. 490 ešte prináležať nemohol a ktorý nie je pre neho doložený

Keby sme za týchto okolností predpokladali, že zmienené „*sperans*“ naozaj znamená „očakával“, znamenalo by to, že podľa líčenia *Anonyma Valesiana* vyslal vodca Ostrogótov k Zénónovi posla, aby mu priniesol potvrdenie dohodnutej kráľovskej hodnosti, keď sa však rozšírila správa o Zénónovej smrti, bol proklamovaný kráľom aj bez toho, aby sa čakalo na súhlas nového cisára. Výklad o Anastasiovej odpovedi tomuto jedinému posolstvu sa tak stáva do značnej miery zbytočným a nie je preto prekvapujúce, že o nej anonym mlčí. Že nebola kladná, sa naznačuje spätne pri stručnom výklade o normalizovaní vzťahov medzi Theodorichom a Anastasiom: „*Facta pace cum Anastasio imperatore per Festum de praesumptione regni...*“⁴⁴³

Ak si teda nemôžeme byť istí, či *Anonymus Valesianus* považuje Theodorichov kráľovský titul za niečo, čo mu prináležalo podľa dohody so Zénónom, alebo nie, bude lepšie zohľadniť obe možnosti. V našich súvislostiach však tento rozdiel v konečnom dôsledku príliš nezaváži. Ak *Anonymus* píše, že Theodorich pôvodne poslal k Zénónovi kvôli kráľovskej hodnosti jedno či dve posolstvá, je zrejmé, že predpokladal, že to bola *conditio sine qua non* získania tohto titulu, či už naň na základe predchádzajúcej dohody v danom momente nárok mal alebo nie, tj. či už potrebné povinnosti splnil alebo nie.⁴⁴⁴ Cisárska konfirmácia titulu bola podľa anonyma v každom prípade potrebná. Anonyma teda nezaujímala Jonesova „*constitutional position*“ kráľa (implicitne: kráľa Gótov) v akejsi rímskej ústave; bol si však istý jednak tým, že na počiatku Theodorichovej predbežnej vlády („*praeregnare*“) stála dohoda s cisárom, jednak tým, že si Theodorich bol

ani neskôr, bol buď transponovaný pisárom z textu *Anonymus Vales.* 12/57, aby bol pri Festovom mene uvedený titul hneď pri prvej, hoci len predchádzajúceho omylu či koruptele za svoju existenciu vďaka zmienke, alebo azda predstavuje neskoršiu interpoláciu (snáď podľa zmienky v *Liber pontificalis* 53 (*Symmachus*), 5 [spravidla taktiež v podobe „*caput senati*“]; súhrne k dokladom tohto Festovho titulu viď *PLRE* II: 467). BENJAMIN (1909: 2094) považuje rukopisné „*Festum*“ nie za „*Schuld des Schreibers, sondern des Schriftstellers*“, avšak bez odôvodnenia. – Hypotézu jediného posolstva som formuloval ešte predtým, ako som narazil na PROSTKO-PROSTYŇSKEHO (1994: 138 incl. pozn. 37) kritiku údajného Mommsenovho stotožňovania Festa a Fausta. U MOMMSENA (1889-1890: 386, pozn. 1), na ktorého Prostko-Prostyňski odkazuje, som však takúto úvahu nenašiel. Emendáciu „*Festum*“ na *Faustum* podľa poznámkového aparátu v použitej edícii *Anonymus Vales.* (s. 15) urobili niektorí predchádzajúci editori (práve Mommsen je tu ale výslovne uvedený ako zástanca rukopisného „*Festum*“). Nech už pritom ich dôvody boli akékoľvek, v konečnom dôsledku smerovali podľa môjho názoru k správnej poznatku. Jediný autor, vyslovujúci sa pre takúto emendáciu, ktorého som aspoň dodatočne našiel, je BENJAMIN (1909: 2094), jeho odôvodnenie je však vágne a sotva dostatočné. – Ak predpokladáme, že anonymove chronologické údaje sú správne, znamenalo by to, že jediné Theodorichovo anonymom zmieňované posolstvo z doby pred r. 497/8 sa na cestu vydalo r. 490 a zotrvalo v Konstantinopoli prinajmenšom do r. 492. Faustus by potom azda plnil rolu skôr akéhosi Theodorichovho vyslanca na cisárskom dvore než posla.

443 *Anonymus Vales.* 12/64. – Z textu nie je nutné vyčítať „*ein latenter Kriegszustand*“ (GOLTZ 2008: 496); *pax* tu môže odkazovať na osobné uzmierenie cisára s Theodorichom.

444 Je ešte nutné upozorniť na skutočnosť, že kráľ Ostrogótov podľa *Anonymus Vales.* 11/53 poslal (domnelé prvé) posolstvo k Zénónovi potom, čo už trikrát porazil Odoakra (*Anonymus Vales.* 11/50: „*victus fugit*“ a „*superatus ... fugit*“, 11/53: „*fugit*“), stále ho však nezabil ani nezajal. Podmienku Theodorichovej vlády v popise dohody so Zénónom *Anonymus Vales.* 11/49 formuluje takto: „*si victus fuisset Odoacar*“. Ak sa pod tým podľa anonymného autora rozumela parciálna porážka, je podivné, že Theodorich o kráľovský titul nežiadal hneď po prvom víťazstve. Rovnako prekvapujúce však je, že sa oň uchádza pred Odoakrovou úplnou mocenskou likvidáciou, ak bola Ostrogótova vláda v anonymových predstavách podmienená definitívnym víťazstvom nad Odoakrom. Aj z tohto uhla pohľadu sa teda zdá, že *Excerpta Valesiana II* považujú Theodorichovu žiadosť o kráľovské rúcho za niečo, čo jeho dohoda so Zénónom nezahŕňala.

vedomý nutnosti o kráľovský titul požiadať cisára, a po tretie tým, že Amal tento titul od cisára napokon aj naozaj dosiahol.⁴⁴⁵ O tom, či sa územie a obyvateľstvo pod Ostrogótovou vládou, ono Theodorichovo *regnum* moderných autorov, nachádzalo mimo ríše, *Excerpta Valesiana II* mlčia; o tom, že Theodorich stál pod cisárovou autoritou, nás ale nenechávajú na pochybách.⁴⁴⁶

Riešenie otázky, či je postulát, že Theodorich sa stal kráľom až po proklamácii Ostrogótmami v Itálii, resp. po dohode o vláde s Anastasiom, anonymovým vlastným výtvorom alebo či je tento autor v tomto ohľade závislý na nejakom svojom zdroji, nechávam otvorenú.⁴⁴⁷ Obzvlášť v prvom prípade by však bolo zaujímavé vedieť, aký význam táto téza v texte *Excerpta Valesiana II* má, resp. čo bolo motiváciou k jej formulovaniu. Dovolím si predložiť hypotézu, podľa ktorej šlo anonymnému autorovi práve o to, aby zdôraznil, že Theodorich uznával autoritu cisára ako inštitúcie a na nej závisel. Dohodu o vláde uzatvoril so Zénónom; keď ten zomrel, musel dosiahnuť uznanie zo strany Anastasia. Vo svetle tejto úvahy je zaujímavé pozorovať, že o nijakej jeho dohode

445 ARNOLDOV (2008: 30-31) výklad, podľa ktorého „*the feat proclaimed that Theoderic was an independent ruler who did not require the assent of Constantinople for legitimacy. He would not be a subordinate of the eastern emperor*“, je preto prinajmenšom v nesúlade s anonymom.

446 V tomto smere sa zhodujem s GOLTZOVÝM (2008: 496) záverom rozboru pasáží o kráľovskom titule. *Anonymus* podľa neho zdôrazňuje „*die machtvolle und übergeordnete Position des Kaisers*.“

447 V tejto súvislosti si však zaslúži niekoľko poznámok pasáž Iordanes, *Getica* 295: „*tertioque ... anno ingressus sui in Italia Zenonemque imp. consultu privatum abitum suaeque gentis vestitum seponens insigne regio amictu, quasi iam Gothorum Romanorumque regnator, adsumit*“. Datovanie tejto udalosti je v relatívnej chronológii rovnaké ako údajná gótska akklamácia či voľba Theodoricha za kráľa u *Anonyma Valesiana* (po Odoakrovej smrti). Tomu, aby sme tieto dve pramenné výpovede spájali, ako to robia JONES (1962: 368-369), VÁRADY (1984: 41n. a 53n.), PROSTKO-PROSTYŇSKI (1994: 135nn.) či v originálnej, no taktiež neuspokojujúcej podobe CLAUDE (1980: 156), však bráni prinajmenšom jeden podstatný rozdiel medzi nimi: podľa Iordana si kráľovské rúcho v danej dobe Theodorich obliekol so Zénónovým súhlasom, *Excerpta Valesiana II* o tom, že by Zénón či Anastasios v danej dobe vyšiel žiadosti o kráľovský titul v ústrety, veľavravne mlčia. Iordanov výklad sa pravdepodobne bude zakladať na jeho prominentnom prameni, Cassiodorovom spise o dejinách Gótov (rovnakú domnienku vyslovujú aj MOORHEAD 1992: 38 a PROSTKO-PROSTYŇSKI 1994: 133) a jeho základ sa tak môže datovať už z doby krátko pred Theodorichovou smrťou či nedlho po nej. S ohľadom na daný rozdiel, nielen kvôli mojej hypotéze, že Cassiodorove dejiny neboli prinajmenšom do polovice šiesteho storočia uverejnené (viď s. 66-68), môžeme považovať úvahu o tom, že aj *Anonymus Valesianus*, píšuci podľa rozšíreného názoru v polovici šiesteho storočia, podľa mňa ale ešte skôr (viď pozn. 435), pri výklade o Theodorichovom kráľovskom titule čerpal zo zmieneného Cassiodorovho diela, za nepodloženú (vo všeobecnosti použitie Cassiodora anonymom pripúšťa KÖNIG 1997: 13; hypotéza je síce s ohľadom na italskú provenienciu oboch autorov a im spoločnú tému Theodorichových osudov lákavá, avšak bez konkrétnych argumentov nemôže byť ničím iným, než nedokázaným a heuristicky vlastne neužitočným nápadom; samotný KÖNIG 1997: 31 napr. uznáva, že Cassiodora autor *Excerpta Valesiana II* nepoužil pre Theodorichovu genealógiu). Zdá sa však, že aj Cassiodorus okolo doby Theodorichovej smrti už mohol poznať predstavu, že Theodorich bol po Odoakrovom zabíí sice kráľom rovnako ako predtým, s cisárovým súhlasom však urobil z rímskeho správneho či právneho hľadiska svoju ťažko definovateľnú pozíciu či funkciu verejnou prijatím zodpovedajúceho odevu. Na takejto téze, či už reflektovala skutočnú udalosť alebo nie, budoval asi aj *Anonymus Valesianus*, z prijatia symbolického odevu sa však u neho stáva prijatie titulu vôbec a cisárov súhlas s týmto krokom je (snáď účelovo) postdatovaný. Za pozornosť stojí, že daná pôvodnejšia predstava zrejme usilovala o legitimizáciu Theodoricha v rímskych očiach ako akéhosi „*vládcu Gótov i Rimanov*“ (ako píše Iordanes, *Getica* 295). To, či malo ísť o pohľad Rimanov v Itálii alebo, ako je tomu zrejme u Iordana, rímskeho cisára vládnuceho z Konstantinopole, je otázne. Na tradičné predstavy o Iordanovom „*Zenonemque imp. consultu*“, ktoré za týmito slovami vidia Zénónov akt, odlišný od dohody medzi Zénónom a Theodorichom spred začiatku italského ťaženia, hoci aj pravdaže fiktívny (v tomto zmysle MOORHEAD 1992: 37n. či HAARER 2006: 80n., pozn. 34), je však možné rezignovať: nie je dôvod predpokladať, že Iordanes neodkazuje na rozhovor medzi cisárom a ostrogótskym kráľom, reprodukováný v Iordanes, *Getica* 290-292 (cf. predovšetkým pasáže „*si vicero, vobis donantibus regnum illud possedeam*“ a „*si vicero, vestro dono vestroque munere possedebo*“, obe *ibidem* 291).

s Iustinom, posledným cisárom, počas ktorého vlády bol kráľom, tento prameň nehovorí, hoci ich vzťahy boli spočiatku aspoň formálne dobré a viedli napr. k uznaniu Eutharicha za Theodorichovho nástupcu.⁴⁴⁸ Je možné, že *Anonymus* pociťoval ako náležité tieto skutočnosti zamlčať, pretože Theodorich v druhom, zlom období svojej vlády⁴⁴⁹ napokon dospel k akémusi aspoň nepriamemu konfliktu práve s cisárom Iustinom.⁴⁵⁰

Pri rozbere druhého *Anonyma Valesiana* sme dospeli k záveru, že tento prameň považoval Theodoricha za vládcu, podliehajúceho cisárovej autorite. Okrem toho bolo však ukázané, že ide o prameň veľmi nespoľahlivý, takže tomuto jeho názoru nemôžeme s dobrým svedomím pripisovať nejakú všeobecnejšiu platnosť. Nebudem na tomto mieste analyzovať to, čo k otázke tzv. Theodorichovej ústavnej pozície hovoria ďalšie, omnoho menej explicitné naratívne diela, napr. Iordanove spisy, ktorým sa ostatne určitej pozornosti dostalo aj v predchádzajúcom rozbere *Anonyma Valesiana*. Je nutné stručne si všimnúť pramene charakteru, ktorý možno označiť ako oficiálny.

V roku 516 poslal cisár Anastasios list senátu v Ríme, v ktorom adresáta presviedčal, aby sa snažil od Theodoricha a pápeža Hormisda dosiahnuť, „*ut in ea parte animi sui bonitatem dignentur impendere, in qua utriusque rei publicae membra sperata sanitate salventur.*“⁴⁵¹ Narážka sa týkala akakiánskej schizmy medzi konstantinopolskou a rímskou cirkvou, pričom pod stranou, ktorá mala priniesť spásu, sa samozrejme myslela prvá menovaná, zastúpená aj samotným odosielateľom listu.⁴⁵² Pre nás je podstatná skutočnosť, že Theodoricha list označuje ako „*excelsum regem, cui regendi uos potestas uel sollicitudo comissa est*“.⁴⁵³

So zreteľom na problematiku Theodorichovej „ústavnej pozície“ sa táto oficiálna, cisárom snáď priamo neformulovaná, ale predsa len nepochybne schválená a odoslaná výpoveď môže považovať za doklad toho, že Anastasios Theodoricha naozaj uznal ako vládcu Itálie (resp. západného impéria ap.).⁴⁵⁴ Ak je tomu tak, je ale potrebné vidieť tiež druhú stranu mince: Theodorichovi sa síce dostáva zo strany Anastasia afirmácie ako vládcovi senátorov, ale zároveň to

448 Vid' s. 132-133.

449 Popisovanom *Anonymom Vales.* 14/79-16/95.

450 *Anonymus Vales.* 15/88 a 15/91.

451 *Col. Avel.* 113, 4.

452 K pozadiu listu vid' napr. PFEILSCHIFTER 1896: 147-148; HAARER 2006: 100-101 a 180-181; MEIER 2009: 316-318.

453 *Col. Avel.* 113, 4.

454 Cf. napr. HAARER 2009: 101. CHRYSOS (1981: 435) výpoveď uvádza ako príklad toho, čo môže dokladať správnosť teórie, podľa ktorej bol Theodorich po dohode s Anastasiom suverénnym vládcom Itálie, takže ju zrejme považuje za doklad Anastasiovej akceptácie tejto skutočnosti. – List samozrejme prezentuje Theodoricha ako vládcu senátorov („vos“), takže snaha prisúdiť mu ako objekt vlády nejaký štát, resp. teritoriálny celok na základe tohto dokladu je arbitrárna. PROSTKO-PROSTYŃSKI (2009: 91) píše „*only conclusion to be drawn from it is ... that Theoderic was a caring ruler in his pars*“, pod čím rozumie západnú ríšu. To je však nedorozumenie: autor zrejme interpretuje výraz *ea pars* ako odkaz na západnú časť impéria, to je však pri zohľadnení obsahu nasledujúcej vzťažnej vety, ktorá sa na pojem vzťahuje, vylúčené.

znamená, že Ostrogót odvodzuje svoju vládcovskú autoritu (*potestas*) a kompetenciu (*sollicitudo*) od toho, kto mu ju zveril.⁴⁵⁵

Je samozrejme nutné klásť si otázku, kto týmto poverovateľom podľa Anastasia, resp. jeho kancelárie má byť. Možnosti sú ponúkajú iba dve: Boh alebo cisár. Je sotva sporné, že charakteristika pápeža ako toho, „*cui intercedendi apud deum facultas est praestita*“,⁴⁵⁶ nepripúšťa v kresťanskom diskurze iný výklad, než že zmienenú *facultas* rímskemu biskupovi dal Boh. Je preto prinajmenšom možné, že rovnaký zdroj mala mať Theodorichova *potestas*. Otázkou je sotva možné definitívne zodpovedať. V diskurze, v rámci ktorého bol list zostavený, mohol cisár byť chápaný prinajmenšom ako nutný sprostredkovateľ božského poverenia,⁴⁵⁷ mohol v ňom však chýbať aj úplne.

Zaujímavou otázkou je tiež to, prečo sú charakteristiky pápeža a Theodoricha formulované pasívne. Pretože práve táto skutočnosť je dôvodom nejasností, ktoré máme o zdroji Theodorichovho poverenia, ponúka sa ako odpoveď, že Anastasios chcel, aby bola výpoveď so zreteľom na subjekt, ktorý kráľovi *regendi potestas* udelil, ambivalentná, aby signalizovala, že je Theodorich poverený cisárom, aby ale zároveň v prípade nutnosti bola interpretovateľná ako odkaz na výlučne božský zdroj Ostrogótovej vlády. Ak ale pripustíme, že formulácia sa vyhýba uvedeniu cisára zámerne, nemôžeme vylúčiť ani krajnú možnosť, že Anastasios nechcel jednoznačným spôsobom vyjadriť akceptáciu „vznešeného kráľa“, nedovolil si však pravdepodobne z taktických dôvodov narážku na na túto problematiku celkom vynechať.⁴⁵⁸

Je tak napokon nutné konštatovať, že zdanlivo jednoznačný doklad legitímnosti, hoci aj nie nevyhnutne odvodeného charakteru Theodorichovej vlády v Anastasiových očiach je v skutočnosti veľmi nejasný a nejednoznačný. Sotva môže slúžiť ako oficiálne a preto nezvratné potvrdenie historicity *Anonymom Valesianom* sugerovaného uzmierenia oboch mužov, sprevádzaného aktom,

455 PROSTKO-PROSTYŃSKI (1994: 57, pozn. 126) protirečí výkladu, podľa ktorého prameň dokladá, že Theodorich bol „*an imperial commissioner*“; príslušná fráza podľa neho znamená „*governs*“ alebo „*reigns*“. Keby sme však aj pripustili, že hypotetická výpoveď „*committit regendi vos potestatem vel sollicitudinem*“ by azda mohla znamenať „vládne vám a panuje“, pasívnu konštrukciu, akú vidíme v texte prameňa, v tomto duchu preložiť nemožno. Jediné dva ďalšie doklady tohto významu príslušného slovesa, resp. konštrukcie, ktoré Prostko-Prostyński uvádza, obe z *Nov. Anth.* 3, praef., svedčia len o tom, že poľský bádateľ nepochopil význam príslušného latinského textu. Výpoveď „*licet divina maiestas et nostra creatio pietati eius plenam imperii commiserit potestatem*“ (r. 6-7) znamená nepochybne „hoci aj božský majestát a naša voľba zverili jeho zbožnosti plnú cisársku moc“, „*nos, quibus ... regimen commisit superna provisio*“ (r. 4) je nutné preložiť ako „my, ktorému vládu zverila najvyššia prozreteľnosť“; obe inštancie teda rovnako ako *Col. Avel.* 113, 4 hovoria o delegovaní vládárskej moci, nie o jej vykonávaní.

456 *Col. Avel.* 113, 4.

457 Cf. doklady z *Nov. Anth.* 3, praef., citované v pozn. 455: León I. bol poverený vládou Bohom, Anthemiovi cisársku moc zveril nielen Boh, ale už aj León.

458 Bolo by užitočné vedieť, akú funkciu charakteristiky pápeža a kráľa v liste mali. Ak ide iba o rétorickú zdvorilosť, je pochopiteľné, že sa jej muselo dostať oboj uvedenému. Rovnako museli byť charakterizovaní obaja menovaní, ak bolo účelom textu umeniť „*the auctoritas of the pope*“ (tak HAARER 2006: 101, cf. 180) v reakcii na spor s Hormisdovými predchodcami z počiatku akakiánskej schizmy.

ktorý je vykladaný prinajmenšom ako symbolické uznanie Theodorichovej vlády.⁴⁵⁹

Jazyk korešpondencie oficiálneho charakteru, predovšetkým listov Theodoricha a jeho nástupcov, zahrnutých v Cassiodorových *Variae*, nás veľkým množstvom solídnych dokladov presvedča o tom,⁴⁶⁰ že v dobovom diskurze bolo možné asimilovať Theodoricha a jeho nástupcov k cisárom,⁴⁶¹ hovoriť o štáte, ktorému vládli králi ostrogótskeho pôvodu, ako o štáte rímskom, ba priamo o impériu,⁴⁶² a predpokladať, že je rovnocenný štátu, na čele ktorého stojí cisár,⁴⁶³ pričom ale

459 *Anonymus Vales*. 12/64: „*Facta pace cum Anastasio imperatore per Festum de praesumptione regni, et omnia ornamenta palatii, quae Odoacar Constantinopolim transmiserat, remittit.*“ – Rôznorodé výklady tejto údajnej udalosti: napr. VÁRADY 1984: 54 („*Annerkenung Theoderichs als König der Goten und Römer in den westlichen partes des Reiches*“); PROSTKO-PROSTYŇSKI 1994: 154-157 (postuluje písomnú zmluvu); HAARER 2006: 83, incl. pozn. 44 (hlavne kritika Prostko-Prostyňského, inak vágne), MEIER 2009: 97 („*Anastasios ... gestand ihm damit offensichtlich zu, an Stelle des Kaisers über Italien zu regieren.*“).

460 V nasledujúcich poznámkach uvádzam iba niekoľko príkladov, pretože túto problematiku podľa môjho názoru dostatočne pokrývajú a príkladmi dokladajú predchádzajúce práce: SUERBAUM 1977: 247-267; PABST 1986: 229-232, incl. pozn. 49-78 na s. 450-452; PROSTKO-PROSTYŇSKI 1994: 81-101 a 180, incl. pozn. 127; KOHLHAS-MÜLLER 1995: 88-99; ARNOLD 2008: 58-76.

461 Predovšetkým je časté použitie titulu *princeps*: Cassiodorus, *Var.* 1, 2, 6; 3, 16, 3; 9, 25, 6; 10, 3, 5. Je však treba upozorniť na skutočnosť, že rovnako je titulovaný taktiež cisár nielen u Cassiodora, *Var.* 1, 43, 2 či 12, 20, 1, ale aj u východorímskeho autora (Marcellinus ad a. 533 či 534) alebo vo východorímskom oficiálnom texte (*Codex Iust.*, *De novo codice componendo*: „*retro principibus*“). Je preto nutné uznať jednak to, že minimálne latinsky hovoriacim Konstantinopolčanom mohol tento jazykový úzus sugerovať „cisárske“ konotácie pozície Theodoricha a jeho nástupcov, jednak a predovšetkým to, že označovanie ostrogótskych vládcov ako *principes* nie je nezvratným dokladom skutočnosti, že Theodorich bol svojimi italskými poddanými, predovšetkým aristokratmi, vrelo akceptovaný ako obnoviteľ principátu, zlatého obdobia rímskeho cisárstva, odlišného od autokratickej, z hellénistického Orientu prevzatým poňatím kráľovstva ovplyvnenej vlády cisárov, akú Itália zažila v štvrtom až piatom storočí a akú stále mohla pozorovať vo východnom rímskom impériu (tak ARNOLD 2008: 58-65 a 76, v nadväznosti na predovšetkým WESOM 1967: 25-51 artikulovanú tézu o odlišnom chápaní cisárskej vlády v Itálii a v Konstantinopoli). Terminologicky nebol v danej dobe u latinsky hovoriacich, resp. píšucich obyvateľov západnej i východnej ríše pri používaní označenia *princeps* evidentne žiaden rozdiel, aj keď je samozrejme možné diskutovať o možných rozdieloch v miere „autokratickosti“, ktorú takto označovanému vládcovi užívatelia jazyka pripisovali. To, že Theodorich doprial senátorom a ďalším poddaným pocit väčšej slobody než predchádzajúci cisári obdobia dominátu a explicitne sa porovnával so vzorom raných cisárov, z používania tohto titulu ale pre nás vyplývať nemôže, a nevyplýva to ani napr. z jeho prirovnania k cisárovi Traianovi (k tomu ARNOLD 2008: 64, incl. pozn. 58 s odvolaním na *Anonymus Vales*. 12/60, kde je ale zároveň pripomínaný ktorýsi Valentinianus, cisár nepochybne už „autokratického“ obdobia) či všeobecne k *priores principes* (implicitne napr. Cassiodorus, *Var.* 4, 33, 1), pretože tie isté úspešne napodobnené predobrazy pripisuje aj východnému, v zmysle zmienenej teórie teda „despotickému“, cisárovi Anastasiovi jeho panegyrista (Priscianus, *De laude Anast.* 45-49); toto svedectvo by bolo možné relativizovať Priscianovým (cf. k nemu *PLRE* II: 905) pravdepodobne západným pôvodom, no skutočnosťou zostáva, že autor pôsobil v Konstantinopoli a bol zrejme z Afriky, nie Itálie, na ktorú svoju teóriu principátneho ponímania cisárstva zrejme obmedzujú Wes a Arnold. – Uvedené miesto Cassiodorus, *Var.* 4, 33, 1 je významné tým, že *priores principes* zrejme predpokladajú aspoň jedného *posterior princeps*, ktorým je v danom kontexte implicitne Theodorich. Je teda zrejme, že Ostrogót je tu situovaný na koniec panovníckeho radu, tj. je aspoň v nejakom zmysle nástupcom cisárov. Cf. tiež KOHLHAS-MÜLLER 1995: 88-89.

462 Cassiodorus, *Var.* 2, 16, 5 („*Romana res publica*“); 10, 21, 2 („*Romana regna*“, z ktorých jedno je implicitne to, ktorému vládne Theodahad); k rímskemu charakteru tohto „štátu“ cf. aj označenie Theodoricha za „*Romanum principem*“ v Cassiodorus, *Var.* 3, 16, 3. – Theodorichov štát je pomerne často označovaný ako *nostrum imperium* (Cassiodorus, *Var.* 1, 6, 2) či príležitostne *imperium* (*ibidem* 3, 34, 2), pričom sa jeho rímsky charakter rozumie nepochybne samozrejme, v jednom prípade je však text dokonca explicitný: „*ad Romanum repatriavit imperium*“ (*ibidem* 3, 18, 2). – Ako upozorňuje SCHEIBELREITER (1989: 209), samotný výraz *res publica* sa objavuje u Avita z Vienne aj pre označenie panstva, resp. štátu, ovládaného burgunským kráľom; dôležité je však pamätať na to, že sa tam nepostuluje jeho rímsky či imperiálny charakter.

463 Prinajmenšom v rovine terminologickej; pozorovať to je možné na spojení *utraeque res publicae*, resp. *utraque*

obe časti celku, resp. ich vládcovia majú nažívať v súlade.⁴⁶⁴ Okrem toho je snád' signifikantnou aj skutočnosť, že tento jazykový úzus pripomína terminológiu, ktorú skoršie pramene používali pre spolužitie západnej a východnej rímskej ríše.⁴⁶⁵

Dá sa teda povedať, že oficiálna korešpondencia ostrogótskych vládcov svojich pisateľov prezentuje ako vládcov západnej rímskej ríše, hoci aj nie priamo cisárov.⁴⁶⁶ Otázne je, aká bola genéza tohto javu, kto bol zdrojom tohto postupu a eventuálne tiež tým, kto mu prepožičiaval legitimitu.

Jednou možnou odpoveďou je, že týmto neznámym faktorom bol (východný) cisár. Pri absencii spoľahlivých a od počiatkov Theodorichovej italskej životnej etapy časovo nie príliš

res publica v Cassiodorus, *Var.* 1, 1, 4 (kde sa v historickej argumentácii dobre odráža aj to, že ide o opis dvoch častí kedysi nerozdelenej či, podľa PABST 1986: 231, cisárskym kolégiom spravovanej rímskej ríše: „*pati vos non credimus inter utrasque res publicas, quarum semper unum corpus sub antiquis principibus fuisse declaratur, aliquid discordiae permanere*“); 2, 1, 4; 10, 32, 4. Cf. tiež „*Romana regna*“ (Cassiodorus, *Var.* 10, 21, 2).

464 Doklady, ktoré uvádza PABST (1986: 451, pozn. 60-65), napr. Cassiodorus, *Var.* 10, 23, 1, sú bohužiaľ väčšinou z doby tesne pred vypuknutím vojny s východnou ríšou alebo počas nej. Avšak Theodorichov list Anastasiovi (Cassiodorus, *Var.* 1, 1, 4-5) môže poslúžiť ako vhodný príklad. – V tejto súvislosti je vhodné venovať pozornosť aj povestnej pasáži „*Regnum nostrum imitatio vestra est, forma boni propositi, unici exemplar imperii*“ (*ibidem* 1, 1, 3). Ak aj necháme bokom jazykovo síce prípustnú, ale extrémne nepravdepodobnú Reydelletovu domnienku (*non vidi*; poznatky o nej čerpám z kritiky u STAUBACHA 1983: 42), že „*forma boni propositi*“ a „*unici exemplar imperii*“ sú oslovenia Anastasia, je otázne, či výpoveď signalizuje Theodorichovo priznanie závislosti na *unicum imperium*, resp. na cisárovi. S ohľadom na vytrvalosť, s ktorou iné listy vo *Variae* označujú Theodorichov štát ako *imperium* (viď pozn. 462), nepovažujem za samozrejmé, že by v tomto liste, trebárs aj s ohľadom na adresáta, bola postulovaná existencia iba jediného *imperium* v zmysle „štátu“ (čo je približný záver, ku ktorému bez zohľadnenia dokladov tohto lexému vo *Variae* dospieva napr. SCHEIBELREITER 1989: 209: „...*die Überzeugung der gotischen Herrscher ..., daß ihr regnum zum Imperium gehört...*“). ARNOLDOVA (2008: 66, pozn. 67) domnienka, že lexém v danom liste znamená „*imperial power*“, je preto príťažlivá. V jej prospech svedčí aj to, že prinajmenšom *propositum* v druhej časti vety je rovnako abstraktný pojem. *Regnum* v časti prvej môže byť taktiež abstraktum („vláda“), hoci v tomto prípade sa dá pripustiť, že ide o teritórium či presnejšie štát. Keby však *imperium* odkazovalo na štát, dalo by sa čakať, že bude nasledovať hneď po časti venovanej *regnum*. V každom prípade nevytvára údajná Theodorichova snaha napodobniť buď štát (administratívny aparát ap.) alebo vládu nič o závislosti a odvodenosti jeho vlády na cisárovi. Domnievam sa, že je lepšie sa sústrediť na to, čo znamená veta ako celok: Theodorich sa v nej vyhlasuje za akéhosi cisárovho žiaka či napodobiteľa, inými slovami vyjadruje mu úctu. Ak pripustíme, že všetky tri kľúčové pojmy sú abstraktné, budeme prekladať „*Naša vláda je imitáciou vašej, formou dobrého úmyslu, kópiou jedinečnej cisárskej vlády*“ a uvedomíme si, že sa Theodorich nevyjadruje k svojej „ústavnej pozícii“, ale takpovediac k otázke „morálky“ (ako mi to vyplýva zo zanedbávaného „*forma boni propositi*“), stane sa ešte zrejmejším, že ide predovšetkým o úslužný úklon smerom k Anastasiovi a deklaráciu chvályhodných úmyslov. Inými slovami, máme pred sebou skôr ďalší doklad tematizovania harmonického pomeru oboch vládcov, v rámci ktorého Theodorich vystupuje ako napodobovateľ skúsenejšieho druhu. Cf. tiež dva v iných súvislostiach formulované postrehy: „...*a misunderstanding typical of the literature...: From the inequality of Theodoric's and Anastasius' positions within the Imperium, proven by a number of sources, the author draws the conclusion about the inequality of the states which they governed...*“ (PROSTKO-PROSTYŃSKI 1994: 89n.) a „*Das einträchtige kollegiale Regiment der Reichskaiser erlebt ... mit neu besetzten Rollen seine Reprise*“ (PABST 1986: 231); k druhému z nich dospieva v podstate i ARNOLD (2008: 67).

465 Ktorú analyzovala PABST (1986: *passim*); od tejto autorky preberám tiež uvedený dôležitý konkrétny postreh (*ibidem*: 230).

466 To, že Theodorich vládol západnej ríši, je teória, ktorú dôrazne zastávajú PROSTKO-PROSTYŃSKI (1994: 100n. a *passim*) a ARNOLD (2008: *passim*). Druhý autor (*ibidem*: 75) pritom tvrdí: „*He was a Roman emperor*“. S ohľadom na to, že Theodorich bol protokolárne *rex*, bolo by lepšie vyvarovať sa terminologickej konfúzie (preklad „*emperor*“ by mal byť aplikovaný iba na dobový latinský lexém *imperator*), spojenej s podobnými kategorickými vyhláseniami.

vzdialených dokladov však nemožno prikladať váhu Iordanovmu (a nepriamo teda azda Cassiodorovmu) svedectvu o Zénónovej autorizácii Ostrogótovej vlády nad západom.⁴⁶⁷ Obdobne nevieme nič bližšieho o „*zmierení*“, ktoré podľa *Excerpta Valesiana II* Theodorich dosiahol až s Anastasiom.⁴⁶⁸ Ak nejde len o anonymovú nepodloženú domnienku o obsahu Festovho posolstva, ktoré v skutočnosti malo iný obsah, môže byť toto naozaj okamih, v ktorom ostrogótsky kráľ dosiahol u východného cisára uznanie svojej vlády nad západnou ríšou, hoci, ako sme videli, Anastasios sa k nejakému takémuto povereniu v r. 516 nehlásil príliš jednoznačne a explicitne.

Alternatívnou odpoveďou na otázku, kto je zdrojom „imperializácie“ Theodorichovej vlády, je poukaz na samotných Italov, konkrétne italských aristokratov.⁴⁶⁹

Zatiaľ čo je Anastasios vo svojom liste ohľadom Theodorichovho poverenia vládou nad senátormi nejasný, nedá sa to povedať o jeho zmienke o „*utriusque rei publicae membra*“.⁴⁷⁰ Anastasios tu nepochybne pritakáva konceptu dvoch (rímskych) ríši, a činí tak pred publikom, pozostávajúcim z aristokratov v senáte mesta Ríma.⁴⁷¹ Tento cisár teda uznáva existenciu samostatnej západnej ríše, avšak dokázateľné je len toľko, že tak robí s ohľadom na senátorov.

Bohatý oficiálny dokladový materiál pre imperiálnu pozíciu štátu, ktorému vládli ostrogótski *principes*, pochádza z Cassiodorových *Variae*. Znamená to, že aspoň formulácia textu príslušných dopisov ide v konečnom dôsledku na Cassiodorov vrub, na vrub aristokrata, ktorého rodina bola výrazne zakotvená v tradíciách služby vládcovi západného impéria. Neznamená to, samozrejme, že

467 K absencii dokladov vid' pozn. 426. – Zénónova autorizácia mala podľa PROSTKA-PROSTYŇSKEHO (1994: 108 a 154-155) dokonca písomnú formu. Neskoré svedectvo Paulus Diac., *Hist. Romana* 15, 14 („*Italiamque ei per pragmaticum tribuens*“), inak v danej pasáži zrejme závislého výhradne na Iordanes, *Getica*, je zrejme autorovým dodatkom, vychádzajúcim z jeho predstavy o tom, ako záležitosť prebehla; v každom prípade ide o prameň príliš neskorý na to, aby na ňom bolo možné v danej otázke stavať. Taktiež Cassiodorus, *Var.* 10, 22, 2 vykladám inak, než Prostko-Prostyňski. Náležitý text pasáže, ktorý Mommsenova edícia uvádza v podobe „*considerate etiam, principes docti, et Ablabi vestri historica monimenta recolite, quantum decessores vestri studuerint de suo iure relinquere, ut eis parentum nostrorum foedera provenirent*“, by nemal obsahovať meno historika Ablabia (pace napr. *PLRE* II: 2 či *BALDWIN* 1981: 143), ale rukopisné „*abavi*“. Aj nasledujúce zámeno je však zrejme nutné upraviť a dať pred „*vestri*“ prednosť „*nostrí*“ istej časti rukopisnej tradície (čo Prostko-Prostyňski nezvažuje). Nejde teda o odkaz na predka adresáta, Iustiniana, ale pisateľa listu, Theodahada, a myslí sa ním Theodorich, Theodahadov ujec. V prospech tohto čítania svedčí najmä to, že nie je vôbec zrejme, prečo by mal byť Zénón Theodahadom označený za Iustinianovho predka, deda alebo pradeda, hoci aj iba fiktívneho, ako tomu chce PROSTKO-PROSTYŇSKI (1994: 154). „*Historica monimenta*“ sú potom Theodorichove minulé činy, slúžiace ako dôkazy toho, „*quatenus decessores vestri*“ atď., nie písomný dokument. Sloveso *recolere* (rovnako ako *considerare*) neimplikuje nevyhnutne čítanie, možno skôr naopak (iba imagináciu a spomienky). Cf. k tomuto výkladu tiež Cassiodorus, *Var.* 10, 2, 3.

468 Vid' s. 124, incl. pozn. 443.

469 Na „*the peculiarity of Theoderic's position*“ oproti iným súdobým germánskym kráľom, spočívajúcu v tom, že bol „*faced by the bulk of the senatorial order, including its most ancient and wealthiest families, and by the Senate itself, with its strong corporate tradition*“, upozornil už JONES (1962: 373-374). Cf. tiež BROWN 1984: 25.

470 *Col. Avel.* 113, 4. Cf. tiež *ibidem* 113, 2 („*quotiens utrisque publicis rebus ... consultitur*“).

471 Nepochopiteľná je poznámka PROSTKO-PROSTYŇSKEHO (1994: 90, pozn. 78): „*It would be difficult to agree with Várady ... that the expression was used in this place "gegenüber dem Senat."*“ Jednak VÁRADY (1984: 22) mieni, že zmienka bola použitá „*mittelbar auch gegenüber Theoderich*“; to by však bolo nutné dokázať. Jednak a predovšetkým je však Prostko-Prostyňskeho spochybňovanie faktu, že fráza je použitá voči senátu, nezmyselné. Adresa listu je jednoznačná: „*...SENATUI SUO SALUTEM DICIT*“ (*Col. Avel.* 113, 1).

ideu Theodoricha ako vládcu západnej ríše je nutné pripísať práve jemu. Zvyšuje to ale pravdepodobnosť domnienky, že Theodorich, ak aj túto ideu do listov, ktoré pre neho formuloval Cassiodorus, vkladal v jadre sám, bol k ríšskej koncepcii svojho panovania privedený najskôr diskurzom Italov pôvodu a zmýšľania podobných Cassiodorovým, teda predovšetkým aristokratmi, resp. aspoň tými z nich, ktorí s ním boli ochotní spolupracovať.⁴⁷²

Ak je správna naša analýza Marcellinových príslušných výpovedí o západe, vidíme, že aj tento autor z Iustinianovho okolia bol toho názoru, že západná ríša („*Hesperium regnum*“) je síce v stave úpadku a prišla o svojich cisárov, ale stále počítal s jej existenciou.⁴⁷³ Z predpokladu, že Iustinianovi predstava trvania západného rímskeho štátu nebude cudzia, evidentne vychádzal aj Cassiodorus, keď formuloval listy adresované tomuto cisárovi.⁴⁷⁴ Niektoré ich pasáže dokonca naznačujú, že rovnako sa od cisára očakávalo aj akceptovanie konceptu jeho kolegiality s italským, resp. záporímskym vládcom.⁴⁷⁵

Je sotva možné povedať o „ústavnej pozícii“ Theodoricha a jeho nástupcov v rámci ríše z Iustinianovho pohľadu viac, než to, že Cassiodorus a s ním zrejme aj ďalší Italovia o cisárovi predpokladali, že bude akceptovať autonómiu západnej ríše a vládu ostrogótskych kráľov nad ňou. Je samozrejme možné, že sa mýlili, a v tom prípade by ideológia *restauratio imperii* mohla naozaj byť „*response to Theoderic's increasingly imperial pretensions*“.⁴⁷⁶ Pramene takúto domnienku ale nepotvrdzujú⁴⁷⁷ a protirečí jej do značnej miery aj to, že Theodorichovu smrť, nieto ešte bližšie

472 WES (1967: 49 a 162) naznačuje, že Theodorich bol o svojej kvázicisárskej pozícii osobne hlboko presvedčený. To je samozrejme možné, avšak podľa môjho názoru nemôže vysvetliť, ako na myšlienku štylizovať sa do tejto úlohy prišiel (zvlášť ak pripustíme, že do Itálie vpadol bez akejkoľvek konzultácie so Zénónom, viď s. 118). Okrem interakcie s italskými aristokratmi by do úvahy prichádzala pravdepodobne už iba imitácia východného (kvázi)kolegu, iniciovaná snád' dokonca Anastasiom, čo, ako vieme, je presne to, na čo poukazuje Cassiodorus, *Var.* 1, 1, 2-3 („...*qui divino auxilio in re publica vestra didicimus... Regnum nostrum imitatio vestra est... vos sequimur... hortamini me frequenter, ut diligam senatum, leges principum gratanter amplectar, ut cuncta Italiae membra componar.*“). Pre túto možnosť by hovorila aj skutočnosť, že bol vychovaný na Zénónovom dvore. Nepovažujem však za pravdepodobné, že by k tomu došlo bez prítomnosti vhodného vnútroitalského faktoru, ktorým bolo ono prinajmenšom medzi aristokratmi zakorenené povedomie o živote v jednej z *utraeque res publicae*.

473 Marcellinus ad a. 454 a 476; viď s. 111-112.

474 Cassiodorus, *Var.* 10, 8, 1 („*a vestris ... partibus*“); 10, 9, 1 („*ad nostrae rei publicae ... gloriam*“; že nejde o odkaz na jednotnú ríšu, naznačuje snád' predchádzajúce „*ad Italiae decorem*“); 10, 19, 3 („*diligeris ... in propriis regnis: sed quanto praestantius est, ut in Italiae partibus plus ameris, unde nomen Romanum per orbem terrarum constat esse difusum!*“); 10, 32, 4 („*utraeque res publicae*“). Cf. tiež listy určené Theodóre: Cassiodorus, *Var.* 10, 20, 4 („*non minus in regno nostro quam in vestro iubeatis imperio*“) a 10, 23, 1 („*in hac re publica*“).

475 Cassiodorus, *Var.* 10, 1, 2 („*nam licet concordia principum semper deceat, vestra tamen absolute me nobilitat.*“); 10, 22, 1 („*concordiam Augustae serenitatis optemus*“); 11, 13, 3 („*qui mihi dominantur, tibi debent esse concordēs*“). Cf. tiež listy určené Theodóre: Cassiodorus, *Var.* 10, 21, 2 („*nam cum nullam inter Romana regna deceat esse discordiam*“) a 10, 23, 1 („*quod regna coniungat promissio fixa et votiva concordia*“).

476 Ako sa domnieva HALSALL (2007: 291; cf. 499n.).

477 Nanajvýš by bolo možné poukazovať na výpovede sýrskej historiografie (Zacharias Rhet., *HE* 7, 12 [s. II, 56 textus; II, 38 versio]; *ibidem* 9, 18 [s. II, 133-134 textus; II, 92 versio]; Dionysius Telmaharensis ad a. 827 [s. 48]; citácie viď vyššie na s. 73-74), hovoriacej jednoznačne o odpadnutí Theodoricha od Zénóna či Anastasia, ktorá, ak čerpá z Ióanna z Efesu, môže nepriamo odzrkadľovať cisárov názor – nie však nevyhnutne z doby pred vypuknutím vojny s Ostrogótmami. Procopius, *Bell. Goth.* 1, 1, 29, kde padne označenie Theodoricha za „*λόγῳ μὲν*

nedatovateľný počiatok jeho imperiálnych ambícií, a začiatok byzantsko-ostrogótskej vojny od seba delí niekoľko rokov, pričom po r. 526 boli vzťahy medzi cisárom a vládcom Itálie, resp. západnej ríše zrejme dobré.

Niektorí bádatelia upozorňovali na to, že základom vzťahov medzi Theodorichom a jeho nástupcami na jednej a (východnými) cisármi na druhej strane bola skutočnosť, že sa pri zmene v rade – ak použijeme pre jednoduchosť modernú terminológiu – ostrogótskych kráľov alebo byzantských cisárov vždy nanovo dohodla vláda západného kontrahenta, resp. jej podmienky.⁴⁷⁸ Pretože sa nedá doložiť, že by sa rokovania medzi príslušnými partnermi viedli a nejaké dohody uzavreli po nástupe cisárov Iustina a Iustiniana, je lepšie predpokladať, že k tomu nedošlo a ani to nebolo považované za náležité či potrebné.⁴⁷⁹

Nie je síce isté, či Theodorich naozaj očakával, že sa jeho nástupcom stane jeho zať Eutharich,⁴⁸⁰ ak sa však druhý menovaný úspešne uchádzal o adopciu cisárom Iustinom, podobne ako o ňu neskôr po nástupe na trón usiloval Eutharichov syn Athalarich,⁴⁸¹ je sotva možné vyhnúť

τύραννος“, za reprodukciu Iustinianovho názoru označiť nemožno a je to doklad až z doby podstatne neskoršej než Theodorichove „*imperial pretensions*“ či aspoň začiatok Iustinianových západných vojen (ktoré sú v zmysle Halsallovej teórie realizáciou Iustinianovej ideológie *reconquisty*). Problematikou Prokopiovho miesta sa naposledy zaoberal GOLTZ (2008: 229-231), ktorého výklad ale nepovažujem za obzvlášť uspokojujúci a ani jasný. „*Tyranom*“ mal byť podľa Prokopia Theodorich „*pojmovo*“, „*formálne*“ („λόγῳ“), takže sa *pace* GOLTZ (2008: 230n.) domnievam, že historik z Kaisareie narážal práve na ústavnú pozíciu. Na druhej strane je s GOLTZOM (2008: 230n., incl. pozn. 196) nutné súhlasiť v tom, že pri tom zrejme nehral rolu latinský a v Procopius, *Bell. Goth.* 1, 1, 26 do gréčtiny transkribovaný titul *rex*. V Prokopiovom pojmovom aparáte, bez toho, aby sme ho presne poznali, muselo byť niečo, čo umožňovalo či skôr vyžadovalo použitie dobového gréckeho pojmu τύραννος. Na jednu konotáciu tohto lexému azda upozorňuje Procopius, *Bell. Goth.* 1, 1, 29 vzápätí: „ἔρωσ τε αὐτοῦ ἔν τε Γότθοις καὶ Ἰταλιώταις πολλὸς ἤκμασε“ má asi čitateľa poučiť, že na rozdiel od toho, kto je označovaný ako tyran, si Theodorich vyslúžil obľubu poddaných; to ale znamená, že sa historik postavil proti „etickému“ výkladu daného na Theodoricha aplikovaného pojmu (ku ktorému cf. tiež Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10, 29-30), nie proti jeho politickým atribútom (k Prokopiovmu používaniu pojmu tyran a tyranida pri kritike Iustiniana v „etickom“ význame cf. postrehy u TINNEFELDA 1971: 35-36, ktorý však zotráva v presvedčení, že ide o používanie nepresné). Hypoteticky by bolo možné uvažovať o tom, že τύραννος Prokopiovi v tomto prípade slúži ako označenie vládcu Rimanov, ktorý neašpiroval na cisársky titul, čo by bolo modifikáciou bežnej situácie, kedy τύραννος síce o daný titul usiloval a pritom určitému počtu Rimanov vládol, ale napokon neuspel a preto zostal iba „*tyranom*“ (pri formulácii tejto druhej definície sa pravdaže opieram o JONESA 1964: I, 326, teda o postreh iba jedného moderného autora). Problémom je, že Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10, 27 („τυραννίδι ἐπεχειρήσε“) nám naznačuje, že tento termín by eventuálne bol aplikovateľný aj na označenie odpadlíka od iného vládcu než (rímskeho) cisára, v tomto prípade vandalského kráľa. – Iustinianova tzv. *Pragmatica sanctio pro petitione Vigilii* neprisudzuje žiaden titul Athalarichovi a Theodahadovi a Amalasuinthino postavenie opisuje iba pomocou netechnického „*regia mater eius*“ (*App. Nov.* 7, 1). Totila je však označený ako *tyrannus* (*ibidem* 7, 2), zatiaľ čo Theodorich ako *rex* (*ibidem* 7, 8). Zdá sa teda, že terminológia Iustinianovej kancelárie bola od Prokopiovej či Pseudo-Zachariovej vo vzťahu k Theodorichovi odlišná.

478 VÁRADY 1984: 48; CHRYSOS 1981: 474.

479 Cf. PROSTKO-PROSTYŃSKI 1994: 169-171. Tento autor ale predpokladá, že nutnosť dohody medzi partnermi iba po nástupe nového ostrogótskeho vládcu na trón bola stanovená v zmluve z r. 498. Existencia zmluvy a to, že obsahovala príslušné ustanovenie, sú však rovnako nedokázateľné predpoklady.

480 WOOD 2006: 63; cf. MOORHEAD 1992: 201 a 213. Podnetom k pochybnostiam je jeho azda vysoký vek, na ktorý poukazuje Cassiodorus, *Var.* 8, 1, 3. O opaku sa zdá svedčiť Iordanes, *Getica* 298 („*iuvenili aetate*“). K Eutharichovi všeobecne PLRE II: 438.

481 Oboje dosvedčuje Athalarichov list Iustinovi (Cassiodorus, *Var.* 8, 1, 3: „*desiderio quoque concordiae factus est per arma filius [genitor meus – J. B.]... hoc nomen adulescenti congruentius dabitur, qualia nostris senioribus praestitit.*“).

sa domnienke, že tieto adopcie mali aspoň nepriamo viesť k uznaniu nástupníctva po Theodorichovi zo strany vládcu východnej ríše.⁴⁸²

Zdalo by sa, že Eutharichova adopcia Iustinom, ako aj jeho konzulát r. 519 (spoločne s cisárom) dokladajú dobré vzťahy medzi byzantským a ostrogótskym dvorom.⁴⁸³ Je však možné, že Iustinos Eutharicha adoptoval a jeho konzulát akceptoval len preto, aby Theodorich podporoval či aspoň nehatil ukončenie akakiánskej schizmy medzi pápežom a konstantinopolským patriarchátom.⁴⁸⁴ Potom sa azda mohol rýchlo prejaviť eventuálny vnútorný antagonizmus cisára či jeho synovca Iustiniana a v byzantsko-ostrogótskych vzťahoch mohlo nastať ochladenie. Na druhej strane nám nie je známe nič, čo by tento predpoklad potvrdzovalo.

Podľa Goltza nastal zlom v dobrých byzantsko-ostrogótskych vzťahoch až okolo r. 523.⁴⁸⁵ Za symptómy východorímskeho nepriateľstva zrejme považuje šírenie negatívneho obrazu barbarov a Theodoricha v Byzancii, neuznanie Athalaricha ako Theodorichovho nástupcu, s tým možno súvisiacu korešpondenciu s italskými aristokratmi, prenasledovanie domácich ariánov a demonštratívne priaznivé prijatie pápeža Iohanna I. v Konstantinopoli r. 526. K zmene byzantského postoja došlo podľa tohto bádateľa v dôsledku viacerých skutočností: Eutharichovej smrti, nástupu Childericha na vandalský trón, zvolenia Iohanna I. na pápežský stolec, ústupu Burgundov od spojenectva s Ostrogótmami a erózie Theodorichovho vplyvu na vizigótsku Hispániu.⁴⁸⁶

Táto teória pôsobí vďaka kumulatívne výpočtu rôznych skutočností solídny dojem. Jej slabinou je však to, že závery o Iustinianových zámeroch neumožňuje: „*Welche konkreten Absichten und Pläne Justinian zu dieser Zeit bezüglich einer Ausdehnung des Einflusses bzw. der Herrschaft Konstantinopels auf den Westen, insbesondere auf das Ostgotenreich, verfolgte, läßt sich kaum mehr beurteilen.*“⁴⁸⁷ Inými slovami, to, že by Iustinianos v danej dobe plánoval *reconquistu*, je ničím nedoložitelná hypotéza.

Teóriu ale problematizuje hlavne to, že Goltz, hoci je nepochybne riskantným príliš zjednodušovať spletité deje, zvlášť ak nie je pri nedostatku prameňov vôbec isté, že nám neunikajú podstatné skutočnosti, pri výpočte symptómov byzantského nepriateľstva zanedbal chronológiu a nepoložil si otázku, kto urobil ako prvý krok, ktorý prinajmenšom druhá strana považovala za nenáležitý.

482 Problematike Eutharichovho nástupníctva sa venujú napr. CLAUDE 1980: 158-159; KRAUTSCHICK 1983: 22, 31-32; MOORHEAD 1992: 201-202; WOOD 2006: 62-63.

483 Tak VASILIEV 1950: 323-325 a 333 či GOLTZ 2007: 51 a 2008: 159-160.

484 Ku ktorému došlo v marci 519 (viď VASILIEV 1950: 168-177 a najnovšie LEPPIN 2011: 61-64).

485 GOLTZ 2008: 160. Podobne už VASILIEV 1950: 326 a PFEILSCHIFTER 1896: 163, najnovšie LEPPIN 2011: 84.

486 Symptómy nepriateľstva: GOLTZ 2008: 166-172, cf. GOLTZ 2007: 53; iniciačné zmeny: GOLTZ 2008: 161-164, cf. GOLTZ 2007: 52.

487 GOLTZ 2008: 165.

Chronológia viacerých udalostí a procesov doby okolo r. 523 je bohužiaľ nejasná. Nie je vôbec zrejmé, kedy začalo prenasledovanie ariánov za Iustinovej vlády. Pramene ho zmieňujú až v súvislosti s cestou pápeža Iohanna I. do Konstantinopole, ktorá údajne mala podľa Theodorichovho priania viesť k zmene postavenia ariánov v Byzancii.⁴⁸⁸ S ohľadom na dobu tejto Iohannovej misie (začala snáď koncom roku 525)⁴⁸⁹ je možné usúdiť, že príslušné protiariánske akcie, ktoré nemuseli mať explicitné zakotvenie v aktuálnej legislatíve, sa konali v polovici r. 525.⁴⁹⁰ O ich ranejšom datovaní je možné iba špekulovať. Je ostatne do istej miery pravdepodobné, že po ich rozpútaní Theodorich s organizáciou pápežovej cesty dlho neatáľal.⁴⁹¹

Goltz popiera, že by perzekúcia ariánov bola reakciou na popravu Anicia Manlia Severina Boethia.⁴⁹² Jeho argumentácia je však nepresvedčivá. To, že sa o Boethiovi byzantské pramene takmer nezmieňujú,⁴⁹³ síce môže, hoci iba ako *argumentum ex silentio*,⁴⁹⁴ slúžiť ako doklad malej reflexie jeho popravy v byzantskom prostredí, sotva však ako dôkaz, že jeho osud nepodráždil cisára či Iustiniana, ku ktorým sa príslušné správy pri ich postavení nepochybne dostali (hoci to nie je možné doložiť). Inými slovami, nezáleží na tom, čo o Boethiovi vedeli a ako o ňom zmýšľali všeobecne v Konstantinopoli, ale na tom, aký vzťah k nemu mal cisár a ľudia z jeho okolia, ktorí mohli rozpútať aspoň symbolické prenasledovanie Theodorichových spoluvercov v ríši, ktorej vládli. To, že konzulmi r. 523 boli, aj na úkor nejakého východného kandidáta, dvaja Boethiovi synovia, je podľa môjho názoru dostatočne výrečným svedectvom o tom, že cisár a jeho synovec prechovávali k Boethiovi značnú náklonnosť.⁴⁹⁵ Je potom pochopiteľné, že Iustinos a Iustinianos

488 Tak *Anonymus Vales.* 15/88; *Liber pontificalis* 55 (*Iohannes I.*), 1 (závislá zrejme na *Excerpta Valesiana*, cf. Mommsenovu poznámku v poznámkovom aparáte použitej edície *Liber pontificalis*, s. 133); Theophanes ad a. 6016 (s. I, 169).

489 PFEILSCHIFTER 1896: 165-167; GOLTZ 2008: 371-373.

490 Tak PFEILSCHIFTER 1896: 168.

491 PFEILSCHIFTER 1896: 169.

492 GOLTZ 2008: 168. – K Boethiovi všeobecne *PLRE* II: 233-237.

493 Výraznou výnimkou je ale Procopius, *Bell. Goth.* 1, 1, 32-34, aj keď je možné tento doklad relativizovať pomocou poukazu na jeho vo vzťahu k Boethiovmu procesu o asi štvrt' storočia neskorší pôvod a autorov pobyt v Itálii a z toho plynúcu možnú závislosť na italskom uhle pohľadu (tak GOLTZ 2008: 263n.; jeho „*sicherlich*“ je ale nenáležité).

494 Tiež PROSTKO-PROSTYŇSKEHO (1994: 192) rezolútne tvrdenie „*there were no protests from Constantinople*“ je založené iba na absencii pramenných zmienok.

495 Podľa PROSTKA-PROSTYŇSKEHO (1994: 200n., pozn. 246) usiloval cisár o kompromitovanie Boethiovho rodu v Theodorichových očiach, aby ho oslabil, azda so zreteľom na inú vetvu Aniciov, žijúcu v Konstantinopoli. Aj keď je pomerne rozšírenou a snáď správnu teória, že Iustinianos vo svojej stavebnej činnosti súperil s Aniciou Iulianou (CAMERON 1985: 104, pozn. 151, MAAS 1986: 26, MEIER 2003: 188-189 či LEPPIN 2011: 76-78 a 193), zostáva mienka poľského bádateľa podľa môjho názoru nepravdepodobnou. Nedokážem si predstaviť, ako by kompromitácia Aniciov v očiach Theodorichovho režimu mohla prispieť k umenšeniu napr. majetkov a sociálneho kapitálu vetvy rodu v Konstantinopoli; ak konzulát oboch bratov k ničomu na východe mohol viesť, bolo to zrejme naopak zvýšenie prestíže rodu medzi byzantskými aristokratmi, niečo, čo by Iustinovi a jeho synovcovi muselo byť podľa *communis opinio* skôr nevítané. Prostko-Prostyňski ostatne zrejme nepochopil CHRYSOSA (1981: 458), na ktorého odkazuje, pretože ten povedať, že kompromitovanie rodu bolo Iustinovým cieľom, zrejme nechce. – Nepravdepodobná je tiež VASILIEVOVA (1950: 325) interpretácia konzulátu Boethiových synov ako cisárovho „*benevolent gesture towards Theodoric*“; menovanie dvoch rôznych západných aristokratov by azda ešte takto pochopené byť mohlo, konzulát súrodencov však sotva mohol byť

nemuseli reflektovať ani to, na čo ďalej poukazuje vo svojej argumentácii Goltz, či už preto, že daným informáciám neverili, alebo preto, že im neboli prezentované.⁴⁹⁶

S Boethiovým procesom súvisí aj problém korešpondencie Iustina, Iustiniana či azda ľudí z ich okolia s italskými senátormi, ktorá Goltzovi slúži ako ďalší doklad byzantského nepriateľstva voči ostrogótskemu panstvu v Itálii. Celý výklad tohto autora sa opiera iba o listy či list senátora Albina Iustinovi,⁴⁹⁷ až v iných súvislostiach pripomína aj korešpondenciu samotného Boethia, ktorej adresát alebo adresáti však nie sú známi.⁴⁹⁸

Albinova korešpondencia bola podľa *Anonyma Valesiana* namierená „*adversus regnum*“ Theodoricha.⁴⁹⁹ Nie je samozrejme možné klásť prílišnú váhu na formuláciu textu tohto „faktograficky“ nespoľahlivého autora, intencia rozprávania ktorého navyše zreteľne odkazuje k záveru, že obvinenia, ktoré na základe daného listu či listov padli, boli nenáležité. Faktom napriek tomu zostáva, že z neho ako nášho jediného prameňa o Albinovej korešpondencii nevyplýva nevyhnutne, že tento senátor pomýšľal na Theodorichovo zvrhnutie a mal prisľúbenú pomoc Byzancie. Je možné, že Albinus Iustinovi iba predkladal kritiku jednotlivých Theodorichových vládných krokov,⁵⁰⁰ o explicitnosti takýchto kritických vyjadrení (a prípadne aj akýchkoľvek návrhov na ukončenie ostrogótskej vlády) si prinajmenšom pri pohľade na jazyk Cassiodorových *Variae* asi nemožno robiť prehnané predstavy. Je napokon namieste otázka, do akej miery je anonymovo spájanie Albinovho obvinenia s korešpondenciou s cisárom vôbec oprávnené.

O prípadných byzantských konexiách obžalovaného Boethia nečítame nič. Prokopios ako jadro obžaloby identifikuje snahu o prevrat⁵⁰¹ a vyjadrenie samotného Boethia nenaznačuje, že by k „*rímskej slobode*“ mal prispieť cisár či jeho vojsko.⁵⁰²

nazeraný inak než ako vyzdvihnutie v prvom rade príslušnej rodiny. – Napokon u MATTHEWSA (1981: 29) predstavuje konzulát „*Theoderic's gesture*“ (v tomto zmysle už napr. ASCHBACH 1870: 394). To je možné, ale s ohľadom na jedno miesto vyhradené východnému kandidátovi muselo ísť tiež, a možno predovšetkým, o demonštráciu dobrej vôle zo strany cisára. – Vo výklade veci sa naopak zhodujem s PFEILSCHIFTEROM (1896: 160).

496 GOLTZ 2008: 168: „...daß es sich bei dem zu rächenden Opfer um einen eigensinnigen Aristokraten handelte, der nicht nur des Hochverrates, sondern auch der Magieausübung angeklagt war, vermutlich von einem Senatsgericht verurteilt wurde und infolge der Affäre in Verruf stand...“

497 GOLTZ 2008: 167-168. – To, či šlo o jeden alebo viacero listov, „*litteras ... misisset*“ (*Anonymus Vales.* 14/85) rozhodnúť neumožňuje.

498 GOLTZ 2008: 356-358; pramenná zmienka: Boethius, *De consol. phil.* 1, 4, 26: „*Nam de compositis falso litteris, quibus libertatem arguor sperasse Romanam, quid attinet dicere?*“ – Počet listov, ak je vôbec namieste plurál, je aj v tomto prípade na základe textu neurčitelný.

499 *Anonymus Vales.* 14/85.

500 Podobnú interpretáciu je možné nájsť u MATTHEWSA (1981: 15 a 35).

501 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 1, 34: „ἄτε νεωτέροις πράγμασιν ἐγχειροῦντε“.

502 Boethius, *De consol. phil.* 1, 4, 26 (citát vid' vyššie pozn. 498). – Pace napr. GOLTZ 2008: 357 („*was wohl nur eine Beseitigung der ostgotischen Herrschaft bedeuten kann*“) alebo MOORHEAD 1992: 222 („*was accused of desiring the restoration of Italy to the empire*“); MOORHEAD (1987: 165n.) bol o niečo opatrnejší („*the libertas romana Boethius hoped for ... would have excluded government by the Goths*“). – *Libertas Romana* môže v danom kontexte byť šifrou pre snahu senátu vymaniť sa z prílišnej závislosti na Theodorichovej vôli alebo pre iné vnútropolitické, voči kráľovi opozičné ciele bez snahy vládu ostrogótskeho panovníka celkom ukončiť. – Cf. AMORY 1997: 132n. („*No evidence shows that Boethius himself wanted a political reunification of Italy with*

Prokopiovu výpoveď asi nie je možné interpretovať tak, že vyjadruje Boethiovu snahu o prevrat po Theodorichovej prirodzenej smrti. Historik z Kaisareie nie je v tomto smere dobovým a spoľahlivým svedkom, ale predsa len problematizuje teóriu, že v korešpondencii senátorov s Konstantinopolou šlo o otázku Theodorichovho nástupníctva.⁵⁰³ Tá je ešte o to neistejšia, že nevieme, ako datovať moment, v ktorom daná otázka získala naliehavosť alebo vôbec vznikla, smrť Eutharicha,⁵⁰⁴ Theodorichom snád' dezignovaného a cisárom uznaného nástupcu.

Je síce pomerne neisté, kedy boli Boethius a jeho svokor Symmachus popravení, prvý z nich bol ale pravdepodobne obvinený už r. 523.⁵⁰⁵ Bol by to tak zrejme prvý – *nota bene* Theodorichom urobený – krok, ktorý prispel k vyostreniu byzantsko-ostrogótskych vzťahov. Bud' v reakcii na Boethiovo obvinenie a v snahe pomôcť mu signalizovaním možných dôsledkov jeho potrestania vo východnej ríši alebo až po jeho poprave ako odvetu mohli Iustinos a jeho synovec demonštratívne podniknúť určité protiarrianske kroky. Samotnú korešpondenciu s italskými aristokratmi, ktorá snád' kontinuálne prebiehala prinajmenšom od príprav na odstánenie akakiánskej schizmy, teda od doby antedatujúcej Boethiov proces,⁵⁰⁶ nemohli v Konstantinopoli vnímať ako niečo, čo je z ich strany voči Theodorichovi nepriateľským aktom; ak v nej boli obsiahnuté diskusie o Theodorichovom nástupníctve (čo je ale neisté), musel, ako sa zdá podľa Eurichovho prípadu, aj Theodorich uznávať, že vládca východného impéria má na suverénne rozhodnutie o akceptovaní navrhovaného kandidáta a preto snád' i na konzultácie o ňom legitímny nárok. Teórie o tom, že italskí senátori v spolupráci s Byzanciou pripravovali prevrat alebo dokonca *reconquistu*, sú nedoložiteľné. Ak sa antiarianizmus ako reakcia na obvinenie či popravu Boethia zdá prehnaným a preto nepravdepodobným, je nutné pripomenúť si na tomto mieste aspoň vyznamenanie, ktorého sa Boethiovej rodine od cisára dostalo v podobe konzulátu jeho dvoch synov, a existenciu východnej vetvy Aniciov,⁵⁰⁷ ktorá tiež mohla od

the East, nor even that he saw Italy as being divorced from the Empire.“) a 218.

503 Najobširnejšie WES 1967: 175-182. Cf. GOLTZ 2008: 167.

504 Našu neznalosť konštatuje napr. MOORHEAD (1992: 213). Podsúvanie r. 522 či raných dvadsiatych rokov ako najpravdepodobnejšej možnosti (napr. VASILIEV 1950: 325, WES 1967: 175 alebo GOLTZ 2008: 110, pozn. 100) nie je obhájiteľné na základe (chýbajúcich) pramenných výpovedí.

505 Cf. k chronológii konca Boethia a Symmachu MOORHEAD 1992: 224-226 a 261-263 a GOLTZ 2008: 364-373. Marius Aventicensis ad a. 524 datuje Boethiovu smrť do r. 524, čo GOLTZ (2008: 367-370) prijíma, zavrhuje námietky C. Morton, ktoré ešte MOORHEAD (1992: 225 a 261) akceptoval. Obaja autori však veria tomu, že Boethiova aféra začal už r. 523. V argumentácii nemožno preceňovať skutočnosť, na ktorú MOORHEAD (1992: 262n.) a GOLTZ (2008: 364) zrejme kladú značnú váhu, že *Anonymus Vales*. 12/59 prisudzuje Theodorichovi tridsaťtri rokov vlády a hovorí o tridsiatich rokoch šťastných pomerov. Je síce pravdepodobné, že z toho má čitateľovi vyplynúť, že posledné tri roky panovania (ktoré by museli zahŕňať obdobie 523-526) boli nešťastné, avšak nie je isté, či podľa anonyma začali Albinovým a Boethiovým obvinením. Ak to aj pripustíme, nemáme istotu, že anonymný autor, hoci aj podľa môjho názoru písal pomerne skoro po Theodorichovej smrti, datoval aféru presne. Je možné, že rozdelenie tridsiatich troch rokov na tridsať rokov a tri roky bolo determinované predovšetkým snahou o svojho druhu číselnú symboliku. Na druhej strane podporujú lokalizovanie Boethiovo obvinenia do r. 523-524 aj argumenty, vychádzajúce z chronológie úradov Boethia a niektorých jeho žalobcov (PFEILSCHIFTER 1896: 164; MOORHEAD 1992: 224n. a 262; GOLTZ 2008: 364-365).

506 Hoci pramenné doklady pre ňu neexistujú, predpokladá ju napr. PFEILSCHIFTER (1896: 173) a implicitne zrejme aj samotný GOLTZ (2008: 161, incl. pozn. 188).

507 K nej vid' ASCHBACH 1870: 392n. a 412n. a MOMIGLIANO 1956: 236-239.

cisára vymáhať podporu ich západného príbuzného v problematickej situácii.

Považujem tak za pravdepodobné, že napätie medzi východnou a západnou ríšou na čele s Iustinom a Theodorichom z pohľadu východu, resp. Iustiniana a jeho okolia, rozpútal Theodorich, keď pripustil obžalobu a napokon popravu Boethia, neskôr Symmachu a prípadne i ďalších italských aristokratov. Je samozrejme možné, že Theodorich, a nielen on, vnímal situáciu odlišne: ak veril tomu, že Albinus a ďalší usilovali o prevrat, považoval svoj súhlas s Boethiovým procesom za oprávnený a nenáležitého, nepriateľského kroku sa podľa neho dopustil až cisár iniciovaním prenasledovania ariánov.

Je v každom prípade pochopiteľné, že za týchto okolností mohol Marcellinus vo svojej *Kronike* prezentovať Theodoricha v čiernych farbách,⁵⁰⁸ ako aj to, že sa Theodorichov vnuk za života starého otca zo strany Iustina nedočkal uznania za Theodorichovho nástupcu.

Zdá sa, že napokon Athalaricha za svojho nástupcu ustanovil Theodorich sám,⁵⁰⁹ čo mohlo byť v modernej dobe vykladané ako symptóm ďalekosiahlej emancipácie ostrogótskych vládcov západnej ríše od východného cisára.⁵¹⁰ Pri napätí, ktoré medzi Theodorichom a cisárom panovalo, však sotva mohlo ísť o niečo viac než nudzové riešenie. Iordanovo líčenie, podľa ktorého Theodorich pritom popredných Gótov vyzval, aby „*senatum populumque Romanum amarent principemque Orientalem placatum semper propitiumque haberent*“,⁵¹¹ je pravdepodobne nehistorické s ohľadom na skutočnosť, že zdrojom tohto údaju je zrejme Cassiodorus, ktorý sa tak snažil legitimizovať politiku regentky Amalasuinthy, na ktorej formovaní sa podieľal,⁵¹² alebo usiloval o konformitu so skôr pozitívnou prezentáciou Theodoricha v Byzancii okolo r. 550.⁵¹³

Či bola Athalarichova žiadosť o adopciu Iustinom I. vypočítaná, nevieme. Je preto tiež neznáme, či sa jeho prosby o *pax, gratia* či *amittitia*, adresované cisárovi, realizovali.⁵¹⁴ Iordanes naznačuje, že medzi cisárom a Athalarichom, resp. Amalasuinthou naozaj panovali dobré vzťahy.⁵¹⁵ Hoci je to svedectvo neisté, pretože za ním opäť raz musíme tušiť Cassiodora, pokračovanie napätia či priamo nepriateľstva medzi Ravennou a Konstantinopolou po r. 526 sa doložiť nedá. Toto zistenie je síce relativizované skutočnosťou, že Prokopiovo beztak nie príliš obsažné líčenie

508 Vid' s. 101-102. Je však treba opakovane zdôrazniť, že sa Marcellinova kritika zameriava na Theodoricha ako osobu; delegitimizáciu jeho vlády nad západnou ríšou v lapidárnom konštatovaní tamojšej situácie (Marcellinus ad a. 476: „*Gothorum dehinc regibus Romam tenentibus*“) vidieť nemožno.

509 *Anonymus Vales.* 16/96; Iordanes, *Romana* 367; Iordanes, *Getica* 304 ; Cassiodorus, *Var.* 8, 3, 3; 8, 4, 2; 8, 5, 1; 8, 6, 2.

510 KOHLHAS-MÜLLER 1995: 66.

511 Iordanes, *Getica* 304.

512 Cf. UDAĽCOVA 1959: 236-237; KRAUTSCHICK 1983: 122-123; tiež GOLTZ 2008: 297-298.

513 Ktoré vo všeobecnosti rekonštruje GOLTZ (2008: 300-306).

514 Cassiodorus, *Var.* 8, 1 *passim*.

515 Iordanes, *Getica* 305: „*quod praeceptum quamdiu Athalaricus rex eiusque mater adviverent, in omnibus custodientes pene per octo annos in pace regnarunt... Athalaricus ... tam suam aduliscentiam quam matris viduitatem Orientis principi commendavit...*“

Amalasuinthino regentstva⁵¹⁶ mohlo cielene určité fakty potlačiť rovnako, ako sa Cassiodorus mohol vyhnúť zaradeniu prípadných na spory narážajúcich dopisov do *Variae*. Bolo by však nenáležité celkom tieto výpovede, resp. toto mlčanie prameňov ignorovať. Za pozornosť stojí ďalej to, že Amalasuintha vrátila Boethiovým a Symmachovým synom majetok, konfiškovaný po odsúdení ich otcov.⁵¹⁷ Je síce možné, že šlo v prvom rade o symbolické opatrenie so zreteľom na Italov, sotva v tom však mohol Iustinos či snád' už Iustinianos nevidieť aj ústretový krok voči sebe samému, ak akceptujeme tézu, že zhoršenie pomeru k Theodorichovi nastalo svojho času kvôli Boethiovmu obvineniu. Na druhej strane vidíme, ako cisársky zákon proti heretikom explicitne Gótom, resp. gótskym vojakom zaručuje bližšie nedefinované zľavenie z „presnosti“ či „prísnosti“ pri vykonávaní zákonných nariadení; je možné, že ide o prejav zlepšených vzťahov k Amalasuinthinej vláde.⁵¹⁸

V záverečnom období Amalasuinthino regentstva a vlády a panovania Theodahada sa dajú nachádzať známky napätia medzi ravennským a konstantinopolským dvorom. Je možné upozorňovať na pasáž, podľa ktorej „*Sub hac autem domina ... noster exercitus ... contra Orientis principis votum Romanum fecit esse Danuvium.*“⁵¹⁹ Je neisté, či tieto a nasledujúce slová „*could not have been to Justinian's taste*“.⁵²⁰ V každom prípade neboli prednesené pred cisárom, ale senátormi mesta Ríma a ich autor, resp. prednášateľ jasne a snád' nie iba ironicky bral ohľad aj na Iustiniana: „*quae ideo praetermittenda diiudico, ne genius socialis principis verecundiam sustineat perditoris.*“⁵²¹

Pokiaľ ide o „*signs of [Justinian's – J. B.] wanting to intervene in Italian affairs*“,⁵²² údajný najdemonštratívnejší akt adresovania jedného zákona nielen konstantinopolskému, ale aj rímskemu senátu je nutné považovať za svojho druhu historiografický omyl.⁵²³ V ďalších prípadoch

516 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 2.

517 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 2, 5.

518 *Codex Iust.* 1, 5, 12, 17. – Je otázne, či pod „Gótmí“ máme rozumieť iba vo východnej ríši žijúcich Gótov, resp. Ostrogótov; je možné, že zákon toto pomenovanie používa v zmysle širokého konceptu „gótskych kmeňov“. V každom prípade mohlo byť ustanovenie chápané ako ústretové voči Ostrogótom v ríši západnej. – Iným problémom prameňa je to, že nie je jasné jeho datovanie, hoci editor použitej edície si trúfol reštituovať záhlavie tak, že poukazuje na krátke obdobie spoluvlády Iustina a Iustiniana v r. 527 (*Codex Iust.*, s. 53, pozn. 2). – Taktiež je nutné pripustiť, že výnimočnej tolerancie sa mohlo „Gótom“ dostať iba z čisto pragmatických a domácich dôvodov, s ohľadom na ich rolu v armáde. Avšak vzhľadom na to, že si po predchádzajúcich zrejme demonštratívnych a snád' ani konkrétnym zákonom nestanovených protiriánskych opatreniach Iustinos, resp. Iustinianos tentokrát zaviazali ruky písomným opatrením, nestráca predpoklad, že ide o politicky a symbolicky významné gesto, na pravdepodobnosti úplne.

519 Cassiodorus, *Var.* 11, 1, 10.

520 MOORHEAD 1994: 74.

521 Cassiodorus, *Var.* 11, 1, 11.

522 MOORHEAD 1994: 75.

523 *Codex Iust.* 6, 51, 1, praef.: „*Imp. Iustinianus A. senatui urbis Constantinopolitanae et urbis Romae.*“ – CHRYSOS (2002: 36-38) však upozorňuje na často prehliadaný fakt, že „*et urbis Romae*“ nie je v rukopisoch samotného *Codexu*, ale iba v jeho epitomé *Summa Perusina* (zachovanej v jedinom rukopise), ktorej italský autor sa týmto dodatkom snád' snažil zdôrazniť platnosť zákona aj vo svojom prostredí. Tento predpoklad je trochu neistý, je otázne, či niekto v Itálii v siedmom či ôsmom storočí mohol pomýšľať na už neexistujúci senát

konkrétnych zákonov či všeobecných deklarácií, ktoré mali platiť aj v Itálii,⁵²⁴ nemôžeme prehliadať skutočnosť, že legislatíva bola v prediustinianovskej dobe v prípade, že s tým súhlasili východný i západný cisár, aplikovateľná v *utraque res publica*,⁵²⁵ z podobnej premisy mohol v konkrétnych prípadoch vychádzať aj Iustinian, zvlášť ak nie je vylúčené, že príslušné zákony s Amalasuinthou naozaj dopredu konzultoval. Ostatne Theodahadom akceptovaná Iustinianova intervencia v prospech konkrétneho kláštora či dokonca jednotlivca je snád' dobrou ilustráciou toho, ako mohla prebiehať spolupráca s Amalasuinthou, hoci tento doklad spadá už do obdobia nepochybného napätia po zosadení menovanej.⁵²⁶ Je teda možné zmienené pramene vykladať nie ako doklad napätia a Iustinianovej agresivity, ale naopak ako potvrdenie dobrých vzťahov západnej a východnej ríše, resp. ich predstaviteľov.

11. Iustinianova západná politika medzi žiadosťami západných aristokratov a hľadáním východného diskurzu

V druhej časti doterajšieho výkladu som sa snažil ukázať, že tradične postulovaná ideológia *restauratio imperii*, ktorej náplňou, či už ju bádatelia pripisujú Iustinianovi alebo jej pôvod hľadajú v prediustinianovskej byzantskej spoločnosti, malo byť výhradne alebo prinajmenšom okrem iného uskutočniť *reconquistu* barbarmi zabraného rímskeho územia, nemá dostatočnú oporu v prameňoch, ktoré predávajú úspešnú africkú expedíciu. V prvej časti predchádzajúceho textu boli v prameňoch identifikované viaceré odôvodnenia Iustinianových západných vojen. V ďalšom výklade je nutné položiť si a v nadväznosti na predošlé úvahy pokúsiť sa zodpovedať otázku, nakoľko jednotlivé z nich vystihujú skutočné pozadie a motiváciu Iustinianových západných vojen.

Mnohorakosť prameňmi priamo či nepriamo poskytovaných odôvodnení cisárovej západnej politiky si bádatelia, nakoľko je mi známe, takmer nevšimli. Najvyčerpávajúcejší zoznam „*reasons for Justinian's decision*“, aspoň pokiaľ ide o Vandalov, resp. Afriku, podáva W. Kaegi.⁵²⁷ Postupuje však pritom príliš jednoduchou aditívnou metódou (hoci ako najdôležitejšiu predsa len

(k problematike jeho zániku, resp. poslednej zmienky v prameňoch vid' STEIN 1939, BROWN 1984: 21-23 a stručne napr. WES 1967: 193). Grécky bádateľ však pripája tiež ďalšie argumenty v prospech pôvodnosti adresy, počítajúcej iba so senátom mesta Konstantinopole, ktoré síce nie sú podľa môjho názoru nevyvrátiteľné, ale predsa len predstavujú vo svojom súhrne nezanedbateľný argument v prospech zavrhnutia adresy v *Summa Perusina*. – Napriek povedomiu o pochybnej rukopisnej evidencii adresy zákona, obracajúcej sa aj na senát mesta Ríma, obhajuje tradičný predpoklad GARBARINO (1992: 187, incl. pozn. 17), avšak iba s vágnym poukazom na „*politica giustiniana del periodo*“.

524 Na ktoré upozorňuje MOORHEAD (1994: 75), nie však vždy s konkrétnymi odkazmi.

525 Cf. JONES 1964: 472n. a 476; PABST 1986: 144-150.

526 Cassiodorus, *Var.* 10, 26.

527 KAEGI 1965: 24-25. Podobný stručný zoznam ponúka MÎRŞANU (2010: 485), ktorý pritom síce Kaegihovo necituje, sotva ním však nie je inšpirovaný (jeho štúdiu totiž pozná, ako vidno *ibidem*: 487, pozn. 53). – Rôznorodosť v prameňoch stručne registruje aj PAZDERNIK (2000: 154, incl. pozn. 10).

vyzdvihuje cisárovu religióznu motiváciu), niektoré údaje podávajú či interpretujú podľa môjho názoru zjednodušene, predovšetkým ale nerozlišujú druh a intenciu jednotlivých prameňov.

Starostlivosť o slobodu poddaných a správnu vieru explicitne menujú, ďalej tiež reštauračnú motiváciu naznačujú či občas frazeológiou eventuálne implikujú a s motívmi rímskej svetovlády a podrobenia nových území či barbarov príležitostne narábajú cisárovi zákony. Niektorí byzantskí dejepisci vykladajú vojny proti Vandalom a Ostrogótom ako potrestanie ich vládcov za osud, ktorý pripravili svojim predchodcom, na ktorých Iustinianovi z nejakého dôvodu záležalo. O oficiálnosti výpovedí zákonov nemôže byť pochyb, avšak aj výklad o Iustinianovej osobnej motivácii čerpajú Iordanes či Prokopios v konečnom dôsledku zrejme z oficiálneho či aspoň oficiálneho zdroja.

Naproti tomu nepôsobí ani len oficiálnym dojmom výklad Pseudo-Zacharia Scholastika, resp. zdroja, z ktorého tento autor čerpal. Nie je možné dokonca ani nájsť paralelný prameň, ktorý by síce príslušné údaje tohto diela potvrdzoval, pritom ale bol evidentne závislý na oficiálnych zdrojoch.⁵²⁸ Domnievam sa preto, že je nutné považovať práve Pseudo-Zacharia za náš najspoľahlivejší prameň pre rozhodnutie o Iustinianovej motivácii k západným výpravám. Doterajší výskum túto skutočnosť napriek jej zásadnému významu bohužiaľ nereflektoval.

Ako sme videli, podľa Pseudo-Zacharia to boli africkí exulanti, opoziční voči svojmu vládcovi, ktorí presvedčili cisára k výprave, vrcholiacej dobytím Karthága a zajatím tamojšieho kráľa.⁵²⁹ Výklad o genéze vojny o Itáliu síce nie je úplne analogický, napriek tomu ale o jednom emigrantovi hovorí a je možné predpokladať, že Pseudo-Zachariov prameň buď ponúkal rovnakú kauzalitu ako v africkom prípade alebo že medzerovitosť líčenia má určitý cieľ, snád' zbaviť podozrenia z rozpútania vojny zmieneného emigranta alebo relativizovať zodpovednosť cisára.

Pseudo-Zachariovmu svedectvu o afrických exulantoch venovali pozornosť iba nemnohí bádatelia a ich rolu pritom zdôraznila iba časť z nich, väčšinou bez ďalšieho komentára a vyvodenia dôsledkov.⁵³⁰ Nie je preto prekvapujúce, že poznatok, že Iustinianos viedol vojnu proti Vandalom,

528 Cenný je Procopius, *Bell. Vand.* 2, 5, 8, potvrdzujúci základný Pseudo-Zachariov údaj o genéze africkej výpravy, tj. že Iustiniana prosili o pomoc Afričania. Pretože sa však tento údaj nachádza v Prokopiovom texte na zapadnutom mieste, s iným cieľom, než predstaviť genézu expedície, a navyše snád' relativizuje autorov výklad o výhradne Iustinianovej iniciatíve pri presadzovaní vojny s Vandalmi, bolo by namieste považovať to skôr za nenápadnú autorovu kritiku cisára, než za súčasť toho, čo Prokopios azda preberá z oficiálneho diskurzu.

529 Vid' s. 75-77.

530 Dôrazne FRIEND (1973: 11n.): „it was the western Catholic 'lobby' in Constantinople that according to both Zacharias Rhetor and Procopius was mainly responsible for Justinian's decision to send Belisarius's expedition to Africa“. Ak je chvályhodné použitie slova „mainly“, rozpaky vyvoláva označenie Afričanov ako „Catholic“ (pretože nie je jasné, či v ich záležitosti naozaj hral úlohu katolicizmus, resp. náboženstvo; Pseudo-Zacharias na to nenaráža) a predovšetkým tvrdenie, že takýto výklad udalostí ponúka aj Prokopios. Lakonický a zrejme precízny je CROKE (2001: 87: „it was due to the pressure of dispossessed African nobles in Constantinople that Justinian launched his expedition“), práve preto je však možné pochybovať o tom, či si je bádateľ dostatočne vedomý odlišnosti toho, čo tvrdí, od *communis opinio*, počítajúcej s reštauračným plánom. Ďalej vid': s odkazom na Crokea, ale všeobecne, tj. nielen o Afrike, MAAS (2005: 11: „Many discontented Romans who felt stranded in the new kingdoms emigrated to Constantinople and put additional pressure on Justinian to attack.“), BÖRM (2007: 39, pozn. 4: „Eventuell hat auch der Druck der vor den Vandalen geflohenen Römer zu Justinians

resp. Gelimerovi predovšetkým v záujme časti elít vandalského kráľovstva, je nielenže nerozšírený, ale v podstate dokonca nesformulovaný.

Je sotva možné pochybovať o tom, že Afričania, ktorí boli zviazaní s Childerichovým režimom, mali dostatočnú motiváciu prosiť cisára o intervenciu: k strate politického vplyvu pristupovala strata prinajmenšom nemovitého majetku a zrejme nie vždy želaná emigrácia. Nemá ale na druhej strane oporu v prameňoch a preto snáď ani opodstatnenie interpretácia konfliktu severoafrických elít okolo Childericha na jednej a okolo Gelimera na druhej strane ako súperenia „Rimanov“ a „Vandalov“, katolicizmu a ariánstva či probyzantskej a protibyzantskej orientácie. O tom, ako chápali svoju „etnickú“ identitu straníci oboch vládcov, nevieme vôbec nič, protikatolícke opatrenia zo strany Gelimera nie sú doložené a ak na jednej strane čítame o určitých protibyzantsky znejúcich výčitkách na Childerichovu adresu, na strane druhej vieme, že sa Gelimer snažil voči Iustinianovi vystupovať korektne.⁵³¹

Je tiež pomerne pochopiteľné, prečo Childerichovi prívrženci hľadali útočisko u cisára. Geopoliticky im v danej situácii sotva zostávala nejaká iná možnosť; Amalasuinthina vláda zrejme nemala potrebné možnosti a záujem, presadzovať ich záujmy.⁵³² Naproti tomu cisár, ktorý mal s Childerichom, ak veríme Prokopiovmu výkladu, veľmi dobré vzťahy a o priazeň ktorého usiloval aj ich protivník Gelimer, musel podľa ich názoru disponovať motiváciou a prinajmenšom diplomatickými, ale zrejme tiež vojenskými prostriedkami k tomu, aby pôsobil v ich prospech. Svoju úlohu pri voľbe prostredia exilu mohlo zohrávať aj zázemie, ktoré pre nich predstavovali skorší emigranti do Konstantinopole.⁵³³

Nejasné však je, o aký postup exulanti cisára prosili a aké volili argumenty, aby ho presvedčili. Pseudo-Zachariova správa síce nehovorí explicitne, že usilovali o to, aby Iustinianos na Childericha zaútočil, zmieňuje ale to, že poukazovali na bohatstvá afrického kráľovstva a niekdajšiu

Entschluß beigetragen...“) a už vyššie (pozn. 251) citovaní autori (STEIN 1949: 312; KAEGI 1965: 25; CLOVER 1989: 59n.), ako aj MOORHEAD 1992: 171 a MERRILLS – MILES 2010: 230.

531 Vid' vyššie s. 45 a 78.

532 Dva či tri roky po Gelimerovom prevrate mala v Itálii značný vplyv skupina, ktorá napr. podľa KRAUTSCHICKA (1983: 179) „*mußte in Gelimer einen Verbündeten in ihren antibyzzantinischen Bestrebungen sehen.*“ Či naozaj protibyzantské naladenie bolo podstatným rysom tejto frakcie, je neisté; skutočnosťou je, že podľa Iohannes Malalas 18, 57 (s. 386) Athalarich na cisárovu výzvu „*οὐκ ἐδέξατο πρεσβευτὰς παρὰ Γεμίμερ τοῦ Ἀφροῦ*“ (o tom, do akej miery vyplnil aj ďalšiu Iustinianovu požiadavku „*δέξασθαι ... μήτε δὲ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ εἰς ῥῆρα, διότι ἐστὶ τυραννός*“, text síce nehovorí, je však pravdepodobné, že máme ako čitatelia usúdiť, že ostrogótsky kráľ svojho vandalského partnera neuznal). Ak tomu bolo naozaj tak, zdá sa, že ani vplyv časti rímsko-ostrogótskej nobility, tradične považovanej za protibyzantskú, nestačil na to, aby Amalasuinthu prinútil Gelimera akceptovať či s ním dokonca uzavrieť spojenectvo. Na druhej strane je otázne, či si Amalasuinth s ohľadom na vlastný obraz u elity svojho kráľovstva, či už máme na mysli tú alebo onú skupinu, mohla dovoliť otvorene podporovať Childericha, resp. jeho exulantských prívržencov, ba i to, či zosadenému vandalskému kráľovi mohla byť osobne naklonená; Childerich totiž po svojom nástupe na trón dal uväzniť Amalasuinthu tetu Amalafridu (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 4; Victor Tonnennensis ad a. 523). Cf. v Athalarichovom mene napísaný list Cassiodorus, *Var.* 9, 1.

533 K nim cf. MOORHEAD 1992: 170n. a CROKE 2001: 87.

jeho príslušnosť k ríši. Práve tieto údajné argumenty nám síce umožňujú sotva spochybniteľnú domnienku, že podľa Pseudo-Zacharia a už jeho prameňa chceli voči Gelimerovi opoziční africkí aristokrati u cisára dosiahnuť vojenskú výpravu, avšak nútia nás na druhej strane k nie celkom neproblematickému záveru, že pritom pomýšľali na obnovenie priamej cisárskej vlády nad Afrikou.

Je totiž nejasné, prečo by africké elity, perzekvované kvôli podpore Childericha, nemali chcieť znovudosadenie kráľa, od ktorého závisel ich politický vplyv a do istej miery zrejme aj sociálne postavenie a majetok,⁵³⁴ na trón v dobe, keď bol ešte stále nažive, čo platilo ešte nejaký čas po vylodení Belisariovho vojska v Afrike.⁵³⁵ Bolo by to predstaviteľné v prípade, že predpokladali, že po prevrate Gelimera a jeho prívržencov už nie je možné usporiadať pomery v ich kráľovstve tak, aby Childerichova vláda bola stabilná aj bez masívnej trvalej byzantskej vojenskej prítomnosti. Takýto pesimistický výhľad do budúcnosti z ich strany síce nemožno úplne vylúčiť, nie je však ani významne pravdepodobný.

Je nutné konštatovať, že aristokratickí exulanti z Afriky, ktorí mali prístup k Iustinianovi, disponovali nepochybné niekoľkými témami a argumentačnými stratégiami, pomocou ktorých si mohli trúfať cisára presvedčiť ku krokom, ktoré by im vyhovovali. Je tiež dobre mysliteľné, že si na Iustinianovom dvore dovolili prezentovať aj nepravdivé, ale pre ich naliehanie v prospech zásahu proti Gelimerovi vhodné informácie.⁵³⁶ O obsahu ich argumentácie nás informuje bohužiaľ iba Pseudo-Zacharias a reštauračný motív, na ktorý ich necháva narážať, môže za svoju existenciu v jeho texte, resp. v texte jeho prameňa vďačiť spätnej projekcii neskoršieho diskurzu do minulosti, zvlášť ak nenachádzame doklad o tom, že sa s niektorými Afričanmi náš informátor poznal a že tak mohol byť s ich argumentáciou dôvernejšie oboznámený.

Nenápadnú stopu afrických emigrantov, prosiacich o zásah v Childerichov prospech, je možné vidieť ešte v Malalovej *Kronike*.⁵³⁷

Ak sa stručne pozrieme na italské pomery medzi procesom s Boethiom a vypuknutím ostrogótsko-byzantskej vojny, zdá sa, že situácia tam v hrubých obrysoch pripomínala posledné roky vandalského kráľovstva: prebiehal tu boj niekoľkých skupín spoločenskej elity o politický

534 K tomuto cf. Procopius, *Bell. Vand.* 2, 5, 8: „πολλοῖς χρήμασι πρὸς Ἰλδερίχου τότε Βανδύλων ἡγουμένου δεδωρημένος“ (o Childerichovom prívržencovi Apollinariovi).

535 Vid' Procopius, *Bell. Vand.* 1, 17, 11-12. Iordanes, *Getica* 170 vyvoláva síce dojem, že Gelimer Childericha zároveň zosadil i zabil, to však je pravdepodobne iba omyl alebo nepresnosť, vyplývajúca zo stručnosti daného výkladu.

536 Obdobný v zásade správny postreh pri inak nenápaditom traktovaní Pseudo-Zachariovej a Prokopiovej zmienky o afrických emigrantoch u Iustiniana majú MERRILLS – MILES (2010: 230): „Such informants can only have furnished the emperor with a very partial account of affairs in Africa in order to encourage him to act.“

537 Iohannes Malalas 18, 57 (s. 386): „...κατεπέμφθη δέησις παρὰ Ἰλδερίχου, ῥηγὸς τῶν Ἀφρῶν, ὡς τυραννήσαντος τοῦ ἰδίου ἐξαδέλφου κατ' αὐτοῦ...“ Je ale pomerne nepravdepodobné, že Childerich mal po svojom uväznení možnosť kohokoľvek, obzvlášť nejaké „posolstvo“, k cisárovi vyslať. Malalas tu zrejme do „diplomatického“ jazyka konvertuje prítomnosť exulantov na dvore a ich prosby. Je možné, že sa samotní emigranti štylizovali do roly Childerichových faktických, ak už nie oficiálnych vyslancov.

vplyv (tj. miesto v okolí kráľa, resp. úrady) a majetok, predovšetkým zrejme pozemkový: zoskupenie, ktoré sa do značnej miery zaslúžilo o pád Boethia, prišlo o dvorské a administratívne posty zakrátko po Theodorichovej smrti; Cassiodorus a iní predstavitelia konkurenčnej, vtedy k rozhodujúcemu vplyvu na politiku preniknutej skupiny síce museli už r. 527 svoje pozície opustiť, avšak asi v r. 532 slávili návrat. Ak je správna domnienka, že s prvou skupinou bol asociovaný aj Theodahad (známy svojím hromadením pozemkov), jeho nástup na trón a predovšetkým zavraždenie Amalasuinthu predstavovalo zase opakované prebratie moci Cassiodorovými konkurentmi.⁵³⁸ Ak aj nie je možné vyvrátiť, že sa práve v ich radoch nachádzali všetci prominentní Ostrogóti, resp. takto sa definujúce osoby, jednoduchý obraz „etnický“ determinovanej skladby súperiacich skupín relativizuje prinajmenšom skutočnosť, že je sem nutné počítať aj mnohých Rimanov.⁵³⁹ K eventuálnemu, ťažko priamo doložiteľnému, protibyzantskému naladeniu týchto mužov podľa môjho názoru mohla viac ako nejaký apriorný, programatický odpor voči cisárovmu vplyvu v Itálii prispievať skutočnosť, že súčasťou ich získavania rozhodujúcej politickej moci okolo r. 523 bolo vystrnadenie a napokon osobná likvidácia Boethia a následne Symmacha, tešiacich sa podpore konstantinopolského dvora.⁵⁴⁰

Ak sme o východiskovej situácii v Itálii vďaka Cassiodorovým *Variae* informovaní vcelku dobre a môžeme ako potvrdzujúcu a upresňujúcu paralelu aplikovať tieto poznatky aj na pomery v Afrike, je pomer našich znalostí o italských a afrických emigrantoch, zrejme prosiacich cisára o nejaký zásah, opačný. Pseudo-Zacharias nás informuje len o jedinom mužovi „*e principibus terrae*“ (Itálie), hľadajúcom útočisko u Iustiniana, mlčí však o jeho eventuálnych snahách dosiahnuť intervenciu v zemi svojho pôvodu.⁵⁴¹ A hoci aj eventuálne môžeme predpokladať, že tento Domnicus o cisárov zásah žiadal,⁵⁴² nie je jasné, v akej dobe a teda v akom kontexte sa to odohralo,

538 KRAUTSCHICK 1983: 159-167, 174-175 a 178-184 (k hospodárskym záujmom, o ktoré šlo, konkrétne s. 181-183; autor taktiež pomýšľa na porovnanie s pomermi vo vandalskom kráľovstve na s. 178). – Podľa SCHWARTZOVEJ (1939: 10-11) hypotézy vnímala senátorská aristokracia Theodahada ako užitočný prostriedok, ako legitimizovať Amalasuinthu vládu aj po smrti jej syna, ktorá by aristokratov uchránila pred „*Beutegier der Eroberer*“. Takáto rekonštrukcia, zakladajúca sa iba na jednej pasáži zo (slovami samotného Schwartz) „*Prunkstück des Kanzleistils*“ (a síce Cassiodorus, *Var.* 10, 4, 1), je však vo svetle Theodahadovho problematického získavania pozemkového fondu (viď Procopius, *Bell. Goth.* 1, 3, 2 a 1, 4, 1-2; Cassiodorus, *Var.* 4, 39 a 5, 12) nepresvedčivá a nezaslúži si uprednostniť pred Krautschickovou teóriou, podľa ktorej Theodahad otvorene patril medzi tých, ktorí Amalasuinthu a Cassiodorov režim nepodporovali.

539 K osobám v jednotlivých skupinách KRAUTSCHICK 1983: 175-178. – Cf. najnovšie LEPPIN (2011: 161n.): „*Innerhalb des Ostgotenreichs bestand keineswegs ein klarer Gegensatz zwischen zwei Fronten der Goten und der Romanen: Teils waren die Goten Anhänger Amalasuinthas, teils ihre Gegner... Viele Senatoren arbeiteten bereitwillig mit den Ostgoten zusammen.*“ Tento autor bohužiaľ neponúka, zvlášť pre strednú časť citátu, ďalšie podrobnosti a doklady.

540 Aspoň konstantinopolské, ak už nie priamo cisárske, konexie Symmacha sú v prameňoch na rozdiel od jeho zaťa doložené: bol, ako dosvedčuje Priscianus, ktorý mu venoval niektoré svoje spisy, v Konstantinopoli prinajmenšom raz, hoci dátum a cieľ jeho cesty sú neznáme (viď napr. *PLRE* II: 1045 a WES 1967: 97-99), a vlastnil tam dom (*Chron. paschale* ad a. 532 [s. 623]). – Odvážne hypotézy o Symmachovom konstantinopolskom pobyte predkladá FESTY (2003: 254-255). – Cf. tiež MOMIGLIANO (1956: 199).

541 Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 (s. II, 134 textus; II, 92 versio).

542 Ak je mlčanie o tom dôsledkom komprimácie predlohy; viď s. 83.

pretože žiadne na prvý pohľad o rovnakej osobe v rovnakej situácii informujúce pramene nemáme.

O Domnicovi Pseudo-Zacharias píše, že bol odporcom „*tyrana*“ a uchýlil sa pred ním k cisárovi Iustinianovi. Nie je nutné trvať na tom, že daným tyranom bol Theodorich, ktorý je takto v predchádzajúcom texte explicitne označený, pretože ten zomrel ešte pred počiatkom Iustinianovej vlády.⁵⁴³ Z pasáže „*Et mortuus erat [Theodorich – J. B.], et successores eius regionem Romanorum alius post alium tenebant et regebant, defectione in regnum Constantinopolis facta*“ nesporne vyplýva, že Pseudo-Zacharias alebo už jeho prameň mal tendenciu označovať ako tyranov aj Theodorichových nástupcov. Je ale neisté, akú relevantnosť máme prisudzovať tvrdeniu, že títo nástupcovia vládli jeden po druhom: prísne vzaté by sme mali usúdiť, že vyžaduje aspoň dvoch;⁵⁴⁴ vyvoláva však dokonca dojem, že ich bolo pomerne mnoho. Keby sme brali informáciu *stricto sensu* a zároveň minimalisticky, nebolo by jasné, či do série dvoch vládcov po Theodorichovi autor Pseudo-Zachariovho prameňa, resp. samotný Domnicus zahŕňal aj Amalasuinthu. Nie je to možné vylúčiť, a v tom prípade by druhým nástupcom bola ona. Máme teda azda predpokladať, že Domnicus utiekol k Iustinianovi pred Theodorichovou dcérou, majúcou s cisárom dobré vzťahy? Je však možné, že Pseudo-Zachariov prameň, napriek informáciám od Domnica, nemal presnú predstavu o počte oných nástupcov a daná formulácia je len všeobecným vyjadrením kontinuity vlády tyranov nad Rómom.

Inou možnosťou, ako Domnicov útek a informovanie Iustiniana kontextualizovať, by mohla byť identifikácia tohto muža. Poznáme z danej doby dvoch ďalších nositeľov tohto mena.⁵⁴⁵ Hoci aspoň jeden z nich, súdiac podľa jeho aktivít medzi r. 536 a 540 (vojenské pôsobenie v Afrike a účasť na posolstve do Itálie), mohol mať západné a obzvlášť italské konexie, resp. zázemie, stotožnenie Pseudo-Zachariom dosvedčeného muža s jedným z nich nemožno ani vyvrátiť, ani potvrdiť.⁵⁴⁶ To, že bol exulant Domnicus v Konstantinopoli už buď v marci 535 alebo r. 536, kedy

543 Tak MOORHEADOVI (1992: 171), ktorého paradoxne nenapadlo, že by tyranom, s ktorým sa Domnicus dostal do konfliktu, mohol byť aj jeden z Theodorichových nástupcov, takže mu práve vďaka správne pozorovaniu „*Theoderic died before the accession of Justinian*“ pripadala Pseudo-Zachariova informácia nakoniec „*awkward*“.

544 Tak GOLTZ (2009: 194, pozn. 88), ktorý preto dospieva k záveru: „*Ab Theodahad ... käme jeder Ostgotenherrscher in Frage*“ (pričom pomýšľa hlavne na Theodahada samotného).

545 Informácie o nich: *PLRE* III: 415-416.

546 Pretože *PLRE* (III: 415) predpokladá, že Pseudo-Zachariov Domnicus bol snád' členom Theodahadovho posolstva k cisárovi koncom r. 534, považuje jeho stotožnenie s *praefectom praetorio per Illyricum*, dosvedčeným v tejto funkcii už v marci 535, za „*unlikely*“. Vylúčené to však rozhodne nie je. Proti jeho stotožneniu s Domnicom, ktorý po r. 536 velil niektorým africkým operáciám, podľa *PLRE* (*ibidem*) svedčí to, že Pseudo-Zacharias o ňom píše ako o „*vir senex*“. Ak však máme na zreteli to, že neskôr bol Iustinian ochotný poveriť velením nad celou hispánskou expedíciou vyše osemdesiatročného Liberia (viď *PLRE* II: 677 a 681 k jeho veku a Iordanes, *Getica* 303 k veleniu), vyšší vek tomuto stotožneniu zrejme brániť nemôže. Navyše je možné interpretovať sýrsky text aj iba ako „*expert*“ vo vzťahu k Písmu (tak v preklade u GREATREXA 2011: 365, incl. pozn. 277). „*There is much to be said for the identification*“ Pseudo-Zachariovho Domnica s Domnicom, ktorý sa r. 540 vypravil do Itálie, podľa GREATREXA (2011: 365, pozn. 278), avšak to, čo tento bádateľ uvádza (v jadre jeho angažovanie sa v teologických sporoch), nie je možné pokladať za definitívny argument.

pre nás začína východná kariéra týchto bližšie známych Domnicov, je preto taktiež neisté.

Ak sa však riadime výstavbou Pseudo-Zachariovho textu, hoci aj možno neumelým skrátčením predlohy vzniklého, nebudeme od pravdy ďaleko, ako usúdime, že sa Domnicus s cisárom podľa nášho informátora mal baviť o Itálii krátko pred tým, ako Iustinianos dospel k rozhodnutiu o italskej expedícii, zverenej Belisariovi, tj. v dobe Theodahadovej vlády. Napriek tomu Domnicus mohol z Itálie emigrovať už predtým, za vlády Amalasuinthinej či dokonca Theodorichovej; je totiž prípustné Pseudo-Zachariov text podozierať z toho, že nereflektuje skutočnosť, že „*tyran*“, pred ktorým Domnicus utiekol, nebol totožný s tým, za panovania ktorého Iustinianos rozhodol o italskej výprave.⁵⁴⁷ Taktiež nevieme, kedy začala Domnicova, mnou na základe komparácie s Pseudo-Zachariovou kapitolou o Afrike rekonštruovaná, snaha pohnúť Iustiniana k vojenskému zásahu v Itálii. Je otázne, či by sa Domnicus alebo iný exulant k podobnému kroku odvážil v dobe, keď medzi Amalasuinthou a Iustinianom panovali dobré vzťahy.

Aj keď to, že italskí aristokrati u Iustiniana, snád' počas Theodahadovej vlády v r. 534-535, usilovali o vojenský zásah vo svojej vlasti, nemáme priamo doložené a rekonštruujeme to iba na základe „intertextuálneho“ čítania Pseudo-Zacharia, tento záver môžeme podporiť tiež hypotézou, že určitému porovnávaniu sa takpovediac venovali aj príslušníci italskej elity, či už v danej dobe sídlili v Itálii alebo patrili medzi tých, ktorí krátko alebo aj dávnejšie predtým emigrovali do Konstantinopole. Komparovali snád' situáciu v Itálii po Amalasuinthinom uväznení a smrti s tým, ako vyzerali pomery v Afrike po Childerichovom zosadení, a úspech, ktorý mali Afričania pri presviedčaní Iustiniana k vojenskému zásahu. Možnosť ich úspešného napodobnenia sa musela zdať veľmi reálnou a byť tiež lákavou, ak pripustíme, že jednotliví aristokrati prišli potom, ako sa Theodahad a jeho skupina chopili moci, o pozemky a úrady alebo s ohľadom na nepriateľstvo, ktoré panovalo medzi nimi a Theodahadom či príslušníkmi okruhu, ktorý ho podporoval, dokonca opustili Itáliu.

To, že si Italovia boli vedomí paralelnosti predchádzajúcej africkej a súčasnej italskej situácie, ukazuje list senátu Ríma Iustinianovi, zachovaný vo *Variae* a preto formulovaný predovšetkým snád' Cassiodorom,⁵⁴⁸ aj keby sme však pripísali akýkoľvek autorský podiel iným senátorom, stále by sme sa pohybovali v okruhu aristokratov, z ktorých prinajmenšom časť nemohla byť ľahostajná

547 Hoci Priscianus, *De laude Anast.* 265 nedosvedčuje existenciu byzantskej ideológie *restauratio imperii* (viď s. 97-99) či snahu Italov pohnúť cisára k vojenskému zásahu už za vlády Anastasia, snád' medzi r. 503-505, predstavuje iné miesto tohto diela (*ibidem* 242-247) jasný doklad prítomnosti emigrantov z Ríma (či azda všeobecnejšie Itálie) v Konstantinopoli v tejto dobe. Verš 245 („*Ne damni patriae sensus fiantue dolores*“) je síce vágny, avšak môže byť považovaný za svedectvo nespokojnosti s Theodorichovou vládou ako príčiny odchodu exulantov na východ.

548 Azda až nepatrične istý si je exkluzívnym autorstvom formy písomnosti istý LEPPIN (2011: 163): „...*natürlich von Cassiodor formulierten*...“ Je dosť dobre možné, že medzi senátormi sa našli jednotlivci, ktorí sa cítili povolaní a považovali za potrebné zasahovať prinajmenšom do formulácie, eventuálne dokonca ale aj do obsahu listu, odosieleného evidentne v kritickom okamihu.

voči zmenám, ktoré prinieslo Amalasuinthino zvrhnutie.⁵⁴⁹ V liste personifikovaná *Roma* hovorí: „*ak bola Líbya hodná získať si*“ prostredníctvom Iustiniana „*slobodu, je kruté, aby som ja stratila (tú slobodu), ktorú som vždy očividne mala.*“⁵⁵⁰ Prvá časť výpovede nie je možné vzťahovať na nič iné, než na Belisariom vedené ťaženie, takže je ako krok, z ktorého vyplýva druhá časť textu, nutné chápať obdobnú cisárovu vojenskú operáciu v Itálii či aspoň vypovedanie priateľstva, resp. zrušenie mieru.⁵⁵¹ Oným dôsledkom prípadného Iustinianom začatého nepriateľstva voči Theodahadovi má byť, že *Roma* stratí slobodu, ktorú doteraz mala. Znie to na prvý pohľad ako značne smelé tvrdenie, zvlášť voči adresátovi, ktorého si odosielatelia snažia nakloniť, aby ho o niečom presvedčili; zdá sa, akoby obsadenie Itálie cisárovým vojskom bolo trúfalo implicitne identifikované ako podrobenie. V skutočnosti tým má ale byť povedané, že Theodahad či azda Ostrogóti prestanú po vyhlásení nepriateľstva rešpektovať rímsku slobodu, ktorú zatiaľ, v dobe zhody s cisárom, zachovávajú.⁵⁵²

Dokončená Iustinianova vojna s Vandalmi a jeho možné nepriateľstvo voči Ostrogótom (ak nie priamo vojenská výprava proti nim) sú teda v liste vnímané ako podobné kroky, ktoré by však mali odlišné následky, hoci v druhom prípade by tieto následky, utrpenie a nesloboda Ríma, neboli spôsobené Iustinianom a bolo by napokon pre Iustiniana možné ich vojenskými prostriedkami ukončiť či zvrátiť.⁵⁵³

Práve táto posledná téza ukazuje, že s možnosťou vojenského zásahu pisateľa listu počítajú a neodvažujú sa ju diskvalifikovať alebo vylučovať to, že by nakoniec viedla k zdarnému koncu, hoci ten nie je priamo tematizovaný a pomenovaný. Takýto postoj k eventuálnej vojne by nebol pochopiteľný a s ohľadom na snahu zachovať mierový pomer k cisárovi takticky vhodný u Theodahada či azda všeobecne Ostrogótov (ktorí ale v korešpondencii Theodoricha a jeho nástupcov s cisárom nehrali a zrejme ani nemohli hrať nejakú rolu). Odosielateľmi listu sú však rímski aristokrati, senátori, v prípade ktorých má takýto diskurz veľmi dobrý zmysel, ak akceptujeme hypotézu, že v dobe odoslania dokumentu predpokladali s rovnakými pojmami a hodnotami pracujúci, hoci k odlišnému bezprostrednému cieľu vedúci diskurz v cisárovom okolí, diskurz italských exulantov pravdepodobne rovnakého sociálneho postavenia, usilujúcich sa

549 Presné datovanie listu je neznáme, Mommsen v použitej edícii Cassiodora, *Var.* (s. 341) navrhol iba všeobecne r. 535, KRAUTSCHICK (1983: 97, pozn. 3 a 105) pomýšľa na koniec r. 534. Isté je, že v texte sa naráža na Theodahada ako kráľa, a nie je dôvod predpokladať, že pri pomerne explicitných narážkach na možný koniec mieru bol napísaný pred Amalasuinthiným uväznením, bohužiaľ taktiež nie jednoznačne datovateľným (ako reprezentantov konkurenčných názorov cf. napr. SCHWARTZA 1939: 8 [30. apríla 535] a STEINA 1949: 338 a 341n., pozn. 2 [koniec r. 534]).

550 Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 5: „*si Libya meruit per te recipere libertatem, crudele est me amittere quam semper visa sum possidere.*“

551 V kontexte listu to naznačujú aj zmienky o mieri: „*ut pacem vestram nostro regi firmissimam prebeat*“ (Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 1) a „*ecce alumnos meos sub tua pace gemavi*“ (*ibidem* 11, 13, 3).

552 Výpoveď je potreba čítať v kontexte predovšetkým týchto výpovedí: „*qui mihi dominantur, tibi debent esse concordēs, ne incipiant talia in me facere, quae a votis tuis cognoverint discrepare*“ (Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 3) a „*tua sum nihilominus caritate, si nullum facias mea membra lacerare*“ (*ibidem* 11, 13, 4).

553 Tak chápem Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 4: „*noli per discordiam dissipare quod deberes per bella defendere.*“

Iustiniana presvedčiť, že Theodahad je nehodný tyran, pred ktorým by cisár mal západných aristokratov ochrániť a obnoviť tak *libertas* Ríma, Itálie či západnej ríše. Skutočnosť, že leitmotívom listu je bezpečnosť a pokoj Itálie, Ríma, resp. priamo senátorov,⁵⁵⁴ že sa zdôrazňuje, že tie panujú aj za súčasného kráľa,⁵⁵⁵ líčeného v čo najpriaznivejšom svetle,⁵⁵⁶ je zrejme dôsledkom snahy vyvracať vykresľovanie italských pomerov emigrantmi, akému bol cisár podľa autora či autorov listu vystavený.

Nedokážeme bohužiaľ určiť, v akom chronologickom vzťahu je napísanie tohto listu a jeho doručenie Iustinianovi k diplomatickej misii Petra Patrikia u Theodahada.⁵⁵⁷ To však neprekáža tomu, aby sme v nadväznosti na úvahy E. Chrysosa⁵⁵⁸ videli v dohode, týkajúcej sa podmienok Theodahadovej vlády, ktorú ostrogótsky kráľ a cisársky vyslanec predbežne uzavreli a poslali Iustinianovi na schválenie, stopy snahy presadzovať záujmy italských aristokratov: kráľ mal oi. byť pri popravách biskupov alebo senátorov, pri konfiškáciach ich majetku a pri menovaniach patriciov a do iných senátorských hodností viazaný cisárovým súhlasom.⁵⁵⁹

Túto Prokopiom zaznamenanú dohodu chceli niektorí bádatelia využiť ako prameň pre určenie „ústavnej pozície“ ostrogótskych kráľov voči ríši, resp. pre odkrytie obsahu zmluvy medzi Anastasiom a Theodorichom z r. 498, vyslovujúc hypotézu, že jednotlivé ustanovenia z r. 535 boli negatívom, popretím či anulovaním klauzúl onej dohody predchádzajúcej.⁵⁶⁰ Túto domnienku však nie je možné dokázať, zvlášť ak nie je možné ani doložiť, že Theodorich s Anastasiom naozaj uzatvoril zmluvu o svojej vláde. Ak Petros naozaj usiloval o dôsledné zvrátenie konzekvencií r. 498, je nutné si klásť otázku, či by sme nemali očakávať, že si vyžiadal tiež či predovšetkým opätovné odoslanie „*ornamenta palatii*“ do Konstantinopole, ktorých vrátenie na západ je okrem konštatovania, že bol dosiahnutý zmier, tým jediným, o čom v súvislosti s rokovaniami Theodoricha s Anastasiom konkrétne čítame.⁵⁶¹ O takejto Petrovej požiadavke sa Prokopios nezmieňuje a hoci

554 Vid' „...*pro securitate Romanae rei publicae...*“ a „...*nostrae ... libertati*“ (oboje Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 1), „...*tuetur...*“ a „...*quietem ... Italiae...*“ (*ibidem* 11, 13, 2) a „...*securitatem Romanam...*“ (*ibidem* 11, 13, 6).

555 Vid' predovšetkým Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 3 („*quid enim pro me nitaris amplius agere, cuius religio, quae tua est, cognoscitur sic florere? senatus meus honoribus crescit, facultatibus indesinenter augetur.*“) a 11, 13, 5 („*semper visa sum possidere*“, sc. *libertatem*).

556 Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 4; vid' najmä emfatickú deklaráciu spokojnosti s ním: „*diligo Hamalum meis uberibus enutritum*“.

557 O ktorej informuje Procopius, *Bell. Goth.* 1, 3, 30-1, 4, 31 a 1, 6.

558 CHRYSOS 1981: 449-452, 460-462, 474.

559 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 6, 2-3: „... ἔς τε ζῦμβασιν ἐν σφίσιν ἦλθεν, ἐφ' ᾧ ... Θεοδάτω δὲ αὐτῶ ἐξουσίαν οὐδαμῆ ἔσεσθαι τῶν τινα ἱερέων ἢ βουλευτῶν ἀποκτινῦναι, ἢ ἀνάγραπτον ἐς τὸ δημόσιον αὐτοῦ τὴν οὐσίαν ὅτι μὴ βασιλέως ποιεῖσθαι γνώμη. ἢ δὲ γε τῶν ὑπηκόων τινὰς ἐς τὸ τῶν πατρικίων ἢ ἄλλο βουλῆς ἀξίωμα Θεοδάτος ἀγαγεῖν βούληται, τοῦτο δὲ οὐκ αὐτὸν δώσειν, ἀλλὰ βασιλέα αἰτήσειν δίδοναι.“

560 Hypotézu formuloval koncom devätnásteho storočia A. Gaudenzi; stručne ju reprodukoval a následne akceptoval WES (1967: 160-161). Recipuje ju tiež PROSTKO-PROSTYŃSKI (1994: explicitne predovšetkým 27-28 a 172).

561 *Anonymus Vales.* 12/64: „*Facta pace cum Anastasio imperatore per Festum de praesumptione regni, et omnia ornamenta palatii, quae Odoacar Constantinopolim transmiserat, remittit.*“

nie je možné jeho mlčaniu prisudzovať rozhodujúci argumentačný význam, predsa len dostatočne ukazuje, aké neisté je chcieť rekonštruovať inverziou obsahu jednej dohody inú, staršiu zmluvu. Bádania, ktorí takto postupujú, by mali prinajmenšom predložiť určité dôkazy, že takýto mechanický postup bol dobovej východorímskej diplomacii vlastný. Kým sa tak nestane, je nutné vychádzať z predpokladu, že daná dohoda usilovala o zmenu konkrétnych v danom čase platných pomerov, či už boli predtým formálne sankcionované alebo nie.⁵⁶²

Petrova a Theodahadova dohoda tak svedčí o tom, že byzantský diplomat alebo jeho cisár považoval za reálnu možnosť, že senátorom a biskupom hrozia popravy alebo konfiškácie majetku, a usiloval sa im príslušnou klauzulou zabrániť. Keby sme pripustili, že cisár mal odsúhlasiť či zamietnuť aj predchádzajúce konfiškácie (o čom Prokopios bohužiaľ nič nehovorí), bolo by zrejmé, že opatrenie bolo prospešné nielen pre senátorov, ktorí zostali v Itálii, ale aj pre odporcov Theodahadovej skupiny, ktorí sa uchýlili do Konstantinopole a prinajmenšom *de facto* tak prišli o nemovitý majetok. Pretože však nie je isté, či ich odporcovia na čele s Theodahadom uchvátenie pozemkov po ich odchode do emigrácie realizovali súdnou cestou, nedá sa vylúčiť, že daná klauzula aj v podobe, v akej ju zaznamenáva Prokopios, mala v kombinácii s cisárskym vplyvom byť dostatočným prostriedkom, aby sa emigranti po návrate mohli domáhať navrátenia strateného majetku.

Ustanovenia o cisárovi ako najvyššej jurisdikčnej a úrade a hodnosti udeľujúcej inštancii v zásade zaručovali tej časti italskej senátorskej aristokracie, ktorá mala kontakty s cisárom, jej privilégia a bezpečnosť. E. Chrysos sa zrejme domnieva, že boli formulované na základe desať rokov starých skúseností, procesov s Boethiom a Symmachom a posledných dní pápeža Iohanna I.⁵⁶³ S ohľadom na odpor, ktorý vtedajšie udalosti, súdiac podľa byzantských antiariánskych opatrení, vyvolali u Iustina a Iustiniana, považujem túto domnienku za oprávnenú. Na druhej strane nie je pravdepodobné, že by v dobe Amalasuinthinho regentstva a krátkej vlády bol odsúdený na smrť alebo stratu majetku aristokrat, ktorý mal konexie na cisárskom dvore.⁵⁶⁴ Domnievam sa preto, že ešte väčšiu rolu hrali veľmi recentné skúsenosti alebo len prítomné obavy italských senátorov.⁵⁶⁵

562 Ku kritike Gaudenziho teórie cf. tiež CHRYSOS 1981: 435. – PROSTKO-PROSTYŇSKI (1994: 191) si je síce vedomý Chrysosovho názoru, podľa ktorého niektoré body dohody Theodahada a Petra Patrikia reflektovali dobové realie, nikde ho však nevyvracia, poukazuje iba na skutočnosť, že nemáme doložený žiaden rozsudok ostrogótskeho kráľa nad biskupom (PROSTKO-PROSTYŇSKI 1994: 191-192); opak však CHRYSOS (1981: 449-451) netvrdil.

563 Ako vyplýva z výkladu u CHRYSOSA (1981: 449-451).

564 Na počiatku Amalasuinthinho regentstva sa však stal *patriciom praesentalis* a členom senátu Ostrogót Tuluin (s odkazmi na pramene vid' napr. *PLRE* II: 1132n.). Ak naozaj patril k Theodahadovej skupine (KRAUTSCHICK 1983: 166 a 176), je možné, že sa tak stalo proti Amalasuinthinej vôli a vyvolalo to pohoršenie senátorov (CHRYSOS 1981: 461-462), takže pozadie snahy rezervovať senátorské hodnosti a vôbec príslušnosť k senátorskej aristokracii iba „správnym“, tj. Iustinianom schváleným, mužom je pre nás hmatateľné naozaj iba v podobe staršej udalosti.

565 Ktoré zrejme mal popierať, resp. vyvracať v ich mene napísaný list cisárovi. Opakovane je potrebné upozorniť na pasáže „*ne incipiant talia in me facere, quae a votis tuis cognoverint discrepare*“ (rozumej: teraz to nerobia) a

Kto konkrétne inicioval obe klauzuly dohody z r. 535, chrániace záujmy italskej senátorskej aristokracie, je ťažké určiť. Je možné podozierať aristokratov samotných, pričom by ale bolo potrebné rozhodnúť, či šlo o tých, ktorí emigrovali do Konstantinopole, alebo tých, ktorí zostávali v Itálii, a pomýšľať sme tiež na Iustiniana alebo na Petra Patrikia, prinajmenšom ako sprostredkovateľov.⁵⁶⁶ Ak prijímame podrobnosti a chronológiu Prokopiovho líčenia vo *Vojne s Gótmami*,⁵⁶⁷ iniciatíva naozaj mohla výjsť od emigrantov a byť Iustinianom tlmočená Petrovi.⁵⁶⁸ Istotu v tomto ohľade však mať nebudeme.

Keby sme sa priklonili k alternatívnemu predpokladu, že zachovanie Theodahadovej (Iustinianom však pomerne striktno kontrolovanej) vlády presadzovali počas rokovania v r. 535 v Itálii prebývajúci senátori, resp. nimi ovplyvnený Petros, umožňovalo by nám to na prvý pohľad lákavú možnosť vidieť u konstantinopolských aktérov, Iustiniana a italských emigrantov, názorovú kontinuitu: keď Iustinianos vysielal Petra, chcel prebrať priamu vládu nad Itáliou, a rovnako po jeho návrate akceptoval iba vydanie Itálie do svojej moci.⁵⁶⁹ Zdá sa teda, akoby Iustinianos prinajmenšom od konca r. 534 vytrvalo sledoval reštauračný zámer, či už ho pritom ovplyvňovali exulanti alebo nie.

Proti tomu však svedčia niektoré skutočnosti: v r. 540 Iustinianos navrhoval ostrogótskemu kráľovi Vitigovi dohodu, podľa ktorej by pod priamu cisársku vládu spadala iba Itália južne od Pádu. Aj keď sa o presnej „ústavnej pozícii“ Vitigovej eventuálnej vlády nad severnou Itáliou nedozvedáme nič,⁵⁷⁰ je zrejme, že o plnú *reconquistu* čo i len niekdajšieho Theodorichom

„*senatus meus honoribus crescit, facultatibus indesinenter augetur*“ (obe Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 3).

566 Zdá sa, že CHRYSOS (1981: 460 a 474) počítal s aristokratmi zotrvávajúcimi v Itálii (na s. 460 zmieňuje aj senátorskú „*Lobby in Konstantinopel*“, nie je ale jasné, či podľa neho pôsobila už pri tvorbe analyzovanej dohody), veľký význam pripisoval ale azda zároveň i Petrovi.

567 *Pace* SCHWARTZ 1939; cf. k tomu pozn. 147.

568 Petros sa do Itálie pôvodne vypravil, aby s Amalasuinthou „*usporiadal celú Itáliu*“ (Procopius, *Bell. Goth.* 1, 4, 17-18), pod čím máme zrejme rozumieť jej odovzdanie cisárovi, ktoré údajne kráľovná prisľúbila (*ibidem* 1, 3, 28). V tejto situácii si prípadní emigranti sotva mohli želať viac. Petros svoju cestu pozastavil, pretože sa počas nej dozvedel o nastolení Theodahada a uväznení Amalasuinthy (*ibidem* 1, 4, 20-21). Neskôr od cisára dostal inštrukcie (*ibidem* 1, 4, 22), medzi ktorými, hoci o tom Prokopios nepíše, mohli byť aj pokyny, aby od Theodahada vymohol garancie privilégii a bezpečnosti pre skupinu voči Theodahadovi nepriateľských aristokratov. K cisárovi totiž medzitým dorazili Theodahadovi poslovovia, ktorí s výnimkou Opiliona zrejme otvorene začali toho, kto ich vyslal, pred Iustinianom líčiť v čiernych farbách (čo Procopius, *Bell. Goth.* 1, 4, 23-25 iba naznačuje). Podľa *PLRE* (III: 414n.) alebo GOLTZA (2008: 549) patril medzi nich Pseudo-Zachariom zmienený Domnicus. To je neisté, tento muž mohol do Konstantinopole doraziť aj nezávislo na Liberiom a Opilionom vedenom posolstve. Je totiž dobre predstaviteľné, že zosadenie Amalasuinthy alebo dokonca už nastolenie Theodahada ako jej spoluvládcu bolo pre najzarytejších protivníkov nového kráľa dostatočným varovaním, že sa pomery pre nich menia k horšiemu, a signálom k odchodu k cisárovi, u ktorého azda prispeli k sformovaniu požiadaviek, ktoré po inštruovaní prostredníctvom Iustinianovho posla Petros u Theodahada presadil. Amalasuinthino zavraždenie však mohlo viesť nielen k Iustinianovmu rozhorčeniu, ale aj k zneisteniu a radikalizovaniu exulantov, čoho dôsledkom napokon bolo odmietnutie Theodahadom odsúhlasenej dohody (Procopius, *Bell. Goth.* 1, 6, 14), napriek jej značnej ústretovosti voči predchádzajúcim nárokom emigrantov i cisára.

569 Procopius, *Bell. Goth.* 1, 6, 36.

570 To, že nás prameň o tejto problematike nijako neinformuje, CHRYSOS (1985: 47, pozn. 31) priznáva. MEIEROVA (2003: 166, pozn. 306) poznámka, že Chrysosova teória nepredstavuje žiaden rozhodujúci pokrok

ovládaného územia v danom okamihu Iustinianovi a snáď ani italským aristokratickým emigrantom, ktorých záujmy sa tak museli sústreďovať najmä na Rím, resp. strednú a južnú Itáliu, nešlo. Je samozrejme nemožné vylúčiť, že k tomu prispel až postupný vývoj situácie po r. 535, avšak na obraz Iustiniana vytrvalo usilujúceho o principiálnu *restauratio imperii* to prinajmenšom v prípade Itálie vrhá dostatočne veľké pochybnosti.⁵⁷¹

Okrem toho je nutné zohľadniť, že podľa Prokopia iniciovala odovzdanie vlády nad Itáliou Iustinianovi r. 534 Amalasuinth. V rovnakej dobe údajne premýšľal o prenechaní Etrurie cisárovi Theodahad, ktorý neskôr po nástupe na trón a odstránení Amalasuinth sám ponúkol cisárovi

pri skúmaní ústavnej pozície ostrogótskeho kráľovstva voči ríši, je preto scestná; navyše je nutné vidieť, že aj keby sme mohli na základe údajov o dohode z r. 540 robiť v tomto smere nejaké závery, tie by sotva mohli byť bez všetkého aplikované na predchádzajúce obdobie. – Za pozornosť však stojí to, že podľa dohody údajne malo platiť: „αὐτὸν [Iustinianos – J. B.] ὅσα ἐντὸς Πάδου ποταμοῦ ἐστὶν ὑπήκοα ἐς ἀπαγωγὴν φόρου ποιήσασθαι“. Vyzerá to teda bezmála tak, že jadrom rozdelenia Itálie mal byť príjem daní z príslušného územia, nie azda plná zvrchovanosť na ním; za panovníka aj ostrogótskej časti sa tak mohol považovať Iustinianos.

- 571 K problematike mierového riešenia konfliktu, navrhnutého Vitigovi r. 540, viď Procopius, *Bell. Goth.* 2, 29, 1-2 a CHRYSOSOVU (1985) interpretáciu. Jeho článok nie je síce medzi bádateľmi neznámy, sotva však bol využitý pre to, k čomu sa v jadre vyslovuje, pre prehodnotenie celkového charakteru a cieľov Iustinianovej západnej, resp. aspoň italskej politiky. Pokus o jeho zásadnú a kritickú recepciu som zaznamenal u MEIERA (2003: 167, pozn. 306; 309, pozn. 13). Jeho výhrady voči Chrysosovmu výkladu sú podľa môjho názoru nezávažné. Najdôležitejším je upozornenie na *Nov. Iust.* 30, 11, 2, ktorá podľa Meiera signalizuje ako Iustinianov plán „*unmißverständlich die Rückeroberung Italiens*“. Ako bolo vyložené vyššie (s. 31-32), ide o vágny text, ktorý má plniť určitý so zahraničnopolitickými a vojenskými cieľmi nesúvisiaci účel; ak berieme doslova jeho vyjadrenie „ἐλπίδας ἔχειν ἀγαθὰς ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν ἡμῖν τὴν ἐπικράτειαν νεύσειεν ὁ θεὸς ὧν περ οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι μέχρι τῶν πρὸς ἐκάτερον ὠκεανὸν ὀρίων κρατήσαντες ταῖς ἐφεξῆς ἀπέβαλον ῥαθυμίας“, nemôžeme vylúčiť, že pod onou vládou (ἐπικράτεια) nad tým, čo starí Rimania stratili, bol Iustinianos už v marci r. 536 ochotný rozumieť aj bezmála klientský charakter majúce a eventuálne iba na časť Itálie obmedzené panstvo ostrogótskeho kráľa; je však najpravdepodobnejšie, že žiadnu presnú predstavu nemal, hoci na opakovanie afrického scenára pomýšľal. Pokiaľ ide o Meierovu výtku, že Chrysos „*die Persergefahr freilich allzu sehr relativiert*“, tá sa nevyrovnáva s CHRYSOSOVOU (1985: 42-43) argumentáciou pomocou chronológie prvých náznakov cisárových príprav na rokovanie s Ostrogótmami. Je nutné priznať, že ide o argumentáciu nejasnú a vo svojich výsledkoch neistú, takže na ňu nie je možné klásť prílišnú váhu. No na druhej strane si dovoľím tvrdiť, že považovať ponuku rozdelenia priamej vlády nad Itáliou (resp. daňových príjmov z Itálie) v situácii, keď Belisarios podnikal ofenzívu, vrcholiacu obľahnutím Vitiga a časti jeho vojska v Ravenne, iba za dôsledok Iustinianových obáv z vypuknutia vojny s perzským kráľom (a prípadne tiež zničenia Milána inou časťou ostrogótskych vojenských síl, čo zohľadňuje samotný CHRYSOS 1985: 44) by bolo značne problematické, ak len nepredpokladáme, že cisár nebol o situácii v Itálii dobre informovaný. O nejakom rokovaní s Ostrogótmami predtým nepočujeme, ani v dobe, keď obliehali Rím a v ňom samotného Belisaria s vojskom. – LOUNGHIS (1983: 229-237; cf. 1998: 102 a 104, pozn. 34) sa domnieva, že Iustinianos koncipoval italskú výpravu od začiatku ako spoločný boj s katolíckymi Frankmi proti ariánskym Ostrogótom, pričom Frankom za ich spojenectvo prenechal práve ostrogótske územie na sever od Pádu. Pre najkonceznejšiu formuláciu viď LOUNGHIS (1983: 234n.): „ἀπὸ τὸ 538 ὡς τὸ 540, ὁ Ἰουστινιανὸς προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμόσει τὶς συνθήκες τοῦ 534/5 μὲ τοὺς Φράγγους καὶ νὰ μοιραστεῖ τὴν Ἰταλία μὲ τοὺς ὀρθόδοξους συμμάχους του.“ Táto voči Chrysosovmu výkladu vzhľadom na Iustinianom r. 540 plánovaný osud severnej Itálie značne protichodná teória je však podľa môjho názoru sotva obhájitelná. O cisárovej ochote vydať Frankom časť územia a obyvateľstva, o ktoré sa mala viesť vojna, v prameňoch nikde nečítame, najmenej pri Prokopiovom výklade o počiatkoch jeho spolupráce s Frankmi proti Ostrogótom (Procopius, *Bell. Goth.* 1, 5, 8-10). Aplikovať túto teóriu na udalosti r. 540 by znamenalo ignorovať nielen Prokopiovu interpretáciu vtedajšieho vpádu Frankov do Itálie aj na juh od Pádu (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 25, 1-2: „...τὰ πολλὰ σφίσις αὐτοῖς προσποιήσασθαι ... ξυνηκῶν ἐπλελησμένοι...“), ale aj jeho tvrdenie, sotva sfalšované, že pri ňom bojovali rovnako proti ostrogótskemu, ako proti byzantskému vojsku (*ibidem* 2, 25, 12-14), čo je krok, ktorý by sotva bol býval namieste voči cisárskemu spojencovi, hoci trebárs aj iba ako demonštrácia nespokojnosti s presahmi byzantských akcií na sever od Pádu. Dodávam, že pravý účel franskej expedície snáď vystihuje, možno nezámerne, Marcellinus ad a. 539, u ktorého stojí slovo „*praedat*“.

prostredníctvom Petra Patrikia taktiež vydanie celej Itálie.⁵⁷²

Zmieňovanie opakovaných snáh prenechať cisárovi vládu nad Itáliou či vlastníctvo tamojšieho veľkého pozemkového fondu u Prokopia by pochopiteľne mohlo byť považované za snahu ospravedlniť aj týmto spôsobom Iustinianovu následnú *reconquistu*. Je až prekvapujúce, že bádatelia tieto momenty Prokopiovho výkladu, nakoľko mi je známe, nespochybňujú. Hoci istotu mať nemôžeme, domnievam sa, že je možné historikovi z Kaisareie v tomto ohľade veriť.⁵⁷³ S blížiacou sa smrťou svojho syna musela Amalasuinha uznať, že vláda Theodorichovho rodu je na konci, ak ju len neprevezme jej politický a osobný nepriateľ Theodahad. Ten sa síce, zrejme s podporou svojich prívržencov, napokon žezla chopil, avšak v situácii, ktorá pre neho bola kvôli opozícii časti senátorskej aristokracie a snád' i časti ostrogótskych elít a exulantmi podnecovanej nevôli cisára značne nepriaznivá, čo ho čoskoro mohlo poľahky viesť k rovnakému rozhodnutiu, aké predtým urobila Amalasuinha. Ona i Theodahad sa pritom nechávali viesť pravdepodobne osobnými záujmami,⁵⁷⁴ nie nejakými štátnickými úvahami.

To, čo viedlo niektorých príslušníkov elít v Itálii, ale pravdepodobne tiež menej významných „Ostrogótov“ k nespokojnosti s (údajne pred nimi utajeným) Theodahadovým abdikačným plánom, ústiacej do rozhodného vedenia vojny s cisárskym vojskom, boli zrejme taktiež osobné záujmy: predpokladali, že by usporiadanie italských pomerov Iustinianom nebolo pre nich výhodné; rímski a gótski aristokrati sa snád' obávali straty majetkov v prospech svojich protivníkov, majúcich podporu cisára, Ostrogóti vo všeobecnosti núteného vysídlenia z Itálie.⁵⁷⁵

Zdá sa teda, že idea obnovenia priamej vlády nad Itáliou nevzišla od Iustiniana samotného alebo že prinajmenšom nebol jej jediným autorom. Amalasuinha pri jej sformovaní r. 534 sotva mohla byť ovplyvnená emigrantmi, prebývajúcimi v Konstantinopoli, s ktorými neprišla do styku, ak vôbec prispustíme, že za jej regenstva niektorí italskí aristokrati do cisárskeho mesta odišli a odvážili sa tam cisárovi sugerovať podobné úvahy. Ako bolo naznačené, jej rezignácia na vládu

572 Amalasuinthin prípad: Procopius, *Bell. Goth.* 1, 3, 12 a 1, 3, 28; Etruria: *ibidem* 1, 3, 4; Theodahadov prípad: *ibidem* 1, 6, 31.

573 Svedčí o tom to, že v prípade Vandala Childericha Prokopios zámer odovzdať Afriku cisárovi ako fakt nekonštatuje. Záver, ktorý zrejme na základe Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 8 činí SIGNER CODOÑER (2000: 147: „...el rey Hilderico planeaba ceder el reino al imperio...“), nepovažujem za náležitý.

574 Cf. Procopius, *Bell. Goth.* 1, 3, 12 („ὅπως αὐτῇ σώζοιτο“) o Amalasuinthe, *ibidem* 1, 6, 19-20 (predovšetkým opakované ἐγὼ ... ἔγωγε) o Theodahadovi. K Theodahadovi cf. tiež *ibidem* 1, 11, 1 („ὅπως αὐτὸς ἡσυχῇ βιοτεύοι“).

575 Cf. tieto pasáže: Procopius, *Bell. Goth.* 1, 7, 22-24 (faktické utajenie Theodahadovho plánu, eventuálny doklad o tom, že Iustinianos presídlenie Ostrogótov plánoval) a 1, 11, 1 (utajenie Theodahadovho v danej chvíli už nerealizovaného plánu). Predovšetkým je však inštruktívne tvrdenie, ktoré náš prameň prináša až v súvislosti s rokovaním r. 540, ktoré ale bude sotva menej relevantné aj pre udalosti r. 534-535: „βασιλεῖ δὲ προσχωρεῖν ὠκνοῦν, δεδιότες ἄλλο μὲν οὐδὲν, ὅπως δὲ μὴ δοῦλοι βασιλέως γενόμενοι ἐκ τε Ἰταλίας ἀνίστασθαι ἀναγκάζοιτο καὶ ἐς Βυζάντιον ἰόντες ἐνταῦθα ἰδρῦσεσθαι“ (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 29, 17). Je nutné dodať, že usadenie v Konstantinopoli, ktoré je tu zmienené, by sa asi týkalo nanajväč aristrokratov, noví poddaní nižšieho spoločenského postavenia by zrejme skončili v armáde na Balkáne alebo na východe, ako nás poučuje osud časti podrobených „Vandalov“ (Procopius, *Bell. Vand.* 2, 14, 17-18).

bola motivovaná osobnými perspektívami, nie azda nejakými reštauračnými úvahami.

Autor *Excerpta Valesiana II*, ak písal medzi r. 526-534, nám ale dokazuje, že diskurz, počítajúci s povinnosťou ostrogótskych kráľov odovzdať vládu východnému cisárovi, bol v Itálii v tejto dobe beztak prítomný.⁵⁷⁶ S ohľadom na latinčinu jeho textu asi nemá opodstatnenie považovať ho za príslušníka elit,⁵⁷⁷ z čoho vyplýva, že daný diskurz máme doložený v iných než najvyšších vrstvách vtedajšej italskej spoločnosti. Je otázne, či by muž takéhoto sociálneho zaradenia dokázal bez vplyvu z okruhu elity takýto postoj k Athalarichovej, resp. Amalasuinthinej vláde zaujať a odvážil sa ho v dejepisnom diele propagovať. Odpoveď by podľa môjho názoru mala znietť záporne a dosvedčovala by nám tak prítomnosť daného diskurzu aj v horných vrstvách spoločnosti, snád priamo medzi aristokratmi.⁵⁷⁸

Ak je tomu tak, umožňuje nám druhý *Anonymus Valesianus* ešte jeden pomerne cenný záver. Cassiodorom sformulované dopisy vo *Variae* sú predchnuté ideou a étosom existencie *utraeque res publicae*, tj. predpokladajú trvanie východného i západného rímskeho štátu, a to aj v predvečer ostrogótsko-byzantskej vojny. Nie je vôbec samozrejmým predpoklad, že by aristokrat ako Cassiodorus, mentálne zvyknutý na subjektivitu svojho štátu, v prípade, keby na trón západného impéria mal znovu zasadiť cisár, pomýšľal na východného cisára ako príslušného kandidáta,⁵⁷⁹

576 K datácii prameňa vid' pozn. 435, k jeho ponímaniu vlády Ostrogótov ako dočasnej s. 119-120.

577 Rovnaký názor vyslovuje GOLTZ (2008: 481). Nejasný je BARNISH (1983: 578): „*a cleric of origins and education similar to Jordanes*“. Eventuálne by síce bolo možné uvažovať o tom, že spoločensky vysoko postavený autor sa iba snažil svoje dielo jazykovo priblížiť širšiemu okruhu čitateľov, domnievam sa však, že by nebol natoľko schopný prekonať svoje klasické vzdelanie, aby napísal text, ktorý je príležitostne kvôli svojej mnohoznačnosti nie celkom zrozumiteľný alebo obsahuje vety bez určitého slovesa (napr. *Anonymus Vales. 11/49*: „*Zeno itaque recompensans beneficiis Theodericum, quem fecit patricium et consulem, donans ei multum et mittens eum ad Italiam.*“)

578 To, že druhý *Anonymus Valesianus* reflektuje senátorské záujmy, tvrdí, hoci bez bližšieho rozboru či odôvodnenia, BROWN (1984: 25). Nejasné a nepodložené je aj ZECCHINIHO (1985: 19, incl. pozn. 69) tvrdenie, že anonym je „*una fonte significativamente anicia*“; MOMIGLIANO (1956: 235-236) a BARNISH (1983), na ktorých sa odvoláva, nič podobné netvrdia.

579 K svedectvu Cassiodorových *Variae* o vedomí subjektivity západnej ríše vid' s. 128n. a 130n. – WES (1967: 41-51, nasledujúci citát na s. 51) pôsobivo vylíčil myšlienkový svet západorímskeho aristokrata a dospel k záveru, že napriek svojej praktickej nerealizovateľnosti „*wäre die einzige Lösung [situácie po r. 476 – J. B.], die diese senatoriale Aristokratie völlig zufriedenstellen könnte, eine Wiederaufrichtung des weströmischen Kaisertums unter einem Kaiser, der sich gegenüber dem Senat als princeps verhielte, Rom als Zentrum seines Reiches wählte und die Barbaren zu ergebenen Gefolgsleuten machte.*“ Podklady pre tento výklad sú však pomerne nepočtetné a predovšetkým Wesom problematcky interpretované. Prominentné miesto tu zaujímajú práve *Variae* (WES 1967: 45nn.), z nich však plynie iba to, že Cassiodorus prezentoval západnú rímsku ríšu ako existujúcu, nie tiež to, že si želal alebo že by si pri najbližšej vhodnej príležitosti bol želal nastolenie západného cisára. WES (1967: 66-68, nasledujúci citát na s. 67) sa vo svojom rozbere druhého *Anonyma Valesiana* zamerail iba na jeho traktovanie r. 476, dospievajúc k záveru len v istom zmysle akceptovateľnému („*nichtsahnend an den Ereignissen des Jahres 476 vorüberläuft*“), pričom v súvislosti s otázkou nádejí italských aristokratov na obnovenie cisárstva sú podstatnejšie iné jeho výpovede, ktoré, ako signalizujem v hlavnom texte, svedčia o prijateľnosti vlády východného cisára aj v západných kruhoch. WESOV (1967: 73-82 a 86-88) predpoklad, že Marcellinus ad a. 476 čerpá zo Symmachovej *Historia Romana* a odzrkadľuje tak nostalgiu po západnom cisárovi, je napokon nutné pokladať za mylný nielen preto, že Symmachov spis ako Marcellinov prameň je neistý, ale predovšetkým kvôli tomu, že Marcellinov záznam hovorí síce o ukončení vlády západných cisárov (cf. s. 111), k možnosti jej obnovenia sa však nevyjadruje nijako, ani odmietavo, ani pozitívne. (Je ostatne významné, že ZECCHINI 1985: 11 a 19, preberajúc Wesovu teóriu o konexii Marcellina ad a. 476 a Symmachu, si trúfa od Wesa sa v podstatnej veci odkloniť a interpretovať postoj západného aristokrata r. 519, kedy ten údajne svoju *Historia*

teda na svojho druhu personálnu úniu oboch štátov, prakticky prvú od smrti Theodosia I. pred bezmála poldruhastoročím. Výklad anonymného autora v *Excerpta Valesiana* ale ukazuje, že tomu tak predsa len bolo, a to snáď aj medzi aristokratickými vrstvami italskej spoločnosti, aj keď by samozrejme bolo nenáležité tento beztak nepriamy doklad danej skutočnosti generalizovať.⁵⁸⁰

Hoci je anonymova argumentácia v prospech nahradenia dočasného panovania Theodoricha a jeho nástupcov vládou východného cisára nepochybne motivovaná italskými pomermi, záujmami a diskusiami (medzi r. 526-534), predstavuje zároveň na solídne pôsobiacich základoch vybudovaný historický a právny diskurz, ktorý mohol byť použitý aj emigrantmi v Konstantinopoli na presviedčanie cisára o nutnosti v Itálii zasiahnuť.

Pri zohľadnení chronológie však nemožno napokon vylúčiť, že pri zrode italského v *Excerpta Valesiana II* medzi r. 526-534 doloženého politického programu hrala určitú inšpiračnú rolu aj Iustinianova reštauračná frazeológia, ktorá sa prvýkrát objavuje už v závere r. 533, po prvých úspechoch v Afrike.⁵⁸¹ Je preto dôležité, že anonymov diskurz je omnoho elaborovanejší než vôbec najpodrobnejší a historicky najhlbší reštauračný text, ktorý je nám známy z Iustinianovej legislatívy,⁵⁸² a zároveň značne od neho odlišný. Porážka Vandalov cisárskym vojskom alebo ju reflektujúce Iustinianove výpovede v zákonoch teda mohli k životu priviesť úvahy o priamej vláde východného cisára aj nad západnou ríšou, tie sa však v tom prípade museli čoskoro značne emancipovať, aby nadobudli podobu, akú majú u autora *Excerpta Valesiana*. Do Konstantinopole potom s exulantmi mohol putovať aj tento svojbytný výklad; či bol cisárovi prezentovaný, bohužiaľ netušíme.

Tol'ko je možné napísať k rekonštrukcií afrického a italského aristokratického, predovšetkým emigrantského, pozadia Iustinianovej západnej politiky. Perspektívu je teraz nutné rozšíriť a zväziť,

Romana napísal, k situácii západnej ríše nie ako nostalgický, ale naopak ako optimistický, determinovaný však *nota bene* odstránením akakiánskej schizmy, ktoré „*preparava quindi il terreno alla ormai auspicata riconquista bizantina*“ [*ibidem*: 11].)

580 Za pozornosť v tejto súvislosti stojí Malchus fr. 10, ktorý o Romulovi Augustulovi (čo však použitá edícia snáď neprávnom opravuje na Odoakra) píše, že „*ἠνάγκασε τὴν βουλὴν ἀποστεῖλαι πρεσβεῖαν Ζήνωνι σημαίνουσας, ὡς ἰδίας μὲν αὐτοῖς βασιλείας οὐ δέοι, κοινὸς δὲ ἀποχρήσει μόνος ὢν αὐτοκράτωρ ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς πέρασιν.*“ Keby sme tomuto textu mali veriť, znamenalo by to, že teória, podľa ktorej stačí pre obe ríše, východnú i západnú, jeden cisár, sa objavila na západe už v r. 476, hoci ju vtedy senátori artikulovali údajne z donútenia („*ἠνάγκασε*“). Pretože však Malchos predstavuje autora východného (pôvodom bol z palestínskej Filadelfeie, minimálne nejakú dobu zrejme pobýval v Konstantinopoli; vid' BALDWIN 1977a: 92) a citovaný fragment pochádza *stricto sensu* z konstantinovských excerpt z desiateho storočia, je nepochybne namieste zdržanlivosť pri akceptovaní historicity líčeného diania a pri považovaní tľmočeného názoru o vhodnosti vlády jediného (rozumej: konstantinopolského) cisára obom ríšam za západný. Ostatne aj WES (1967: 82) radí tento názor zrejme k „*Richtung von Konstantinopel*“, hoci mi nie je jasné, či tak naráža na jeho pôvod alebo obsah.

581 *Institutiones*, praef.: „...*tam Africa quam aliae innumerosae provinciae post tanta temporum spatia nostris victoriis a caelesti numine praestitis iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio.*...“

582 *Nov. Iust.* 30, cap. 11, 2: „...*δέδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πρὸς Πέρσας τε ἄγειν εἰρήνην Βανδύλους τε καὶ Ἀλανοὺς καὶ Μαυρουσίους χειρώσασθαι, καὶ Ἀφρικτὴν ὅλην καὶ πρὸς γε καὶ Σικελίαν κατακτήσασθαι, καὶ ἐλπίδας ἔχειν ἀγαθὰς ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν ἡμῖν τὴν ἐπικράτειαν νεύσειεν ὁ θεὸς ὧν περ οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι μέχρι τῶν πρὸς ἑκάτερον ὠκεανὸν ὀρίων κρατήσαντες ταῖς ἐφεξῆς ἀπέβαλον ῥαθυμίας· ὡς ἡμεῖς τῇ παρὰ θεοῦ συμμαχίᾳ θαρροῦντες ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάλλειν σπεύδομεν.*...“

nakoľko údajné príčiny vojen s Vandalmi a Ostrogótmi, ktoré nachádzame v prameňoch či prípadne u moderných autorov, mohli mať význam nielen pre Afričanov a Italov, ale aj pre Iustiniana.

V modernej historiografii sa prílišnej pozornosti netešila „univerzalistická“ interpretácia Iustinanovej politiky, podľa ktorej by bola cisárovým cieľom svetovláda,⁵⁸³ a domnienka, že koncepcia vlády nad svetom hrala zásadnú rámcovú rolu v reálnej politike a štátnoprávnom myslení neskoroantických „Rimanov“ vôbec, bola, napriek svojej malej popularite, aj výslovne kritizovaná E. Chrysosom.⁵⁸⁴ Je ťažko predstaviteľné, že by v argumentácii exulantov mala svetovládna pozícia cisára nejaké podstatnejšie miesto popri sťažnostiach na konkrétne pomery v ich vlasti, zvlášť ak nie je vôbec samozrejmé, že v Itálii, už vyše polstoročia zbavenej cisára, obdobný diskurz okolo r. 535 existoval. Iustinianove legislatívne texty s univerzalizmom ale operujú. Je ťažké rozhodnúť sa, či máme pripisovať relevanciu faktu, že takmer všetky inštancie⁵⁸⁵ spadajú do obdobia r. 529-533. Ak áno, bolo by možné domnievať sa, že Iustinianos sa uchýľoval k svetovládnej ideológii predovšetkým na začiatku svojej vlády, využil ju ešte pri prvých oficiálnych reflexiách porážky Vandalov, potom ju ale potichu opustil. Proti tomu ale svedčí nielen to, že v jednom prípade, hoci bez vzťahu k západným vojnám, sa svetovláda tematizuje aj v zákone z r. 537,⁵⁸⁶ ale predovšetkým jednak to, že staršie zmienky nachádzame v obzvlášť významných textoch, resp. pri významných príležitostiach (proklamácia *Codex Iustinianus*, *Institutiones*, *Digesta*), jednak náznak svetovládnej ideológie pomocou glóbusu na soche z r. 543/4, napriek tomu, že tá mala „*defensiven, geradezu apotropäischen Charakter*“ (vo vzťahu k Peržanom).⁵⁸⁷ Zdá sa teda, že po univerzalizme bol cisár ochotný siahnúť pred r. 533 i po ňom a že tak činil v zásadných momentoch svojej vlády (kodifikácia práva), s určitým zámerom (pripomínanie roly ochrancu ríše vo vojensky neúspešných časoch) alebo pred špecifickým politicky významným a konzervatívnym publikom (*Nov. Iust.* 62 sa venuje senátorom a predpokladá ich teda nepochybne ako primárnych recipientov).⁵⁸⁸ Na druhej strane nič nenasvedčuje tomu, že by si Iustinianos osobne zakladal na obraze vládca sveta, a platí,

583 Cf. s. 16.

584 CHRYSOS 1980: 146-148; 1989: 19-21; 1992: 25-26 a 28.

585 *Codex Iust.*, *De Iustiniano codice confirmando*, praef.; *Institutiones*, praef.; *Digesta*, *De confirmatione digestorum*, 23.

586 *Nov. Iust.* 62, praef.

587 K popisu a výkladu významu sochy vid' MEIER 2003: 599-606 (citát na s. 606).

588 Neisté je, či ide o senátorov iba východných alebo aj západných. Za druhú možnosť sa stavia GARBARINO (1992: 181-192) s poukazom na to, že je novela napísaná latinsky, a na domnelú snahu cisára nakloniť si situáciou v Ostrogóti obľahnutom Ríme rozhorčených senátorov. Oba argumenty sa mi však nezdajú byť nezvratné, zvlášť ak samotný GARBARINO (1992: 192) napokon pripúšťa, že konkrétne ustanovenia novely v danom okamihu nemali a ani nemohli byť aplikované tiež v Itálii. – Zmienit' je nutné ešte skutočnosť, že v r. 537 sa na minciach začína cisár objavovať s glóbusom, tj. ako svetovládca; cf. napr. MEIER (2003: 170). Význam tohto opatrenia, resp. ním šíreného diskurzu, v danom momente je nejasný; riešením by mohla byť MEIEROVA (2003: 473n.) téza, že tak cisár signalizoval počiatok novej („Iustinianovej“) doby, aby rozptyľoval eschatologické obavy a chronologické zneistenie obyvateľstva, tá je však neistá a sotva striktné dokázateľná.

že prinajmenšom so zreteľom na Peržanov limity svojej moci uznával,⁵⁸⁹ takže nie je pravdepodobné, že univerzalistická ideológia bola tým, čo ho vnútorne motivovalo pri politike voči kráľovstvám Vandalov a Ostrogótov.

Legislatívne texty, ktoré popisujú západné vojny, resp. ich výsledky reštauračne, spadajú z veľkej časti do obdobia r. 533-536. Chronologicky prvé dva z nich zároveň obsahujú univerzalistický diskurz, ide totiž o zmienené novú kodifikáciu uvádzajúce konštitúcie, ktoré sa nepochybné obracajú na celorišske publikum.⁵⁹⁰ Ďalšie dva texty predpokladajú zrejme ako recipientov Afričanov.⁵⁹¹ Napokon máme pred sebou dve novely, ktoré na rozdiel od predchádzajúcich textov nielenže popisujú už dosiahnuté v reštauračných termínoch, ale ktoré podmienene počítajú s reštauračnými výsledkami aj do budúcnosti.⁵⁹² Ako však bolo vyložené, sotva je možné v nich vidieť pevne definovaný program a predovšetkým je pripomínanie týchto eventuálnych budúcich reštauračných výsledkov pred poddanými motivované konkrétnym vnútropolitickým cieľom: podporiť apel, aby boli náležito platené dane. V neskoršej dobe sa objavujú drobné inštancie reštauračného jazyka v zákonoch z r. 545 a 554.⁵⁹³ Súhrne sa teda zdá, že Iustinianos si na obraze obnoviteľa územného rozsahu ríše nezakladal; závažné, pri zvláštnych príležitostiach vydané texty podriaďujú reštauračný diskurz diskurzu univerzalistickému, v ďalších prípadoch ide o konkrétny apelom determinované či africkými a italskými pod vládu cisára sa navrátiť recipientmi podmienené alebo celkom bezfarebné zmienky.

Vyzdvihli sme už skutočnosť, že najexplicitnejším, hoci spätným, odôvodnením vojen v Itálii a Afrike je tento text z r. 539:⁵⁹⁴ „*Nás úplne prenikla snaha o to, aby slobody panovali, boli silné a v našom štáte prekvitali a rástli. Kvôli tejto túžbe sme totiž začali v Líbyi a na západe také veľké vojny za správnu vieru v Boha a za slobodu poddaných.*“⁵⁹⁵ Taktiež už bolo ukázané,⁵⁹⁶ že v tomto prípade nie je zrejma nejaká persuzívna intencia výpovede voči recipientom, takže je možné považovať to za autentickú deklaráciu Iustinianovej motivácie. Zároveň poznáme tento

589 *Nov. Iust.* 1, praef., praef.: „...ὅπως ἂν Πέρσαι μὲν ἡρεμοῖεν...“; cf. s. 15, incl. pozn. 39. Cf. tiež *Codex Iust.* 1, 27, 2, praef.: „...*pacem cum Persis in aeternum confirmavimus*...“

590 *Institutiones*, praef., 1; *Digesta, De confirmatione digestorum*, 1.

591 *Codex Iust.* 1, 27, 1, 8; *Codex Iust.* 1, 27, 2, praef. Adresátom prvého je nový *praefectus praetorio Africae*, druhého *praefectus praetorio Orientis*. Napriek tomu sa druhý text zaoberá výhradne africkými záležitosťami, takže nemá zmysel predpokladať, že bol zaujímavý pre niekoho iného než obyvateľov Afriky a nových príslušníkov africkej administratívy z východu. – Nedomnievam sa, že programaticky interpretovateľná pasáž *Codex Iust.* 1, 27, 1, 9 sa vzťahuje na zahraničnú politiku (cf. s. 23).

592 *Nov. Iust.* 8, cap. 10, 2; *Nov. Iust.* 30, cap. 11, 2.

593 *Nov. Iust.* 131, cap. 4; *App. Nov.* 7, 6. Eventuálne by k nim bolo možné pripojiť ešte *App. Nov.* 9, tu použité sloveso „*vindicavit*“ je však nejednoznačné.

594 Vid' s. 33.

595 *Nov. Iust.* 78, cap. 4, 1: „ἡμῖν δὲ πᾶσα καθέστηκε σπουδὴ τὰς ἐλευθερίας κρατεῖν τε καὶ ἰσχύειν καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀνθεῖν τε καὶ αὐξάνεσθαι πολιτεία. καὶ γὰρ δὴ ταύτης ἕνεκα τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἐπὶ Λιβύης καὶ ἐπὶ τῆς Ἑσπέρας τηλικούτους ἡράμεθα πολέμους ὑπὲρ τε τῆς ὀρθῆς πρὸς θεὸν δόξης ὑπὲρ τε τῆς τῶν ὑπηκόων ἐλευθερίας.“

596 Vid' s. 41-42.

programaticky ladený popis dosiahnutého z r. 535: „*aby ... Kartháginci mali niekdajšiu slobodu*“.⁵⁹⁷ Obe novely majú regionálne nešpecifický obsah a sú adresované *praefectovi praetorio Orientis*, takže si ako ich predpokladaných recipientov musíme predstaviť celorišské obyvateľstvo. Afričanom je určený zákon z r. 535, ktorý snáď taktiež aspoň nepriamo obsahuje výklad dobytia Afriky ako jej oslobodenia,⁵⁹⁸ a už r. 534 a ešte r. 541 hovoria o oslobodení Afriky texty, ako recipientov ktorých si musíme predstavovať afrických Rimanov.⁵⁹⁹

Ak aj akceptujeme *Nov. Iust. 78* ako (aspoň formálne) Iustinianovo svedectvo o jeho najvlastnejšej motivácii k západným vojnám, nejasným zostáva, či obsahuje dva motívy alebo iba jeden. Striktne syntakticky platí prvá možnosť: vojny boli vedené „*za správnu vieru v Boha a za slobodu poddaných*“. Na druhej strane sa predtým hovorí len o jedinom fenoméne, Iustinianovej snahe, resp. túžbe, ktorá však má syntakticky ako predmet (resp. ako súčasť závislej konštrukcie akuzatívu s infinitívom) zase slobody v pluráli. Kolísanie medzi plurálom „*τὰς ἐλευθερίας*“ a singulárom „*τῆς ... ἐλευθερίας*“ môže, ale nemusí mať nejaký význam. Je však napokon nutné pripustiť, že strohosť vyjadrenia, z ktorého nevyplýva jasne, ani čo sa tají za „*správnou vierou*“, ani čo vyjadruje „*sloboda poddaných*“, nabáda k chápaniu celku ako *hendiadys* (v tom prípade by Iustinianovi bolo šlo o slobodu poddaných k vyznávaniu a praktikovaniu pravej viery).

Sotva môže byť spor o tom, že „*pravá viera*“ v danom texte predpokladá vieru nepravú v podobe ariánstva Vandalov a Ostrogótov. Nevieme však, akú podobu, resp. aké ciele podpora ortodoxie prostredníctvom vojen mala mať. Azda úplne potlačenie nepravej viery, snáď dokonca v podobe fyzickej likvidácie jej proponentov?

Ak necháme túto otázku otvorenú a zohľadníme iný Iustinianov zákon, ktorý označuje Vandalov za „*animarum ... simul hostes et corporum*“,⁶⁰⁰ môžeme formulovať tento výklad otázknej pasáže *Nov. Iust. 78*: V jej prvej vete Iustinianos deklaroval akúsi všeobecnú snahu o slobody, ktoré naozaj vnímal ako skupinu. V druhej vete pripomenul západné vojny ako dôsledok tohto svojho zmýšľania a snaženia. Tie podľa neho smerovali k dvom slobodám, resp. skupinám slobôd. Jedna z nich, hoci nie je ako sloboda označená, bola sloboda vyznávať a praktikovať pravú vieru. Druhá sloboda značila snáď možnosť žiť bez pocitu ohrozenia, eventuálne však aj bez obáv o majetok a takpovediac politické práva (prístup k úradom ap.).⁶⁰¹

597 *Nov. Iust. 1, praef., praef.*

598 *Nov. Iust. 37, praef. a 1. Cf. k osloboditeľskému diskurzu s. 30.*

599 *Codex Iust. 1, 27, 1, 1 a 5nn.; Codex Iust. 1, 27, 2, praef. a 4 (v náznakoch).*

600 *Codex Iust. 1, 27, 1, 1.*

601 *Codex Iust. 1, 27, 1, 3* vysvetľuje tézu o Vandaloch ako nepriateľoch duší i tiel takto: „*Nam animas quidem diversa tormenta atque supplicia non ferentes rebaptizando ad suam perfidiam transferebant: corpora vero liberis natalibus clara iugo barbarico durissime subiugabant.*“ Stavia teda do kontrastu „*barbarské jarmo*“ a slobodný („*liberis natalibus*“), ba vznešený („*corpora ... clara*“) pôvod utláčaných. Bohužiaľ je aj táto konkretizácia príliš nekonkrétna nato, aby sme z nej mohli vyčítať niečo o náplni Vandalmi telám upieranej slobody; nanajvýš je možné za adjektívom „*clara*“ tušiť narážku na príslušnosť obetí k africkým elitám.

Takáto exegéza daného textu je samozrejme hypotetická, ponúka však snád' uspokojivé riešenie všetkých nejasností, ktoré výpoveď podľa môjho vedomia obsahuje.

Pretože nemáme doloženú Gelimerovu snahu prenasledovať katolíkov a nie je známe nič, čo by spoľahlivo vrhalo tieň na náboženskú toleranciu ostrogótskych kráľov v Itálii,⁶⁰² môže sa zdať nepochopiteľným alebo nepodloženým Iustinianovo štylizovanie sa do roly ochrancu ortodoxie v súvislosti so západnými vojnami. Skutočnosťou ale je, že už druhý *Anonymus Valesianus* interpretuje aspoň samotný záver Theodorichovej vlády ako pokus ariána o prinajmenšom poškodenie italských katolíkov,⁶⁰³ čo svedčí o tom, že obraz tohto kráľa mohol byť už v danej dobe – pričom anonymný autor podľa nášho názoru písal pred r. 534, v predvečer byzantsko-ostrogótskej vojny – v konečnom dôsledkom obrazom ariánskeho tyrana utláčajúceho pravoverných. List senátu Iustinianovi, majúci zabezpečiť Theodahadovi mier s cisárom, len o málo neskôr stručne tematizuje rozkvet katolicizmu v Itálii.⁶⁰⁴ Jeho autor, či už Cassiodorus alebo niekto iný, evidentne nepovažoval takúto zmienku za nedôležitú. Snád' tak iba kontroval Iustinianovej antiariánskej legitimizácii pripravovanej vojny, avšak ak predpokladáme, že list bol pôvodne sotva iba ideovou deklaráciou a zrejme mal naozaj za úlohu cisára presvedčiť o možnosti mierovej koexistencie s ostrogótskym kráľom, je namieste považovať dané miesto za doklad toho, že o mier s Iustinianom usilujúce, za listom stojace kruhy predpokladali, že ich protivníci, ktorí sa uchýlili do Konstantinopole, líčia situáciu katolíkov v Itálii v čiernych farbách či prinajmenšom interpretujú konflikty, v ktorých sa pred odchodom do východného exilu ocitli, aj nábožensky.⁶⁰⁵

Pokiaľ ide o eventuálne nepriaznivé líčenie situácie afrických katolíkov pod Gelimerovou vládou emigrantmi pred Iustinianom, konkrétnymi dokladmi, dokonca ani nepriamymi, nedisponujeme. Je však pozornosti hodné, že Marcellinus vo svojej *Kronike* zaujato reflektuje prenasledovanie katolíkov za vlády vandalského kráľa Hunericha (477-484).⁶⁰⁶ Činí tak síce zrejme

602 Argumentom tu ale môže byť práve iba absencia pozitívnych dokladov o opaku. Výnimkou je explicitný *Anonymus Vales.* 12/60, ktorého tvrdenie „*dum ipse quidem Arrianae sectae esset, tamen nihil contra religionem catholicam temptans*“ je však nutné vzťahovať iba na „dobré“ obdobie Theodorichovej vlády (cf. pozn. 603). Vo všeobecnosti vid' napr. MÍRŠANU (2008: 489 a 492), AMORY (1997: 144) či SPIELVOGEL (2002: 16-17). Tretí autor (*ibidem*: 17-18) ale zároveň upozorňuje na to, že už dlho pred ostrogótsko-byzantskou vojnou panovalo medzi Ostrogótmami ako ariánmi a Italmi ako katolíkmami aspoň latentné napätie.

603 *Anonymus Vales.* 16/94: „*Igitur Symmachus scholasticus Iudaeus, iubente non rege, sed tyranno, dictavit praecepta ..., ut ... Arriani basilicas catholicas invaderent.*“

604 Cassiodorus, *Var.* 11, 13, 3: „*quid enim pro me nitaris amplius agere, cuius religio, quae tua est, cognoscitur sic florere?*“

605 Prameň vo svojej snahe o určenie náboženského pozadia vojny využíva aj MÍRŠANU (2008: 490), hoci je vo svojom závere príliš kategorický („*a fairly clear sign that the otherness of faith had been employed as a reason for attacking Italy*“). Jeho analýzu a využitie Cassiodorus, *Var.* 10, 26, 4 (MÍRŠANU 2008: 489n.) považujem za mylné.

606 Marcellinus ad a. 484. – Cf. tiež Procopius, *Bell. Vand.* 1, 8, 3-4, ktorý nám ale nemôže slúžiť ako relatívne istý doklad vedomia nebezpečenstva prenasledovania afrických katolíkov pred vandalsko-ostrogótskou vojnou a v Iustinianovom okolí. Zdá sa však, že dokladá aspoň kontinuitu povedomia o Hunerichovej perzekúcii v Konstantinopoli všeobecne približne do polovice šiesteho storočia (vzhľadom na to, že sa podobne ako Marcellinus odvoláva na osobné skúsenosti s obeťami).

nedlho po r. 527, za vlády voči katolíkom prinajmenšom tolerantného Childericha,⁶⁰⁷ no aj tak nám ukazuje, patriac do Iustinianovho okolia, že prípadná argumentácia ariánskym prenasledovaním pravoverných afrických kresťanov z úst emigrantov mohla neskôr za Gelimerovej vlády u Iustiniana padnúť na úrodnú pôdu.⁶⁰⁸ Jeden s Marcellinom spoločný motív totiž obsahuje po dobytí Afriky vydaný a snád' osobne Iustinianom napísaný (v každom prípade menom cisára hovoriaci) zákon, o ktorý opierame exegézu *Nov. Iust.* 78.⁶⁰⁹

V prospech dôveryhodnosti Iustinianovej výpovede o vedení vojen na západe so zreteľom na

607 Cf. k tejto datácii pozn. 801. Nepredpokladám, že Marcellinus príslušnú pasáž doplnil či aspoň upravil až v dobe, keď pripravoval druhé vydanie svojho diela.

608 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10, 1-20 ponúka popis cisárovho rozhodnutia a odhodlania sa k výprave proti Vandalom, koncom ktorého pomerne výrazne zaznie, že cisár sa podujal chrániť kresťanov v Líbyi pred tyranmi (*ibidem* 1, 10, 19: „...Χριστιανούς τούς ἐν Λιβύῃ ῥύεσθαι ἐκ τυράννων ὑποδεξάμενος...“). KAEGI (1965: 24-26) Prokopiov výklad a správu, ktorú prináša Victor Tonnennensis ad a. 534 („*Iustinianus imperator visitatione Laeti episcopi ab Hugnerico Wandalorum rege martyre facto exercitum ... contra Wandalos mittit*“), považoval za doklad toho, že Iustinianos bol k výprave napokon motivovaný predovšetkým nábožensky, a nedávno ho v tom nasledoval MÍRŠANU (2008: 486-487). Na tento doklad však bude lepšie resignovať. Prokopios svoj výklad formuluje *ex post* a podľa môjho názoru bez priamej väzby na cisárovo osobné líčenie danej záležitosti. Správa, v ktorej nikto nesúhlasí s cisárovým plánom výpravy, protirečiť sa mu však odváži iba *praefectus praetorio Orientis* Ióannés z Kappadokie a expedíciu tak naozaj zastaví, avšak iba do chvíle, keď Iustiniana informuje ktorýsi biskup z východu o sne, v ktorom mu Boh prikázal cisára napomenúť a prisľúbiť mu úspech, musí byť celkovo považovaná za ahistorickú (hoci prvok nesúhlasu s výpravou medzi magistrátmi sa môže zakladať na pravde, cf. BRAUN 1894: 46), pretože je motivicky a i verbálne inšpirovaná Thúkýdidom a predovšetkým Hérodotovým výkladom o Xerxovom rozhodnutí o výprave proti Grékom. Paralely analyzoval predovšetkým BRAUN (1894: 45-46), recipovaný PAZDERNIKOM (2000: 154, pozn. 10), v prípade Hérodota ich však zaznamenali, asi nezávislo na Braunovi, aj EVANS (1971: 85) a SCOTT (1981b: 73-74) a v nadväznosti na nich KNAEPEN (2001: 392n., pozn. 44), KALDELLIS (2004: 35) a GADOR-WHYTE (2011: 114-115). Nemôžem súhlasiť s názorom posledných štyroch autorov, že Prokopios tu kritizuje Iustiniana, resp. jeho africkú expedíciu. Hoci u Prokopia cisár zastupuje rolu nechválne známeno Xerxa a Ióannés z Kappadokie má akoby pozíciu múdrego radcu (tak SCOTT 1981b: 73-74; otázne ale je, či by sme úlohu múdrego radcu nemali prisúdiť skôr Prokopiom oproti Hérodotovi navyše na scénu uvedenému „východnému“ biskupovi), výsledok vojny s Vandalmi sotva mohol aj pri veľkej snahe nejaký dobový čitateľ prirovnať ku katastrofe, ktorá podľa Hérodota napokon postihla Peržanov v r. 480-479 pr. Kr. Je preto pravdepodobné, že Prokopios od svojich poučených čitateľov očakával, že sa síce pobavia nad alúziami na klasických autorov, ale pritom budú ako najzaujímavejšiu vnímať skutočnosť, že kým Xerxa malo pohanské božstvo primäť k neúspešnému podniku a tak ho potrestať, Boh prostredníctvom svojho biskupa naopak Iustiniana inšpiroval k splendidne úspešnej akcii. Neznamená to azda, že Prokopiov skutočný názor na výpravu proti Vandalom určite nebol menej nadšený, ani to, že prirovnanie Iustiniana ku Xerxovi nemohlo u dopredu správne naladeného recipienta textu vyvolať aj iné, pre cisára menej potešujúce asociácie, avšak intertextualitu podľa môjho názoru Prokopios v tomto prípade nevyužil ku kritike výpravy, nanajvýš iba k naznačeniu možnosti, že Iustinianos by mohol byť považovaný za Xerxa, tj. tyranského vládcu. Cf. tiež s. 188. SCOTT (1981b: 73-74), KALDELLIS (2004: 35) a GADOR-WHYTE (2011: 114-115) ostatne už nereflektujú skutočnosť, že Prokopios tu naráža na Thúkýdidove pasáže, venované rozhodnutiu Spartánov o rozpútaní peloponnézskej vojny (BRAUN 1894: 46), ktorá pre nich skončila víťazstvom. KAEGI (1965: 26, pozn. 12) vidí za Victorovým záznamom o Iustinianovom videní afrického mučenika stopy byzantskej propagandy, ktorá sa snažila presvedčiť Afričanov „*of God's blessing upon the new regime*“; to je však značne neisté, pretože Victor písal až po Iustinianovej smrti, keď byzantská vláda v Afrike sotva stála pred otázkou, ako sa legitimizovať (hoci sa samozrejme nedá vylúčiť, že Victorova správa sa zakladá na podstatne starších zdrojoch; na druhe strane to nie je ani dokázateľné; osobne sa domnievam, že jej prapôvodným zdrojom môže pokojne byť Prokopiov výklad, to však neznamená, že ho proponovali oficiálne konstantinopolské kruhy či byzantská správa v Afrike; je významné, že modifikácie či dezinterpretácie svojho zdroja Prokopia sa dopustil aj Euagrius, *HE* 4, 16, keď pripísal prorocký sen nie biskupovi, ale samotnému cisárovi). Zdá sa, že KAEGI (1965: 26, pozn. 12; cf. tiež 1968: 243n.) správu o východnom biskupovi u Iustiniana považuje za Prokopiovu snahu naznačiť, že za africkou výpravou stálo (východné) duchovenstvo, čo je ale vo svetle výkladu Pseudo-Zacharia a našich na neho nadväzujúcich úvah nepravdepodobné; MÍRŠANU (2008: 486n.) hovorí o byzantskej propagande voči Byzantíncom, avšak bez bližšieho určenia a odôvodnenia, pravdepodobne iba dezinterpretujú

prospech pravej viery svedčí snád' najlepšie paradoxne to, že okrem *Nov. Iust. 78* nikde v legislatívnom materiáli obdobnú výpoveď nenachádzame a že v tomto texte je nielenže nemotivovaná snahou naladiť recipientov priaznivo voči nejakému konkrétnemu opatreniu, ale na rozdiel od nasledujúcej zmienky o slobode poddaných dokonca aj úplne nečakaná a teda bezmála kontextovo neukotvená.

Presné a preukázateľné dešifrovanie konceptu „slobody poddaných“ v *Nov. Iust. 78* je sotva možné. Dá sa poukázať na iné vyjadrenia k výsledku africkej výpravy v Iustinianových zákonoch, ktoré sú ale nemenej nekonkrétne a nejasné.⁶¹⁰ Považujem za isté, že text naráža na osobnú bezpečnosť obyvateľstva pred fyzickým prenasledovaním, avšak na majetkové práva a prístup k úradom pomýšľam predovšetkým s ohľadom na sociálne postavenie emigrantov uchýlivších sa k Iustinianovi.⁶¹¹

Za rozširovateľa ríše je Iustinianos označovaný v textoch, ktorých recipientmi zrejme mali byť predovšetkým Afričania, v r. 535; ide o nenápadné a neoduševnelé výpovede.⁶¹² Ešte predtým v r. 534 sa cisár prezentuje ako ten, kto rozšíril svoje panstvo a porazil či podrobil barbarov; v danom kontexte je to zmienka trochu nadbytočná, slúži ale ako ilustrácia cisárových vďaka Bohu dosiahnutých úspechov.⁶¹³ V r. 537 sa platnosť istého zákona v rámci celej ríše zdôrazňuje emfatickým, citátom z Homéra zafarbeným upozorňovaním na všetky ἔθνη, tj. „národy“, „kmene“ či (možno najvýstižnejšie) „komunity“, ktorým cisár s božou pomocou panuje a panovať bude.⁶¹⁴ Poukaz na barbarov tu síce nie je prítomný, ale obraz rozširiteľa ríše áno. Je nutné uznať, že by poukaz na univerzálnu platnosť príslušného ustanovenia bolo bývalo možné formulovať aj

Kaegiho text. Oba názory sú pochybné tiež s ohľadom na Prokopiovu inšpiráciu klasickými vzormi, svedčiacu o principiálnej ahistoricite jeho výkladu.

609 *Codex Iust.* 1, 27, 1, 4: „*Vidimus venerabiles viros, qui abscissis radicibus linguis poenas suas mirabiliter loquebantur...*“.

610 *Codex Iust.* 1, 27, 1, 1 („...*tantarum provinciarum populos a iugo servitutis eripere...*“) a 8 („...*cognoscant eius habitatores, quam a durissima captivitate et iugo barbarico liberati in quanta libertate sub felicissimo nostro imperio degere meruerunt.*“).

611 Cf. tiež to, čo o metódach vandalského kráľa Thrasamunda, ktorými údajne presviedčal katolíkov k zmene vyznania, hovorí Procopius, *Bell. Vand.* 1, 8, 9: „οὐκ αἰκίζόμενος τὰ σώματα ὡσπερ οἱ πρότεροι, ἀλλὰ τιμαῖς τε καὶ ἀρχαῖς μετιῶν καὶ χρήμασι μεγάλοις δωρούμενος“. Máme tu pred sebou snád' obraz „slobody“, hoci aj takpovediac zneužitej Thrasamundom k odvádzaniu poddaných od otcovskej viery.

612 *Nov. Iust.* 36, praef.; *Nov. Iust.* 37, praef. Adresátom zákona je v oboch prípadoch *praefectus praetorio Africae*. – Je trochu zarážajúce, že Iustinianos akoby africkým Rimanom naznačoval, že si ich podrobil. V prípade druhého textu je však tento dojem určite neutralizovaný osloboditeľským étosom a podaný takpovediac na prvý pohľad citlivým, rovnoprávnosť nových poddaných rešpektujúcim slovníkom („*nostrae reipublicae ... sociatae sunt*“). V prvom texte je príslušná výpoveď („...*in Africa nostra, quam deus Romanae dicioni ... subiugavit...*“) urobená celkom mimochodom, takže asi nemôžeme predpokladať, že cisár či jeho kancelária zamýšľali naozaj niečo podobné Afričanom signalizovať. Navyše mohla „*rímska vláda*“ v danom texte upozorňovať nie na cudzí, dobyvateľský pôvod nových pánov Afriky, ale naopak signalizovať nerímskosť predchádzajúceho vandalského panstva.

613 *Codex Iust.* 1, 4, 34, praef.: „...δι' ὧν ἔστιν ἡμῖν καὶ βαρβάρων κρατεῖν καὶ γίνεσθαι κυρίους ἐκείνων, ἃ πρόσθεν οὐκ εἶχομεν.“

614 *Nov. Iust.* 60, cap. 1, 1: „...ἐν ἅπασιν τοῖς ἔθνεσιν, ὧν ἡμῖν τὴν ἡγεμονίαν τὴν μὲν ἐξ ἀρχῆς ἔδωκεν ὁ θεὸς τὴν δὲ προσέθηκεν ἡδ' ἔτι καὶ δώσει...“

neutrálnejšie, ba dokonca bez odkazu na úspešné výboje. Domnievam sa preto, že Iustinianos nám napísaním či aspoň schválením týchto dvoch výpovedí potvrdil, že si na svojom obraze Bohom podporovaného rozširovateľa štátu (implicitne: nie obnoviteľa, ale toho, kto ho čo do rozsahu zmenil) zakladal aspoň nejakú dobu po úspechu afrického ťaženia. Neskôr, r. 553, po dvoch rozhodujúcich porážkach Ostrogótov v Itálii, tematizuje istá cisárova novela rozšírenie ríše veľmi explicitne, ale už bez akéhokoľvek náznaku nadšenia, ba naopak bezmála ospravedlňujúco.⁶¹⁵ Ako vysvetlenie tejto zmeny tónu by postačil aj kontext danej výpovede (štát potrebuje dane viac ako kedykoľvek predtým), ktorý k hrdej prezentácii toho, čo bolo vojensky dosiahnuté, cisára sotva mohol podnecovať. Je však možné pomýšľať aj na to, že Iustinianos naozaj svoje nadšenie nad podrobovaním nových barbarov a začlenením nových komunit Rimanov do ríše pod svojou vládou stratil. Je napokon hodná pozornosti práve naznačená skutočnosť, že si cisár uvedomoval, že jeho vojny mu priniesli dve kategórie nových poddaných, nielen Rimanov (hoci nikdy v zákonoch takto priamo neoznačených), ale aj „barbarov“.⁶¹⁶

Na základe Iustinianových, resp. ako Iustinianove štylizovaných výpovedí v oficiálnych legislatívnych textoch sa teda zdá, že cisár osobne preferoval diskurzy, v ktorých bol jednak osloboditeľom italských a afrických Rimanov a garantom ich katolicizmu, jednak cisárom, ktorý úspešne rozšíril svoju, resp. rímsku vládu nad barbarmi. Dobyvateľský diskurz nám však nie je vyslovene predostretý ako to, čo ho viedlo k rozpútaniu západných vojen a je tak možné ho považovať za sekundárny. Je bohužiaľ iba neverifikovateľnou hypotézou, že výprava do Afriky spočiatku mala znovudosadiť na kráľovský trón Childericha, nie tamojšie obyvateľstvo podrobiť Iustinianovej priamej vláde, no v prípade Itálie svedčí existencia mierového plánu z r. 540, podľa ktorého mala časť zeme zostať pod vládou či skôr správou ostrogótskeho kráľa, do istej miery o tom, že dobyvateľské plány voči barbarom nehrali v Iustinianovej politike popredné miesto. Samotná osloboditeľská motivácia západnej politiky, vyplývajúca z výpovedí v zákonoch, sa vhodne dopĺňa s tým, ako si asi musíme predstavovať situáciu časti italskej a africkej aristokracie pred vypuknutím príslušnej vojny, a s údajmi Pseudo-Zacharia o západných emigrantoch v cisárovom okolí, ktorých môžeme dôvodne podozierať zo snahy primäť Iustiniana k zásahu v ich prospech (artikulovaným pod heslom „slobody“).

Naratívne pramene, Prokopios, Iordanes a pokračovanie Marcellinovej *Kroniky*, nám ako

615 *Nov. Iust.* 147, praef.

616 Cf. tiež tomuto dvojakému aspektu africkej situácie určitý výraz prepozičujúce *Digesta, De confirmatione digestorum* 1 („...postque Vandalicam gentem ereptam et Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam...“) a predovšetkým *Nov. Iust.* 1, praef., praef. („...ὅπως ἂν ... Βανδίλοι δὲ σὺν Μαυρουσίοις ὑπακούοιεν, Καρχηδόνιοι δὲ τὴν παλαιὰν ἀπολαβόντες ἔχοιεν ἐλευθερίαν...“). Tento druhý text pokračuje výrazným dokladom cisárovej hrdosti nad pozmenením (nie reštauráciou) rímskeho panstva, tentokrát v kaukazskej oblasti: „...Τζάνοι τε νῦν πρῶτον ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων γενόμενοι πολιτείας ἐν ὑπηκόοις τελοῖεν...“

príčiny západných vojen prezentujú cisárov záujem o osud Childericha a Amalasuinthu (sčasti výslovne ako snahu potrestať tých, ktorí sa voči ním previnili). Dlhú tradíciu má predpoklad, že šlo iba o propagandu či zámienky k rozpútaniu príslušnej dobyvačnej vojny, a doterajšie nepočtené, hoci v poslednej dobe silnejúce, odlišné názory sú v konečnom dôsledku polovičaté.⁶¹⁷ Pokúsil som sa už ukázať, že ak berieme vážne v *Nov. Iust.* 78 deklarované ciele západných vojen, slobodu poddaných a podporu ortodoxie, je možné brať Iustinianovo rozhorčenie nad Childerichovým zosadením vážne, aj keby sme bezprostrednému priateľstvu oboch mužov pripisovali iba malú rolu alebo ho úplne popreli, pretože zvrhnutý vandalský kráľ mohol pre cisára byť zosobením obratu situácie afrických katolíkov a Rimanov k lepšiemu a zárukou trvania tohto stavu.⁶¹⁸

Bude pravdepodobne naozaj nutné vyhnúť sa hypotéze, že Iustiniana s Childerichom spájalo osobné priateľstvo. Proti nej totiž do istej miery svedčí skutočnosť, že zajatého Gelimera cisár nielenže za príkaz k poprave jeho predchodcu nepotreštal, ale dokonca s nim zaobchádzal značne veľkoryso.⁶¹⁹ Ak sme na základe Pseudo-Zacharia a ďalších indícií dospeli k záveru, že Iustiniana k zásahu v Afrike presvedčili africkí aristokratickí emigranti, ktorí museli predtým mať osobné, ak aj nie priateľské väzby na Childericha, od ktorého v mnohom záviseli ich sociálne a politické pozície, je možné vnímať cisárov záujem o Childericha a vzťah k nemu aj ako súhrnný výraz podpory týmto exulantom, s ktorými Iustinianos v osobnom kontakte určite bol a o osudy ktorých sa tak mohol úprimne zaujímať. Inak povedané: byzantským dejepisectvom recipované tézy o Iustinianovom emocionálnom pohnutí nad osudmi spriatelovaných západných vládcov a jeho vojnách v Afrike a Itálii

617 Popularizačný BARKER (1966: 141 a 151) úprimnosti záujmu o Childericha verí, zámer pomstiť Amalasuinthu považuje ale už iba za „*justification*“. – WOLFRAM (1979: 24-25; 1989: 243) zrejme implicitne považuje Iustinianov záujem o fakt zosadenia Childericha a Amalasuinthu za seriózný, pretože podľa neho cisár „*führte seine Restaurationspolitik ... konsequent und irreversibel ... durch, sobald*“ barbari „*selbst den Boden ihrer eigenen Legitimität verlassen hatten*“ (citované podľa druhej state). Takýto výklad však oi. predpokladá značnú Iustinianovu ochotu a schopnosť chápať a rešpektovať gentilné zvyklosti či usporiadanie, ktoré mu asi nemôžeme pripisovať. – Ako už bolo konštatované, MEIER (2003: 174-182) formuloval názor, že Iustinianos chcel spočiatku africkou výpravou iba reštaurovať Childerichovu vládu a nevedol ju so zámerom *restauratio imperii*, ktorý sformuloval až po jej skončení. Kedy presne k tomu došlo, nie je z jeho výkladu jasné (viď predovšetkým *ibidem*: 170 a 182); vypuknutiu vojny s Ostrogótmami sa vôbec nevenuje. Keby sme však s Meierom pripustili jasnú formuláciu reštauračného plánu v *Nov. Iust.* 30, cap. 11, 2, bolo by ťažké zbaviť sa podozrenia, že italskú výpravu cisár začal už s dobyvateľskými ambíciami, používajúc svoje rozhorčenie nad Amalasuinthinou smrťou len ako zámienku, a to by v konečnom dôsledku robilo nedôveryhodným aj podobný diskurz z doby pred vojnou s Vandalmi. Navyše MEIER (2003: 173) podrýva svoju interpretáciu pôvodných cieľov afrického ťaženia aj inou domnienkou: „*Ohne Zweifel werden natürlich auch Justin und Justinian grundsätzlich und längerfristig eine Wiedereingliederung der ehemaligen Territorien in das Imperium Romanum intendiert haben*“. – Meierove názory, napriek určitej ich nekonzekventnosti, preberajú BÖRM (2007: 39, 42-43), VÖSSING (2010: 197) a LEPPIN (2011: 152 a 157). Posledný menovaný je však nútený vysloviť sa aj ku genéze vojny o Itáliu a podľa očakávania sa pritom prikláňa skôr k tomu, že akcia bola cisárom koncipovaná ako *recuperatio imperii* (*ibidem*: 165), hoci o Amalasuinthinej smrti píše ešte vcelku vyhýbavo, že znamenala „*eine wunderbare Gelegenheit zur Intervention für Justinian*“ (*ibidem*: 163). Obdobne BÖRM (2007: 43): „*...scheint lediglich die Invasion Italiens 535 wirklich bewußt einer renovatio imperii gedient zu haben...*“

618 Vid' s. 44-47.

619 Procopius, *Bell. Vand.* 2, 9, 13-14. Na tento rozpor právom upozorňuje aspoň implicitne KNAEPEN (2001: 391, 400-403), ktorého text je inak ako pokus odhaliť Prokopiovo líčenie Gelimera či vojny proti Vandalom ako cieleňú byzantskú „propagandu“ vágny a nepresvedčivý.

ako trestných akciách sú síce zrejme dobovými vyjadreniami komplexnejšej či snád' v nejakej miere priamo odlišnej skutočnosti, nechýba im však zodpovedajúci podklad, či už pomýšľame na Iustinianovu nespokojnosť s ukončením afrického a italského režimu, ktorý Childerich a Amalasuinthu reprezentovali, alebo na jeho empatiu voči ich aristokratickým podporovateľom.

Nedisponujeme bohužiaľ prameňmi, v ktorých sa tento diskurz objavil prvýkrát, a s istotou ani nevieme, akého charakteru boli a kto bol ich očakávaným recipientom. V zachovaných cisárskych zákonoch diskurz absentuje a nie je dôvod predpokladať, že sa v legislatíve niekedy objavil, pretože jeho operovanie s konkrétnymi osobami a udalosťami ho vystavovalo nebezpečenstvu rýchlej straty aktuálnosti. Práve tento jeho charakter ale pridáva na pravdepodobnosti hypotéze, že sa prvýkrát objavil v cisárskej publicistike, recipovanej najskôr v konstantinopolských análoch.⁶²⁰

Keby tomu tak bolo, ako očakávaných príjemcov daných proklamácií by sme si asi mali predstavovať predovšetkým Konstantinopolčanov snád' bez ohľadu na ich sociálne postavenie.⁶²¹ V každom prípade by diskurz nemieril primárne na obyvateľov Afriky či Itálie. Bolo by tak síce dobre predstaviteľné, že Iustinianos, deklaruje záujem o Childericha a pomstienie Amalasuinthu, vlastne signalizoval africkým a italským prívržencom týchto vládcov, že stojí na ich strane a oni sa majú zodpovedajúco zachovať v nadchádzajúcich vojenských konfliktoch, ale nedisponujeme indíciami o tom, že to cisár naozaj urobil či urobiť chcel.⁶²²

Zároveň nám absenciou v legislatívnych textoch sugerovaná prílišná zviazanosť tohto diskurzu s rýchlo neaktuálnymi sa stávajúcimi okolnosťami a osobami môže naznačovať, prečo bol použitý pred konstantinopolským či všeobecne východným publikom v predvečer vojny: cisár a jeho okolie snád' predpokladalo, že pre „poddaných“ bude bližšie či akceptovateľnejšie takéto konkrétne a až emotívne odôvodnenie pripravovanej výpravy. Po Childerichovej smrti a anexii Afriky bolo takpovediac nutné (napr. pri ďalšej konkrétnej verejnej príležitosti, akou nepochybne bol triumf nad Vandalmi)⁶²³ tento diskurz aktualizovať či rovno nahradiť novým. Podobné zmeny diskurzu o vojne s Ostrogótmami si zrejme časom vyžiadali fakt jej predĺžovania sa.

Faktom ale je, že „publicistické“, tj. verejne deklarované a na široké publikum zamerané, vyjadrenia cisára k západnej politike máme doložené iba pre začiatok vojny s Ostrogótmami (a

620 Cf. úvahu na s. 63.

621 Ak prijmeme predstavu, že neskoroantické mestské anály zachytávajú udalosti, ktoré boli ohlasované pri ritualizovaných príležitostiach, teda nepochybne uvedomelo veľmi verejne. Vid' k tomu CROKE (1990a: 167-169, 178-179, 185, 190-192 a 196).

622 Aj keď Cassiodorus, *Var.* 10, 32, 2 (Vítigov list Iustinianovi) ukazuje, že v Itálii tento diskurz pravdepodobne známy bol alebo bola aspoň predpokladaná jeho existencia v cisárovom okolí.

623 Ktorý popisuje Procopius, *Bell. Vand.* 2, 9, 1-12; pravdepodobne nezávislé, ale veľmi stručné zmienky podávajú Iohannes Malalas 18, 81 (s. 403), Zacharias Rhet., *HE* 9, 17 (s. II, 133 textus; II, 91 versio), Iordanes, *Romana* 366 a Marius Aventicensis ad a. 534. Žiaden prameň bohužiaľ nenaznačuje, aký diskurz pritom bol využitý.

obdobne možno pre počiatok výpravy do Afriky),⁶²⁴ a aj to iba nepriamo, zatiaľ čo traktovanie tejto témy v zákonoch predpokladá užšie publikum, ktoré malo dôvod a príležitosť príslušné zákony recipovať. Je preto možné, že metamorfózy diskurzu o západnej politike nie sú determinované iba dynamikou vývoja situácie a nálad participantov, ale tiež predpokladanými odlišnými participantmi ako takými.

V každom prípade sa zdá, že Iustinianos nemal pocit, že disponuje univerzálne vhodným a použiteľným diskurzom o západných vojnách a že ho buď takpovediac hľadal alebo v závislosti od okolností a participantov striedal viaceré možnosti.

Veľmi dôležitým je uvedomiť si, že v prameňoch máme doložené iba diskurzy, ktoré by nám ani v prípade, že by všetky artikuloval samotný cisár v plnom súlade so svojim presvedčením a bez zámerného vynechávania niečoho, čoho si bol vedomý a považoval za dostatočne relevantné, nemohli slúžiť ako jednoduchý prostriedok náhľadu do jeho myslenia a motivácií.⁶²⁵ Pokúsil som sa však ukázať, že ako relatívne najlepšie priblíženie k cisárovmu mysleniu nám diskurz, ktorý prezentuje cisárovi západné vojny ako podporu slobody poddaných a ortodoxie, odporúča entuziastický tón a kontext výpovede, ktorou je v rámci *Nov. Iust.* 78 artikulovaný.

Na formovaní alebo artikulovaní výkladu o západných expedíciách, ktorý nám sprostredkováva Pseudo-Zacharias, sa cisár, nakoľko je možné dohliadnúť, nepodieľal. Je preto *a priori* pomerne dôveryhodným poznatok, že cisárovi západnú politiku inšpirovali a snád' jeho vojny dokonca cieľavedomo podnietili (to je možné tvrdiť, ak domyslíme Pseudo-Zachariovo líčenie alebo predpokladáme, že jeho prameň nás informoval aj v tomto duchu) západní aristokrati, prosiaci o obnovenie svojej „slobody“ a presadzujúci tak pochopiteľne svoje záujmy v Afrike alebo Itálii. Tento poznatok je možné nenásilne začleniť do diskurzu, reprezentovaného stručnou pasážou *Nov. Iust.* 78. Zároveň je ale nápadné, že jediný cisárom priamo či nepriamo neiniciovaný diskurz, ktorý poznáme, a to vďaka Pseudo-Zachariovi, prináša niečo, čo sa v legislatíve alebo v dejepisných dielach, prinajmenšom inšpirovaných diskurzmi oficiálnymi alebo oficióznymi, neobjavuje.⁶²⁶ Otázne je, či Iustinianos pri formulovaní výpovede *Nov. Iust.* 78 a vôbec ostatných svojich textov nepovažoval za relevantné alebo potrebné existenciu západných prosebníkov o

624 Prokopios a Iordanes v *Getica* (tj. vlastne snád' Cassiodorus) môžu vychádzať pri líčení genézy vojny s Gelimerom z vlastných spomienok, takže nie je isté, či naozaj smieme nejakú verejnú deklaráciu o Childerichovi postulovať.

625 Cf. LEPPINOV (2011: 24-26; citát na s. 25) výklad, v ktorom záslužne snád' po prvý raz nejaký bádateľ o Iustinianovi a jeho dobe artikuluje a priznáva nemožnosť uchopiť cisárovo „vlastné“ zmysľovanie, pretože to, čo „wir über den Kaiser erfahren, gehört in den Zusammenhang verschiedener Diskurse, wie sie sich aus den so unterschiedlichen Quellen erschließen lassen, und ist dadurch bestimmt.“

626 Bokom môžeme ponechať krátku poznámku Procopius, *Bell. Vand.* 2, 5, 8, zmieňujúcu ako prosebníkov u Iustiniana Childerichových prívržencov, pretože sa nedá označiť za súčasť Prokopiom prinášaného diskurzu o príčinách, pozadí či prehistórii vojny s Vandalmi, je vyvolaná iba kontextom (uvedením na scénu Apollinaria, jedného z týchto straníkov zvrhnutého vandalského kráľa).

„slobodu“ zmienovať alebo či bola táto informačná defektnosť cisárom inšpirovaných, resp. artikulovaných diskurzov vyvolaná autocenzúrou, tj. snahou úlohu afrických a italských aristokratov pri rozpútaní vojen zatajiť.

U novodobých bádateľov sa príležitostne objavujú úvahy, že Iustinianove západné výpravy boli motivované ekonomicky. Takýto diskurz v dobových prameňoch nenachádzame, nanajvýš disponujeme niektorými týmto smerom eventuálne ukazujúcimi údajmi. To však ešte nemusí znamenať, že je to teória nevyhnutne mylná.

L. Várady naznačil, že na sformovanie byzantského reštauračného projektu mal vplyv východný záujem o voľný prístup k západným prístavam. Jeho doklad bohužiaľ spadá do podstatne odlišného dobového a situačného kontextu.⁶²⁷ Môže sa síce zdať na prvý pohľad lákavým podporiť túto teóriu poznatkom, že vandalský kráľ Gelimer počas bojov s Iustinianovým vojskom obvinil „východných obchodníkov“ z toho, že naviedli cisára na vojnu,⁶²⁸ nebol by to však podľa môjho názoru správny krok. Zostáva prinajmenšom neistým, že Gelimer mal pravdu.⁶²⁹ Je pomerne ťažké predstaviť si dostatočnú motiváciu daných obchodníkov k takémuto postupu⁶³⁰ a nedomnievam sa ani, že by disponovali takým sociálnym kapitálom a argumentmi, aby k cisárovi aspoň nepriamo získali prístup a predovšetkým dosiahli, aby kvôli ich záujmom pripravil príslušnú vojenskú výpravu. Neisté je, či o reinštaláciu Childericha na trón či dokonca anexiu vandalského kráľovstva mohol mať záujem samotný cisár a jeho okolie so zreteľom na možný africký import.⁶³¹

627 VÁRADY 1978: 114, incl. pozn. 125 na s. 125; cf. VÁRADY 1984: 29. Daným argumentom je, že Stilicho uzavrel západorímske prístavy pred východnými obchodníkmi, čo sa však stalo v dobe intenzívneho nepriateľstva medzi vládou východnej a západnej ríše na začiatku piateho storočia. Ako dostatočne ukazuje práve doklad z Prokopia, na ktorý vzápätí upozorňujem, o vyše storočie neskôr v predvečer byzantsko-vandalskej vojny, v dobe nie úplne urovnaných vzťahov medzi Iustinianom a Gelimerom, boli vandalské prístavy východným obchodníkom k dispozícii.

628 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 20, 4-6.

629 Pace KAEGI (1965: 25) „*Eastern merchants ... also encouraged Justinian to embark on this enterprise.*“. Prokopios samotný sa nevyjadruje k podloženosti tohto obvinenia. Nie je síce na jednej strane možné prikladať prílišnú váhu úvahám, že perzekúcia (uväznenie a príprava popravy) obvinených je azda inherentne autorom odsúdená, pretože Gelimer je v rámci pasáže označený ako „ὁ τύραννος“, a že gramatika obsahovej propozície, vyjadrujúcej obvinenie („ὡς δὲ αὐτοὶ βασιλεῖα ἐς τὸν πόλεμον ἐναγάγοιεν“), môže byť vykladaná ako náznak Prokopiovho dištancovania sa od jej obsahu (použitie spojky ὡς, nie ὅτι, a *optativus obliquus*), no na druhej strane stopy opaku, tj. súhlasu historika z Kaisareie s Gelimerovým údajným obvinením, v texte nenachádzam vôbec.

630 Pomýšľať sa dá na snahu zbaviť sa nejakých eventuálnych poplatkov, resp. daní, ktoré museli platiť vandalskému kráľovi. Je ale otázne, či by im táto dlhodobá výhoda vyvažovala riziko, ktoré bolo sotva možné nepredvídať, že na určitý čas budú musieť rezignovať na vojenskými akciami zmietané africké prístavy a vody, čo by v prípade ročného a dlhšieho trvania konfliktu zrejme dramaticky ohrozilo ich živobytie.

631 Pozornosti konstantinopolskej vlády sa mohlo tešiť predovšetkým africké obilie (ako menej dôležitú cisárovi motiváciu to zvažujú MERRILLS – MILES 2010: 229). Podľa MCCORMICKA (2001: 102, 104 a 112) zavedenie byzantského daňového systému v bývalej vandalskej Afrike viedlo k okamžitému obnoveniu dovozu nie nakúpeného, ale ako daň vybratého obilia do Konstantinopole prostredníctvom štátom podporovaných obchodníkov (k problematike všeobecnejšie cf. *ibidem*: 87-92), avšak podľa toho, ako túto tézu dokladá (predovšetkým *ibidem*: 104, pozn. 86), sa zdá, že správy o zásobovaní konstantinopolského obyvateľstva africkým obilím pochádzajú až zo začiatku siedmeho storočia. Je preto dosť dobre možné, že Iustinianos aj po dobytí Afriky spoliehal predovšetkým na import *annonny* z Egypta (o dobovej dominancii východného obchodu, resp. transportu píše aj samotný MCCORMICK 2001: 104-106 a 112), čo by nesvedčilo o tom, že africké

„Obchodná interpretácia“ pozadia vojny o Afriku sa týmto spôsobom v podstate redukuje na Iustinianovu snahu získať nové daňové príjmy. Takéto zhodnotenie motivácie byzantskej „vládnucej triedy“ a Iustiniana taktiež k boju o Sicíliu a Itáliu predostrela Z. Udal'cova.⁶³²

Pseudo-Zachariov text sugeruje, že africkí exulanti v snahe presvedčiť cisára, aby usporiadal výpravu do ich vlasti, poukazovali na to, čo by dobytie Afriky prinieslo: dlhodobý hospodársky profit alebo korisť alebo azda oboje.⁶³³ O tom, či Iustiniana napokon motivovala práve táto perspektíva, prameň nehovorí a dovoľuje aj výklad, že Iustiniana oslovili reštauračné výhl'ady.⁶³⁴

Nie je nič prekvapujúce na tom, že cisár Afriku a Sicíliu, resp. tamojších obyvateľ'ov po ich priamom ovládnutí zdanil,⁶³⁵ a sotva možno tento fakt brať ako dôkaz toho, že Iustinianovi od začiatku šlo o finančné a hospodárske ciele. Proti takémuto záveru svedčí Prokopiov výklad o tom, ako Iustinianos dospel k rozhodnutiu o africkej výprave: cisár tu vystupuje ako jediný, kto o výpravu usiluje, medzi skrytými oponentmi projektu figurujú oi. tí hodnostári, ktorí spravujú financie, vedomí si záťaž, ktorú by ten pre rozpočet ríše, resp. pre nich osobne znamenal.⁶³⁶ Keby to zodpovedalo skutočnosti, bolo by veľmi nepravdepodobné, že Iustinianos ako jediný dokázal predvídať a oceniť vyššie než náklady na vojnu budúci daňový výnos z Afriky,⁶³⁷ na rozdiel od všetkých svojich magistrátov, na prvom mieste Ióanna z Kappadokie,⁶³⁸ nehovoriac už o tom, že

ťaženie plánoval práve v snahe o zisk tohto špecifického daňového prínosu nového územia.

632 UDAL'COVA 1959: 253.

633 Zacharias Rhet., *HE* 9, 17 (II, 132 textus; II, 90-91 versio). Rozbor vid' na s. 76. Skutočnosť si všíma KAEGI (1965: 25), interpretujúc ju takto: „...urged the emperor to reconquer Africa because of its great wealth; among its treasures were the Roman imperial ornaments which the Vandal king Geiserich had plundered from Rome in 455.“

634 Ekonomickú stránku argumentácie môže predstavovať jednak údaj „*eam amplissimam esse et tranquillissimam*“, jednak poukaz na poklady, ktoré sa tam nachádzajú. Táto druhá skutočnosť ale môže byť vzhľadom na pôvod pokladov, ktoré, ako upozorňuje aj náš sýrsky prameň, Geiserich ulúpil z Ríma, súčasťou reštauračného diskurzu. Pseudo-Zacharias venuje pokladu značnú pozornosť; snáď ho zaujal v súvislosti s konstantinopolským triumfom, ktorého svedkom bol aj vyslanec perzského kráľa (cf. s. 82). Zdá sa však, že pozornosti sa poklad tešil už v Pseudo-Zachariovom prameni. Máme z toho azda usúdiť, že jeho autor bol prítomný na triumfálnej slávnosti? To by nebolo vylúčené ani v prípade, keby ním bol Ióannés z Efesu: malá úprava datovania jeho známosti s Iustinianom z r. 535 (vid' s. 74) na koniec r. 534 by bola prípustná. Ak je za zdôrazňovaním vandalského pokladu naozaj skúsenosť autora Pseudo-Zachariovho prameňa s triumfálnou slávnosťou r. 534, je pravdepodobné, že poklad pre neho mal predovšetkým symbolický, takpovediac reštauračný, nie ekonomický význam. Čo sa týka údajného poukazu exulantov na bohatstvo ich vlasti, zdá sa, že sýrsky text je nie celkom jednoznačný. Preklad u GREATREXA (2011: 361) znie „*it was very expansive and very peaceful*“. Keby bol správny, Pseudo-Zacharias či jeho zdroj by naznačoval iba toľko, že sa emigranti vyjadrovali k africkej situácii s ohľadom na vyhliadky cisárovej výpravy na vojenský úspech. Nezdá sa mi však zmysluplným, aby vedľa seba stáli, ako je tomu v novom anglickom preklade, adjektíva „*expansive*“ a „*peaceful*“, takže Brooksov latinský preklad je podľa môjho názoru stále možný. No ani tak (ako líčenie mierových pomerov a rozsahu krajiny) by údaj nebol jednoznačne poukazom na profit, ktorý čaká na úspešného dobyvateľa.

635 Afrika: Procopius, *Bell. Vand.* 2, 8, 25; Sicília: Procopius, *Bell. Goth.* 1, 5, 17.

636 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10, 1-6 (predovšetkým 3).

637 Je podľa môjho názoru nemožné zistiť, či sa pritom, keby tomu tak bolo, mýlil alebo nie. Podľa jedného autoritatívneho moderného autora bol finančný prínos nových provincií z celorišského hľadiska nulový (JONES 1964: I, 283, 300, 301n.).

638 Ktorý ako *praefectus praetorio Orientis* venoval energiu predovšetkým financiám na úkor súdnej agendy, cf. *PLRE* III: 630-632 a LEPPIN 2011: 123; tiež HONORÉ 1978: 13 („*expert in raising taxes and suggesting economies*“).

Prokopios o panovníkovej ekonomickej motivácii nielen v danom kontexte mlčí. Bohužiaľ je ale dané Prokopiovo líčenie ako celok literárne štylizované a hoci práve odpor magistrátov, zvlášť so zreteľom na financie, má najväčšiu šancu zakladať sa na historickej skutočnosti,⁶³⁹ nie je možné ho brať ako definitívny dôkaz o tom, že cisára k západným vojnám nemotivovali hospodársko-finančné úvahy.

Ak mala africká výprava za cieľ najskôr znovuosadenie Childericha na trón, znamenalo by to, že Iustinianos si od jej úspechu nemohol sľubovať zväčšenie svojho pozemkového fondu⁶⁴⁰ či zvýšenie daňových príjmov. Bolo by ale mysliteľné, že exulanti (snáď v Childerichovom mene, hoci aj neoprávnene) cisárovi sľúbili nejakú nepriamu kompenzáciu. Je napr. možné, že Pseudo-Zachariov prameň písal o ich poukazovaní na Geiserichom ulúpené poklady v súvislosti so sľubom, že tie v prípade Childerichovho znovunastolenia budú Iustinianovi odovzdané, resp. vrátené.

Smieme teda azda uzavrieť túto problematiku konštatovaním, že sa síce nedá s určitosťou vylúčiť, že Iustiniana k západným výpravám motivovali aj hospodárske a fiškálne ohľady, avšak pri zohľadnení toho, ako sa nám javí jeho uvažovanie, uprednostňujúce napr. zrejme reprezentáciu, tj. výdavky, pred apriornou snahou o príjmy,⁶⁴¹ je táto teória viac nepravdepodobná než pravdepodobná. Ak akceptujeme mnou predstretú teóriu, že na začiatku vojen o Afriku i Itáliu boli prosby tamojších, v danej dobe ale v konstantinopolskom exile sa nachádzajúcich aristokratov o intervenciu, musíme dospieť prinajmenšom k záveru, že Iustinianova ekonomická motivácia, ak vôbec nejakú mal, nestačila sama osebe, aby ho prinútila k spusteniu vojenských akcií, a musela ju v tom podporiť vôľa napomôcť „slobode poddaných“ a „pravej viere“ na západe; najpravdepodobnejšie ale je, že finčné a hospodárske úvahy boli vždy nanajvyš sekundárne, tj. nasledovali až impulz, predstavovaný výzvami exulantov.

Na prvý pohľad sa väzby západných aristokratov a Iustiniana môžu z jedného dôvodu javiť ako dosť nepravdepodobné pozadie cisárovej západnej politiky. Medzi etablované poznatky o Iustinianovej dobe totiž patrí téza, že cisár, pochádzajúci zo skromných sociálnych pomerov,⁶⁴² bol

639 Cf. pozn. 608.

640 Takáto úvaha je sama osebe sľubná: dobytie nového územia by zrejme naozaj ponúkalo v tomto ohľade cisárovi nezanedbateľné možnosti, v rámci doterajšieho územia ríše realizovateľné iba finančne či politicky príliš nákladnými cestami (kúpa, konfiškácie). Bolo by však potrebné ju podložiť konkrétnymi dokladmi, čo nečiní SARRIS (2006: 215), keď píše: „it is highly likely that these western reconquests were in turn used by Justinian to attempt to bolster the ‘imperial demesne’ – a fact which would help to explain the emperor’s use of members of his family in the subjugation and administration of the newly acquired territories.“ Jediným cisárovým príbuzným, ktorého ďalej menuje, je Germanos; získavať pozemky však cisár mohol chcieť rovnako dobre aj prostredníctvom dôverníkov ako Belisarios, takže poukaz na Germana nevyvovedá o ničom. Rozsiahly nárast cisárovho pozemkového vlastníctva v Afrike či Itálii po ich *reconquiste*, nakoľko mi je známe, nikto nedoložil. Zo Sarrisovho náznakového textu nie je ostatne ani jasné, či podľa tohto autora mal cisár *reconquistu* koncipovať ako pokus rozšíriť svoj pozemkový fond od samotného začiatku.

641 Cf. LEPPIN 2011: 180. Tento dojem sa pravdaže do značnej miery zakladá na problematickom líčení Procopius, *Hist. arc.* 19. Cf. ale tiež (k Iustinianovej štedrosti sotva kritický) Marcellinud ad a. 521.

642 Nepriamo, ale sugestívne to vyplýva z líčenia pôvodu Iustina I.: Procopius, *Hist. arc.* 6, 2-3.

už len kvôli svojmu pôvodnému sociálnemu *milieu* terčom pohrdania a odporu zo strany tradičnej aristokracie, na ktoré reagoval obsadzovaním kľúčových postov v administratíve či vojsku mužmi obdobne neprominentného pôvodu.⁶⁴³ Italskí aristokrati pred byzantsko-ostrogótskou vojnou, napriek úpadku a napokon zániku, ktoré ich vrstvu čakali v nasledujúcom období,⁶⁴⁴ zrejme ešte stále predstavovali vo všeobecnosti nesmierne bohatú a niekedy i stáročnou existenciou rodu sa pyšniacu skupinu, v porovnaní s ktorou boli bohatstvo a vznešenosť ich východných, resp. konstantinopolských náprotivkov ešte pomerne skromné.⁶⁴⁵ Môžeme predpokladať, že takto vznešení Italovia boli ochotní akceptovať cisára roľníckeho pôvodu a že Iustinianos bol pripravený vypočuť prosby členov sociálnej skupiny, s ktorou podľa *communis opinio* rozhodne nemal dobré vzťahy?

Skutočnosťou je, že záporný vzťah východnej aristokracie k Iustinianovi a jeho *homines novi* nemáme doložený príliš jasne⁶⁴⁶ a doklady o Iustinianovom odpore k aristokracii je takmer nemožné nájsť.⁶⁴⁷ Ak však predsa len pripustíme, že napätie panovalo, a to obojstrane, otázkou zostáva, čo bolo jeho príčinou. Predchodcovia Iustina I. na tróne taktiež nepochádzali z radov etablovanej

643 Vid' napr. HONORÉ 1978: 12-14 (podrobne k problematike cisárovho vyberania si talentovaných, hoci nie vznešených spolupracovníkov; k možným dôvodom sa nevyjadruje); MOORHEAD 1994: 30n. (bez dokladov); SIGNES CODONER 2000: 138 (stručne a bez dokladov); MEIER 2003: 126-132 a 188-190 (najkomplexnejší výklad); KALDELLIS 2005: 13 („*there is no question that powerful sectors of the imperial elite ... resented Justinian's rise and reliance on men such as Ioannes Kappadokes*“; bez dokladov); SARRIS 2006: 211 (k Iustinianovým *homines novi* podľa Moorheada; k jeho výkladu ako celku cf. nižšie pozn. 653); LEPPIN 2011: 73, 122-124, 176-177, 180-181, 230n., 238 (rôzne postrehy k Iustinianovmu sčasti snád' nezámernému oslabovaniu pozície aristokratov a ich pohoršeniu nad vzostupom nízko postavených osôb v cisárových službách) a 338 (stručné komplexnejšie zhnutie).

644 BROWN 1984: 25-34.

645 Porovnanie senátorskej aristokracie Ríma a Konstantinopole so zreteľom na údajnú rodovú tradíciu (vznešenosť): JONES 1964: II, 545-546, 550-552; s ohľadom na zámožnosť: JONES 1964: II, 554-555 (cf. tiež WOLFRAM 1979: 15; 1989: 239). Pozornosť si však na druhej strane zaslúži aj BROWNOVO (1984: 35n.) upozornenie, že význam senátu, resp. senátorov v Itálii by nemal byť pre ostrogótske obdobie nadhodnotený. Autor tým ale chce, ak mu správne rozumiem, predovšetkým poukázať na zanedbávaných nearistokratických pozemkových majiteľov.

646 Je možné poukazovať na záporné vyjadrenia k jednotlivým Iustinianovým povýšencom, z ktorých významný je napr. poukaz na nevzdelanosť Ióanna z Kappadokie a nespravodlivú, resp. amorálnu Tribónianovu ziskuchtivosť (Procopius, *Bell. Pers.* 1, 24, 12 a 1, 24, 16), je ale otázne, či je ich možné považovať za odraz aristokratického názoru (s ohľadom na nejasné sociálne postavenie Prokopia samotného, cf. s. 179-180). Aj keby sme na to odpovedali kladne, nebol by to dostatočný dôkaz, že tento sociálne a hodnotovo determinovaný odpor sa vzťahoval aj na cisára samotného a bol aspoň v hrubých obrysoch rozšírený medzi aristokratmi všeobecne. – MOORHEAD (1994: 31) naznačuje, že aféra s Anastasiovým synovcom Probom na začiatku Iustinianovej vlády mohla prameniť z odporu voči nevznešenému cisárskemu páru; avšak z textu prameňa (Iohannes Malalas 18, 22 [s. 367]: „λοιδωρήσας“, „τὸ ἀμάρτημα“) nič také nevyhnutne nevyplýva.

647 MEIER (2003: 130-131) poukazuje na text, ktorý nám predkladá Agapetus Diac. 4: „Ἐπὶ προγόνων εὐγενείᾳ μηδεὶς ἐναβρυνέσθω· πηλὸν γὰρ ἔχουσι πάντες τοῦ γένους προπάτορα... ἀλλ' ἐπὶ [edícia omylom v texte ἐπὶ, v poznámkovom aparáte ale správne – J. B.] χρηστότητι σεμνυνόμεθα τρόπων.“ Keby sme aj pripustili, ako to činí Meier, že „*das Werk entweder im Auftrag oder doch zumindest in enger Absprache mit Justinian verfaßt ist*“ a že teda reprezentuje názory samotného cisára, nebolo by podľa môjho názoru isté, že ide o polemiku so sociálnym sebedovomím aristokracie. Podľa Meiera by inak varovanie pred pýchou na vznešený pôvod adresované panovníkovi z nanajviš skromných pomerov bolo „*eine schiere Unverfrorenheit*“ a „*Beleidigung*“. Je ale možné, že Agapétos tu cisára takpovediac povzbudzuje bez toho, aby sme za jeho slovami museli tušiť atak na zástup plebejcom pohrdajúcich aristokratov.

senátorskej aristokracie⁶⁴⁸ a o východorímskej administratíve je už v prediustinianovskej dobe možné tvrdiť, že bola otvorená jednotlivcom na základe osobných schopností, eventuálne teda aj tým nízkeho pôvodu,⁶⁴⁹ takže situácia za Iustiniana nepredstavovala *novum*. Považujem preto za pravdepodobné, že pre konštantinopolských aristokratov neboli podnetmi k odporu voči Iustinianovi jeho pôvod a pôvodné sociálne postavenie jeho magistrátov či vojenských veliteľov, hoci tieto faktory mohli sekundárne hrať určitú rolu,⁶⁵⁰ ale ich vytlačanie z administratívnych postov, ktoré znamenalo reálne nebezpečenstvo straty politického vplyvu, sociálneho kapitálu a prestíže.⁶⁵¹ Pre tých západných aristokratov, ktorí o tieto výhody a tiež majetok prišli v dôsledku konfigurácie pomerov a vzťahov v ich domovských regiónoch, však Iustinianos znamenal naopak možnosť návratu na politické a sociálne výslnie. Za daných okolností sa poľahky mohli vyrovnáť aj s jeho nízkym pôvodom, ak vôbec pre nich predstavoval významnú skutočnosť a bol im povedomý. Tí z nich, ktorí emigrovali do Konštantinopole až po zosadení Childericha či nastolení Theodahada, prišli už do styku s mužom na cisárskom tróne a eventuálne skoršie osobné kontakty, realizované spravidla písomne, boli sotva rovnocennou náhradou možností, ktoré k pozorovaniu Iustinianovho vzostupu a prípadnému sformovaniu pohrdavého postoja voči nemu mali v Konštantinopoli trvalo či často sídliaci aristokrati.

Konštruovať všeobecný či principiálny rozpor medzi Iustinianom a senátorskou aristokraciou by bolo pravdepodobne mylné.⁶⁵² Vzťahy medzi cisárovým synovcom, resp. neskôr cisárom a jednotlivými aristokratmi sa sotva formovali inak než individuálne a boli pritom determinované

648 Anastasios: *PLRE* II: 78n., MEIER 2009: 60; Zénón: *PLRE* II: 1200n.; León I. *PLRE* II: 663-664; Markianos: *PLRE* II: 714-715.

649 JONES 1964: II, 1066. – BECK (1974: 25-29) chce v obmene držiteľov skutočných administratívnych postov po nástupe nového panovníka vidieť dokonca stály princíp, určujúci premeny administratívneho aparátu a titulatúry v celom priebehu byzantských dejín. Je to síce nepríjemne generalizujúca a zjednodušujúca, avšak podnetná, hypotéza, ktorá by aj pri iba čiastočnej platnosti ukazovala zo stredo- a neskorobyzantskej perspektívy, že ak etablovaná aristokracia naozaj za Iustinianovej vlády nazerala na jeho nových spolupracovníkov s odporom, nemusela samotná skutočnosť ich existencie v širšom historickom kontexte predstavovať výnimočnú situáciu. Vid' tiež BECK 1965: 13n. a 16-20.

650 Je ale nutné všimnúť si, že skromné počiatky sú v prameňoch tematizované iba v prípade Iustina, nie Iustiniana samotného. Okrem toho ani nepochybne voči Iustinianovi najotvorenejšie kritický a nepriateľský autor (Procopius, *Hist. arc.* 6, 2nn.) nenaznačuje, že by pôvodné Iustinovo úbohé sociálne postavenie, na rozdiel od jeho analfabetizmu, pre neho predstavovalo pohoršujúcu skutočnosť (aj keď samozrejme nemožno vylúčiť, že pohrdanie bolo vpísané medzi riadky a že ho tam mohli alebo by boli mohli vložiť tiež doboví aristokratickí čitatelia). Zacharias Rhet., *HE* 8, 1 (II, 61 textus; II, 41-42 versio) ani ďalší menej významní či neskorí a preto zrejme sekundárni autori (vid' prehľad v *PLRE* II: 648-649) nezmieňujú roľnícky Iustinov pôvod, iba skromný počiatok jeho kariéry.

651 O charaktere senátorskej aristokracie, jej genéze, resp. skladbe a privilegiách či výhodách, vid' JONES 1962: II, 528-532, 543-545, 557; cf. stručnejšie BECK 1965: 19-20.

652 Ako uznáva aj LEPPIN (2011: 339: „*Es wäre indes verkürzt, Justinian schlicht eine antiaristokratische Politik zu unterstellen, denn die Aristokratie handelte nicht geschlossen.*“), čo je pomerne prekvapujúce po tenore iných pasáží jeho knihy (odkazy vid' v pozn. 643). Vid' tiež GREATREXOV (2000: 224-225) výklad, argumentujúci, že „*Anastasius's reign cannot then be portrayed as a golden age for the established senatorial aristocracy*“ (o ktorom hovorí stále ešte SARRIS 2006: 200-202), sotva preto stojacej do jedného muža v opozícii voči Iustinovi a Iustinianovi.

osobnými záujmami a do istej miery možno i individuálnymi sympatiami či antipatiami. Je preto možné domnievať sa, že Iustinianovi prosby o pomoc zo strany západných aristokratov, prekonávajúcich jeho odporcov z radov konstantinopolských členov senátorského stavu starobylosťou rodu i majetkom (eventuálne pravdaže konfiškovaným africkými, resp. italskými odporcami), jednak osobne lichotili, jednak poskytovali perspektívu na vybudovanie či skôr prehĺbenie solídneho zázemia loajálnych a vplyvných podporovateľov v Afrike a Itálii (a eventuálne tiež s konexiami v Konstantinopoli). Takáto hypotéza sa samozrejme zakladá do značnej miery na psychologizujúcich úvahách a nemôže byť potvrdená. Je však v tejto súvislosti vhodné jednak si všimnúť to, že prax spolupráce s aristokratmi, zakotvenými do značnej miery v provinciálnom (mimokonstantinopolskom) prostredí, nebola Iustinianovi zrejme cudzia,⁶⁵³ jednak venovať pozornosť cisárovmu vzťahu k Aniciom, snáď najvýznamnejšiemu neskorootantskému senátorskému rodu.⁶⁵⁴ Je síce možné, že s Aniciou Iulianou, usadenou v Konstantinopoli, panovník súperil, pokiaľ šlo o staviteľskú prestíž,⁶⁵⁵ a jej syn Olybrios bol pred r. 533 vo vyhnanstve,⁶⁵⁶ avšak nejaké iné konflikty s členmi tohto rodu nám známe nie sú, ba naopak existuje závažná indícia, že cisárovi vzťahy s Aniciami boli dokonca natoľko dobré, že viedli až k manželstvu jedného príslušníka tohto rodu a jedného člena Iustinianovej rodiny.⁶⁵⁷ Je preto možné pomýšľať na to, že táto (snáď dokonca

653 LEPPIN 2011: 235 o egyptských Apiónoch. K pozadiu (Apión II. v Anastasiovej nemilosti) viď údaje a odkazy na pramene v *PLRE* (II: 112), u HARDYHO (1968: 29) či u GREATREXA (2000: 224). SARRIS (2006: 216) má samozrejme pravdu, ak je naklonený interpretovať lojalitu Stratégia Apióna (konzula r. 539) voči Iustinianovi „in terms of his family's fall from grace under Anastasius“, ale ak to pripustíme, paradoxne nič nebráni zovšeobecneniu záveru, plynúceho z tohto vzácneho konkrétne známeho prípadu, že kladný vzťah aristokratov ako reprezentantov určitej sociálno-ekonomickej skupiny a cisára bol možný, že sociálne faktory, ekonomická situácia a triedna uvedomelosť, s ktorými nie celkom nenáležito a nepodnetne SARRISOV (2006: predovšetkým 209-217 a 219-222) výklad Iustinianovej doby počíta, nie sú jedinými faktormi, ktoré mohli hrať nejakú rolu vo vzťahoch medzi cisárom a jednotlivými aristokratmi, bohužiaľ málo známych. Cf. GREATREXOVO (2000: 224) caveat „the extent of aristocratic discontent under Justinian is very difficult to gauge“ a nedoložitelnú, ale dobre mysliteľnú hypotézu „as time passed, the ranks of senators will have come to be dominated by men promoted by Justin and Justinian; and so it is not surprising that the two plots against Justinian later in his reign failed to attract much support“.

654 Tak DEMANDT 2007: 342.

655 Viď pozn. 495. – NATHAN (2011: 98) sa zrejme domnieva a naznačuje, že Gregorius Turon., *Miracula* 1 (*Liber in gloria martyrum*), 102 svedčí o nejakom Iustinianovom konflikte s Aniciou Iulianou alebo o cisárových obavách z nej. Tento text však podľa môjho názoru dosvedčuje nanajvýš to, že Iustinianos mal povest' ziskuchtivého vládcu; to, že označenie „*avari imperatoris*“ je v ňom vložené do úst Iuliane, nie je spoľahlivý doklad toho, že cisárom pohrdala. O výslovnom konflikte či konfiškácii majetku tu reč nie je, Iustinianos a Iuliana tu vedú korektné rozhovory. Je predstaviteľné, že diskurz Gregoria z Tours bol zhruba totožný s diskurzom, ktorý zdieľajú aj moderní bádatelia: Anicia Iuliana bola dostatočne majetná, aby na seba upútala pozornosť financií chtivého cisára. Ďalší myšlienkový posun smerom k (re)konštrukcii ich súperenia v staviteľskej činnosti (u novodobých autorov) alebo cisárovej snahy domôcť sa časti majetku zbožnej matróny (u Gregoria) je pochopiteľný, nie však nevyhnutne správny.

656 Iohannes Malalas 18, 80 (s. 403). Za pozornosť však stojí skutočnosť, že ak bolo jeho vyhnanstvo dôsledkom povstania Nika, ako sa s ohľadom na Hypatia spolu s ním zmieneného nie nepodložene domnieva *PLRE* (II: 795), povolal ho cisár späť (tj. zrejme do Konstantinopole) hneď v nasledujúcom roku a vrátil mu všetok majetok. Je teda možné, že vyhnanstvo bolo od začiatku iba demonštratívnym aktom alebo že Iustinianos pri svojom rozhodnutí o treste dlho nezostal; v oboch prípadoch to môže svedčiť práve o jeho dobrom vzťahu k odsúdenému či Aniciom všeobecnejšie.

657 MOMIGLIANO (1956: 239) upozorňuje na konzulát (bližšie neznámeho, snáď západného, viď *PLRE* II: 798) Anicia Olybria r. 526, vyvodzujúc z neho záver, „*che qualche parentela si venne a stabilire tra la famiglia degli*

príbuzenská) väzba prispela k tomu, že Iustinianos nadviazal dobré vzťahy s Childerichom, bratrancom Anicie Iuliany,⁶⁵⁸ že bol neskôr ochotný usilovať o jeho reštauráciu po Gelimerovom prevrate, že sa postavil za Anicia Manlia Severina Boethia⁶⁵⁹ v dobe jeho procesu.⁶⁶⁰ Okrem toho sa z aniciovsko-iustinianovskej väzby mohli iniciatívne snažiť ťažiť italskí, eventuálne do okruhu Aniciov patriaci, a možno i africkí, na Childerichovo príbuzenstvo s Aniciou Iulianov azda poukazujúci, emigranti v snahe presvedčiť cisára k vojenskému zásahu (vedúcemu napokon k ich individuálnemu prospechu).

V konečnom dôsledku je dokonca náležité hodnotiť situáciu tak, že Iustinova rodina postupne do radov aristokracie prenikla, realizujúc tak obdobu rýchleho vzostupu Anastasiovho

imperatorii Giustino e Giustiniano e la famiglia di Anicia Iuliana.“ – K možnému príbuzenstvu: Iordanes, *Getica* 314: „*Mathesuentham vero iugalem eius fratri suo Germano patricio coniunxit imperator. de quibus post humatum patris Germani natus est filius idem Germanus. in quo coniuncta Aniciorum genus cum Amala stirpe spem adhuc utriusque generi domino praestante promittit.*“ Matasuintha predstavuje členku ostrogótskeho kráľovského rodu Amalov a zdá sa teda, že podľa Iordana má Germanos st. byť Aniciom. Ide pritom o Iustinianovho bratranca (*PLRE* II: 505 a 1315) a hoci je Iordanovo svedectvo možno trochu diskreditované mylným označením Germana za cisárovho „brata“ (cf. ale SIGNES CODOÑER 2003a: 75, pozn. 81 k možnostiam, ako tento omyl poprieť), je namieste predpokladať, že možnosť označiť člena cisárovej rodiny za Anicia pre neho bola daná nejakým matrimoniálnym spojením Iustinianovho príbuzenstva a tohto aristokratického rodu. Viď ASCHBACH 1870: 416n.; MOMIGLIANO 1955: 211 a 1956: 239; SIGNES CODOÑER 2003a: 74n. Ak „*Germano illustrissimo*“ adresuje list už r. 519 pápež Hormisdas (*Col. Avel.* 211), znamená to pravdepodobne, že adresát musel mať prinajmenšom okolo dvadsať rokov. Keby sme potom chceli predpokladať, že bol synom nejakého Anicia či Anicie (čo ako jediná možnosť uvádza SIGNES CODOÑER 2003a: 74), bolo by na prvý pohľad ťažko uveriteľné, že už okolo r. 500 (MOMIGLIANO 1956: 239 datuje s ohľadom na uvedené sotva právom do r. cca 505) uznala Anicia Iuliana Iustinovu rodinu za dostatočne prestížnu či mocnú nato, aby k príslušnému sobášu došlo. Vylúčiť sa to ale nedá a naopak to môžeme považovať za doklad nie príliš úzkoprsého stavovského sebavedomia Anicie či jej príbuzných. MOMIGLIANO (1956: 239) zvažuje ešte inú možnosť, ktorá by nás chronologických rozpakov zbavila: „*uno dei due figli di Germanus nati dal primo matrimonio ... avesse sposato una Anicia, e il piccolo Germanus fosse considerato un Anicio solo in quanto aveva una cognata Anicia.*“

658 Viď rodokmeň v *PLRE* II: 1309; ASCHBACH 1870: 411. Cf. MOORHEAD 1994: 66.

659 ASCHBACH 1870: 393: „*Zu welcher Linie des Anicischen Hauses die ... Familie der Boëthier gehörten, ist nicht zu ermitteln. Es ist aber sicher, dass sie Anicier waren.*“

660 Je nutné tiež pripomenúť konstantinopolské konexie Symmachu ml. (viď pozn. 540) predatujúce jeho proces. Je samozrejme nanajvýš neisté a nedokázateľné, že sa Symmachus počas svojho pobytu v Konstantinopoli tešil Iustinovmu patronátu (ako to predpokladá FESTY 2003: 255) a že Symmachova *Historia Romana* (k nej cf. s. 54) ovplyvnila Marcellinov obraz dejín západnej ríše, ako to chce pre viaceré jednotlivosti postulovať ZECCHINI (1985: 12-14). V prípade Marcellinovho záznamu ad a. 476 ZECCHINI (1985: 12-13) predpokladá fúziu Symmachovho hodnotenia udalosti a chronológie východného kronikára Eustathia z Epifaneie. Domnienku kombinácie dvoch prameňov a eustathiovské inšpirácie vyvrátil presvedčivo BRODKA (2006: 71-73) a to, že hodnotenie r. 476 je predovšetkým Marcellinovou zásluhou (a eventuálne aj nepriamym reflexom Iustinianovho názoru), zostáva pravdepodobným, hoci stále nemožno vylúčiť, ale ani dokázať, že Marcellinus a prípadne Iustinianos pritom čerpali inšpiráciu z rozhovorov so Symmachom či z recepcie jeho *Rímskych dejín*. Za málo presvedčivú považujem ZECCHINIHO (1985: 12) teóriu, že aniciovské inšpirácie prezrádza Marcellinus ad a. 454 (hodnotenie Aetia a dôsledkov jeho smrti). Cf. k tomu naposledy BRODKA (2006: 72, pozn. 35). Najlepším dokladom eventuálneho vplyvu Aniciov na Marcellina by mohlo byť pozitívne hodnotenie západorímskeho cisára Iohanna (423-425), považovaného jeho východným náprotivkom Theodosiom II. a následne snád byzantskou tradíciou všeobecne za uzurpátora, avšak to u Marcellina *pace* ZECCHINI (1985: 12) nenachádzam: Marcellinus ad a. 424 („*Iohannes regnum Occidentale ... invasit*“) je voči Iohannovi negatívny, takže ani eventuálne odsúdenie jeho vrahov v zázname ad a. 425 („*dolo potius Ardaburis et Asparis magis quam virtute occiditur*“) ako také nemôže byť považované za jeho kladné hodnotenie.

príbuzenstva.⁶⁶¹ Iustinianos samotný sa formálne stal senátorom snád' r. 519⁶⁶² a najneskôr v tejto dobe sa musel začať formovať jeho vzťah k jednotlivým aristokratom.⁶⁶³ Ak pripustíme, že jeho záujem o odstránenie akakiánskej schizmy vychádzal z osobného chalkédonskeho presvedčenia a nebol motivovaný politicky,⁶⁶⁴ bolo by prirodzené, že jeho vzťah k Anicii Iuliane, sledujúcej rovnaký cieľ,⁶⁶⁵ a zároveň západným katolíckym aristokratom bol pozitívny. Iustinianov pomer k iným východným či konkrétnejšie azda iba konstantinopolským aristokratom sa evidentne vyvíjal k horšiemu, v dôsledku čoho nasledovalo nedlho po jeho nástupe na trón prenasledovanie pohanov, ktoré o život či aspoň úrady a majetok pripravilo niekoľko prominentných osôb,⁶⁶⁶ pričom je najjednoduchšie, ale snád' i najsprávnejšie predpokladať, že Iustinianova náboženská a politická motivácia k tomuto kroku sa nevylučovali.⁶⁶⁷

K hypotéze, že Iustiniana k západným vojnám motivovali africkí a italskí aristokrati a že pri nich naozaj usiloval o slobodu poddaných – predovšetkým nepriznane tých západných aristokratov, s ktorými mal dobré vzťahy – a podporu ortodoxie, je nutné pripojiť ešte niekoľko poznámok. Je nepochybne potrebné vziať do úvahy rozdiel medzi výpravou proti Vandalom a Ostrogótom. Druhá z nich mohla, ba musela byť plánovaná s vedomím toho, ako skončila africká expedícia. Ak pri svojej prvej západnej vojne Iustinianos v zmysle Meierovej hypotézy plánoval pôvodne iba znovudosadenie Childericha na trón, po jeho zabití však zrejme nemal inú realistickú možnosť, ako splniť emigrantom ich priania, než Afriku začleniť pod svoju priamu vládu, z čoho profitoval v domácom politickom prostredí, pretože mohol konkretizovať tradičný univerzalistický a snád' i dobyvateľský diskurz⁶⁶⁸ a formovať si pre špecifické potreby diskurz reštauračný, v prípade príprav

661 K Anastasiovmu rodu vid' CAMERON 1978: 273-276.

662 Victor Tonnennensis ad a. 520 a podľa neho *PLRE* (II: 646) či CROKE (2007: 33, pozn. 118) datujú jeho menovanie *magister militum* do r. 520, avšak pápež Hormisdas píše „*Iustiniano illustri*“ už začiatkom r. 519 (*Col. Avel.* 154; CROKE 2007: 65).

663 Pravdepodobne však podstatne skôr. Cf. CROKE 2007: 22: Iustinianos pri nástupe Iustina na trón „*was also in a position to know all the key figures in the family of Anastasius and the other courtiers and senators. He was himself no nonentity...*“

664 V tomto duchu k problematike napr. MEIER (2003: 172-173). Je to v konečnom dôsledku samozrejme nedokázateľné; rovnako však predpoklad, že šlo o krok, smerujúci k územnej *restauratio imperii* (na čo pomýšľajú napr. všeobecní DIEHL 1901: 324 či MAZAL 2001: 34), alebo vynútený vnútropolitickou situáciou (tak PFEILSCHIFTER 1896: 150 a 162).

665 Ako nám to demonštrujú jej dva dopisy pápežovi Hormisdovi (*Col. Avel.* 164 a 198) a Hormisdova odpoveď (*Col. Avel.* 179). – O jej osobnej chalkédonskej ortodoxii svedčí ďalej Theophanes ad a. 6005 (s. I, 157n.); pravovernosť a zbožnosť jej všeobecnejšie pripisuje Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae* 53 (s. 145).

666 Iohannes Malalas 18, 42 (s. 377); Theophanes ad a. 6022 (s. I, 180). Ako upozorňuje HONORÉ (1978: 47, pozn. 65), Malalov zoznam údajne popravených usvedčených je mylný, aspoň čo sa týka dvoch osôb. Theofanés, čerpajúci z pôvodnejšieho Malalovho textu, o úmrtiach nehovorí, takže je nutné považovať jeho text za hodnovernejší (a usudzovať, že náš Malalas zrejme obsahuje interpretačný omyl skracovateľa *Kroniky*). Znamená to ale, že popravy ako tresty nemáme pre toto prenasledovanie bezpečne dosvedčené.

667 Cf. MEIER 2003: 202-207; SARRIS 2006: 205 a 207. K problematike cf. tiež LOUNGHIS (2005: 26-29), ktorého text je mi nejasný; politický či skôr personálny aspekt perzekúcie však aspoň implicitne akcentuje.

668 Je namieste zdôrazniť explicitne aspoň pri tejto príležitosti, že snaha využiť víťazstvo nad Gelimerom na zvýšenie vlastnej prestíže je podľa môjho názoru produktom Iustinianovho úspechu v Afrike, nie jeho počiatočnou motiváciou, ako trochu enigmaticky sugeruje AMORY (1997: 138). Cf. tiež MERRILLS – MILES

vojny o Itáliu bola situácia dopredu zrejماً: vládu zavraždenej Amalasuinthy možné obnoviť pochopiteľne nebolo, takže úvahy cisára a exulantov museli smerovať priamo k anexii príslušného územia a obyvateľstva. Čoskoro sa ale objavil ešte jeden podstatný a snád' netušený rozdiel medzi výpravami do Afriky a do Itálie: prvá predstavovala takpovediac okamžitý úspech, druhá z nich trvala dlho a neprebíhala lineárne, pre cisárovo vojsko neustále úspešne. V roku 540 sa však nepochybne zdalo, že vojna s Ostrogótmami skončila rovnako, ako tá s Vandalmi: kapituláciou a zajatím ich kráľa.⁶⁶⁹ Ak Iustinianos do daného okamihu neinvestoval do tejto vojny množstvo prostriedkov, zdanlivý triumf ho nepochybne k rozsiahlejšiemu vynakladaniu osobnej energie, vojenských síl či financií nepodnecoval.⁶⁷⁰ Je možné, že pretrvávajúci boj s Ostrogótmami, teraz už na čele s „tyranom“, za regulárnu vojnu vôbec nepovažoval.⁶⁷¹ Po roku 540 navyše začalo pre ríšu obdobie obnovených bojov s Peržanmi a morovej epidémie⁶⁷² a tieto dva faktory záujem cisára o Itáliu, teraz už oficiálne pod jeho priamou vládou, sotva zvyšovali, a to aj v prípade, že by sme neakceptovali hypotézu, podľa ktorej sa jeho mentalita a politika pod vplyvom týchto nešťastí výrazným spôsobom premenila.⁶⁷³

O osudoch a náladách italských aristokratov, ktorí, ako je možné domnievať sa, žiadali cisára r. 535 o intervenciu v Itálii, nevieme v neskoršom období nič. Po dobytí Ríma Ostrogótmami roku 546 do Konstantinopole odišli niektorí senátori, ktorých tam údajne čakalo priaznivé prijatie u cisára. Menovito sú uvedení Rufius Petronius Nicomachus Cethegus a Anicius Faustus Albinus Basilius.⁶⁷⁴

2010: 229n. („the emperor's principal motivation was probably the desire to deflect the mounting discontent within Constantinople at his high-handed style of rule and the unpopular fiscal policies“) a HALSALL 2007: 499 („The dispatch of the fleet would distract attention from the emperor's unpopular domestic policies but this was not the principal reason“). Domnienky všetkých týchto bádateľov je síce nemožné priamo vyvrátiť, naopak však tiež platí, že ich žiaden prameň nepotvrďuje. Je okrem toho už len *a priori* málo pravdepodobné, že by vojenská výprava, finančne pravdepodobne nákladná a sotva zaručený splendidný úspech sľubujúca (zvlášť keby sme zostali pri tradičnom predpoklade, že cieľom výpravy bola od začiatku anexia vandalského panstva, nie azda reštaurácia Childericha a pomoc konkrétnym africkým aristokratom), bola cisárom zorganizovaná preto, aby prekryla či spopularizovala práve Iustinianove údajne nepopulárne vnútropolitické, predovšetkým finančné, opatrenia.

669 O týchto udalostiach píše predovšetkým Procopius, *Bell. Goth.* 2, 29, 17-41.

670 Proti Gelimerovi bolo vyslaných asi 18000 vojakov (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 11, 2). K rozboru Prokopiových údajov o početnosti byzantského vojska vo vojne s Ostrogótmami vid' naposledy LIEBESCHUETZ (1996: 232-233), podľa ktorého Belisarios do Itálie dorazil iba s podstatne nižším počtom mužov (snád' 8000-9000); r. 540 ich mal k dispozícii síce už „at least 14,000“, no posily, ktoré dorazili medzi r. 543 a 550, nikdy neboli natoľko početné, aby nielen kompenzovali straty, ale viedli aj k zmene celkovej strategickej situácie. Obdobne akcentuje skutočnosť, že až do bitky pri Busta Gallorum r. 552 tiahlo dostatočne veľké byzantské vojsko, najnovšie RANCE (2005: 472). Cf. tiež JONES 1964: I, 289, 298 („...Justinian, encouraged by Belisarius' brilliant initial success against the Vandals and the Ostrogoths, persisted in underestimating the difficulties which faced later commanders in Africa and Italy, and that, having been informed of the reduction of the two countries, he expected them forthwith to pay for themselves.“) a 300 („The wars of reconquest had lasted longer than they need have done because Justinian had refused to expend the men and money needed to achieve a quick decision...“).

671 Cf. vyššie pozn. 179 a JONES (1964: I, 278): „The conquest of Italy seemed to be complete.“

672 K tomu napr. MEIER (2003: 247-249, 295-298, 313-340) či stručne JONES (1964: I, 287n.).

673 Ktorú predostiera MEIER 2003: 340-341.

674 *Liber pontificalis* 61 (*Vigilius*), 7: „Tunc quidam de senatoribus fugientes, Citheus, Albinus et Basilius patricii exconsules, ingressi sunt Constantinopolim et presentati ante imperatorem adflicti et desolati. Tunc consolatus

Prvý z nich podľa Prokopia prišiel do Konstantinopole cisára presvedčiť, aby „o Itáliu usiloval z celej sily“. Rovnaký cieľ údajne bez prestania sledoval pápež Vigilius „s vtedy tam prítomnými Italmi, početnými a veľmi významnými“. ⁶⁷⁵

Zdá sa, že máme pred sebou popis opakovania situácie, ktorú rekonštruujeme pre r. 535: italskí aristokrati vycestujú, resp. emigrujú do Konstantinopole a prosia cisára o intervenciu ⁶⁷⁶ (sotva špecifikovanú, avšak výklad Prokopiom použitej formulácie, podľa ktorého bol cisár presviedčaný, aby s nasadením väčších prostriedkov a vojska Ostrogótov definitívne porazil a Itáliu pevne ovládol, sa mi nejaví byť problematickým). Je možné, že tento záujem príslušných aristokratov bol determinovaný iba ich túžbou po návrate do Itálie, ktorý nebol možný, kým Ostrogóti neboli pacifikovaní. ⁶⁷⁷ Avšak to, že aristokrati v danej dobe mali predovšetkým súkromný záujem na cisárovom ráznom zásahu v Itálii, žiaden zásadný rozdiel oproti situácii v r. 535 (a eventuálne už predtým) nepredstavuje. Pre našu tému by bolo zaujímavejšie vedieť, aká bola Iustinianova reakcia. Prokopios píše, že cisár Italom sľuboval venovať Itálii pozornosť, ale prednosť dával starostlivosti o teológiu, resp. cirkevnú politiku, ⁶⁷⁸ z čoho má zrejme vyplynúť, že k splneniu svojho slova nepristúpil. Avšak o senátorských prosebníkoch čítame u Prokopia vo výklade štrnásteho roku vojny ⁶⁷⁹ (tj. 548/9 po Kr.) a v rámci líčenia nasledujúcich dvoch rokov sa dozvedáme o Iustinianových krokoch, ktoré síce prerušované, no napokon predsa len viedli k usporiadaniu výpravy, ktorá r. 552 vojnu naozaj rozhodujúcim spôsobom priblížila k jej záveru. ⁶⁸⁰ Prípravy takejto expedície nepochybne vyžadovali určitý čas a Prokopiom konštatovaná cisárova váhavosť a menenie rozhodnutí sú vo všeobecnosti pri zásadnom kroku pochopiteľné, takže ani z

est eos imperator et ditavit eos, sicut digni erant consules Romani.“ Cethegovo meno v rukopisoch rôzne variuje (viď pozn. aparát Mommsenovej edície), najlepšie, hoci nie najčastejšie čítanie je zrejme „*Cetheus*“; viď k nemu *PLRE* (II: 281-282). „*Albinus et Basilius*“ je snáď potrebné emendovať a brať ako meno jednej osoby; viď *PLRE* (III: 174); inak stále MOORHEAD (1983: 584, pozn. 43).

675 Procopius, *Bell. Goth.* 3, 35, 9-10: „Βιγίλιος δὲ, ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς, ζῆν Ἰταλοῖς τοῖς ἐνταῦθα τῆνικαδε παροῦσι, πολλοῖς τε καὶ λογιωτάτοις ἐσάγαν οὖσιν, οὐκέτι ἀνίει, ἀλλ' ἔχρηζε βασιλέως Ἰταλίας μεταποιεῖσθαι δυνάμει τῆ πάση. μάλιστα δὲ πάντων αὐτὸν Γόθιγος ἐνήγε, πατρικίος ἀνὴρ, ἐς τῶν ὑπάτων τὸν δίφρον ἀναβεβηκῶς πολλῶ πρότερον· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τούτων δὴ ἔνεκεν ἐς Βυζάντιον ἀφικόμενος ἔτυχεν ἔναγχος.“

676 V súvislosti s týmito udalosťami zrejme dospel k zdôrazneniu roly italských aristokratov a biskupov v záverečnej fáze byzantko-ostrogótskej vojny CHRYSOS (1985: 42, incl. pozn. 5 na s. 46), ktorý však neodkazuje priamo na pramene, zostávajúc tak nejasným, a svoj záver nerozvádza.

677 Tak AMORY 1997: 145. Jeho argumentácia však nie je podľa môjho názoru nevyvrátiteľná. Ak sa totiž aristokrati rozhodli opustiť Itáliu buď dobrovoľne alebo síce neradi, ale nútení životu nepohodlnými či priamo nebezpečnými podmienkami, a uzavrieť si tak cestu späť do doby, než budú Ostrogóti porazení, museli k tomu mať nejaký dôvod, ktorý je možné vo všeobecnosti popísať ako rozhodnutie postaviť sa definitívne na cisárovu stranu. Ak ich však z Itálie vypudili Ostrogóti, je najpravdepodobnejšie, že sa tak stalo preto, že zaujali probyzantské stanovisko. – Amoryho polemika (*ibidem*: 145, pozn. 194) s MOORHEADOVÝM (1983: 592) záverom „*during the Gothic war the people of Italy sided with the Byzantines*“, spočívajúcom na zovšeobecnení postojov (či skôr krokov, na základe ktorých je možné rekonštruovať vonkajšie postoje) niekoľkých aristokratov zostáva ale prinajmenšom metodologicky oprávnená.

678 Procopius, *Bell. Goth.* 3, 35, 11: „βασιλεὺς δὲ Ἰταλίας μὲν ἐπηγγέλλετο προνοήσειν αὐτὸς, ἀμφὶ δὲ τὰ Χριστιανῶν δόγματα ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον διατριβῆν εἶχεν...“

679 Implicitne to vyplýva z miest Procopius, *Bell. Goth.* 3, 29, 21 a *ibidem* 3, 35, 30.

680 Procopius, *Bell. Goth.* 3, 36, 4-6; 3, 37, 24-27; 3, 39, 6-10; 3, 40, 10; 4, 21, 5-6.

tohto uhla pohľadu nie je nepravdepodobné, že podnet nielen k rozpútaniu vojny s Ostrogótmí, ale tiež k cisárovmu rozhodujúcemu kroku v nej naozaj dali italskí exulanti, že Iustinianos ani po pätnástich rokoch nestratil záujem o západných aristokratov, ktorí sa uchádzali o jeho pomoc. Potvrdením toho, že koreňom a podstatou Iustinianovej západnej politiky boli kontakty či solidarita so západnými aristokratmi, je napokon i to, že o italský senátorský stav tento cisár, na rozdiel od svojich bezprostredných nástupcov, prejavoval záujem aj po ovládnutí Itálie.⁶⁸¹

681 Vid' k tomu podľa môjho názoru presvedčivé postrehy u BROWNA (1984: 26, 29, 33-34).

II. REFLEXIA ZÁPADU BYZANTSKÝMI HISTORIKMI

1. Prokopios z Kaisareie

Stručné výklady o Prokopiovi a jeho diele vyvolávajú väčšinou dojem, že ide o súbor vcelku neproblematických a všeobecne akceptovaných poznatkov.⁶⁸² Tento dojem je zároveň posilňovaný skutočnosťou, že už desiatky rokov dominuje tejto oblasti bádania niekoľko málo monografií.⁶⁸³ Inak situácia vyzerá, ak pozorujeme, že súhrn argumentácie rôznych prevažne časopiseckých statí v konečnom dôsledku neponechá takmer žiaden poznatok o Prokopiovi nenapadnutým a teda celkom istým, a ak neignorujeme nedávne, od súčasného *communis opinio* značne odlišné príspevky A. Kaldellis a k problematike.⁶⁸⁴

Domnievam sa, že základný rozdiel medzi bežným a Kaldellisovým ponímaním spočíva v hodnotení Prokopiových intelektuálnych schopností, názorov a osobnostných rysov. Pre Av. Cameron je historik z Kaisareie nepríliš chápatelý reportér udalostí a anekdot, nezaujímajúci sa o barbarov, nižšie triedy či ženy alebo nimi priamo pohrdajúci, netolerantný a v zásade konzervatívne spoločenské postoje zastávajúci muž.⁶⁸⁵ Kaldellis ho vníma ako obzvlášť schopného a odvážneho kritika absolutistického Iustinianovho režimu, osobnostne a intelektuálne snáď vôbec najvyspelejšieho spomedzi všetkých antických historikov rímskej ríše a autorov Iustinianovej doby.⁶⁸⁶ Na prvý pohľad najvýraznejší a najprovokatívnejší bod, v ktorom sa *communis opinio* a Kaldellis líšia, je určenie Prokopiovho náboženského presvedčenia, ten však predstavuje iba

682 Vid' napr. nedávny výklad u GOLTZA (2008: 210-213). Solídnejší, problematické body netajaci, nový prehľad, hoci v záveroch často odlišný od môjho ponímania, ponúka naopak BÖRM (2007: 45-57).

683 RUBIN 1957; CAMERON 1985; ďalej napr. VEH 1951 a 1952. Vo vnímaní Prokopiovho zázemia a názorov sú menované diela vcelku jednotné.

684 KALDELLIS 2004; 2010; prokopiovskej problematiky sa priamo týka tiež KALDELLIS 2009, avšak pre pochopenie a ocenenie názorov tohto bádateľa sú dôležitejšie niektoré pasáže v štúdiách, venujúcich sa iným autorom (predovšetkým KALDELLIS 1999; 2003b; 2005a, 2005b). – Praktickú ignoráciu tohto autora ilustruje GOLTZ (2008: 210, pozn. 125), resp. (2009: 179, pozn. 32): „*allerdings mitunter sehr problematisch*“; LEPPIN (2011: 355, pozn. 5) ho síce neignoruje a dokonca označuje jeho monografiu o Prokopiovi za štandardné dielo, ale mylné zhrnutie jej vyznenia je sotva o niečo lepším postupom.

685 CAMERON 1985: 44, 62, 118, 143 (malá analytická prenikavosť Prokopiovho myslenia), 151, 243 („reportér“), 81 (mizogýnia a odpor k nižším triedam), 212, 220 (nepriateľstvo k barbarom), 131 (netolerantnosť), 62 (konzervativizmus).

686 KALDELLIS 2004: 221: „*He treated Romans and barbarians impartially... He condemned military aggression... He dared to argue, writing under Justinian, that religion was not worth fighting over. He was the only subject of the Roman empire to write an impartial and even critical history of a reigning emperor; who publicly exposed the crimes, corruption, and the incompetence of imperial officials ... and who risked his life to condemn the regime of Justinian and his wife. If anything testifies to the ability of human beings to maintain honor and dignity in a world ruled by chance and tyranny, it is the humanity and the histories of Procopius of Caesarea.*“ Exaltovaný tón pasáže je do istej miery pochopiteľný, pretože ide o záver príslušnej monografie, nezdá sa mi však, že by hodnotenie bolo v tejto vyhrotenej podobe striktné dokázateľné. Cf. tiež *ibidem*: 168 („*the greatest thinker of his age*“).

parciálny aspekt problematiky. Podľa dnes panujúceho názoru šlo o bežného kresťana danej doby,⁶⁸⁷ Kaldellis ho považuje za nekresťana, za skeptického a voči náboženskej intolerancii kritického deistu.⁶⁸⁸

Kaldellisova kritika predchádzajúcich bádateľov je v tomto ohľade oprávnená: na základe Prokopiových vyjadrení nemožno jeho kresťanstvo dokázať; všeobecný, repetitívny a protirečiaci si výklad Av. Cameron túto skutočnosť uspokojivo neprekonáva.⁶⁸⁹ Ešte dôležitejšie je Kaldellisovo upozornovanie na to, že samozrejmosť, s akou je nielen Prokopios považovaný za kresťana, vychádza predovšetkým z apriorného predpokladu, že žil v dobe a prostredí, ktoré údajne boli pevne kresťanské.⁶⁹⁰

Považujem Kaldellisom predstretú alternatívu za prípustnú, hoci nie za definitívne dokázanú alebo vôbec dokázateľnú.⁶⁹¹ Otázka Prokopiovho náboženstva je v našich súvislostiach významná len natoľko, nakoľko má dopad na posúdenie motivácie jeho odporu voči Iustinianovi. Je ale nutné poznamenať, že Kaldellis pracuje s niekoľkými problematickými či prinajmenšom nesamozrejmými predpokladmi: vykresľuje Iustinianovu vládu v čo najčernejších farbách ako obzvlášť netolerantný absolutistický režim, ako „*one of the most hated tyrannies of antiquity*“;⁶⁹² z čoho má vyplývať, že náznak nekonformného či neortodoxného zmýšľania v dielach Prokopia či Ióanna Lyda je nutné považovať za symptóm skutočného zmýšľania autora, vyjadrenia, vzbudzujúce dojem konformity a ortodoxnosti, naopak za falošné.⁶⁹³

Ak sa obmedzíme na problematiku pohanov a venujeme pozornosť normatívnej rovine, je nesporné, že „pohania“ slobodou vyznania za Iustiniana nedisponovali a mali sa stať kresťanmi, hoci nám to s určitosťou dokladá iba jeden vlastný cisárov zákon, ktorý s „*najvyšším trestom*“ počíta výslovne pre tých, ktorí sa podieľajú na pohanskom kulte.⁶⁹⁴ Z dnešného pohľadu je preto

687 Vid' napr. EVANS 1971: 90 a 93; CAMERON 1985: 113 a 131n.

688 KALDELLIS 2004: 170-173 a 216-221.

689 KALDELLIS 2004: 41-45.

690 KALDELLIS 2003b: 300-302; cf. KALDELLIS 2005b: 9 (všeobecnejšie k novej názorovej pestrosti doby) a 1999: 252.

691 Prokopios bol za posledné dve storočia príležitostne identifikovaný ako utajený prívrženec rôznych sociálno-náboženských minorít či neortodoxných skupín; naposledy ho ako Samaritána identifikovala ADSHEAD (1996) a za zmienku stojí BONFANTEHO (1933: 285) veľmi všeobecná a prakticky ničím nepodložená domnienka, že šlo o „*manicheo, o più probabilmente ariano*“. KALDELLIS (2004: 166-167) tieto a iné návrhy zmieňuje a zavrhuje ich bez bližšieho odôvodnenia, označujúc niektoré z nich ako „*utterly speculative*“. Rovnako by bolo eventuálne možné klasifikovať jeho teóriu, je však nutné uznať, že repertórium pasáží, o ktoré sa opiera, je podstatne bohatšie.

692 KALDELLIS 2004: 168; 2005: 13 (citát); 2010: VIIIn., XLVIII, LVIII; cf. 1999: 238n. (všeobecnejšie o postiustinianovskej „*highly intolerant society*“).

693 KALDELLIS 2004: 168; 2005: 10-11; cf. 2003b: 301-303 (o „*religious dissimulation*“).

694 *Codex Iust.* 1, 11, 10. Teoreticky teda, zdá sa, bolo možné nenechať sa pokrstiť, nepodísať sa na pohanských kultoch a prísť tak „iba“ o majetok a rôzne práva. K zákonu cf. ALIVISATOS 1913: 46 (zjednodušene). – Datácia tejto konštitúcie je neznáma, je však všeobecne akceptované, že ju vydal Iustinianos. Eventuálne druhým protipohanským zákonom tohto cisára je *Codex Iust.* 1, 11, 9 (tak opatrne PRCHLÍK 2010: 97-102, ktorého argumenty v prospech tejto atribúcie v zásade podľa môjho chápania spočívajú výhradne v téze, že Iustinianos bol voči pohanom značne nepriateľský, resp. nepriateľskejší než Anastasios, ktorému je tento zákon prevažne

možné označiť Iustinianov „režim“ vo vzťahu k pohanom za (ideologicky) „totalitný“. V praxi boli širšie vrstvy obyvateľstva nútené dať sa pokrstiť, nič však nenasvedčuje tomu, že by cisár v tomto masovom meradle schvaľoval a podporoval brutálne akcie (eventuálne až zabíjanie) voči tým, ktorí sa zdráhali tento krok urobiť,⁶⁹⁵ ak len nepredpokladáme, že jeho cieľom bolo decimovať, skôr než christianizovať, príslušné pohanské regióny či lokality ríše.⁶⁹⁶ Je pochopiteľné, že v snahe christianizovať spoločnosť bolo žiadúce dať najavo, že pohanstvo je neprípustné, a takéto demonštratívne akty sa sotva mohli neobracat' v prvom rade proti centrálnym (konstantinopolským) elitám; popravy sú doložené iba v prípade prenasledovania na začiatku Iustinianovej vlády, ide však zrejme o omyl.⁶⁹⁷

Bolo by nenáležité priveľmi zľahčovať hoci aj nepočetné doklady utrpenia a majetkových či sociálnych strát obetí týchto perzekúcií, avšak príslušník konstantinopolských elít zrejme neprežil svoj život v neustálom strachu, ak sa nezúčastňoval na nekresťanských kultoch a nedával svoje kultúrno-intelektuálne „hellénstvo“ nápadne najavo. Druhé a tretie iustinianovské prenasledovanie vypukli zrejme nečakane a tretie bolo snád' záležitosťou predovšetkým konstantinopolského obyvateľstva.⁶⁹⁸ Odvažujem sa za doklad možnosti koexistencie cisára s nekresťanom považovať Tribóniana, Iustinianovho dlhoročného *quaestora*, resp. *magistra officiorum*, ak bol naozaj pohanom alebo aspoň mal v danej dobe takúto povest'.⁶⁹⁹

pripisovaný). Aj keby tomu tak bolo, na celkovom obraze Iustinianových protipohanských opatrení by sa mnoho nezmenilo. Podstatné pre nás je, že táto druhá menovaná konštitúcia nariaďuje magistrátom v Konstantinopoli i v provinciách vyhl'adávať „πάντα τὰ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας ἀσεβήματα“. To síce vyzerá ako doklad aktívneho prenasledovania pohanov z Iustinianovej strany, predmetom pozornosti však je aj tu iba praktikovanie kultu, ako nasvedčuje pokračovanie citátu: „ὡς ἂν μήτε γένοιτο καὶ γινόμενα τιμωροῖτο“; o náboženskom presvedčení totiž sotva možno tvrdiť, že sa „stalo“. – K pohanom sa vyslovujú aj iné Iustinianove zákony, ktoré sa ale zaoberajú „heretikmi“ všeobecne, tj. tiež Židmi, Samaritánmi a neortodoxnými kresťanmi: *Codex Iust.* 1, 3, 54; 1, 4, 20; 1, 5, 12 (podľa tradičného datovania konštitúcia ešte Iustinova); 1, 5, 18-21; 1, 10, 2 (za upozornenie na materiál ďakujem Ivanovi Prchlíkovi); o kapitálnych trestoch za „heretickú“ vieru ako takú nie je reč, opäť pozorujeme snahu na legislatívnej rovine zbaviť neortodoxné obyvateľstvo rôznych práv a majetku, čo nepochybne malo negatívne motivovať ku konverziám.

695 Súhrn pramenných údajov ponúkajú napr. STEIN (1949: 369nn.) a MACMULLEN (1997: 27 incl. pozn. 89-92 na s. 176-177), ktorý ich však, prevzaté z veľkej časti z Prokopiových *Anekdoty*, podáva skôr dramatickým tónom.

696 To, že cisárovi šlo o masovú, resp. kompletnú christianizáciu, dokladá napr. jeho podpora misionárskej činnosti miafyzitu Ióanna z Efesu (k nej Iohannes Ephesinus, *HE* 3, 36 [s. 229nn.] a napr. STEIN 1949: 371n. a HARVEY 1998: 562n).

697 Prvé iustinianovské prenasledovanie, pri ktorom je reč o popravách, už bolo zmienené na s. 171. K perzekúciám r. 546/6 a 562 viď napr. MEIER 2003: 299-302; tento autor náležito upozorňuje na to, že v prameňoch sa obe akcie javia byť výhradne či prevažne konstantinopolskou záležitosťou a že nepočujeme o trestoch smrti. Tretie prenasledovanie podľa neho nesmerovalo iba proti prominentným jednotlivcom; je samozrejme nutné priznať, že nemáme v tomto smere istotu, ale *pace* MEIER (2003: 301, pozn. 359) sa mi opak zdá byť dobre mysliteľným.

698 Tak MEIER 2003: 301-302.

699 *Suda* T 956 (s. IV, 588) na jeho adresu poznamenáva „Ἕλλην ὑπῆρχε καὶ ἄθεος, ἀλλότριος κατὰ πάντα τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως“. Posledný údaj podľa môjho názoru naráža na jeho intelektuálnu, resp. názorovú vzdialenosť od kresťanstva; HONORÉHO (1978: 65) voľná a nie najsprávnejšia interpretácia „*enemy of Christianity*“ by mohla vyvolať dojem, že proti kresťanstvu slovom či skutkom vystupoval, čo je však pre našu úvahu neprípustné. Správu ako celok odmieta napr. *PLRE* (III: 1339) a napokon aj HONORÉ (1978: 64-67), ktorý predostiera svedomitú úvahu v prospech jej akceptovania i zavrhnutia. Celkom vylúčené však nie je, že *Suda* má pravdu. Honoré považuje údaje prameňa za odraz (nepodložených) zvestí Iustinianovej doby.

Z iného uhlu pohľadu polemizuje s Kaldellisom Mí. Whitby. Ak pripustíme, že „*there was no such thing as an 'identikit' Christian in the sixth century*“, Prokopiove náboženské postoje „*cannot be established by reference to a notional uniform standard derived from certain patristic texts*“.⁷⁰⁰ Je však nutné priznať, že s nejakým štandardným kresťanom ako negatívom Kaldellis v Prokopiovom prípade nepracuje; dôležitejší je pre neho netolerantný a autoritársky Iustinianos, proti ktorému stavia predstaviteľa hodnôt slobody Prokopia.

Pokúsil som sa otupiť brizanciu tohto protikladu v oblasti náboženskej tolerance. Je napriek tomu možné, že Prokopiovi tolerancia tichých a cisárovi inak nie nepohodlných pohanov, resp. nekresťanov medzi elitami Konstantinopole zo strany Iustiniana nestačila a jeho polemika s „režimom“ vyvierala do určitej miery naozaj aj z náboženských motívov. Kaldellis však napokon kladie dôraz na komplexný (nielen otázkou náboženskej slobody determinovaný) ideologický rozpor medzi (revolučným) autokratom na jednej a liberálom na druhej strane ako zdroj Prokopiovej kritiky vládcu a skorumpovaných magistrátov.⁷⁰¹

V snahe urobiť Prokopia imúnnym voči podozreniu, že jeho opozícia voči Iustinianovi nebola nezištná, zásadová, intelektuálna, ideologická, ale determinovaná konkrétnymi záujmami, operuje Kaldellis s druhým nanajvýš problematickým konceptom: odmieta pri štúdiu Prokopiových diel priznať relevanciu úvahám, opierajúcim sa o autorovu biografiiu.⁷⁰² Domnievam sa, že táto rezignácia na snahu spoznať životné okolnosti a spoločenské pozadie autora a vedomosti využiť pri výklade jeho textov je metodologicky neprípustná; nie je v nej ostatne v praxi dôsledný ani samotný

Považujem za značne otázne, či by Iustinianos, ktorému by tieto zvesti sotva boli mohli celkom uniknúť, bol riskoval svoju kresťanskú reputáciu, prinajmenšom v dobe po vypuknutí moru r. 540, ponechaním Tribóniana v úrade, keby bol voči predstave spolupráce s dostatočne loajálnym a ním ceneným predstaviteľom „intelektuálneho pohanstva“ principiálne odmietavý. Otázkou, či by Iustinianos potom bol býval cynikom (cf. HONORÉ 1978: 52 a 65), nechávam bokom (MEIER 2003: 206 sa Iustiniana zastáva pomocou teórie, že „*der Kaiser seine persönlichen Gegner auch als Feinde Gottes verstand*“). *Quaestora* za nekresťana považuje aj KALDELLIS (2003b: 312).

700 WHITBY 2007: 92.

701 KALDELLIS 2010: XL-XLVIII, predovšetkým XLVI („*The tension that propels The Secret History is more political than religious.*“) a XLVIII („*We have here an archetypal conflict between a classical conservative-liberal on the one hand and a revolutionary ideologue on the other.*“). Skoršia autorova monografia ešte môže vyvolávať dojem, že Prokopiova kritika „režimu“ bola motivovaná nábožensky (KALDELLIS 2004: 47: „*...impossible to link him to any opposition group... the very existence of such groups, apart from the pagan intellectuals, has never been proven. ... the present study will argue that Procopius was linked to the Platonists...*“). – Prvý z uvedených citátov snáď dostatočne ospravedľňuje použitie niektorých novodobých termínov v mojom texte a ukazuje, že Kaldellis vníma Prokopia ako zástancu novovekých, ba až moderných hodnôt, čo síce je predstaviteľné, sotva však dokázateľné a prinajmenšom podozrivé z ahistorickej perspektívy. Cf. tiež KALDELLIS 2004: 157-159 (prirovnávanie Iustiniana k Stalinovi).

702 KALDELLIS 2004: 46-47. Cf. KALDELLIS 2005a: 402: „*We must allow for the possibility that their thoughts and writings were not determined ... by their cities or families, or by the requirements of their social or professional positions.*“ Tu autor síce upozorňuje len na to, že názory neskoroantických intelektuálov mohli byť odlišné od predpokladaných názorov väčšiny v ich okolí, čo je zaiste možné, ale prejavuje pritom rovnaký sklon k oddelovaniu sociálneho a iného pozadia nejakého autora od jeho zmýšľania ako v prípade Prokopia. Nezodpovedanou pritom zostáva otázka, odkiaľ sa tieto odlišné názory toho-ktorého autora vzali. Považujem za nepredstaviteľné, že by mohli nebyť determinované jeho konkrétnymi pomermi a životnými skúsenosťami, hoci aj negatívne.

Kaldellis.⁷⁰³ Tento bádateľ však má pravdu v tom, že istých znalostí o Prokopiovi máme veľmi málo. Podľa *communis opinio* mal Prokopios pôvod v provinciálnych elitách, medzi rodinami, vlastníacimi pozemkový majetok v Palestíne, čo má vysvetľovať jeho hodnotový konzervativizmus a údajné sympatie k majiteľom latifundií.⁷⁰⁴ Kaldellis takýto Prokopiov pôvod a príslušnosť k senátorskej aristokracii Konstantinopole odmieta ako nedokázaný; jeho konzervativizmus je údajne u starovekých autorov či filozofov bežný, hoci v druhom prípade nie s ohľadom na ekonomické privilégia.⁷⁰⁵

Prokopiov pôvod z prominentných a majetných palestínskych kruhov naozaj nemožno považovať za doložený alebo aspoň na základe niektorých konkrétnych údajov (okrem tónu jeho *Anekdota*) pravdepodobný. V prospech hypotézy, že bol príslušníkom senátorskej aristokracie, však možno uviesť niektoré pramenné zmienky, ktoré sú síce sčasti problematické a sčasti nie nevyhnutne s historikom Prokopiom spájateľné, ktoré ale nemožno ani definitívne odmietnuť ako nerelevantné.⁷⁰⁶ V praxi to znamená, že s Prokopiom ako konstantinopolským aristokratom aspoň v

703 KALDELLIS 2004: 51: „...to the Buildings. ... considerations of biography ... apply“ v tom zmysle, že Prokopios „was compelled to prove his loyalty by publicly endorsing the regime’s ideology“, čo je ale *nota bene* nedokázaná domnienka.

704 VEH 1951: 4 a 7; RUBIN 1957: 295-306, predovšetkým 301-304; HUNGER 1978: 291, 294 a 295; CAMERON 1985: 4-7; GREATREX 2000: 227; BÖRM 2007: 45n.; TREADGOLD 2007: 177. Vid’ tiež TINNEFELD 1971: 18-24 (ktorý je ohľadom Prokopiovho pôvodu opatrnejší).

705 KALDELLIS 2004: 46 a 47.

706 *Suda* II 2479 (s. IV, 210) ho tituluje „Ἰλλούστριος“, čo samozrejme v Iustinianovej dobe už nemuselo znamenať príslušnosť k najvyššej aristokracii a efektívne členstvo v senáte (cf. k problematike všeobecne výklad u STEINA 1949: 429-432; aplikácia na Prokopia *ibidem*: 711n.; *PLRE* III: 1062; GREATREX 2000: 226, pozn. 46). Iohannes Niciensis 92, 20 (s. 147) konkrétne zachytáva prinajmenšom to, že mal titul *patricius*; chválu jeho učenosti, inteligencie a označenie „*praefect*“ (v použitom preklade) môžeme nechať bokom ako všeobecné, resp. s ohľadom na jazykové posuny nespoľahlivé, avšak patriciát by Prokopia medzi senátorov určite radil. Napokon je pre r. 562-563 doložený *praefectus urbis Constantinopolitanae* Prokopios (Iohannes Malalas 18, 141 [s. 427]; Theophanes ad a. 6055 [s. I, 238 a 239]), ktorý nemusí, ale môže byť totožný s historikom. Ignorovať správu Ióanna z Nikiu ako nepodloženú dedukciu by nebolo podľa môjho názoru možné prinajmenšom s ohľadom na jeden veľmi konkrétny údaj o Prokopiovi ako *patriciovi* (o patriciáte Ióannés z Nikiu koncom siedmeho storočia v Arabmi ovládanom Egypte sotva mohol mať dobré vedomosti) a vyvracať ju pomocou hypotézy, že ide o mylnú konfúziu autora *Vojen* s týmto *praefectom* (tak *PLRE* III: 1062 a CAMERON 1985: 11), je problematické. Takéhoto omylu by sa musel zrejme dopustiť niekto, kto bol *praefectovým* súčasníkom a žil v Konstantinopoli (inak by tohto aristokrata nepoznal, ak len nepomýšľame na to, že sa s ním zoznámil v nejakom zozname mestských *praefectorov*, odkiaľ by ale stále ešte snáď nevedel, že mal hodnosť *patricia*), kto ale zároveň o ňom mal natoľko vágne vedomosti, že ho mohol považovať za identického s autorom, ktorý mu taktiež bol známy iba z počutia či vďaka čítaniu. Keby sme si aj dokázali niekoho takého predstaviť, stále by bolo otázne, ako na ideu totožnosti oboch mu vágne známych osobností prišiel, hoci mu nepochybne bolo povedomé, „*que le nom fût assez fréquent*“ (ako upozorňuje napr. STEIN 1949: 712). To, čo uvádza proti identifikácii CAMERON (1985: 11) a *PLRE* (III: 1066), že totiž iní ranobyzantskí historici (predovšetkým Agathias, praef. 22; Menander Protect. fr. 14, 2; Euagrius, *HE* 4, 12; Theophylactus Simocatta, *Hist.* 2, 3, 13; cf. tiež praktický prehľad zmienok v použitej edícii Procopius, *Bell. Pers.*, resp. *Bell. Vand.*, s. LXInn.) o Prokopiovej *praefecture* nič nevedia a pramene dosvedčujúce *praefecta* Prokopia mlčia o jeho totožnosti s historikom, nie je podľa môjho názoru vôbec závažné. Je totiž dobre predstaviteľné, že ide len o doklad toho, že títo autori, na rozdiel od neklasicizujúceho a v tomto bode výrečnejšieho Ióanna z Nikiu, nepovažovali za náležité pri *nota bene* stručných zmienkach o svojom predchodcovi zmieňovať jeho magistratúry alebo hodnosti; je navyše pomerne otázne, či tie vôbec mohli byť známe Euagriovi a Theofylaktovi, píšucím s už podstatnejším časovým odstupom od Prokopia. Rovnako sa nedá predpokladať, že v kronikárskych záznamoch, z ktorých čerpáme vedomosti o *praefectovi* Prokopiovi, bolo obzvlášť príhodné zmieňovať jeho literárnu činnosť. – BÖRMÖVU (2007: 51) úvahu, podľa ktorej to, že Prokopios v *nota bene* nedokončených *Stavbách* nehovorí o mieri s Peržanmi z r. 562, činí pravdepodobnou jeho

určítom jeho životnom období je prinajmenšom nutné počítať ako s náležitou možnosťou.

Aj bez ohľadu na to považujem za oprávnenú tézu, že neskoroantickí dejepisci „*mit der herrschenden Klasse eng verbunden waren*“,⁷⁰⁷ a nevidím v Prokopiovom prípade nič, čo by svedčilo o opaku. Právnické a nepochybne i rétorické vzdelanie⁷⁰⁸ sotva mohol získať bez dostatočného majetku,⁷⁰⁹ ktorý by ho pravdepodobne radil prinajmenšom k subelite, resp. stredným vrstvám. Fakt, že získal miesto v Belisariovom štábe,⁷¹⁰ a z tohto faktu vyplývajúce pravdepodobné kontakty v hlavnom meste⁷¹¹ ho môžu priradovať už k samotnej elite.⁷¹² Na druhej strane to naozaj neznamená, že ho toto skôr neformálne spoločenské postavenie muselo viesť k obhajobe pozícii majetkových elít provincií alebo senátorskej aristokracie Konstantinopole.

Aj pri tejto pomocou kontaktov dosiahnutej príslušnosti k širšej elite ríše však Prokopios zrejme bral ohľad na elitu užšiu. Model, ktorý pre chápanie neskoroantického dejepiectva načrtnol G. Greatrex, je presvedčivý a, ako sa mi zdá, nemá zmysluplnú konkurenciu: dejepisné dielo bolo podľa jeho interpretácie inštrumentom, pomocou ktorého „*an ambitious lawyer*“, ktorého neuspokojovala bežná právnická kariéra, „*wanted to distinguish himself from his contemporaries*“ a „*to attract the attention of the emperor or other important officials at court*“.⁷¹³ Bolo by azda možné upraviť túto tézu do všeobecnejšej podoby: Prokopios a iní dejepisci sa usilovali svojimi dielami dosiahnuť sociálny vzostup alebo spoločenské uznanie. V každom prípade to však od nich vyžadovalo konformitu s postojmi a očakávaniami predpokladaných a vyhliadnutých čitateľov.⁷¹⁴

Podľa dnes tradičného predpokladu napísal Prokopios tri diela: *Vojny*, *Anekdota* a *Stavby*.⁷¹⁵ Zatiaľ čo *Stavby* sú podľa Kaldellis v pravom slova zmysle panegyrikom na cisára, ku ktorého

smrť pred týmto dátumom, takže nemôže byť stotožnený s *prefectom* r. 562/3, považujem za nelogickú.

707 Tak HANSEN 1984: 609.

708 K otázke Prokopia-právnicka VEH (1951: 5), RUBIN (1957: 304-305) či GREATREX (2001: 150); s novšou teóriou, podľa ktorej bol Prokopios architektom, polemizuje SIGNES CODOÑER (2003a: 55n., incl. pozn. 35 a 36), priaznivejšie ju komentuje BÖRM (2007: 45, pozn. 3). Domnievam sa, že FATOUROS (1980: 518) môže mať pravdu, keď chápe označenie Prokopia a iných neskoroantických dejepiscov ῥήτωρ ako „historik“ a nie „právnik“ (tak napr. GREATREX 2001: 150) a popiera spoľahlivosť výpovede „Προκοπίου τοῦ ἱστορικοῦ καὶ δικηγόρου“ (Menander Protect. fr. 14, 2), avšak funkcie, ktoré Prokopios zastával (ξύμβουλος; Procopius, *Bell. Pers* 1, 1, 3 a 1, 12, 24; πάρεδρος; Procopius, *Bell. Vand.* 1, 14, 3), sú podľa môjho názoru stále závažným nepriamym svedectvom o jeho právnom vzdelaní.

709 Osoby šiesteho storočia či neskoroantického obdobia všeobecne, ktoré by nadobudli vzdelanie aj napriek chudobným osobným pomerom, mi nie sú známe. VEH (1951: 4) upozorňuje na to, že sa Prokopios, na rozdiel od Agathia a Menandra Protektora, nikde nesťahuje na materiálny nedostatok.

710 Procopius, *Bell. Pers.* 1, 12, 24.

711 FATOUROS (1980: 519) sa pomerne presvedčivo domnieva, že napr. s Iustinianom sa Prokopios stretol už r. 532 počas povstania *Nika*.

712 Tak tiež TINNEFELD 1971: 21.

713 GREATREX 2001: 155-159 (citát na s. 157). – Konkrétne o Prokopiovi usudzuje tiež TREADGOLD (2007: 184): „*writing a successful history might gain him further fame and higher office.*“ – K postprokopiovským dejepiscom ako právnikom cf. ešte WHITBY (1992: 28n.).

714 Za pozornosť stojí skutočnosť, že Prokopios sa ani v *Anekdota* explicitne neidentifikuje ako kresťan. *Tertium non datur*: buď subjektívne kresťanom bol alebo, ak sa ním v zmysle Kaldellisovej tézy byť necítil, nepovažoval za vhodné provokovať kresťanských čitateľov diela, tj. snažil sa o konformitu s určitým segmentom publika.

715 Nechajme bokom otázku, do akej miery je nutné považovať *Vojny* za jednotné dielo.

napísaniu Prokopia viedol buď priamy nátlak dvora alebo ťažká osobná situácia, v ktorej bol nútený usilovať o Iustinianovu priazeň,⁷¹⁶ *Anekdoty* boli údajne určené malému okruhu čitateľov, nejakým spôsobom s autorom spriaznených,⁷¹⁷ a artikulovali jadro toho, čo chcel Prokopios vyjadriť: kritiku Iustinianovho režimu. Tento náhľad však robí z *Vojen* zvláštny a ťažko uveriteľný produkt spisovateľskej činnosti, ku ktorému sa sotva dá prinajmenšom v antike nájsť vhodný pendant. Podľa Kaldellis má totiž aj toto dielo režim kritizovať, nakoľko to je možné, avšak jeho pravá podstata a posolstvo sú napriek tomu známe iba tým, ktorí sú zasvätení do Prokopiovho myšlienkového sveta a poznajú aj *Anekdoty*.⁷¹⁸ Je podľa môjho názoru ale absurdná predstava, že Prokopios pracoval na rozsiahlom a celkom verejnom diele pravdepodobne celé roky len preto, aby pripravil úzky okruh dôverníkov na privátne kolujúce *Anekdoty*.⁷¹⁹ Ak necháme bokom otázku, či okruh beztak zasvätených Prokopiových druhov vôbec ešte *Anekdoty* čítať potreboval, je sotva zrejmé, prečo by historik nevenoval svoju energiu spracovaniu rozsiahleho explicitne protirežimového tajného diela namiesto v podstate pre jeho zámery neúčinných *Vojen*, ak len nebudeme predpokladať, že tie predstavovali akúsi intelektuálnu hru, pri ktorej si zdanlivo konformné dejepisné dielo v skutočnosti z režimu uťahovalo. Je síce možné, že *Vojny* sú voči Iustinianovej vláde kritické, ale ich účel musel byť tiež, ba predovšetkým, iný než disidentský: pomôcť autorovi k sociálnemu vzostupu, či už v podobe konkrétnej hodnosti, magistratúry alebo len autorskej prestíže, smerujúcej k zisku sociálneho kapitálu.

Je napokon ale pravdepodobné, že nič také ako samostatné dielo *Anekdoty* neexistuje.⁷²⁰ Potom, čo bol spochybnený dlho prijímaný predpoklad, že tento spis reprezentuje údajný etablovaný žáner *Kaiserkritik*,⁷²¹ predostrel J. Signes Codoñer presvedčivú teóriu, podľa ktorej mali

716 KALDELLIS 2004: 51.

717 KALDELLIS 2010: XXVIIIn.: „his inner circle of friends who had read the secret work“. Hypotézu o zasvätenom okruhu čitateľov *Anekdoty* v zásade Kaldellis zdieľa so zástancami tradičného chápania diela, cf. napr. RUBIN 1957: 352n. či HUNGER 1974: 294. Existencia takéhoto okruhu čitateľov diela je však nedokázaná. Výpoveď „ἐμοί τε καὶ τοῖς πολλοῖς ἡμῶν“ (Procopius, *Hist. arc.* 12, 14), na ktorú sa odvoláva ešte SIGNES CODOÑER (2003a: 79, pozn. 95), odkazuje podľa môjho presvedčenia jednoducho na Prokopiových súčasníkov všeobecne (v kontraste s vládarským párom ako démonmi); v každom prípade nemôže byť považovaná za solídny dôkaz konkrétneho okruhu čitateľov (alebo za poukaz na konkrétnu sociálnu skupinu, senátorov; tak RUBIN 1957: 351 a 545 či BÖRM 2007: 46).

718 KALDELLIS XXVII: „the full purpose of the Wars will not be clear to one who does not also then read *The Secret History*“.

719 Alebo že sa k tomuto rozdeleniu látky rozhodol v istom okamihu, keď mu došla trpezlivosť (KALDELLIS 2010: XXV).

720 V tomto smere je Kaldellis pomerne nejasný. Vid' KALDELLIS 2004: 48n. a 50 („an esoteric commentary on the Wars, not an independent work“); zdá sa však, že *Anekdoty* za zvláštne dielo napokon považuje (KALDELLIS 2010: XXV: „two separate works“). – FATOUROS (1980: 523) obhajuje autorské chápanie *Anekdoty* ako samostatného diela poukazom na Procopius, *Hist. arc.* 1, 4 (v jeho preklade „die Abfassung eines anderen, schwierigen und schier unmöglichen Werkes“), avšak „ἐς ἁγώνισιν ἐτέραν ἰόντι“ je nemožné považovať za Prokopiovu výpoveď v tomto zmysle; ide o „iný boj“, tj. metaforu pre ťažkú, nebezpečnú činnosť, nie o iný literárny celok (dielo).

721 GREATREX 2001: 216-223. Autor poukazuje na to, že témy *Anekdoty* sa nelišia od prvkov kritiky cisárov a ich magistrátov, ktoré sporadicky nachádzame v iných antických historiografických dielach. Osobne by som kládol väčší dôraz na skutočnosť, že zástanci žánru *Kaiserkritik* by okrem *Anekdoty* sotva dokázali menovať iný

byť *Anekdota* pôvodne iba poslednou (ôsmou) z kníh Prokopiovho historického spisu (dnes a v podstate už i Prokopiom⁷²² označovaného ako *Vojny*).⁷²³ S ohľadom na to, že prvých sedem kníh *Vojen* bolo vydaných (zrejme nedlho) po zime 550/551 a *Anekdota* obsahujú implicitnú datáciu do r. 550/551,⁷²⁴ je relatívne pravdepodobná aj domnienka, že pre Prokopia bola podstatná smrť Iustinianovho bratranca Germana v druhej polovici r. 550: prestal spoliehať na rýchlu zmenu režimu spočívajúcu v nástupe Germana na trón po Iustinianovej smrti, dokončil a vydal iba prvých sedem kníh, ponechávajúc voči Iustinianovi otvorene a masívne kritickú ôsmu knihu (= *Anekdota*) bokom;⁷²⁵ neskôr vydané pokračovanie v podobe dnešnej ôsmej knihy malo podstatne odlišný obsah

neskoroantický či byzantský spis, ktorý by doň spadal, avšak Greatrexovi nesporne patrí zásluha za poukázanie na prinajmenšom spornosť daného konceptu.

722 V *Stavbách*; viď napr. Procopius, *De aedif.* 1, 1, 6.

723 SIGNES CODOÑER 2003a: 49-50. – Tento bod Signes Codoñerovej teórie je v náznačku prítomný prinajmenšom už u MOMIGLIANA (1969: 65): „...*pare che originariamente dovesse rappresentarne il libro VIII*“ (bez ďalšieho komentára či odkazov). – GREATREXOV (2000: 218-219) predpoklad, že text, resp. látka *Anekdota* mala byť včlenená do textu *Vojen*, SIGNES CODOÑER (2003a: 49n., pozn. 14) odmieta s poukazom na premyslenú štruktúrovanosť *Anekdota*. K tomu je možné dodať, že hypotetické pestré, o ostrú kritiku cisára, Theodóry, Belisaria a Antoniny obohatené *Vojny* sotva možno považovať, ako to čini Greatrex, za neproblematickú a jasnú paralelu k sčasti značne anekdotickému Hérodotovmu dielu. Za dostatočný dôkaz Prokopiovho zámeru „rozpustiť“ kritiku z *Anekdota* vo *Vojnách* nepovažujem ani jeden prípad veľmi otvorenej kritickosti v jeho uvarenom diele, ktorý Greatrex uvádza; Procopius, *Bell. Pers.* 1, 24, 11-16 (a 1, 25, 1nn.) totiž predstavuje súčasť (a takpovediac epilóg) výkladu o povstaní Nika, takže prípadné *explicandum* nie je prítomnosť invektívy voči Ióannovi z Kappadokie a Tribónianovi vo *Vojnách*, ale celého exkurzu o povstaní (ospravedlňovať ho môže vojenské potlačenie nepokojov); kritika oboch magistrátov potom ale nie je argumentom v prospech Prokopiovho pôvodného zámeru uskutočniť fúziu materiálu *Vojen* a *Anekdota*.

724 V prípade datácie prvých siedmich kníh *Vojen* ide o hypotézu založenú na *terminus post quem* danom poslednými zmieňovanými udalosťami; viď k tomu SIGNES CODOÑER (2003a: 48). Je ale zrejme, že časti ich textu museli byť napísané už r. 545 (FATOUROS 1980: 519-520). – Určenie tridsiateho druhého roku Iustinianovej správy štátu (ktorý zmieňuje Procopius, *Hist. arc.* 24, 29 a podľa toho potom implicitne tiež 18, 33; 23, 1; 24, 33) ako r. 549/550 po Kr. je príležitostne napádané, avšak osobne ho za súčasného stavu diskusie považujem za správne a sotva spochybniteľné. Po predchodcoch sa najnovšie síce CROKE (2005: 410-416) znovu vyslovil pre r. 558/559 po Kr., vychádzajúc z predpokladu podľa môjho názoru veľmi závažného („...*readers knew instantly the duration of Justinian's reign. ... To start from somewhere other than 1 April 527 would be perverse. No other contemporary writer does so, nor does Procopius himself in the eight books of his Wars.*“, *ibidem*: 416), avšak KALDELLIS (2009: 589-591) tento argument urobil nulitným, keď poukázal na skutočnosť, že Prokopios terminologicky zreteľne rozlišuje medzi Iustinianovou cisárskou vládou a údajnou neformálnou správou, resp. riadením štátu (ktoré datuje už od nástupu Iustina I. na trón). – CROKE (2005: 422n.), hoci aj nie ako prvý (cf. VEH 1952: 32), oprávnenne upozorňuje, že Procopius, *Hist. arc.* 24, 29 (kde je použitý aorist) naznačuje, že onen tridsiaty druhý rok už skončil; *Anekdota* je teda nutné datovať do nasledujúceho r. 550/551 (zatiaľ čo Signes Codoñer mylne chápe tridsiaty druhý rok ako čas napísania diela). Približná súčasnosť prvých siedmich kníh *Vojen* a *Anekdota* však podľa môjho názoru Signes Codoñerovu teóriu nevyvracia. – FATOUROS (1980: 521-523) predpokladá, že Prokopios *Anekdota* napokon dokončil i vydal (pochopiteľne po Iustinianovej smrti), avšak jeho argumenty sú nedostatočné. Historik z Kaisareie na miestach, ktoré Fatouros uvádza (Procopius, *Hist. arc.* 6, 25 a 18, 13n.), môže datovať dobytie Itálie rokom 540 a o vyhladení Ostrogótov ako o zavŕšenom procese (čo by bolo namieste iba po r. 552) nehovorí. Existencia úvodu k *Anekdota* neimplikuje ich uverejnenie nevyhnutne; navyše samotný FATOUROS (1980: 523), podobne ako SYKOUTRES (1927: 22-24) a SIGNES CODOÑER (2003a: 50-53), predpokladá, že Procopius, *Hist. arc.* 1, 1 je interpoláciou, založenou na Procopius, *Bell. Goth.* 4, 1, 1-2, a tento fakt podľa môjho názoru svedčí pravdepodobne nie o tom, že z hotového textu *Anekdota* vypadol porušením rukopisu začiatok, ale eventuálne nanajvýš o tom, že úvod Prokopios celkom nedokončil. Odmietnuť výpovednú hodnotu Procopius, *Hist. arc.* 30, 34, kde sa o Iustinianovej smrti hovorí v budúcom čase (pomocou prospektívneho konjunktívu) s odôvodnením, že Prokopios nenechal už raz napísané, je sotva uspokojujúcim argumentom, zvlášť ak máme na zreteli, že ide o úplny koniec textu diela.

725 SIGNES CODOÑER 2003a: 59-60 a 79-80.

a voči cisárovi bolo zdržanlivejšie.

Signes Codoñer taktiež predpokladá, že Prokopios mal ku Germanovi blízko a dejepisné dielo, zavŕšené kritikou Iustinianovej politiky v ôsmej knihe (= *Anekdota*), malo uviesť nový kurz Germanovej vlády, resp. novú dynastiu, táto domnienka je ale problematická.⁷²⁶ Za pravdepodobné je možné považovať iba to, že Prokopios predpokladal, že po Germanovom nástupe na trón bude môcť ventilovať svoju kritiku či prípadne sa snažiť ovplyvniť politiku nového cisára,⁷²⁷ nie je však ani pri recipovaní tohto vysvetlenia genézy *Anekdota* isté, že spísaná kritika bola motivovaná oportunisticky, a Kaldellisova predstava zásadnej ideologicky formovanej polemiky proti autokracii je tak stále možná.

Na začiatku *Anekdota* sa ich autor priznáva k autocenzúre v predchádzajúcich knihách,⁷²⁸ avšak moderní bádatelia vo *Vojnách* našli miesta voči cisárovi nielen nepriamo či skryto, ale dokonca aj otvorene kritické.⁷²⁹ Je dokonca nanajvýš otázne, či je možné považovať túto domnelú skrytú kritiku za naozaj spoľahlivo utajenú. Polemika vložená v literárnom diele do úst nepriateľom ríše by bola nepochybne bývala pre autora spisu nebezpečná, keby voči príslušným ideám cisár bol príliš citlivý.⁷³⁰ Kaldellis vo svojich analýzach zdôrazňuje Prokopiovo využívanie intertextuality (tj. narážok na pasáže klasickej literatúry) ako prostriedku cisárovej kritiky a dokonca eventuálne subverzie textu pôsobiaceho navonok ako Iustinianova chvála.⁷³¹ Táto teória je síce prípustná, ale

726 Výklad u SIGNES CODOÑERA 2003a: 62 („*möglicherweise persönlich gewisse Interessen bzw. Kontakte mit dem Kreis um Germanus*“) a 79. Autor sice (*ibidem*: 60-62) dokladá Prokopiove sympatie ku Germanovi, ale na ich základe nemožno ešte robiť závery o ich osobných kontaktoch a prepojení záujmov. Je ťažko uveriteľné, že by si Germanos od Prokopia objednal alebo mu aspoň toleroval natoľko intenzívny *ad personam* kritický atak na svojho predchodcu, aj keby naozaj plánoval po nástupe na trón podstatne zmeniť smer cisárskej politiky; Iustinianos bol predsa len jeho bratrancom, takže napriek SIGNES CODOÑEROVEJ (2003a: 79) slovnej ekvilibristike („*Dynastie, die sich ideologisch von der Familie Justinians unterscheiden würde*“) možno dnes Germana líčiť ako zakladateľa celkom novej dynastie práve tak málo, ako to pravdepodobne bolo možné v Konstantinopoli šiesteho storočia. Z tohto dôvodu je tiež neprípustné Signes Codoñerovo odvolávanie sa na kritiku amorijskej dynastie historiografiou doby Basileia I. a jeho potomkov ako na paralelný jav stavania nových vládcov do priaznivého svetla pomocou kontrastu s ich predchodcami v byzantskom dejepise. Nanajvýš je prípustné, že Prokopios ako súkromník predpokladal, že za nového panovníka Germana bude možné kritiku takéhoto rozsahu uverejniť a prípadne z nej profitovať, potenciálne je však práve príbuzenstvo Iustiniana a Germana podľa môjho názoru najvážnejším argumentom proti Signes Codoñerovej teórii o Prokopiovi, ktorý napísal *Anekdota*, vkladajúc nádej do Germanovho nástupu na trón.

727 V prospech druhej možnosti eventuálne svedčí Procopius, *Hist. arc.* 1, 6-8.

728 Procopius, *Hist. arc.* 1, 2-3.

729 Stručne, ale systematizujúco, triediac kritiku podľa použitého postupu na explicitnú, *ex silentio*, *a contrario*, *per personam interpositam* (tj. pomocou do diela vložených rečí a listov) a pomocou líčenia snov či znamení, rozoberá problematiku SIGNES CODOÑER (2003b). Vid' tiež CAMERON (1985: 140-145) a EVANS (1976: 358). TINNEFELD (1971) sa kritike vo *Vojnách* nevenuje. Pravdepodobne najrozsiahlejší materiál však zhromaždil po predchodcoch už BRÜCKNER (1896: 49-52).

730 BRÜCKNER (1896: 49n.) navyše upozorňuje, podľa môjho názoru nanajvýš oprávnene: „*da die betreffenden Reden, wie jedermann wissen musste, fingiert waren, so nimmt ihnen diese Kautel an Schärfe nichts*“.

731 Vid' predovšetkým KALDELLIS 2004: 34-38. – Predtým už ROUSSEAU (1998) postuloval intertextualitu v službách kritiky cisára v prípade *Stavieb*, jeho v zásade dva príklady nie sú však podľa môjho názoru príliš presvedčivé a kvalitatívne či kvantitatívne impresívne. KALDELLIS (2004: 53-55) prináša ďalšie, o čosi pôsobivejšie, inštancie (predovšetkým homérske alúzie; naproti tomu považujem za nie nevyhnutne oprávnenú domnienku, že Prokopiovo akcentovanie Kýra ako Peržana, rozumej barbara, a Themistoklea ako syna Neokleovho, tj. *homo novus*, má skrytý význam; pri formálnej nutnosti obe postavy stručne v texte *prooimia*

metodicky problematická s ohľadom na nemožnosť dokázať väčšiu oprávnenosť kritického čítania intertextuálnych elementov textu než čítania voči cisárovi priaznivého alebo aspoň neutrálneho, resp. dokázať kritickú Prokopiovu autorskú intenciu v daných pasážach.⁷³² Predovšetkým však nepovažujem za pravdepodobné, že by cisárovi loajálni spolupracovníci nedokázali odhaliť kritický podtón aspoň niektorých intertextuálnych narážok; je totiž sotva možné predpokladať, že by v cisárovom okolí boli iba osoby klasicky nevzdelané a málo bystré. Okrem toho sa Prokopios ťažko mohol domnievať, že sa medzi čitateľmi, hoci by aj nepatrili k osobám cisárovi obzvlášť blízkym, nenájde nikto, kto by kritické narážky v texte verejného diela spozoroval a nebol náchylný o svojom poznatku informovať cisára v snahe získať si jeho priazeň a z nej plynúce výhody.⁷³³ Zdá sa teda, že Prokopios počítal, a to zrejme právom, s tým, že Iustinianos kritiku, ktorá bola vo *Vojnách* vyjadrená či vystopovateľná, bude akceptovať.⁷³⁴

Po tomto vyjadrení sa k početným problémom, ktoré obklopujú Prokopiovo dielo, môžeme prikrčiť k otázke, aký je Prokopiov postoj k latinskému západu a k Iustinianovej západnej politike.

V doterajšom bádani sa k tejto problematike objavili v zásade dve teórie: podľa prvej z nich Prokopios *reconquistu* západu, resp. územnú *restauratio imperii* odmietal alebo voči nej zostával chladný,⁷³⁵ podľa teórie druhej, dodnes prevládajúcej, síce zavrhol metódy a dôsledky Iustinianovej západnej politiky, nie však jej ciele.⁷³⁶

Stavieb uviesť, ktorú snád' nie je možné dosť dobre poprieť, sa síce ponúkali alternatívy, menovanie Kýrovho otca a označenie Themistoklea ako Athénčana, to však neznamená, že Prokopiom použité charakteristiky musíme interpretovať v Kaldellisových intenciách). Je preto nutné pripustiť, že Prokopios v *Stavbách* subverziu možno naozaj použil. Je však nápadné, že podľa KALDELLISA (2004: 51n.) boli *Stavby* spísané snád' preto, aby znovu získali ich autorovi milosť v cisárových očiach. Predstava, že v tejto situácii by Prokopios riskoval naopak nárast nevôle, je ťažko uveriteľná. Keby sme teda v údajnom Prokopiovom panegyriku videli intertextuálne dvojzmysly, tie by podľa môjho názoru boli určitým potvrdením toho, že dielo si neobjednal Iustinianos, ako naznačuje aj nedokončenosť spisu (cf. s. 86 a 87, pozn. 293).

732 Cf. KALDELLIS (2004: 238, pozn. 69): „*But double edges are not obvious – that's the point.*“ Ide o argument, popierajúci Greatrexovu námietku proti jednej údajnej inštancii intertextuálnej kritiky, ktorý ale zároveň zrejme nechceme priznávať kruh, v ktorom sa argumentácia o jednotlivých prípadoch môže pohybovať. – Problematickosť jednotlivých inštancií priznáva aj ROUSSEAU (1998: 129), odvoláva sa však, relatívne oprávnene, na „*accumulative effect*“.

733 Prikladom dostatočne vzdelaného Iustinianovho spolupracovníka môže byť Tribónianos, hoci v jeho prípade samozrejme existuje priestor pre pochybnosti o lojalite voči cisárovi a o jeho sčítanosti práve v klasickej grécky písanej literatúre. Poukazovať je možné tiež na Petra Patrikia: k jeho vzdelanosti vid' Cassiodorus, *Var.* 10, 19, 4; Iohannes Lydus, *De mag.* 2, 26; Menander Protect. fr. 9, 1 (s. 100); o tom, že by zo zisťných príčin (pri svojej údajnej ziskuchtivosti) mohol byť náchylný denunciovať inotaje v Prokopiovom diele, musel mať práve historik z Kaisareie zrejme vcelku jasno (cf. Procopius, *Hist. arc.* 24, 23). – Vo všeobecnosti zrejme nie je možné podceňovať vzdelanie senátorov, z ktorých niektorí pravdepodobne boli Iustinianovými prívržencami. Hoci dejepisné diela v neskorej antike senátori príliš nepísali (GREATREX 2001: 160n.), aspoň pasívne ich snád' predsa len recipovali. – BECK (1986: 154) naznačuje, že „*Hof*“ a teda – môžeme dodať – azda cisárovo okolie všeobecne nemali pre dejisectvo nijaké porozumenie, pre túto domnienku však nevidím dobrý dôvod.

734 V tomto ohľade sa zhodujem s TREADGOLDOM (2007: 191, pozn. 88).

735 S touto teóriou vystúpila CESA (1981: predovšetkým 405 a 408); recipuje ju, nakoľko mi je známe, iba KALDELLIS (2004: 20-24 incl. pozn. 23 na s. 236 [„*Cesa concludes rightly that Procopius was opposed to the wars as such, not only to the means by which they were carried out.*“]; 35).

736 Túto teóriu zastávajú dvaja autori tradičných syntéz: RUBIN 1957: 349-350 (predovšetkým „*Seine Kritik gilt den Methoden aber nicht der Sache*“; je možné, že Rubin tu hodnotí Prokopiov prístup ke Iustinianovej politike všeobecne, ale „*zahraničná*“ do toho nepochybne spadá) a 1960: 218-219; CAMERON 1985: 6 („*...he totally*

Najdôležitejším argumentom v prospech prvého, minoritného, názoru je evidentne to, že Prokopios vo *Vojnách* do značnej miery ignoruje podstatné aspekty Iustinianovej ideológie *restauratio imperii*, a táto skutočnosť je dokazovaná predovšetkým pomocou poukazu na úvod k celému dielu, resp. k jeho prvej knihe.⁷³⁷ Kaldellis navyše poukazuje na to, že táto pasáž vo svojej časti, porovnávajúcej staré a súčasné vojenstvo, je natoľko argumentačne slabá, že musí v skutočnosti byť ironizáciou Iustinianovej samochvály a ideológie.⁷³⁸

Kaldellisova téza je nápaditá, podľa môjho názoru však chce z Prokopiovho textu vyčítať viac, než do neho autor hodlal vložiť.⁷³⁹ Ale aj keby Prokopios predsa len svoju komparáciu dávnych a súčasných lukostrelcov koncipoval ironicky či subverzívne, nebolo by možné z daného faktu vyvodzovať viac, než že sa na súčasných lukostrelcov pozeral kriticky alebo že sa na príklade vojenstva prihlásil ku konzervativizmu;⁷⁴⁰ k odsúdeniu či odmietnutiu Iustinianových vojen alebo

supported Byzantine imperialism as a revived ideal. It was not the ideal of reconquest or its military basis to which he objected but its realisation by Justinian.“), 10 (*...criticism in the Secret History, as in the Wars, was a critique of means and of personalities coexisting with an acceptance of the basic assumptions of the Justinianic régime.*“), 62 (*...the policy of reconquest which Procopius favoured. The critique of the Secret History is a critique of the ‘how’. It focusses on personalities and complains about the results without questioning the fundamentals.*“), 140 (*...Procopius’ criticism and disappointment was directed at personalities and individual actions and policies, not at the imperial system as such or the aim of reconquest.*“), 143, incl. pozn. 65 na s. 144 (*...critique of the effects rather than of the policy itself...*“), 242 (*There is nothing in the critique of the Secret History to suggest that Justinian’s policies against barbarians were wrong in themselves; Procopius simply uses their results to attack Justinian.*“), 266 (*His attitudes to the reconquest policy in general ... are favourable, in a simplified way.*“). Patrí sem aj záver BRODKOVEJ (1999: 254) špeciálnej štúdie (*...Prokop die Ziele der Westpolitik Justinians zwar annahm, aber die Methoden dieser Politik und die Weise ihrer Verwirklichung, abgesehen von der Periode Belisars Siege, verurteilte.*“) a tenor SIGNES CODOÑEROVHO (2003b: 216-218) výkladu o dvoch druhoch Prokopiovej kritiky Iustiniana, *ex silentio* a explicitnej.

737 CESA 1981: 395 a 398 (všeobecne), 397-398 (o úvode k *Vojnám*). Cf. tiež SIGNES CODOÑER 2003b: 216-217.

738 KALDELLIS 2004: 20-24.

739 Je pravdou, že by ironické vyznenie úvodnej komparácie bolo obhájiteľné, keby Prokopios naozaj na iných miestach dával najavo principiálny a neprekonateľný odpor k modernému lukostrelectvu ako známke barbarizácie ríše; to však KALDELLIS (2004: 22n.) postuluje iba s odkazom na svoju budúcu štúdiu, ktorá, nakoľko mi je známe, zatiaľ nevyšla, takže tento argument nechávam bokom. – Problémy s Kaldellisovo teóriou začínajú už pri téze, že Prokopios zámerne znižuje význam lukostrelcov v *Íliade*, pochopiteľne v snahe urobiť svoj výklad v prospech lukostrelcov moderných nedostatočným; Prokopios údajne „*unfairly ascribes Paris’ cowardly attributes to all [Homeric – J. B.] archers*“ (KALDELLIS 2004: 23). Takúto všeobecnú platnosť však Procopius, *Bell. Pers.* 1, 1, 9 („*οἷσπερ καὶ ὑβρίζεσθαι ἀπὸ τῆς τέχνης ὀνομαζομένου ξυνέβαιεν*“) jednak mať nemusí, jednak účelové, dezinterpretáčnne využitie tej či onej homérskej pasáže Prokopiom nemusí v žiadnom prípade byť jeho snahou diskreditovať vlastný text; rovnako, ak nie lepšie, mysliteľné je, že šlo o stratégiu vážne mieneného pokusu nechať vyniknúť prednosť moderných lukostrelcov očiernením ich dávnych (nominálnych) náprotivkov. – Jadrom Kaldellisovho argumentu je zrejme nasledujúca úvaha: „*...Procopius must either defend archery itself or argue that modern soldiers, whether archers or not, are equal to the hand-to-hand fighters of antiquity ... equal or comparable ... to Achilles and the other heroes*“ (KALDELLIS 2004: 22). Nemožno však vylúčiť, že Prokopios naozaj nepociťoval potrebu dokazovať, že moderný vojak je lepší než Achilles. Koho by ostatne na tejto personálnej rovine mal zvoliť ako *comparandum*? Azda Belisaria (ktorý samozrejme osobne množstvo nepriateľských vojakov v bitkách pravdepodobne nezabil)? To, že Prokopios nechce argumentovať na rovine personálneho hrdinstva, ale na rovine technickej, naznačuje sám explicitne: „*οὐδὲν δὲ ταῖς ἐπιτεχνήσεσι διδόασι πλέον*“ (Procopius, *Bell. Pers.* 1, 1, 16). *Pace* Kaldellis sa však Prokopios snaží „*defend archery itself*“. Celý jeho výklad totiž poukazuje na to, že napriek tomu, že v homérskech eposoch sa lukostrelci (v pravom slova zmysle) netešia zvláštnemu obdivu a toto označenie tak jeho starú dobu uctievaťú súčasníci aplikujú na moderných vojakov s dešpektom („*ὡσπερ οὖν ἀμέλει τοὺς μὲν νῦν στρατευομένους ἔνιοι καλοῦσι τοξότας*“, *ibidem* 1, 1, 8), nie sú moderní „lukostrelci“ len lukostrelcami, ale komplexnými a efektívnymi vojakmi.

740 Pasáž, ak neakceptujeme jej údajný ironický podtón, je skôr inštanciou afirmácie (technickému) pokroku; nie je

azda samotného cisára a jeho režimu asociačná alebo argumentačná cesta nevedie.⁷⁴¹

To, že Prokopios úvod ku spisu o *Vojnách* mlčí o témach, ktoré sa objavujú v Iustinianovej propagande, nie je možné považovať za dôkaz autorovho odporu voči cieľom západných vojen z viacerých dôvodov. Nechajme bokom metodické *caveat*, že by šlo o *argumentum e silentio*. Ak cisárov legislatívny materiál neumožňuje postulovať existenciu vyhranenej ideológie či aspoň programu územnej *restauratio imperii* a objavujú sa v ňom, pravdaže z väčšej časti iba náznakom, nanajvýš rôzne diskurzy (osloboditeľský, dobyvateľský, reštauračný, svetovládny), nemôže byť považované za nápadné a veľavravné, že súhrnný naratív o západných vojnách nevypracoval pre účely svojho diela ani Prokopios. Taktiež je nutné vidieť, že aj keby jeho mlčanie v úvode naozaj bolo výrazom nejakého odporu, nešlo by nevyhnutne o odpor voči cieľom cisárovej západnej politiky. Pri pestrosti výčitiek na Iustinianovu adresu, obsiahnutých v *Anekdota*, by bolo ľahko predstaviteľné, že historik z Kaisareie jednoducho nemal chuť vyzdvihovať úspechy tohto svojho neoblúbeného vládcu.

Musíme tiež venovať pozornosť skutočnosti, že Iustinianos viedol vojny nielen na západe, ale aj na východe.⁷⁴² Nie je však možné boje s Peržanmi s dobrými argumentmi považovať za súčasť nejakého iustinianovského plánu *restauratio imperii* – nie sú ostatne v Iustinianových zákonoch

však nevyhnutné predpokladať, že s týmto výpovedným zámerom, imitujúc tak klasických predchodcov, ju Prokopios koncipoval (tak EVANS 1976: 357).

741 Paradoxne to neuviedomelo naznačuje aj KALDELLIS (2004: 22) samotný: „*this is to say nothing about whether a contest of archers can by itself establish the greatness of Justinian's wars.*“ – To, že Prokopios porovnávanie starobylých, resp. homérskych na jednej a súčasných vojakov na druhej strane vnímal iba ako jednotlivosť, ktorá nemusí mať priamy dôsledok pre posúdenie komplexnej veľkosti či obdivuhodnosti toho, čo sa udialo v Iustinianových vojnách, je jasne zo záveru: „*ἀλλὰ τούτων οὐδὲν κολύσει μὴ οὐχὶ μέγιστα τε καὶ ἀξιολογώτατα ἐν τοῖσδε τοῖς πολέμοις ζυμῆναι*“ (Procopius, *Bell. Pers.* 1, 1, 17). Túto výpoveď a taktiež Procopius, *Bell. Pers.* 1, 1, 6, ako upozorňuje WHITBY (2005: 649), Kaldellis ignoruje, kladúc namiesto toho dôraz na to, že Procopius, *Bell. Pers.* 1, 1, 16 („*εἰσὶ δὲ οἱ τούτων ἥκιστα ἐνθουμούμενοι σέβονται μὲν καὶ τεθήπασι τὸν παλαιὸν χρόνον*“) v zásade naznačuje, že jeho argumentácia je nedostatočná, priznávajúc tak nenápadne sám prednosť dávnyh dobám. Pritom sa však KALDELLIS (2004: 22) dopúšťa dezinterpretácie: Prokopios tu nepripúšťa, že „*despite his arguments ... some will still revere antiquity*“. Príslušná výpoveď je formulovaná v prítomnom čase, konštatuje teda názor niektorými zastávaný momentálne, ešte predtým, ako si prečítajú jeho dielo či konkrétne porovnanie dávnych a terajších „lukostrelcov“. To, že po lektúre zmenia názor, tu Prokopios síce ani netvrdí, ale ani nevylučuje. – Nepochopenie skutočnosti, že Prokopios polemiku so zástancami prednosti starobylých látok a starej doby vôbec na príklade lukostrelcov mienil ako drobný exkurz, nie ako zásadný výklad, majúci obhájiť oprávnenosť písania o súdobých (Iustinianových) vojnách, už viedla k tvrdeniu, že Prokopios nebol schopný napísať úvod thúkýdidovského razenia (VEH 1951: 9), alebo rovno k rezolútnym tézám o tom, čo by Prokopios mal v úvode mať uvedené, aby dokázal „*importance*“ či „*eccezionalità*“ Iustinianových vojen (KALDELLIS 2004: 21; CESA 1981: 397). Avšak Prokopios nikde v úvode nenaznačuje, že o takýto dôkaz usiluje, od tvrdenia o obdivuhodnosti a veľkosti vojen plynulo prechádza k polemike s takpovediac ignorantskými obdivovateľmi starých dob; ak teda má vôbec niečo byť takýmto dôkazom, je to zrejme ďalšie líčenie vojen samotných (cf. napr. Procopius, *Bell. Vand.* 2, 7, 18-20). – Do akej miery Prokopios tento svoj úvodný exkurz písal iba v snahe o imitáciu Thúkýdida, akúsi vzdelanostnú hru, hraničiacu eventuálne až s doberaním si tradičného dejepisectva, si v tomto prípade netrúfam odhadovať, za zmienku však stojí, že okrem BRODKU (1999: 251n.), ktorý Prokopios výklad berie zrejme výhradne seriózne, a SCOTTA (1981b: 73), u ktorého mi nie je jasné, či aj samotné prokopiovské *prooimion* považuje za „*game*“, si túto možnosť netrúfa úplne vylúčiť dokonca ani samotný KALDELLIS (2004: 23n.): „*The mockery, however, is probably [! – J. B.] aimed not at the tradition itself but at the pretentious ideology that surrounded Justinian's wars.*“

742 Cf. Procopius, *Bell. Pers.* 1, 1, 1: „*...τὸς πολέμους ... πρὸς βαρβάρους ... τοὺς τε ἑώους καὶ ἑσπερίους...*“

nikde ani náznakom takto interpretované –⁷⁴³ ani nie je doložené, že by ich cisár spoločne s vojnami o Afriku či Itáliu uchopil pomocou nejakého jednotného diskurzu. Keby bol Prokopios za týchto okolností chcel v *prooimiu* svojho historického diela ako celku uviesť tematiku Iustinianových vojen pomocou jednotnej idey, bolo by si to od neho vyžadovalo aj v tomto ohľade značnú vlastnú kreativitu. To, že ju nevyvinul a vyvinúť pri svojom všeobecnom odpore voči cisárovi azda ani nechcel, je podľa môjho názoru rovnako málo nápadné, ako jeho zanedbanie prezentácie nejakého vlastného koherentného výkladu zmyslu čo i len vojen na západe.

Druhý argumentačný komplex, pomocou ktorého M. Cesa dokladá Prokopiovo odmietanie Iustinianových západných vojen, možno zhrnúť tak, že Prokopios nám dáva na vedomie, že šlo o „*guerre di aggressione, che hanno violato patti preesistenti*.“⁷⁴⁴

Dôležitým predpokladom tohto výkladu je téza, podľa ktorej Prokopios naznačuje, že snaha pomstiť či potrestať osud Childericha a Amalasuinthy bola len cisárovou zámienkou k rozpútaniu vojen. Túto údajne jasnú Prokopiovu tendenciu však nikde vo *Vojnách* nenachádzam.⁷⁴⁵

743 Cf. k tomu stručné vyjadrenie u MEIERA (2003: 191). Inštruktívne syntetické poznámky o Iustinianovom uchopení vzťahov k Peržanom ponúka najnovšie BÖRM (2007: 327-336): podľa neho Iustinianos naozaj usiloval o dlhodobý mier a zdanlivý úspech v tomto smere z r. 532 úprimne považoval za trvalý. Z pramenných výpovedí k tomu cf. predovšetkým *Digesta, De confirmatione digestorum (Constitutio Tanta, resp. Constitutio Δέδωκεν)* 1 a 23 a *Codex Iust.* 1, 27, 2, praef. – Vo všeobecnosti platí, že nejaké rozsiahle vierohodné a zmysluplné reštauračné územné nároky voči ríši Sásánovcov Iustinianos na základe historického vývoja vzájomných vzťahov oboch štátov sotva mohol vznášať, ak len nebudeme – bez dokladov – predpokladať, že inšpiráciu hľadal v rímsko-parthských vzťahoch prvých dvoch storočí po Kr.

744 CESA 1981: 398-401 (citát na s. 400).

745 Cf. k tomu (predovšetkým konkrétne k mlčaniu neskorších oficiálnych textov) pozn. 122. CESA (1981: 399 a 400) sama zdôrazňuje, že podľa Prokopia udržovali Childerich a Amalasuinthas s cisárom dobré vzťahy. Ak teda neprijmeme autorkinu tézu, že neskoršie mlčanie Prokopia i Iustinianovej propagandy o rozpútaní vojen ako o snahe potrestať uzurpátorov vandalského a ostrogótskeho trónu usvedčuje cisára v tomto smere z falšnosti, znamená to, že historik z Kaisareie naopak Iustinianovmu oficiálnemu *casus belli* prepožičal značný dôraz. – Ani KALDELLIS (2004), zdá sa, nikde vo *Vojnách* neobjavil alúziu či „ezoterickú pasáž“, ktorá by Prokopiov výklad o cisárovom rozhorčení nad osudom spriatelnených vládcov mala nenápadne popierať. – Tie skutočnosti, že v *Anekdota* Prokopios síce svoj výklad Amalasuinthinej vraždy oproti *Vojnám* upravuje, obviňujúc z nej cisárovnu Theodóru, stále však netvrdí, že tento incident Iustinianos iba použil ako zámienku (cf. s. 49), a že obraz vojny s Vandalmi ako dôsledku zosadenia Childericha vo svojom kritickom pôvodnom dodatku k *Vojnám* nekoriguje vôbec, je možné považovať za solídny argument v prospech toho, že Iustiniana z pokrytectva ohľadom *casus belli* obviniť nechcel, ba možno ani nepovažoval za možné. – Je možné napokon položiť si otázku, prečo Prokopios vyložil genézu vojen na západe tak, aby bola voči Iustinianovi priaznivá. Ak predpokladáme, že Iustinianovu nespokojnosť osudom Childericha a Amalasuinthy považoval za úprimnú, je to otázka zdanlivo zbytočná, no ak zvážime, že Prokopios Iustinianovi vo všeobecnosti naklonený nebol, ako nám to presvedčivo demonštrujú *Anekdota*, má predsa len určitú brizanciu. CAMERON (1985: 6, 35, 62, 104, 110, 142, 200n., 232) opakovane sugeruje, že Prokopios nebol schopný hlbšej analýzy diania a zostával iba pri personalistickom výklade dejín. V tom prípade by líčenie príčin západných vojen bolo prejavom tejto jeho „neschopnosti“. Takéto hodnotenie ale sotva môže byť nesporné, či už preto, že Prokopia považujeme za sofistikovanejšieho a inteligentnejšieho autora, podobne, ako to činí Kaldellis, alebo preto, že ekonomické, sociálne či aspoň štrukturálno-politické analýzy historického diania, ktoré zrejme Cameron od Prokopia implicitne vyžaduje, boli v starovekom a stredovekom dejepisectve nanajvýš zriedkavé. Na druhej strane je potrebné vidieť, že kým Hérodotos vykladá Xerxovu výpravu proti Grékom značne personalisticky (Herodotus 7, 5-19), iný Prokopiov vzor, Thúkýdídés, pri vysvetlení genézy peloponnézskej vojny zostáva síce pri politike, nie však viazanej na jednotlivé osobnosti (Thucydides 1, 23, 6; 1, 118, 2). Je preto možné uvažovať aj o tom, že voči Iustinianovi priaznivý výklad príčin západných vojen Prokopios pochopil a využil ako pohodlné a najnutnejšie krytie mu poskytujúce textové prostredie na odsúdenie cisárovej osoby či vnútornej politiky (k tomu cf. s. 196-197).

Kritiky sa medzičasom dočkal jeden detail Cesinho výkladu: poukaz na priaznivé Prokopiovo líčenie Theodoricha a jeho vlády.⁷⁴⁶ Kritici síce asi vyčítali z autorkinho textu viac, než explicitne hovorí,⁷⁴⁷ no je pravdou aspoň to, že Cesa priaznivý popis Theodorichovej a Amalasuinthinej vlády implicitne za súčasť morálneho odsúdenia Iustinianovho porušenia mierového súžitia ríše a kráľovstva Ostrogótov zrejme považuje. V Amalasuinthinom prípade ide však o ťažko akceptovateľnú premisu: či už sa Iustinianos úprimne cítil ako jej pomstiteľ alebo tak iba vystupoval, môže priaznivé líčenie zavraždenej ostrogótskej kráľovnej znamenať u Prokopia iba jediné: „morálne“ ospravedlnenie cisárovej vojny, teda pravý opak Cesinho záveru. Inak by tomu mohlo byť v prípade Theodoricha, ku ktorému mal Iustinianos sotva vreľý vzťah. A. Goltz uvažuje o niektorých dôvodoch, ktoré eventuálne cisársky dvor viedli k akceptácii Theodorichovho priaznivého obrazu, zrkadliaceho sa potom u Prokopia.⁷⁴⁸ Ak aj tieto zaujímavé, hoci ťažko dokázateľné, možnosti necháme bokom, zostáva pomerne nápadným, že Theodorich je Prokopiom implicitne vylíčený ako spravodlivý a konzervatívny opak Iustiniana-inovátora.⁷⁴⁹ Ak Prokopios teda v súvislosti s Theodorichom kritizuje cisára a jeho vládu, týka sa to iba vnútornej politiky a morálneho profilu vládca, nejde o odmietnutie jeho západných vojen.

Podobne musíme posudzovať intertextuálne prirovnanie Iustiniana k Hérodotovmu Xerxovi: ak ide o sofistickovanú kritiku, tá sa týka xerxovského (tyranského a barbarského) Iustinianovho charakteru, nie odsúdenia jeho výpravy proti Vandalom.⁷⁵⁰

746 CESA 1981: 399n.

747 CAMERON 1985: 201, pozn. 83 (lakonicky: „*I cannot agree with Cesa ... who sees the praise of Theodoric and Amalasuintha as implying criticism of Justinian's Italian war*“); GOLTZ 2008: 249 („...*Historiker kritisieren mit seiner spezifischen Darstellung und Bewertung des Ostgotenkönigs prinzipiell Justinians Rückeroberungspolitik und ziehe deren Rechtmäßigkeit in Zweifel. Eine These, die etwa Maria Cesa vertritt.*“).

748 GOLTZ 2008: 255-261 (snaha nakloniť si Ostrogótov; ospravedlnenie dlhého byzantského akceptovania existencie ostrogótskeho panstva a ponechania niektorých jeho právnych a administratívnych dôsledkov v platnosti). Autor taktiež uvažuje o Prokopiovom prebratí „*römisch-italischer Vorstellungen*“ o Theodorichovi (*ibidem*: 262-267).

749 GOLTZ 2008: 252-255.

750 Na analógiu Iustinianovho rozhodnutia o vojne s Vandalmi (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10) a Xerxovho o výprave proti Grékom (Herodotus 7, 8-19) kladie dôraz KALDELLIS (2004: 35), podľa ktorého ide o „*damning comparison*“; o náplni, resp. význame tohto porovnania však nič bližšie nepíše. Uviedol som už vyššie (pozn. 608), že porovnanie oboch expedícií, Xerxovej a Iustinianovej africkej, muselo so zreteľom na ich diametrálne odlišné výsledky (a to aj v prípade, že by sme brali do úvahy byzantské problémy s revoltami a Maurami po porážke Gelimera, anexii severoafrických oblastí a *nota bene* konstantinopolskom triumfe), pôsobiť kontrastne a preto vyznievať v prospech Iustinianovej protivandalskej výpravy. Neznamená to samozrejme, že intertextuálne postavenie Iustiniana na úroveň barbara a despota Xerxa nemohlo vyvolávať v čitateľoch nanajvýš kritické úvahy o cisárovej vnútornej politike. Napokon je však nutné poznamenať, že analógia Prokopiovej a Hérodotovej pasáže musela byť zrejma prakticky každému Prokopiovmu s Hérodotovými *Dejinami* trochu oboznámenému súčasníkovi, takže pravdepodobnosť, že sa Iustinianos o tomto nepriamom pripodobnení k perzskému kráľovi napokon tak či tak dozvie, bola veľká. Prokopios by preto podľa môjho názoru odhalenie neriskoval, keby porovnanie tohto typu nebolo v danej dobe tolerované ako literárna licencia. – Jednoznačnejší je v posúdení hérodotovskej alúzie SCOTT (1981b: 73): „*the Vandal war was in fact ill-advised*“. K tomuto záveru ale dospieva iba vďaka ignorovaniu skutočnosti, že úlohy u Prokopia (vládca naklonený vojne; radca proti nej; radca-biskup zvestujúci božské schválenie vojny) sa nekryjú s tými u Hérodota (vládca naklonený vojne; radca toho istého názoru; radca proti vojne, napokon zmanipulovaný božstvom k jej schváleniu), a predovšetkým výsledku výpravy proti Vandalom.

Nepodložené je tvrdenie, že Prokopios pomocou alúzie na thúkýdidovské Brásidovo ťaženie v severnom Grécku poukazuje na „*the cynism and opportunism of imperial policy*“.⁷⁵¹

Argumentácia M. Cesa v prospech Prokopiovho odmietnutia Iustinianových západných vojen obsahuje ešte dva pozoruhodné momenty. Podľa prvého z nich Prokopios devaluoval vojnu proti Vandalom ako prejav cisárovho inovačného pôsobenia, čo by pri Prokopiovom konzervativizme mohlo naozaj byť pomerne dobrým symptómom jeho zásadného odporu voči cisárovej západnej politike. Pri bližšom pohľade sa však ukazuje, že tento argument vo vzťahu k zahraničnej politike je predsa len problematický, strácajúc tak na závažnosti.⁷⁵²

751 Tak KALDELLIS 2004: 35. Vychádza pritom zrejme z PAZDERNIKA (2000: 150-171 a 181-182), na ktorého odkazuje v poznámke k nasledujúcemu (všeobecnejšiemu) tvrdeniu (KALDELLIS 2004: 238, pozn. 61). Pazdernikova štúdia však nie je dostatočným dokladom tejto tézy, napriek tomu, že v nej na dvoch miestach nachádzame na prvý pohľad konformné formulácie: jednak „*Procopius presents himself as a powerful and nuanced critic of Justinian's expansionist policies*“ (PAZDERNIK 2000: 150), jednak „*depicting the elements of opportunism and expediency that caused Justinian to intervene in North Africa*“ (*ibidem*: 170). Obe formulácie však nie sú ničím dokladané a náplň druhej nedokážem ani presne identifikovať. Pazdernikov článok, tak ako ho chápem, v zásade konkrétne dokladá to, že si Prokopios bol vedomý ťažkej situácie obyvateľstva Afriky a Itálie, ktoré sa ocitlo medzi dvoma súperiacimi vojskami, ako aj neľahkej Belisariovej úlohy, spočívajúcej v udržaní rozumnej rovnováhy medzi dobyvateľským a osloboditeľským aspektom príslušnej výpravy, a toto vedomie demonštroval pomocou alúzií na Thúkýdidovo líčenie Brásidovho thráckeho ťaženia (Thucydides 4, 78-88; 4, 102-135; 5, 1-11). Vid' predovšetkým PAZDERNIK 2000: 171 („*Had such a mix of principle and pragmatism been more widely practiced, Procopius seems to conclude, the reconquest of North Africa might not have proved the hollow triumph he ultimately judges it to have been.*“ a „*Here too Belisarius' Brasidean duplicitousness and ambivalence takes on a sharper edge, as the distinctions between the imperatives of liberation and conquest become increasingly difficult to maintain.*“), 182 (Thúkýdídés i Prokopios „*attempt ... to lead the reader toward an appreciation of the complexity of the situation each commander confronted*“). Nejde teda o kritiku cieľa cisárovej západnej politiky, ale poukázanie na problematickú realizáciu vojenského „oslobodenia“ italských a afrických Rimanov, ktorá hodnotu tohto cieľa relativizuje. V konečnom dôsledku teda Pazdernik dokladá skôr štandardnú tézu, že Prokopios bol kritikom metód cisárovej politiky, s tým rozdielom, pravdaže, že pre historika z Kaisarieie tu nie je témou samotný cisár, ale vykonávateľ tejto politiky Belisarios. – Poznamenajme, že ani ďalšia PAZDERNIKOVA (2006) štúdia nepostuluje Prokopiovu kritiku západnej politiky, ale snaží sa dokázať, že dejepisec pomocou alúzie na Xenofóntove *Grécke dejiny* poukázal na despotický charakter Iustinianovej vlády a Belisariovu možnosť sa proti cisárovi vzbúriť.

752 Argument naznačuje CESA (1981: 401, incl. pozn. 50). Príslušná výpoveď sa nachádza v pasáži, ktorá rozpráva o cisárovom odhodlávani sa k vojne a nepriamo kladie Iustiniana na Xerxovu úroveň: Procopius, *Bell. Vand.* 1, 10, 6: „οἱ δὲ δὴ ἄλλοι, ἄπερ ἐν ὀμίλῳ φιλεῖ γίνεσθαι, νεωτέρων πραγμάτων ἤθελον διὰ κινδύνων ἀλλοτριῶν θεαταὶ γενέσθαι.“ „*Ostatní*“ sú tu takto označení vo vzťahu k „*velitelom*“ (*ibidem* 1, 10, 4) a „*vojakom*“ (*ibidem* 1, 10, 5) a snáď i väčšine cisárskej rady (*ibidem* 1, 10, 2). To, že ide o ľud, vyplýva z použitia termínu ὄμιλος v relatívnej vete, ktorá zároveň naznačuje, že voči takémuto postoju bol Prokopios rezervovaný. Vidíme tu teda, že pripravovanú vojnu proti Vandalom Prokopios označuje ako „*nové veci*“, avšak z túžby po nich nie je priamo obvinený cisár, ale ľud. Je samozrejme možné, že Prokopios nepriamo mieril tiež (či skôr v prvom rade) na Iustiniana. Dokázať to však nie je možné a keby tomu tak bolo, nepriamy Prokopiov postup kritiky cisára v tomto konkrétnom prípade by svedčil skôr o tom, že zásadný odpor voči vojne, resp. porušeniu mieru nebol jadrom Prokopiovho výpovedného zámeru, ale len ďalšou príležitosťou pripomenúť cisárovi všeobecnú (v prvom rade nútropolitickú) chybu. – CESA (1981: 401) samotná však poukaz na νεώτερα πράγματα oslabuje ešte inak, keď ho zmiešava s konkrétnou pasážou „λελυμένων ἤδη σοι τῶν σπονδῶν“, vloženou do úst Ióannovi z Kappadokie, zmievajúcejmu Iustiniana, aby vojnu nezačínal. BRODKA (1999: 246) k tomu poznamenáva podľa nášho názoru oprávnene, že Ióannés síce konštatuje, že začatie vojny bude porušením mieru a bude predstavovať pre ríšu nebezpečenstvo, avšak nevyplýva z toho, že Prokopios tento krok po morálnej stránke odsudzuje. Inými slovami: samotný termín σπονδαί („*prímierie*“, prípadne „*mier*“, cf. LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. σπονδή) vyslovene pozitívne konotácie vo všeobecnosti v klasickej gréčtine, na rozdiel od moderných jazykov, asi nemá. – Je však nutné vidieť, že k podmienenému zámeru zrušiť σπονδαί sa Iustinianos v jednom svojom údajnom liste u Prokopia otvorene hlási („αἶ τε σπονδαί ἡμῖν αἱ πρὸς Γιζέριχον ἐκποδῶν στήσονται“, Procopius, *Bell. Vand.* 1, 9, 19) a že na problematiku upozorňuje vo svojej údajnej odpovedi aj Gelimer, pričom aspekt konzervativizmu sa tu hlási ku slovu priamo, hoci neexplicitne („λύοντι δὲ σοι τὰς σπονδὰς ...“

Posledným zmienky hodným Cesiným argumentom je to, že Prokopios považoval ostrogótsku vládu v Itálii za legitímnu, cisárskou autoritou posvätenú, a Iustinianovo rozpútanie vojny s Amalasuinthínymi nástupcami preto za nespravodlivé porušenie existujúcich dohôd. Prokopios bohužiaľ v tomto smere celkom jasný nie je, podľa môjho názoru však u neho ani v tomto ohľade s istotou kritiku jednej z cisárových západných vojen nachádzať nemožno.⁷⁵³

Ak obrátíme pozornosť k teórii, podľa ktorej Prokopios s *restauratio imperii* v podobe vojenského znovudobytia západného územia súhlasil, je nutné konštatovať, že explicitne za seba

ἀπαντήσομεν ... μαρτυρούμενοι τοὺς ὄρκους τοὺς Ζήνωνι ὁμομοσμένους, οὗ τὴν βασιλείαν παραλαβὼν ἔχεις“, *ibidem* 1, 9, 23), ako aj nepriamo, ale explicitne (označenie Iustinianovho *protégé* Childericha za „νεώτερα πρᾶσσοντα“, *ibidem* 1, 9, 21). Prokopios, zdá sa, naozaj vynakladal isté úsilie v príslušných pasážach *Vojen* na to, aby čitateľom naznačil, že Iustinianos je inovátor. Toto obvinenie by však nemalo žiaducu silu, keby sa vzťahovalo naozaj na cisárov pomer k Vandalom: vojna skončila Iustinianovým triumfom, dejiny teda takpovediac rozhodli v prospech jeho výkladu záležitosti. Je preto pravdepodobné, že práve v tejto zharaničnopolitickej látke, kde „obvinenie“ z inovatorstva strácalo brizanciu a nemuselo byť voči cisárovi ofenzívne, si ho Prokopios mohol dovoliť uviesť; na zreteli však mal vlastne vnútornú politiku, kde brizancia výčitky trvala. – Dodajme, že Prokopios popis σπονδαί, uzatvorených medzi Geiserichom a Zénonom (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 7, 26), nenaznačuje, že jeho autor príslušnú dohodu považoval za nejakú legalizáciu vandalského panstva v Afrike; reč je iba regulácii (trvalom ukončení) „nepriateľského konania“ („πολέμιόν τι ... ἐργάσασθαι“). Cf. BRODKA 1999: 245n.

753 Prvý bod CESINEJ (1981: 401) argumentácie možno zhrnúť nasledujúcim spôsobom: Prokopios samotný vylíčil Theodorichov príchod do Itálie v súlade s tou z dvoch verzií popisu tejto skutočnosti, ktorú neskôr pri rozprávaní o rokovaní ostrogótskych vyslancov a Belisaria vkladá do úst prvých menovaných. (Vo všeobecnejšej rovine cf. tiež GOLTZ 2008: 241: „Die Argumentation der ostgotischen Gesandten deckt sich in auffälliger Weise mit Prokops Darstellung der Ereignisse am Anfang des Bellum Gothicum.“) Nie je mi už bohužiaľ jasné, v čom rozdiel oboch verzií (týkajúci sa „l'azione di Zenone“) má podľa M. Cesa spočívať a ako sa Prokopios má prikláňať na stranu Ostrogótov; podľa môjho čítania príslušných pasáží sa obe rokujúce strany síce zhodujú na tom, že Theodoricha vyslal do Itálie Zénón, podľa Ostrogótov však súčasťou tohto poverenia (či skôr rady) bolo aj „τῆς χώρας αὐτόν τε καὶ Γότθους τὸ λοιπὸν κρατεῖν“ (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 6, 16), zatiaľ čo Iustinianov vojvodca to popiera a náležitú predstavu opisuje takto: „οὐκ ἐφ' ᾧ Ἰταλίας αὐτὸς τὴν ἀρχὴν ἔχει ... ἀλλ' ἐφ' ᾧ ἐλευθέρᾳ τε καὶ βασιλεῖ κατήκοος ἔσται“ (*ibidem* 2, 6, 23). To, čo Cesa považuje za Prokopiov vlastný „giudizio“ (oprávnené prinajmenšom v tom zmysle, že ide o súčasť Prokopiovho líčenia, nevkladaného do niečích úst), však v skutočnosti nie je striktné vzaté lexikálne, resp. terminologicky totožné ani s jednou z týchto predchádzajúcich formulácií; viď *ibidem* 1, 1, 10-11: „Ζήνων ... Θεουδερῖχῳ παρήνει ἐς Ἰταλίαν πορεύεσθαι καὶ Ὀδοῦκρῳ ἐς χεῖρας ἰόντι τὴν ἐσπερίαν ἐπικράτησιν αὐτῶ τε καὶ Γότθους πορίζεσθαι.“ Je pravdepodobné či aspoň prípustné, že Prokopios chápe ako významové ekvivalenty ostrogótske κρατεῖν a Belisariovo ἀρχὴν ἔχειν (tu samozrejme negované), a môžeme ďalej predpokladať, že toto ostrogótske „vládnut“ sa v niečom odlišuje od Belisariovho výkladu obsahu Zénonovej rady či inštrukcie („že bude slobodná a bude náležať cisárovi“); ak necháme bokom koncept „slobody“, zrejme platí, že Ostrogóti si nárokuje vládu nad Itáliou bez nejakého ďalšieho vzťahu k cisárovi; čo konkrétne to znamená, ako presne si máme po „ústavnej“ či mocenskej stránke vykladať opak „κατήκοος“, nie je prinajmenšom mne jasné. – Venujme však pozornosť predovšetkým Prokopiovej vlastnej formulácii, majúcej snáď vyjadrovať jeho autentický názor. Pozoruhodné je, že tu ako beneficianti slovesa πορίζεσθαι, ktoré snáď bez obáv môžeme preložiť ako „získať si“, zrejme vystupujú jednak Theodorich, jednak ale tiež Góti (ak nepredpokladáme, ako to činí napr. PROSTKO-PROSTYŇSKI 1994: 107, že „αὐτῶ“ [tak použitá edícia] či „αὐτῶ“ [rukopisy; viď kritický aparát použitej edície Procopius, *Bell. Goth.*, s. 5] sa vzťahuje na Zénóna; ani jedno čítanie sa mi nezdá byť jednoznačným, navyše je otázne, čo v skutočne napísal v šiestom storočí autor). To by bol rys blízky ostrogótskej výpovedi, podľa ktorej taktiež majú vládnuť nad zemou Theodorich i Góti (kým Belisarios hovorí iba o Theodorichovi). Zostáva ale určiť význam objektu slovesa „získať si“, tj. „τὴν ἐσπερίαν ἐπικράτησιν“ (ktorý napr. GOLTZ 2008: 216 vo svojej parafráze interpretuje nepodložené a dokonca azda nerefektovane ako „Westreich“). Nato, aby sme dosiahli súzračnosť tejto formulácie s údajnou ostrogótskou, musela by tu ἐπικράτησις znamenať „vládu“. Spektrum významov tohto termínu takýto výklad umožňuje (viď LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. ἐπικράτησις: I. *mastering*; II. *supreme power*; III. *prevalence*), proti nemu však do istej miery svedčí skutočnosť, že samotný Prokopios tento lexém používa primárne vo význame „víťazstvo“ (cf. napr. Procopius, *Bell. Goth.* 1, 3, 26; zoznam dokladov podáva Haurý vo svojej edícii Procopius, *De aedif.*, s. 356). Je síce možné argumentovať tak, že víťazstvo so sebou

Prokopios nič také vo svojich dielach nehovorí.⁷⁵⁴ Moderní bádatelia, ktorí sa o danú teóriu asi najviac zaslúžili, ju prakticky nikde ničím neodokladajú, najmenej odkazom na konkrétny Prokopiov text.⁷⁵⁵ Je nanajvýš možné hľadať implicitné potvrdenie tejto hypotézy s využitím Prokopiových výpovedí, tematizujúcich primárne niečo iné než správnosť Iustinianovej *reconquisty*.

V tomto zmysle D. Brodka vo svojej štúdií k problematike upozorňuje na to, že Prokopios považoval snahu o znovuzískanie strateného územia za povinnosť dobrého cisára, z čoho by naozaj bolo možné vyvodzovať, že takýto cieľ schvaľoval.

prináša aj nadvládu nad porazenými a preto by bolo nielen v rozoberanej pasáži, ale aj na ostatných Prokopiových miestach prípustné posúvať interpretáciu termínu smerom k „ovládnutiu“ a dokonca až „vláde“ (cf. Procopius, *Bell. Goth.* 2, 18, 6: interpretácia ako „víťazstvo“, ale aj ako „vojenské ovládnutie“ je možná; s ohľadom na kontext a osoby je však jasné, že nemôže ísť o „vládu, panovanie“). Vojensky získaná vláda však nie je nevyhnutne legitímna, takže by sme si v tom prípade nemohli byť istí, že máme pred sebou presný ekvivalent κρατεῖν či ἀρχὴν ἔχειν. Predovšetkým ale iba ἐπικράτησις vo význame „víťazstvo“ dáva v kontexte rozoberanej výpovede prégnantný zmysel: Zénón poradil Theodorichovi, aby si v dôsledku boja („ἐς χειρας ἰόντι“) získal víťazstvo na západe; alternatívou k tomu bol boj proti cisárovi, resp. Rimanom, o ktorom sa hovorí tesne predtým (Procopius, *Bell. Goth.* 1, 1, 9: „ὄπλα ἐπὶ Ῥωμαίους ... ἀντήραν“) i vzápätí (*ibidem* 1, 1, 11: „βασιλεῖ διαμαχομένω“). – Ak zamietneme súznačnosť „τῆς χώρας αὐτόν τε καὶ Γότθους τὸ λοιπὸν κρατεῖν“ a „τὴν ἐσπερίαν ἐπικράτησιν αὐτῶ τε καὶ Γότθοις πορίζεσθαι“, musíme venovať pozornosť ešte jednej, ihneď po druhej menovanej výpovedi nasledujúcej, pasáži: „ἄμεινον γὰρ οἱ εἶναι, ἄλλως τε καὶ ἐπ’ ἀξίωμα βουλήσ ἤκοντι, τύραννον βιασαμένω Ῥωμαίων τε καὶ Ἰταλιωτῶν ἄρχειν ἀπάντων ἤ...“ (*ibidem* 1, 1, 11). Obsahuje totiž sloveso ἄρχειν, ktoré na prvý pohľad pôsobí ako ekvivalent κρατεῖν a ἀρχὴν ἔχειν a teda ako dôkaz toho, že Prokopios vo svojom vlastnom líčení Zénónovej akcie prijal ten jej výklad, ktorý neskôr vkladá do úst ostrogótskym vyslancom. Prinajmenšom jeden rozdiel oproti výpovedi Ostrogótov tu však je: zatiaľ čo objektom κρατεῖν je „τῆς χώρας“, tj. Itálie, ako predmet ἄρχειν čítame „Ῥωμαίων τε καὶ Ἰταλιωτῶν ... ἀπάντων“. Prokopiova vlastná interpretácia Zénónovej rady Theodorichovi sa tak ale stáva na prvý pohľad záhadnou (čo si, nakoľko mi je známe, z moderných bádateľov všimol iba GOLTZ 2008: 216, pozn. 144) a dokonca natoľko šokujúcou, že nás núti k zamysleniu. Je sotva predstaviteľné, že by Prokopios sám predpokladal, že Zénón Theodorichovi radil, aby „vládol všetkým Rimanom a Italom“, ba je pochybné, že by takéto tvrdenie mohol zamýšľať hoci aj napr. iba ako nejaký skrytý atak na Iustiniana. Nie je ale asi možné takéto preklad objektu slovesa spochybniť. Riešenie problému pomocou *hendiadys* (všetci Rimania a Italovia = všetci italskí Rimania) je sotva obhájiteľné, kým sa neobjaví u Prokopia paralela, už len preto, že gréčtina Prokopiovi poskytovala iné možnosti takéhoto vyjadrenia (napr. *οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαῖοι; cf. Procopius, *Bell. Vand.* 1, 3, 35). Taktiež nie je možné pomýšľať na to, že pod „Rimanmi“ tu máme rozumieť iba italských Rimanov, pod „Italmi“ italských Nerimanov (azda Odoakrových barbarov), pretože takéto rozdelenie a pomenovanie italského obyvateľstva je sotva inde u Prokopia doložiteľné. Ďalej je podľa môjho názoru nepravdepodobné, že „ἀπάντων“ sa vzťahuje iba na Italov, takže tak či tak musíme pripustiť, že Prokopiov text explicitne vyvoláva dojem, že pod akúsi Theodorichovu kompetenciu mali podľa Zénónovej rady po víťazstve nad Odoakrom spadať všetci Rimania, tj. napr. i tí v Sýrii či Konstantinopoli. Práve táto „celorišska“ konotácia či skôr inherentná platnosť pojmu Ῥωμαῖοι podľa môjho názoru bráni GOLTZOVEJ (2008: 216, pozn. 144) hypotéze, že tu Prokopios má na mysli „die Einwohner der Stadt Rom“. Označenie Ῥωμαῖοι pre obyvateľov Ríma Prokopios síce používa (napr. Procopius, *Bell. Goth.* 1, 24, 14 a 16; 3, 18, 3-4; 4, 12, 31), avšak vždy v jasnom spojení s mestom, ktoré v preberanej pasáži menované nie je; navyše aj tu môže ísť o pojem z definície širší než len „obyvatelia Ríma“, hoci aj konkrétne aplikovaný na jeho podskupinu, obyvateľov Ríma. Je tiež nutné položiť si otázku, prečo by Prokopios považoval na danom mieste za nutné deliť obyvateľov Itálie na Italov a mestských Rimanov, zvlášť ak inde u neho tento dualizmus nenachádzame. Podľa môjho názoru nanajvýš preto, aby poukázal na symbolickú cenu mesta Ríma, potom by ale zrejme použil jednoducho názov Ῥώμη a vyhol sa tak dvojznačnému termínu „Rimania“. Problémy s touto Prokopiovou pasážou podľa všetkého vyrieši reinterpretácia slovesa ἄρχειν. To tu podľa môjho názoru nemá význam „vládnuť“, ale „mať úrad“, resp. „hodnosť“. Zénón teda podľa Prokopia mal Theodorichovi radiť, aby platnosť svojej senátorskej hodnosti, ktorá je v danom súvetí zrejme práve preto zmienená (alternatívne by sa dalo uvažovať o tom, že má implikovať potrebnosť senátorskej lojality k cisárovi či Rimanom), či krátko predtým (Procopius, *Bell. Goth.* 1, 1, 9) zmienenej hodnosti *patricia* a (predtým držaného) úradu konzula rozšíril tak, aby ich mohli uznať všetci Rimania i Italovia (tým druhým v tom implicitne mal brániť tyran Odoakar). – Súhrne teda môžeme konštatovať, že sa zdá, že Prokopios vo svojom vlastnom popise Zénónovej a Theodorichovej komunikácie o italskej expedícii to, že cisár prenechal Ostrogótovi vládu nad Italmi či Itáliou, nekonštatuje.

Explicitne je snaha o rozšírenie ríše a zväčšenie jej slávy označená u Prokopia za niečo, čo „by oprávnene bolo chválou ušľachtilého cisára“, pri výklade o ostrogótskom posolstve u perzského kráľa, ktoré Iustinianovu expanziu líčilo pochopiteľne negatívne.⁷⁵⁶ Ak však z dobrých dôvodov predpokladáme, že Prokopios Iustinianovi nebol ochotný pririeknuť charakteristiku „ušľachtilého cisára“,⁷⁵⁷ stráca tento doklad historikovo „imperializmu“ do značnej miery svoju hodnotu. Je totiž zrejmé, že daná poznámka bola do výkladu vložená preto, aby rovnako naladeným čitateľom podsunula komplexné odsúdenie Iustiniana, a jej primárnym účelom nie je reflexia cisárskej zahraničnej politiky v tej podobe, v akej ju praktikoval Iustinianos, či dokonca všeobecne. Prokopios mohol (ale tiež nemusel) mať predstavu o nejakej novej chvályhodnej expanzívnej zahraničnej politike „ušľachtilého cisára“, avšak toto miesto o nej nič nevytvára a ani nedosvedčuje jej existenciu. Nedá sa spoliehať ani na to, že Prokopios tu hovorí, že dobrý cisár bude nevyhnutne viesť chvályhodnú expanzívnu politiku,⁷⁵⁸ považujúc ju tak prinajmenšom implicitne za pozitívum.

Prokopiov ideál vládcu usilujúceho o znovuzískanie stratených západorímskych území majú ďalej aspoň nepriamo dosvedčovať jeho hodnotenia niektorých skorších cisárov.⁷⁵⁹ Táto téza ale

Rozhodujúci argument v prospech Prokopiovoho spochybnenie legitimacy Iustinianovej vojny s Theodorichovými nástupcami sa tak stráca. – Zároveň sa nepodloženým stáva aj druhý aspekt CESINEJ (1981: 401) úvahy, že totiž Prokopios naznačuje, že Iustinianos porušil existujúcu dohodu. Podľa Prokopiovoho vlastného líčenia totiž, ako sme práve konštatovali, žiadna (ani len ústna) dohoda o ďalšom osude Itálie (konkrétne o jej „vláde“, resp. vládcovi) po porážke Odoakra uzatvorená nebola. – Poznamenajme napokon, že Prokopios môže postulovať nejakej Zénónovej komunikácie s ostrogótskym kráľom o Itálii čerpať zo západných prameňov (možno orálnych). Je totiž zrejme prvým byzantským autorom, ktorý o nej píše (tak tiež GOLTZ 2008: 217). Záver Euagriovej výpovede (Euagrius, *HE* 3, 27: ὁ Θεοδέρικος ... ἐπὶ τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην ἀναχωρεῖ, τινὲς δὲ φασιν ὡς καὶ ὑποθήκη Ζήνωνος; cf. k tomu pozn. 428) odkazuje snáď práve na Prokopia.

754 Ako „*einzigste offene Lob der justinianischen Reconquista*“ našiel SIGNES CODOÑER (2003b: 222, pozn. 13) Procopius, *Bell. Goth.* 2, 2, 14-15, miesto, ktorému sa venujeme vzápätí. Otvorená však táto chvála nie je a netýka sa ani nevyhnutne Iustinianovej západnej politiky či vojen všeobecne. To, že je miesto dokonca „*zweideutig*“, Signes Codoñer pripúšťa.

755 Vid' odkazy na vyjadrenia Rubina a Cameron v pozn. 736: ani jedno z týchto ich explicitných miest nie je podložené nejakým poznámkovým aparátom; Rubin odkazuje iba na Procopius, *Hist. arc.* 18, 29n.

756 Procopius, *Bell. Goth.* 2, 2, 14: „καίτοι τοιαῦτα Ἰουστινιανῶ ἐπεκάλουν ἐγκλήματα, ἄπερ ἂν εἰκότως βασιλεῖ γενναίῳ ἐγκώμια εἶη, ὅτι δὴ τὴν βασιλείαν τὴν αὐτοῦ μείζω τε ποιῆσαι καὶ πολλῶ ἐπιφανεστέραν ἐν σπουδῇ ἔχοι.“

757 S rovnakým výkladom v tomto smere a v daných súvislostiach počíta okrem SIGNES CODOÑERA (2003b: 222, pozn. 13) i samotný BRODKA (1999: 253).

758 Vo výpovedi „ἄπερ ἂν εἰκότως βασιλεῖ γενναίῳ ἐγκώμια εἶη“ Prokopios použil *optativus potentialis*. Viedla ho k tomu podľa môjho názoru potreba nejako signalizovať, že Iustinianos „ušľachtilým cisárom“ nie je (z textu a kontextu príslušnej pasáže to totiž žiadnym iným spôsobom nevyplýva; intertextualitu, tj. *Anekdota*, nechajme bokom): to, že dané výčitky by boli (mohli byť) pre takéhoto vládcu chválou, je síce formálne rovnocenné s indikatívne formulovanou výpoveďou, pretože ani jedna z týchto možností explicitne netvrdí, že Iustinianos ním je či nie je, ale *optativus potentialis* činí napísanú tézu váhavejšou a pre patrične antiustinianovsky naladeného čitateľa snáď nápadnejšou. Formálne ale zrejme čerpal tento optatív svoje oprávnenie práve len z toho, že Prokopios danú všeobecnú tézu predniesol akoby váhavo. Prinajmenšom v tomto zmysle si za ňou teda nestojí príliš odhodlanie.

759 Ako naznačuje BRODKA (1999: 245).

podľa môjho presvedčenia nie je výstižná v prípade Valentiniana III.,⁷⁶⁰ Maioriana⁷⁶¹ a snád' ani Markiana.⁷⁶²

Prokopios popisuje svoj sen, ktorý mu dodal odvalu a pohl' ho k účasti na výprave proti Vandalom. Žiaden moderný autor síce vyslovene netvrdí, že je to dokladom Prokopiovej podpory programu *reconquisty*, s ohľadom na niektoré úvahy je však potrebné poznamenať, že viac než Prokopiovu osobnú vieru v úspech prvej západnej vojny to podľa môjho názoru naozaj nedosvedčuje.⁷⁶³

Značný priestor venuje Brodka snahe ukázať, že historik z Kaisareie vo *Vojnách* recipuje oficiálnu (územno-rešturačnú) ideológiu. Poľský bádateľ sa ale napokon do značnej miery vyhýba výslovnému tvrdeniu, že z tejto skutočnosti vyplýva, že Prokopios súhlasil s *reconquistou* západu, a

760 Konštatovanie „ταῦτά τοι οὐδέ τι ἀνεσώσατο τῆ βασιλείᾳ ὧν ἀφῆρητο πρότερον, ἀλλὰ καὶ Λιβύην προσπαώλεσε καὶ αὐτὸς ἐφθάρη“ (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 3, 12) neobsahuje žiadne očividné hodnotenie a nepostuluje ani želateľnosť *reconquisty*. Predchádzajúce negatívne charakteristiky Valentiniana III. (*ibidem* 1, 3, 10-11) v Prokopiovom podaní zase nemajú žiaden jednoznačný vzťah k tomu, čo hovorí nasledujúce tvrdenie.

761 Pre pochopenie Prokopiovho líčenia a hodnotenia Maioriana (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 7, 4nn.) je podľa môjho názoru rozhodujúce uvedomiť si, že ich jadrom je rozprávanie o cisárovom posolstve inkognito na Geiserichov dvor za účelom spoznania afrických pomerov pred plánovanou výpravou do Afriky, rozprávanie, ktoré síce podľa MAXA (1981: 5) je romantizujúcim rozvedením Priskovho líčenia (Priscus fr. 27), napriek tomuto podkladu však stále zostáva v podstate Prokopiovým osobným výtvorom. Otázka, prečo si Prokopios dal prácu s koncipovaním tejto fikcie, je tak nanajvýš oprávnená. To, čo Prokopios podľa môjho názoru chcel akcentovať, je Maiorianovo hodnotenie: „ξύμπαντας τοὺς πώποτε Ῥωμαίων βεβασιλευκότας ὑπεραίρων ἀρετῆ πάση, τὸ Λιβύης πάθος οὐκ ἦνεγκε πρῶως, ... αὐτὸς τῷ στρατῷ ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐξηγεῖσθαι διανοοῦμενος. ἦν γὰρ ... ἔς τε τοὺς ἄλλους πόνους καὶ οὐχ ἥκιστα ἐς τοὺς κινδύνους ἄοκνος κομιδῆ.“ Vyzdvihnutie tohto cisára ako najcnostnejšieho muselo vyvolávať otázku, či prekonáva aj cisára, ktorého súčasníkom Prokopios bol. Podčiarknutie toho, že Maiorianus hodlal viesť vojsko proti Vandalom osobne a že dokonca riskoval život dobrodružnou vyzvedačskou akciou, bolo nepochybne značnou nepriamou kritikou Iustiniana, ktorý nič také neurobil, pritom však kritikou tolerovateľnou, pretože bola zaobalená do historiky hérodotovského strihu. Avšak to, že Prokopios znižuje Iustinianovu starostlivosť o Afričanov pomocou porovnania s vládcom, ktorý sa o podobnú agendu zasadil osobne v prégnantnom slova zmysle, neznamená, že ide primárne o kritiku Iustinianovej západnej politiky; Maiorianus je totiž Prokopiom hodnotený ako najznamenitejší cisár komplexne a Prokopios tu zrejme bol vedený snahou Iustiniana odsúdiť rovnako všeobjímajúco. Taktiež by bolo problematické predpokladať, že Prokopiovým ideálom je cisár, osobne sa angažujúci na bojovom poli či dokonca pri vyzvedačskej činnosti: líčenie Maiorianovho sčasti fiktívneho príkladu nič také výslovne netvrdí ani neimplikuje.

762 Je pravdou, že na základe súvetia „καὶ τὰ μὲν ἄλλα ξύμπαντα βασιλεὺς ἐγεγόνει ἀγαθός, τὰ δὲ ἀμφὶ Λιβύην ἐν οὐδενὶ ἐποιήσατο λόγῳ“ (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 4, 11) sa na prvý pohľad zdá, že pre Prokopia je pripisovanie nulovej dôležitosti (k významu ἐν οὐδενὶ λόγῳ ποιήσασθαι τι vid' LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. λόγος I.4) libijským záležitostiam, v daných súvislostiach a s ohľadom na kontext (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 4, 10) teda zachovávanie mieru s Geiserichom, resp. Vandalmi, vlastnosťou cisára, ktorý je opakom „ἀγαθός“. Ak však nebudeme predpokladať, že toto adjektívum tu má význam „good, in moral sense“ (LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. ἀγαθός I.4), ale „good, capable, in reference to ability“ (*ibidem*: s.v. ἀγαθός I.3), nesvedčí citovaná výpoveď nevyhnutne o Prokopiovom cenení si protivandalského boja ap.: Markianos sa vo všetkých ostatných smeroch osvedčil ako schopný cisár, len v jednom nie, pretože ho nepovažoval za podstatný (a teda nič nepodnikol); to, že vojna s Vandalmi je želateľná, z toho nutne nevyplýva.

763 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 12, 3(nn.): „...πρότερον μὲν καὶ μάλα κατορρωδήσας τὸν κίνδυνον, ὄψιν δὲ ὀνειροῦ ἰδὼν ὑστερον, ἢ αὐτὸν θαρσῆσαι τε ἐποίησε καὶ ἐς τὸ στρατεύεσθαι ὤρμησεν.“ – K pasáži sa vyjadruje BRODKA (1999: 247) a pred ním CAMERON (1985: 173 incl. pozn. 17 na s. 174): vidia v nej doklad Prokopiovho presvedčenia o božej podpore expedície. Ani to však text netvrdí. – Dodajme, že nie som presvedčený o autenticite Prokopiovho sna. Pri autorovej snahe využívať znamenia ako prostriedok kritiky cisára (k tomu cf. SIGNES CODONER 2003b: 226-228) je tiež otázne, či celá pasáž nemá nejaký hlbší zmysel. Prokopiovu hlbokú osobnú podporu západných vojen však z neho zrejme vyčítať nemožno v žiadnom prípade.

či už tak činí zámerne alebo nie, je takáto zdržanlivosť nanajvyš oprávnená.⁷⁶⁴ Aj keby sme považovali za fakt, že Prokopios si osvojil napr. postulát, že Vandali ako ariáni utláčali afrických Rimanov, alebo že trval na ríšskej príslušnosti Itálie, nemožno tým dokázať skutočnosť, že tento autor videl vojenské navrátenie príslušného západného územia a obyvateľstva pod cisárovu vládu ako nevyhnutné, potrebné či aspoň želateľné.

Avšak ani téza o Prokopiovom prijímaní oficiálnej reštauračnej ideológie nie je neproblematická. Jednak je pochybná existencia takejto ideológie či takéhoto programu ako taká,⁷⁶⁵ jednak možno spochybniť aj existenciu jej koherentného a zodpovedajúceho odrazu v Prokopiovom diele⁷⁶⁶ a napokon je otázne, do akej miery Prokopios vnútorne pasáže, ktorá majú túto ideológiu

764 Výklad problematiky: BRODKA 1999: 244-251; téza, že Prokopios akceptuje Iustinianovu ideológiu, je konkrétne naznačená predovšetkým *ibidem*: 248; nikde v tejto štúdiu však nenachádzam vyvodenie samotného záveru, ktorý možno čítať *ibidem*: 254 („*Prokop die Ziele der Westpolitik Justinians zwar annahm, aber die Methoden ..., abgesehen von der Periode Belisars Siege, verurteilte*“), z tejto tézy, ktorá sa tak stáva z hľadiska položenej otázky prakticky zbytočnou.

765 Ako vyplýva z prvej časti práce. BRODKA (1999: 243-244) (re)konštruje túto ideológiu ako dvojzložkovú („*Befreiungskrieg*“ a „*Religionskrieg*“) na základe *Codex Iust.* 1, 27, 1, avšak na podporu tvrdenia, že reštauračný projekt sa týkal celej západorímskej ríše, musí pripojiť odkaz na *Nov. Iust.* 30, cap. 11, 2. Okrem toho je sporné členenie údajnej ideológie na „osloboditeľskú“ a „náboženskú vojnu“. *Codex Iust.* 1, 27, 1 (obzvlášť 1: „...*ut Africa per nos tam brevi tempore reciperet libertatem, ante centum et quinque annos a Vandalis captivata, qui animarum fuerant simul hostes et corporum.*“) zreteľne ukazuje, že diskurz tohto prameňa je jednotný, osloboditeľský, hoci zahŕňa naozaj dve zložky: oslobodenie fyzické či materiálne a slobodu pre (pravú) vieru.

766 BRODKA (1999: 248) sám uznáva, že „*religiöse Aspekt*“ veci je Prokopiom v prípade Afriky iba naznačený v niektorých pasážach (Belisariove reči) a v prípade Itálie celkom absentuje, ba že ostrogótska vláda je ním posudzovaná pozitívne. – V „*archaiologii*“ vojny s Vandalmi (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 2-9) je BRODKA (1999: 246) schopný nájsť „*den richtigen ideologischen und staatsrechtlichen Hintergrund für die Rechtfertigung Justinians Intervention in Nordafrika*“, zahrňujúci poukaz na ríšsku príslušnosť danej oblasti a obyvateľstva a vandalskú perzekúciu katolíkov, avšak ak je aj daná hypotéza v určitom zmysle oprávnená, opiera sa o text, ktorý je sotva koncízny, nejakú ideológiu vhodne a pôsobivo zrkadliaci. Takýto text zdanlivo existuje v prípade vojny s Ostrogótmami a je o to zaujímavejší, že ide o údajný list samotného Iustiniana: Procopius, *Bell. Goth.* 1, 5, 8-9. V tomto prípade však BRODKA (1999: 249) postuluje viac, než je možné, keď píše: „*Der offizielle Standpunkt Justinians wird in seinem Brief ... dargestellt... Auf diese Weise nennt Prokop ... alle Gründe, die den Kaiser zum Krieg führten.*“ Striktné vzaté je totiž dôvodom vojny podľa textu listu iba to, že Góti nevrátili cisárovi (či Rimanom) Itáliu a spôsobili mu (alebo im) ďalšie bližšie nešpecifikované príkorie (či príkororia): „*Γότθοι Ἰταλίαν τὴν ἡμετέραν βία ἐλόντες οὐχ ὅσον αὐτὴν ἀποδίδουσι οὐδαμῆ ἔγνωσαν, ἀλλὰ καὶ προσηδικήκασιν ἡμᾶς οὔτε φορητὰ οὔτε μέτρια. διόπερ ἡμεῖς μὲν στρατεύειν ἐπ’ αὐτοὺς ἠναγκάσαμεθα,...*“ O katolicizme, ktorý by bolo možné považovať za prostriedok poukazu na Brodkovu „*Religionskrieg*“, sa hovorí až v ďalšej časti: „...*ὁμᾶς δὲ εἰκὸς ξυνδιαφέρειν ἡμῖν πόλεμον τόνδε, ὃν ἡμῖν κοινὸν εἶναι ποιεῖ δόξα τε ὀρθή, ἀποσειομένη τὴν Ἀρειανῶν γνώμην, καὶ τὸ ἐς Γότθους ἀμφοτέρων ἔχθος.*“ Táto časť je však zreteľne syntakticky a teda aj obsahovo oddelená od časti prvej, dôvody vojny menujúcej, prostredníctvom partikulí (μὲν – δέ). To, prečo sa na ortodoxiu cisára či ríše poukazuje, je explicitne zdôvodnenie účasti rovnako pravoverných Frankov na boji proti Ostrogótom, resp. hĺbkovo apel na ich ochotu k spojenectvu. Dôvodom vojny sú však výslovne iba krivdy zo strany Ostrogótov. Znamená to, že by Brodka mal pripustiť, že (prinajmenšom v prípade vojny o Itáliu) nebola viera súčasťou oficiálnej ideológie alebo že tomu tak azda bolo, ale Prokopios to v liste pripísanom Iustinianovi nereflektoval. – Otázne je, či tento údajný dokument obsahuje poukaz na Amalasuinthino zavraždenie. CESA (1981: 400, incl. pozn. 47) to implicitne popiera a zasaďuje tento negatívny doklad do svojej teórie, podľa ktorej Iustinianos sám veľmi skoro vypustil z odôvodňovania vojny o Itáliu snahu pomstiť osud ostrogótskej kráľovnej. Je však možné, že „*ἀλλὰ καὶ προσηδικήκασιν ἡμᾶς οὔτε φορητὰ οὔτε μέτρια*“, pasáž autorkou ignorovaná, na Amalasuinthin osud odkazuje. Podobného názoru je aj BRODKA (1999: 249), ktorý je inak náchylný považovať Iustinianov záujem o Childericha a ostrogótsku kráľovnú iba za zámienky k vojnám, nie za ich skutočné príčiny (cf. *ibidem*: 246 a 248: „*Vorwand*“). Alternatívou k tomuto vysvetleniu pomerne enigmatickej narážky je považovať ju iba za rétorickú devízu bez náplne; Prokopiov text podľa môjho názoru neposkytuje záchytný bod pre iný konkrétny výklad. Je napokon nutné všimnúť si to, že daná narážka predstavuje klimax (cf. „*ἀλλὰ καὶ*“)

odrážať, naozaj akceptoval; je totiž možné ho v rôznej miere aj v tomto ohľade podozierať z vonkajšieho konformizmu, ktorý Prokopios sám na začiatku *Anekdota* pre text *Vojen* deklaruje.⁷⁶⁷

Prokopiov postup v texte *Vojen* je podľa môjho názoru možné popísať takto: pasáže, ktoré majú dokladať preberanie reštauračnej ideológie, v skutočnosti reflektujú iba recepciu toho, čo sme identifikovali tiež v oficiálnych textoch: rôznych diskurzov (nepochybne osloboditeľského a reštauračného).⁷⁶⁸ Môžeme v jednotlivých prípadoch vyslovovať domnienky o tom, prečo je daný diskurz autorom použitý,⁷⁶⁹ nemôžeme ale na ich základe usudzovať, že prijímal (podľa môjho úsudku beztak neexistujúcu) oficiálnu „ideológiu“ ako správnu alebo realizáciu z nej vyplývajúcich úloh ako želateľnú.

Ak v doterajšom bádani vykrystalizovali dve tézy, z ktorých prvá tvrdí, že Prokopios aspoň nechcene ukazuje svoje stotožnenie sa s *restauratio imperii*, a druhá naopak postuluje jeho odpor voči cisárovej západnej politike, neumožňuje text a obsah *Vojen* potvrdiť ani jednu z nich.

odôvodnenia vojny, čo znamená, že v údajnom cisárovom liste bola vojna proti Ostrogótom pred Frankmi motivovaná, hoci aj iba skryto, predovšetkým či výhradne touto devízou, nie reštauračným zámerom (eventuálne vysledovateľným za „Ιταλίαν τὴν ἡμετέραν βίαν ἐλώντες οὐχ ὅσον αὐτὴν ἀποδιδόναι οὐδαμῆ ἔγνωσαν“). Pri takomto výklade obsahu a formy listu sa z neho domnelá Prokopiova reflexia reštauračnej ideológie celkom vytratí a zostáva v ňom iba podľa konvenčného náhľadu neúprimný odkaz na náhodnú a preto „ideologický“ málo relevantnú zámienku. – Reči (či prípadne listy) postáv Prokopiových *Vojen*, v ktorých BRODKA (1999: 247-248 a 249-250) ďalej nachádza odraz Iustinianovej ideológie *reconquisty*, nikdy nepredkladajú komplexné zhrnutie takéhoto programu a celkom konkrétne v nich spravidla absentuje nielen poukaz na snahu riešiť situáciu, vzniklú zosadením právoplatných vládcov Childericha a Amalasuinthu (výnimky: Procopius, *Bell. Vand.* 1, 16, 13-14 a náznamom 1, 19, 5), ale dokonca aj na aspekt „*Religionskrieg*“ (čo pripúšťa i BRODKA 1999: 248 bis): cf. predovšetkým Procopius, *Bell. Vand.* 1, 16, 9; 1, 19, 5; 1, 20, 18-20; 2, 1, 13nn.; 2, 5, 17; *Bell. Goth.* 1, 6, 10; 1, 8, 13; 1, 20, 17; 2, 6, 23nn.

767 Vid' s. 183. – Okrem obáv o vlastnú bezpečnosť, ktoré Prokopios uvádza, je samozrejme možné zvažovať aj iné motivácie tohto konformizmu. Ak *Vojny* mali poslúžiť ako nástroj vzostupu či zisku svojho autora, ku ktorým mu mal dopomôcť cisár či niekto s ním zviazaný, bol by vypočítavý konformizmus voči aspoň niektorému z oficiálnych diskurzov očakávateľný. Aj bez tohto predpokladu je namieste predpokladať, že vojenské výpravy, na ktorých sa Prokopios zúčastnil, ako sám priznáva (všeobecne Procopius, *Bell. Pers.* 1, 1, 3) a v súlade so snahou vystupovať ako povolaný autor dejepisného diela priznávať zrejme chce či azda rovno musí, museli byť vo *Vojnách* prijímané, ak len autor ich popisu a zároveň ich účastník nemal stratiť v očiach čitateľa integritu. Tento vcelku banálny postreh som našiel (náznamom) iba u GOLTZA (2008: 251).

768 To, že vo *Vojnách* nachádzame lexémy ako ἀνασφῶζω či ἀνακτάομαι, je vôbec najlepší BRODKOV (1999: 250) argument v prospech Prokopiovej podpory Iustinianovej západnej politiky (recipovaný tiež SIGNES CODOÑEROM 2003b: 216 ako doklad Prokopiovej viery v nárok ríše na západné územia). Pretože Prokopios tento slovník používa nielen v rečiach postáv svojho diela, ale aj v autorskom líčení, je nutné pripustiť, že zámerne či mimovoľne dojem akceptácie vyvoláva. No pravdou zostáva, že ide len o recepciu slovníka reštauračného diskurzu a teda odvodené aj tohto diskurzu ako takého. Ako dôkaz toho, že Prokopios vyjadruje podporu Iustinianovým západným výpravám, to stále ešte nestačí, o úprimnosti tejto prípadnej recepcie daného diskurzu ani nehovoriac.

769 Považujem za vydarený PAZDERNIKOV (2000) pokus vyložiť Belisariovi do úst vkladany osloboditeľský a reštauračný diskurz ako Prokopiov prostriedok poukázania na komplexnosť situácie v Afrike a Itálii, kde sa medzi dvoma mlynskými kameňmi ocitali jednak oslobodzovaní, jednak oslobodzujúce vojsko, resp. jeho veliteľ (viď k tomu pozn. 751), ak necháme bokom eventuálny konformizmus voči oficiálnemu diskurzu, nech už vyvolaný čímkolvek. To, že mohli byť na základe tohto materiálu zastávané veľmi protikladné názory (Prokopios ako hlásna trúba dvorskej propagandy [RODOLFI 2008] alebo osobne presvedčený vyznávač reštauračnej ideológie [BRODKA 1999] na jednej strane, nepočtetnosť inštancií reštauračnej ideológie u Prokopia ako doklad a signál dejepiscovho odstupe od Iustinianovej západnej politiky [CESA 1981: predovšetkým 398 a 400] na druhej strane), ma vedie k presvedčeniu, že závery založené na určitej Prokopiovej recepcii reštauračného a osloboditeľského diskurzu robiť nemožno.

Téza, späta s prvou teóriou, že totiž Prokopios kritizuje prostriedky Iustinianovej západnej *reconquisty*, nie jej cieľ,⁷⁷⁰ je podľa môjho názoru taktiež neudržateľná. K podstatne lepšiemu pochopeniu problematiky sa podľa môjho presvedčenia približuje tento vcelku ojedinelý postreh: Prokopios „*verurteilt die Weise der Ausübung der Herrschaft durch den Kaiser in diesen Provinzen*“.⁷⁷¹

Prokopios dáva jasne najavo, že zajatím Gelimera vojna s Vandalmi skončila a Iustinianos najneskôr v tomto momente začal vládnuť nad Afrikou a jej obyvateľstvom.⁷⁷² V prípade vojny proti Ostrogótom a vlády nad Itáliou je Prokopios menej explicitný, ale podobná koncepcia z jeho diela vysvitá: najneskôr obsadením Ravenny a zajatím Vitiga začala rímska, resp. cisárova vláda nad Apeninským poloostrovom.⁷⁷³ Ak pripustíme, že Prokopios nikde nespochybňuje ríšsku príslušnosť Afriky a Itálie aj pod faktickou vládou vandalských či ostrogótskych kráľov, nič nebráni chápať ho tak, že viac či menej zreteľne hovorí o skutočnom uplatnení vždy platnej teoretickej vlády cisára. V každom prípade však v Afrike a Itálii v r. 534, resp. r. 540 začala prinajmenšom efektívna cisárova vláda. To je nutné zdôrazniť predovšetkým so zreteľom na Itáliu, pretože súčasný bádateľ, napr. aj pod vplyvom plynulého Prokopiovho líčenia bojov s Ostrogótmi od r. 535 až do r. 552, je náchylný Iustiniana ako vládcu nad touto oblasťou ponímať len od r. 552 a predovšetkým odlišné ponímanie ignorovať u Prokopia samotného.

Je na tomto základe možné konštatovať, že Prokopiova predovšetkým explicitná kritika, ktorú vo *Vojnách* môžeme nájsť, sa netýka *reconquisty*, *restauratio imperii*, zahraničnej politiky, ale priamo či nepriamo Iustinianovej vlády nad rímskou ríšou, jeho politiky či administratívy vnútornej. Potvrďuje to tiež aspoň kurzorický pohľad na konkrétne výčitky: ich podstatnú časť tvorí kritika konkrétnych osôb, implicitne teda cisárovej personálnej politiky, ktorá sa síce sčasti týka generality, no nedomnievam sa, že by to bolo bránilo správne disponovanému čitateľovi pochopiť analógiu medzi Iustinianovými mužmi na čele vojska napr. v Itálii a tými, ktorí riadili civilnú administratívu v Konstantinopoli. Obdobné tvrdenie možno vysloviť o Prokopiovej kritike financovania vojska; nepriamo to mohlo vystavovať zlé vysvedčenie aj cisárovej finančnej politike,

770 Vid' s. 184, incl. odkazov v pozn. 736.

771 BRODKA (1999: 252). Ďalšie nutné závery z toho tento bádateľ ale nevyvodzuje a sám inak operuje s tézou o kritike prostriedkov, nie cieľov Iustinianovej západnej politiky. – Cf. tiež RUBIN (1960: 218): „...*nicht gegen die Eroberung von Libyen und Afrika durch Belisar, sondern gegen die Art der Ausübung der Herrschaft in Libyen und Afrika durch Iustinian.*“

772 Vid' Procopius, *Bell. Vand.* 2, 7, 20-2, 8, 1. Vzápätí sa Maurovia odhodlávajú k „*odpadnutiu*“ („*ἀπόστασιν*“; *ibidem* 2, 8, 9) od Rimanov.

773 Procopius, *Bell. Goth.* 2, 30, 22 (reč vložená do úst dokonca dokonca Ostrogótovi pomenováva snahu obnoviť boj proti Rimanom „*νεωτέροις πράγμασιν ἐγχειρεῖν*“); *ibidem* 3, 1, 3-4 je víťazstvo nad Vitigom a Ostrogótmi kladené na roveň víťazstva nad Gelimerom a Vandalmi a predovšetkým sa na záver tohto úseku textu o Belisariovi konštatuje: „*γῆς τε καὶ θαλάσσης τὴν ἡμίσειαν μάλιστα μοῖραν τῆ βασιλείᾳ ἐν χρόνῳ ὀλίγῳ ἀνασώσάμενος*“ (participium aoristu charakterizuje daný proces ako skončený).

dopadajúcej napr. na Konstantinopolčanov.⁷⁷⁴

Redukcia *Vojen* výhradne na prostriedok kritiky cisára či jeho vlády by bola zrejme prehnaná,⁷⁷⁵ avšak nakoľko dielo kritiku obsahuje, tá sa týka viacerých aspektov režimu ako takého, hoci aj konkrétny materiál pochádza prevažne z „okrajových“ (nekonstantinopolských) oblastí ríše, v ktorých bola efektívna cisárska vláda obnovená, aspoň v prípade Itálie a Afriky, iba nedávno, nielen jeho „zahraničnej politiky“ či projektu *reconquisty*.

Dalo by sa metaforicky povedať, že Prokopios vo *Vojnách* viedol svoj diskurzívny boj s Iustinianovou vládou na vedľajších bojiskách. Čo ho k tomu viedlo, je sotva možné povedať s istotou. Ak pripustíme, že toto dielo začal písať z iných dôvodov, v snahe o osobný prospech či postup, môže platiť, že ku kritike nešvárov režimu na italskom, africkom či východnom materiáli ho väčšinu času nútila jednoducho zvolená všeobecná tematika diela, ktorú predstavovali boje v daných oblastiach ríše. Alternatívna či doplňujúca možnosť je však aj to, že kritika generálov, civilných magistrátov, opatrení a výsledných pomerov vo vzdialenejších provinciách bola bezpečnejšia,⁷⁷⁶ ba dokonca popri tom azda aj pôsobivejšia než by bola kritika prominentov v Konstantinopoli.⁷⁷⁷

774 Vid' k tomu konkrétne Procopius, *Bell. Pers.* 2, 3, 5-7 (zdieračská správa miestodržiteľa Akakia v Arménii); 2, 7, 37 (nevypatený žold vojakom na východe); 2, 15, 9 (morálne nespôsobilý Ióannés Tzibos v Lazike); 2, 16, 2 (nedostatočná výstroj vojska na perzských hraniciach); *Bell. Vand.* 2, 8, 25 (výmer daní v Afrike, ktorý sa obyvateľstvu zdal neznesiteľným); 2, 18, 9 (nevypatený žold vojakom v Afrike); 2, 22, 1-2 a 11 (Libýjcami nenávidená správa Sergiova, ktorého ale Iustinianos neodvolal); 2, 24, 1 a 16 (neskúsený Areobindos v Afrike a nevhodná deľba právomocí), *Bell. Goth.* 3, 1, 23 (dôstojníci alebo úradníci, zdierajúci obyvateľstvo Itálie a vydávajúci ho napospas vojakom) a 32-33 (Italom a vojsku neznesiteľné pôsobenie *logotheta* Alexandra v Itálii); 3, 6, 6 a 12 (nevypatený žold vojakom a neskúsený Maximinos v Itálii); 3, 9, 1-6 (utrpenie Italov, spôsobené nielen ostrogótskym, ale tiež rímskym vojskom); 3, 11, 14 (nevypatený žold vojakom v Itálii); 3, 12, 1-2 (nedostatočná výstroj a podfinancovanie vojska v Itálii); 3, 27, 5 (Béros, podliehajúci alkoholu, v Itálii); 3, 30, 8 (nevypatený žold vojakom v Itálii); 3, 36, 7 a 26 (nevypatený žold vojakom v Itálii); 4, 13, 11-14 (len o príjmy z úradu plynúce sa starajúci generál Bessas a Iustinianov zvyk prílišnej tolerancie prehreškov magistrátov voči mravom a štátu); 4, 26, 6 (nevypatený žold vojakom v Itálii). – Materiál zhromaždil BRÜCKNER (1896: 51), odkazujúci pravdaže na konkrétne miesta dnes už nevyhovujúcim spôsobom. Užitočný je tiež SIGNES CODOÑER (2003b: 217-218), ktorý tiež príhodne poukazuje na to, že táto „*explizite Kritik*“ je do značnej miery *prima facie* kritikou Iustinianovej personálnej politiky (Iustinianom vybratých magistrátov a veliteľov).

775 K takémuto redukcionizmu sa približuje, ak autora správne chápem, KALDELLIS (2010: XXVI): „...*taken together, their conclusions are a massive indictment of Justinian's policy ... the Wars is not all that neutral ... Each of the three Wars ... ends badly.*“ Faktom však je, že dielo stále obsahuje značnú masu materiálu, ktorá je prinajmenšom „neutrálna“. K tomu, prečo Prokopiovi pripisujem aj iné než autorské zámery než kritizovať, hoci na rozdiel od Kaldellis postupujem deduktívne a nie induktívne, vid' s. 180.

776 Nemám pritom na mysli ani tak to, že v prípade aspoň niektorých Iustinianových vojvodcov a magistrátov je možné uvažovať o ich neprítomnosti v Konstantinopoli nielen počas Prokopiom kritizovanej činnosti v provinciách, ale aj neskôr, v dobe Prokopiovho písania (z čoho by zase mohla vyplývať ich menšia možnosť zasiahnuť proti kritickému historikovi vďaka vplyvu v dvorských kruhoch), ako skôr to, že brizantnosť obvinení zo zlej administratívnej či vojenskej činnosti v provinciách mohla v Konstantinopoli byť z pohľadu mnohých čitateľov menšia.

777 Ak pripustíme, že Iustinianos úprimne usiloval o blaho poddaných, mohla práve kritika pomerov v „oslobodených“ oblastiach ríše (je vhodné pripomenúť výrečné prísľuby a priania z doby bezprostredne po získaní Afriky v *Codex Iust.* 1, 27, 1, 8 a 1, 27, 2, 4b) na neho pôsobiť nie ako subverzívna provokácia, ale ako oprávnená a bolestná výčitka, ktorá ho eventuálne mohla viesť k snahe o nápravu na západe, ale eventuálne *per analogiam* aj v Konstantinopoli. Vo svetle Prokopiovho výkladu Iustinianovej osobnosti v *Anekdota* sa zdá samozrejme nemožným nielen toto ponímanie cisára, ale aj to, že by Prokopios podobný účinok na cisára

Je nutné venovať pozornosť otázke, ako nám tento obraz dopĺňa to, čo Prokopios prináša v *Anekdota*, zvlášť ak malo pôvodne ísť o záver *Vojen*. Vnútorne usporiadanie materiálu tohto spisu je ťažké uchopiť,⁷⁷⁸ domnievam sa však, že to nie je pre naše účely snád' ani potrebné.

Úvod *Anekdota* identifikuje text, ktorý bude nasledovať, ako doplnenie či korekciu *Vojen* (resp. tej ich časti, ktorá bola v danej dobe napísaná či uverejnená).⁷⁷⁹ To by *a priori* mohlo vyvolávať dojem, že obsah spisu bude korelovať s náplňou *Vojen*, že jeho obsahom bude líčenie problematiky „zahraničnej politiky“, Iustinianových vojen na východe, v Afrike a v Itálii. Toto očakávanie však ešte Prokopios sám upresňuje či koriguje, deklarujúc, že bude popisovať najskôr zlé činy Belisariove, potom Iustinianove a Theodórine.⁷⁸⁰

Už len z vcelku malej ústrednosti postavy cisára – o Theodóre ani nehovoriac – vo *Vojnách* môže vyplývať, že obsah *Anekdota* ako nie celkom stručného diela bude do značnej miery od predchádzajúcich Prokopiom napísaných kníh nezávislý. Napriek tomu je možné predpokladať, že autor využil hoci aj nepočtetné a nepríliš významné zmienky o panovníkovi vo *Vojnách* a snád' predovšetkým (inherentne v *Anekdota* ostatne obsiahnutú) predstavu, ideológiu či diskurz, že cisár vo všeobecnosti zodpovedá za dianie v ríši, nato, aby mohol koncipovať *Anekdota* ako doplnenie či pôvodne azda priame pokračovanie prvých siedmich kníh o bojoch za Iustinianovej vlády. Pre nás je však dôležitý poznatok, že konkretizácia obsahu *Anekdota* ako líčenia zlých skutkov dovoľovala a vlastne pri nedostatku vymedzenia oblasti, v ktorej sa ich Iustinianos mal dopustiť, aj sľubovala poňať kritiku cisára a jeho politiky veľmi široko až komplexne.⁷⁸¹

Domnievam sa však, že Prokopios sa predsa len usiluje čitateľom poskytnúť prehľad o základných tézach svojej kritiky cisára a jeho režimu. Činí tak vzápätí potom, čo ho uvádza ako efektívneho vládcu do textu *Anekdota*. Iustinianovi sa tu vytýka hubenie (resp. rovno vraždenie) nevinných, lúpenie majetku a ničenie všetkého existujúceho (tj. eventuálne inovatívnosť, resp. nekonzervativizmus).⁷⁸²

považoval za možný, je však nutné mať na zreteli, že *Anekdota* nakoniec nie sú súčasťou toho istého diela a možno ani nevyjadrujú Prokopiovo zmýšľanie voči cisárovi pri konečnom formovaní diskurzu *Vojen*.

778 Cf. napr. pokusy o tematické členenie u SIGNES CODONERA (2003a: 81-82) a KALDELLISA (2004: 229; 2010: XXX, XXXII, XXXIV).

779 Procopius, *Hist. arc.* 1, 1, 3.

780 Procopius, *Hist. arc.* 1, 1, 10.

781 Táto skutočnosť eventuálne oslabuje výčitku, ktorú voči kritike obsiahnutej v *Anekdota* vznáša CAMERON (1985: 62, 140, cf. tiež 118), že sa totiž zameriava na osoby.

782 Procopius, *Hist. arc.* 6, 18-25; takto je asi nutné vymedziť uvedenie Iustiniana na scénu v tomto spise, jadro výpovede však obsahujú už v. 19-21: „Ιουστινιανός ... γέγονε Ρωμαίους ξυμφορών αίτιος, οίας τε και ὅσας ἐς τὸν ἅπαντα αἰῶνα οὐδεὶς που πρότερον ἀκοῆ ἔλαβεν. ἐς τε γὰρ ἀνθρώπων ἀδικον φόνον και χρημάτων ἀρπαγὴν ἀλλοτρίων ῥᾶστα ἐχώρει, και οὐδὲν ἦν αὐτῷ μυριάδας πολλὰς ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι, και περ αὐτῷ αίτιαν οὐδεμίαν παρασχομένων. και φυλάσσειν μὲν τῶν καθεσταμένων οὐδὲν ἤξιον, ἅπαντα δὲ νεοχμοῦν ἐς αἰεὶ ἤθελε, και τὸ ξύμπαν εἰπεῖν, μέγιστος δὴ οὗτος <ἦν> διαφθορεὺς τῶν εὖ καθεστῶτων.“ – RUBIN (1960: 203) systematizuje „Todsünden“ cisára v *Anekdota* trochu odlišne. Ak aj je však jeho zaradenie „*Verschwendung der erpreßten Gelder*“ ospravedlniteľné, hoci aj len na základe neskoršieho detailnejšieho výkladu spisu, vynechanie inovatívnosti už sotva. – Prokopiov počiatkový zoznam Iustinianom spôsobovaného nešťastia je pomerne

V rámci *Anekdoty* sa západ (Afrika a Itália) mimochodom objavuje ako javisko excesov niektorých generálov, magistrátov či prominentných osôb režimu.⁷⁸³ V tomto ohľade nám ale popri novoposkytnutých nelichotivých obrazoch cisárovnej Theodóry a Belisaria (ako zrejme najvýraznejšej vojvodcovskej či vôbec akejkolvek osobnosti rímskej strany zo stránok prvých siedmich kníh *Vojen*) je ponúkaná vlastne iba mierne doplnená či prehĺbená kritika Iustinianovej personálnej a teda takpovediac vnútornej politiky, viditeľná už vo *Vojnách*.

Problematika západu sa v *Anekdoty* vyslovene tematizuje jednak v osemnástej kapitole, jednak na záver už zmieneného uvedenia Iustiniana, identifikovaného ako zdroj nešťastí Rimanov, v tomto spise. Druhé menované miesto znie: „*pretože pre neho [Iustiniana – J. B.] neznamenal nič zničiť len rímsku ríšu, dokázal ovládnuť Líbyu a Itáliu pre nič iné, než aby mohol spolu s tými, ktorí boli pod jeho vládou už predtým, vyhladiť tamojších ľudí.*“⁷⁸⁴ Pojmovo tu Prokopios síce najskôr odlišuje ríšu od Afriky a Itálie, relativizujúc tak snád', či už zámerne alebo nezámerne, reštauračný diskurz, no na druhej strane potvrdzuje, že obyvateľstvo daných oblastí bolo v jeho diskurze po Iustinianových víťazstvách, teda zrejme po r. 534 a 540, pod cisárovou zhubnou vládou rovnako ako „*etablování poddaní*“.

Bez zohľadnenia tohto diskurzu a bez znalosti obsahu *Vojen* (resp. aspoň ich prvých siedmich kníh) by čitateľovi nemohol byť celkom jasný ani obsah osemnástej kapitoly *Anekdoty*. Prokopios tu zdôrazňuje počet Iustinianom zabitých ľudí poukazom na vyľudnenosť Afriky, Itálie, rímskeho východu, potom na početnosť barbarov, ktorí zahynuli pri nájazdoch na ríšske územie a v dôsledku Iustinianových vojen, a ďalej na obete cirkusových nepokojov v byzantských mestách, Iustinianovej perzekúcie Samaritánov a heretikov, záplav, zemetrasení a moru.⁷⁸⁵

všeobecný, čo nás podľa môjho názoru núti k opatrnosti voči tvrdeniu, že historik z Kaisareie prednáša predovšetkým sťažnosti senátorskej opozície a majetných kruhov ríše (čo ďalej eventuálne slúži ako podpora tézy o Prokopiovom pôvode a sociálnom prostredí). Výklad tohto typu koncízne podáva napr. CESA (1981: 393n., incl. pozn. 19) a nebráni jej v tom ani povedomie o skutočnosti, že *Anekdoty* porôzne (predovšetkým v dvadsiatej až tridsiatej kapitole) obsahujú aj kritiku Iustinianovej politiky voči iným (sociálnym a profesným) skupinám, na čo najnovšie upozorňuje KALDELLIS (2004: 47). Domnievam sa, že nielen prítomnosť tejto kritiky, ale aj počiatkové zhrnutie Iustinianovho neblahého pôsobenia na osudy ríše a jej obyvateľstva v šiestej kapitole *Anekdoty* bránia redukcii autora tohto spisu na hovorca opozície senátorov a významných pozemkových majiteľov. To však na druhej strane samé osebe ešte nič nevytvorí o Prokopiovom pôvode či o jeho sociálnom zázemí v Konstantinopoli.

783 Procopius, *Hist. arc.* 4, 39-5, 6, resp. 5, 17 (druhé Belisariovo velenie v bojoch o Itáliu, sprevádzané jeho ziskuchtivým olupovaním Italov [5, 4n.]); 5, 28-38 (zločinné pôsobenie Sergia a Solomóna v Afrike); 16, 1-5 (zosnovanie vraždy ostrogótskej kráľovnej Amalasuindy cisárovnou Theodórou); 24, 9-11 a 26, 26-30 (pôsobenie *logotheta* Alexandra v Itálii).

784 Procopius, *Hist. arc.* 6, 25: „ἐπει δὲ οὐδὲν ἦν αὐτῷ μόνην καταλῦσαι τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, Λιβύης τε καὶ Ἰταλίας οὐκ ἄλλου τοῦ ἕνεκα πεποιῆσθαι τὴν ἐπικράτησιν ἴσχυσεν [edícia omylom v texte bez akcentu, v poznámkovom aparáte však správne – J. B.] ἢ ὥστε ζῆν τοῖς πρότερον ὑφ' αὐτῷ οὔσι διολέσαι τοὺς ταύτη ἀνθρώπους.“ – K prekladu, resp. interpretácii je nutné poznamenať: „ἴσχυσεν“ je v danom kontexte nejasné, Reiske navrhoval emendáciu ἔσπευσεν (cf. kritický aparát v použitej edícii), tj. „usiloval“; „ovládnut“; nielen „dosiahnuť víťazstvo nad“ ako preklad „πεποιῆσθαι τὴν ἐπικράτησιν“ (k ἐπικράτησις vid' pozn. 753) je namieste predovšetkým s ohľadom na použité perfektum, vyjadrujúce stav.

785 Procopius, *Hist. arc.* 18, 5-12 (Afrika); 18, 13-21 (Itália); 18, 22-24 (východ); 18, 25-30 (problematika barbarov a Iustinianových vojen); 18, 31-34 (nepokoje v mestách); 18, 35 (stručný poukaz na perzekúciu Samaritánov a

Ako príčinu decimácie afrického obyvateľstva Prokopios neudáva samotnú vojnu s Vandalmi, teda *reconquistu* danej oblasti, ale to, že Iustinianos nekonsolidoval svoju vládu v danej oblasti, nezabezpečil z nej plynúce príjmy, ignorujúc nespokojnosť tamojšej populácie, a svoju energiu investoval iba do olupovania Líbye, ktoré je ďalej špecifikované (daňové zaťaženie, získavanie pozemkového fondu, protiriánska politika a vyvolanie nespokojnosti vojakov, vedúce k nepokojom), pričom výklad končí motívom panovníkovej neschopnosti zachovať existujúci poriadok.⁷⁸⁶ Pri výklade o obetiach v Itálii nie je autor explicitný, odkazuje však aspoň na to, že príčiny boli rovnaké ako v prípade Afriky a že výklad o nich podal už predtým (čím sa pravdepodobne odkazuje na obsah *Vojen*).⁷⁸⁷

Rímske vojsko sa z tejto Prokopiovej bilancie obetí Iustinianových vojen takmer stráca, hoci by bolo mylné tvrdiť, že v nej celkom absentuje.⁷⁸⁸ Výraznejšie v nej figurujú barbari, teda protivníci cisárskeho vojska či eventuálne len nájazdníci na obyvateľstvo ríše; explicitne nie sú v úseku textu zasvätenom barbarom menovaní Vandali ani Ostrogóti, avšak že ich je nutné v celkovom obraze zohľadniť, vyplýva snáď z pasáže venovanej Afrike.⁷⁸⁹

V nadväznosti na tento úsek textu o barbaroch rozvíja Prokopios výklad o Iustinianovom postoji k vojnám a postupoch počas nich, ktorý možno zhrnúť tak, že cisár počas mieru usiloval o zámienky ku konfliktom, avšak keď už vojnu musel viesť, venoval sa radšej skúmaniu „*nadpozemských vecí*“ a nedokázal v nej ani poraziť nepriateľov kvôli svojej skúposti, ani ju vo svojej krvilačnosti zanechať.⁷⁹⁰

Táto pasáž sčasti zreteľne korešponduje s niekoľkými autorskými poznámkami vo *Vojnách*,

heretikov); 18, 36-45 (kontingentné udalosti a záver výkladu).

786 Procopius, *Hist. arc.* 18, 9-12. Prvá časť tohto textu znie: „αἴτιον δὲ ὅτι Βανδύλων εὐθὺς ἡσσημένων οὐχ ὅπως κρατῶνται τὴν τῆς χώρας ἐπικράτησιν ἐπιμελὲς οἱ εἴνεται, οὐδ' ὅπως οἱ ἢ τῶν ἀγαθῶν φυλακὴ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ εὐνοία τῶν κατηκόων εἴη προὐνόησεν, ... ὅπως τὸ ἐνθένδε διοικούμενος κατ' ἐξουσίαν Λιβύην καταπιῶν ὄλην ληΐζεται.“ K interpretácii poznamenávam, že „εὐνοία τῶν κατηκόων“ je možné interpretovať dvojakým spôsobom, inštrumentálne či kauzálne („skrze spokojnosť poddaných“, „vďaka spokojnosti poddaných“) a prospechovo („k spokojnosti poddaných“). – Pozornosti hodná je terminológia, ktorá taktiež poukazuje na „vnútropolitickú“ povahu Iustinianovho ruinovania obyvateľstva Afriky: „διοικούμενος“ a „τῶν κατηκόων“.

787 Procopius, *Hist. arc.* 18, 14.

788 Zmieňuje ich Procopius, *Hist. arc.* 18, 8 pre prípad Afriky. O byzantských stratách v Itálii nehovorí, avšak čitateľ si má zrejme urobiť úsudok *per analogiam*.

789 Ide mi o Procopius, *Hist. arc.* 18, 25-26, kde sú menovaní Peržania, Saracéni, Huni a „niektorí z ostatných barbarov“. Pasáž sa vyslovene venuje iba nájazdníkom na ríšske obyvateľstvo, avšak vzápätí (*ibidem* 18, 27) sú ako obeť Iustinianovej krvilačnosti predstavení „οὐ ... Ῥωμαῖοι μόνον, ἀλλὰ καὶ βάρβαροι σχεδὸν τι πάντες“, takže perspektívu rozširuje. O Vandaloch, vrátane žien a detí, sa hovorí *ibidem* 18, 6 (hoci to, že padli za obeť bojom, zostáva nevypovedaným), o Ostrogótoch sa mlčí, opäť je však možné pomýšľať na analógiu s africkými pomermi.

790 Procopius, *Hist. arc.* 18, 27-29. Citujem v. 29: „οὐ γὰρ ἡξίου τοῖς καιροῖς ἐναρμόζειν τὰς πράξεις, ἀλλ' ἀπὸ καιροῦ πάντα εἰργάζετο, ἐν μὲν εἰρήνῃ καὶ σπονδαῖς ἐξαρτούμενος ἀεὶ νῶ δολερῶ ἐπὶ τοὺς πέλας πολέμου αἰτίας, ἐν δὲ τῷ πολέμῳ ἀναπεπτοκῶς τε οὐδενὶ λόγῳ καὶ τὴν τῶν ἔργων παρασκευὴν ὀκνηρῶς ἄγαν διὰ φιλοχρηματίαν ποιούμενος, ἀντὶ τε σπουδῆς τῆς περὶ ταῦτα περισκοπῶν μὲν τὰ μετέωρα, περιέργος δὲ ἀμφὶ τῇ τοῦ θεοῦ φύσει γινόμενος, καὶ οὔτε τὸν πόλεμον μεθίεις, τῷ μαιφόνος τις καὶ παλαμναῖος εἶναι, οὔτε περιεῖναι τῶν πολεμίων οἷός τε ὦν, τῷ μὴ τὰ δέοντα ὑπὸ σμικρολογίας περιεργάζεσθαι.“

ktoré sú považované za značne otvorenú kritiku cisára.⁷⁹¹ Domnievam sa však, že je nielen nemožné tieto poznámky považovať za nepodmienenu kritiku,⁷⁹² ale že pri dostatočnom zohľadnení textu a rámca s nimi diskurzívne súvisiacej pasáže z *Anekdota* je taktiež neprípustné konštruovať Prokopia ako zásadného prívrženca rozhodného vedenia západných vojen.⁷⁹³ Pasáž samotná totiž neambivalentne kritizuje nielen nedbalé vedenie vojen, ale aj ich rozpútavanie. A nielen jej text, ale aj kontext interpretujú oba tieto druhy Iustinianovho správania ako prejav cisárových zlých vlastností, ba démonickej osobnosti; je totiž dôležité neštrácať zo zreteľa fakt, že Prokopios výklad,

791 Tak naposledy SIGNES CODOÑER (2003b: 218), klasifikujú ich v podstate, popri poznámkach na adresu Iustinianových magistrátov, ako druhú zložku prokopiovskej explicitnej kritiky. Ide o Procopius, *Bell. Goth.* 3, 35, 11; 3, 36, 6; 4, 26, 7.

792 Pasáže Procopius, *Bell. Goth.* 3, 35, 11 a 3, 36, 6 dávajú pomocou partikulí μέν – δέ do kontrastu Iustinianov prísľub zaoberať sa Itáliou alebo jedno jeho konkrétne opatrenie k tomu smerujúce a to, že venoval svoju pozornosť reálne či vzápätí niečomu inému; Procopius, *Bell. Goth.* 4, 26, 7 stavia vedľa seba (syntakticky odlišne) niekdajšie nedbalé vedenie vojny a konečné vhodné pripravenie sa na ňu. Explicitné odsúdenie nečinnosti cisára tu nájsť nemožno. Použitý slovník môže naznačovať kritické vyhotenie iba v jednom prípade: „ἀπιμελημένως“ o skoršom spôsobe vedenie vojny (Procopius, *Bell. Goth.* 4, 26, 7; podanie je v tomto prípade problematické, cf. kritický aparát použitej edície Procopius, *Bell. Goth.* s. 630 a *Suda* Δ 818 [s. II, 77], čo ale zrejme svedčí o autenticite daného lexému, predstavujúceho *lectio difficilior*, v texte), je však otázne, či tento výraz bol Prokopiom takto vnímaný. O bežné slovo ani v literárnom jazyku nejde, vzorom by snád' najskôr mohlo byť hérodotovské participium (Herodotus 3, 129 a 3, 132), ktoré je použité o stave otroka, z čoho však ani pri intertextuálnej interpretácii Prokopiov negatívny názor čitateľ (vrátane toho dnešného) vyčítať nemôže. Nanajvýš by bolo možné pri značne odvážnej interpretácii uvažovať o tom, že Prokopios naznačoval, že situácia obyvateľstva Itálie, sužovaného vojnou, bola podobná stavu biedneho otroka (čo by sa blížilo zase skôr vnútro politickej kritike Iustinianovej vlády než jeho zahraničnej politiky či vojen samotných). Inou možnosťou, ako nájsť v daných pasážach kritiku na adresu Iustinianovho vedenia vojny v Itálii, je spoliehať sa na kontext. Domnievam sa ale, že aj pri tejto perspektíve sú prinajmenšom na povrchu dané texty uchopiteľné ako nehodnotiace: v prípade Procopius, *Bell. Goth.* 3, 35, 11 a 3, 36, 6 ide explicitne len o motivovanie toho, prečo sa udalosti napriek Iustinianovej počíatočnej ochote nepohli dopredu a prečo teda Prokopios nepokračuje v líčení, ktoré by takémuto dramatickému vývoju zodpovedalo; pasáž Procopius, *Bell. Goth.* 4, 26, 7 vysvetľuje, tentokrát dokonca výslovne („γάρ“), prečo mal Narsés k dispozícii dostatok prostriedkov, vojakov a výzbroje: pretože Iustinianos zmenil svoj postoj, resp. správanie. – Dodajme, že Procopius, *Bell. Goth.* 3, 35, 11 môže predstavovať aj kritiku Iustinianovej slabosti pre teológiu, ako tomu v intertextuálnej perspektíve nasvedčuje nielen Procopius, *Hist. arc.* 18, 29, ale tiež povestná „skeptická“ pasáž Procopius, *Bell. Goth.* 1, 3, 6-8. Samé osebe sú však miesta Procopius, *Bell. Goth.* 1, 3, 6-8 a 3, 35, 11 voči cisárovi v tomto ohľade v podstate nekritické: prvé ho nezmiňuje, druhé nedáva najavo nechť voči teologickým sporom. – V konečnom dôsledku samozrejme ani ja nepredpokladám, že Prokopios do daných pasáží kritiku nezakomponoval. Tá tu ale nie je explicitná, zostáva naopak zrejmom len tým, ktorí zdieľajú autorov diskurz, artikulovaný v *Anekdota*.

793 To, že Prokopios v rámci svojho zásadného výkladu o téme Iustinianos a vojny poznamenáva, že perzský kráľ Chosroés bol taktiež hanebný, ale Iustinianos mu poskytoval *casus belli* (Procopius, *Hist. arc.* 18, 28), môže vyvolávať dojem, že výklad sa vzťahuje len na boje s Peržanmi, resp. na východe, zvlášť ak ani v *Anekdota* nikde inde než v tomto všeobecnom texte nenachádzame korekciu priaznivého obrazu Iustiniana ako toho, kto vojny v Afrike a Itálii začal kvôli osudu spriatelenej vládcov (napriek obvineniu Theodóry zo zosnovania Amalasuinthinej vraždy; cf. s. 49 a pozn. 745). Proti obmedzeniu výkladu na východné vojny však svedčí predchádzajúca úvodná téza (*ibidem* 18, 27) i nasledujúce zhrnutie (*ibidem* 18, 30), obe počítajúce s „*takmer všetkými barbarmi*“. Navyše motivická korešpondencia výkladu s niektorými poznámkami vo *Vojnách*, týkajúcimi sa boja s Ostrogótmami (viď pozn. 790-791), svedčí o tom, že Prokopios naozaj zahrňoval do výkladu aj prinajmenšom túto západnú vojnu a intertextuálne k tomu ponúkal aj svojich čitateľov. – To zároveň znamená, že v súhrnnom diskurze Prokopios nerobil zásadný rozdiel medzi vojnami na západe na jednej a bojmi na Balkáne a na východe na druhej strane, ako sa snaží dokázať CESA (1981: 402-404), *nota bene* na materiáli, ktorý explicitne nič také neobsahuje a ak je nazeraný z hľadiska výkladu, ktorý nám historik z Kaisareie predkladá v *Anekdota*, ilustruje len Iustinianovu krvilačnosť (to vyplýva predovšetkým z rozoberanej osemnásťtej kapitoly *Anekdota*) a zlé a zločinnú vnútornú politiku, v tomto prípade konkrétne v podobe správy financií (k tomu viď Procopius, *Hist. arc.* 8, 4-6; 8, 31-33; 11, 3-11; 19, 4-17). V tejto súvislosti je vhodné zastaviť sa pri pasáži Procopius, *Bell. Pers.* 2, 21, 28, na ktorú Cesa tiež poukazuje a ktorá popisuje údajnú recepciu jedného

v rámci ktorého sa nachádza táto všeobecná kritika Iustinianových vojen, začína (a jeho význam a náplň teda determinuje) takto: „*Že bol [Iustinianos – J. B.] nie človekom, ale, ako bolo povedané, nejakým démonom v ľudskej podobe, by si niekto vyvodil z rozsahu, (ktorý by pozoroval) merajúc zlo, ktoré (Iustinianos) ľudom spôsobil.*“⁷⁹⁴

Prijímať iba jednu polohu kritiky Iustiniana ako vládcu vedúceho vojny z Prokopiovho pera, kritiku ich nedbalého vedenia, a ignorovať druhú, kritiku ich rozpútania, je sotva prípustné.⁷⁹⁵ Moderný bádateľ síce v konfrontácii s kontextom danej kritiky, ktorý predstavuje osemnásť kapitola *Anekdota* a v širšom ohľade celý tento spis, pochopiteľne podlieha pokušeniu tento diskurz racionalizovať, resp. modernizovať pomocou iba selektívnej recepcie, to však činí takto dosiahnuté závery o Prokopiovom názore metodicky pochybnými a prinajmenšom podľa môjho názoru nevierohodnými.

Na druhej strane je ale zrejmé, že výklad osemnásťtej kapitoly *Anekdota* i premisa, ktorú dokazuje či ilustruje, sú Prokopiom zámerne štylizované.⁷⁹⁶ Znamená to, že daný výklad nemôžeme

Belisariovho úspechu proti Chosroovi: „Ρωμαῖοι δὲ Βελισάριον ἐν εὐφημίαις εἶχον, μᾶλλον τε σφίσιβ ὁ ἀνὴρ ἐν τούτῳ εὐδοκιμῆσαι τῷ ἔργῳ ἐδόκει ἢ ὅτε Γελίμερα δορυάλωτον ἢ τὸν Οὐίτιγιν ἐς Βυζάντιον ἤνεγκεν.“ Nie je vôbec isté, či v nej Prokopios svedomito zachytáva to, čo sám vnímal ako skutočnosť. To, že tu máme jasne zachytený „*il punto di vista degli abitanti dell'impero*“ (CESA 1981: 403), je teda sporné. Nech už je tomu akokoľvek, pasáž výslovne hovorí o tom, že si Belisarios získal slávu („εὐδοκιμῆσαι“), čo podľa môjho názoru nemožno vykladať tak, že Prokopios či ktorýsi „*Rimania*“ pripisovali vojne proti Peržanom väčší význam než bojom na západe, ale len tak, že z hľadiska strategického či iného výkonu prispela k osobnej Belisariovej prestíži viac než jeho vrcholné úspechy proti Vandalom alebo Ostrogótom. Tak je koncipovaný aj následný vysvetľujúci („γάρ“) Prokopiov komentár (Procopius, *Bell. Pers.* 2, 21, 29).

794 Procopius, *Hist. arc.* 18, 1: „Ὅτι δὲ οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δαίμων τις, ὡσπερ εἶρηται, ἀνθρωπόμορφος ἦν, τεκμηριώσασαιτο ἂν τις τῷ μεγέθει σταθμώμενος ὧν εἰς τοὺς ἀνθρώπους κακῶν ἔδρασεν.“ Odkaz na predchádzajúci výklad o Iustinianovi ako démonovi sa vzťahuje na Procopius, *Hist. arc.* 12, 14nn.

795 To prakticky činí aj klasik tohto výkladu Prokopia RUBIN (1960: 218-219), hoci formálne danú príslušnú pasáž Procopius, *Hist. arc.* 18, 29 berie do úvahy; Prokopios podľa neho „*kritisiert nämlich nicht, daß Iustinian überhaupt ans Kriegführen denkt, sondern tadelt lediglich sein Talent, alles im unrechten Augenblick zu tun*“. To je však dezinterpretácia Prokopiovho textu. Výpoveď „οὐ γὰρ ἤξιου τοῖς καιροῖς ἐναρμόζειν τὰς πράξεις, ἀλλ' ἀπὸ καιροῦ πάντα εἰργάζετο“ výklad ako kritika Iustinianovho mimovoľného vojenského „antitalentu“ neprípúšťa, pretože použité sloveso („ἤξιου“, tj. „považoval za vhodné, rozhodoval sa“), hoci aj v negatívnej časti tvrdenia, obsahuje poukaz na Iustinianov zámer konať veci v nepravý čas. Nasledujúca časť súvetia nás nutí pripustiť to isté: „νῶ δολερῶ“ („s ľstivou myslou“ či priamo „s ľstivým zámerom“) je jasný poukaz na morálne odsúdeniahodný plán. K tomu navyše pristupuje kontext: haniť iba Iustinianov „antitalent“ by v kapitole, dokazujúce jeho démonický charakter pomocou poukazov na ním spôsobené krviprelievania, nemalo zmysel. – Lapidárnejšie RUBIN (1957: 349n.): „*Er geißelt den Kaiser, der die Kriege anzettelt, verrät aber, um was es ihm geht, wenn er fortfährt, daß die begonnenen Kriege nicht energisch geführt werden (An. 18, 29f.)*.“ Prečo by za výraz Prokopiovho skutočného cítenia či názoru mala byť braná iba časť príslušnej výpovede, tu však autor neodôvodňuje vôbec,

796 Prokopios tvrdí, že Iustinianos zahubil desaťtisíc krát desaťtisíc krát desaťtisíc, tj. jeden bilión obetí (Procopius, *Hist. arc.* 18, 4), čo je aj bez exaktných demografických údajov zo šiesteho storočia s ohľadom na súčasné populačné pomery a kapacitu zemeľu možné označiť za číslo absurdné, a to natoľko, že si tejto absurdnosti s najväčšou pravdepodobnosťou musel byť vedomý aj Prokopios. Svoj odhad počtu obetí v Afrike (päť miliónov: *ibidem* 18, 8) považoval možno za realistický, avšak to už na fakte, že pri celkovom odhade preháňal, mnoho nemení. – Téza, od ktorej sa výklad v tejto kapitole *Anekdota* odvíja, je, že Iustinianos bol démonom. Pace CAMERON (1985: 54) existuje, ako na to poukazuje KALDELLIS (2010: XLIV), náznak, že Prokopios nebral túto premisu (vyloženie Procopius, *Hist. arc.* 12, 14nn.) vážne, ale že ju považoval za rétorickú stratégiu: v porovnaní s ostatným textom *Anekdota* veľmi časté vsuvky, poukazujúce na to, že zdrojom informácie sú iní, nie Prokopiova autopsia. – Je napokon podľa môjho názoru nie síce striktné dokázateľným, ale predsa aspoň značne pravdepodobným, že ústredný motív osemnásťtej kapitoly, Iustinianova krvilačnosť, nebol Prokopiom braný

ako celok a v zmysle práve povedaného bohužiaľ ani selektívne akceptovať ako verný odraz akéhosi Prokopiovho skutočného postoja k Iustinianovým vojnám západným či vôbec všetkým. Vo vzťahu k *Anekdota* považujem teda otázku, či Prokopios podporoval *reconquistu* západu alebo nie, za rovnako nezodpovedateľnú, akou je pri opieraní sa o materiál, ktorý nám poskytujú *Vojny*.

K problematike Prokopiovho vzťahu k západu, resp. konkrétne Iustinianovej vlády nad ním je ale možné pri zohľadnení už konštatovaného pristúpiť aj inak, než iba pomocou otázky, či tento historik prijímal až podporoval alebo či naopak odmietal dobytie Afriky a Itálie, voči ktorej je na základe dostupného materiálu nutné zaujať agnostický postoj. Skutočnosť, že Prokopios napísal dielo venované Iustinianovým vojnám, západným i východným, ešte sama osebe nesvedčí o tom, že by ho problematika zaujímala, ak prijímame domnienku, že hlavným autorovým cieľom bol prípadný osobný profit, plynúci z úspechu spisu; boje samotné sú tak primárne iba materiálom, ktorý historik z Kaisareie využíva. Ak pripustíme, že *Vojny* sú explicitne i hĺbkovo pretkané kritikou cisára, jeho magistrátov, jeho režimu, boje proti barbarom v odľahlejších častiach rozšírenej ríše a cisárova tamojšia vláda sa síce stávajú súčasťou Prokopiovho cieľavedomého politického diskurzu, ide však o diskurz, ktorý sa týka primárne centrálnej vlády; pomery na západe či na východnej hranici slúžia iba ako materiál, pomocou ktorého je poukazované na problémy v centre ríše. Zreteľne je to vidno v *Anekdota*: autor v nich cisárove vojny využíva iba na to, aby ilustroval či dokázal svoje vrcholné obvinenie voči panovníkovi, kritika osobnosti a vlády ktorého (spolu s kritikou cisárovnej, Belisaria a jeho manželky) je náplňou spisu. Nech už to znie akokoľvek prekvapujúco, zdá sa, že autor diela o Iustinianových bojoch s barbarmi o problematiku týchto vojen a západu, ale ani východu, žiaden eminentný záujem nemal alebo ho čitateľom prinajmenšom nedal najavo, venujúc diskurzívnu pozornosť centrálnym pomerom.

Ak aj Prokopios stále chápal ríšu po geografickej stránke tak, ako bola vymedzená v dobe Theodosia I., resp. ju nejako pojmovo a koncepčne uchoopil,⁷⁹⁷ a ak aj snád' pociťoval aspoň určitú

doslovne. Záluba v masovom vyhladzovaní populácii, ktorú tu (po Procopius, *Hist. arc.* 6, 25) historik z Kaisareie pre Iustiniana postuluje, je v pomeroch šiesteho storočia ťažko uveriteľná, ak len nebudeme predpokladať, že cisár nebol šialený. K prehnosti Prokopiových obvinení z masakrovania neortodoxných skupín cf. s. 176-177.

797 To v zásade predpokladá aj BRODKA (1999); cf. k tomu vyššie s. 193n., incl. pozn. 764. Explicitnejšie VEH (1951: 19) alebo DOSTÁLOVA (1990: 162n.). Problémom je, že táto argumentácia sa opiera o rôzne Prokopiove historicko-geografické exkurzy, ktoré reflektujú minulosť. Akurát v systematickom popise ríše je formulovaná veta o jej rozsahu v prézente („ὥστε ζύμπασα ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια ... ζῴνεισι μέτρον“, Procopius, *Bell. Vand.* 1, 1, 12), ktorá je však vzápätí relativizovaná poznámkou, že daný rozsah nadobudla ríša kedysi („τοσαύτη μὲν ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ κατὰ γὰρ τὸν παλαιὸν ἐγένετο χρόνον“, *ibidem* 1, 1, 13), a ďalšími údajmi o del'be ríše na východnú a západnú časť v minulých časoch (*ibidem* 1, 1, 14; 1, 1, 16; 1, 1, 17). Je samozrejme evidentné, že minulý čas nevyklučuje platnosť danej tézy aj v súčasnosti, takže bude asi nutné uznať aj na základe tohto úseku *Vojen*, že Prokopios naozaj vnímal „ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια“ ako niečo súčasného. Je ale zaujímavé, že vo výpovedi v minulom čase je použitý iný termín, u Prokopia inak podstatne bežnejší: „ἡ Ῥωμαίων ἀρχή“. LOUNGHIS (1997: 11) postuluje, že ἐπικράτεια v dielach byzantskej historiografie jednoznačne zahŕňa predstavu hraníc; Prokopiova výpoveď síce hranice netematizuje, ale je aspoň jasne geografického charakteru. Ďalej podľa tohto bádateľa (*ibidem*: 12) ἀρχή aspekt delimitácie pomocou hraníc u Prokopia ešte neobsahuje, čo

empathiu a sympatie voči Italom a Afričanom,⁷⁹⁸ ukazuje jeho politický diskurz, viníci sa *Vojnami a Anekdota*, spoľahlivejšie, než jeho beztak zrejme iba domnelé prihlásenie sa k teórii *translatio imperii* z Ríma do Konstantinopole,⁷⁹⁹ že jeho perspektíva bola konstantinopolská a akýkoľvek záujem o západ a jeho ovládnutie a ovládanie vlašný.

je ale práve so zreteľom na pasáž Procopius, *Bell. Vand.* 1, 1, 13 (kvôli prítomnosti kvantifikujúceho zámena „τοσαύτη“) tvrdenie pochybné. Ak má terminologický rozdiel ἐπικράτεια vs. ἀρχή niečo v danom kontexte znamenať, bude nutné hľadať iné riešenie. To, že prvý termín, použitý o súčasnosti, tu signalizuje akýsi *orbis Romanus*, nepodliehajúci nevyhnutne efektívnej vláde cisára (ako tomu bolo v minulosti, keď ἡ Ῥωμαίων ἀρχή mala práve tento rozsah [„τοσαύτη“]), si dovoľím predostrieť aspoň ako pracovnú hypotézu. Korešpondovala by s ňou aj vyššie (pozn. 784) zmienená pasáž Procopius, *Hist. arc.* 6, 25 („ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ἦν αὐτῷ μόνῃν καταλῦσαι τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν, Λιβύης τε καὶ Ἰταλίας οὐκ ἄλλου του ἔνεκα πεποιθῆσθαι τὴν ἐπικράτησιν...“): Iustinianovi v danom momente nepostačovala ako objekt ničenia ἀρχή Rimanov (ktorá je definovaná a vymedzená práve tým, kto je „Riman“, tj. komu cisár priamo a efektívne vládne), ovládol preto ešte Itáliu a Afriku (ktoré snád *tacite* boli sprvu súčasťou ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια a po ovládnutí Iustinianom sa – bohužiaľ! opäť *tacite* – stali súčasťou ἡ Ῥωμαίων ἀρχή). – Popri geograficko-historickom úvode k *Vojne* s Vandalmi je pre moderných bádateľov ďalším principiálnym dôkazom Prokopiovho trvania na integrité ríše v rozsahu spred doby vlády Theodosiových synov Procopius, *Bell. Goth.* 2, 6, 28, kde Belisarios ponúka Ostrogótom ako kompenzáciu či prejav vďaky za odstúpenie Sicílie Británii: „Καὶ ἡμεῖς δὲ Γότθους Βρεττανίαν ὅλην ξυγχωροῦμεν ἔχειν ... Ῥωμαίων κατήκοον τὸ ἀνέκαθεν γεγενημένην.“ Samotný text je, čo sa časovej roviny týka, nejasný, participium perfekta tu môže vyjadrovať stav minulý i prítomný, takže nevieme, či tu Belisarios deklaruje, že Británia stále je poddanou („κατήκοον“) Rimanov alebo že ňou bola. Snaha WARDA (1968: 462-464) ukázať, že tu Belisarios v súlade so svojou deklarovanou nekompetenciou rozhodovať o správe ríše (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 6, 31) musí postupovať v súlade s nejakými inštrukciami od Iustiniana, ktorý teda veril tomu „that he exercised some form of imperial authority over Britain“ (WARD 1968: 464), je podľa môjho názoru pochybná a vlastne zbytočná: živý dialóg, ktorý nám Prokopios predkladá, sa v danej podobe vôbec nemusel odohrať (a podľa môjho názoru ani neodohral), takže snažiť sa brať jeho časti doslovne, uviesť ich do súladu a vyvodzovať z nich Prokopiom nedoložené fakty je príliš odvážne: v tomto prípade nie je vôbec jasné, kedy by malo dôjsť k inštruovaniu Belisaria z cisárskej strany ohľadom Británie a prečo o tom Prokopios mlčí. Ak necháme bokom údajné Iustinianove a Belisariove postoje, ktoré má Prokopios zachytávať, je nutné konštatovať, že Prokopios mohol Británii podobne ako Itáliu alebo Afriku vnímať ako súčasť akéhosi *orbis Romanus*, ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια, a zároveň vylúčenú z ἡ Ῥωμαίων ἀρχή, tj. priamej vlády cisára, v jeho diele je však výslovné potvrdenie možné nájsť nanajvýš pre druhý aspekt tejto tézy: „Βρεττανίαν μὲντοι Ῥωμαῖοι ἀνασώσασθαι οὐκέτι ἔσχον, ἀλλ' οὕσα ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν ἀπ' αὐτοῦ ἔμεινε“ (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 2, 38). K tomuto miestu aj WARD (1968: 460n., pozn. 3) pripája vcelku výstižnú poznámku: „Procopius is talking here of direct military rule...“ – Pozornosti prinajmenšom mne známych moderných autorov uniká v tejto súvislosti Procopius, *Bell. Goth.* 3, 1, 4: „γῆς τε καὶ θαλάσσης τὴν ἡμίσειαν μάλιστα μοῖραν τῆ βασιλείᾳ ἐν χρόνῳ ὀλίγῳ ἀνασωσάμενος“. Tento popis Belisaria, resp. jeho činov ukazuje, že jeho autor, Prokopios, si dokázal predstaviť navrátenie, zachránenie či, ak chceme, reštauráciu súše i mora Rimanom v určitej úplnosti (pretože porážka Vandalov a Vitiga pre neho predstavovala navrátenie približne polovice daného celku). To je v zásade asi nemožné interpretovať inak než ako narážku na celok západnej rímskej ríše, korešpondujúcu s výkladom Procopius, *Bell. Vand.* 1, 1, 14nn. Toto celistvé uchopenie západnej ríše je prejavom toho, že vnímal ríšu z doby Theodosia I. ako celok, hoci to samozrejme ešte nič nevyplýva o tom, či považoval za správne a úsilia hodné tento celok opäť podriaďiť priamej a efektívnej vláde cisára; v zmysle predloženej teórie o význame daných pojmov možno povedať, že vnímal ako celok ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια, nevyjadrujúc sa však k želanosti rozšírenia ἡ Ῥωμαίων ἀρχή tak, aby celý tento priestor zahrnula. Bohužiaľ je ale daná Prokopiova pasáž interpretovateľná aj inak: ako vyjadrenie toho, že polovicu rozsahu ríše, ktorý tá v momente autorovho písania mala, tvorili Belisariom reštaurované územia (v tomto zmysle LOUNGHIS 1983: 220). To, že Iustinianos zdvojnásobil rozsah ríše (πολιτεία), tvrdí Prokopios nesporne inde: Procopius, *De aedif.* 1, 16.

798 Tak je možné interpretovať výsledky PAZDERNIKOVEJ (2000) štúdie o Prokopiovej reflexii komplikovanej situácie nielen Belisaria, ale aj obyvateľov Afriky a Itálie v priebehu vojen s Vandalmi, resp. Ostrogótmi vo *Vojnách*, prinajmenšom v tom zmysle, že daná reflexia zrejme vyžadovala určitú empatiu voči tomuto

2. Autori Marcellinovej *Kroniky*

O Marcellinovi, autorovi *Kroniky*, ktorá v prvom vydaní zahrnula obdobie od r. 379 po smrť cisára Anastasia r. 518 a v druhom autorskom spracovaní bola predĺžená do r. 534, kam je situované dobytie Afriky, nám Cassiodorus zanechal správu, podľa ktorej Marcellinus svoje historické dielo napísal, aby sa s ohľadom na predchádzajúce prejavy Iustinianovej priazne ukázal ako ten, kto obzvlášť podporuje jeho vládu.⁸⁰⁰ To, že podľa Cassiodora Marcellinus hodlal prinajmenšom pomocou jednej z dvoch edícií svojho historického diela demonštrovať svoju lojalitu voči cisárovi, zrejme zostáva faktom, hoci sa podľa môjho názoru príslušný Cassiodorov text doteraz len

obyvateľstvu zo strany autora, ak len nebudeme predpokladať, že pre neho bolo iba prostriedkom kritiky Iustiniana, čo je hypotéza, ktorú osobne nepovažujem s ohľadom na subtilnosť textu a predovšetkým s ohľadom na to, že cisár tu nie je samozrejým terčom, za pravdepodobnú. Tak je tomu skôr v osemnástej kapitole *Anekdota*. CAMERON (1985: 186) predpokladá, že Prokopios „had little sympathy with the Roman Africans“. Vhodnejšie by však bolo zostať pri konštatovaní toho, z čoho tak Cameron usudzuje: Prokopios Afričanom (či predovšetkým africkým Rimanom) nevenuje mnoho pozornosti (*ibidem*: 186; cf. tiež PAZDERNIK 2000: 171), čo môže byť dôsledkom jeho nerozsiahlych vedomostí o oblasti a obyvateľstve, plynúcich z relatívne krátkeho pobytu v Afrike (cf. CAMERON 1985: 184). Voči Prokopiovým vedomostiam o Italoch a empatii k nim je CAMERON (1985: 193nn.) taktiež skeptická. Proti tomu stojí teória, ktorá predpokladá, že kontakty predovšetkým s italskou senátorskou aristokraciou, či už v Itálii alebo v Konstantinopoli, sa dokonca podpísali na Prokopiových poznatkoch či názoroch (ZECCHINI 1985: 9 a 14). Mieru Prokopiovej znalosti italského prostredia a Italov je bohužiaľ zrejme nemožné určiť. Za pozornosť však v tejto súvislosti stojí skutočnosť, že kým (nemaurských a nevandalských) obyvateľov Afriky Prokopios označuje len ako Λίβυες (napr. Procopius, *Bell. Vand.* 1, 17, 6), nechávajúc v rečiach postáv svojho diela nanajvýš zaznieť, že Libyjci boli kedysi Rimanmi (*ibidem* 1, 16, 3; 1, 20, 19), k uchopeniu obyvateľov Itálie, označovaných tiež Ἰταλιῶται (napr. Procopius, *Bell. Goth.* 1, 8, 13; 2, 29, 26; 1, 20, 11), ako Rimanov má väčšie sklony: jednak tak označuje Italov v spojitosti s Rímom (cf. pozn. 753), jednak necháva neapolského občana hovoriť o obyvateľoch svojho mesta ako o „ἄνδρας Ῥωμαίους“ (*ibidem* 1, 8, 7), jednak v pozoruhodnej anekdote necháva ostrogótskeho kráľa Theodahada rozdeliť ošipané, prostredníctvom ktorých ten dostane znamenie o výsledku vojny, na tri skupiny s pomenovaním „Γότθων τε καὶ Ῥωμαίων καὶ τῶν βασιλέως στρατιωτῶν“ (*ibidem* 1, 9, 2-6), pričom títo „Rimania“ zrejme reprezentujú obyvateľstvo celej Itálie, nielen mesta Ríma. V poslednom prípade ide samozrejme *prima facie* o pojmovú perspektívu ostrogótsku, avšak to, že ju Prokopios zaznamenáva a predostiera svojim čitateľom, určitú výpovednú hodnotu nepochybné má.

799 Tak dôrazne DOSTÁLOVA 1990: 162; cf. tiež VEH 1951: 18 a 19. O Prokopiovom videní Konstantinopole ako centra ríše síce naozaj svedčí Procopius, *Bell. Pers.* 2, 24, 20 („ἐν πόλει βασιλείαν ἐχούση ζυμπάσης τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς“), avšak Procopius, *Bell. Vand.* 1, 1, 3 („διήρητο δὲ ὧδε τὸ Ῥωμαίων κράτος ἄνωθεν ἀπὸ τε Κωνσταντίνου καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων, ὃς τὴν βασιλείαν ἐς Βυζάντιον μεταθέμενος μείζω τε τὴν πόλιν καὶ πολλῶ ἐπιφανέστεραν καταστήσαμενος ἀπ’ αὐτοῦ ἀφῆκε προσαγορεύεσθαι“) nielenže nemôže hovoriť o *translatio imperii* v zmysle presídlenia cisárskej moci výhradne na východ, ale ak zohľadníme kontext, naopak prvé citované Prokopiovo tvrdenie relativizuje, resp. implicitne časovo obmedzuje (na dobu po prerušení série cisárov na západe). Vzhľadom na to, že po Constantini I., ako Prokopios sám naznačuje, vládli viacerí, resp. dvaja cisári (Prokopios zrejme nepozná Constantina II., počítajúc iba s Constantom [I.] a Constantiom II.), sídliači na rôznych miestach (to vyplýva zo stotožnenia spôsobu tohto rozdelenia ríše s tým, ktoré je širším kontextom daného tvrdenia, sc. medzi synmi Theodosia I., vid’ *ibidem* 1, 1, 2 a 1, 1, 14nn.), výlučným sídlom βασιλεία Konstantinopolis byť nemohla. Prenesenie cisárskej vlády do Konstantinopole Constantinom I. teda Prokopios, ak len nepredpokladáme, že si nebol vedomý všetkého, čo vzápätí v úvodných častiach *Vojny s Vandalmi* písal, musel chápať iba ako prenesenie inštitúcie βασιλεία (cisárskej vlády), nakoľko bola spätá s Constantinovou osobou, inak povedané: ako presídlenie tohto cisára z nemenovaného miesta do Konstantinopole, ako zmenu Constantinovej rezidencie.

800 Cassiodorus, *Inst.* 1, 17, 2. Celá relevantná pasáž znie: „Hunc [Hieronymum – J. B.] subsecutus est suprascriptus Marcellinus Illyricianus, qui adhuc patricii Iustiniani fertur egisse cancellos, sed meliore conditione devotus a tempore <Theodosii> principis usque ad fores imperii triumphalis Augusti Iustiniani opus suum Domino iuvante perduxit, ut qui ante fuit in obsequio suscepto gratus, postea ipsius imperio copiose amantissimus appareret.“

výnimočne dočkal náležitej interpretácie, ktorá by popri upravení datácie prvej edície *Kroniky* eventuálne mohla spochybníť spoľahlivosť v ňom obsiahnutých údajov, keďže náš informátor pozná asi práve iba prvé vydanie.⁸⁰¹

Datovanie druhého vydania *Kroniky* je taktiež otvorené. Nie je podľa môjho názoru samozrejmé, že bolo napísané a uverejnené krátko po poslednej zaznamenanej udalosti, ktorou je deportácia Gelimera do Konstantinopole.⁸⁰² Je síce pravdou, že Marcellinus nezmieňuje promulgáciu druhého vydania *Codex Iustinianus* 16. novembra 534 (takže W. Treadgold datuje

801 Prvým výrazným problémom je, že v „*a tempore <Theodosii> principis*“ je meno cisára iba novovekým doplnkom, cf. CROKE (1982: 225-226), ktorý by uprednostnil emendáciu <*Iustini*>. Avšak textový konzervativizmus a princíp *lectio difficilior potior* nás rovnako, ako problematickosť predpokladu, že konkrétne meno cisára z textu úplne vypadlo, núti k zamysleniu, či nie je správnym žiadne meno nedopĺňať. Druhým podstatným momentom je určenie „*usque ad fores imperii triumphalis Augusti Iustiniani*“. Jeho náležité pretlmočenie by nepochybne bolo: až po začiatok Iustinianovej vlády, pod čím si je *a priori* možné predstaviť buď záznam o Iustinovej smrti alebo o Iustinianovom nástupe na trón, tj. rok 527. To však nezodpovedá ani koncu prvej, ani druhej edície *Kroniky*, ako nás o nich informuje Marcellinus, praef. (*pace* KRAUTSCHICK 1986: 367: „...wählte ... den Regierungsantritt seines Gefolgherrn zum Schlußpunkt seiner Chronik“). CROKE (1982: 225n.) si pomáha voľnou interpretáciou „*to the early part of the triumphal reign of Justinian*“. To však nepovažujem za možné, ak len nebudeme predpokladať, že Cassiodorus si rozdelil Iustinianovu vládu na netriumfálnu a triumfálnu časť a chcel povedať, že Marcellinus doviedol svoje líčenie až na začiatok časti druhej. To by však od Cassiodora pri stručnom zoznamení čitateľov s Marcellinovou *Kronikou* bolo príliš subtilné a voči cisárovi v tom čase snáď ešte stále panujúcemu aj pomerne impertinentné (nechajme bokom, že „*triumphalis*“ sa vôbec nemusí vzťahovať na predchádzajúce „*imperii*“, ale na nasledujúce „*Augusti Iustiniani*“). Považujem preto za pravdepodobné, že Cassiodorus buď chápal ako „*fores imperii*“ Iustiniana už Anastasiovu smrť alebo pozabudol, že výklad Iustinovej vlády *Kronika* neobsahuje. Oboje je vcelku pochopiteľné, ak máme na zreteli, že dielo už len v prvej edícii líčilo časový úsek od nástupu Theodosia I. na trón, tj. približne stoštyridsať rokov, a desaťročie Iustinovho panovania bolo v tejto perspektíve poľahky zabudnuteľné či ignorovateľné. V každom prípade to ale vo všeobecnosti v prospech prílišnej presnosti a spoľahlivosti Cassiodorovho výkladu o Marcellinovi nesvedčí. – Ako je z povedaného zrejmé, predpokladám, že Cassiodorus sa vzťahoval iba k prvému vydaniu Marcellinovej *Kroniky* (rovnakého názoru sú niektoré práce, venujúce sa Marcellinovi skôr okrajovo: *PLRE* II: 710n., nepozastavujúc sa ale nad nevýstižnou formuláciou o jej dovedení až na počiatok Iustinianovej vlády, či O'DONNELL 1982: 236). Môže sa na prvý pohľad zdať prekvapujúce, že by napriek svojmu konstantinopolskému pobytu nepoznal jej predĺženú druhú edíciu, pretože svoj výklad písal minimálne dve desaťročia po poslednom zázname z druhého vydania, avšak vylúčené to nie je; dokonca to podľa môjho názoru môže paradoxne dobre ilustrovať (aj konstantinopolské) publikačné pomery šiesteho storočia, v ktorých sa stratilo tiež Cassiodorovo dielo o dejinách Gótv. – CROKE (1982: 225n.) a KRAUTSCHICK (1986: 367) zhodne predpokladajú, že Cassiodorus vo svojom texte naráža na obe vydania *Kroniky*, resp. na dve fázy Marcellinovej autorskej činnosti, nezhodujú sa však na tom, či je nutné z Cassiodorovho popisu vyčítať, že prvé vydanie predstavovalo „*Gratulation zur Regierungsantritt*“ (KRAUTSCHICK 1986: 367), alebo to, že táto edícia vznikla ešte pred tým, ako sa Iustinianos stal cisárom, dokonca už krátko po r. 518 (viď tiež CROKE 2001: 26 a 28). Faktom ale je, že Cassiodorov text nikde povedomie o dvoch redakciách neprezrádza. Z čoho sa pri postulovaní opaku domnieva vychádzať Krautschick, mi nie je jasné. Slovesá „*subsecutus est*“ a „*perduxit*“ rozhodne takto interpretovať nie je nutné a to, že sa „*perduxit*“ vzťahuje na spracovanie pokračovania v druhej edícii, CROKE (1982: 225n.) dosahuje predovšetkým vďaka tomu, že emenduje text pomocou doplnku <*Iustini*>, čo je ale, ako bolo konštatované, problematický krok. V skutočnosti je nemenovaným cisárom podľa môjho názoru Iustinianos (takže identifikáciu si čitateľ musí urobiť na základe kontextu, resp. predchádzajúceho údaja o Iustinianovi) a táto zmienka o jeho dobe nevymedzuje počiatok textu, ktorý bol produktom „*perduxit*“, ale časovú platnosť údaju „*melioe conditione devotus*“ (pričom ablatív absolútny reflektuje lepšie postavenie Marcellinovo, nie Iustinianovo, *pace* CROKE 1982: 226, hoci aj toto lepšie postavenie vyplývalo z toho, že sa Iustinianos stal *princeps*). Celú Cassiodorovu pasáž je teda podľa môjho názoru nutné preložiť, resp. interpretovať takto: „*Nasledoval ho vyššie zmienený Illyrčan Marcellinus, ktorý vraj dovedy viedol kanceláriu patricia Iustiniana, avšak v lepšom postavení od dôb (Iustiniana) cisára (ako služobník stále) verný doviedol s božou pomocou svoje dielo až k počiatku triumfálnej vlády Augusta Iustiniana [alebo: vlády triumfálneho Augusta Iustiniana – J. B.], aby sa ten, kto bol predtým vítaný v prijatej družiníkovej pozícii [alebo: kto bol predtým vďačný za prijaté dobrodenie – J. B.], neskôr prejavil ako obzvláštny priaznivec jeho vlády.*“ – Ako už

druhé vydanie *Kroniky* „around October 534“⁸⁰³ a vojnu proti Ostrogótom, ktorá začala nasledujúceho roku, avšak ani jedno z toho nemôže byť považované za nevyhnutný *terminus ante quem*. Je možné, že promulgáciu druhej verzie kódexu Marcellinus nepovažoval za dostatočne zaujímavú a nedokončenú vojnu za dostatočne dôstojnú na to, aby ich do svojho historického spisu zaradil, hoci o nich vedel. Naproti tomu práve na africký úspech mohol Marcellinus, možno bývalý vojak,⁸⁰⁴ nazerať ako na „*einen passenden Abschluss*“⁸⁰⁵, hoci by od neho už aj uplynula určitá doba. Otázne tiež je, či Marcellinus nepísal pred slávnostným konstantinopolským triumfom nad Vandalmi, ktorý takisto nezmiňuje a ktorý sa zdá byť pomerne logickým doplnením správy o pripojení Afriky k ríši. Domnievam sa však, že pri stručnosti, ktorou sa Marcellinus pri popise udalostí Iustinovej a Iustinianovej vlády vyznačuje, to nie je predpoklad nevyhnutný a za pomerne spoľahlivý *terminus ante quem* druhého vydania Marcellinovej *Kroniky* považujem až najbližšiu vojensky významnú udalosť, oficiálne dobytie Itálie, resp. zdanlivý koniec vojny s Ostrogótmami v r. 540.

Podporným, hoci určite nie definitívnym argumentom v prospech datovania až do určitej doby po r. 534 sú Marcellinove nesprávne či diskutabilné datácie. Podľa oficiálneho pohľadu bola Afrika dobytá už v r. 533.⁸⁰⁶ Ak túto udalosť Marcellinus kladie do r. 534, môže to byť omyl, ale skôr sa tu prejavuje skutočnosť, že pripojenie Afriky k ríši kládol až za Gelimerovo zajatie;⁸⁰⁷ navyše sa nedá vylúčiť, že tento chronologický posun má na svedomí jeho snaha nekombinovať v rámci jedného roku záznam o Afrike so správou o mieri s Peržanmi.⁸⁰⁸ Závažnejšie je, že *Codex Iustinianus* bol podľa neho promulgovaný r. 531, výslovne „*his consulibus*“ (tj. v súlade so záhlavím záznamu „*post consulatum Lampadii et Orestis*“), čo je v nezmieriteľnom rozpore s oficiálnou, o dva roky skoršou, datáciou „*Decio viro clarissimo consule*“.⁸⁰⁹ Je predstaviteľné, že už v r. 534 sa niekto

bolo zmienené (pozn. 342), GOLTZ (2007: 54-55 a 2008: 112-114) spochybnil datovanie prvej edície do doby krátko po r. 518 poukazom na to, že Marcellinus ad a. 515 pozná dobu trvania Hormisdovho pontifikátu (514-523), takže musel písať po r. 523. Ak Cassiodorus poznal naozaj iba prvé vydanie *Kroniky* a jeho údaje sú exaktné a správne, musíme posunúť datovanie prvej edície Marcellinovej *Kroniky* minimálne štyri roky za r. 523.

802 Gelimer sa byzantskému vojsku vzdal v marci 534 (STEIN 1949: 318); do Konstantinopole ho doviezol navrátiť sa Belisarios. Kedy sa tak stalo, nie je jasné, Procopius, *Bell. Vand.* 2, 8, 1-8 či 2, 9, 1 dátum neuvádza, muselo sa tak stať ale nejaký čas pred koncom r. 534, pretože Belisarios nastúpil 1. januára 535 konzulát v Konstantinopoli (Procopius, *Bell. Vand.* 2, 9, 15) a predtým tam on i Gelimer participovali na triumfálnej slávnosti (Procopius, *Bell. Vand.* 2, 9, 1-12).

803 TREADGOLD 2007: 230 (incl. pozn. 19)

804 CROKE 2001: 65-68 (citát s. 68): „*Marcellinus gives the impression ... that he understood the military. He may well have been a soldier himself...*“ Cf. TREADGOLD 2007: 228-230. K odlišnému názoru dospieva KOZLOV (1994: 42-43 a 44); ten však považujem za menej presvedčivý, pretože sa zakladá predovšetkým na absencii, ostatne neúplnej, pochvalných zmienok o generáloch v Marcellinovej *Kronike*, čo je indikátor pomerne problematický. Ani Crokeova domnienka samozrejme nemôže byť považovaná za obzvlášť dobre doložitelnú.

805 HOLDER-EGGER 1877: 54.

806 Viď PROSTKO-PROSTYŃSKI 1998: 426-427.

807 Marcellinus ad a. 534: „*Carthago ... Gelimer rege eorum capto et Constantinopolim misso ... ipsius [Iustinianovej – J. B.] moderatione recepta est.*“

808 Ktorú čítame v Marcellinus ad a. 533.

809 *Codex Iust., De Iustiniano codice confirmando (Constitutio Summa)*.

mohol chybné rozpačovať, že kódex bol promulgovaný pred tromi rokmi, hoci tomu tak v skutočnosti bolo pred rokmi piatimi, ale predpoklad, že podobného omylu sa dopustil niekto, kto mal od udalosti väčší časový odstup povedzme ôsmich či desiatich rokov, je priamo úmerne pravdepodobnejší.⁸¹⁰

Tieto datačné omyly a vôbec stručnosť dodatku o vláde Iustina I. a jeho synovca do r. 534 svedčia o tom, že Marcellinus pre daný text nedisponoval konštantinopolskou kronikou, ktorú mal k dispozícii pri práci na prvom vydaní diela.⁸¹¹ Ak teda budeme predpokladať, že okrem vlastnej pamäte spoliehal na písomné podklady, tými budú pravdepodobne publicistické, do kroniky nezapísané záznamy.

Vo svetle tejto úvahy je v poslednom, pre nás kľúčovom, zázname v Marcellinovej *Kronike*, venovanom dobytíu Afriky,⁸¹² zaujímavá poznámka o Karthágu, ktoré asi nebolo obyvateľstvu Konštantinopole všeobecne známe. Mohlo by sa zdať, že takýto konkrétny údaj musel Marcellinus čerpať z nejakej písomnej predlohy, avšak podľa môjho názoru nejde o nič iného, než o vecný a chronologický záver, ktorý Marcellinus vyvodil z jedného skoršieho záznamu v prvom vydaní svojej *Kroniky* tohto znenia: „*Hoc tempore Ginsiricus rex Vandalorum Africae civitates Carthaginemque metropolim cum suis satellitibus occupavit.*“⁸¹³ Zmienka o Karthágu a dátácia jeho

810 Marcellinovo mylné datovanie slúži CROKEOVI (2001: 32-34) naopak ako jedna z hlavných indícií toho, že druhé vydanie *Kroniky* vzniklo bezprostredne po triumfe r. 534: autor podľa neho pracoval v rýchllosti. Je samozrejme otázne, či takto nepracoval neskôr, a predstava, že práve snaha ušetriť niekoľko dní či hodín zapríčinila, že sa nevyvaroval omylov, je pomerne nepravdepodobná (TREADGOLD 2007: 233 dokonca odhaduje čas, ktorý Marcellinus mohol potrebovať na spísanie pokračovania druhej edície, iba na jeden deň).

811 TREADGOLD 2007: 233; *pace* CROKE 2001: 178.

812 Marcellinus ad a. 534.

813 Marcellinus ad a. 439. – Paralelný záznam v *Chron. paschale* ad a. 439 (s. 583) menuje iba Karthágo. Je otázne, či je spoločnému prameňu vernejšia Marcellinova širšia verzia alebo naopak *Chronicon paschale*. Myslím si, že správnou je druhá možnosť. Marcellinus pri písaní prvého vydania *Kroniky* zrejme predpokladal, že ovládnutie Karthága znamenalo počiatok vandalskej vlády v Afrike vôbec a v tomto zmysle text predlohy rozšíril. (Skorší vpád Vandalov na africkú pôdu nezmieňuje. Podľa *Chron. paschale* ad a. 428 [s. 581] sa zdá, že táto udalosť v jeho prameni zaznamenaná bola, avšak je dosť dobre možné, že na tento stručný zápis napokon pri formulovaní textu ad a. 439 zabudol alebo napriek nemu predpokladal, že Vandali ovládli Afriku naozaj až r. 439.) Pri písaní záveru druhého vydania chcel Marcellinus kvantifikovať dobu vandalského panstva v Afrike, vrátil sa k svojmu záznamu ad a. 439 a pripomenul si tak, že tu špeciálne menoval Karthágo. Text ad a. 534 potom koncipoval tak, že najskôr menoval Afriku ako celok a v ďalšej vete zdôraznil Karthágo. – K alternatívnemu výkladu pôvodu zmienky o Karthágu v Marcellinus ad a. 534 by sme boli nútení, keby sme predpokladali, že menovanie „*Africae civitates*“ a miest (*satellites*) v okolí Karthága v Marcellinus ad a. 439 je interpoláciou (trebárs aj z pera samotného Marcellina), urobenou na základe textu ad a. 534, avšak k takejto hypotéze nevidím nijaký dôvod. – Karthágo zvlášť popri Líbyi menujú aj *Digesta, De confirmatione digestorum (Constitutio Tanta / Constitutio Δέδωκεν)* 1, čo je tu zrejme spôsobené kontrastom medzi už jasným byzantským držaním Karthága a určitou neistotou ohľadom situácie „*celej Líbye*“ v dobe, keď nebol ešte definitívne porazený a zajatý Gelimer (ako sa mi zdá naznačovať latinské znenie: „*Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam*“). To ale určite nie je text, z ktorého Marcellinus ad a. 534 vychádza. Je tak síce možné uvažovať o tom, že Marcellinus bol na Karthágo ako prominentný cieľ úspešnej *reconquisty* upozornený najskôr v súdobom písanom či orálnom diskurze, ale s ohľadom na zmienené datovanie dobytia Afriky Vandalmi je snáď nutné trvať na tom, že prostredná časť jeho záznamu ad a. 534 sa zakladá primárne na zápise ad a. 439 a je jeho osobným dielom. Podľa stručného a bližšie nedoloženého CLOVEROVHO (1989: 57) tvrdenia síce aj „*the Vandals themselves marked the beginning of their dominion from ... the day on which they battered their way into Carthage*“ a podobne jednoznačne a časovo neobmedzene vyznieva WOLFRAMOVO (1979: 16n.) „*Mit der Einnahme Karthagos ... began die ... vandalische Königsära*“. Podrobnejší výklad u FICHTENAU (1973: 456-

dobytia Vandalmi v danom kontexte sú teda Marcellinovou idiosynkrázou a tento záver možno vzťahnúť na celú prostrednú časť záznamu ad a. 534 („*Carthago quoque civitas eius anno excidionis suae nonagensimo sexto pulsus devictisque Vandalis et Gelimer rege eorum capto et Constantinopolim misso*“), v ktorej zmienky o Gelimerovi poľahky môžu pochádzať z Marcellinovej pamäte. Inak by tomu mohlo byť v prípade úvodnej a záverečnej časti textu („*Provincia Africa, quae in divisioni orbis terrarum a plerisque in parte tertia posita est, volente deo vindicata est*“ a „*quarto Iustiniani principis consulatu, ipsius moderatione recepta est, sua cum patria firmitus, quam dudum fuerat, redintegrata.*“), za ktorými by sa mohol ukrývať pôvodný stručný publicistický záznam, hoci sa samozrejme ani v tomto prípade nedá vylúčiť, že ide o Marcellinov vlastný text, formulovaný na základe pamäti a geografických vedomostí.⁸¹⁴

Javí sa ako pomerne jednoduché objaviť v Marcellinovom zázname reštauračné motívy, no v skutočnosti ani jeden z nich nie je celkom istý.⁸¹⁵ Okrem toho sa dá interpretovať geografická poznámka o Afrike⁸¹⁶ ako motív svetovládny. Nie je samozrejme vylúčené ani to, že ide len o exkurz, ktorý nemá žiaden hlbší význam alebo pomocou ktorého sa autor snaží iba predviesť niečo zo svojich geografických vedomostí. Oboje je však pomerne nepravdepodobné na samom konci diela, ktoré navyše, obzvlášť v záznamoch o dobe Iustinovej a Iustinianovej vlády, mnohovravnosťou nevyniká.

Či už Marcellinus pri zahrnutí týchto motívov preberal nejaký písomný záznam alebo iba voľne formuloval podľa vlastného uváženia, zrejme recipoval jeden alebo dva z diskurzov, ktoré mal k dispozícii. Zaujímavé je, že osloboditeľský diskurz u neho hľadáme márne, poznámka o Karthágu by mohla smerovať skôr k diskurzu reštauračnému, ale je zrejme predovšetkým motivovaná autorovým pripomenutím si skoršej pasáže diela. Daná absencia tohto diskurzu je pomerne zvláštna, ak pamätáme na skutočnosť, že iný z predchádzajúcich záznamov v *Kronike* by k

459) však dokladá, že od dobytia Karthága sa dávalo vo vandalskej Afrike iba za vlády Geisericha, za jeho nástupcov (tj. po roku 477) však bolo bežné datovať podľa roku vlády príslušného kráľa. Znamená to, že v dobe Iustinianovho dobytia vandalského kráľovstva už vyše polstoročia datačné návyky vandalských, resp. afrických elit či obyvateľstva všeobecne, iniciované zhora, zrejme nepredstavovali nič, čo by mohlo priamo či skôr nepriamo poslúžiť ako inšpiračný zdroj Marcellinovo určenia doby od zániku Karthága ako deväťdesiatšesť rokov. Navyše sa podľa *Codex Iust.* 1, 27, 1, 1 v cisárovom okolí (a snáď teda i všeobecnejšie v konstantinopolskom prostredí) tešilo pozornosti datovanie počínajúce vpádom Vandalov do Afriky, nie ich dobytím Karthága. – Podobne stotožňujú dobytie Karthága a ovládnutie Afriky Vandalmi zrejme aj pôvodom západní a po Marcellinovi píšuci autori Victor Tonnennensis ad a. 534 („*Africam capit nonagesimo et septimo Wandalorum ingressionis anno*“) a Marius Aventicensis ad a. 534 („*Africa Romano imperio post nonaginta et duos annos per Belesarium patricium restituitur*“), ako aj Procopius, *Bell. Vand.* 2, 3, 26 („*πέντε και ένενηκοντα έτη, έν οίς δη Λιβύης οι Βανδίλοι ήρξαν*“). S ohľadom na nimi uvádzanú dobu však evidentne nevychádzajú ani z Marcellina, ani z prameňa, ktorý by zdieľali s Marcellinom.

814 Pričom Marcellinus napísal aj jedno či dve diela aspoň sčasti geografického obsahu, viď k tomu naposledy podrobne CROKE 2001: 35nn.

815 Marcellinus ad a. 534: „...*vindicata est*“ a predovšetkým „...*sua cum patria firmitus, quam dudum fuerat, redintegrata.*“ K pochybnostiam o celorišskom reštauračnom význame viď pozn. 170.

816 Marcellinus ad a. 534: „*Provincia Africa, quae in divisione orbis terrarum a plerisque in parte tertia posita est.*“

receptii osloboditeľského diskurzu povzbudzoval.⁸¹⁷

Ak zohľadníme to, že prvá narážka na africkú výpravu má čisto vojenský charakter,⁸¹⁸ a pridáme k tomu hoci aj sporný svetovládny dôraz v zázname ad a. 534, zdá sa, že Marcellina africký úspech zaujal predovšetkým ako úspešná vojna.

To, v akej miere Marcellinus v poslednom zázname *Kroniky* vyjadruje svoje vlastné videnie, je samozrejme otázne nielen s ohľadom na možné prebratie dvorského publicistického textu či aspoň recepciu aj v oficiálnom materiáli doložených diskurzov, ale tiež kvôli tomu, čo nám o ňom prezrádza Cassiodorus. Demonštrovať lojalitu či vďačnosť voči panovníkovi nepochybne vyžadovalo vyjadrovať jeho pohľad či aspoň pohľad, ktorý bude s panovníkovým kompatibilný. Je však paradoxné, že vychádzajúc z Cassiodorovho údajja mohli bádatelia konštruovať Marcellina ako tlmočiteľa Iustinianových názorov,⁸¹⁹ ale tiež interpretovať jeho záznam o africkom triumfe ako jeho „*personal response*“ na túto *reconquistu*, hoci aj patriacu do záplavy enkómii, ktoré pri tejto príležitosti nepochybne vznikli.⁸²⁰

Je samozrejme nemožné tieto hypotézy potvrdiť alebo ich naopak vyvrátiť. No o tom, že Marcellinus hovorí vcelku nezávislo, svedčí podľa môjho názoru do istej miery pomerne triesvy tón záznamu o africkom úspechu⁸²¹ a predovšetkým to, že Iustinianos pri tejto príležitosti v texte nevystupuje ako aktívny činiteľ, jeho rola sa obmedzuje na toho, kto ako konzul figuruje v datovaní udalosti a kto „prijíma“ plody víťazstva.⁸²² Je ostatne nápadné, že aj v Marcellinových poznámkach o vojne s Peržanmi Iustinianos nie je prítomný predtým, než dôjde k rokovaniu o mieri, subjektom tu sú „*Riman*“ či „*Rimania*“.⁸²³

O Marcellinovom všeobecnom postoji k západu boli sformulované protikladné tézy, jedna postulujúca záujem, podmienený jeho illyrským pôvodom,⁸²⁴ druhá naopak nezáujem.⁸²⁵ Deklarácia

817 Marcellinus ad a. 484 (Hunerichovo prenasledovanie katolíkov v Afrike). – Absencia osloboditeľského diskurzu či zreteľnej zviazanosti s predchádzajúcim výkladom, resp. odkazu naň ešte viac problematizuje Krautschickovu a Goltzovu teóriu o Marcellinovi ako hovorcovi plánu či ideológie *restauratio imperii*, založenú na údajnom autorovom diskreditovaní Theodoricha (viď ku kritike tejto teórie s. 100-114).

818 Marcellinus ad a. 529: „...*expeditio nostrorum ... digressaque Oriente Africam petiit, contra Vandalos feliciter dimicatura.*“

819 KRAUTSCHICK 1986: 367n., vo všeobecnej rovine ale v podstate aj CROKE 2001: 135.

820 Tak CROKE 2001: 31n. a 33n.

821 Ktorý si všíma aj CROKE (2001: 34), pripisujúc ho na účet požiadavkám žánru. – Je pochopiteľne nutné priznať, že exaktne kvantifikovať mieru nadšenia je vo všeobecnosti nemožné, takže tento postreh musí zostať pomerne impresionistickým.

822 Marcellinus ad a. 534: „*Carthago ... quarto Iustiniani principis consulatu, ipsius moderatione recepta est.*“ – To zároveň v podstate vyvracia túto CROKEOVU (2001: 34; cf. tiež 136) tézu: „*There is ... an element of propaganda in Marcellinus notice for he does not mention Belisarius at all; rather he ascribes the victory exclusively to Justinian.*“

823 Marcellinus ad a. 529 („*Parthis bella moventibus arma Romanus paravit.*“); ad a. 533 („*Post ... laborem contra Medos Romanis gestum sudoribus tandem per ... utrumque legatum a principe nostro missum, pax cum Parthis.*“).

824 TREADGOLD 2007: 232.

825 CROKE 2001: 188.

samotného autora v úvode ku *Kronike*, že sledoval iba východné „*imperium*“, by eventuálne mohla svedčiť, prinajmenšom pre dobu písania prvého vydania diela, kedy ešte iustinianovská *reconquista* západu nezačala, skôr v prospech hypotézy, operujúcej s nezaujmom. Domnievam sa však, že Marcellinovo priznanie v úvode reflektuje vedomie vlastnej heuristickej a autorskej nedostatočnosti, nie zámer, odrážajúci azda ideové a identifikačné odcudzenie.⁸²⁶ Priestor, venovaný v *Kronike* západu, je potom pravdepodobne predovšetkým odrazom autorovej pramennej výbavy a voči obojm zmieneným teóriám o miere Marcellinovho záujmu o západnú ríšu je nutné zaujať skeptické stanovisko.

Pokračovanie textu *Kroniky*, pochádzajúceho z Marcellinovho pera, sme rozdelili na dve rôzne časti z pera dvoch rôznych autorov.⁸²⁷ Prvý Marcellinov pokračovateľ napísal iba stručnú poznámku, ktorá však má pre nás význam, pretože reflektuje západnú problematiku. Ak neznámy autor vynaložil určitú námahu na koncipovanie daného záznamu, je zrejme, že o túto problematiku záujem mal. Bohužiaľ je toto lakonické konštatovanie v skutočnosti dost' bezobsažné, pretože nám nie je jasné, o čo konkrétne mal záujem. Mohla to byť vojna, ku ktorej zrejme podľa neho došlo v dôsledku Amalasuinthinej smrti,⁸²⁸ čo by vo všeobecnosti znamenalo, že jej víťazné dovedenie do konca a možno aj anexiu Itálie podporoval, nedá sa však vylúčiť, že bol Iustinianovým obdivovateľom, ktorý primárne chcel ako chvályhodný zdôrazniť a dejepisecky zaznamenať tento

826 Ide o túto pasáž: Marcellinus, praef.: „*ego ... simplici dumtaxat computatione, Orientale tantum secutus imperium, per indictiones perque consules infra scriptos centum quadraginta annos ... enumerans...*“ Pod *Orientale imperium* si intuitívne možno predstaviť geografickú, resp. štátnu entitu, „východnú ríšu“. Ako však bolo konštatované (pozn. 392), Marcellinus používa termín *imperium* predovšetkým či výhradne vo význame „cisárska vláda“. Nedá sa vylúčiť, že tomu tak je aj v tejto pasáži. V každom prípade sa zdá byť na prvý pohľad jasným, že Marcellinus postup, ktorý v úvode deklaruje, v jednotlivých záznamoch nedodrжал: sériu západných cisárov podáva a podrobnosti, týkajúce sa západnej ríše (nad rámec zmienok o panovníkoch) u neho taktiež celkom nechýbajú (napr. Marcellinus ad a. 439, 452, 454, 455, 456, 463, 467, 468, 472, 477, 484, 489). Vzniká tak otázka, ako jeho deklaráciu interpretovať. Pozornosti hodné je, že poznámka o sledovaní iba východného „*imperium*“ je včlenená medzi dve tvrdenia, týkajúce sa chronologickej praxe. Práve táto prax bola na východe a na západe odlišná a Marcellinus konkrétne používaním indikcií a konkrétnym zohľadňovaním konzulov naozaj prezrádza svoju „východnú“ príslušnosť (CROKE 2001: 173-175). Ak pripustíme, že Marcellinus tu výnimočne použil lexém *imperium* v geografickom či štátnom význame, bolo by možné vykladať jeho poznámku tak, že sa hlási k sledovaniu chronologickej praxe, panujúcej vo východnej ríši, čo neznamená, že plánuje západné udalosti vynechať. Inou, snád' správnejšou, možnosťou výkladu danej poznámky je, že Marcellinus síce do textu *Kroniky* začleňuje údaje aj o západných cisároch, nakoľko sú mu zrejme výhradne či takmer výhradne z jeho hlavného prameňa dostupné, no v úvode naozaj deklaruje to, že bude sledovať iba východné *imperium* v zmysle cisárskej línie, pretože sa tým chce zbaviť zodpovednosti za prípadné neakurátnosti a málo detailné údaje o západných vládcach, súc si sám vedomý toho, že onen hlavný prameň, konstantinopolská kronika (*ibidem*: 177-178), je v princípe zameraný na východnú cisársku sukcesiu. – Ideu, že Marcellinus koncipoval svoje kronikárske dielo ako na východ zameraný náprotivok či doplnenie Prosperovej *Kroniky* (CROKE 2001: 160), nepovažujem za príliš pravdepodobnú s ohľadom na Marcellinovo mlčanie nielen o tomto diele v zázname o Prosperovi (Marcellinus ad a. 463), ale predovšetkým o takomto autorskom zámere v úvode, kde by to popri priznaniach, že Marcellinus chce písať ako pokračovateľ Eusebia a Hieronyma a že hodlá sledovať iba východné „*imperium*“ (Marcellinus, praef.), bolo značne prevapujúce.

827 Vid' s. 59. Text prvého z týchto autorov: „*Quo tempore Theodahadus rex Gothorum Amalasuintham reginam creatricem suam de regno pulsam in insula laci Vulsinensis occidit. cuius mortem imperator Iustinianus ut doluit, sic est et ultus*“ (Marcellinus ad a. 534).

828 Ako je pracovne navrhované vyššie (s. 60).

príklad cisárovej starostlivosti o tých, ktorým sa deje bezprávie. Inými slovami, nie je možné určiť, či bol autorov záujem naozaj adresovaný Itálii alebo či patril skôr konstantinopolským problémom, napr. diskurzu o cisárovej osobe.⁸²⁹

O druhom pokračovateľovi Marcellinovho textu *Kroniky* som usúdil, že síce pre svoj výklad zrejme použil aj konstantinopolské anály, doplňujúcim a možno dokonca dominantným prameňom pre neho však bol naratívny výklad o dianí v Itálii, resp. o vojne s Ostrogótmami, a pripojil sa zároveň k hypotéze, že týmto prameňom boli Cassiodorove *Gótske dejiny*.⁸³⁰ Aj keby sme však tento výklad zamietli, nič by to nezmenilo na konštatovaní, že druhý Marcellinov pokračovateľ venuje Itálii takú pozornosť, že je porovnateľná zrejme iba s Prokopiovým explicitne vojnám zasväteným dielom. Dá sa dokonca tvrdiť, že záujem autora sa okrem Itálie vzťahuje v menšej miere aj na Afriku, v každom prípade s ním však neznesie porovnanie niekoľko málo záznamov o konstantinopolských záležitostiach alebo balkánskych či východných bojoch.⁸³¹

Je bohužiaľ nemožné povedať o tomto záujemcovi o italskú, resp. západnú problematiku a jeho názoroch omnoho viac. Cisár nie je s vedením vojny s Ostrogótmami výrazne spájaný, v tom sa však druhé Marcellinovo pokračovanie nelíši od Prokopiových *Vojen* a vyplynulo to najpravdepodobnejšie z povahy bojov samotných. Nemalo by utiecť našej pozornosti, že Iustinianos je pri jednej príležitosti v diele vnímaný zreteľne kriticky, hoci pritom ide o teologickú, nie italskú problematiku.⁸³² Rozpútanie vojny s Ostrogótmami nie je výrazne diskurzívne uchopené. Keby sme

829 Hoci nejde o blízku paralelu, môže historika o Iustinianovom postaraní sa o tri dcéry schudobnelého *comita domesticorum* Eulalia, zachytená v Malalovej *Kronike* (Iohannes Malalas 18, 23 [s. 367]), zvlášť ak je reflexiou cisárovej publicistiky, resp. propagandy (SCOTT 1985: 102-103 a 106n.), slúžiť ako ilustrácia takéhoto konstantinopolského diskurzu o cisárových morálnych kvalitách.

830 Vid' s. 64-68.

831 Ak výjdeme z členenia textu, ktoré urobil Mommsen vo svojej edícii Marcellinus, je z celkom šesťdesiatich siedmich záznamov čisto italským záležitostiam venovaných tridsaťosem, Orientu sedem (536.11, 537.4, 540.1-2, 541.1, 544.4, 546.4), Afrike deväť (536.2, 536.9, 537.3, 539.5, 540.4, 541.3, 545.2, 546.3, 547.6), Balkánu dva (535.3, 539.6), konstantinopolskému prostrediu šesť (535.2, 535.4, 536.10, 537.5, 539.1, 547.4). Bokom ponechávam záznamy 535.1 (začiatok druhého pokračovania Marcellina, obsahujúci látku italskú i africkú), 543.2 (mor, *nota bene* s dôrazom na Itáliu), 543.3 (Orient i Afrika), 545.3 (Orient, predovšetkým ale Itália) a 546.1 (cesta pápeža Vigilia z Ríma na Sicíliu; eventuálne prevzaté z konstantinopolskej kroniky, kde bola pôvodne táto zmienka pri zázname 547.4, avšak javisko je v danej podobe jednoznačne italské). To, že obsah niektorých záznamov (napr. 537.1, 539.3, 542.1, 544.1, 545.4) podľa môjho názoru nemožno spojiť s témou vychádzania a vchádzania do Konstantinopole alebo témou dosiahnutého úspechu, hodného pozornosti Konstantinopolčanov, svedčí o tom, že nie je možné všetky správy chcieť odvodiť z konstantinopolských zdrojov, napr. oficiálnej kroniky, a i o tom, že pozornosť Marcellinovho pokračovateľa patrila naozaj Itálii. K tomuto druhému záveru nás núti tiež skutočnosť, že Konstantinopoli je venovaná pozornosť veľmi skromná. Nielenže je prítomnosť väčšiny (535.2, 536.10, 539.1, 547.4) zo šiestich záznamov, ktoré som klasifikoval ako s prostredím centra ríše súvisiace, v analyzovanom texte vysvetliteľná pomocou záujmu jeho autora o italské prostredie (osoby pápežov, návrat Narsa z Itálie), ale za pozornosť stojí predovšetkým to, že ak naozaj prameňom autora bola konstantinopolská kronika, udalosti vyslovene lokálneho a liturgicko-ceremoniálneho charakteru v pokračovaní *Kroniky* takmer kompletne absentujú (jedinú výnimku predstavuje 537.5) a zmienky o cisárovi v ňom taktiež nie sú príliš početné. Ide pritom o témy, ktoré v mestskej či dvorskej kronike chýbať nemohli (cf. CROKE 2001: 179-180 o povahe materiálu, spracovaného Marcellinom samotným), ba pravdepodobne museli prevažovať nad zmienkami o správach z italského či afrického kúta ríše. Druhý pokračovateľ Marcellina ale tento pomer efektívne obrátil.

832 Marcellinus ad a. 536.10: „*Agapitus ... extremum diem obiit: in nullo tamen, sicut ei a principe imminebatur;*

extrapolovali zo zmienky, že Iustinianos pritom vo svojich úvahách nadväzoval na vojnu s Gelimerom, ktorej výsledok je prezentovaný v rámci diskurzu dobyvateľského, bolo by možné autorovi podsunúť rovnaké uchopenie vojny o Rím a Itáliu (*sic!*).⁸³³ Tento záver nie je nevyhnutný, no na druhej strane nenachádzame ani jednoznačné stopy diskurzu reštauračného či osloboditeľského. Záver líčenia vojny, pri ktorom by eventuálne bolo očakávateľné aspoň jej stručné zhodnotenie, ak bol situovaný do r. 552 alebo 553 a skutočne napísaný, sa nám bohužiaľ nezachoval. Na úspech roku 540 nie je kladený žiaden obzvláštny dôraz, interpretovateľný ako výraz povedomia o tom, že po páde Ravenny a zosadení Vitiga bola Itália začlenená do ríše,⁸³⁴ avšak nasledujúca akcia Ostrogótov je predsa len označená za vzburu.⁸³⁵

Najväčším obmedzením nášho poznania, ktorému sme v súvislosti s druhým pokračovateľom Marcellina vystavení, je však to, že nevieme, či bol výhradne konstantinopolským, resp. do Konstantinopole z neitalského prostredia dospevším autorom, alebo pochádzal z Itálie a jeho záujem o vojnu s Ostrogótmami bol teda najpravdepodobnejšie determinovaný sentimentmi alebo plánmi na návrat do zeme pôvodu. Na italské pozadie kronikára jednoznačne poukazuje podľa môjho vedomia iba záujem diela o Itáliu, takže argumentácia je tu cirkulárna.

V prípade autora takpovediac konstantinopolského by sme pred sebou azda mali výrazný doklad na Itálii (a Afrike) *a priori* hmotne a sociálne nezainteresovaného dejepisca, ktorý napriek tomu vnímal vojnu s Ostrogótmami o Rím a Itáliu ako hodnú pozornosti natoľko, že jej venoval väčšinu svojho výkladu, koncipovaného ako pokračovanie Marcellinovoho textu, sledujúceho údajne iba východné *imperium*. Táto možnosť sa však komplikuje tým, že ako pokračovateľov prameň postulujeme *Gótske dejiny* Itala Cassiodora. To by samé osebe ešte nevypovedalo o podmienenosti jeho záujmu konkrétnymi väzbami a úmyslami nie celkom nezištnými. Avšak to, že sa neznámy autor ku *Gótskym dejinám* dostal, by mohlo poukazovať na to, že nebol celkom bez kontaktov s ľuďmi, najskôr samozrejme Italmi, zo širšieho Cassiodorovho okolia.⁸³⁶

sentiens contra fidem.“ Inou vecou je, že osoba pápeža zabezpečuje aj tomuto daniu a možno i hodnoteniu určitéy „italský“ charakter.

833 Marcellinus ad a. 535.1: „*Postquam Carthago Libyaeque suo cum rege Gelimero per Belisarium est subiugata, de Roma Italiaeque deliberat imperator*“.

834 Marcellinus ad a. 540.3: „*Belisarius Ravennam ingreditur, regem Vitigis et reginam cunctasque opes Gothosque nobiliores tollens secum ad imperatorem revertitur evocante se Marcello comite*.“

835 Marcellinus ad a. 540.5: „*Gothi trans Padum residentes ... rebellare disponunt*...“ Že príslušné sloveso má význam „búriť sa“, nielen „obnoviť boj“, nám môžu naznačovať záznamy Marcellinus ad a. 537.3 a 543.3, kde (predovšetkým v prvom prípade) *rebelliones* vcelku jasne označujú „buričov“.

836 Cf. úvahu CAMERON 1981: 185 („...even if there is no certain evidence to connect the author of the continuation of Marcellinus' Chronicle with Cassiodorus (though it was written in Constantinople about 550, and probably by an Italian refugee), nonetheless the probability that these writers did belong to the same circle is very high“), nadväzujúcu na MOMIGLIANA (1956: 250) a recipovanú mne nejasným spôsobom WEIßENSTEINEROM (1994: 323). S ohľadom na to, že Cassiodorus nepoznal nielen Marcellinovo pokračovanie (ako uznáva aj MOMIGLIANO 1956: 248), ale podľa nášho názoru snád' dokonca ani text druhej edície *Kroniky* z Marcellinovoho pera (viď pozn. 801), kontakty druhého Marcellinovo pokračovateľa priamo s Cassiodorom či jeho bezprostredným okolím nepovažujem za možné.

3. Iordanes

O Iordanovom sociálnom a mentálnom pozadí, napriek tomu, že o sebe vo svojich dielach celkom nemlčí, nevieme s istotou bohužiaľ nič. Podstatná je nasledujúca výpoveď: „*cuius Candacis Alanoviamuthis patris mei genitor Paria, id est meus avus, notarius ... fuit, eiusque germanae filio Gunthicis, qui et Baza dicebatur, mag. mil., filio Andages fili Andele de prosapia Amalorum descendente, ego item quamvis agramatus Iordannis ante conversionem meam notarius fui.*“⁸³⁷

Podľa nelatinských a negréckych mien jeho predkov, situovaných do balkánskeho prostredia, je možné usudzovať na etnického Góta (alebo prípadne Alana), avšak to ešte nevytvorí mnoho o jeho vlastnej identite, ktorá podľa môjho názoru „gótska“ byť nemusela.⁸³⁸ To, že svoje diela písal v Konstantinopoli a „*from a strong Constantinopolitan perspective*“, nie je taktiež celkom samozrejmé.⁸³⁹ Celkom striktné dokázateľné nie je dokonca ani to, že písal vo východnej ríši, resp. sa cítil ako jej obyvateľ, hoci dnešné *communis opinio* to v zásade právom predpokladá.⁸⁴⁰

837 Iordanes, *Getica* 266.

838 Je dnes považovaný väčšinou za Góta: PLRE III: 713; CROKE 1987: 117 a 118n.; MARTÍNEZ PIZARRO 2003: 47. Hypotézu alanského pôvodu, formulovanú Mommsenom v jeho edícii Iordanes, *Getica*, resp. Iordanes, *Romana* (s. VI-VII), vyvracal už FRIEDRICH (1907: 380-3884). Najnovšie píše stručne stručne GOLTZ (2008:): „...Angaben ... sowohl auf eine alanische als auch ein gotische Abstammung hindeuten könnten. Allerdings ist dieses Problem wohl eher von untergeordneter Bedeutung, da ethnische Grenzen in der Spätantike fließend sein konnten und aus der erwähnten Bemerkung zumindest hervorgeht, daß Jordanes sich als Gote und dem Gotenvolk verbunden fühlte.“ O jeho gótskej identite má svedčiť Iordanes, *Getica* 316: „*nec me quis in favorem gentis praedictae, quasi ex ipsa trahenti originem, aliqua addidisse credat, quam quae legi et comperi.*“ Problémom však je, že téza o odvodzovaní pôvodu je vložená do úst potenciálneho obvinovateľa zo zaujatého falšovania líčenia, voči ktorému sa Iordanes vymedzuje, takže nie je isté, či by podobnú tézu Iordanes sám o sebe predniesol; skôr o opaku môže svedčiť k participiu pridané „*quasi*“. V každom prípade je deklarovaný odstup od zaujatého vylepšovania výkladu v prospech Gótov vykladateľný aj ako Iordanovo chcené či nechcené priznanie, že sa Gótom byť necíti, nech už je jeho „*origo*“ akékoľvek.

839 Tak MARTÍNEZ PIZARRO 2003: 47n.; CROKE 1987: 117, pozn. 1; bez tematizovania problému CROKE 2003: 367 a 369. Argumenty, ktoré predkladá prvý menovaný bádateľ, sú však nedostatočné: nazývať Konstantinopolis prostým „*urbs*“ (napr. Iordanes, *Getica* 289-290) mohol aj niekto žijúci mimo hlavné mesto; to, že Iordanes získal exemplár Cassiodorových *Gótskych dejín* v Konstantinopoli, považujem síce aj ja za nanajvýš pravdepodobné, stať sa tak však mohlo aj počas nejakého Iordanovho tamojšieho prechodného pobytu (a bolo by to dokonca vysvetlením toho, prečo mu bol exemplár dostupný iba tri dni). Dodajme, že spojenie „*in nostra urbe*“ (Iordanes, *Getica* 38) nie je vzhľadom na kontext nevyhnutne odkazom na Konstantinopolis (*pace* BARNISH 1984: 354 alebo CROKE 1987: 117, pozn. 1), ba to, že Konstantinopolis je inde označovaná len ako *urbs*, môže vypovedať o tom, že *nostra urbs* bola pre Iordana mesto iné.

840 FRIEDRICH (1907: 403n.) v rámci polemiky, svojho času nutnej, proti názoru, že Iordanes písal v ríši západnej, upozoril na to, že pri recepcii textu „...*Valens per totum orientem ecclesiarum lacerationes ... egerat*“ (Orosius 7, 33, 9) zmenil Iordanes, *Getica* 132 označenie *oriens* výrečným spôsobom: „...*Valens ... nostrarum partium omnes ecclesias obturasset.*“ (o túto pasáž sa bez podrobnejšej tematizácie opierajú pri určení Iordanovej východorímskej príslušnosti aj novší autori, napr. BARNISH 1984: 354 či CROKE 1987: 117, pozn. 1). Je ale neisté, že pritom naozaj menil daný Orosiov text a napriek FRIEDRICHOVU (1907: 404) názoru a použitému plurálu sa neodvažujem vylúčiť, že pod „*našimi stranami*“ mal Iordanes na mysli katolíkov, zvlášť ak jeho text pokračuje „...*suae parti fautores ad illos dirigit praedicatores.*“; tj. s použitím lexému *pars* práve vo význame „náboženskom“. – Na druhej strane mi nie je jasné, prečo TREADGOLD (2007: 234, pozn. 38) Iordana vylučuje z okruhu ranobyzantských historikov, a to napriek jeho nezrozumiteľnému odôvodneniu: „...*was in origin and attitude not a native Byzantine like Marcellinus, but at most a Byzantine by adoption.*“ V duchu tejto logiky by Treadgold nemal ako byzantského dejepisca traktovať „*Westerner by adoption*“ Ammiana Marcellina. – Za

Zmienka o Iordanovej „*conversionem*“ nie je jednoznačne vyložiteľná; v každom prípade sa týka Iordanovho náboženského života a snád' najpravdepodobnejšie je, že značí obrat ku „*gehobene christliche Lebensweise*“, hoci aj iba v laickom stave.⁸⁴¹

To, že sa Iordanes charakterizuje ako „*agramatus*“, evidentne neznamená, že nevedel čítať a písať. Môže ísť o topickú skromnosť, navyše biblicky inšpirovanú, a ak máme za tým vidieť aj neštylizovanú výpoveď, naráža sa pravdepodobne na chýbajúce vzdelanie v gramatike a rétorike.⁸⁴² Nech už charakterizujeme latinčinu Iordanových spisov akokoľvek, obzvlášť v partiách, v ktorých sa neinšpiruje textom predlohy, nedosahuje štandardy literárneho klasického či postklasického jazyka, takže v tomto zmysle je možné výklad pojmu „*agramatus*“ ako poukazu na absenciu gramaticko-rétorického (literárneho) vzdelania považovať za potvrdený. Pochopiteľne nie je možné na základe tejto skutočnosti, resp. podoby Iordanovej latinčiny automaticky považovať Iordana za dejepisca a vôbec človeka malých schopností či nevelkej inteligencie.⁸⁴³ Na druhej strane však nemožno ani ignorovať to, že prinajmenšom pôvodne⁸⁴⁴ nedisponoval vzdelaním, ktoré bolo vstupnou bránou do radov konstantinopolskej subelity. Zároveň je nepravdepodobné, že by Iordanes s ohľadom na jazykovo-rétorickú úroveň svojich textov uvažoval o tom, že jeho diela budú bežne recipované a čítané vo vzdelaných subelitných i elitných kruhoch. O tom svedčí ostatne zrejme aj skutočnosť, že podľa úvodov ku *Getica* a *Romana* boli oba spisy zostavené vždy primárne pre jednu osobu, Castalia v prvom, Vigilia v druhom prípade.⁸⁴⁵ O ich sociálnom postavení a vzdelaní nič určité nevieme, no Vigilius súčasťou aspoň širšej elity zrejme bol.⁸⁴⁶

byzantského autora je možné Iordana pokladať, kým nebudú predložené dôkazy, že pôvodne alebo v dobe písania svojich diel prebýval v západnej ríši (pričom MOMIGLIANOM 1955: 213 a inými zastávané stotožnenie historika Iordana s rovnomenným juhoitalským biskupom považujem za mylné). Iordanovi balkánski predkovia dostatočne svedčia o jeho východorímskej proveniencii. Niekoľko ďalších, menej závažných, argumentov v prospech Iordana ako obyvateľa východnej ríše predkladá BARNISH (1984: 354n.).

841 Dostatočný rozbor problematiky podal už FRIEDRICH (1907: 393-402), uprednostňujúci pred konverziou od ariánstva ku katolicizmu, pohanstva ku katolicizmu ap. či vstupom do mníškeho alebo do kňazského stavu zmienené riešenie (citáť je *ibidem*: 401), priznávajúc však, že istotu o tejto otázke nie je možné dosiahnuť (*ibidem*: 402).

842 FRIEDRICH 1907: 388-389; CROKE 1987: 119; MARTÍNEZ PIZARRO 2003: 47. Ak v latinčine inak takmer nedoložený lexém „*agramatus*“ vychádza naozaj z gréckeho novozákonného textu, je to zrejme tiež jeden z dokladov Iordanovej znalosti gréčtiny (tak Mommsen v úvode k edícii Iordanes, *Getica*, resp. Iordanes, *Romana*, s. XXVII).

843 Cf. varovania u CROKEA (1987: 117 a 119) či MARTÍNEZ PIZARRA (2003: 49). Prvý menovaný zároveň považuje za možné, že latinčina nebola Iordanovým prvým (rodným) jazykom.

844 CROKE (2003: 370) naznačuje možnosť, že v dobe písania svojich historických diel už Iordanes mohol v tomto ohľade byť ďalej.

845 V prípade *Getica* túto skutočnosť zdôraznil, hoci aj s iným zámerom, O'DONNELL (1982: 229), recipovaný BRADLEYOM (1993: 231). Pokiaľ ide o *Romana*, môže „*deo magno gratias, qui vos ita fecit sollicitos, ut non solum vobis tantum, quantum et aliis vigiletis*“ (Iordanes, *Romana* 1) vzbudzovať dojem, že Iordanes tu explicitne počíta s aj inými čitateľmi než je objednavateľ spisu. Avšak veta naráža pravdepodobne na to, že zvedavosť objednavateľa pohla k činnosti aj Iordana ako reprezentanta „*iných*“ (cf. tiež bezprostredne predchádzajúcu vetu spisu).

846 BARNISH (1984: 354 a 361, pozn. 138), vychádzajúc z Iordanom zapísaných označení a oslovení oboch osôb (Iordanes, *Getica* 1: „*frater Castali*“, 3: „*frater carissime*“; Iordanes, *Romana* 1: „*nobilissime frater Vigili*“, 5: „*novilissime et magnifice frater*“, 4: „*communi amico Castalio*“), predpokladá, že na Vigilia sa Iordanes obracia

V oboch svojich dielach sa Iordanes venuje aj dobytíu Afriky od Vandalov, aj vojne s Ostrogótmí. O problematiku teda zrejme určitý záujem má a pretože nepodáva kritiku rozpútania týchto vojen a anexie Afriky a Itálie, zdá sa, že *reconquistu* vníma pozitívne. Pri bližšom pohľade však vidíme, že Iordanov záujem konkrétne o znovuzískanie západu postulovať možné nie je.

Pri zohľadnení toho, čo už bolo o Iordanovom postupe a prameňoch povedané,⁸⁴⁷ dajú sa jeho výklady sumarizovať takto: prvá príležitosť, pri ktorej sa dostal k líčeniu nejakej Iustinianovej západnej vojny, sa objavila pri exkurze o vandalských kráľoch v *Getica*. Pravdepodobne pritom však iba recipoval Cassiodorov text *Gótskych dejín*. Vojnu tu sprvu popisuje v rámci diskurzu o Iustinianovi trestajúcom Gelimera, ktorý sa dopustil bezprávia na svojom predchodcovi. Hodnotiaci dodatok začína vetou o Afrike ako tretej časti sveta a prezrádza tak zrejme inšpiráciu Marcellinom, napriek tomu však nie je na ňom výhradne závislý.⁸⁴⁸ Operuje oproti nemu zreteľne s diskurzom osloboditeľským a inak než on i s reštauračným. Je bohužiaľ nemožné rozhodnúť, či pri použití týchto diskurzov vychádza z Cassiodora alebo píše podľa vlastného uváženia, úplne odlišný dôraz v *Romana* však mierne favorizuje prvú možnosť.

V *Romana* totiž, napriek istým stopám vplyvu Marcellinovho, máme pred sebou, nakoľko naše materiály siahajú, nezávislý a stručný text, ktorý pracuje výhradne s diskurzom dobyvateľským (či v tomto prípade takpovediac triumfálnym). Belisarios totiž údajne s početným vojskom poľahky premohol Vandalov, ktorým tu takmer nie je venovaná pozornosť, pripojil Afriku k ríši a spolu s cisárom oslávil v Konstantinopoli triumf.⁸⁴⁹

V *Getica* rozprávanie o vojne o Itáliu začína tematizovaním Iustinianovho pohnutia nad osudom Amalasuinthu,⁸⁵⁰ avšak tento motív a s ním súvisiaci diskurz tu ďalej rozvíjané nie sú. Po tejto poznámke, prebratej zrejme z Cassiodora, začína abruptne líčenie vojenského diania,⁸⁵¹ v

ako na „*a worldly superior, but a spiritual inferior*“, kým Castalia považuje za rovnocenného, všetkých troch však napriek tomu spája priateľstvo. Na tomto predpoklade je trochu problematické to, že nielen Castalius, ale aj Vigilius je pre Iordana „*frater*“, tj. snáď rovnocenný partner. Na druhej strane zostáva skutočnosťou, že iba Vigiliovi sú prisudzované určité tituly, ak len nebudeme predpokladať, že Castalius sa bez nich musel zaobísť kvôli Iordanovej snahe štylisticky napodobniť Rufína (tak FRIEDRICH 1907: 429). Titul *magnificus* síce zrejme charakterizuje Vigilia ako (eventuálne bývalého alebo titulárneho) magistráta, avšak v polovici šiesteho storočia už nie nevyhnutne najvyššej kategórie (viď KOCH 1903: 5-6 a 45-68, predovšetkým 50, 52n., 54n. a 56; *pace PLRE III: 1377: „high status“*); pomerne zriedkavo doložený titul *nobilissimus* by to ani nepotvrdoval, ani nevyvracal (Koch 1903: 99-101).

847 Na s. 55nn.

848 Viď Iordanes, *Getica* 170-172. Diskurz o potrestaní Gelimera: „*sed non ei cessit inpune ... redactus occubuit*.“ Marcellinovská inšpirácia: „*sic Africa, quae ... describitur*“, možno ale tiež „*centesimo fere anno*“. Osloboditeľský diskurz: „*a Vandalico iugo ... congaudet*“. Prelína sa s diskurzom reštauračným: „*quae dudum ... abstulerat*“ a „*nunc revocata*“.

849 Iordanes, *Romana* 366. Pre klasifikáciu diskurzu ako dobyvateľského je kľúčové: „*Lybiamque ad corpus totius rei publicae iungens*“.

850 Iordanes, *Getica* 307: „*Quod dum Iustinianus ... est commotus*.“

851 Rámčovo síce podľa nášho názoru platí, že nielen motív Iustinianovho pohnutia, ale celý nasledujúci výklad je prebratý prevažne z Cassiodorových *Gótskych dejín*, avšak abruptnosť prechodu je na danom mieste zrejímavá. Partikula v „*eodem namque tempore*“ atď. je sémanticky sotva oprávnená. Je preto možné, že dané miesto o vyslaní z Afriky sa navrátiťšieho Belisaria aj proti Gótom pochádza skôr z iného prameňa (snáď

ktorom ako protivníci rímskeho vojska vystupujú „Góti“ alebo ich vládcovia Theodahad a Vitigis, pričom v prípade prvého sa už na to, že ho Iustinianos prostredníctvom vojny potrestal, nenaráža. Výklad o vojne sa chronologicky zastavuje pri Vitigovom zajatí. Stručná evaluácia konfliktu neobsahuje žiaden zo štandardných diskurzov, s ktorými sme doteraz pracovali, ale triumfálne nôty, pričom Iordanes čitateľa pomocou verbálneho motívu „chvály“ nenecháva na pochybách, že víťazstvo Belisaria a Iustiniana nad ostrogótskym kráľovským rodom a nad Ostrogótmami (a v parentéze nad Vandalmami) vníma pozitívne.⁸⁵²

V *Romana* je podanie o bojoch proti Ostrogótom, podobne ako to o dobytí Afriky, poňaté a prezentované v rámci diskurzu triumfálneho, ktorý trochu narúša iba úvodná, ďalej ale nerozvíjaná a nepripomínaná poznámka, že cisár ľutoval a potrestal Amalasuinthinu smrť. To, že zajatie Vitiga znamenalo dobytie ostrogótskeho kráľovstva, hovorí v tomto diele autor explicitne. Ďalšie boje s Ostrogótmami sú poňaté ako nová kapitola diania, nateraz neukončená a pre Itáliu neblahá.⁸⁵³

Súhrnne je teda nutné konštatovať, že s výnimkou výkladu o dobytí Afriky v *Getica*, inšpirovanom Cassiodorom, a rudimentárnych poznámok o Iustinianovom pohnutí nad osudom Amalasuinthu,⁸⁵⁴ má Iordanov diskurz o západných vojnách charakter triumfálny (a teda, hoci niekedy iba implicitne, dobyvateľský).

Líčenie Iustinianových západných vojen je v *Romana* organickou súčasťou výkladu o bojoch za vlády tohto cisára.⁸⁵⁵ To nám samé osebe ešte o čosi viac potvrdzuje, že Iordanov diskurz v prístupe k západným vojnám je triumfálny (zvlášť, ak je takýto diskurz v texte aplikovaný aj na nezápadné vojny),⁸⁵⁶ zároveň to ale vzbudzuje otázku, do akej miery tento historik vnímal to, čo je

konstantinopolskej kroniky).

852 Iordanes, *Getica* 315-316: „*haec laudanda progenies laudabiliori principi cessit...*“; „...*nec tamen ad eorum* [vzťahuje sa zrejme na *gens* z predchádzajúcej vety, tj. Gótovej – J. B.] *laudem quantum ad laudem eius qui vicat exponens*“. Pripomenutie afrického triumfu sa v rámci tohto záveru *Getica* deje prostredníctvom tvrdenia, že Iustinianos a Belisarios budú nazývaní „*Vandalici Africani Geticique*“.

853 Úvodná poznámka o Iustinianovej reakcii na Amalasuinthinu smrť: Iordanes, *Romana* 368; výklad o bojoch do pádu Ravenny (so súvisiacimi exkurzami o Afrike a Frankoch): *ibidem* 369-375; hodnotenie pádu Ravenny ako dobytia ostrogótskeho kráľovstva: *ibidem* 375; ďalšie boje s Ostrogótmami: *ibidem* 378-383. K tomu, že Iordanes hodnotí tieto boje ako niečo nového, cf. „*recrudiscentes animos ad bella consurgunt et ... militi existunt adversi*“ (*ibidem* 378).

854 Pričom je možné aspoň hypoteticky previesť tieto náznaky diskurzu o vojnách ako treste v ich úplnosti na Cassiodora. V *Romana* totiž Iordanes písal o problematike začiatku vojny s Ostrogótmami až potom, čo tento motív zrejme na základe Cassiodorovho textu *Gótskych dejín* začlenil do *Getica*; pri dokončovaní *Romana* sa azda na to rozpamätal, ale v snahe variovať svoj text siahol napokon po inom prameni, oficiálnom publicistickom materiáli alebo kronike na ňom založenej.

855 Iordanes, *Romana* 363 a 365 (vojna s Peržanmi), 364 (povstanie Nika, ktoré Iordanes snáď uchopil ako ďalšiu Iustinianovu vojnu, cf. príslušný citát v pozn. 856). Nasleduje výklad vojny s Vandalmami a vojny s Ostrogótmami o Itáliu, do ktorého sú vložené správy o potlačení povstania v Afrike (369-370) a porážke Frankov (375). Po výklade o obnovení perzskej vojny (376-377) čítame o nových bojoch v Itálii (378-383) a v Afrike (384-385). Napokon je priestor venovaný zrážke Langobardov a Gepidov (386-387), pričom o prvých menovaných sa zdôrazňuje, že sú rímskymi spojencami a druhí sú označení za „*emulos Romanorum*“, takže je pomerne zřejmé, že Iordanes vnímal tento konflikt aj ako vec Rimanov.

856 Iordanes, *Romana* 364 („*veluti grande hoste prostrato de manubiis triumphavit*“ o rebeloch okolo uzurpátorov Hypatia a Pompeia v povstaní Nika); 377 („*qui [Belesarius – J. B.] etsi non ut reliquas gentes eum [Parthum – J.*

dnes tradične považované za realizáciu špeciálnej ideológie, resp. programu *restauratio imperii*, ako niečo zvláštne. Možný náznak povedomia tohto charakteru v jeho texte nájdeme,⁸⁵⁷ avšak k definitívnemu oddeľovaniu západných vojen u neho zrejme predsa len nedošlo – práve preto, že jeho diskurz bol evidentne „triumfálny“ a iné diskurzy, vhodné k uchopeniu výhradne bojov o ovládnutie Afriky a Itálie, si dostatočne neosvojil.

J. O'Donnell sa pokúsil interpretovať autora *Romana* a *Getica* inak, nie ako niekoho, kto s uspokojením hľadá na úspechy cisára či Rimanov, ale ako hlboko religiózneho muža, ktorý si udržuje odstup od politiky a vníma súčasné dianie pesimisticky a svoje diela koncipuje výhradne ako nástroj „*to religious edification*.“⁸⁵⁸ To, že by takéto postoje boli prítomné v *Getica*, medzičasom už narazilo na presvedčivú kritiku.⁸⁵⁹ Nedostatočný základ však má podľa môjho názoru už len snaha urobiť na márnosť svetskej politiky rezignujúce dielo z *Romana*.

Pri starostlivom čítaní úvodu tohto spisu, za ktoré sa O'Donnell prihovára, vidíme, že spoznať

B.] *edomuit, tamen ut intra suos se fines recollegeret compulit, fuissetque et de hac gente felici duci parta victoria, ni...*“). Ako triumfálny diskurz dobre ilustrujúcu je možné zmieniť tiež porážku Frankov, hoci aj súvisela s bojmi o Itáliu s Ostrogótmí: „*pene pari eventu de Francis ... triumphavit. sed quia ad alia occupatus...*“ (*ibidem* 375).

857 Dala by sa tak interpretovať výpoveď „*sicque intra pauci temporis spatium Iustinianus imperator per fidelissimum consulem duo regna duasque res publicas suae dicioni subegit*“ (Iordanes, *Romana* 375). Tá je však motivovaná pravdepodobne predovšetkým snahou sumarizovať najvýraznejšie Iustinianove a Belisariove úspechy (najvýraznejšie v tom, že viedli k „anexii“). To je prvok diskurzu skôr dobyvateľského (a eventuálne probelisariovského nadšenia) než diskurzov reštauračného alebo osloboditeľského, ktoré by v sebe obsahovali zvláštne traktovanie západných vojen. Pozornosti hodné je to, že Iordanes v podstate hovorí o vandalskom a ostrogótskom (či africkom a italskom, adjektíva v jeho texte nepadnú) *regnum*, resp. vandalskej a ostrogótskej *res publica*, t.j. používa pre dané útvary rovnaké pojmy, ako pre útvar pod cisárovou vládou, čo by nebolo nápadné v prípade *regnum* (viď SUERBAUM 1977: 272 a 277), inak tomu však je v prípade *res publica*. V rámci Iordanovho slovníka ide popri Iordanes, *Romana* 3 (o panstve Alexandra Makedónskeho, resp. „*Grecorum*“) o jedinú ďalšiu inštanciu označenia iného než rímskeho štátu týmto termínom (navyše nápadnú v kontexte dobovej latinskej terminológie vôbec, cf. pozn. 462). Cf. tiež SUERBAUM 1977: 271n. (nesúhlasím však s autorovým váhaním nad možnosťou, že by tu mohlo ísť o narážku na znovuzjednotenie oboch častí rímskej ríše, západnej a východnej, pod Iustinianovou vládou; ak necháme bokom skutočnosť, že moc nad celou západnou ríšou v niekdajšom rozsahu víťazstvá nad Vandalmi a Ostrogótmí nezabezpečovali, bolo by jednak z Iordanovej strany nesprávne a impertinentné tvrdiť, že vďaka Belisariovi cisár získal vládu nad východnou ríšou, jednak by bolo nevhodné o panovníkovi vo vzťahu k tejto ríši použiť sloveso „*subegit*“). Toto pojmové zrovnoprávenie rímskeho štátu a dvoch štátov podrobených nám naznačuje, ako Iordanes oceňoval v rámci svojho triumfálneho diskurzu dosiahnuté, a navyše ešte iným spôsobom ukazuje, že tento diskurz mal pre neho aj aspekt dobyvateľský: vrcholom víťazstva je podrobenie si nejakej *res publica*.

858 O'DONNELL 1982: 224-227, 229, 230-233 (citát je na s. 224 a týka sa výslovne iba *Romana*).

859 Na O'DONNELLOVU (1982: 229) tézu, že úvod ku *Getica* obsahuje religiózne tóny, reagoval BRADLEY (1993: 227) poukazom na to, že Iordanes, *Getica* 3 „*...orans pro me, frater carissime. Dominus tecum. Amen*“ takto interpretovať nemožno. Druhá časť O'DONNELLOVEJ (1982: 231, 232n.) argumentácie spočíva v sugerovaní, že záver *Getica* je koncipovaný ako výraz smútku nad dejinami Gótv, ktoré skončili, preto ale zároveň slúžia ako poukaz na pominuteľnosť tohto sveta. Spolu s BRADLEYOM (1993: 228) však cítim ako správne konštatovať, že Iordanes, *Getica* 315-216 v skutočnosti žiaden smútok nad koncom (skôr však vzdaním či podrobením sa Iustinianovi) Ostrogótv neobsahuje. O'DONNELL (1982: 231-232) sa napokon pokúša diskreditovať zrejme prejavy Iordanovho pozitívneho prijímania Iustinianovho víťazstva heslom o „*polite noises*“ nutných „*in a totalitarian capital*“, ktoré „*we need not take too seriously*“. Pozitívny argument pre to však nepredkladá. Považujem za nepravdepodobné, že by autor, píšuci (aspoň primárne) pre jediného čitateľa, svojho priateľa zrejme nie z kruhov obzvlášť blízkych cisárovi, a podľa O'Donnella vyznačujúci sa značným odstupom od svetskej politiky, považoval za nutné a správne na konci *Getica* (ale tiež *Romana*) prednášať chválu na cisárovu adresu, keby sa s ňou nestotožňoval.

utrpenie tohto sveta chce adresát, Vigilius; k záľube v tejto intelektuálnej, resp. spirituálnej činnosti sa autor diela sám nehlási.⁸⁶⁰ V samotnom závere svojich dejín sveta a Rimanov Iordanes pripája určitý doslov, ktorý podľa môjho názoru primárne predstavuje výzvu určenú zvedavému čitateľovi, aby sa obrátil pre ďalšie historické podrobnosti k iným zdrojom (a teda eventuálne Iordanovo ospravedlnenie za stručnosť spisu), avšak zároveň určité výpovede, ktoré pôsobia ako poňatie súčasného diania ako tragického. Ani v tomto prípade ale takýto výklad nie je nutný.⁸⁶¹

Snaha oddeliť Iordanovo uvažovanie od narážok na pesimistické naladenie objednávateľa *Romana* sa môže zdať príliš formálnou, avšak núti nás k nej to, že väčšina výkladu o vojnách panujúceho cisára prezentuje recentné dianie ako pre ríšu úpešné. Výnimkou je popri takmer netematizovaných nájazdoch na Balkán⁸⁶² „*clades Italiae*“.⁸⁶³ Je síce možné uvažovať o tom, že Vigilius bol Ital a práve stále zúriaci boj na Apeninskom poloostrove viedol k jeho žiadosti o dielo,

860 Iordanes, *Romana* 2: „*vis enim praesentis mundi erumnas cognoscere aut quando coepit vel quid ad nos usque perpersus est, edoceri. addes praeterea, ut tibi, quomodo Romana res publica coepit et tenuit totumque pene mundum subegit et hactenus vel imaginariae teneat, ... referam.*“ Vyslovene z toho nevyplýva, že „*Vigilius and Jordanes ... share no very flattering view of Roman history*“ (tak O'DONNELL 1982: 224n.). Taktiež je nemiestne prekladať „*hactenus vel imaginariae teneat*“ ako „*it continues to hang on to its hegemony (at least in pretense) even now*“ (*ibidem*: 224; podobne tiež BRADLEY 1993: 235) a sugerovať tak či už Iordanovo alebo aspoň Vigiliovo zhovievavý odstup od takmer („*pene*“) svetovládneho nároku ríše. Znamenalo by to ignorovať „*vel*“, ktoré stav rímskej bezmála svetovlády („*totumque ... mundum ... teneat*“) člení na faktický („*hactenus*“) alebo zdanlivý („*imaginariae*“, tj. zrejme *imaginarie*); Vigilius teda pri svojej žiadosti o líčenie histórie tohto sveta a dejín rímskej ríše vychádza z toho, že niektoré mocenské nároky *res publica* sú obrazné či imaginárne, iné však ríša stále efektívne uplatňuje; pozitívne či negatívne hodnotenie jedných ani druhých nárokov nečítame. Otázkou, či máme pod imaginárnymi nárokmi rozumieť Itáliu (sužovanú Ostrogótmami) alebo západorímske územie, ktoré si Iustinianos vojensky nepodrobil, je bohužiaľ nezodpovedateľná. V druhom prípade by sme pred sebou mali doklad Iordanovho povedomia o integrite západnej ríše. – Na tomto obraze iba Vigilia, nie nevyhnutne aj Iordana, ako líčenia nešťastí tohto sveta chtivého nič nemení ani ďalšia pasáž, o ktorú sa O'DONNELL (1982: 225) opiera, Iordanes, *Romana* 4-5: „*iungens ei aliud volumen de origine actusque Getice gentis, ... quatinus diversarum gentium calamitate conperta ab omni erumna liberum te fieri cupias et ad deum convertas, qui est vera libertas. legens ... scito quod diligenti mundo semper necessitas imminet. tu vero ausculta Iohannem apostolum...*“ Uprostred nej síce Iordanes na chvíľu preberá rolu toho, kto poučuje o márnosti pozemských záležitostí (vzápätí prenechávajúc túto rolu novozákonnej autorite), avšak nie je dôvod predpokladať, že pritom nereaguje na Vigiliovu „objednávku“, ktorú zopakoval vyššie.

861 Iordanes, *Romana* 388: „*Hi sunt casus Romanae rei publicae preter instantia cottidiana Bulgarum, Antium et Sclavinorum. que si quis scire cupit, annales consulumque seriem revolvat sine fastidio reperietque dignam nostri temporis rem publicam tragydiae. scietque unde orta, quomodo aucta, qualiterve sibi cunctas terras subdiderit et quomodo iterum eas ab ignaris rectoribus amiserit. quod et nos pro captu ingenii breviter tetigimus, quatenus diligens lector latius ista legendo cognoscat.*“ „*Instantia*“ majú nepochybne takýto tragický nádych, „*casus*“ však môžu byť udalosti všeobecne, tj. i pozitívne. Ako pesimistický pohľad na súčasné dianie pôsobí predovšetkým výpoveď zavíšená zmienkou o tragédii. Podstatné však je, že nemôže byť reč iba o súčasnom dianí. Inak by nebolo náležité odkazovať čitateľa na analýzy a zoznamy konzulov a sľubovať mu z nich vyplývajúce poučenie oí. o vzniku rímskeho štátu („*unde orta*“). To naznačuje, že „*casus Romanae rei publicae*“ predstavujú súhrn udalostí rímskych dejín, medzi ktorými sú nevyhnutne aj pozitívne momenty. Pokiaľ ide o „*tragédiu*“, je ťažké povedať, s čím si mohol tento pojem Iordanes vo svojej dobe a pri svojom vzdelaní asociovať, nie je ale vylúčené, že šlo len o akési dramatické dianie, zahrňujúce momenty pozitívne i negatívne. Vzhľadom na to, že zistenie o „*tragickej*“ povahe *res publica* má byť taktiež dôsledkom pátrania v análoch, je zrejme nutné vidieť to ako poukaz na rímsku ríšu v celých jej dejinách, nie len na jej súčasný stav. Tomu sa síce zdá odporovať prívlastok „*nostri temporis*“, ten však zrejme v skutočnosti odkazuje na súčasný (pozemský) svet v zmysle kresťanskej eschatológie.

862 Iordanes, *Romana* 363 (stručná poznámka v duchu triumfálneho diskurzu) a 388 (faktická rezignácia na ich preberanie).

863 O nej píše Iordanes, *Romana* 378-383 (termín samotný *ibidem* 377).

ktoré by ilustrovalo márnosť a neutešenosť pozemských záležitostí, ktorej Iordanes aspoň formálne pripomenutím tohto („tragického“) diskurzu v úvode *Romana* a v ich závere zmienkou o kolísavom osude ríše v priebehu dejín vyšiel v ústrety, to by však muselo zostať iba hypotézou a predovšetkým by to neusvedčovalo Iordana samotného z vnímania súčasnej situácie ríše, napriek italským nepríjemnostiam, ako (v dnešnom slova zmysle) tragickej.⁸⁶⁴

Priaznivé vítanie triumfov ríše, resp. cisára⁸⁶⁵ ešte neznamená, že Iordanes podporoval vedenie vojen ako také. Nič, čo by tomu nasvedčovalo, sa v jeho výklade o nedávnych dejinách neobjavuje. Racionálne znejúcej úvahe, že ako obyvateľ Konstantinopole sa cítil ohrozovaný bulharskými a slovanskými nájazdníkmi, túžil po efektívnej obrane hlavného mesta a Balkánu, podmienenej rýchlym ukončením vojny v Itálii s Ostrogótmami, v ktorej preto podporoval agresívny postup, tak chýba konkrétny podklad.⁸⁶⁶

Nezdá sa, že by v rámci komplexného výkladu *Romana* Iordanes venoval italsko-ostrogótskej problematike obzvláštnu pozornosť.⁸⁶⁷ Opačný dojem síce môže vzbudzovať to, že vôbec zostavil *Getica*, avšak pri neznalosti pozadia tohto diela, predovšetkým motívov jeho objednávateľa, podľa úvodu teda istého Castalia,⁸⁶⁸ nedospejeme v tejto úvahe ďalej.⁸⁶⁹

864 Je ešte vhodné zmieniť to, že Iordanes, *Romana* 6 sa nesie výhradne v optimistickom svetovládnom duchu, ako upozorňuje BRADLEY (1993: 235). Na druhej strane tento autor (*ibidem*: 226n.) v polemike s opačnou O'DONNELLOVOU (1982: 226n.) tézou predpokladá, že pesimistický záver Iordanes, *Romana* 388, determinovaný recentnými udalosťami, ovplyvnil v rovnakom duchu na samý záver Iordanovej činnosti napísané *prooimion* diela (*ibidem* 1-5). Nemôžem s tým súhlasiť nielen preto, že pesimistické tóny ani v *prooimiu*, ani v závere nevidím, ale tiež preto, že (údajne) pesimistický záver od skutočne k skôr tragickému videniu súčasnosti povzbudzujúceho výkladu o dianí v Itálii v posledných desiatich rokoch (*ibidem* 378-383) delí výklad o Afrike, končiaci „*pacemque totius Africae ... impetravit*“ (*ibidem* 384-385), a vyznením podľa môjho názoru neutrálny exkurz o Langobardoch a Gepidoch (*ibidem* 386-387). Kompozične teda zrejme Iordanes neusiloval o katastrofické vyznenie záveru *Romana* (ako naznačuje tiež O'DONNELL 1982: 226) a nemusel byť pri písaní *prooimia* v akomsi „*pessimistic frame of mind*“ (BRADLEY 1993: 227); prinajmenšom to nie je pri striktnom zohľadnení organizácie výkladu o Iustinianových vojnách možné dokazovať.

865 A Belisaria. Je pomerne nápadným, že popri Iustinianovi Iordanes zdôrazňuje Belisariovu rolu pri získaní rímskych víťazstiev (Iordanes, *Romana* 366; 368; 370; 373-375; 377; 380-382; Iordanes, *Getica* 171-172; 307-308; 313; 315). Cf. k tomu rôzne poznámky u FRIEDRICHA 1907: 415-416; CROKEA 1987: 128n.; BRADLEYA 1993: 215. Prvý menovaný autor relativizuje dojem, že Belisarios pre Iordana má obzvláštny význam, zatiaľ čo posledný naopak koriguje tézu o Iordanovi ako obzvláštnom oslavovateľovi cisára; Crokeove úvahy o Iordanovej snahe artikulovať vhodnosť Belisariovho návratu na čelo vojska, eventuálne dokonca predstavujúcej súčasť akejsi organizovanej kampane, sú síce prípustné, nemajú však oporu v konkrétnych Iordanových slovách.

866 Teóriu podáva CROKE (1987: 126-128); dostatočne ju vyvracia poukazom na absenciu Iordanovho vyjadrenia, podporujúceho dôrazné vedenie vojny s Ostrogótmami či vyjadrujúceho túžbu po efektívnej obrane Konstantinopole (resp. Balkánu), BRADLEY (1993: 214). Iordanes, *Romana* 388 („*Hi sunt casus Romanae rei publicae preter instantia cottidiana Bulgarum, Antium et Sclavinorum...*“) ako doklad Crokeovej hypotézy nepostačuje, pretože ide o dodatočnú pripomienku toho, čo inak autor nepovažoval za nutné podrobne prebrať (cf. s. 219, incl. pozn. 862).

867 Cf. s. 217-218.

868 Podľa BARNISHA (1984: 360; cf. 354) „*a politically interested Italian friend*“, čo je však číra domnienka (cf. BRADLEY 1993: 226):

869 Ako upozorňuje BARNISH (1984: 355), ak máme súdiť podľa Iordanes, *Romana* 373 („*...Belesarius Romanam urbem ingressus est exceptusque ab illo populo quondam Romano et senatu iam pene ipso nomine cum virtute sepulto...*“), nebol Iordanov postoj k Rímu a západnej aristokracii príliš nadšený. Možnosť, že šlo v jadre o charakteristiku z pera samotného Cassiodora, Iordanom z iného kontextu (vojnová doba po r. 540, ruiniujúca Rím

Je bohužiaľ zrejme nevyhnutné zostať pri konštatovaní faktu Iordanovho záujmu o všetky Iustinianove vojny a o to, aby v nich Rimania víťazili. To, či bol tento triumfálny diskurz iba dôsledkom jeho dejepiseckej činnosti alebo reprezentoval nejaký jeho živý záujem, nie je jasné (v prospech druhej možnosti vo všeobecnosti svedčí to, že šlo o *Zeitgeschichte*). Taktiež je pri nejasnostiach o Iordanovom sociálnom postavení a kontaktoch neznáme, aký rozšírenie v byzantskej spoločnosti jeho triumfálny diskurz mohol mať.

4. Ióannés Lydos

Ióannés Lydos, autor troch aspoň čiastočne do našej doby zachovaných spisov *O snoch*, *O znameniac* a *O úradoch*, začlenil do posledného menovaného z nich pomerne detailné informácie o svojej kariére v Konstantinopoli. Vieme tak, že plných štyridsať rokov (511-551/552) pôsobil v *praefecture praetorio Orientis*, popritom (možno od r. 543) ako vyučujúci na cisárskej univerzite.⁸⁷⁰ Preto a s ohľadom na jeho dielo *O úradoch* predstavuje pre súčasných bádateľov predovšetkým človeka, ktorý vnímal svet očami konstantinopolského byrokrata.⁸⁷¹ Ako taký patril, hoci inak nemáme zaručené vedomosti o jeho pôvodnom sociálnom *milieu* v lýdskej Filadelfeii,⁸⁷² nepochybne prinajmenšom do subelity ríše a hlavného mesta.

To, že mal aspoň príležitostne možnosť prísť do kontaktu s Iustinianom a že mu do istej miery vďačil za kariérny postup, sa taktiež dozvedáme od Ióanna Lyda samotného⁸⁷³ a z tohto hľadiska by sa dalo očakávať, že jeho postoj k cisárovi bude priaznivý či dokonca nadšený. Ak pripustíme, že Lydova vďačnosť za Iustinianom preukázané dobrodenia a priazeň rokmi azda ochladla alebo dokonca nebola obzvlášť veľká nikdy, dá sa aspoň predpokladať, že aj po opustení štátnych postov bol naďalej natoľko blízky dvorským a elitným kruhom, že bol pod vplyvom autocenzúry. Na druhej strane si o Ióannovom postoji k Iustinianovi dovolil J. Caimi usúdiť, že je síce korektný, ale formálny, dokladajúc to rozborom príslušných pasáží *O úradoch*, no predovšetkým poukazom na to, že autor nezachytáva na rozdiel od Anastasiovho prípadu ani jednu pozitívnu privátnu cisárovu akciu a venuje mu omnoho menej priestoru než *praefectom*, voči ktorým mal zvlášť pozitívny či naopak negatívny postoj, Fókovi a Ióannovi z Kappadokie.⁸⁷⁴

i jeho senátorskú aristokraciu) vytrhnutú a prípadne upravenú, však pochopiteľne nemožno vylúčiť.

870 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 25, 6-3, 30, 10. Z moderných autorov, prevažne na tomto líčení založených, vid' napr. STEIN 1949: 729-731 a 838-840; PLRE II: 612-615; CAIMI 1984: 7-16 a 46-83; MAAS 1992: 24-31; TREADGOLD 2007: 258-261.

871 Prégnantne MAAS 1992: 31.

872 Ako upozorňuje CAIMI 1984: 9.

873 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 28, 4-3, 29, 4.

874 CAIMI 1984: 241-243. – Jednu z Anastasiových „τὼν ἰδικῶν ... ἀρετῶν“ popisuje Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 48. Je na druhej strane otázne, či by bolo považované za náležité, aby Lydos vo svojom diele zachytil takúto príhodu o stále panujúcom cisárovi. To, že tak urobil Malalas (cf. pozn. 829), pri rozdielnosti oboch diel a snád'

Prístup k Lydovi radikalizoval v posledných rokoch A. Kaldellis, poukazujúc jednak na to, že zrejme nebol kresťanom, ale (pohanským) novoplatonikom,⁸⁷⁵ jednak na to, že niektoré jeho výklady naznačujú, že vnímal cisársku vládu ako tyranu a dokonca vznášal konkrétne voči Iustinianovi „*damning indictments*“.⁸⁷⁶ Hoci ani jedna téza nemôže byť striktné dokázaná,⁸⁷⁷ je nutné priznať, že sú dobre argumentované a mali by byť v budúcnosti prinajmenšom brané do úvahy. No nejaký konkrétny dopad pohansko-filozofického myslenia na Lydov postoj voči Iustinianovi, aj keď ho nemôžeme vylúčiť, nepostuluje ani Kaldellis a teoretické všeobecné uchopenie cisárskej vlády ako tyranie nemuselo ovplyvňovať Lydov postoj ku konkrétnej Iustinianovej politike.⁸⁷⁸ To, čo u tohto autora Kaldellis identifikuje ako obvinenia panujúceho cisára, je neisté a i v prípade, že budeme akceptovať takéto polemické vyhrotenie príslušných pasáží, je namieste predpokladať, že neboli koncipované s konfrontačným zámerom, ale nanajvýš v snahe ohľaduplne naviesť cisára na zlepšenie jeho opatrení.⁸⁷⁹

Antikvársky či historický, možno nedokončený a v rukopisnej tradícii nekompletne, predovšetkým čo sa konca týka, zachovaný spis⁸⁸⁰ *O úradoch*, ktorého dátacia nie je možná nad

aj postavenia oboch autorov o pozitívnej odpovedi nutne nesvedčí. – Ešte inak zhrňuje situáciu v úvode k edícii Iohannes Lydus, *De mag.* (s. II, CXXXII) Schamp: „à la différence du cas d'Anastase, on ne trouve point trace d'un panégyrique de l'empereur régnant, Justinien.“

875 KALDELLIS 2003b (prégnantne predovšetkým s. 307).

876 KALDELLIS 2005b: 2-8 a 9n. (uchopenie cisárskej vlády) a 11 (obviňovanie Iustiniana).

877 Ako priznáva samotný KALDELLIS (2003b: 303n., resp. 2005b: 1 a 12). – Považujem za nutné upozorniť na dva aspekty problematiky Ióannovho náboženstva. Jedným z dvoch zásadných argumentov v prospech tézy, že nebol kresťanom, je u KALDELLISA (2003b: 301, 306, 307, 310) absencia pozitívnych dokladov kresťanského postoja, argumentácie či tém v jeho dielach. Iohannes Lydus, *De mens.* 4, 47 (s. 104; hebrejská Sibylla „*προλέγει δὲ καὶ περὶ Χριστοῦ καὶ τῶν μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν γεγενημένων*“) však zmieňuje Krista. KALDELLIS (2003b: 310) to relativizuje („...it would not be a testament to the purity of his Christian faith. ...not exactly the stuff of the Council of Nikaia“), tým však v podstate pripúšťa, že iný výklad Lydovho náboženstva, preferovaný MAASOM (1992: 2-4), je možný, hoci nie nevyhnutne správny. Na druhej strane je tiež nutné poznamenať, že ak TREADGOLD (2007: 258) s Kaldellisom polemizuje odvolaním na Lydovo kresťanské meno Ióannés, dokazujúce jeho kresťanskú výchovu, znamená to, že mu uniká to, že iný KALDELLISOV (2003b: 304-306) zásadný argumentačný komplex, poukaz na osoby v jeho okolí, implikuje či prinajmenšom pripúšťa, že Lydos bol pohanom (nekresťanom) sekundárnym, t.j. až v neskoršej fáze svojho života sformovaným.

878 Cf. ostatne KALDELLIS 2005b: 12 („*He had to work within the system to restore what he could of the prefecture...*“) a 13 („*Nor is there evidence that Lydos translated his leanings into political activity. They remain a theoretical position in an antiquarian treatise.*“).

879 Samotný KALDELLIS (2005b: 11) aspoň ako prológ k svojmu rozboru píše: „*These devices were not always subversive, for this is how some rulers preferred and even expected to be corrected, namely discretely and tactfully.*“ – V Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 69, 3 („...καλὸς ὢν καὶ πρὸς ἀμύνην τῶν κακῶν βραδύς...“) je kritická strana mince veľmi očividná, no na druhej strane je obzvlášť pravdepodobné, že tu Lydos chcel cisára upozorniť na nedostatky jeho personálnej politiky. *Ibidem* 3, 2, 5 („οὐχ ὅτι τὰ πράγματα μὴ τὴν κρείττονα καὶ καρπιμωτέραν εἴληχεν ὄψιν τῇ βασιλείῳς [akcent oproti edícii korigujem – J. B.] ἐμμελεία, ἀλλ' ὅτι...“) je podľa môjho názoru prehnané, hoci samozrejme nie vylúčené, vidieť ako zámerne dvojznačnú pasáž (tj. hlbkovo aj na to, že vďaka cisárovi sa politika nezlepšila, upozorňujúcu). *Ibidem* 3, 28, 3 sa nehovorí, že Iustinianova zbožnosť sa rovnala zbožnosti Augustovej, ktorej *ibidem* 2, 3, 8 nie je napokon vystavené najlepšie zrkadlo, ale že ju prekonala, takže pri zvlášť subtilnom čítaní daných pasáží je možné Lyda podozierať nielen zo zlyhania pamäti, ale naopak sofistikovanej chvály, nech už prípadne akokoľvek neúprimnej. *Ibidem* 3, 33, 3 („οὐδὲ γάρ, εἰ μὴ καθ' ἑκατέραν παιδευσιν ἔτυχέ τις διαπρέπων, βασιλεὺς Ῥωμαίων προεχειρίζετο“) je minulý čas interpretovateľný nie ako kritika súčasného cisára, ale jeho recentnejších predchodcov. Podobne je možné chápať aj *ibidem* 3, 18, 5.

880 Argumenty, nie však presvedčivé, pre nedokončenosť spisu podáva TREADGOLD (2007: 262): príslub popisu

rámec konštatovania, že musí byť neskorší než Lydov odchod z *praefectury*, avšak snád' naráža na vývoj byzantsko-perzských vzťahov v r. 557,⁸⁸¹ obsahuje tri miesta systematickejšie sa venujúce Iustinianovej vláde. Prvé z nich, koniec druhej knihy spisu, sa venuje reformám administratívy na troch príkladoch.⁸⁸² V nasledujúcej pasáži, tvoriacej akýsi úvod k tretej knihe *O úradoch*, je príkladmi z Iustinianovho vladárskeho pôsobenia, vrátane zisku Afriky a Ríma, ilustrovaná jeho „augmentačná“ činnosť, čo snád' slúži ako diskrétna výzva cisárovi, aby eventuálne „augmentačne“ zasiahol aj do usporiadania *praefectury*,⁸⁸³ výklad o ktorej má byť obsahom ďalšieho textu.

Prvá pasáž (o Iustinianových administratívnych opatreniach) začína zrejme tézou, ktorú nie je možné interpretovať jednoznačne; obsahuje nepochybne akýsi konzervatívny alebo aspoň reštauračný motív, okrem toho však pripúšťa aj motív inovačný, resp. progresivistický.⁸⁸⁴ Je samozrejme otázne, či máme predpokladať, že Lydos tu čitateľovi naznačuje, že konzervativizmus cisára v skutočnosti bol skôr inovátnou činnosťou, alebo musíme naopak pod vplyvom tejto pasáže pripustiť, že pre autora *O úradoch* bola myšlienka, že snaha prospieť štátu obsahuje aj inovačné elementy, prijateľná. Pozoruhodné je, že o čosi ďalej vidíme Lyda porovnávať Iustiniana ako pôvodcu administratívnej reformy, zhrnutej reštauračnou či konzervačnou formulou, k Traianovi, dobyvateľovi Dákie.⁸⁸⁵ Napriek tomu nie je nutné predpokladať, že na tomto mieste autor interpretoval Iustinianove západné vojny reštauračne.

Tak tomu jednoznačne nie je ani na začiatku tretej knihy. Afrika je tu síce „navrátená“ a reštauračný diskurz je tu tak aspoň v terminologickej rovine prítomný, no ako zastrešujúci diskurz tu nachádzame progresivistické, teda v podstate dobyvateľské hodnotenie vojen proti Vandalom a Ostrogótom. Okrem toho vidíme náznaky osloboditeľského diskurzu (Rím bol zbavený barbárskej

personálu iných úradov než *praefectury praetorio Orientis* na rozdiel od Treadgolda v úvode k tretej knihe nevidím, to, čo Treadgold píše o zmienke o more v indexe k dielu, je iba domnienkou a to, že index delí celý spis iba na dve knihy, bude zrejme nutné vysvetliť inak než tým, že ho autor neredigoval (cf. pozn. 900). TREADGOLD (*ibidem*) zároveň trochu nereflektovane chápe *O úradoch* ako „*historical work*“. Tomu síce podporuje terminológia Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 1, 1 (dvakrát explicitne použitý lexém *ιστορία*), no na druhej strane nie je žánrové zaradenie spisu jednoduché, cf. poznámky v použitej edícii Iohannes Lydus, *De mag.* (I.1, CXVIII-CXIX). K rukopisnej tradícii vid' *ibidem* (I.2, DCCXLI-DCCXLIX) či CAIMI (1984: 85-99).

881 Identifikácia narážky na r. 557 u STEINA (1949: 839n.); opatrný záver o nemožnosti datovať presnejšie než do obdobia po prelome r. 551/2 predostera vo svojom rozbere CAIMI (1984: 111-124), avšak Steinov záver konkrétnejšie nevyvracia. Vo všeobecnosti sa domnievam, že z vyjadrenia v aoriste naozaj nie je možné s istotou robiť závery o stave perzsko-byzantských vzťahov v dobe napísania spisu, resp. príslušnej pasáže.

882 Iohannes Lydus, *De mag.* 2, 28-30; cf. k tomu CAIMI 1984: 236-241.

883 Vid' s. 94.

884 Iohannes Lydus, *De mag.* 2, 28, 1. Prvá časť charakteristiky Iustiniana „*πάν ὃ τι χρήσιμον περιποιεῖν τοῖς κοινοῖς ἐπιγόμενος*“ je inovačná/progresivistická, ak interpretujeme infinitív ako „pridať“, nie „zachrániť“. Nasledujúca pasáž „*ὄλην τε τὴν ὀφρὺν τῆς ἀρχαίας ὄψεως ἀνακαλοῦμενος*“ vyjadruje jeho ohľad na staré formy, avšak nevyjadruje jednoznačne, či pritom ide o snahu ich zachrániť alebo obnoviť. Určité sloveso „*ἐξεῦρε*“, ktoré ďalej čítame, je možno taktiež dokladom toho, že Lydos interpretuje Iustinianovu politiku progresivisticky, no s ohľadom na predchádzajúce participia je nutné pripustiť, že určitý konzervatívny prvok v tomto „vynájdení“ byť zahrnutý mohol.

885 Iohannes Lydus, *De mag.* 2, 28, 3: „...*συνεῖδεν, αὐτὸς κατὰ μηδὲν Τραϊανῶ [odkaz na predchádzajúcu pripomienku tohto cisára ako toho, kto túto zem ako prvý dobyl – J. B.] παραχωρῶν, περιῶσαι Ῥωμαίοις ἤδη ποτὲ ἀφηνιάζουσαν τὴν βορείαν.*“

vlády), ktorý je samozrejme v danej stručnej podobe spojitelný s diskurzom reštauračným.⁸⁸⁶

V rámci výkladu tretej knihy o *praefecture* postupuje Lydos od istého miesta chronologicky, po jednotlivých cisároch.⁸⁸⁷ V okamihu, keď sa dostane k Iustinianovi, venuje sa iba jeho vojnám, ak odhliadneme od úvodného hodnotenia vládcovej osoby a jeho vnímania vlastných cieľov, ktoré by mohlo byť považované za všeobecnejšie, keby plynulo nenadväzovalo na líčenie vojnových pohrôm a nekončilo zmienkou o nepriateľoch. Dané hodnotenie v každom prípade tvrdí, že Iustinianos usiloval nielen o reštauráciu, navrátenie strateného, ale aj o zisk na úkor nepriateľov.⁸⁸⁸ Reštauračný diskurz sa tu snúbi s progresivistickým, dobyvateľským, resp. je podeň subsumovaný. Konkrétne príklady nasledujú a sú už diplomaticko-vojenského charakteru: v prípade Peržanov je zaznamenateľný náznak triumfálneho diskurzu;⁸⁸⁹ v prípade vojny s Vandalmi a Ostrogótmami vidíme náznak osloboditeľského diskurzu,⁸⁹⁰ dominantný triumfálny tón⁸⁹¹ a aspoň pre Itáliu aj reštauračný moment, v tomto prípade však iného charakteru, než sme ho doteraz mali v iných prameňoch možnosť registrovať.⁸⁹²

886 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 1, 2: progresivistický diskurz: „μεῖζον ... ἤπερ ἄρτι καθεστήκει τὸ πολίτευμα“; Afrika: „ἀποδοθείσης“; Rím: „ἀπαλλαγείσης ... δεσμῶν καὶ βαρβαρικῆς ἐξουσίας“.

887 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 40, 1, resp. 3, 43, 2.

888 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 1: „Τοιοῦτοις κλύδωσι τοῦ πολιτεύματος καὶ θυέλλαις κακῶν ῥιπταζομένου, ἀντίρροπον προὔθηκεν ἡ Τύχη τῆς πάλαι ῥαθυμίας τὴν ἐμμέλειαν, Ἰουστινιανὸν τὸν πάντων βασιλέων ἀγρυπνότατον ἐπιστήσασα τοῖς κοινοῖς, ὃς ζημίαν τῆς οἰκειᾶς ζωῆς ᾤετο συμβαίνειν αὐτῷ, εἰ μὴ πάντες κατ' αὐτὸν ἀγρυπνοῖεν καὶ ὑπερμάχοιντο τῆς πολιτείας <ὡς> μὴ τὰ Ῥωμαίους διενεγκόντα ποτέ, εἴτα ῥαστώνῃ τῶν ἔμπροσθεν ἐξολωλότα μόνα, ἀλλ' ἔτι καὶ τὰ πολεμίων πρὸς ἐκείνοις λαμβάνοιεν.“

889 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 2: „Πέρσας ... καὶ Χοσρόην τὸν ἄτακτον ... σιδήρῳ κατέχωσεν“.

890 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 3: „τὴν Λιβύην κατεσθίουσιν“ (o Vandaloch); Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 4: „<τὴν> τε ἱερὰν Ῥώμην καὶ πάντα ὅσα ὑπ' ἐκείνην ἐτέλει διασπῶσιν, Ῥωμαίων τε τοὺς ἀνέκαθεν εὐπατρίδας ὑβρίζουσιν“ (o Ostrogótoch). – Zmienka o zneuct'ovaných alebo priamo zlému zaobchádzaniu vystavených „εὐπατρίδας“ (patricioch; cf. LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. εὐπατρίδης II.2), si zaslúži našu pozornosť. Daná zmienka má totiž potenciál jednak potvrdiť našu rekonštrukciu genézy vojny o Itáliu pomocou apelov italských aristokratov na Iustiniana, jednak vyvrátiť poznatok, že diskurz operujúci s prosbami aristokratov o pomoc Iustinianos a dvor neiniciovali (v prípade, že by Lydos bol oficiálnym autorom, čo je ale samé osebe neisté a podľa môjho názoru nepravdepodobné). Domnievam sa však, že Lydos tu patriciov zmienil z vlastnej iniciatívy bez toho, aby vedel o prosbách italských senátorov v predvečer rozpútania vojny s Ostrogótmami alebo o nich chcel informovať; vďaka dodatku „τοὺς ἀνέκαθεν“ má daná zmienka istú antikvársku patinu, ktorú by sme u autora ako Lyda čakali ako popud na jej uvedenie. Taktiež sa nezdá, že by takáto charakteristika italských patriciov bola obzvlášť lichotivá (a teda v súlade s prípadným oficiálnym diskurzom); cf. k podobnému problému u Iordana pozn. 869.

891 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 3 (o Vandaloch); Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 4 (o Ostrogótoch). – Klúčovým, v oboch prípadoch použitým, slovesom je „παρεστήσατο“ (v prípade Vandalov doplnené o „τῆ βασιλείᾳ“; v prípade Ostrogótoch je zrejme nutné si doplnenie domyslieť). Podobne *ibidem* 2, 2, 5 (taktiež o Vandaloch, agentom tu však nie je Iustinianos, ale Boh). Lexém βασιλεία bude preto asi potrebné chápať transpersonálne, v zmysle „ríša, štát“, nie ako Iustinianovu cisársku vládu.

892 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 4: „τῇ δὲ Ῥώμῃ τὰ Ῥώμης ἀπέσωσεν.“ – Znamená to, že reštaurácia je tu tematizovaná iba v lokálnom (italskom) rámci, resp. vo vzťahu k „Rímu“, nie celoríšsky, resp. vo vzťahu k cisárskej efektívnej vláde ap. – Schamp v použitej edícii Iohannes Lydus, *De mag.* (s. II, CXLIII.) upozorňuje, že nie je jasné, či sa Lydove správy o Itálii vzťahujú na zajatie Vitiga r. 540 alebo na Narsovo víťazstvo r. 552. Nepovažujem však za pravdepodobné, že by Lydos porušil vcelku chronologický výklad päťdesiatej piatej až päťdesiatej šiestej kapitoly tretej knihy značným anticipovaním (vo vzťahu k neskôr naznačeným bojom s Ostrogótmami na západe) udalostí r. 552 (alebo 553), ktoré by navyše zmieňoval jedným dychom so zajatím Vitiga r. 540.

Po vágnej narážke na konflikt s Frankmi⁸⁹³ Lydos ďalej konštatuje zákerný vpád perzského kráľa do Sýrie, jedným dychom pripomínajúc, že rímske vojská bojovali v Afrike proti Maurom, v Itálii proti Ostrogótom a že „Skýti“ znepokojovali kaukazské a balkánske kraje.⁸⁹⁴ Cisár údajne stačil viesť všetky tieto vojny, akoby šlo o jednu, problémy však mala *praefectura*. Tak sa Lydos dostáva k svojej vlastnej téme, súvislosti s vojnami sa však drží iba veľmi krátku chvíľu: po zmienke o problémoch poddaných ako platcov daní a súvisiacich ťažkostiach pri výbere daní sa prechádza k nutnosti *praefectorov* vyhovieť nárokom na finančné výdavky, prirodzene ústiacej do ich častého striedania a zruinovania úradu („úrad roztrhali“); za týchto okolností bol údajne v rozklade aj personál *praefectury*.⁸⁹⁵

Na tomto mieste Lydos prakticky končí stručnú sumarizáciu Iustinianovej vlády, zavŕšenú popisom dopadov príslušného diania na *praefectura*, a prechádza k neporovnateľne dlhšiemu výkladu o prvom období úradovania a osobnosti *praefecta* Ióanna z Kappadokie, ktorého činí zodpovedným za síce mnohostranný, s vojnami však prakticky nesúvisiaci,⁸⁹⁶ rozklad *praefectury*. Podobne podrobný je nasledujúci výklad o naopak nanajvýš ušľachtilom Ióannovom nástupcovi Fókovi, uprostred ktorého dielo pre nás abruptne končí.⁸⁹⁷ Výkladom o ďalších *praefectoroch* v súčasnom stave zachovania diela nedisponujeme a vlastne si ani nemôžeme byť istí, či ho Lydos napísal. Okrem toho je ale nutné konštatovať, že nielen Kappadočanovo prvé a Fókovo, ale aj Kappadočanovo druhé pôsobenie v magistratúre *praefecta* spadá do obdobia pred r. 541,⁸⁹⁸ z veľkej časti teda ešte pred perzský vpád do Sýrie a pred to, čo Lydos vo svojom sumári Iustinianovej vlády identifikuje ako mnohonásobné nasadenie rímskych vojsk.

Pozornosť si zaslúži za *prooimion O úradoch* zaradený obsah (resp. index) diela. Keby sme prijali názor, že ho zostavil samotný Lydos, mohol by nám byť užitočný dvojakým spôsobom: jednak ako doklad toho, čo plánoval, aspoň v istej fáze svojej práce, autor v jednotlivých častiach spisu čitateľom predložiť, jednak by nám poskytol štvrtú pasáž, v ktorej sa Lydos vyjadruje k

893 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 56, 1. – Podkladom je zrejme konflikt z r. 539, pre cisárske vojsko síce nepríliš slávne dopadnúvši (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 25; Marcellinus ad a. 539), ale aj Iordanom (Iordanes, *Romana* 375) ako rímsky triumf prezentovaný (cf. k problematike tiež pozn. 571). Rovnakého názoru je Schamp v úvode k edícii Iohannes Lydus, *De mag.* (s. II, CXLVI). – Pre RUBINOVO (1960: 170) tvrdenie „*versteigt sich Lydos zu Andeutungen, als habe Iustinian Gallien angreifen und somit den Kreis um den orbis terrarum schließen wollen*“ nevidím dobrý dôvod. „Strážiť, dávať pozor“ (ἐπαγρυπνεῖν) má od vyjadrenia útočného zámeru sémanticky dosť ďaleko a v kontexte Lydovho diskurzu o Iustinianovi ako o bdelom vládcovi to môže znamenať akékoľvek venovanie pozornosti Frankom. Metaforický, ale pritom neurčitý charakter daného vyjadrenia má skôr zakryť nedostatok Lydových informácií o úspechu proti Frankom alebo to, že o žiaden obzvláštny úspech nešlo, než ponechať priestor pre dojem, že cisár sa takmer pustil do dobývania Frankmi ovládaných oblastí.

894 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 56, 1.

895 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 56, 2-3, 56, 3.

896 Výnimkou je narážka na podiel ubytovaného vojska na ruínovaní poddaných (Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 70, 1).

897 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 57-3, 71 (Ióannés z Kappadokie); 3, 72-3, 76 (Fókas).

898 Zoznam *praefectorum praetorio Orientis* za Iustinianovej vlády, nakoľko nám je známy, prehľadne podáva PLRE (III: 1473).

Iustinianovej politike, vrátane vojen.

Popis obsahu toho úseku diela, ktorý zodpovedá päťdesiatej piatej až päťdesiatej šiestej kapitole tretej knihy, by nám prezradil, že tu autor zrejme plánoval podať komplexnejší, snád' i vnútornú politiku zahrňujúci obraz Iustinianovej vlády, a to v pomerne eulogických tónoch, resp. termínoch. Pokiaľ ide o cisárove vojny, avizovaná je tu iba tá o Afriku a pri všetkej stručnosti vďaka použitému slovesu jednoznačne reštauračne.⁸⁹⁹

Prikláňam sa však k názoru, že index z Lydovho pera nepochádza,⁹⁰⁰ takže pred sebou máme doklad reštauračného čítania Lydovho textu (kombinovaného prípadne s ďalšími vedomosťami neznámeho zostavovateľa).

O tom, či Lydos plánoval prebrať (a či teda prípadne v nám nezachovanej partii textu prebral) druhú *praefecturam* Ióanna z Kappadokie a jeho početných nástupcov, by nám bohužiaľ index *O úradoch* nič spoľahlivého nevytvoril, ani keby jeho autorom bol Lydos: žiaden takýto náznak tu nenachádzame, avšak keby sme mali vychádzať iba z indexu, nič by nám jasne nenaznačovalo ani to, aký priestor a aká pozornosť budú venované Ióannovi z Kappadokie a Fókovi.⁹⁰¹

Napriek tomu si dovoľím predpokladať, že k ďalším *praefectom* sa Lydos takto podrobne, ba snád' vôbec, nevyjadroval a jeho diagnóza úpadku *praefectury* mala dve oddelené zložky: jednak za ňu zodpovedá Ióannés z Kappadokie (ako vnútorný faktor),⁹⁰² jednak požiadavky, ktoré na výber daní kladú početné boje (ako faktor v princípe vonkajší). Pôsobenie vnútorného faktoru, ak ho Lydos naozaj spájal iba s Kappadočanom, muselo skončiť r. 541. Vonkajší faktor, zdá sa, začal podľa neho pôsobiť až po r. 540; v každom prípade boli podľa jeho textu Iustinianove vojny

899 Iohannes Lydus, *De mag.*, index II, 13 (s. I.2, 7, r. 93-96): „Περὶ τῆς εὐτυχεστάτης βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ ἀηττήτου βασιλέως, καὶ ὅσοις ἀγαθοῖς τὰ Ῥωμαίων ἐκόσμησεν, καὶ ὅπως ἐν βραχεῖ Λιβύην ὅλην Ῥωμαίοις ἀπέσωσεν.“ – Eulogicky na mňa pôsobia (v samotnom texte pasáže sa neobjavujúce) výrazy „εὐτυχεστάτης“ a „ἀηττήτου“. Vojenské úspechy sa prinajmenšom na prvý pohľad nezdájú byť zahrnuté pod „ὅσοις ἀγαθοῖς τὰ Ῥωμαίων ἐκόσμησεν“. Reštauračný diskurz je tu prítomný vďaka „ἀπέσωσεν“.

900 Opačný názor zastáva najnovšie Schamp v úvode k použitej edícii Iohannes Lydus, *De mag.* (s. I.1, CXXI-CXXII), ale s odvolaním na dôvody, o ktorých sa ako o nepresvedčivých vyjadril už CAIMI (1984: 126); to, že je v indexe chválený Iustinianos, nesvedčí nutne ani o tom, že zostavovateľ bol cisárovým súčasníkom, a už vôbec nie o tom, že šlo o Lyda, a zaradiť obsah medzi údajne nepochybne z Lydovho pera pochádzajúce *prooimion* a text prvej knihy diela mohlo napadnúť aj niekomu inému než Lydovi. Vysvetliť diskrepanciu medzi členením spisu na dve knihy v indexe a na tri v samotnom texte zmenou autorského plánu, nezanesenou do indexu, by síce bolo elegantným riešením (tak okrem Schampa v Iohannes Lydus, *De mag.*, s. I.1, CXXII tiež TREADGOLD 2007: 262), no nie je vylúčené napr. ani to, že zlom medzi druhou a treťou knihou neskorší kompilátor indexu z nejakého dôvodu ignoroval alebo prehliadol. – Závažným argumentom v prospech atribúcie indexu Lydovi by bola prítomnosť takého údaja v indexe, ktorý by nebol vyčítateľný z diela samotného, no takýto doklad predložený doteraz nebol. – Pri analýze indexu i v texte rozosiatých rubrik CAIMI (1984: 127-130) dospieva k názoru, že tieto orientačné pomôcky nemôžu pochádzať od toho istého autora a ak je autorom aspoň jednej z nich Lydos, sú to skôr rubriky.

901 Na príslušné obsahy odkazujú zrejme: „Περὶ τῶν παρὰ τὴν βασιλέως εὐμένειαν οὐ καλῶς τοῖς πράγμασιν ἀποχρησαμένων, ῥαστώνη δὲ συζησάντων“ (Iohannes Lydus, *De mag.*, index II, 14 [s. I.2, 7, r. 97-99]; Ióannés) a „Περὶ τῶν εὐσεβῶς καὶ δικαίως τὰς ἀρχὰς διανοσάντων“ (*ibidem*, index II, 15 [s. I.2, 7, r. 107-108]; Fókas).

902 Vecný zlom snád' signalizuje Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 57, 1: „Καὶ πού μέ τ' αὐτὸ δαιμόνιον συνῶθεϊ πρὸς ἀνάμνησιν ἐξέγον μυρίων κακῶν.“

predchádzajúcich rokov pre štát úspešným, ak nie rovno pokojným obdobím.⁹⁰³

Rovnako ako autor *O úradoch* prinajmenšom explicitne nepostuluje Iustinianovu zodpovednosť za ruinovanie *praefectury* Ióannom z Kappadokie v tridsiatych rokoch, nečiní cisára ani vinníkom za druhú fázu, resp. ďalšiu podobu rozkladu svojho pôsobiska. Tú síce popisuje ako dôsledok zvýšených nárokov na daňový príjem, vyvolaných (implicitne) vojnami, avšak v podobe, v ktorej vznik situácie popisuje, je viníkom perzský kráľ, ignorovavší predchádzajúce dohody: ostatné vojenské angažmán je možno signifikantne a nie náhodou vyjadrené genitívmi absolútnymi.⁹⁰⁴

S ohľadom na oficiálny diskurz, apelujúci na poddaných, aby svedomito platili dane práve kvôli zvýšenej vojenskej aktivite ríše,⁹⁰⁵ nie je úplne scestné ani podozrenie, že po diskurz o zvýšenom daňovom zaťažení obyvateľstva Lydos nemusel ísť ďaleko a že jeho použitie samé osebe v podstate nebolo vôbec nekonformné (nepohodlnými by dvoru či niektorým kruhom elít mohli byť Lydove ubezpečenia o úpadku *praefectury*, tie však vo svojom diele predniesol aj v iných súvislostiach), ba že Lydos, ak bol oficiálnym autorom, poukazovaním na nedostatok financií slúžil nejakému vládnemu zámeru.⁹⁰⁶

Je samozrejme nemožné dokázať, že kritika daní (a *eo ipso* zrejme vojen) ako jedného zo zdrojov úpadku *praefectury* bola v skutočnosti prejavom Lydovho konformizmu. Rovnako je však neisté aj to, že jeho výčitky v tomto smere boli kritikou naozaj presvedčenou, alebo téza, že Lydos sa nedokázal vyhnúť nutnosti priznať zhubné dôsledky bojov na mnohých frontoch na vnútornú politiku.⁹⁰⁷

Iný smer, ktorým sa môžu vybrať naše úvahy, je rozlišovanie toho, ktoré z vojen sú pre Lyda skutočne dôležité. Medzi talianskymi bádateľmi sa opakovane vynorilo tvrdenie, že *O úradoch* vykazuje známky nezáujmu o Afriku a Itáliu, teda o oblasti *reconquisty*, životne dôležitý je naopak pre autora daného spisu boj s Peržanmi a prípadne tiež balkánski nájazdníci.⁹⁰⁸ Téza, že väčšia dôležitosť Perzie pre Lyda je rozpoznateľná, je hájiteľná; ostatným komponentom tejto teórie ale

903 Verbálna, resp. motivická zhoda panuje medzi θύελλαι Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 1 a *ibidem* 3, 56, 2. V prvom prípade síce zmietajú „štátom“ a v druhom iba *praefecturou*, avšak tá ako najväčší či najdôležitejší úrad (*ibidem* 3, 1, 1) má zrejme v Lydových očiach potenciál zastupovať celý štát. Okrem toho je z popisu turbulencii *praefectury* (*ibidem* 3, 56, 2) zrejmé, že postihnutí boli aj „poddaní“. Ďalej je líčenie vojen *ibidem* 3, 55, 2-4 ako celok nesené v duchu víťazstva, hoci aj v jednom prípade dosiahnutého iba s pomocou zlata, takže Iustinianos ako protiváha voči predchádzajúcej ľahkovážnosti (*ibidem* 3, 55, 1) zrejme podľa Lydovho textu aspoň sprvu svoju úlohu plnil.

904 Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 56, 1.

905 *Nov. Iust.* 147. Ide o novelu z jari 553, teda len čosi vyše roka po Lydovom odchode z *praefectury*, a adresovanú *praefectovi praetorio Orientis* Areobindovi!

906 Cf. úvahu „*Es scheint, als hätte das System seinen hochtrabenden Verlautbarungen gar nicht ungern ein gewisses Quantum Selbstkritik als Verdauungsprise beigegeben*“ z pera RUBINA (1960: 171), ktorý však so spoluprácou Lyda na sebakritike „systému“ nepočíta.

907 Tak RUBIN 1960: 171: „*Den Dissonanzen der Innenpolitik kann auch er sich nicht ganz entziehen.*“

908 LAMMA 1947: 76, incl. pozn. 1; CESA 1981: 406.

chýbajú relevantné podklady.⁹⁰⁹

Naproti tomu je sotva popierateľným faktom, že porážke Vandalov a Ostrogótov a ich dôsledkom Lydos určitú pozornosť venuje, a nie je to pozornosť navonok dezinteresovaná, oplývajúca určitou pompéznosťou, triumfalizmom. Poukazom na to, že Lydos je tu iba „*conforme alla propaganda ufficiale*“,⁹¹⁰ je samozrejme prípustný, hoci nedokázateľný, obzvlášť potom, čo bola v najnovšej dobe Kaldellisom spochybnená jeho servilnosť voči cisárovi a režimu vôbec. Domnievam sa ale, že je možné predniesť určité, hoci aj nie definitívne, indície v prospech toho, že v reštauračnom diskurze je Lydos takpovediac lexikálne autentický.⁹¹¹

Lexikálne idiosynkrázie by zároveň do istej miery kompenzovali prevahu, ktorú medzi Lydovými diskurzmi⁹¹² má nad reštauračným dobyvateľský, resp. triumfálny. Skusmo sa dá konštatovať, že Lydos uvažuje prevažne v dimenziách víťazstva nad nepriateľmi ríše (snáď pod vplyvom konfrontácie s perzským nebezpečenstvom, u ktorého reštauračný diskurz *a priori* vhodný nebol). Jeho antikvárske záujmy ho však nadchýňajú aj pre diskurz reštauračný. Je možné, že Lydos, člen vzdelanej subelity pôsobiacej výhradne v konštantinopolských úradoch, predstavuje typovo práve jedného z tých, pre ktorých bol určený vnútropolitický (a sekundárne i vojenský či dajme tomu „zahraničnopolitický“) reštauračný diskurz.⁹¹³

909 Dôležitosť Perzie pre Lyda dokazuje LAMMA (1947: 76, pozn. 1) odkazom na Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 56, 1; v tejto pasáži však žiaden rozpor „*tra i veri e i fittizi interessi dell'Impero*“ nenachádzam; Chosroés tu zohráva rolu akéhosi spúšťača mnohfrontového boja a možno tak slúži k vyvineniu Iustiniana, ale ani hlbkovo tu nie je čitateľovi predkladaný názor, že je boj v Afrike či na „*západe*“ nedôležitý. Eventuálna ironizácia perzskej politiky Anastasia a Iustina v Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 51 je nanajvýš predpokladom vyzdvihnutia, ostatne pomerne triezveho, nasledujúcej Iustinianovej politiky voči Chosroovi. Hypotéza o väčšom význame východného protivníka oproti ostatným pre Lyda je hájiteľná poukazom na pomerne obširne historicko-systematické líčenie perzsko-rímskych vzťahov pri príležitosti vojny, ktorá začala za Iustiniana (*ibidem* 3, 51, 5-3, 53, 4, resp. 3, 54, 6). – Pri bližšom pohľade na ďalšie miesta, uvádzané LAMMOM (1947: 76, pozn. 1), musím konštatovať, že v Iohannes Lydus, *De mag.* 2, 15 a 2, 28 žiadnu implicitnú kritiku Iustinianovho zanedbávania Balkánu nevidím, no aj keby tam bola, nedokazovala by nevyhnutne, že Lyda zaujímal tento front viac než západné boje. Akú relevanciu ako dôkazový materiál pre Lammovu hypotézu má kritika skorumpovanosti hodnostárov (dokladaná zo strany tohto bádateľa sotva relevantnými miestami Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 1 a 3, 14), mi nie je jasné.

910 CESA 1981: 406.

911 Cf. „*ἱερὰν Ῥώμην*“ (Iohannes Lydus, *De mag.* 3, 55, 4), resp. „*Ῥώμης, τῆς τῶν πράγματων μητρός*“ (*ibidem* 3, 1, 2), použité v reštauračných diskurzoch (o Iustinianových vojenských úspechoch), s „*τῆς ἱερᾶς Ῥώμης*“ (*ibidem* 3, 22, 2), resp. „*τὴν μητέρα τῆς βασιλείας Ῥώμην*“ (*ibidem* 1, 3, 1), použitými v úplne iných vecných a chronologických súvislostiach. Je tak pomerne pravdepodobné, že dané spojenia neprenikli do Lydovho jazyka iba pod vplyvom oficiálnej propagandy (či oficiálne artikulovaného diskurzu) o vojne o Itáliu, ale boli u neho relatívne spontánne. Otázne tak je len to, či nemohli byť v oficiálnom jazyku rozšírené naprieč témami. – Spojenie „*παρεστήσατο τῇ βασιλείᾳ*“, ktoré nájdeme v dobyvateľskom diskurze o západných vojnách u Lyda trikrát (viď pozn. 891), by mohlo byť taktiež jeho idiosynkráziou. V tomto prípade však považujem za vcelku možné aj to, že ide o rozšírený dobový *terminus technicus*.

912 Dodajme, že celkom medzi nimi neabsentuje ani diskurz svetovládny, použitý v úplne iných súvislostiach než pri výklade o Iustinianových vojnách; viď Iohannes Lydus, *De mag.* 2, 24: „*Τότε μὲν γὰρ μόνην τὴν Ἰταλίαν ἐκέκτηντο Ῥωμαῖοι, νῦν δὲ ... πᾶσαν ὁμοῦ γῆν τε καὶ θάλασσαν ἔχουσιν.*“

913 Cf. pozn. 41 a s. 40.

5. Kyrillos zo Skythopole

Kyrillos zo Skythopole nie je autorom dejepisného diela v dnešnom, ani kroniky či klasickej naratívnej „histórie“ v neskoroantickom slova zmysle, ale hagiografických spisov. Bolo by však chybou prejsť ho bez povšimnutia, pretože venuje síce nárazovú, ale predsa len výraznú pozornosť Iustinianovej západnej politike.

O jeho osobe sa dozvedáme výhradne z jeho spisov. Ide o približne r. 525 narodeného Skythopolčana, ktorý sa stal členom nižšieho kléru a napokon možno i kňazom, ktorého status bol však určený predovšetkým tým, že r. 543 sa stal mníchom.⁹¹⁴ Zdá sa, že jeho otec bol právnikom s významnými funkciami u skythopolského biskupa,⁹¹⁵ takže je možné tvrdiť, že jeho sociálne zázemie bolo v palestínskych pomeroch pomerne elitné. Palestínu, nakoľko vieme, Kyrillos nikdy neopustil, ako mních sa zrejme čoskoro venoval zbieraniu materiálov o zakladateľovi palestínskeho monasticizmu Euthymiovi a jeho žiakovi Sabovi, ktoré po údajnom zjavení sa mu oboch svätcov a po žiadostiach dvoch svojich prominentných známych publikoval ako akýsi dvojdielny spis.⁹¹⁶ O pomere neskôr napísaných piatich ďalších hagiografických spisov k týmto dvom hlavným Kyrillovým dielam nemáme presné vedomosti.⁹¹⁷ Ani o dobe Kyrillovej smrti nič určitého nevieme,⁹¹⁸ avšak nie je to pre naše účely podstatné. Pasáž *Života Sabu*, ktorá nás zaujíma, obsahujúci výklad o Iustinianovej západnej politike, sa zdá podávať konkrétny datačný náznak: bola údajne písaná v dobe, keď prebiehal piaty ekumenický koncil (r. 553).⁹¹⁹ *Život Sabu* ako celok bol dokončený a vydaný asi r. 556.⁹²⁰

Napriek tomu, že Kyrillos s ohľadom na svoje palestínske pôsobisko nemal priame styky s cisárom a jeho dielo nemožno označiť za oficiálne,⁹²¹ v jednom, pre Kyrilla a zrejme i Iustiniana veľmi dôležitom, ohľade sa prejavil ako značne loajálny: jeho teológia je nielen konformná voči

914 FLUSIN 1983: 12-13 (dátum narodenia), 16 (klerik; mních), 32 (kňaz). – Všeobecne ku Kyrillovmu životu cf. tiež Schwartz v dodatku k edíciám Cyrillus Scythopolit., *Vita Euthymii*, resp. *Vita Sabae* (s. 409nn.), pričom však je FLUSINOV (1983: 11-32) výklad samozrejme recentnejší a v niekoľkých detailoch zrejme správnejší.

915 FLUSIN 1983: 13-14.

916 Ku genéze oboch hagiografií FLUSIN 1983: 30-31 a 32-33; o ich previazanosti *ibidem*: 34.

917 FLUSIN 1983: 34.

918 Schwartz v dodatku k edícii Cyrillus Scythopolit., *Vita Euthymii*, resp. *Vita Sabae*, s. 415; FLUSIN 1983: 32.

919 Tak FLUSIN (1983: 33) na základe Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae* 74 (s. 179): „διὰ τῆς νῦν συναθροισθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πέμπτῆς συνόδου.“ Považujem ale za pravdepodobné, že „νῦν“ tu má význam iba aproximatívny (v podstate: „nedávno“), pretože participium aoristu „συναθροισθείσης“, striktné vzaté, by zase implikovalo ukončenosť koncilu (pričom predpokladám, že samotné sloveso nemá iba význam „zhromažďovať“, ale vzťahuje sa aj na samotné zasadanie). Aj keby sme predpokladali, že nám autor naozaj na danom mieste hovorí, že píše v priebehu koncilu, nevyklúčovalo by to jeho neskoršie zásahy do už napísaného textu.

920 FLUSIN 1983: 33.

921 Cf. CESA 1981: 397: „non è il caso, per questo scritto, di parlare di propaganda“ (nie je jasné, či všeobecne alebo iba so zreteľom na jeho líčenie Iustinianovej západnej politiky).

cisárovým postojom, ale dokonca čerpá z Iustinianových spisov,⁹²² čo má zrejme slúžiť vybudovaniu takého obrazu palestínskeho (júdskeho) mníšstva, ktorý by sugeroval jeho prominentnú pozíciu v ríši.⁹²³

Napriek tomu, že Kyrillos o sebe deklaruje opak, je možné predpokladať, že bol vzdelaným a sčítaným, ba že mu nechýbalo vzdelanie rétorické, hoci aj kresťanského charakteru, tj. na kresťanských autoroch sa zakladajúce.⁹²⁴

Pre nás relevantná pasáž *Života Sabu* je venovaná ceste do Konstantinopole, ktorú archimandrita Sabas r. 531⁹²⁵ kvôli škodám, ktoré spôsobilo povstanie Samaritánov, podnikol na žiadosť jeruzalemského patriarchu, aby od Iustiniana dosiahol daňovú úľavu pre provinciu. Sabas napokon predložil cisárovi až päť prosieb, týkajúcich sa palestínskeho prostredia, a vyjadril presvedčenie, že Boh za dané skutky Iustinianovi poskytuje zisk Afriky a Ríma, jedným dychom dodávajúc, že účelom toho kroku je, aby vládca oslobodil Konstantinopolis a cirkev od troch herézií, ariánskej, nestoriánskej a órigenistickej. Kyrillos vysvetľuje, prečo archimandrita zmienil iba tieto tri, poukazom na Sabovo Bohom inšpirované videnie, že cisár zvíťazí nad príslušnými ariánskymi kmeňmi, a na jeho vedomosť o tom, že niektorí z mníchov v jeho sprievode prepadli nestorianizmu alebo órigenizmu. Ďalej autor popisuje Iustinianovo vyhovenie starcovým prosbám a to, ako sa naplnilo Sabovo proroctvo o božej odmene: Iustinianos triumfoval nad dvoma vládcami, oslobodil západ a v súlade s archimandritovým proroctvom, resp. archimandritovou radou zrušil ariánske chrámy; okrem toho svojimi ediktmi a prostredníctvom koncilu anatematizoval nestorianizmus a órigenizmus.⁹²⁶

Napriek tomu, že nie je závažný dôvod spochybnit' samotný fakt Sabovej cesty do Konstantinopole a možnosť, že o nej Kyrillos mal údaje od členov jeho sprievodu,⁹²⁷ to, že o údajnom starcovom proroctve píše hagiograf po jeho naplnení, činí túto časť správy o

922 FLUSIN 1983: 73-76.

923 FLUSIN 1983: 86. Takto chápem tiež TRAMPEDACHOVE (2005: 292 a 295) úvahy.

924 Tak oproti opačnému, na Kyrillovom jednoduchom štýle založenému, názoru STEINOVU (1949: 699) argumentuje FLUSIN (1983: 41-43 a 83-84), opierajúc sa pritom o bohatosť jeho písomných prameňov (v zásade ale iba kresťanských). K tomu pristupuje ešte FLUSINOV (1983: 17-29) rozbor Kyrillovho *milieu*, založený na diele biskupa Ióanna zo Skythopole, recipujúceho dokonca ešte aj niekoľko pohanských autorov. K možnému Kyrillovmu *milieu* v podobe intelektuálnej skupiny palestínskych mníchov, „*deren Mitglieder zweifellos städtischer Herkunft waren und über Residuen traditioneller Bildung verfügten*“, cf. stručne tiež TRAMPEDACH (2005: 294).

925 Súčasní autori (TRAMPEDACH 2005: 280; MÍRŠANU 2008: 484) sa častokrát držia dátácie do r. 530, ktorú zastával vo svojej edícii Cyrillus Scythopolit., *Vita Euthymii*, resp. *Vita Sabae* (s. 173 a 345) Schwartz. Podobne ako FLUSIN (1983: 11, pozn. 1) akceptujem však ten výklad Kyrillových dátácií, ktorý obhajoval STEIN (1944: 171-180; konkrétne k Sabovej ceste do Konstantinopole 177-179).

926 Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae* 70-74 (s. 173-179).

927 TRAMPEDACH (2005: 290) sa domnieva, že zdrojom mohol byť Paulos, žiak Ieremia, ktorý mal byť v Konstantinopoli so Sabom, odkazujúc na Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae* 20 (s. 105), 73 (s. 178) a 74 (s. 179). Prvé miesto naozaj vo všeobecnosti tvrdí, že od Paula sa o Sabovi Kyrillos dozvedel najviac z toho, čo je v spise zaznamenané, avšak z celého výkladu o konstantinopolskom pobyte, incl. dvoch miest, na ktoré Trampedach ďalej výslovne odkazuje, nevyplýva, že so Sabom v hlavnom meste Ieremias alebo Paulos bol.

konstantinopolskom pobyte podozrivou z toho, že ide o *vaticinium ex eventu*. V súčasnej vedeckej paradigme je takéto podozrenie až na výnimky nemožné zamietnuť.⁹²⁸

B. Flusin upozornil na to, že proroctvo pred cisárom je zavŕšením vzostupne koncipovanej série Sabových zázrakov a ukazuje palestínskeho archimandritu „*prendre la place du patriarche de Constantinople comme complément religieux de l'empereur*.“⁹²⁹ Nepovažujem však za pravdepodobné, že by si Kyrillos predstavoval ako čitateľa svojich diel cisára samotného⁹³⁰ (či všeobecnejšie dvorskú a konstantinopolskú elitu) a chcel na neho v tomto zmysle pôsobiť. Dielo podľa jeho predstáv malo zrejme legitimizovať predstavu exkluzivity, ktorú si o sebe vytvorilo palestínske mníšstvo (alebo aspoň jeho časť).⁹³¹ Preto sa mohol cítiť slobodne pri koncipovaní príbehu o stretnutí svätca s Iustinianom a údajne prednesených rečí.

Ak sa zameriame na tri miesta, ktoré popisujú či reflektujú Iustinianove západné vojny (reprodukcia údajného Sabovho proroctva; k nej pripojené Kyrillovo vysvetlenie; súhrn toho, čo sa stalo, predstavujúci potvrdenie proroctva), najskôr z hľadiska ich príslušnosti k jednotlivým diskurzom, ktoré v tejto práci identifikujeme, je možné konštatovať, že u Kyrilla nachádzame viaceré z nich, vcelku organicky skombinovaných. Pomerne dominantným je zrejme diskurz osloboditeľský s dôrazom na oslobodenie náboženské, nie fyzické či majetkové, hoci k slovu sa náznakom dostávajú tiež prvky reštauračné a explicitne je upozornené aj na motívy triumfálno-dobyvateľské.⁹³²

928 Cf. TRAMPEDACH 2005: 283. Dokonca ani MÎRŞANU (2008: 484-485), ak mu správne rozumiem, nie je ochotný akceptovať historicitu daného proroctva, hoci by potvrdzovalo jeho teóriu o náboženskom pozadí Iustinianových západných vojen.

929 FLUSIN 1983: 208.

930 Ak akceptujeme ahistoricitu líčenia Sabovho stretnutia s Iustinianom, napr. veštby o jeho vojenských a protiheretických úspechoch, a nebudeme predpokladať, že si jej Kyrillos nebol vedomý, je zrejmé, že pre autora musela byť predstava, že cisár bude príslušné pasáže jeho spisu čítať alebo sa o nich dozvie, skôr nepohodlná. Iustinianovi by musel byť nepríjemný aj opis Sabovho stretnutia s medzitým zosnulou cisárovnou (Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae* 71 [s. 173-174]); po audiencii u nej sa svätec totiž vyjadruje zraňujúcim tónom nielen o samotnej Theodóre, ale tiež o prípadnom synovi vladárskeho páru.

931 Cf. k tejto predstave „*Reichsmönchtum*“ o sebe samom TRAMPEDACH (2005: 278-279, 285 a 294n.).

932 Príslušné tri pasáže vymedzujem takto: 1. proroctvo: Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae* 72 (s. 175, r. 20-s. 176, r. 2): „...προστίθησιν ὁ θεὸς τῆι ὑμετέραι βασιλείαι Ἀφρικὴν τε καὶ Ῥώμην καὶ τὴν λοιπὴν πᾶσαν Ὀνωρίου βασιλείαν, ἣν περ ἀπώλεσαν οἱ προβεβασιλευκότες τῆς ὑμετέρας πανευσεβοῦς γαληνότητος, πρὸς τὸ ὑμᾶς τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν σὺν τῆι Νεστοριανῆι καὶ τῆι Ὀριγένους ἐκποδῶν ποιήσασθαι καὶ ἐκ τῆς τῶν αἱρέσεων λύμης ἐλευθερῶσαι τὴν πόλιν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν.“; 2. autorský komentár: *ibidem* 72 (s. 176, r. 3-6): „...τὴν μὲν Ἀρείου αἵρεσιν, ἐπεὶ περ οἱ τότε Γότθοι καὶ Οὐισσιγότθοι καὶ Οὐανδάλοι καὶ Γήπιδες Ἀρειανοὶ ὄντες πάσης τῆς Δύσεως ἐκράτουν καὶ ἔγνω ... μέλλειν τὸν βασιλέα τούτων περιγεγονέναι...“; 3. autorské líčenie narhnenia proroctva: *ibidem* 74 (s. 178, r. 22-s. 179, r. 2): „ὅστις βασιλεὺς ὀλίγου χρόνου διελθόντος δύο τρόπαια ἀνέστησεν νίκας δύο ἀναδησάμενος, οἷας οὐδέπω πρότερον οὐδενὶ τῶν προβεβασιλευκῶν διαπεπράχθαι συνέβη. τὴν γὰρ Ἀφρικὴν καὶ Ῥώμην ὑπὸ ἀνταρτῶν κρατουμένης παρέλαβεν καὶ τοὺς δύο βασιλεῖς ἀχθέντας ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶδεν Οὐιτιγὴν τε τὸν Ῥώμης καὶ Γελίμερα τὸν Ἀφρικῆς. καὶ οὕτως γῆς τε καὶ θαλάσσης τὴν ἡμίσειαν μοῖραν ἐν ὀλίγοι χρόνοι τῆι τῶν Ῥωμαίων βασιλείαι ἀνεσώσατο καὶ ἐλευθερώσας πᾶσαν τὴν Δύσιν τῆς τῶν εἰρημένων τυράννων Ἀρειανῶν ὄντων δουλείας θείαις ἐχρήσατο διατάξασιν ὥστε τὰς πανταχοῦ τῶν Ἀρειανῶν ἐκκλησίας ἀφαιρεθῆναι...“ – Proroctvo začína zdanlivo augmentačne („προστίθησιν“), avšak vzápätí sú explicitne poukazmi na Honoria a predchodcov príslušné zisky kvalifikované ako reštaurácia. Nasleduje diskurz osloboditeľský („ἐλευθερῶσαι“), výrazne náboženský, vo svojom zábere však pomerne prekvapujúco nie západný, ale konstantinopolský a univerzalistický („τὴν πόλιν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν“). –

Je podľa môjho názoru zrejme, že náboženský diskurz umožnil Kyrillovi spojiť výklad o Iustinianových západných vojenských úspechoch a následných protiariánskych opatreniach s cisárovými protiorigenistickými a protinestoriánskymi (resp. tak Kyrillom interpretovanými) opatreniami, či už v ediktoch alebo na koncile urobenými alebo deklarovanými.⁹³³ Zdá sa, že hagiograf sa zaujímal primárne o zakročenie proti órigenizmu, problematiku, ktorá mu bola nielen takpovediac geograficky, ale aj osobne blízka,⁹³⁴ zatiaľ čo ariánstvo a Iustinianove vojny boli pre neho témou v podstate vedľajšou, resp. nepodstatnou, hoci sa ju nezdráhal využiť, keď sa mu naskytla.

Otázne je tak práve to, kde sa so vzdialeným západným ariánstvom mohol aspoň pri lektúre či azda v orálnych správach stretnúť. Je totiž nápadné, že na jednej strane zrejme nemá o problematike západných vojen a ich javisku jasnú predstavu,⁹³⁵ na strane druhej disponuje aj niektorými u palestínskeho autora zrejme bez kontaktov s konstantinopolskými elitami pozoruhodnými znalosťami: sem patrí identifikácia zisku územia, ktoré predchádzajúci cisári stratili a Iustinianos mal získať, ako Honoriovej ríše, resp. znalosť tohto západného cisára, a menovité povedomie o štyroch ariánskych kmeňoch: Gótoch (Ostrogótoch), Vizigótoch, Vandaloch a Gepidoch.

Postulujú existenciu iustinianovskej reštauračnej etnogeografickej ideológie upozorňuje na

Autorský komentár k tomu nie je explicitne vedený v rámci žiadneho diskurzu, avšak vzťahuje sa k predchádzajúcemu výkladu tak, že za ním vidíme diskurz náboženskoosloboditeľský. – Popis naplnenia proroctva je pomerne dlho výhradne triumfálny, pomocou „ἀνεσώσατο“ však potom stručne pripomenie reštauračný charakter daného úspechu a prechádza k polohe náboženskoosloboditeľskej („ἐλευθέρωσας“, „τυράνων Ἀρειανῶν ὄντων“ atď.).

933 Dobré je to v texte pozorovateľné predovšetkým na tomto mieste: „...θεῖαις ἐχρήσατο διατάξεις ὥστε τὰς πανταχοῦ τῶν Ἀρειανῶν ἐκκλησίας ἀφαιρεθῆναι... οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰς Νεστορίου καὶ Ὀριγένους αἱρέσεις γενναίως διαναστὰς ἀνέτρεψέν τε καὶ ἀνεθεμάτισεν διὰ τε τῶν ὑπ’ αὐτοῦ γενομένων ἰδίκτων καὶ διὰ τῆς νῦν συναθροισθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πέμπτῃς συνόδου“ (Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae* 74 [s. 179]).

934 Cyrillus Scythopolit., *Vita Euthymii* 49 (s. 71 [varovanie matky pred órigenistickými bludmi, ktoré, ak ho Kyrillos nefabrikuje, by svedčilo o možnom osobnom základe odporu voči órigenizmu pomerne výrazne]) a 60 (s. 83): „...τῆς οἰκουμενικῆς ἁγίας πέμπτῃς συνόδου ... συναθροισθείσης καὶ τῶν Ὀριγένους καὶ Νεστορίου δογματῶν ὑπ’ αὐτῆς ἀνατεματισθέντων οἱ προενοικοῦντες τὴν Νέαν λαύραν τῆς Ὀριγένους αἱρέσεως ἀντιμαλβανόμενοι ... ἐδιώχθησαν. ἐν ᾗ ... ὀρθόδοξοι πατέρες ... κατοικίσθησαν ... τότε δὴ ... ἀποστὰς τοῦ κοινοβίου τὴν Νέαν ὄικησα λαύραν...“ K tomu cf. Schwartz v dodatku k edíciám Cyrillus Scythopolit., *Vita Euthymii*, resp. *Vita Sabae* (s. 411): „...er die Erfüllung seines Jugendtraumes mittelbar der fünften Synode und dem Kaiser verdankte...“

935 Sabas vo svojom proroctve tvrdí, že Boh Iustinianovi dá nielen Afriku a Rím, ale aj ostatnú časť Honoriovej ríše, k čomu samozrejme nikdy nedošlo. – Vo výklade proroctva Kyrillos striktne vzaté deklaruje, že Sabas rozpoznať, že cisár zvíťazí nad Ostrogótmami, Vandalmi, Vizigótmami a Gepidmi, hoci o byzantsko-vizigótskych bojoch v päťdesiatych rokoch šiesteho storočia vo svojom spise nedáva najavo žiadne vedomosti (a mal by zrejme problém ich vydávať za podobne skvelé víťazstvo ako tie nad vandalským a ostrogótskym vládcom), cisár s Gepidmi vojnu nevedol a neporazil ich a dokonca aj boje o Afriku či o Rím inak Kyrillos prezentuje bez výslovnej tematizácie toho, s ktorým z uvedených národov boli vedené. – V popise toho, ako sa proroctvo naplnilo, je výslovne uvedené, že Iustinianos zachránil, resp. navrátil ríši polovicu zeme a súše (hoci je zmienka sama osebe interpretovateľná aj inak, vid’ pozn. 797, Kyrillos ju zrejme chápal tak, že ide o polovicu celku toho, čo by mohlo alebo malo byť navrátené), čo je však v rozpore nielen s už uvedeným miestom o celej Honoriovej ríši, ale aj so vzápätí nasledujúcim konštatovaním, že cisár oslobodil celý západ. – Je napokon pravdepodobné, že Kyrillos nemal dobrú predstavu o rozsahu tohto „západu“, resp. Honoriovej ríše: implicitne mi z jeho zmienok vyplýva, že tam radí aj Gepidov, resp. nimi ovládané územie.

zhodu Kyrillovej zmienky o týchto štyroch ariánskych kmeňoch s Prokopiovým líčením P. Amory.⁹³⁶ Hoci je nutné jeho teóriu etnogeograficky fundovanej a niekoľkými byzantskými autormi dosvedčenej reštauračnej ideológie odmietnuť,⁹³⁷ poznatok, že u Prokopia a Kyrilla nachádzame takúto paralelu, je veľmi cenný, pretože ho podľa môjho zdania možno pretaviť do poznatku, že Kyrillos tu čerpal z Prokopia.⁹³⁸

Lektúra Prokopia by Kyrilla vybavila aj poznatkom o tom, že Iustinianovo dobytie územia Ostrogótov a Vandalov znamenalo znovuzískanie ríše cisára menom Honorius,⁹³⁹ bol by ňou upozornený na to, že dané štyri kmene sú ariánmi⁹⁴⁰ a pochopiteľne by vďaka nej poznal mená zajatých kráľov, Gelimera a Vitiga. Je síce nutné uznať, že ortografia mien teóriu, že Kyrillos čerpal z Prokopia, nepodporuje, avšak ani nevyhnutne nevyvracia.⁹⁴¹

Prokopiova historika o tom, ako Iustiniana definitívne k výprave proti Vandalom pohol biskup z východu, ktorý cisárovi s odvolaním na svoje snové videnie Boha prisľúbil božskú podporu a úspech, je do istej miery podobná tomu, čo tvrdí o vystúpení Sabu pred Iustinianom Kyrillos,⁹⁴²

936 AMORY 1997: 242, pozn. 181. Autor má samozrejme predchodcov: FRIEDRICH 1910: 14; GOFFART 1983: 121.

937 Nie je mi zrejmé, prečo AMORY (1997: 242, pozn. 181) danú teóriu dokazuje aj odkazom na Iordanes, *Getica* (názov diela nešpecifikuje) 26, 42, 82, 94-98. Iordanes síce zoskupuje ako príbuzných Gepidov, Ostrogótov a Vizigótov, avšak nepridáva k nim Vandalov. Ďalej tento bádateľ odkazuje na tzv. „tabuľu národov“, tj. zoznam trinástich národov, zachovaný v siedmich rano- či vrcholnestredovekých rukopisoch a recipovaný v diele *Historia Brittonum* (viď podrobné informácie, edíciu príslušných prameňov a pokus o rekonštrukciu archetypu u GOFFARTA 1983: 98-115), zakladajúci sa zrejme na zozname s dvanástimi položkami vzniklom v byzantskej ríši okolo r. 520, ktorý v prvej zo svojich troch skupín evidoval Gótov, Vizigótov, Vandalov a Gepidov (túto interpretáciu predložil GOFFART 1983: 115-127). Napriek Amorymu a GOFFARTOVÝM (1983: 123 a 125) náznakom však nevidím dôvod predpokladať, že daný zoznam štyroch národov či vôbec celý zoznam národov implikoval alebo legitimizoval *reconquistu* nimi ovládaných území. Jednak, prinajmenšom nakoľko to spôsob jeho zachovania dovoľuje usúdiť, neobsahoval odkaz na ariánstvo štyroch členov prvej skupiny národov či na to, že sa usídlili na ríšskom území, jednak skutočnosť, že v ďalších skupinách zaznamenáva neariánske a v princípe dokonca katolícke národy (Frankov) a Rimanov, teóriu o reštauračnom podtóne zoznamu nepodporuje. Nie je teda dôvod predpokladať, že by autor pri jeho zostavení mal iné záujmy než popísať etnogeografickú realitu súčasného západu. – Paralelami vzhľadom na zoznam štyroch ariánskych národov teda zostávajú zmienky u Kyrilla a Prokopia, avšak striktné vzaté Prokopios na príslušnom mieste (odkaz v pozn. 938) žiadnu *reconquistu* neavizuje, iba popisuje rozobratie západnej ríše danými kmeňmi.

938 Ide tu o pasáž Procopius, *Bell. Vand.* 1, 2, 2, ktorú sme rozoberali už pri inej príležitosti (s. 105n.). – Z Prokopia, hoci možno s nejakým medzistupňom, čerpal zrejme aj Theophanes ad a. 5961 (s. I, 93-95). – Je vylúčené, že naopak čerpal Prokopios z Kyrilla, pretože jednak je jeho líčenie problematiky štyroch „gótskych“ kmeňov detailnejšie, jednak bolo prvých sedem kníh uverejnených krátko po zime 550/551, teda predtým, než Kyrillos *Život Sabu* napísal a uverejnil.

939 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 2, 1 (a tiež *ibidem* 1, 1, 3; 1, 2, 8; 1, 2, 25n.; 1, 3, 4).

940 Procopius, *Bell. Vand.* 1, 2, 5.

941 Prokopios píše Γότθοι, Βανδίλοι, Ούσιγοτθοι, Γήπαιδες, Ούιττιγς (s príležitostnými rukopisnými variantmi). V Kyrillovom *Živote Sabu* nachádzame príslušné mená iba raz, rukopisy sa medzi sebou pri ich zápise sčasti výrazne líšia, no v prípade Vandalov, Gepidov a Vitiga nie je ani jeden z variantov zápisu totožný s Prokopiom: Γότθοι, γόθθοι; Ούσιγιότθοι, ούσιγιόθθοι, ούσιγοτθοι; Ουανδάλοι, ούάνδηλοι; Γήπιδες, γήπιδες, γίπιδες, γιπιδες; Ουιττιγην, ούιττιγην, ούιττικην (viď príslušné miesta a kritický aparát v použitej edícii Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae*, s. 176 a 178). Samotná variabilita však svedčí o tom, že pisári, píšuci zrejme často na základe diktátu, podliehali nástrahám, ktoré im pripravila diskrepancia medzi poklasickou fonetikou gréčtiny a ortografickými konvenciami, čo je v prípade pre nich neobvyklých a len raz sa v danom diele vyskytujúcich názvov nanajvýš pochopiteľné.

942 Je prekvapujúce, že si túto vecnú paralelu takmer nikto nevšimol. Nakoľko mi je známe, jediný autor, ktorý ju registruje, je TRAMPEDACH (2005: 283). – Je preto namieste klásť si otázku, či aj zmienka Victora z Tununny

takže je pravdepodobné, že to bol práve historik z Kaisareie, sám inšpirovaný k fabrikácii historiky zrejme výhradne Hérodotom, kto svojím dielom podnietil palestínskeho hagiografa, aby nechal Sabu prorokovať cisárovi úspech nielen v boji proti nestorianizmu a órigenizmu, ale tiež proti západným barbarom a *eo ipso* ariánstvu.

Striktne filologický dôkaz závislosti Kyrilla od Prokopia nám poskytuje komparácia týchto pasáží:

Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae* 74 (s. 178, r. 27-29):

„γῆς τε καὶ θαλάσσης τὴν ἡμίσειαν μοῖραν ἐν ὀλίγωι χρόνῳ τῆι τῶν Ῥωμαίων βασιλείαι ἀνεσώσατο“⁹⁴³

Procopius, *Bell. Goth.* 3, 1, 4:

„γῆς τε καὶ θαλάσσης τὴν ἡμίσειαν μάλιστα μοῖραν τῆ βασιλείαι ἐν χρόνῳ ὀλίγῳ ἀνασωσάμενος“

Táto paralela nepochybne napĺňa štandardy *Quellenforschung* neskoroantických spisov. Ak vylúčime interpoláciu v *Živote Sabu*, vyhneme sa predpokladu závislosti jeho autora od Prokopia iba vtedy, ak budeme predpokladať, že mali spoločný prameň (a prípadné ďalšie komplikovanejšie variácie tejto teórie) alebo že Kyrillos použil derivát (epitomé) Prokopia. V kombinácii s už menovanými vecnými paralelami však podľa môjho názoru daná pasáž svedčí skôr o priamej závislosti.

Ak prijímame názor, že Kyrillos mal určité rétorické vzdelanie a dokázal čítať zložité diela kresťanského obsahu, nie je teória, že sa zoznámil s Prokopiovými *Vojnami* (alebo aspoň s ich prvým vydaním, obsahujúcim sedem kníh), napokon príliš šokujúcou. Palestína ako Prokopiova vlasť a teda zrejme oblasť s pomerne veľkým počtom jeho známych mohla byť po Konstantinopoli najprivilegovanejším miestom šírenia tohto diela, takže by na to Kyrillos takpovediac ani nepotreboval opustiť svoj kláštor.

Aj keď samozrejme nemožno úplne vylúčiť, že k problematike Iustinianových západných vojen mohol Kyrillos mať ešte iný prameň, predsa len je pravdepodobné, že Prokopiovo rozsiahle líčenie by ho zatienilo; v každom prípade nenachádzam v *Živote Sabu* v popise dobytia západu či boja s ariánskymi kmeňmi nič, čo by nebolo odvoditeľné z Prokopiových *Vojen*.⁹⁴⁴ Dá sa tak

o zjavení svätca ako impulze k Iustinianovej africkej výprave (viď k nej pozn. 608) nie je inšpirovaná v konečnom dôsledku Prokopiom.

943 Rukopisné varianty: θαλάττης, βασιλείαν, ἀνεσώσατο (viď kritický aparát použitej edície Cyrillus Scythopolit., *Vita Sabae*, s. 178).

944 To, že Kyrillos recipuje nejakú Iustinianovu propagandu (SCOTT 1996: 27, pozn. 58), je už len preto

predpokladať, že dôraz, ktorý na náboženské uchopenie problematiky (na uchopenie pomocou náboženskooslobodzovacieho diskurzu, resp. diskurzu o Iustinianovi ako bojovníkovi proti heretikom) je Kyrillovým vlastným, pretože u Prokopia samé osebe absentuje a existujú k nemu iba podklady. Ak však zároveň vieme, že celé údajne Sabovo proroctvo je momentom hagiografického spisu, majúcim predstavovať vrchol svätcovho konania zázrakov a vlastne i jeho života a inštrument Kyrillovho účtovania s órigenizmom, je ťažké v Kyrillovom diskurze vidieť skutočné nadšenie nad západným dobyvateľským či protiriánskym cisárovým úspechom.

6. Autori Malalovej *Kroniky*

Kronika, identifikovaná dnes konvenčne menom autora Ióanna Malala, začína stvorením Adama a končí pre nás kvôli poškodeniu rukopisu krátko pred koncom vlády Iustiniana I. O tom, či text pokračoval iba po Iustinianovu smrť, resp. nástup Iustina II. alebo líčil aj časť Iustinovej vlády, nepanuje zhoda.⁹⁴⁵ Dielo sa skladá celkom z osemnástich kníh, z ktorých posledná je venovaná Iustinianovej vláde. Z porovnania textu *Codex Bodleianus Baroccianus* 182, ktorý je prvoradým tradentom druhej až osemnástej knihy, s tzv. *Fragmenta Tusculana* (palimpsestové úryvky rukopisu *Kroniky* zo šiesteho až siedmeho storočia) a paralelnou tradíciou (predovšetkým Theofanova *Chronografia*, ktorej zostavovateľ *Kroniku* použil ako prameň; *Excerpta historica* z *Kroniky* z okolia Kónstantina VII. Porfyrogennéta; ruské kroniky, využívajúce stratený starosloviensky preklad *Kroniky*) vyplýva, že text, ktorý máme primárne k dispozícii, je oproti originálu skráteneý.⁹⁴⁶

Ak je táto skutočnosť závažným problémom, napr. pri skúmaní čiastočne hovorovej gréčtiny *Kroniky*, ktorý sa pomerne zreteľne odlišuje od klasického literárneho jazyka⁹⁴⁷ diel ako sú napr. Prokopiove *Vojny*, ešte podstatnejším je fakt, že z hľadiska genézy sa obsah *Kroniky* rozpadá prinajmenšom na dve sukcesívne časti, pričom predel musíme hľadať na konci sedemnástej alebo v osemnástej knihe, venovanej obdobiu Iustinianovej vlády. Indície sú bohužiaľ nejednoznačné a pripúšťajú dokonca postulovanie edícií troch či štyroch.⁹⁴⁸

nepodložené tvrdenie; v skutočnosti recipuje Prokopiove informácie.

945 K prvej možnosti sa kloním aj ja. Cf. k problému dostatočne CROKE 1990b: 24-25.

946 Lapidárne Thurn v úvode svojej edície Iohannes Malalas, s. 11*; JEFFREYS 2003: 508. Komplexne o tradícii textu, resp. obsahu *Kroniky* vid' JEFFREYS 1990c: 245-249 (hlavný grécky rukopis), 251 (*Fragmenta Tusculana*), 257-259 (Theofanés), 262 (kónstantinovské *Excerpta historica*) a stručnejšie Thurn v úvode k edícii Iohannes Malalas, s. 4*-16* či JEFFREYS 2003: 508-510.

947 Stručné uvedenie do problému napr. JEFFREYS 2003: 511-512.

948 Euagrius, *HE* 4, 5 tvrdí, že zemetrasenie na konci vlády Iustina I. „περιπαθῶς ἀφίγηται Ἰωάννη τῷ ῥήτορι, ὃδε τῆς ἱστορίας καταλήξαντι“. Identifikáciu tu zmieneného autora s Malalom (pričom zemetrasenie opisuje Iohannes Malalas 17, 16 [s. 346-350]) a z nej vyplývajúci postulát o dvoch edíciách jeho *Kroniky* predložil BROOKS (1892: 297-300; údajne ešte pred E. Patzigom, ktorý však svoj poznatok v každom prípade publikoval skôr). Pritom však dospel k plauzibilne znejúcemu presvedčeniu, že Euagriovo tvrdenie „cannot, of course, be pressed to mean that the earth quake was absolutely the last event recorded by John“ a navrhol ako koniec prvého vydania diela Iustinovu smrť (tj. Iohannes Malalas 17, 23 [s. 353]) alebo skôr chronologické zhrnutie

O autorovi kroniky sa nedá povedať nič určité. Prívlastky, ktorými je na rôznych miestach označovaný (Rhétór; Malalas, čo je pravdepodobne sýrsky ekvivalent predchádzajúceho označenia; Antiochijčan), dovoľujú predpokladať, že bol zviazaný s Antiochiou a sýrsky hovoriacim prostredím.⁹⁴⁹ To sa zdá potvrdzovať aj pozornosť, ktorú venuje Antiochii. O jeho sociálnom a vzdelanostnom *milieu* však už zhoda medzi bádateľmi nepanuje: kým prívlastok Rhétór/Malalas a znalosť administratívy a legislatívy ho v očiach predovšetkým austrálskych byzantológov, ktorí dnes malalovskému bádaniu dominujú, činia vzdelaným členom administratívneho aparátu sídliaceho v Antiochii,⁹⁵⁰ pre iných je napr. jeho jazyk symptómom skôr nízkej intelektuálnej či kultúrnej úrovne.⁹⁵¹

Existuje minoritný a dnes už takmer nereflektovaný názor, že dve časti (edície) *Kroniky* pochádzajú z pera dvoch rôznych autorov.⁹⁵² Hlavným tradičným argumentom v prospech tejto možnosti je presun pozornosti *Kroniky* z Antiocheie na Konstantinopolis. Na problematiku *milieu* autora by malo prijatie takejto hypotézy dramatický dopad, pretože všetky pertinentné indicie, resp. z nich vyplývajúce už naznačené poznatky sa týkajú autora prvej, na Antiocheiu sa zameriavajúcej časti. O autorovi časti druhej by sme nad rámec toho, že písal vo všeobecnosti rovnakým jazykom a

Iohannes Malalas 18, 8 (s. 357-358) (BROOKS 1892: 300, incl. pozn. 32, v ktorej je citovaná pasáž). – *Kronika* by pôvodne končila pasážou Iohannes Malalas 18, 13, keby sme pripisovali príslušnú výpovednú hodnotu tomu, že materiál staroslovienskeho prekladu končil zrejme tu (viď popis situácie CROKE 1990b: 19), avšak to nie je príliš atraktívna možnosť vzhľadom na to, že táto kapitola práve tak ako nasledujúce obsahuje výklad o kontaktoch ríše, resp. cisára s cudzími národmi; považujem preto za možné, že koniec slovenského prekladu na danom mieste bol spôsobený viac-menej kontingentnými príčinami (nekompletnosťou rukopisu; rovnako CROKE 1990b: 19 a 20). – CROKE (1990b: 19-20) považuje za najpravdepodobnejší predel medzi dvoma edíciami diela uzatvorenie byzantsko-perzského mieru r. 532, tj. Iohannes Malalas 18, 76 (s. 401). – TREADGOLD (2007: 238-239) postuluje celkom štyri edície diela, pretože berie do úvahy nielen údaj o konci *Kroniky* u Euagria a indíciu na základe slovenských kroník, ale okrem toho postuluje predel medzi tretím a štvrtým vydaním uprostred roku 533 s odvolaním na to, že sa v tomto momente stáva *Kronika* vo svojich záznamoch stručnou a prestáva z nej čerpať *Chronicon paschale*. Nie je bohužiaľ jasné, kde konkrétne tento zlom Treadgold vidí. Stručné začínajú byť záznamy v dnes nám dostupnom texte Malalovej *Kroniky* už po Crokeom preferovanom predele v podobe mieru s Peržanmi r. 532, ba ak odliadneme od záznamu tohto mieru, už krátko predtým (Iohannes Malalas 18, 72-75). Korešpondenciu Iohannes Malalas 18, 78 (s. 402) a *Chronicon paschale* ad a. 533 (s. 630-633) relativizuje a vzájomnú závislosť popiera JEFFREYS (1990c: 253), ktorá sa zároveň domnieva, že Malalov text, dostupný autorovi *Chronicon paschale*, končil už po popise povstania Nika (Iohannes Malalas 18, 71 [s. 394-401]). No závislosť *Chronicon paschale* ad a. 533 (s. 629) na Iohannes Malalas 18, 77 (s. 402) je možná. – Kloním sa k názoru, že Euagriov údaj je závažný a odmietam však pripisovať dôležitosť tej indícii o konci jednej edície Malala, ktorá je extrapolovaná z ustania recepcie *Kroniky* v slovenskom materiáli. Crokeov dôraz na predel v podobe mieru s Peržanmi je solídny, avšak je s Treadgoldom nutné prispustiť, že za týmto záznamom nasledoval v rukopise, dostupnom autorovi *Chronicon paschale*, minimálne ešte jeden záznam, aj keď je možné uvažovať o tom, že tento rukopis bol na konci porušený (ako to činí JEFFREYS 1990c: 253). Považujem teda za dobre podložené postulovanie troch vydaní *Kroniky*.

949 Prehľad prívlastkov a materiálu k nim, ako aj záver o sýrskom pozadí: CROKE 1990b: 2-3; JEFFREYS 2003: 501-502 a 502-503.

950 CROKE 1990b: 3 a 11; SCOTT 1996: 27; JEFFREYS 2003: 503 a 505.

951 Klasická formulácia takehoto hodnotenia je u KRUMBACHERA (1897: 326). Obzvlášť dôrazne STEIN (1949: 702n.): „*vulgaire tout court, au plus haut degré et sous tous les rapports*“. Najnovšie je voči jeho vzdelaniu a schopnostiam skeptický TREADGOLD (2007: 235, 245n., 252, 255). Hoci autorovi a jeho čitateľom priznáva určité vzdelanie, klasifikuje ho ako nie príliš široké WHITBY (1992: 61).

952 GELZER 1885: 129n.; KRUMBACHER 1897: 331; STEIN 1949: 703; v novej dobe WHITBY 1991: 326 (postulujú tri edície a dvoch autorov) a 1992: 60n.

štýlom ako jeho predchodca a bol zrejme zviazaný s Konstantinopolou, nevedeli nič. Na druhej strane by sa aj niektoré otázky teórie o Malalovi týkali iba autora prvej časti.⁹⁵³

Domnievam sa, že je podľa obsahu nutné rozdeliť *Kroniku* pripisovanú tradične Ióannovi Malalovi na tri časti: prvá z nich má antiochijskú, tretia konstantinopolskú perspektívu (resp. obsah), prostredná sa vyznačuje kombináciou záznamov konstantinopolského i antiochijského obsahu a správ o byzantskej diplomacii, predovšetkým vo vzťahu k Perzii.⁹⁵⁴ Považujem za správne postulovať pre tieto tri časti minimálne dvoch autorov. Prostrednú časť je možné pripísať aj autorovi časti prvej (Malalovi), za pravdepodobnejšie však považujem inú možnosť: ide o dielo osoby odlišnej od autorov prvej a tretej časti.⁹⁵⁵

953 Ide jednak o hypotézu, že autor bol miafyzitom (najnovšie ju obhajuje TREADGOLD 2007: 236; zastávali ju už BURY 1897: 210 a KRUMBACHER 1897: 331, ktorý si však zároveň *ibidem*: 332 bol vedomý toho, že v prípade dvoch autorov diela bude tento poznatok platiť iba o prvom z nich; jej kritiku podáva napr. CROKE 1990b: 15-16), jednak o TREADGOLDOVU (2007: 251-256) teóriu, že autor je v podstate iba plagiátorom historického diela Eustathia z Epifaneie, ktoré však, nakoľko o ňom máme údaje, siahalo iba po Anastasiovu vládu (*Suda* E 3746 [s. II, 473]; Euagrios, *HE* 3, 37 a 5, 24) a s ohľadom na Eustathiovu smrť avizovanú už v Iohannes Malalas 16, 9 (s. 326) nemohlo byť ako priamy prameň relevantné pre udalosti líčené v pokračovaniach druhého a prípadne tretieho vydania (Malalovej) *Kroniky*.

954 Rozdelenie na tri časti navrhol tiež WHITBY (1991: 326). Jednotlivé časti vymedzujem takto: 1. po Iohannes Malalas 18, 9 (s. 358); 2. Iohannes Malalas 18, 10 (s. 358) až 18, 77 alebo 18, 78 (s. 402); 3. od Iohannes Malalas 18, 78 (s. 402) alebo 18, 79 (s. 403). Kde vidí predel medzi druhou a treťou časťou Whitby, nie je z jeho textu jasné. Prvá edícia podľa neho bola napísaná asi r. 527 (s odvolaním na Euagria). Domnievam sa však, že časový a textový posun od výkladu o zemetrasení v Antiocheii (Iohannes Malalas 17, 16 [s. 346-350]) k prvým udalostiam Iustinianovej vlády je v diele začínajúcom Adamom natoľko malý, že umožňuje nebrať Euagriovo tvrdenie, že Ióannés Rhétor skončil svoje dielo pri popise zemetrasenia, úplne striktné. Osobne považujem za záver pôvodného diela (prvej edície) chronologický súhrn Iohannes Malalas 18, 8 (a 18, 9). Aj keby sme totiž s CROKEOM (1990b: 18-19) súhlasili v tom, že tento sumár mal Antiochičanom ukázať, že koniec sveta, napriek zemetraseniu, nenastáva (ale vid', čo proti takejto interpretácii Malalových chronologických záujmov namieta WHITBY 1991: 326n.), nechávalo by to nezodpovedanou otázku, prečo ho autor zaradil práve na toto miesto (a nie hneď za popis antiochijského zemetrasenia), ak len nešlo o záver jeho textu. – Obsah druhej časti nie je výrazne lokálne konstantinopolský (napriek záznamom Iohannes Malalas 18, 12 [s. 359]; 18, 17 [s. 364]; 18, 71 [s. 394-401]; 18, 77 [s. 402]). Výraznejšie je zastúpenie záznamov antiochijského charakteru (18, 27 [s. 369]; 18, 29 [s. 371]; 18, 41 [s. 376]; 18, 45 [s. 378]; 18, 48-49 [s. 379-380]; 18, 62 [s. 390n.]; 18, 64 [s. 391]; 18, 67 [s. 393]). V prospech antiochijského záujmu autora tejto časti je možné uvádzať aj to, že jedinou menovito uvedenou obeťou masakry na konci povstania Nika v *Chronicon paschale* ad a. 532 (s. 626), vychádzajúcom pritom možno z neskráteného textu Malalovej *Kroniky*, je „Αντίπατρος ὁ βίνδις Ἀντιοχείας τῆς Θεουπόλεως“ (BURY 1897: 210), avšak ten za to môže vďačiť aj skutočnosti, že s ohľadom na svoju administratívnu funkciu, zhodou okolností spätú s Antiocheiou, bol najvýznamnejšou osobnosťou spomedzi mŕtvych. Nájde tu však aj správy z iných miest (Iohannes Malalas 18, 19 [s. 365]; 18, 28 [s. 370n.]; 18, 33 [s. 372]; 18, 40 [s. 376]) a dá sa povedať, že obsahu druhej časti vcelku dominujú záznamy diplomaticko-vojenského charakteru, nie však iba s Peržanmi, Arabmi či Samaritánmi zviazané a preto pre Antiochičana významné (Iohannes Malalas 18, 10 [s. 358-359]; 18, 16 [s. 363-364]; 18, 26 [s. 368-369]; 18, 32 [s. 372]; 18, 34-36 [s. 373-375]; 18, 44 [s. 377-378]; 18, 50 [s. 380-381]; 18, 53-54 [s. 382-383]; 18, 56 [s. 384-385]; 18, 58-61 [s. 386-390]; 18, 63 [s. 391]; 18, 65-66 [s. 391-392]; 18, 68-69 [s. 393-394]; 18, 70 [s. 394]; 18, 72 [s. 401]; 18, 76 [s. 401]), ale tiež také, ktoré sa zaoberajú „Hunmi“ (18, 13-14 [s. 360-362]; 18, 21 [s. 366]; 18, 46 [s. 378-379]; 18, 70 [s. 394]) „Indmi“ (18, 15 [s. 362-363]; 18, 73 [s. 401]) či „Afričanmi“ (18, 57 [s. 386]).

955 CROKE (1990b: 21-22), rozlišujúc iba dve vydania *Kroniky*, obhajuje jediného autora, poukazujúc jednak na to, že v tradícii figuruje iba jediný pôvodca celého diela, jednak na lingvistickú jednotnosť textu. Oba argumenty sú však nedostatočné. Jazyk *Kroniky* podľa môjho názoru nestačí ani na dôkaz viacerých autorov, ale ani naopak autora jediného. Drobné posuny, ktoré Croke pripúšťa, je samozrejme možné relativizovať poukazom na to, že jazyk jednej osoby sa za tridsať rokov môže zmeniť (*ibidem*: 21). Jednotnosť ale môže zase vyplývať z rovnakého *milieu* oboch (či všetkých troch) autorov (v tomto zmysle WHITBY 1991: 326) alebo zo snahy pokračovateľa dodržať štýl predchodu (TREADGOLDOVA [2007: 240] téza o „*characteristically careless style, which no other author would have been likely to imitate*“, je impresionistická); je navyše otázne, či unifikácia

Autor prvej edície *Kroniky* vnímal vládu Theodoricha a Athalaricha v Itálii pozitívne.⁹⁵⁶ Pozitívne či prinajmenšom neutrálne reflektuje vládu Childericha v Afrike a zrejme i Athalaricha na Apeninskom poloostrove autor pokračovania v druhom vydaní diela.⁹⁵⁷ Hoci to nie je dokázateľné, predsa len zostáva pravdepodobným, že obaja autori písali ešte pred byzantskou expedíciou do Afriky, resp. proti Vandalom r. 533.⁹⁵⁸

Iustinianove západne vojny teda reflektoval iba autor pokračovania v tretej edícii Malalovej

jazyka, ktorý nachádzame v hlavnom rukopise druhej až osemnástej knihy diela, nie je do istej miery zásluhou skracovateľa textu (cf. porovnanie gramatiky *Fragmenta Tusculana* a *Codex Bodleianus Baroccianus* 182 a varovanie, „*daß eine deskriptive Grammatik des Malalas nur eine der epitomierten, späten Form sein kann*“, v úvode k edícii Iohannes Malalas, s. 10*-11*). Odvolávanie sa na tradíciu a rukopisy, ktoré pripisujú celé dielo jedinej osobe, v iných súvislostiach efektívne podryva samotný CROKE (2001: 9-10), sugestívne líčiaci zásahy čitateľov a kopistov neskorootických kroník do textu, vrátane ich predĺžovania do vlastnej súčasnosti, vedúce k tomu, že každý rukopis je prakticky samostatnou kronikou. Napr. to, že autorom pokračovania Marcellinovej *Kroniky* už nie je Marcellinus samotný, príslušný rukopis taktiež nesignalizuje (hoci to vyplýva vlastne z toho, že žiaden titul celému komplexu Marcellinových dvoch edícií a pokračovaniu neprisudzuje); vid' úvod k edícii Marcellinus, s. 43 a 48. – Ak pre postulovanie minimálne dvoch edícií (Malalovej) *Kroniky* boli pôvodne podnetom indicie z Euagria ap., dnes hrá rovnako významnú rolu aj rozdiel medzi antiochijským zameraním väčšiny spisu a konstantinopolským obsahom jeho konca. Rovnaký postreh je smerodajný aj pre rozlišovanie dvoch autorov u bádateľov, ktorí tak činia (vid' k problematike pozn. 948, 952 a 954). Udržať hypotézu o jednom autorovi celej *Kroniky* je možné iba za cenu pomerne konkrétnych, ale v zásade nedoložitelných dohadov o jeho kariére, resp. biografii, majúcich konkretizovať predpoklad, že z Antiochie presídlil do Konstantinopole (CROKE 1990b: 22; TREADGOLD 2007: 238-239). Rozdiel medzi zmýšľaním, prostredím a asi aj prameňmi osoby, ktorá písala prvú edíciu, a tej, ktorá zostavila pokračovanie druhej edície, je však, ako nechtiac akcentuje v podstate aj CROKE (1990b: 22), natolko veľký, že prinajmenšom činí hypotézu o totožnosti oboch autorov heuristicky naskrz neúčinnou. A pretože je ju taktiež nemožné solídne podložiť či dokázať, považujem za ideálne riešenie ju zamietnuť, resp. s ňou za súčasného stavu bádania pri výklade konkrétnej problematiky nepočítať. – Pokiaľ ide o prostrednú časť *Kroniky*, snažil som sa ukázať (pozn. 954), že jej obsah poukazuje skôr na antiochijské než konstantinopolské lokálne zázemie autora. V tomto zmysle je oprávnenejšie CROKEOVO (1990b: 19 a 22) pripisovanie výkladu do mieru s Peržanmi r. 532 Malalovi stále sídliačemu v Antiocheii než TREADGOLDOVO (2007: 238) či WHITBYOVO (1991: 326) Malalovi už presídlivšiemu do hlavného mesta ríše. Ak však berieme do úvahy to, že horizont Antiochie autor mnou a WHITBYM (*ibidem*) postulovanej druhej, od tretej časti odlišnej, sekcie diela prekračuje, reflektujú aj lokálne konstantinopolské záležitosti či aspoň anekdoty (Iohannes Malalas 18, 23 [s. 367]; 18, 51 [s. 381]), prinášajúc záznamy z iných miest alebo týkajúce sa vďaka opatreniam cisára celej ríše a predovšetkým extenzívne preberajúc diplomaciu či boje nielen na východe, je namieste postulovať autora síce antiochijského alebo aspoň o prominentné zohľadnenie Antiochie usilujúceho, ale predsa len sa svojimi záujmami od prevažne antiochijského a prevažne konstantinopolského autora prvej, resp. tretej časti líšiacieho. Eventuálne by bolo možné pomýšľať na to, že niekto, kto mal prístup k prameňom o diplomacii na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov šiesteho storočia, interpoloval (doplnil) chronologicky príslušné pasáže o záznamy diplomatického charakteru, avšak potom by bolo otáznne, prečo tak nenaložil aj s partiami neskoršími a predovšetkým by aj o zahraničnopolitickú problematiku ochudobnená druhá časť *Kroniky* mala celoriško-antiochijský obsah s prímiesami konstantinopolského zamerania, ktorý by ju odlišoval od prvej a tretej časti. BURY (1897: 210) síce považuje za známku toho, že po chronologickom výklade Iohannes Malalas 18, 8 (s. 357-358) nás ešte niekoľko rokov sprevádza autor totožný so zostavovateľom predchádzajúceho textu odkaz „*ὡς προεῖπον*“ v Iohannes Malalas 18, 9 (s. 358). Nie je však dôvod predpokladať, že táto pasáž už bola súčasťou druhého vydania. Zoznam súdobých vládcov, ktorý je tu podávaný, je možné považovať za zavŕšenie chronologického sumáru a zároveň koniec diela. Inými slovami, autor dodatku druhej edície napísal podľa môjho presvedčenia až pasáž Iohannes Malalas 18, 10 (s. 358-359), ostatne taktiež začínajúcu odkazom, tentokrát ale neštylizovaným tak, aby postuloval totožnosť pisateľa: „*ἐν δὲ τῷ προεγγραμμένῳ ἔτει...*“

956 Problematike Theodoricha je venovaný text Iohannes Malalas 15, 9-10 (s. 306-308); cf. k tomu GOLTZOVU (2008: 181-210) a stručnejšiu SCOTTOVU (2011: 90-92) analýzu. Goltzove závery je však zrejme nutné korigovať v tom zmysle, že Marcellinov nie príliš pozitívny, hoci nie *reconquistu* legitimizujúci obraz Theodoricha sa datuje z doby po r. 527 (cf. pozn. 801), takže je prakticky súčasný s prvým vydaním Malalovej

Kroniky. Niektorí moderní bádatelia túto reflexiu označili za výraz nezáujmu,⁹⁵⁹ avšak bez náležitého zohľadnenia niektorých skutočností.

Pri porovnávaní záznamov len tretieho vydania medzi sebou je nutné zamietnuť tézu, že záujem autora o Peržanov či „Hunov“ je v príkrom kontraste s malou pozornosťou, venovanou vojne s Vandalmi či Ostrogótmami.⁹⁶⁰ Kvantitatívne je situácia skôr opačná: o Peržanoch či iných protivníkoch alebo diplomatických partneroch tu takmer nečítame, najviac záznamov sa týka

Kroniky z doby zrejme krátko po r. 528 (viď pozn. 958); to nedokumentuje výraznú premenu byzantskej recepcie Theodoricha na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov (tak GOLTZ 2008: 207-209), ale jej pestrosť. Podobne považujem za nutné odmietnuť SCOTTOV (2011: 92) výklad Malalovho textu ako akejsi polemiky s oficiálnou prezentáciou *reconquisty*: pri rekonštrukcii troch vydaní kroniky z pera rôznych autorov je nanajvýš nepravdepodobné, že by autor prvého z nich mohol písať až po začiatku ostrogótskej a dokonca i len vandalskej vojny (ako sa v týchto súvislostiach domnieva Scott). – Za pozornosť stojí zoznam vládcov, ktorí vládli v „v týchto rokoch“ (Iohannes Malalas 18, 9 [s. 358]), tvoriaci podľa našej rekonštrukcie (viď pozn. 954 a 955) samotný záver *Kroniky* v jej prvom vydaní. Iustiniana a perzského kráľa tu nasledujú v Ríme či nad Rímom panujúci Athalarich (v gréckom texte „Ἀλλάριχος“, slovanské verzie korektne; cf. kritický aparát edície Iohannes Malalas, s. 358) a „τῆς ... Ἀφρικῆς ῥῆξ Γιλδέριχ“, po nich sú uvedení panovníci Aksumu (Etiópie) a kavkazskej Ibérie. Zdá sa, že Malalas nepociťoval ako problematické postaviť po bok cisára a v každom prípade nezávislého perzského kráľa vládcov na území, ktoré by eventuálne mohlo byť objektom reštauračných plánov. Ešte pozoruhodnejšie sú dve skutočnosti: ostrogótsky a vandalský kráľ sú uvedení pred Antiochijčanovi geograficky bližšími vládcami a to, že sú uvedení, je významné s ohľadom na absenciu jednak iných germánskych vládcov západu (franských, vizigótskych), jednak napr. vládcu Arabov. Máme pred sebou Malalov geopolitický orbit?

957 Západu sa týka v druhom vydaní *Kroniky* iba pasáž Iohannes Malalas 18, 57 (s. 386), venujúca sa posolstvám vandalských kráľov Childericha („δέησις“, zrejme o pomoc) a Gelimera (s darmi, pravdepodobne teda v snahe dosiahnuť uznanie) a Iustinianovej reakcií, spočívajúcej v odmietnutí druhého z nich a inštruovaní ostrogótskeho vládcu Athalaricha, aby sa zachoval podobne. V rámci líčenia je samozrejme možné hľadať iba explicitné vyjadrenie toho, či sa autor stavia na stranu zvrhnutého vládcu alebo naopak podporuje Gelimera: vzhľadom na reprodukciu Iustinianovho označenia druhého z nich ako „τύραννος“ a Childerichovho popisu Gelimerovho aktu pomocou participia τυραννήσαντος (alternatívne sa to dá chápať aj ako vyjadrenie samotného autora tejto pasáže *Kroniky*), hlavne ale vďaka nepochybne autorskému vyjadreniu o „τυραννίδα“ sa dá predpokladať, že správnu je druhá možnosť (to, že by boli dané termíny mienené iba technicky, tj. ako „prevrat“ ap., bez nejakej evaluačnej hodnoty, je prakticky vylúčené v prípadoch, kde má ísť o reprodukciu Iustinianovho či Childerichovho hodnotenia; ak potom do tretice termín z tohto sémantického poľa používa aj autor, zrejme preberá jeho negatívne zafarbenie). Avšak ak autor *Kroniky* zaujíma stanovisko ku Gelimerovej vláde a implicitne podporuje Childericha, ukazuje tak v princípe pozitívny postoj k africkému kráľovskému panstvu ako takému, hoci samozrejme môže ísť o reprodukciu dvorského stanoviska. – Odkrytie prameňa či prameňov prvého pokračovateľa Malala pre dané líčenie považujem za nemožné. Pretože piliérmí líčenia sú tri posolstva buď k cisárovi alebo od neho, dalo by s uvažovať o konstantinopolskej či prípadne antiochijskej oficiálnej publicistike. Avšak správa je zmätená jednak gramaticky (v niekoľkých ohľadoch syntakticky defektná konštrukcia „κατεπέμφθη δέησις παρὰ ... ῥηγὸς τῶν Ἀφρῶν, ὡς τυραννήσαντος τοῦ ἰδίου ἐξαδέλφου κατ' αὐτοῦ, καὶ πόλεμον τῶν Μαυρουσίων κατὰ τῶν Ἀφρῶν συμβαλόντων παρέλαβον πολλὴν αὐτοῦ χάραν“), jednak v jednom elementárnom fakte: v prvých dvoch zo štyroch inštancií menuje zosadeného afrického vládcu „Θευδερῖχος“ (resp. v genitíve), v druhých dvoch správne (v genitíve: „Γιλδερῖχου“; viď k tomu kritický aparát použitej edície Iohannes Malalas, s. 386, ktorá situáciu bohužiaľ ešte viac zneprehľadňuje, emendujúc trikrát meno na Ἰλδερῖχος ap., raz ale ponechávajúc Γιλδερῖχου). Je samozrejme možné činiť za tieto omyly zodpovedným epitomátora pôvodného textu, avšak meno Θεουδερῖχος do správy nenáležíto zakomponoval zrejme už autor pokračovania *Kroniky*. – Dodajme, že autorov záujem o túto záležitosť snáď nie je ani tak záujmom o Afriku, ako skôr o diplomatické dianie, ako vyplýva z všeobecnejšieho charakteru ním zhromaždených vcelku detailných záznamov.

958 Prvé vydanie *Kroniky* musí samozrejme antedatovať pokračovanie druhého vydania. Zoznam vládcov Iohannes Malalas 18, 9 (s. 358), ak naozaj patrí do prvého vydania, by mohol reflektovať stav v dobe svojho napísania i v dobe prvého roku Iustinianovej vlády, do ktorého je situovaný; možné je, že ide o termíny totožné. Otázkou bohužiaľ nerozhoduje ani aorist slovesa („ἔβασίλευσεν“), ktorý môže byť kronikárskou štylizáciou, anticipujúcou to, že čitatelia budú daný zoznam čítať v dobe, keď už príslušné mená vládcov nebudú platné,

Ostrogótov.⁹⁶¹ Aj keby sme predpokladali, že autorom tohto vydania je tá istá osoba, ako autor prvého a druhého vydania, bolo by nutné pripustiť, že jeho preferencie sa za vyše tridsať rokov zrejme zmenili.

Otázka, aké pramene o vojnách s Vandalmi a Ostrogótmi, ale vlastne aj pre väčšinu svojich záznamov druhý pokračovateľ Malalalov mal, je už zodpovedaná: konstantinopolskú kroniku.⁹⁶² Pri charaktere, ktorý záznamy v nej pravdepodobne mali,⁹⁶³ sa zrejme *a priori* nedá čakať, že by šlo o podrobné narácie o dôvodoch nejakej vojny a jej priebehu; zaznamenávané zrejme boli tie momenty diania, o ktorých sa správy do hlavného mesta dostali a ktoré spravidla mali ceremoniálne pozadie či aspoň potenciál. Správy o západných vojnách v tretej edícii Malalovej *Kroniky* do tohto obrazu väčšinou zapadajú: štyri zo šiestich zaznamenávajú úspech byzantských vojsk, ktorý bol oznámený v hlavnom meste a pravdepodobne spojený s určitou tamojšou ceremoniou.⁹⁶⁴ Nie je však oprávnené tvrdiť, že Malalov pokračovateľ nemal o vojnu záujem, ak nie je pozitívne

alebo transformáciou prézenta idúcou na vrub epitomátorovi pôvodného textu, ani to, že iberský kráľ (či skôr pretendent trónu, vid' *PLRE* III: 1109) Zamanazos je inak dosvedčený až r. 535 (ak budeme veriť datácii príslušného prameňa: Theophanes ad a. 6027 [s. I, 216]), pretože mohol vystupovať ako vládca už skôr. Keby však zoznam zachytával stav v dobe jeho autora, znamenalo by to, že Childerich stále vládol a teda ide o text napísaný pred r. 530. – Prvú edíciu diela, tak ako ju rekonštruoval, datuje CROKE (1990b: 20) do doby krátko po poslednej zmienenej udalosti, byzantsko-perzskom mieri r. 532, teda približne do r. 533, pretože autor podľa neho mal mier v čerstvej pamäti. K tomuto psychologizujúcemu záveru sa napokon prikláňa i GOLTZ (2008: 207-208), ktorý zároveň upozorňuje na mlčanie autora o víťazstve nad Vandalmi. Pretože záver prvého vydania *Kroniky* v Crokeovom a Goltzovom ponímaní je takmer totožný so záverom mnou postulovaného vydania druhého, je možné tieto nekonkluzívne, avšak zaujímavé úvahy aplikovať aj na datáciu takto definovanej druhej edície. Dôraz pritom kladiem práve na absenciu znalosti autora o africkej expedícii, hoci je to pri snahe datovať druhé vydanie v pomere k vojne s Vandalmi cirkulárna argumentácia. Ak však vidíme, že jeho zostavovateľ venoval podrobnú pozornosť práve diplomacii a vojnám, nie je dané mlčanie bezvýznamné. Záver líčenia o Childerichovi a Gelimerovi (Iohannes Malalas 18, 57 [s. 386]) vyznieva tak, že odmietnutím afrického uzurpátora a podnietením italského vládcu k podobnému kroku učinil Iustinianos pre spravodlivosť mnoho či dokonca dosť. Keby autor vedel o nejakých ďalších krokoch v tomto duchu, o Childerichovej smrti a konci Gelimerovej vlády, zrejme by nás o informácie nepripravil. Pádnosť tohto argumentu je bohužiaľ oslabená možnosťou, že text, ktorý nám rukopis poskytuje, je skrátený.

959 CESA 1981: 406, pozn. 77 („*Un'attenzione del tutto marginale*“); SCOTT 1996: 24 („*a comparative lack of interest in Italy and Vandal Africa*“) a 27.

960 Ako sugeruje SCOTT (1996: 26n. a 28).

961 Ostrogótom je venovaných štyri až päť záznamov (Iohannes Malalas 18, 88 [s. 405]; 97 [s. 409]; 18, 110 [s. 412]; 18, 116 [s. 415]; 18, 140 [s. 425]); naproti tomu Peržanom (*ibidem* 18, 87 [s. 405]), „Indom“ (*ibidem* 18, 106 [s. 411]), Avarom (*ibidem* 18, 125 [s. 420]) a „Hunom“ a Slovanom (*ibidem* 18, 129 [s. 421]) iba po jednom. Výstižne popísal mieru pozornosti venovanej Peržanom v tejto časti diela WHITBY (1992: 61): „...*the Persian war of 540-561 is scarcely mentioned*.“

962 Naznačuje to už GELZER 1885: 129 („*eine anhangsweise angefügte konstantinopolitanische Stadtchronik*“). Vid' predovšetkým JEFFREYS 1990b: 214 („...*where the acts seem to have been employed extensively is in the extension of the work from 533... There almost the entire content is Constantinopolitan and Malalas' method seems fairly consistent*.“) a cf. CROKE 1990b: 21.

963 Cf. s. 62n.

964 Iohannes Malalas 18, 81 (s. 403); 18, 88 (s. 405); 18, 110 (s. 412); 18, 116 (s. 415); 18, 140 (s. 425). V prvých dvoch prípadoch sú do mesta privedení kráľovskí zajatci z Afriky alebo Ríma, v druhých dvoch z Itálie prichádza aspoň samotná správa („ἐπιβία“) a zakrvavený odev („τὰ ἰμάτια αὐτοῦ αἰμαγμένα“) i koruna (zmieňuje ju na Malalovi založený Theophanes ad a. 6044 [s. I, 228]) padlého Totilu alebo kľúče od dobytých miest („τὰς τῶν αὐτῶν πόλεων κλεῖς“). Cf. WHITBY 1992: 61: „*the arrival at Constantinople of news of events elsewhere is recorded rather than the events themselves*“ a CROKE 1990b: 21 „*it is also far better informed on western affairs, as reported in the capital*.“

dokázané, že nevyužil jemu dostupné pramene. To, že čitateľovi oznamuje details o poslaní krvou pokropeného odevu padlého gótskeho kráľa alebo kľúčov Verony a Brescie, sa mi zdá svedčiť skôr o prinajmenšom miernom záujme o vojenské úspechy ríše.

Taktiež to, že text *Kroniky* vykazuje stopy snahy samotného pisateľa spojiť jednotlivé záznamy o dianí v Itálii do určitého koherentného celku, vypovedá o určitej jeho mentálnej angažovanosti pri recepcii údajov prameňa, ale zároveň o jeho horšej informovanosti o problematike.⁹⁶⁵

Napokon nie je namieste činiť záver o autorovom nezaujme na základe toho, že zápisy o západných vojnách v *Kronike* sú stručné.⁹⁶⁶ Na jeho vyvrátenie stačí poukaz na to, že záznamy po vylíčení povstania Nika, teda v pokračovaní tretieho vydania *Kroniky*, sú všetky až do istého momentu podobne neobšírne. Situácia sa mení až koncom Iustinianovej vlády, pravdepodobne pri popise nájazdu „Hunov“ a Slovanov na byzantský Balkán r. 559: začínajú sa objavovať detailné

965 Zdá sa, že záznam o zajatí bezmenného „ὁ ῥῆξ Ἀφρικῆς“ (Iohannes Malalas 18, 81 [s. 403]) si nespojil so správou o Childerichovi a Gelimerovi v druhom vydaní (čo svedčí o tom, že ju zaznamenal iný autor). – Päť správ o bojoch s Gótmami však už je pomerne solídne koordinovaných. Iohannes Malalas 18, 88 (s. 405) zaznamenáva pod hlavičkou r. 540 vyslanie Belisaria „do Ríma“, dobytie Ríma, Sicílie a okolitých miest, zajatie Vitiga a jeho odvedenie do Byzantia. Táto dátácia je pochopiteľne správna až pre zajatie kráľa, udalosti predtým sú skoršie. Zdá sa teda, že autor v prameni objavil datovanú správu o privedení zajatca do Konstantinopole a snažil sa ju nejako uviesť, pritom ale skoršie udalosti chybné datoval. Zdá sa síce pravdepodobným, že odoslanie Belisaria a dobytie Ríma museli byť v konstantinopolskej kronike uvedené na správnom mieste zvlášť, takže by sme pred sebou mali vlastne doklad nedbanlivosti Malalovho pokračovateľa, eventuálne spôsobenej nezaujmom o problematiku, avšak vylúčené nie je, že dané záznamy v jeho prameni predsa len neboli (Belisarios možno neposlal verejnú správu) alebo ich pokračovateľ prehliadol. Údaje o dobytí Sicílie a Ríma tak mohli byť rekapitulované aj v rámci záznamu prameňa o privedení Vitiga, Malalov pokračovateľ len mylne dospel k záveru, že ide o udalosti z toho istého roku. Na účet pokračovateľa už ale takmer s istotou ide dodatok k tomuto záznamu, netajaci sa chronologickou vágnosťou a predbiehajúci udalosti v skutočnosti o značný čas: „Καὶ μετ’ ὀλίγον καιρὸν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἔπεμψε Ναρσῆν τὸν κουβικουλάριον μετὰ πολλῆς βοήθειας κατὰ τῶν αὐτῶν Γότθων.“ (Nemotivovaná zmienka o „tom istom cisárovi“ je najľahšie vysvetliteľná pomocou predpokladu, že text predtým, než bol skrátaný epitomátorom *Kroniky*, uvádzal to, že cisár prijal zajatého Vitiga alebo že oslávil triumf.) – Ďalšia poznámka v *Kronike* týkajúca sa italskej vojny (Iohannes Malalas 18, 97 [s. 409]) pôsobí pomerne neorganicky: k záznamu o príchode pápeža Vigilia do Konstantinopole je pripojené konštatovanie, že v tom istom roku Góti dobyli Rím. Podobný postup však volí druhý pokračovateľ Marcellina (Marcellinus ad a. 547), taktiež snád’ vychádzajúci z konstantinopolskej kroniky (jeho datovanie príchodu Vigilia do januára je však správnejšie než Malalovo do februára, takže náš text Malalovej *Kroniky* tu je snád’ epitomátorom nevhodne upravený). – Iohannes Malalas 18, 110 (s. 412) sa potom vracia k vyslaniu Narsa do Itálie, odôvodňujúc ho tým, čo už uviedol ako dodatok k záznamu o Vigiliovi, tj. ostrogótskym znovuovládnutím Ríma. Aspoň samotné Narsovo vyslanie, ak už nie jeho odôvodnenie, sa síce na prvý pohľad zdá byť prevzaté z konstantinopolskej kroniky, avšak isté to nie je, pretože zaradenie do trinástej indikcie (september 549–august 550) je nesprávne a preto z oficiálneho a priebežne vedeného prameňa sotva môže pochádzať (k Narsovmu vyslaniu došlo v roku 551, ako vyplýva oi. z Prokopia, vid’ napr. STEIN 1949: 597 alebo *PLRE* III: 916; správne do štrnástej indikcie datuje aj Theophanes ad a. 6043 [s. I, 227], vecne sa inak zakladajúci na údajoch z Malalovej *Kroniky*, čo však asi neznamená, že Theofanov rukopis prameňa bol v tomto smere lepší, ale že kompilátor Theofanovej *Kroniky* dospel nejakým spôsobom ku korekcii dátácie, ktorú našiel u Malala). Je teda možné, že autor tretej edície Malalovej *Kroniky* našiel vo svojom prameni iba záznamy o privedení zajatého Vitiga do Konstantinopole (s pripomienkami predchádzajúcich úspechov), o dobytí Ríma Gótmami a o doručenej správe o Narsovom víťazstve nad gótskym kráľom Totilom, dospel k záveru, že Narsés bol proti Gótom vyslaný kvôli strate Ríma (nevediac, že ho medzitým ríšske vojsko už získalo späť a zase stratilo) a snažil sa tento výklad vojny v Itálii čitateľom predložiť v podobe vlastného opakovaného (v prvom prípade trochu neorganicky zaradeného, v druhom chybné časovo určeného) záznamu o vyslaní Narsa do Ríma. Nedomnievam sa, že to svedčí o autorovom nezaujme o problematiku.

966 Ako to v podstate robí SCOTT (1996: 27), akcentujúci malý počet riadkov jednotlivých záznamov.

rozprávania (hoci ani potom nie sú všeobecne platným pravidlom). Vysvetlením je pravdepodobne to, že pri písaní týchto pasáží sa autor dostával k svojej súčasnosti a čerpal tak nielen z konštantinopolskej kroniky, ale aj z iných zdrojov (publicistických textov) a eventuálne i vlastných spomienok.⁹⁶⁷ Jedným z trochu obširnejších líčení bolo zrejme aj to, uprostred ktorého rukopis *Kroniky* abruptne končí a ktoré sa venuje africkej problematike (maurským nepokojom).⁹⁶⁸ Nech už v tomto prípade boli zdroje Malalovho pokračovateľa akékoľvek (zrejme nešlo o kronikársky záznam), je tento text ako svedok jeho nezájmu o západ viac než nevhodný.

To, čo je na traktovaní západných vojen u druhého Malalovho pokračovateľa podľa môjho názoru naozaj nápadné, je takmer úplna absencia akéhokoľvek diskurzu: reštauračný, osloboditeľský, svetovládny alebo diskurz o Iustinianovi-pomstiteľovi tu nenájdeme (hoci aj autor pokračovania v druhej edícii si svojim poňatím problematiky Childericha a Gelimera vytváral vhodné podhubie na rozvinutie posledného z nich). Takéto nediskurzívne a takpovediac faktografické uchopenie vojny o Afriku a Itáliu je nepochybne determinované predovšetkým prameňmi, ktoré druhý pokračovateľ mal k dispozícii (hoci je zistenie, že oficiálna či oficiózna konštantinopolská kronika do svojich záznamov diskurzívne uchopenie víťazstiev možno ani nezačleňovala, pomerne prekvapujúce). Pravdepodobne však mal určitú osobnú predstavu o tom, čo boje a víťazstvá, správy o ktorých do svojho diela preberá, znamenajú. „Fakty“ víťazstiev, zbavené interpretácie a recipované s odstupom, sú najľahšie prístupné uchopeniu triumfálnemu, môžeme preto autorovi tretej edície *Kroniky* hypoteticky prisúdiť práve tento diskurz.

Predchádzajúca diskusia zároveň snád' presvedčivo ukázala, že tento Konštantinopolčan (v podstate prvý z analyzovaných autorov, ktorý nemal k problematike západných vojen výrečné, podrobné a diskurzívne výhranené pramene a o ktorom nie je možné s úplnou istotou tvrdiť, že by

967 Na stručnosť Malalovej *Kroniky* po r. 533 upozorňujú tiež SCOTT (1985: 105) a WHITBY (1991: 326). Prvý z týchto autorov si zároveň všimol to, že dielo ku koncu začína byť opäť obširnejšie, hoci z toho nevyvodzuje záver, že je to symptóm autora, píšuceho v podstate o súčasnosti (hoci toto všeobecnejšie pravidlo zmieňuje); prečo druhý zmienenyý bádateľ vymedzuje stručnosť *Kroniky* obdobím r. 533 až polovice štyridsiatych rokov šiesteho storočia, mi nie je jasné, ale jeho záver, že to „reflects the fact that the chronicle was only extended after a certain lapse of time“, je zrejme správny. – Na „lengthy official reports“ ako pramene druhej (v našom ponímaní tretej) edície *Kroniky* pomýšľa CROKE (1990b: 23), menujúc ako príklady nielen správu o sprisahaní proti Iustinianovi v r. 562 (Iohannes Malalas 18, 141 [s. 425-429]), ale aj dve skoršie, o syropalestínskom zemetrasení r. 551 (*ibidem* 18, 112 [s. 413-414]) a povstaní Samaritánov r. 556 (*ibidem* 18, 119 [s. 417-418]), ktoré sú však ešte pomerne stručné. – To, že zlom v extenzívnosti textu z pera Malalovho druhého pokračovateľa sa objavil pri správe o nájazdníkoch na Balkán Iohannes Malalas 18, 129 (s. 421-422), je neisté preto, že nielen ona, ale aj blízke taktiež obsiahlejšie záznamy Iohannes Malalas 18, 131-132 (s. 422-423) sú v rukopise stratené a rekonštruované iba na základe Theofanovho textu. Je však pomerne nepravdepodobné, že by Theophanes ad a. 6051-6054 (s. I, 233-237) rozšíril svoj text, resp. repertoár svojich správ z nejakého iného zdroja než z Malalovej *Kroniky*.

968 Iohannes Malalas 18, 145 (s. 430). Text správy je možné doplniť vďaka textu Theophanes ad a. 6055 (s. I, 238-239), ktorý z Malalovej *Kroniky* evidentne vychádza; tak činí aj použitá edícia. – SCOTT (1996: 27) sa s touto správou vyrovnáva vcelku nenápadnou poznámkou („There is also a later reference to the revival of the fighting in 563.“), ktorá, okrem toho, že vyvoláva dojem, akoby tu *Kronika* hovorila o bojoch s Vandalmi a nie Maurami, si nevšíma, že autor tretej edície považoval za nutné alebo vhodné vysvetliť osobnostné a intrigánske pozadie afrických nepokojov.

písal ako súčasník bojov s Vandalmi a Ostrogótmami) neprejavuje o západ a tamojšie rímske aktivity nezaujíma, ale mierny záujem miestne i časovo vzdialenejšieho pozorovateľa.

7. Pseudo-Zacharias Scholastikos a jeho zdroj

Vyslovil som už domnienku, že mlčanie Pseudo-Zacharia⁹⁶⁹ o zajatí ostrogótskeho kráľa Vitiga, kontrastujúce so zaznamenaním triumfu nad vandalským vládcom Gelimerom, mohlo byť vyvolané tým, že oslava víťazstva nad druhým menovaným mala prebehnúť pred perzským vyslancom a pre Pseudo-Zacharia, žijúceho na východnej periférii ríše, tak predstavovala pôsobivý moment.⁹⁷⁰

Nebolo by však zrejme na základe tohto kontrastu v prezentácii afrického a italského víťazstva správne domnievať sa, že Pseudo-Zacharias sa o západ ríše vôbec nezaujímal.

Západným udalostiam, resp. vojne s Ostrogótmami sa venoval prinajmenšom ešte na jednom mieste. Zoznam kapitol desiatej knihy eviduje pätnástu z nich pod titulom „*de Roma quam barbari expugnauerunt et exciderunt*“ a nasledujúca hovorila vraj „*de ornamentis et aedificiis Romae*“.⁹⁷¹ Celkom autentický text ani jednej sa nám nezachoval, avšak s pomocou dvoch rukopisných excerpt je možné vcelku úplne rekonštruovať aspoň popis Ríma.⁹⁷²

Pseudo-Zacharias tu pôvodne reflektoval udalosti r. 546-547.⁹⁷³ Pri našej neznalosti konkrétneho naratívneho textu je však nemožné dospieť k solídnym poznatkom o tom, aké boli jeho pramene a z ktorej doby pochádzali. Samotný topografický popis Ríma je založený na gréckej verzii konkrétneho latinského textu zo štvrtého storočia.⁹⁷⁴ E. W. Brooks, vydavateľ Pseudo-Zachariovho spisu, akceptoval ako odraz časti Pseudo-Zachariovho textu túto pasáž Michaela Sýrčana: „*Et, ut scias quantum detrimentum imperio Romanorum expugnatione eius factum sit, en! descriptionem eius, quamvis succinte exscribo, viri cuiusdam qui rem bene cognoverat et aedificiorum eius spectator fuit.*“⁹⁷⁵ Vedomosti zdroja, na ktorý sa tu naráža, sa ale explicitne spájajú

969 O kompilátorovi, jeho spise a obzvlášť pasážach, venovaných dobytíu Afriky a Itálie, cf. s. 71-84.

970 Vid' s. 82.

971 Zacharias Rhet., *HE* 10, index (s. II, 174 textus; II, 118 versio).

972 Vid' kritický aparát v použitej edícii Zacharias Rhet., *HE* (s. II, 194-195 textus; s. II, 131 versio) spolu s popisom rukopisov (konkrétne sigly C a V) Zacharias Rhet., *HE* (s. I, III textus).

973 Dá sa tak usudzovať podľa záznamu u Michaela Sýrčana, ktorý ale nie je textovo a interpretačne jednoznačný: „...*les Huns s'emparèrent de Rome, grande ville de l'Italie ; et comme ils ne pouvaient pas la garder, ils se fixèrent dans le camp qui est à côté d'elle. – Ils la laissèrent déserte et vide de ses habitants*“ (Michael Syr. 9, 29 [s. II, 241 versio]). Vid' k tomu GREATREX (2011: 418, pozn. 145) a ďalej pozn. 977. Základné informácie o diele Michaela Sýrčana: BROCK 1980: 15 a 17; NAGEL 1990: 257.

974 GREATREX 2011: 419, pozn. 149.

975 Zacharias Rhet., *HE* 10, 15 (s. II, 194 textus; II, 131 versio). Samotný Michaelov text podľa použitého prekladu znie: „*Afin que tu saches quel détrimment sa prise causa à l'empire des Romains, j'écris maintenant sa description, en abrégé toutefois, faite par un homme instruit et qui avait vu ses édifices*“ (Michael Syr. 9, 29 [s. II, 241 versio]).

iba s topografiou Ríma, nie s jeho dobytím, takže vidieť tu odkaz na Domnica, ktorý Iustiniana pred vojnou informoval o Itálii,⁹⁷⁶ je príliš odvážne. V skutočnosti nie je vôbec jasné ani to, či si bol Pseudo-Zacharias vedomý spojitosti tohto zničenia Ríma s expedíciou, ktorú popisoval, *nota bene* bez toho, aby uviedol nejakých barbarov ako protivníkov, vo svojej kompilácii vyššie.⁹⁷⁷

Pozornosť venovaná topografii Ríma by už sama osebe mohla svedčiť o tom, že Pseudo-Zachariovi nebolo toto mesto úplne ľahostajné. Takýto záver nielenže potvrdzuje, ale tiež mu dáva konkrétnejšiu podobu záver Rímu venovaných excerpt: „*Fidelis autem est Deus, qui felicitatem eius [urbis – J. B.] posteriorem priore maiorem faciet, quoniam gloria omnis imperii dicionis Romanorum magna facta est.*“⁹⁷⁸ Nie je síce úplne isté, že text pochádza zo Pseudo-Zachariovho pera, vyjadruje však zrejme jeho cítenie.⁹⁷⁹ Text vyjadruje presvedčenie, že Rím čaká lepšia budúcnosť,⁹⁸⁰ a pretože ju interpretuje ako prejav božskej vôle, ide o vyjadrenie nepochybne závažné. Osud mesta je navyše spájaný so slávou celej ríše, takže prinajmenšom pri líčení tejto problematiky autor uchopil Rím ako symbol impéria.

Pri zrejmom záujme o dianie v cirkevnej politike, resp. o náboženské záležitosti, prejavovanom vo svojej kompilácii, a pri pôsobisku na byzantskom východe sa na prvý pohľad Pseudo-Zacharias môže javiť ako raný reprezentant východných (syropalestínskych, egyptských, východomaloazijských) cirkevných autorov, ktorí prejavujú záujem o Rím alebo aspoň zachytávajú osoby takýto záujem prejavujúce.⁹⁸¹ Avšak situácia nie je taká jednoduchá: nielenže je Pseudo-

976 Ako to činí GREATREX (2011: 146).

977 Michael Syr. 9, 29 (s. II, 241 versio) označuje pustošiteľov Ríma ako Hunov. Keby tento omyl šiel na vrub samotného Pseudo-Zacharia, svedčilo by to o jeho malej orientácii v problematike pomerne výrazne. Michael Sýrčan tu ale mohol čerpať aj z *Cirkevných dejín* Ióanna z Efesu a aj keby jeho prameňom bol Pseudo-Zacharias, omylu sa mohol dopustiť sám (alebo mohol vzniknúť v dôsledku tradície Michaelovho textu). Dobrou ilustráciou toho, čo je možné od Michaela očakávať, poskytuje jeho komprimácia textu Pseudo-Zacharia (alebo azda Ióanna z Efesu) o vojne o Afriku a Itáliu: „*Tandis que Justinianus II était dans la ville impériale, Domnus se révolta contre lui à Carthage. L'empereur envoya assiéger le tyran, et le fit amener enchaîné*“ (Michael Syr. 9, 24 [s. II, 205]). Z utečenca pred italským tyranom Domnica sa tu stáva africký tyran; italská a africká vojna sú tak prakticky syntetizované ako jediná udalosť. Na druhej strane však zachováva Michael Syr. 9, 29 (s. II, 243) v závere pasáže o zničení Ríma záznam, ktorý pôsobí solidným dojmom a mohol by poukazovať na Pseudo-Zachariov dobre informovaný, hoci aj nie nevyhnutne obširny prameň (ceremoniálny prvok pripomína dokonca Malala a teda konstantinopolskú kroniku, aj keď použitie jedného z týchto textov je pri absencii iných stôp skôr nepravdepodobné): „*...l'empereur Justinianus fut profondément affligé ; lui et tout le sénat revêtirent des vêtements noirs.*“

978 Zacharias Rhet., *HE* 10, 16 (s. II, 198 textus; II, 133n. versio).

979 Za vlastný Pseudo-Zachariov komentár poznámku považuje GREATREX (2011: 424, pozn. 187). To, že ide o text odlišný od topografického katalógu, je očividné. Stále však nemožno vylúčiť, že Pseudo-Zacharias iba transponoval komentár svojho prameňa o zničení Ríma za chronografické a topografické poznámky, prevzaté z iných zdrojov, hoci sa to nezdá byť príliš pravdepodobným. Už to, že sa k takémuto editorskému kroku rozhodol, by v každom prípade svedčilo o tom, že presvedčenie o božom zásahu v prospech Ríma a napokon i celej ríše nebolo z jeho strany nerefektovaným.

980 Že ide o budúcnosť, vyplýva z futúra („*faciet*“ v použítom preklade; podobne tiež preklad u GREATREXA 2011: 424: „*he will increase*“). Znamenalo by to, že Pseudo-Zacharias nevedel o zlepšenom stave Ríma (alebo s ním aspoň nepočítal). – To, že sa nádej vzťahuje aj na Rím, implikuje použitý preklad pomocou „*eius*“; preklad u GREATREXA (*ibidem*) toto zámeno neobsahuje a nakoľko dokážem posúdiť originálny (sýrsky) text, je to tak správne. Napriek tomu je vďaka kontextu zrejme, že autorova nádej sa musí týkať aj Ríma.

981 O tom, že „*Rome est devenue pour cette chrétienté orientale ce que Jérusalem ou Constantinople sont pour les*

Zacharias autorom miazofyzickým, ale jeho záujem o Rím tiež nie je determinovaný nábožensky, vyznieva „politicky“ či prinajmenšom „profánne“.

Tieto závery je možné oprieť o skutočnosť jeho líčenia (ako takého nezachovaného) devastácie Ríma, sprevádzaného topografickým exkurzom a zakončeného vyjadrením presvedčenia o lepšej budúcnosti, vyhroteným až celorišsky. O záujme Pseudo-Zacharia o západnú problematiku samozrejme môže svedčiť aj to, že prevzal do svojho spisu tiež aspoň niečo z toho, čo našiel o pozadí a priebehu Iustinianových západných vojen v niektorom svojom prameni, je však ťažké dostať sa ďalej, než je toto všeobecné konštatovanie; o jeho recepcii *reconquisty* sa nedozvedáme nič.

O autorovi Pseudo-Zachariovho prameňa o africkej a italskej expedícii môžeme vďaka jeho známosti s italským emigrantom Domnicom konštatovať, že disponoval vedomosťami takpovediac insiderskými prinajmenšom o pozadí vojny s Ostrogótmami. Je preto obzvlášť nepríjemnou skutočnosťou, že nedokážeme rozhodnúť otázku, či je defektnosť Pseudo-Zachariovho výkladu o italskej expedícii spôsobená neumelým krátením prameňa alebo či bola prítomná už v predlohe. V druhom prípade je možné jej autora, či už Ióanna z Efesu alebo niekoho iného, podozierať, že sa snažil o intertextualitu, pomocou ktorej by Domnica (a prípadne ďalších Italov) vyvinil z rozpútania druhej Iustinianovej západnej vojny. Okrem toho mohol intertextuálne relativizovať zodpovednosť cisára za rozpútanie tohto konfliktu (hoci mu ju na povrchu neuprel úplne).⁹⁸² Keby tomu tak bolo, znamenalo by to, že sa Pseudo-Zachariov zdroj pozeral na vojnu v Itálii kriticky alebo že si aspoň bol vedomý jej kritickej recepcie. Pretože však nevieme, v akej situácii svoj (hypotetický) subtilne kritický či kritiku odkláňajúci text napísal, ide o zistenie pomerne vágne. Je samozrejme lákavou, ale nedokázateľnou možnosťou, že sa tak stalo medzi r. 542-552, kedy ani italskí emigranti, ani cisár s vývojom v Itálii nemohli byť spokojní, kedy aj informovaní Konstantinopolčania mohli byť sýti predĺžovanej vojny na západe a kedy by nasmerovanie ich nevôle na afrických exulantov zo začiatku tridsiatych rokov, ktorí medzičasom boli snád' späť vo vlasti, bolo vítané pre italských emigrantov, ich známych a snád' i cisára. Táto rekonštrukcia bohužiaľ závisí od množstva nepotvrdivých predpokladov⁹⁸³ a jej alternatívou je jednoduchý predpoklad, že Pseudo-Zacharias

Occidentaux“ (s príkladmi, hoci nie všetkými úplne presvedčivými), hovorí DAGRON (1988: 48-49). Pseudo-Zacharias, píšuci koncom šesťdesiatych rokov šiesteho storočia, by bol pravdaže akýmsi protoreprezentantom skupiny, pretože ju Dagron kladie až na prelom šiesteho a siedmeho storočia.

982 Vid' s. 83-84.

983 Obzvlášť nejasná je datácia textu, z ktorého Pseudo-Zacharias čerpal. Ak pomýšľame na druhú časť *Cirkevných dejín* Ióanna z Efesu, dovedenú po r. 571, mala by reflektovať v princípe perspektívu konca šesťdesiatych rokov, nie rokov štyridsiatych. Je ale tiež možné pripustiť, že Ióannés svoj text o Iustinianových západných expedíciách napísal podstatne skôr a dodatočne ho neredigoval. Na Pseudo-Zachariovom výklade, ako sme upozornili, je nápadné, že nevie o zajatí ostrogótskeho kráľa Vitiga. Takúto faktografickú medzerovitosť však v Ióannových *Cirkevných dejinách* predpokladať sotva môžeme; aj keby pôvodný koncept príslušného výkladu napísal pred r. 540, výklad o vojne o Itáliu by o zajatie Vitiga nepochybne doplnil; pripomenul by mu to prinajhoršom záznam v Malalovej *Kronike* (Iohannes Malalas 18, 88 [s. 405]), z ktorej čerpal (vid' napr. JEFFREYS 1990c: 249). Ak

svoju predlohu nevhodne kompiloval.

8. Agathias z Myriny

Agathias sa explicitne predstavuje v *prooimiu* svojho dejepisného diela; považuje pritom za podstatné oznámiť čitateľom okrem svojho mena rodisko (Myrinu), meno otca a určenie svojho „remesla“ („*rímske zákony a súdne spory*“).⁹⁸⁴ Ak necháme bokom posledný údaj, pre eventuálne vyhodnotenie jeho diela a názorov je podstatnejšie poznať jeho chronologické zaradenie a geografické a sociálne prostredie.

To, že sa Agathias narodil zrejme v prvej polovici tridsiatych rokov šiesteho storočia⁹⁸⁵ a počiatky Iustinianovej *reconquisty* západu tak unikli jeho bezprostrednej osobnej recepcii, môžeme považovať za isté. Jeho dejepisné dielo obsahuje ešte narážku na udalosť r. 579, inak je nemožné o dobe jeho smrti povedať niečo určitého, hoci sa bežne operuje s r. 582 či aspoň nevelkým časovým intervalom 579-582; nič však podľa môjho presvedčenia nebráni predpokladu, že písal ešte za Maurikiovej vlády.⁹⁸⁶ Rukopisy *Dejín* končia líčením vpádu Kutrigurov na Balkán r. 559 a jeho

Pseudo-Zacharias o tejto udalosti mlčí, máme to pripísať jeho kráteniu predlohy? Pasáž „*Et ibi [v Ríme – J. B.] fuit [Belisarios – J. B.] tempus aliquantum dum ceteras urbes etiam occupat et regi subicit sine iniuria caedium et exitio hominum*“ (Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 [s. II, 134n. textus; II, 92 versio]) sa dá vyložiť ako narážka na obsadenie Ravenny. O zničení Ríma r. 546-547 môže Pseudo-Zacharias tiež referovať na základe Ióanna z Efesu, ale dokázať to nemožno. Možné však je, že Pseudo-Zacharia jeho zdroj na zajatie Vitiga naozaj neupozornil, takže by bol napísaný pred touto udalosťou (a v tom prípade by zrejme nešlo o *Cirkevné dejiny* Ióanna z Efesu). V konečnom dôsledku sa naozaj nedá povedať, z ktorej doby daný prameň pochádza. Dodajme preto len toľko, že aj po úspešnej pacifikácii Itálie po r. 552-553 (či neskôr) sa Domnicovmu a eventuálne cisárovmu známemu, či už šlo o Ióanna z Efesu alebo niekoho iného, mohlo zdať vhodným učiniť zodpovednými za Iustinianovu italskú vojnu niekdajších afrických emigrantov.

984 Agathias, praef. 14.

985 Približne r. 532 oproti staršiemu konsenzu (cca r. 536) v podstate presadila CAMERON (1970: 1n., incl. pozn. 1 na s. 2, a 138-139). Nie je to samozrejme isté, nie je však ani dôvod príliš sa od tohto odhadu odchyľovať do doby skoršej.

986 Cf. k problematike LEVČENKO 1950: 64; CAMERON 1970: 10; TREADGOLD 2007: 284. *Terminus post quem* autorovej smrti je zrejmy z Agathias 4, 29, 9 (explicitná zmienka o smrti perzského kráľa Chosroa I. r. 579). Cameron poukazuje na to, že Agathias 4, 29, 8 menuje „Μαυρίκιος ... ὁ Παύλου“ bez toho, aby sa zmienil o tom, že sa stal cisárom, a usudzuje, že Agathias teda Maurikiov nástup na trón nezažil. Nič nám ale nebráni napr. predpokladať, že tu autor usiloval o akúsi štylizovanú striedmosť voči stále žijúcemu cisárovi (cf. Agathias, praef. 16-18); v každom prípade je nemožné považovať r. 582, keď sa stal Maurikios cisárom, za istý *terminus ante quem*. Levčenko a Treadgold poukazujú tiež na pasáž Menander Protect. fr. 1: „Ἐπεὶ δὲ Μαυρίκιος τὸ βασιλείον διεδήσατο κράτος ... ὠρμήθην ἐπὶ τήνδε τὴν συγγραφὴν ἄρξασθαι μετὰ τὴν ἀποβίωσιν Ἀγαθίου καὶ τῆς ἱστορίας ποιήσασθαι τὴν ἀρχήν“ (prvý jej časť mylne pripisujúc Fótiovi) a domnievajú sa, že vypovedá o praktickej súčasnosti Maurikiovo nástupu na trón a Agathiovej smrti. Striktne vzaté však Menandros iba hovorí, že začal viesť úvahy, ktoré ho priviedli k spísaniu jeho *Dejín*, po Maurikiovom nástupe na trón, nie je však povedané, že sa tak stalo bezprostredne po tejto udalosti. Agathiovu smrť Menandros výslovne situuje pred začiatok svojho písania; nevyplýva z toho, že bola takmer súčasná s Maurikioým nástupom na trón. Najskôr by bolo možné Menandra interpretovať tak, že prvá zmienená časová delimitácia (Maurikios cisárom) predchádzala druhej zmienenej (Agathiov skon), ale ani to by samozrejme nebolo striktne obhájiteľné. Súhrnne nemožno povedať nič iné, než že Agathias písal pasáž 4, 29 po r. 579 a mohol zomrieť kedykoľvek po tomto dátume, čo ale znamená, že aj s niekoľkoročným odstupom od Maurikiovo chopenia sa moci r. 582. – V tejto súvislosti se nejaví až takým absurdným predpoklad, že žil ešte v dobe, keď písal Euagrius, tj. snáď až r. 594. Tento názor sa opiera o Euagrius, *HE* 5, 24 („...Ἀγαθία τῷ ῥήτορι καὶ Ἰωάννη ἐμῷ τε πολίτη καὶ συγγενεῖ καθ' εἰρμὸν

diplomatických dozvukov, avšak je zrejme, že autor plánoval svoje líčenie doviest' chronologicky podstatne ďalej; predpokladá sa preto obyčajne, že mu v naplnení jeho zámeru zabránila práve smrť.⁹⁸⁷ V každom prípade platí, že text, ktorý máme k dispozícii, nie je popisom úplne recentnej histórie.

Hoci mal Agathias určité väzby na svoje rodisko Myrinu a snád' i na Smyrnu, pôsobil zrejme v Konstantinopoli.⁹⁸⁸ Určenie jeho sociálneho *milieu* je zložitejšie. Vychádzať sa dá predovšetkým z explicitne potvrdenej alebo aspoň predpokladateľnej známosti s autormi epigramov, ktoré zozbieral; zdá sa tak, že určitými kontaktmi s relatívne prominentnými osobami disponoval, avšak tie zrejme neboli rozsiahle a politicky determinované. Patril tak skôr do subelity, disponujúc náležitým vzdelaním, než medzi majetkové, statusové či politické elity hlavného mesta, resp. ríše.⁹⁸⁹

K písaniu historického diela povzbudzovali údajne Agathia priatelia, predovšetkým Eutyhianos, ktorý mal byť popredným cisárskym notárom.⁹⁹⁰ Napriek tomu Agathias nedeklaruje,

ιστόρηται, μέχρι τῆς Χοσροῦ τοῦ νέου πρὸς Ῥωμαίους φυγῆς... εἰ καὶ μήπω ἔτυχον ἐκδεδοκότες“), avšak ako oprávnenne podotýka CAMERON (1970: 10), z pasáže samotnej nutne nevyplýva, že Agathias žije. Správny preklad, resp. interpretácia jej záverečnej časti je taká, že obaja autori, Agathias i Ióánnēs z Epifaneie, svoje diela nevydali. LEVČENKO (1950: 65) sa prikláňa k záveru, že Euagriovo vyjadrenie je nutné vzťahovať doslovne iba na Ióanna z Epifaneie. To však je odvážna hypotéza, pretože ignoruje jasný gramatický plurál. CAMERON (1970: 10) predkladá vysvetlenie menej krkolomné: Euagrios „*was evidently having some trouble in getting hold of a copy*“ Agathiovo diela; len mierne odlišné je ostatne vyjadrenie Euagrios, HE 4, 24: „Ἄπερ Ἀγαθία μὲν γέγραπται τῷ ῥήτορι, οὐπω δὲ ἐξ ἡμῶς ἀφίκται.“ Nemožno však na ľahkú váhu brať ani prvú jeho citovanú pasáž: buď bolo Agathiovo dielo naozaj nevydané alebo ho za také prinajmenšom Euagrios považoval. Oboje je ľahšie vysvetliteľné, ak neuplynula od Agathiovej smrti do doby Euagriovho písania príliš dlhá doba; otázne samozrejme je, čo si pod tým máme konkrétne predstavovať.

987 Jediné zásadné chronologické vymedzenie látky, Agathias, praef. 20 („ἐς τόδε τοῦ καιροῦ“), je bohužiaľ nekonkrétne, mohlo by to však znamenať, že Agathias plánoval doviest' výklad až do svojej prítomnosti, ktorú, ako som sa snažil ukázať (pozn. 986), môžeme situovať aj niekam do Maurikiovej vlády. To, čo *de facto* proti tomu uvádza TREADGOLD (2007: 284, pozn. 13), pasáž Agathias, praef. 18, neobstojí: autor tu kritizuje panegyrickú, prehnanú a zisťnú chválu súčasníkov, napr. cisárov, v historických dielach, nie samotný fakt, že sa tie o súčasníkoch píšu (a ani pre svoje dielo tu takýto záber nevyklučuje; naopak ho rámcovo deklaruje v Agathias, praef. 20). TREADGOLDOVA (2007: 284) domnienka, že Agathias plánoval skončiť smrťou Iustina II., je teda nepodložená a bola by ostatne vylúčená, keby sme boli ochotní brať pasáž Agathias 4, 29, 5-6 *stricto sensu*: sľubuje sa v nej vylúčiť všetky Prokopiom už nezachytených a Agathiom do danej pasáže neprebraných Chosroových činov; Chosroés však nezomrel v priebehu vlády Iustina II., ale až za nasledujúceho samostatného panovania Tiberia II.

988 CAMERON 1970: 1-3 (Myrina a Smyrna) a 3n. (Konstantinopolis); TREADGOLD 2007: 280n. (Konstantinopolis). Doklady oboch autorov pre trvalé pôsobenie v Konstantinopoli nie sú celkom isté alebo presvedčivé a možno ich relativizovať, avšak nevidím ani nutnosť ich zavrhnúť.

989 Údaje o pravdepodobných autoroch epigramov Agathiovej zbierky zhromaždili CAMERON – CAMERON (1966: 8-23); k Damocharidovi vid' korekciu MCCAILE (1969: 89); výberový zoznam s evaluáciou podávajú CAMERON (1970: 6-8) a TREADGOLD (2007: 281-283). Posledný menovaný je prítom pomerne triezvy, pokiaľ ide o prominentnosť aj titulárne najvýznamnejších osôb, zatiaľ čo Cameron je optimistickjšia („*Agathias moved in relatively high circles*“), hoci aj priznávajúc, že príslušné osoby nespájala politika, ale „*a taste for literature and scholarship*.“ Na inom mieste (CAMERON 1970: 121) tézu o vysoko postavených známych opakuje, avšak zároveň ju dopĺňa: „*Outside this circle of poetasters, Agathias' connections were still middle-class and professional.*“ Polemika tejto autorky s LEVČENKOM (1950: 83n.) však zrejme spočíva na nedorozumení: ruský byzantológ, ak ho správne chápem, netvrdí, že Agathias bol aristokratom, ale že vyjadroval názor aristokracie, ktorej patronátu sa tešil. Konkrétne a jednoznačné doloženie tejto tézy z Levčenkovej strany však nepovažujem za vydarené a vlastne ani predložené. – K sociálnej pozícii Agathia cf. tiež LAMMA 1950: 116 a 128n. či UDAICOVA 1974: 212.

990 Agathias, praef. 11.

že samotná idea stať sa dejepiscom nebola jeho vlastnou, ba naopak,⁹⁹¹ a istý „patronát“ z Eutychievej strany neimplikuje, že bol Agathias oficiálnym historikom.⁹⁹² Eutychievci vraj záležalo na Agathiovom prospechu a povesti.⁹⁹³ Môžeme z toho usudzovať, že k ním napísanie dejepisného diela malo prispieť, aspoň podľa Eutychievca. To, že bol rovnakého názoru aj samotný Agathias, sa nedozvedáme, no prinajmenšom to vo svojom texte nepopiera.⁹⁹⁴ Do určitej miery tak máme pre Agathiove *Dejiny* doložený Greatrexov model genézy neskorootantských dejepisných diel.⁹⁹⁵

Otázka Agathiovho náboženstva nebola nikdy definitívne uzavretá, hoci v súčasnosti stále dominuje názor, že bol kresťanom.⁹⁹⁶ A. Kaldellis sa však aj o tomto autorovi domnieva, že bol (intelektuálnym, resp. filozofickým) pohanom.⁹⁹⁷ Táto téza je väčšinou recipovaná povrchnou kritikou, rovnajúcou sa až praktickej ignorácii.⁹⁹⁸ Problematiku nebude asi možné úplne presvedčivo vyriešiť, no môj postoj k nej je takýto: Kaldellis prinajmenšom ukázal, že Agathiovo autorské vedomie bolo dostatočne sofistikované nato, aby sme náznaky jeho odchýlok od ortodoxného či azda akéhosi konvečného kresťanstva brali vážne a nie ako výraz zmätenosti. Väčšinu týchto odchýlok je azda možné predpokladať aj u intelektuálneho kresťana, no možnosť, že ide o prejav jeho nekresťanského intelektu, tu zostáva.⁹⁹⁹

991 Ako tvrdia napr. LEVČENKO (1950: 63) a CAMERON (1970: 6). K autonómnemu Agathiovmu rozhodnutiu vid' Agathias, praef. 10-11 a cf. KALDELLIS (1997: 298).

992 Lakonicky CAMERON (1970: 6): „*He was certainly in no sense an official historian.*“ Cf. tiež UDALCOVA 1974: 211. – Oficióznosť či oficiálnosť Agathia-historika nepostuloval, nakoľko mi je známe, nikto *stricto sensu* (tj. nikto netvrdí, že Agathias písal z poverenia panujúceho cisára alebo usilujúc o konformitu, v zásade všeobecnú, s oficiálnymi, primárne teda cisárovými, názormi). Verbálne sa tomu blíži WHITBY 1992: 30 („*official circles*“). Pritom vychádza práve zo zmienky o Eutychievci, ktorý však pri stave našich vedomostí (cf. *PLRE* III: 475) nepôsobí na mňa a snáď ani na Whitbyho ako niekto, kto chcel alebo mohol objednávať dejepisné dielo v cisárovom mene alebo dielo voči cisárovým postojom a vládnym deklaráciám *a priori* konformné.

993 Agathias, praef. 12: „...περὶ πλείστον γὰρ τὰμὰ ἐποίητο καὶ ὡς ἂν μοι ἄμεινόν τι ἔσται εὐκλείας τε περὶ καὶ τῆς ἄλλης ὠφελείας σφόδρα οἱ ἐπεφρόντιστο...“

994 Cf. KALDELLIS 1997: 297 (ktorý ale otázku Agathiovho vlastného záujmu o profit a povest' možno nezámerne necháva otvorenú).

995 Ku ktorému vid' s. 180.

996 O Agathiovi ako v jadre pohanovi a iba formálnom kresťanovi, hoci aj bez rozsiahlej argumentácie, písali ešte LEVČENKO (1950: 72n. a 83) a LAMMA (1950: 126n.). Súčasné *communis opinio*, počítajúce s kresťanstvom, je do značnej miery zásluhou rozboru z pera CAMERON (1970: predovšetkým 89-111).

997 KALDELLIS 1999: 227-248; lakonicky a v sociálnom kontexte 2003b: 312; ďalší materiál tiež 1997: 300, pozn. 16 a 2003a: 299-300.

998 Za pohodlné ignorovanie Kaldellisových argumentov je možné označiť to, čo poznamenáva TREADGOLD (2007: 280, pozn. 2). – MEIER (2003: 245, pozn. 48) odmieta Kaldellisovu tézu o Agathiovi ako pohanovi poukazom na údajnú väčšiu presvedčivosť tradičného názoru, jediným svojím konkrétnym polemickým výrokom proti nej („*Aus ... Beispielen für ein bewußtes Ausklammern christlicher Inhalte und Formulierungen kann allerdings kaum gefolgert werden, daß Agathias kein Christ gewesen sei*“) však ukazuje, že Kaldellis nečítal dostatočne pozorne; cf. KALDELLISOVU (1999: 236) kladnú recepciu názoru Av. Cameron, že klasický slovník nie je tým správnym indikátorom Agathiovho pohanstva. – Jedinou mne známou systematickou a bezmála úplnou kritikou toho, čo podáva KALDELLIS (1999), je WHITBY (2007).

999 Za jadro a vrchol KALDELLISOVHO (1999: 227-236) dôkazného materiálu považujem poukaz na to, že Agathias nepovažoval dušu za nesmrteľnú. Je totiž sotva spochybniteľné, že opačná viera je a v šiestom storočí bola *conditio sine qua non* ortodoxného/katolíckeho kresťanstva. Kaldellis sa pritom opiera predovšetkým o pasáž Agathias, praef. 3: „ἄλλὰ δόξης ἀμφοτέροι [sc. olympionici a účastníci vojen; rozumej: bojujú – J. B.]

Autorské vedomie, na ktoré narážam, sa prejavuje predovšetkým tým, že Agathias v *prooimiu Dejin* vyjadruje dva rôzne postoje k úlohe dejepisného diela: jednak má podľa neho slúžiť na morálnu kultiváciu človeka, jednak zachytávať pravdu o minulosti.¹⁰⁰⁰ Syntézu oboch cieľov Agathias podľa Kaldellis dosahuje „*by narrating events truthfully and then interpreting them in an edifying manner*“.¹⁰⁰¹

Poznatok o Agathiovom značnom autorskom vedomí je podľa môjho názoru dôležitý pre pochopenie jeho historiografického diela, ak ho skombinujeme s iným postrehom: tento historik sa nezdráhal vložiť do svojho líčenia fiktívne prvky.¹⁰⁰² Jeho zámerom pritom pravdepodobne bolo,

ἔκατι βεβαίως τε καὶ ἀκηράτου, ἦν οὐχ οἷόν τε ἄλλως καρπώσασθαι ἢ τῆς ἱστορίας αὐτοὺς ἀπαθανατιζούσης, οὐχ οἷα τὰ Ζαμόλιξιδος νόμιμα καὶ ἡ Γετικὴ παραφροσύνη, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς τρόπῳ τινὶ θείῳ τε καὶ ἀθανάτῳ καὶ ᾧ μόνῳ δύναται τὰ θνητὰ ἐς αἰὶ διαβιώσκειν.“ Použitelnosť pasáže pre Kaldellisove účely je možné popierať tým, že začína poukazom na to, že dejepisectvo ako jediné zabezpečí olympionikom či bojovníkom slávu, čo nie je to isté, ako posmrtný život duše, ktorý Agathias naďalej mohol vyznávať (tak tiež WHITBY 2007: 91). Avšak záver „ᾧ μόνῳ δύναται τὰ θνητὰ ἐς αἰὶ διαβιώσκειν“ medzi „pozemskou slávou“ a „večným životom“ neprijemne nerozlišuje. Okrem toho Kaldellis považuje zmienku o nerozumných nádejách na nesmrteľnosť u Getov za maskovanú polemiku práve s kresťanskou teológiou. To, čo proti tomu namieta WHITBY (2007: 91, pozn. 75), že by totiž šlo o značné klasické vzdelanie vyžadujúcu narážku, je v podstate len potvrdením aj KALDELLISOVHO (1999: 228 a 230) mienenia o Agathiovej snahe tento atak zakryť. V každom prípade by bolo nutné vysvetliť, prečo považoval Agathias za vhodné urobiť narážku na Getov a Zalmoxida (pôvodne Hérodotovský motív: Herodotus 4, 94-96). To, že chcel iba predviesť svoje znalosti (možnosť zmieňuje aj KALDELLIS 1999: 229), je samozrejme prípustné. Osobne však pociťujem ako nápadné, že na Getoch sa, ako muselo byť intertextuálne poučenému čitateľovi jasné, kritizuje viera v ontologickú nesmrteľnosť, čo je odchýlenie sa od témy večnosti pozemskej slávy, ktorú má zabezpečiť dejepisectvo; Agathias teda snáď musel cítiť, že takto mienenou kritikou Getov vyvolá u premýšľavých otázku, či je viera v ontologickú nesmrteľnosť u kresťanov menej bláznivá. Ďalšie dve pasáže u Agathia za naliehavé dôkazy dejepiscovej neviery v nesmrteľnosť duše nepovažujem (o Agathias 5, 4, 4-6 to pripúšťa aj KALDELLIS 1999: 233-234, hoci s dodatkom, že ak Agathias v nesmrteľnosť duše veril, nič v tomto texte nutne nenasvedčuje tomu, že šlo o vieru kresťanskú; Agathias 4, 22, 8 síce nezmieňuje posmrtné tresty, no to nemusí byť nič významné, pretože kontext je o načasovaní trestov pozemských). Avšak podrobnejšie rozobraná pasáž prvá podľa môjho názoru predsa len vrhá na Agathiovo kresťanstvo tieň pochybnosti. – U kresťana možno netradičný, nie však s kresťanstvom, hoci aj v šiestom storočí, nezmieriteľný, je napr. KALDELLISOM (1999: 247-248) v Agathias 2, 23, 8-9 vystopovaný „*cultural and religious relativism*“ (ak pravdaže ide vôbec o relativizmus aj náboženský; WHITBY 2007: 79 upozorňuje na to, že kontext pasáže naznačuje, že témou tu sú iba pohrebné zvyky, teda relativizmus kultúrny). Taktiež sa nedá vylúčiť, že Agathias zavrhol „*the pietistic view that God punishes whole populations for the sins of some of their members*“, ktorý zastával „*the Christian establishment in Agathias' time*“ (KALDELLIS 1999: celý výklad 211-226, citáty na s. 225), a predsa kresťanom, hoci aj neestablišmentovým, bol či sa ním byť cítil. Je samozrejme možné takýto výklad podozierať z prílišnej modernizácie Agathiovho myslenia, ale ak predpokladáme, že to existovalo u intelektuálnych pohanov danej doby, ako to čini Kaldellis, nedá sa vylúčiť ani to, že zasiahlo intelektuálnu kresťanskú myseľ.

1000 KALDELLIS (1999: 208-211).

1001 KALDELLIS 1999: 222. To, že si bol Agathias vedomý toho, že historik „*can also use fraud in the service of a higher purpose*“, dokladá KALDELLIS (*ibidem*: 221n.) pomocou odkazu na autorský komentár „ἢ τε τοῦ Μαρτίνου ἀπάτη ἐν αὐτῷ δὴ τῷ ἔργῳ διεφάνη, ὡς χρησίμος τε ἦν καὶ ἐνεργωτάτη“ (Agathias 3, 25, 4).

1002 Identifikuje ich KALDELLIS (2003a: 297-299): Leutharis pojedajúci vlastné telo (Agathias 2, 3, 7) je adaptáciou mýtu o Erysiichthónovi, smrť franského kráľa Theudeberta na love po napadnutí býkom (Agathias 1, 4, 5-6) je taktiež motívom mytologickým, postava vo svojej reči protibyantské stanovisko zastávajúceho Laza („Kolcha“) Aiéta (Agathias 3, 8, 7nn.) je fiktívna, inšpirovaná mytológiou o Argonautoch. O autenticite Aiéta pochybovala zrejme už CAMERON (1970: 127), dávajúc jeho meno do úvodzoviek. Kaldellisove identifikácie mytologických inšpirácií akceptuje TREADGOLD (2007: 288n., incl. pozn. 22), ktorý zoznam Agathiových fikcií obohacuje o prepožičanie počtu Belisariových vojakov proti Kutrigurom (Agathias 5, 16, 2: „οὐ πολλῶ πλείους τῶν τριακοσίων“) z Hérodotovho líčenia, kde je to počet spartských hoplítov v Leónidovom vojsku brániacom Thermopyly pred Xerxom (Herodotus 7, 202).

aby bolo dielo zábavné,¹⁰⁰³ a je mysliteľné, že daný postup nepovažoval za vytesnenie či popretie pravdy, ktorá má byť dejepiscom zachytávaná, ale za jej prípustné doplnenie, podobné tomu, ktoré predstavuje didaktická interpretácia zaznamenaného.¹⁰⁰⁴

Agathias mohol reflektovať Iustinianovu západnú politiku ešte predtým, ako sa pustil do písania *Dejín*, vo svojej básnickej tvorbe. Súčasťou *prooimia* k jeho zbierke epigramov bola totiž pasáž, majúca sa zaoberať cisárom.¹⁰⁰⁵ V zásade ide o oslavu panujúceho mieru, doplnenú motívmi svetovlády,¹⁰⁰⁶ Iustinianove vojny tu sú teda prítomné nanajvýš implicitne. Je bohužiaľ neisté, z ktorej doby toto *prooimion*, resp. celá zbierka pochádza. Napriek pokusu datovať ju do časov Iustina II. považujem za pravdepodobnejší tradičnejší názor, že pochádza ešte z konca Iustinianovej vlády.¹⁰⁰⁷ V tom prípade sa mi zdá najpravdepodobnejším, že jadrom daného textu bola naozaj

1003 KALDELLIS 2003a: 297; cf. tiež KALDELLIS 1997: 300-301 (všeobecne o Agathiovom zámere priblížiť histoické dielo poézii a urobiť ho zábavným).

1004 Je nutné rozlišovať medzi Agathiovými prípadnými omylmi a zámerným dopĺňaním líčenia o fikciu. V prípade mytologických paralel ho môžeme pomerne plauzibilne usvedčiť, inak nám k tomu závažné nástroje chýbajú. Napriek tomu je podľa môjho presvedčenia na základe Agathiovho deklarovaného záujmu o morálnu užitočnosť historického diela a závažného podozrenia, že v štyroch prípadoch „fakty“ doplnil či upravil podľa literárno-mytologických vzorov, nutne brať vážne záver rozboru Agathiovho líčenia vojenského diania v Lazike i Itálii, ktorý predkladá ITES (1926: 273): „mit Berichten und Darstellungen ausgefüllt, die vielleicht nicht in allen Einzelzügen unhistorisch sind, aber in der ... gebotenen Verbindung und zeitlichen wie kausaler Verknüpfung entweder nicht überzeugen oder geradezu als unmöglich sich erweisen.“ ITESOVE (1926) úvahy sú síce odmietané ako prehnané a zaujaté (napr. CAMERON 1970: 38; KALDELLIS 1999: 210, pozn. 9; MEIER 2003: 239), avšak jediná konkrétnejšia snaha analyzovať príslušné pasáže z pera CAMERON (1970: 45-48) nevyznieva v konečnom dôsledku pre Agathia príliš pozitívne, upozorňujúc na autorovo moralizovanie, rétoriku (čo je samé osebe dosť vágny pojem) a „highly coloured“ orálne zdroje (*ibidem*: 48). Otázne je, do akej miery boli farbisté naozaj Agathiove zdroje a do akej miery šlo o autorskú licenciu.

1005 Tak interpretujem *Anth. Gr.* 4, 3, v. 43: „ἐκ τοῦ Βασιλέως τοὺς προλόγους ποιήσομαι“.

1006 Explicitne je svetovláda načrtnutá *Anth. Gr.* 4, 3, v. 93-96: „οὐδὲ γὰρ ὀθνεῖς σε δεδέξεται ἦθεα γαίης, / ἀλλὰ σοφοῦ κτεάνοις ὀμιλήσεις Βασιλῆος, / ἔνθα κεν ἀίξιας, ἐπεὶ κυκλώσατο κόσμον / κοιρανίη“. K tomu pristupujú náznaky ako „δοῦλον Ὑδάσπην“ (*ibidem* 4, 3, v. 81) či na samom začiatku „ζωστῆρα λεπάδνου“ (*ibidem* 4, 3, v. 47). Značná časť textu ale operuje s motívom možnosti bezpečného pohybu rímskeho pútnika po zemi či mori (predovšetkým *ibidem* 4, 3, v. 74-78, takto uvedený popis však zaberá aj nasledujúce verše 4, 3, v. 78-92), ktorý môže dodávať textu zafarbenie oslavy mieru po víťazných vojnách. Cf. tiež „Φασιὰς εἰλίσσοιτο φίλῳ σκιρτήματι νύμφη, / καὶ καμάτους μέλπειε πολυσκήπτρου Βασιλῆος“ (*ibidem* 4, 3, v. 62-63).

1007 Datovanie Agathiovej zbierky do vlády Iustina II.: CAMERON – CAMERON (1966: predovšetkým 6 a 23-24). Poznamenajme mimochodom, že aj keby to platilo, nebolo by možné súhlasiť s tým, že zmienka o „Ἑσπερίη θεραπείᾳ“ stanovuje ako *terminus ante quem* počiatočnú fázu langobardského vpádu, tj. rok 568; jednak to dezinterpretuje výpovednú hodnotu označenia „služka“ (rozumej nepochybne: porazených tyranov, nie cisára), jednak by sotva bolo možné nástojíť na tom, že langobardský vpád by bol básnikovi Agathiovi bránil považovať Itáliu aj naďalej za skrátka a dobre poddanú cisárovi. Datovanie Agathiovej zbierky do Iustinovej vlády, navrhované Cameronovcami, sa zakladá na jedinom určitom argumente: obsahovala epigramy, venované tomuto cisárovi. Pre väčšinu prípadov tento záver poprel, resp. označil za nedokázateľný už MCCAIL (1969: 94-95, incl. pozn. 29), na všetky príslušné epigramy takéto pochybnosti podľa môjho názoru presvedčivo rozšíril BALDWIN (1980: 334-338). CAMERON – CAMERON (1966: 23-24) svoje poznámky k obsahu a tónu samotého *prooimia* koncentrujú na tézu, že popis rozsahu rímskych ziskov či *pax Romana* bol vhodným spôsobom, ako napísať chválu cisára, ktorý príslušné zisky a vojny nevybojoval. To je samozrejme rozumne znejúca téza, avšak nijako nás nenúti odstúpiť od predpokladu, že *prooimion* sa vzťahovalo na Iustiniana. Kritické poznámky k výkladu *prooimia* z pera Cameronovcov, vo svojom súhrne presvedčivé, podáva BALDWIN (1977b: 297-301; 1980: 338-340). Poznamenajme, že ak sú správne moje tézy, že témami *prooimia* sú svetovláda a *pax Romana*, v prípade západu potom konkrétne aj oslobodenie Itálie a narážka na smrť Totilu a Teia (viď pozn. 1010), predpoklad, že šlo o text popisujúci stav z počiatku Iustinovej vlády, by bol už v základe mylný.

oslava mieru s Perziou z r. 562, obohatená o svetovládne narážky.

Vo vzťahu k Iustinianovým západným vojnám pútao Agathiovo poetické *prooimion* pozornosť predovšetkým domnelým tematizovaním *reconquisty* v Hispánii, hoci v skutočnosti ide o súčasť svetovládneho, resp. mierového motívu, ktorá by pravdepodobne ani žiadne reálne pozadie nevyžadovala.¹⁰⁰⁸

Krátka pasáž, venovaná explicitne západu (ktorý je tu ponímaný zrejme komplexne, pretože jednak zahrňuje Rím, jednak má siahať až po Gibraltár), odráža osloboditeľský diskurz: apostrofovaná „služka“ (evidentne popis jej predchádzajúceho statusu)¹⁰⁰⁹ si má vydýchnuť, premerať hlavy porazených tyranov a objasniť svoj Rím.¹⁰¹⁰

Úvod k Agathiovej zbierke epigramov tak prezentuje Iustinianovo vojenské dielo, vrátane toho, ktoré bolo dosiahnuté na západe, pozitívne. Je samozrejme nemožné z toho vyvodzovať nejaké určité závery o vlastnom Agathiovom postoji: nie je síce nutné považovať *prooimion* za snahu vlichotiť sa cisárovi (ktorá pravdaže nie je vylúčená), no cez skutočnosť, že ide o nanajvýš štylizovaný text, už len po formálnej stránke, sa nie je možné metodicky preniesť.¹⁰¹¹

Ak prikročíme k Agathiovým *Dejinám*, je najskôr nutné konštatovať, že ich témou mali podľa autora samotného byť pamätihodné činy, vykonané Rimanmi a väčšinou barbarov.¹⁰¹² Je dezinterpretáciou téza, že ide o vzťahy Rimanov a barbarov.¹⁰¹³ Text neimplikuje, že ide iba o tie činy barbarov či dokonca Rimanov, ktoré sa odohrali v rámci ich vzájomných kontaktov a konfliktov, a to, že to takto Agathias ani nemienil, nám podľa môjho názoru dostatočne ukazujú nezanedbateľné exkurzy o dejinách Frankov a predovšetkým Peržanov.¹⁰¹⁴

Je nemožné rozhodnúť, či autor plánoval rozšíriť tematický záber v prípade dejin Rimanov o inú než vojenskú problematiku. Je to možné, avšak čo sa obdobia, ktoré stihol spracovať, týka, vojny jeho líčeniu nepochybne dominujú.¹⁰¹⁵

1008 Ako zmienku o dobytí hispánskych dŕžav využil *Anth. Gr.* 4, 3, v. 82nn. BURY (1923: 287n.). Obdobne BALDWIN (1980: 338). K obmedzenému Agathiovmu pohľadu na reálne pozadie *nota bene* oslobodenia západu vid' pozn. 1010.

1009 Označenie evidentne nepochopila PAPST (1986: 233), ktorá naznačuje, že Agathias oslavuje cisárom realizovanú redukciu západu na služku. Podobne Cameronovci (vid' pozn. 1007).

1010 *Anth. Gr.* 4, 3, v. 53-57: „Ἐσπερὶ θεράπεινα, σὺ δ' ἐς κρηπίδα Γαδείρων / καὶ παρὰ πορθμὸν Ἴβηρα καὶ Ὠκεανίτιδα Θούλην / ἤπιον ἀμπνεύσειας, ἀμοιβαίων δὲ τυράννων / κράατα μετρήσασα τεῆ κρυφθέντα κόνη, / θαρσαλέαις παλάμησι φίλην ἀγκάζεο Ῥώμην.“ – Narážka na to, že sa tyrani striedali, a skutočnosť, že text pravdepodobne predpokladá ich smrť, ako aj samotná zmienka o Ríme, naznačujú, že ide o popis predovšetkým či výhradne italskej *reconquisty* (tyranmi sú zrejme Totila a Teias). Nie je preto vylúčené, že západom sa tu mieni len Itália, hoci je nenáležito kontaminovaná neitalskými geografickými reáliami. Ak ale budeme predpokladať, že ako západ sú tu označené zároveň Itália a Hispánia (otázkou je tamojšia príslušnosť Afriky), nemožno sa ubrániť dojmu, že Agathias si bol pod oslobodením tejto oblasti schopný predstaviť iba vojnu o Itáliu približne po r. 540, ignorujúc jej predchádzajúcu fázu a španielske, ba azda i africké deje.

1011 Cf. CAMERON 1970: 124: „...telling us nothing about Agathias' private views.“

1012 Agathias, praef. 20: „...ὄσα παρὰ τε Ῥωμαίοις καὶ τῶν βαρβάρων τοῖς πλείστοις ... ἐπράχθη“.

1013 Tak, dokonca vo forme prekladu Agathiovhovho textu, CAMERON (1970: 10 a 131).

1014 Agathias 1, 3-4 (Frankovia); 4, 23-29 (Peržania).

1015 MEIER (2003: 239-244; citát na s. 239) sa domnieva, že vlastnou Agathiovou témou bolo v skutočnosti „die

Napriek tomu Agathias komplexné zhodnotenie Iustinianových vojen nenapísal, hoci nemožno vylúčiť, že by ho bol zaradil napr. na miesto, kde by zmienil cisárovu smrť, keby doň bol dospel. Určitou náhradou je pre nás výklad, ktorý nachádzame v kontexte kutrigurského vpádu r. 559 a ktorý je východiskom pre dve línie výkladu Agathiovoho postoja k problematike.

Prvá z nich sa sústreďuje na nasledujúcu pasáž:

Agathias 5, 14, 1:

„Ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐπειδὴ πρότερον Ἰταλίαν ζύμπασαν ἐχειρώσατο καὶ Λιβύην καὶ τοὺς μεγίστους ἐκείνους πολέμους διήνυσε καὶ πρῶτος ὡς εἶπεῖν ἐν τοῖς κατὰ τὸ Βυζάντιον βεβασιλευκόσι Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ ὀνόματί τε καὶ πράγματι ἀπεδέδεικτο...“ //

„Potom, čo cisár najskôr získal celú Itáliu a Afriku, zvidol ony veľké vojny a takpovediac ako prvý spomedzi tých, ktorí vládli v Byzantiu, sa osvedčil ako rímsky autokratór titulom i v skutočnosti...“

Na základe tohto dokladu bolo už viackrát postulované, že Agathias s nadšením schvaľoval Iustinianovu *reconquistu* západu. Aspoň inherentne sa pritom predpokladá, že Agathias sa afirmatívne vyjadruje o tom, že Iustinianos bol v dôsledku svojich vojen na rozdiel od predchodcov skutočným rímskym cisárom, teda vládcom celej (či takmer celej) niekdajšej ríše, vrátane jej západnej časti.¹⁰¹⁶

Takýto výklad však podľa môjho názoru dostatočne nevyhodnocuje text Agathiovej pasáže, konkrétne Iustinianovo záverečné označenie. Nie je jasné, či máme pred sebou titul „Ῥωμαίων

Zeichnung des von ihm behandelten Zeitraumes als einer Phase der Katastrophen und der Angst“. Nemyslím si však, že by sa mu túto tézu podarilo materiálovo či argumentačne doložiť. Katastrofy (mor a zemetrasenia) sú v diele samozrejme prítomné, avšak nezaujímajú kvantitatívne nejaké prominentné miesto. Jedným z MEIEROM (2003: 239n.) predložených argumentov je odkaz na Agathias, praef. 10, ktorý však paradoxne svedčí proti téze tohto bádateľa. Agathias tu totiž hovorí najskôr o vojnách, nasledujúce zmienky o neočakávaných rozuzleniach diania, ničení národov či presídlení obyvateľstva sú spájateľné s vojnami prinajmenšom rovnako dobre, ako so zemetraseniami a podobnými udalosťami a vzhľadom na to, že je medzi ne včlenený tiež motív „zotročení miest“, ktoré je nepochybne nutné považovať za dôsledky vojen, stáva sa nevojenská interpretácia tohto Agathiovoho súhrnného popisu súdobého diania nanajvýš pochybnou.

1016 Najvýraznejšie tézu spracoval LOUNGHIS (1983: 219-221; k Agathiovej pasáži s. 220); výrečný záver však bez dokladov vyvodzuje inde, menujúc Agathia „un véritable apologiste de la Reconquista dans son ensemble“ (LOUNGHIS 1998: 100). Agathias podľa neho stojí v kontraste k Prokopiovi, ktorý mal popisovať iba dejiny východnej ríše a jej snahu za Iustiniana stať sa ríšou „ekumenickou“, ako údajne ukazujú výrazy ako „τὸ τῶν ἐφ'ὼν κράτος“ (Procopius, *Bell. Vand.* 1, 5, 7). Na vyvrátenie tohto údajného protikladu Agathia a Prokopia však stačí podotknúť, že dané výrazy sa viažu na cisárov, ktorí panovali v dobe koexistencie západnej a východnej cisárskej línie, Iustiniana ako cisára východnej ríše či východných Rimanov Prokopios nikdy nemenuje. Lounghis navyše prehliadol alebo ignoroval skutočnosť, že jeden doklad tohto povedomia o (historickom) dualizme sa objavuje aj u dejepisca z Myriny: „Νέπως ὁ τῆς Ἑσπέρας βασιλεὺς“ (Agathias 4, 29, 3). – V podstate len na rozoberanej Agathiovej pasáži sa zakladá tiež LEVČENKOV (1950: 74) výklad o Agathiovi ako podporovateľovi *reconquisty*, ako vidí aj TINNEFELD (197: 42), ktorý ju sám označuje za výraz Agathiovoho „Reichsbewußtsein“. Vid' tiež UDAËCOVA (1974: 209) a CAMERON (1970: 125nn.), ktorá poskytuje nie celkom utriedené poznámky, avšak, pokiaľ ide o otázku Agathiovu pasáž, podobne ako Lounghis predpokladá, že jej pointou je poukaz na Iustiniana ako „the ruler, by his conquests, of Rome as well as the East.“

αὐτοκράτωρ“ alebo iba „αὐτοκράτωρ“,¹⁰¹⁷ v druhom prípade by téza o Agathiovej chvále Iustiniana ako prvého konstantinopolského vládcu celej ríše či všetkých Rimanov bola bezpredmetná a bolo by nutné titul „αὐτοκράτωρ“ vysvetliť inak. Avšak ak aj pripustíme, že Agathias naozaj chcel napísať spojenie „Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ“, môžeme sa zamyslieť nad jeho druhou zložkou. Tak sa dostaneme k záveru, že Agathias tu hovorí o Iustinianovi ako prvom vôbec nejakej či aspoň úspešnej alebo pôsobivej vojny vedúcom (rímskom) z Konstantinopole panujúcim cisárovi, pretože označenie αὐτοκράτωρ má pre neho význam porovnateľný s republikánskym rímskym titulom *imperator*, hoci je aj rezervované pre vládcu.¹⁰¹⁸

1017 Nepovažujem za možné vylúčiť, že „Ῥωμαίων“ patrí ako objekt k predchádzajúcemu participiu „βεβασιλευκόσι“.

1018 Napriek tomu, že nič nepoukazuje na to, že Agathias v kritickej pasáži chcel poukázať na Iustinianovu realizáciu absolutistickej vlády, ako naznačuje BURY (1923: 27), právom s poukazom na kontext odmietnutý CAMERON (1970: 125, pozn. 4), úvaha tohto bádateľa je správna aspoň v tom, že neberie tu Agathiom použitý pojem αὐτοκράτωρ ako prosté pomenovanie cisára, resp. neproblematické synonymum βασιλεύς. – K pozadiu (ekvivalentnosť lexému αὐτοκράτωρ v literárnej gréčtine hellénistického obdobia a princípu s latinskými termínmi *dictator* alebo *imperator* a v prípade druhého z nich následné možné použitie o cisárovi) cf. LIDDELL – SCOTT (1996: s.v. αὐτοκράτωρ I.3). Pre šieste storočie, hoci aj o jednu generáciu pred Agathiom, dobre dosvedčuje možnosť jeho takmer výhradného používania pre cisára vo vojenskej funkcii (*imperator*) Ióánnēs Lydos. Ide predovšetkým o výklad Iohannes Lydos, *De mag.* 1, 3, 1-4, ktorý pojmu prisudzuje významy stotožnitelné s *dictator* a *imperator* („...ἐπιτάττειν τε τῷ στρατεύματι, πῶς ἂν δεοί μάχεσθαι τοῖς ἐναντίοις“, príj. „τὰς ἐν ὄπλοις δυνάμεις, αὐτοκρατῶς, ... ἰθύνουσα“), pričom menuje aj latinský ekvivalent druhého z nich. Ostatné výskytu pojmu αὐτοκράτωρ u tohto autora sú potom taktiež viac či menej späté s vojenskou problematikou: Iohannes Lydos, *De mag.* 1, 12, 5 (vojenská výzbroj); 1, 14, 5 (cisár ako ten, kto si ustanovuje *praefecta praetorio* ako následníka niekdajšieho veliteľa jazdeckta, hoci teraz s civilnými kompetenciami); 2, 2, 5 (odev *imperatora*, keď pred neho [ako cisára] privádzajú vojenských zajatcov, ktorý bolo možné vidieť pri Iustinianovom triumfe nad Vandalmi a Gelimerom); 2, 3, 1 (Octavianovo prijatie autokratorskej funkcie; tu spojitost' s armádou zdanlivo chýba, avšak je prípadne odvoditeľná z 1, 3, 1nn.); 3, 3, 4-5 (*praefectus* ako αὐτοκράτωρ, resp. *imperator*; tj. veliteľ vojska). – To, že Agathias používal lexém αὐτοκράτωρ ako označenie cisára v jeho vojenskej kompetencii, je možné pozorovať aj na iných miestach než v otáznej pasáži: Agathias, praef. 24 („Ἰουστινιανῶ τῷ Ῥωμαίων αὐτοκράτορι διαπεπολέμηται“); 1, 6, 4 („ὁ δὲ μέγιστος Ἰουστινιανῶ τε τῷ Ῥωμαίων αὐτοκράτορι καὶ τοῖς Γότθοις πόλεμος ξυνεργάγη“); 2, 18, 6 (pri popise úvah perzského kráľa o tom, že je nemožné prenechať Iustinianovi Lazov, vedúcich k rozpútaniu vojny); 4, 25, 6 (o perzskej expedícii Iuliana Apostatu). Samozrejme, nie vždy je rímsky cisár Agathiom titulovaný takto; iné označenie, βασιλεύς, používa autor omnoho častejšie a zrejme menej príznakovo, väčšinou teda, hoci asi nie vždy, v inom než vojenskom kontexte, resp. bez implikovania funkcie cisára ako vrchného veliteľa vojsk (napr. Agathias, praef. 11; praef. 26; praef. 31 [vojenská náplň: poverenie generála]; 2, 4, 2 [zmienka o „cisárových vojskách“, ktorým ale samozrejme velil Narsés]; 2, 27, 9; 3, 2, 7; 3, 5, 8; 3, 12, 1; 3, 15, 2; 3, 23, 5; 4, 1, 4; 4, 17, 3; 4, 21, 1 [posledné dva prípady majú potenciálne vojenskú náplň: poverenie magistráta, resp. generála]; 4, 23, 7 [vojenská náplň; o Valerianovi]; 4, 25, 6 [o Iovianovej rezignácii na Nisibis]; 4, 26, 3 [Arkadios]; 4, 29, 2 [Zénón]; 4, 29, 8 [Tiberios II.; vojenská náplň: poverenie generála]; 4, 30, 9; 5, 2, 3; 5, 4, 2; 5, 6, 5; 5, 9, 2; 5, 12, 6; 5, 14, 8; 5, 15, 7; 5, 20, 4 [posledné dva prípady majú vojenskú náplň: poverenie generála, resp. odvolanie jeho výpravy]; 5, 21, 2; 5, 23, 8; 5, 24, 2; 5, 25, 6). V pasáži Agathias 5, 13, 7 by bolo očakávateľné použitie vojensky príznakového titulu, ale je možné, že v pluráli dal autor prednosť univerzálnejšiemu označeniu βασιλεῖς. Agathias, praef. 21 („Ἰουστῖνος ὁ νέος τὴν αὐτοκράτορα μετῆλθεν ἀρχήν“) titul αὐτοκράτωρ neobsahuje; morfológicky totožné adjektívum je možné interpretovať buď vojensky (a spoliehať na to, že Agathias tu implicitne anticipoval výklad o Iustiniovej perzskej vojne), prisudzovať mu význam „samovlády“ alebo predpokladať, že význam „cisársky“ v spojení so substantívom ἀρχήν („úrad“, resp. „vláda“) nepovažoval Agathias za náležito vyjadrený adjektívom βασιλικός. Problematický pre našu teóriu je ale predovšetkým Agathias 5, 11, 4, kde je titul αὐτοκράτωρ prisúdený Leontovi (nepochybne I.) v prostej chronologickej, vojenskú tematiku určite neobsahujúcej poznámke. Bolo by azda prípustné uvažovať o tom, že tu Agathias mal na zreteli Leontom zorganizovanú protivandalskú expedíciu, avšak je nutné uznať, že takýto výklad je nedokázateľný. Je preto nutné pripustiť, že historik z Myriny mohol použiť substantívum αὐτοκράτωρ aj na označenie cisára bez ďalších (vojenských) konotácií. Domnievam sa však, že ostatný materiál svedčí pomerne presvedčivo o tom, že pre neho tento pojem bol prevažne spätý s vojenskou stránkou cisárskej hodnosti, resp. vlády a že ho v tomto význame mohol použiť aj v kritickej pasáži Agathias 5,

Je teda pravdepodobné, že v danej pasáži Agathias Iustinianovi vyslovuje uznanie, hoci je samozrejme nemožné určiť, aké veľké. Ide ale o uznanie v rámci triumfálneho, resp. dobyvateľského diskurzu, nie diskurzu reštauračného, ktorý tu prakticky vidia bádatelia, domnievajúci sa, že Agathias tu apostrofuje Iustiniana ako vládcu všetkých Rimanov, resp. znovuzjednotenej rímskej ríše.

Na druhej strane vidíme historika z Myriny sumarizovať Prokopiove rozprávania o vojnách s Vandalmi a Ostrogótmami tak, že tu zaznieva nielen dobyvateľský, ale tiež reštauračný diskurz.¹⁰¹⁹ O tom, že pritom Agathias nemusel byť iba otrockým tlmočiteľom toho, čo sa u svojho predchodcu domnieval prečítať, svedčí prinajmenšom jeden detail.¹⁰²⁰ Zdá sa teda, že si bol vedomý reštauračného aspektu Iustinianových africko-italských ziskov, jeho uznanie cisárových vojenských úspechov však malo primárne dobyvateľsko-triumfálny charakter.¹⁰²¹

Iná línia výkladu Agathiovho postoja k problematike Iustinianových západných vojen, vychádzajúca z dejepiscovho líčenia kutrigurského vpádu r. 559, sa nesústredila na údajné uznanlivé hodnotenie cisára ako prvého v Konstantinopoli sídliaceho vládcu integrálnej rímskej ríše (v skutočnosti pravdaže podľa nášho názoru prvého úspešné vojny si pripísavšieho byzantského cisára), ale na samotné jadro exkurzu, v ktorom sa toto hodnotenie objavuje. Jeho témou je úpadok rímskej armády a exkurz tak vysvetľuje, ako mohli Kutriguri preniknúť až ku Konstantinopoli.¹⁰²² Bádatelia majú tendenciu vnímať to ako kritiku Iustinianovej politiky.¹⁰²³ Otázne je, či právom a čoho konkrétne sa kritika, ak tu nejaká je, týka.

Agathias jednak upozorňuje na nízky počet vojakov, nekorešpondujúci s niekdajším stavom a nezodpovedajúci tomu, čo by bolo potrebné pre ríšu pri jej veľkosti. Okrem toho podotýka, že časti armády (v dobe kutrigurského vpádu) boli dislokované v rôznych končinách. Napokon sa jeho

14, 1. – Správne veci zrejme videl už TINNEFELD (1971: 38), jeho text je však lakonický.

1019 Dvojaký charakter Agathiovho diskurzu si v podstate všimol, hoci len v prípade Afriky komplexne predviedol PAZDERNIK (2000: 158, incl. pozn. 21 a 22). – K Afrike viď Agathias, praef. 24-25, k Itálii *ibidem*, praef. 30-31. Dobyvateľský diskurz: „...Γελίμερά τε τὸν Βανδίλον καὶ Καρχηδόνα τὴν πόλιν καὶ τὴν ζύμπασαν χώραν τῶν Ἄφρων ... Ἰουστινιανῶ δουλωθεῖσαν...“ a „...τὴν τῶν Βανδίων κατάλυσιν...“ (o Afrike); „...Οὐίττιγες ... μετὰ γε πλείστους ὄσους ἀγῶνας δορυάλωτος ἐς τὸ Βυζάντιον ἦκται“ a „...τούς τε κλεινοὺς ἐκείνους πολέμους...“ (o Itálii). Reštauračný diskurz: „...ἀπὸ ... τῆς ἐν τῷ τότε ἀποστάσεως πολλοῖς ὕστερον χρόνοις ... πάλιν τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας μέρος γεγενημένην“ (o Afrike); „...Σικελία τε καὶ Ῥώμη καὶ Ἰταλία τοὺς ἐπίλυδας ἀποβαλοῦσα βαρβάρους πάλιν ἤθεσι πατρίοις μετεκοσμεῖτο“ (o Itálii).

1020 Konkrétne menovanie „χώραν τῶν Ἄφρων“ (Agathias, praef. 24). Prokopios používa iba „grécke“ pojmy Λίβυες, resp. Λιβύη (napr. Procopius, *Bell. Vand.* 1, 5, 8).

1021 Na miskú váh je nutné položiť tiež formuláciu „Ἰταλίαν ζύμπασαν ἐχειρώσατο καὶ Λιβύην καὶ τοὺς μεγίστους ἐκείνους πολέμους διήνυσε“ z Agathias 5, 14, 1, popisujúcu esenciu onoho Iustinianovho osvedčenia sa ako αὐτοκράτορ.

1022 Vymedziť tento exkurz je možné takto: Agathias 5, 13, 7-5, 14, 4.

1023 K problému som objavil a konzultoval tieto vyjadrenia: LEVČENKO 1950: 74 a 78; LAMMA 1950: 95n.; RUBIN 1960: 227-228; CAMERON 1970: 125-127; TINNEFELD 1971: 38-39; UDALCOVA 1974: 210-211; CARILE 1978: 81-82; CAMERON 1985: 6; CHRYSOS 1992: 26-27; MEIER 2003: 235-237. Viaceré z nich sú stručné a predovšetkým berú do úvahy iba časť Agathiovho exkurzu (LAMMA 1950, CAMERON 1986, CHRYSOS 1992 a MEIER 2003). Na systematickú kritiku parafráz Agathiovho textu a prípadnej argumentácie, väčšinou vágnej, jednotlivých príspevkov je snád' prípustné rezignovať.

výklad venuje nedbalému zabezpečeniu potrieb vojakov, vedúcemu k ich malej bojaschopnosti alebo k opusteniu vojska. Pri formulovaní tohto záveru je bohužiaľ Agathias nejasný, takže nie je zrejmé, či naznačuje, že vojaci jednoducho opustili vojenskú službu, alebo iba to, že upadala ich bojová morálka.¹⁰²⁴ V prvom prípade by sa v podstate vracal na začiatok svojho výkladu a bolo by možné predpokladať, že problémom ríše bol v zásade nedostatok vojakov (pričom poznámka o ich roztrúsenosti by bola iba akousi odbočkou). V prípade druhom by bolo nutné pripustiť, že videl problém obrany ríše mnohovrstevnejšie.

Aka je podľa Agathia Iustinianova zodpovednosť v tomto smere? Keď je o ňom výslovne v rámci výkladu reč, konštatuje sa, že po svojich úpechoch v mladšom veku rezignoval ako stavec na vojenskú „*námahu*“ a nebezpečnosť a volil iné metódy postupu voči nepriateľom.¹⁰²⁵ Kritiku tu podľa môjho názoru nájsť nemožno, a to dokonca ani pri zmienke o „*daroch*“, dávajúcich barbarom v snahe znepriateliť ich navzájom.¹⁰²⁶ Je dokonca možné, hoci striktne nedokázateľné, že tu Agathias vyjadruje vrelé pochopenie pre zostarnuvšieho panovníka.

Istá kritika nasleduje až vzápätí: cisár sa domnieval, že pri tejto diplomacii už nebude vojsko potrebovať a prehliadal jeho úpadok. To využili tí, ktorí disponovali po cisárovi druhou najvyššou autoritou a spravovali dane a zásobovanie vojska, aby sa obohacovali.¹⁰²⁷ Vzhľadom na kutrigurský

1024 Malá početnosť vojska: Agathias 5, 13, 7 a 5, 13, 8 (záver); rozptýlenosť jednotlivých častí armády: *ibidem* 5, 13, 8; obstarávanie pre vojsko a jeho dôsledky: *ibidem* 5, 14, 2-4. V závere pre opustenie vojenskej služby môže svedčiť „*ἄλλοι ἄλλοι ἀπεχώρουν, ὡς ἕτερόν τινα μετελευσόμενοι βίον*“, nasledujúce poznámky o utrácaní vojakov pri vyhľadávaní neusporiadaných žien a športových hier však zase poukazujú skôr na úpadok bojaschopnosti.

1025 Agathias 5, 14, 1.

1026 Ak nebudeme za každú cenu a v podstate bezdôvodne hľadať kritiku subsídií pre barbarov v Agathias 5, 14, 1, vyhneme sa problému, ako uchopiť autorovu jednoznačnú chválu uspokojenia kutrigurských finančných požiadaviek (Agathias 5, 23, 7-5, 24, 2 a 5, 25, 6). Rozpor tu vidí CAMERON (1970: 125-127), ktorá do svojho textu postupne vkladá tézy „*Agathias seems to be criticizing the policy of buying off barbarians*“ (s. 125), že sa stavia na adresu obhájcov takejto politiky (s. 126), že „*albeit unconsciously, Agathias reflect both sides of the essential duality in contemporary attitudes to Justinian*“ (s. 126) a že dejepisec chváli túto politiku ako takú, ale kritizuje situáciu, ku ktorej viedla (s. 127). CESA (1981: 407n., pozn. 82) – s využitím LAMMU (1950: 130, pozn. 2) – predpokladá, že sa pri svojej pochvale Iustinianovho vyplatenia Kutrigurov Agathias iba bezradne uchýľuje k akejsi nečasovej zásade poštvania barbarov proti sebe. Oba výklady, postulujúce zmätenosť dejepisca z Myriny, sú v skutočnosti samy zmätené. O politike poštvania barbarov proti sebe ako takej Agathias píše iba 5, 14, 1 a je nutné zopakovať, že bez kritického tónu. CESINO (1981: 407, pozn. 82) sugerovanie, že dejepisec ešte inde (Agathias 5, 24, 1) videl platenie subsídií ako nedôstojné pre ríšu, je omylom alebo dokonca tendenčnou dezinterpretáciou: takýto názor tu autor pripisuje Konstantinopolčanom a nevyjadruje jeho afirmáciu, ba naopak poukazuje ďalej (*ibidem* 5, 24, 2 a 5, 25, 6) na Iustinianov širší rozhľad, vedúci k splendidnému vysporiadaniu sa s Kutrigurmi i Utigurmi. Agathias na rozdiel od svojich moderných interpretov snáď videl rozdiel medzi platením subsídií barbarským spojencom a zakúpením si mieru od útočníkov (ktoré jediné striktne vzaté malo r. 559 pohoršiť Konstantinopolčanov). CESA (1981: 408, pozn. 82) má pravdu len v tom, že ani Agathiove chvály na adresu Iustinianovho riešenia kutrigurského problému neimplikujú, že historik takýto typ politiky schválil; ide totiž iba o jeden konkrétny prípad. Chvála Iustinianových diplomaticko-strategických schopností je však pomerne sugestívna, aj čo sa Agathiovoho postoja k cisárovmu neskorému obdobiu vysporiadávania sa s nepriateľmi bez priamej vojenskej konfrontácie týka. Tento dojem je možné odmietnuť, nie je však prípustné vyčítať z Agathias 5, 14, 1 kritiku diplomacie – hoci aj údajne tvorila predpoklad menšej pozornosti voči armáde. Omyl inak vcelku správneho výkladu z TINNEFELDOVHO (1971: 38, pozn. 75) pera spočíva práve v tom, že bez solídneho podkladu v Agathias 5, 14, 1 vidí dejepisca „*ehers skeptisch gegenüber dem Erfolg der Friedenspolitik Justinians*“.

1027 Agathias 5, 14, 2. – Pod „*οἱ τὴν δευτέραν ἀρχὴν τῶν σκῆπτρων διέποντες, οἷς δὴ φορολογεῖν τὴν ὑπὲρ αὐτῶν*“

vpád bola snáď Agathiova poznámka o cisárovom domnení o nepotrebnosti vojska pichľavá, avšak usvedčovala Iustiniana iba z omylu, nie zo zlyhania či zlej politiky. Kritický element je prítomný lexikálne, keď padnú slová „περιεώρα“ („*prehliadať*“) a „τῆς ῥαθυμίας“ („*lahkomyselnosť*“, „*nedbanlivosť*“).¹⁰²⁸ Strategickú nevhodnosť zanedbávania armády ako takého to však neimplikuje a morálne zafarbený odsudok za zneužívanie právomocí a aktívne ruinovanie vojenskej moci ríše je napokon vyhradený oným nie zreteľne špecifikovaným magistrátom.

Či Agathias pripisoval priamo Iustinianovi zodpovednosť za početnú redukciu armády, nie je z jeho výkladu zrejmé.¹⁰²⁹ Avšak aj keby tomu tak bolo, nevypovedalo by to ešte nič o tom, či tento autor schvaľoval alebo zatracoval Iustinianovu západnú *reconquistu*. Pasáž, ktorá konštatuje rozptýlenie kontingentov (príliš malej) armády, nie je možné v danej podobe interpretovať ako doklad druhej možnosti.¹⁰³⁰

Bádatelia v snahe stanoviť Agathiov postoj k Iustinianovmu dobytíu západu sa zamerali ďalej na určité pasáže výkladu jeho *Dejín* o vojne o Itáliu. Východiskom je pritom Agathiov výklad o správnej a nesprávnej vojne moralizujúceho, sčasti však tiež takpovediac patriotického, charakteru. Prvý druh vojny by bol ten, ktorý by mal za cieľ brániť vlast'; tí, ktorí bojujú kvôli zisku a bez spravodlivého dôvodu a vpadávajú do cudzej zeme, vedú vojnu nesprávnu.¹⁰³¹ Tieto úvahy sa

εἶτα διανέμειν τοῖς στρατεύμασι τὰ ἐπιτήδεια ἐκπεφρόντισται“ rozumejú CAMERON (1970: 126) a BALDWIN (1977b: 304) *logothetov*, TINNEFELD (1971: 38) sa uspokojuje s akýmisi „*Beamten, die mit der Versorgung der Truppen beauftragt sind*“. Osobne sa však kloním k názoru, že narážka smeruje na samotnú hlavu *praefectura praetorio Orientis*. Agathiov popis kompetencie by zodpovedal tomu, čo o *praefecturach* vieme (cf. k nim JONES 1964: I, 448nn.), a označenie *logothetov* ako držiteľov druhej najvyššej autority po korune by bolo sotva oprávnené.

1028 Je prinajmenšom pozoruhodné, že ῥαθυμία vytýkal v legislatíve Iustinianos svojim predchodcom, ako upozorňuje tiež napr. MEIER (2003: 236). Či je možné postulovať u Agathia takúto intertextualitu, je samozrejme neisté; o čosi pravdepodobnejšie je aspoň to, že ide o pomerne zažitý diskurzívny pojem šiesteho storočia.

1029 Východiskom je konštatovanie včlenené medzi výklad o rozptýlenosti jednotlivých častí armády a tematizáciu dvoch období Iustinianovej vojenskej politiky: „ὡδὲ πὼς ἄρα ἐς βραχύτατον μέρος περιέσταλτο τὰ πλήθη καὶ ὑπετέμματο τῇ τῶν κρατούντων ὀλιγορία“ (Agathias 5, 13, 8). Pod οἱ κρατούντες si podľa TINNEFELDA (1971: 38) máme predstaviť „*vor allem Justinian*“, to však nie je vôbec isté. Jednak je otázne, či podľa Agathia neklesal počet vojakov už (a azda predovšetkým) za Iustinianových predchodcov; pôvodny numerický stav armády situuje historik „ὑπὸ τῶν πάλαι βασιλέων“ (Agathias 5, 13, 7), čo podľa môjho zdieľania príliš neznie ako označenie série cisárov až po Anastasia I. či Iustina I. Po druhé je možné, že pojem οἱ κρατούντες odkazuje na neskôr zmienených „οἱ τὴν δευτέραν ἀρχὴν τῶν σκηπτρῶν διέποντες“ (vid' pozn. 1027) alebo na nich a Iustiniana.

1030 Agathias 5, 13, 8: „καὶ τούτων αἱ μὲν ἐν Ἰταλίᾳ ἐτετάχατο, αἱ δὲ κατὰ τὴν Λιβύην, ἕτεροι δὲ ἐν Ἰσπανίᾳ, καὶ ἄλλαι περὶ τοὺς Κόλγους καὶ ἄλλαι κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου καὶ Θήβην τὴν Αἰγυπτίαν. ἐκάθηντο δὲ ὀλίγοι καὶ πρὸς τὰ ἐῶα τῶν Περσῶν ὄρια: οὐ γὰρ δήπου ἔδει ἐκεῖσε πλειόνων διὰ τὰς σπονδὰς καὶ τὸ βέβαιον τῆς ἐκεχειρίας.“ Ako výraz Agathiovej kritiky Iustinianovej západnej politiky a „*disperzione delle forze*“ to interpretoval LAMMA (1950: 95n.). – Agathias tu zrejme chce povedať, že na Balkáne vojsko chýbalo. Nenaznačuje však, že by jeho prítomnosť inde bola zbytočná a poznámka o východných hraniciach svedčí skôr o jeho opačnom názore. Pointou celej odbočky je zrejme konkretizácia toho, že pri rozsahu ríše, resp. jej hraníc predtým zmienený nedostatočný početný stav armády nedokázal plniť všetky potrebné úlohy. – Za pozornosť stojí skutočnosť, že medzi východnými oblasťami a regiónmi, zaradenými do orbitu ríše vďaka *reconquiste*, nečiní autor rozdiel, ba kladie ich na roveň Egyptu, kde vojsko nemohlo byť určené primárne na obranu pred zahraničnými nepriateľmi (k usporiadaniu Egypta, ktoré Agathias zrdkadlí, vid' napr. STEIN 1949: 477nn.; HARDY 1968: 34).

1031 Agathias 2, 1, 9-11; vid' tiež *ibidem* 2, 10, 1-6.

pripínajú k téme invázie Frankov a Alamanov do Itálie a interpretujú ich smrť ako trest za nespravodlivú vojnu.¹⁰³² To, že rímska armáda proti nim viedla vojnu spravodlivú, brániac vlast', Agathias priamo nehovorí, nie je však ani dôvod tento výklad zamietnuť. P. Lamma však vyslovil názor, že Agathias svojou teóriou nesprávnej vojny denuncioval Iustinianovu západnú politiku.¹⁰³³ Ak budeme toto stanovisko precizovať, je prípustné pýtať sa, či Agathias nepovažoval Iustinianovu italskú expedíciu proti Ostrogótom za inštanciu nesprávnej vojny; to, že v jej dôsledku sa cisár, resp. Rimania stali vládcami Itálie a Frankovia tak svojím vpádom realizovali taktiež vojnu nespravodlivú, by takúto možnosť ešte nutne nevylučovalo.

Rovnako nemožno spoliehať na to, že zdar Iustinianových armád, či už proti Ostrogótom alebo proti Frankom, garantoval v Agathiových očiach správnosť cisárovej vojny o Itáliu, pretože božská prozreteľnosť v jeho diele zrejme netrestá konzekventne a vôbec celá morálna interpretácia historie je autorom ponímaná utilitaristicky.¹⁰³⁴

Lamma svoju teóriu o Agathiovej aplikácii teórie nesprávnej vojny na Iustinianovu západnú politiku oprel o reč, ktorú tento historik necháva predniesť ostrogótskych vyslancov pred franským kráľom Theudebaldom v snahe presvedčiť ho, aby Ostrogótom pomohol proti Byzantíncom. Vyslanci v nej prezentujú byzantskú stranu ako tú, ktorá vedie vojnu z naoko dobrých dôvodov, odvolávajú sa na to, že Itália patrí Rimanom, a na Amalasuinthin osud, v skutočnosti ale zo ziskuchtivosti a zo sklonov k bezpráviu či násiliu.¹⁰³⁵ Bez ohľadu na to, či si podľa tejto údajnej reči Rimania uvedomovali, aké sú ich skutočné pohnútky k boju s Ostrogótmi,¹⁰³⁶ tie by v podstate zodpovedali tomu, čo Agathias označuje za atribúty nesprávnej vojny.¹⁰³⁷ Lamma sa domnieva, že Agathias ostrogótsku reč reprodukuje s určitými sympatiami a nevyvracia ju.¹⁰³⁸

1032 Vid' Agathias 2, 1, 11 („ὅποια καὶ τότε τοῖς ἀμφὶ Λεούθαριν τε καὶ Βουτυλίῳ βαρβάρους ξυνέβη“); 2, 10, 1 („...καὶ ἕτεροι πρότερον παραπλήσια τοῖς Φράγγοις πεπόνθασιν, ἀλλ' εὖροις γε ἂν καὶ ἐκείνους ἀδικίας ἕκατι διαφθαρέντας“); 2, 10, 6.

1033 LAMMA 1950: 99-101.

1034 Nespoľahlivosť božského trestania u Agathia sa snaží ukázať KALDELLIS (1999: 211-221), hoci jeho úvahy o prípade Frankov a Alamanov (*ibidem*: 214-216) je nutné korigovať (vid' pozn. 1048). K Agathiovmu historiografickému morálnemu utilitarizmu vid' s. 249. – Na druhej strane je nepodložené a minimálne z textu Agathiových *Dejín*, ktorý máme k dispozícii, podľa môjho názoru nedoložiteľné aj LAMMOVO (1950: 101) ubezpečovanie: „*Molte sventura negli ultimi anni dell'imperatore potrebbbero essere interpretate come punizione per la hybris antibarbarica.*“

1035 Celá reč: Agathias 1, 5, 4-10; z nej podstatná je v týchto súvislostiach pasáž 1, 5, 5-8.

1036 Nezdá sa mi, že by podľa Agathiovho textu bolo možné s určitosťou tvrdiť, že Ostrogóti obviňujú Byzantíncov z pokrytectva. Najviac o tom svedčí lexém προκάλημα (Agathias 1, 5, 5), k tomuto výkladu však predsa len celkom nenúti. Sloveso „δοξούσι(v)“ (*ibidem bis*) môže znamenať nielen to, že sa pred treťou stranou či protivníkmi budú Byzantínci javiť spravodlivú vojnu, ale tiež to, že si to budú sami myslieť (cf. LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. δοκέω). Termín πρόφασις, použitý v Agathias 1, 5, 8, je taktiež ambivalentný; môže totiž znamenať aj „dôvod“, aj „zámienku“ (cf. LIDDELL – SCOTT 1996: s.v. πρόφασις). Je ale pochopiteľne pravdepodobnejšie, že Agathias nechal Ostrogótov Byzantíncom pripisovať faloš, než že podľa neho svojim protivníkom diagnostifikovali hĺbkovú psychologickú motiváciu k vojne.

1037 Cf. „κέρδους ἕκατι καὶ δυσμενείας ἀλόγου“ vo vymedzení nesprávnej vojny (Agathias 2, 1, 10) s údajnými ostrogótskymi tvrdeniami na adresu Byzantíncov „...τῆς πλεονεξίας...“ (*ibidem* 1, 5, 5) a „φέρουσι βιαίως ἅπαντα“ (*ibidem* 1, 5, 8).

1038 LAMMA 1950: 101.

Určenie sympatií je do istej miery záležitosť vkusu. Agathias by bol ostatne zlým klasickým dejepiscom, keby sa neusiloval napísať reč presvedčivo,¹⁰³⁹ čo môže vyvolávať dojem autorských sympatií. Závažnejší je poukaz na to, že reč nie je Agathiom vyvracaná. Ten však platí len vtedy, ak hľadáme priame autorove vyjadrenie alebo nejakú reaktívnu reč vzápätí po tej, ktorú prednášajú Ostrogóti. Ak však berieme do úvahy Agathiov výklad o udalostiach v Itálii ako celok, predsa len nachádzame jedno veľmi impresívne vyvrátenie danej reči. Ide o autorské vyjadrenie, zároveň ale prezentované ako úvahy Ostrogóta Aligerna, čo znamená, že na reč Ostrogótov v tomto zmysle reaguje ich súkmeňovec, nie Riman, u ktorého by to bolo tak či tak očakávateľné.¹⁰⁴⁰ Okrem toho, že sa tu uznáva aspoň určitý rímsky nárok na Itáliu,¹⁰⁴¹ Frankovia sú prezentovaní tak, ako líčila Byzantíncov argumentácia Ostrogótov, čo značne ironizuje celú ostrogótsku ideu obrátiť sa so žiadosťou o pomoc na Frankov.¹⁰⁴²

1039 Agathiova snaha o vierohodnosť reči dostatočne vysvetľuje tiež to, prečo sú v nej slová o vojne „so scharf und sogar ironisch formuliert“ (TINNEFELD 1971: 42); utiekať sa k predpokladu, že Agathias chce kritizovať aspoň „die grausame Kriegspraxis“, nie je nutné. – To, že Agathias v tomto úseku svojich *Dejín* čerpal z akýchsi spoľahlivých zdrojov, ktoré mu sprostredkovali gentilný ostrogótsky pohľad na problematiku genézy byzantsko-ostrogótskej vojny, ako tvrdí GOLTZ (2008: 556-558), považujem za značne nepravdepodobné. O ostrogótskych či azda italských informantoch historika z Myriny nič nevieme, jeho znalosť Prokopiových *Vojen* je naopak nesporná a toto dielo bolo podľa môjho názoru jediným jeho podkladom pri koncipovaní reči Ostrogótov na Theudebaldovom dvore. Nič v nej nie je neodvoditeľné z Prokopia a GOLTZOV (2008: 556) dojem, „daß sich die ostgotische Darstellung der Vorgeschichte der Eroberung Italiens von den Schilderungen in byzantinischen Quellen (etwa Prokop, Jordanes' Romana) unterscheidet“, je vyvolaný asi len tým, že porovnáva Agathiovu pasáž s nesprávnym prokopiovským náprotivkom; Agathias totiž v snahe o vierohodnosť zrejme siahol primárne po Prokopiom formulovanej reči ostrogótskych vyslancov (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 6, 14-22), nie po údajnej Belisariovej odpovedi (*ibidem* 2, 6, 22nn.) alebo príslušnom autorskom výklade z pera historika z Kaisareie (*ibidem* 1, 1). Aj verbálne je mnou postulovaná pramenná závislosť vcelku zrejmá pri porovnaní „...Θευδέριχος οὐ βίαι ἐλών ... οὐδὲν Ῥωμαίους ἀφελόμενος...“ (Agathias 1, 5, 7) a „Γότθοι γὰρ οὐ βίαι Ῥωμαίους ἀφελόμενοι...“ (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 6, 15). Poukazy na vojnové hrôzy, ktoré dopadli na ostrogótske rodiny (Agathias 1, 5, 6), a na Amalasuinthinu vraždu ako zámienku k vojne (*ibidem* 1, 5, 8) Agathias zrejme doplnil na základe vlastného uváženia s ohľadom na to, že ním koncipovaná reč mala byť prednesená dlhé roky po začiatku vojny či Prokopiom spisanej reči. Popis Zénónovho popudu na Theodorichov italský podnik „...Ζήνωνος πρότερον τοῦ σφῶν βασιλέως ἐπιτρέψαντος...“ (*ibidem* 1, 5, 7), *nota bene* nejednoznačný („dovolil“ alebo „dal príkaz“ či „popud“), je odvoditeľný od Prokopiovho „Ζήνων δὲ τότε τῆς ἐφίας κρατῶν ... ἀναπέθει...“ (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 6, 16). Istá motivicko-verbálna zhoda samotného záveru oboch rečí, hoci sú oslované iné subjekty, možno tiež nebude náhodná: „πρὸς δὲ γε καὶ χρήματα ὑμῖν ἔσσονται μυρία, οὐ μόνον τὰ Ῥωμαίων ληϊσαμένοις, ἀλλὰ γὰρ διὴ καὶ αὐτοὶ ἕτερα καταθήσομεν“ (Agathias 1, 5, 10) ~ „οὐκοῦν ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐκποδῶν ἴστασθε, τὰ τε ὑμέτερα αὐτῶν ἔχοντες καὶ ὅσα ληϊσάμενοι τετυχήκατε“ (Procopius, *Bell. Goth.* 2, 6, 22). – CAMERON (1970: 127) konštatuje, že argumenty Agathiových ostrogótskych vyslancov proti Iustinianovej invázii do Itálie sú rovnaké ako tie u Prokopia, myšlienku však nerozvíja; CAMERON (1968: 124n.) si konkrétnejšie všíma verbálnu podobnosť pasáží, ktoré aj ja považujem za hlavný filologický doklad mojej tézy o Agathiovom čerpaní z Prokopia; ani tu však táto bádatelka nenaznačuje, či pomýšľa na pramennú závislosť neskoršieho autora od skoršieho.

1040 Agathias 1, 20, 1-4. Aligernove úvahy ako efektívny náprotivok reči ostrogótskych vyslancov si všimli už TINNEFELD (1971: 41), konkrétne zmieňujúc jeho praktické uznanie byzantských právnych nárokov na Itáliu, a ADSHEAD (1983: 83), ktorá upozorňuje tiež na fakt, že Rímania v Agathiovom líčení nikde netvrdia to, čo by podľa ostrogótskych prosebníkov na Theudebaldovom dvore deklarovať mali.

1041 Agathias 1, 20, 4: „ὄσιον γὰρ ᾧετο εἶναι, εἰ μὴ τοὺς Γότθους ἔνεστι τὴν Ἰταλίαν κεκτηῆσθαι, τοὺς γοῦν ἐκ παλαιοῦ οἰκητοράς τε καὶ ἰθαγενεῖς τὸ ἀνέκαθεν ἡγεμόνας αὐτὴν ἀνακομίσασθαι καὶ μὴ μέχρι παντὸς τῶν σφετέρων ἀποστερεῖσθαι.“

1042 Cf. „ἐπιλείψει γὰρ αὐτοὺς οὐδ' ὀπωστιοῦν εὐπρόσωπος αἰτία ἐς προκάλυμμα τῆς πλεονεξίας“ (Ostrogóti o Rimanoch; Agathias 1, 5, 5) a „οἱ Φράγγοι σκῆψιν μὲν τινα καὶ προκάλυμμα εὐπρεπὲς ... ποιοῦνται“ (Aligern, resp. Agathias o Frankoch; Agathias 1, 20, 2).

Doterajší rozbor je možné zhrnúť konštatovaním, že Agathias zrejme dobytie Itálie (k Afrike a Hispánii nám chýbajú dostatočné indície) ako správne, hoci aj iba implicitne, akceptoval, vychádzajúc z diskurzu reštauračného,¹⁰⁴³ a vnímal ho ako veľkolepý Iustinianov úspech, pohybujúc sa však prevažne v dimenziách diskurzu triumfálno-dobyvateľského.

Nanajvýš pozoruhodný je Agathiov postoj k jednému faktoru latinského západu, Frankom. Takmer na začiatku *Dejín* nám poskytuje popis, ktorý vyzdvihuje ich Rimanom podobné politické usporiadanie a zvyky i ortodoxnú vieru a obdivuje ich jednotnosť.¹⁰⁴⁴ Zdá sa, že jadrom či primárnym zdrojom Agathiovho obdivu nie sú prvé dva atribúty, ortodoxia a rímska kultúra,¹⁰⁴⁵ ale posledný, ich jednotnosť.¹⁰⁴⁶ Je možné, že pri jej vynášaní Agathias obraz minulosti upravoval,¹⁰⁴⁷ to

1043 O tom snád' svedčí aj zhrnutie časti Prokopiovho diela: „...Σικελία τε καὶ Ῥώμη καὶ Ἰταλία τοὺς ἐπίλυδας ἀποβαλοῦσα βαρβάρους πάλιν ἤθεσι πατρίοις μετεκοσμεῖτο“ (Agathias, praef. 30); v ňom obsiahnutá zmienka o „ἤθεσι πατρίοις“ korešponduje s definíciou správnej vojny Agathias 2, 1, 10 („...νόμοις πατρίοις...“).

1044 Agathias 1, 2, 3-5 a 1, 2, 8: „εἰσι γὰρ οἱ Φράγγοι οὐ νομάδες, ὥσπερ ἀμέλει ἐνιοὶ τῶν βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ πολιτεία ὡς τὰ πολλὰ χρῶνται Ῥωμαϊκῇ καὶ νόμοις τοῖς αὐτοῖς καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως ἀμφὶ τε τὰ συμβόλαια καὶ γάμους καὶ τὴν τοῦ θεοῦ θεραπείαν νομίζουσιν. Χριστιανοὶ γὰρ ἅπαντες τυγχάνουσιν ὄντες καὶ τῇ ὀρθοτάτῃ χρώμενοι δόξῃ· ἔχουσι δὲ καὶ ἄρχοντας ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἱερεῖς καὶ τὰς ἐορτὰς ὁμοίως ἡμῖν ἐπιτελοῦσιν καὶ ὡς ἐν βαρβάρῳ γένει ἔμοιγε δοκοῦσι σφόδρα εἶναι κόσμοι τε καὶ ἀστειότατοι καὶ οὐδὲν τι ἔχειν τὸ διαλάττον ἢ μόνον τὸ βαρβαρικὸν τῆς στολῆς καὶ τῆς φωνῆς ἰδιάζων. ἄγαμαι γὰρ αὐτοὺς ἐς τὰ μάλιστα ἔγωγε τῶν τε ἄλλων ὧν ἔχουσιν ἀγαθῶν καὶ τῆς ἐς ἀλλήλους δικαιοσύνης τε καὶ ὁμοιοῦς. πόλλακις γὰρ ἦδη καὶ πρότερον, καὶ μὲν διὰ καὶ ἐν τῷ κατ' ἐμὲ χρόνῳ, τυχὸν μὲν ἐς τρεῖς, τυχὸν δὲ καὶ ἐς πλείους ἡγεμόνας τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς μεμερισμένης, οὐπόποτε πόλεμον ἤρανον κατ' ἀλλήλων οὐδὲ αἷματι ἐμφυλίῳ τὴν πατρίδα ἐγνωσαν μαινεῖν. ... οὕτως ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπήκοον δίκαιον καὶ φιλόπατρι, τὸ δὲ γε ἄρχον εὐμενὲς ἐν δέοντι καὶ πειθήνιον. ταῦτά τοι καὶ διατελοῦσι δύναμιν βεβαίαν ἔχοντες καὶ νόμοις χρώμενοι τοῖς αὐτοῖς καὶ τῶν μὲν οἰκείων οὐδὲν ὅ τι ἀποβεβληκότες, πλεῖστα δὲ ὅσα ἐπικτησάμενοι. δικαιοσύνη γὰρ καὶ φιλότης οἷς ἂν ἐντραφεῖη, εὐδαίμονα τίθησι πολιτείαν καὶ μόνιμον καὶ ἥκιστα πολεμίοις ἀλώσιμον.“

1045 Pace CAMERON (1968: 114 a 136-137; 1970: 120), ktorá sa kloní k názoru, že ortodoxia Frankov, ak necháme bokom jeho politické úvahy o nich ako o spojencoch, bola pre Agathia najpodstatnejšou.

1046 Upozorňuje na to KALDELLIS (1999: 243). – Pri pozornejšom pohľade na „systematickú“ časť exkurzu o Frankoch (Agathias 1, 2) je to zrejmé. Ich ortodoxia a rímska civilizácia sú v ňom konštatované objektívnym tónom, pri uvedení svornosti Frankov však Agathias volí tón nanajvýš osobný: „ἄγαμαι ... ἔγωγε“. To, že dôvodom Agathiovho obdivu majú byť aj iné franské „dobrá“ („...τῶν τε ἄλλων ὧν ἔχουσιν ἀγαθῶν καὶ τῆς...“), musíme samozrejme akceptovať, to je však pri autorovej nekonkrétnosti bohužiaľ všetko. Ďalej platí, že tému jednotnosti po tomto osobnom uvedení rozvíja až do konca „systematickej“ časti exkurzu (Agathias 1, 2, 5-7), takže ide o text, ktorý je dlhší, než úvodné poznámky o ortodoxii a rímskej civilizácii. Napokon sa zdá, že v závere (Agathias 1, 2, 8) vyvodzuje autor cnosti Frankov a ich moc (resp. zahraničnopolitické úspechy) práve z ich jednotnosti.

1047 Téza, že rozdelenie franského ríše medzi viacerých vládcov nikdy nevedlo k bojom medzi Frankmi navzájom (Agathias 1, 2, 5), je samozrejme vyvracateľná s pomocou líčenia Gregoria z Tours (ako konštatuje a príkladmi ilustruje CAMERON 1968: 114-115), ktorému v tomto smere asi musíme *a priori* venovať väčšiu dôveru. Hypotéza, že o daných konkrétnych rozbrojoch historik z Myriny nevedel, ktorú naznačuje CAMERON (1968: 115), je možná, ale neistá prinajmenšom s ohľadom na to, že o jednom spore medzi Childebertom I. a Chlotarom I. sám autor (Agathias 2, 14, 8-10) referuje, ako upozorňuje aj CAMERON (1968: 117). Riešenia sú možné dve: buď nám tento prípad sporu ukazuje, že v „systematickej“ časti exkurzu v záujme prezentácie franského jednoty Agathias proti nej svedčiacie prípady vytesnil, alebo spor vládcov pre neho nie je to isté, ako vojna, na ktorej by sa samozrejme podieľali už aj ďalší Frankovia. – Ak pripúšťame, že Agathias nejaké spory (alebo vojny) v záujme svojho obrazu jednotných Frankov ignoroval, nie je možné s CAMERON (1968: 115 a 138) datovať dobu napísania franského exkurzu do raných sedemdesiatych rokov šiesteho storočia; rovnako, ako azda ignoroval skoršie franské rozbroje, mohol Agathias abstrahovať aj od tých, ktoré prebiehali po r. 573, resp. 575. Vo všeobecnosti nepovažujem za pravdepodobné, že by Agathias začal písať svoje *Dejiny* už okolo r. 571; znamenalo by to, že na nich pracoval aspoň desaťročie (do r. 579), ale podľa nášho názoru poľahky aj dlhšie, do doby Maurikiovej vlády (viď pozn. 986), či je možné, ale predsa len pri rozsahu a skromnom tematickom zábere diela nie samozrejme.

by však iba potvrdzovalo, že mu na práve takejto prezentácii značne záležalo. Naproti tomu považuje dojem, že tento nanajvýš pozitívne ladený exkurz o Frankoch je v rozpore s rolou odsúdeniahodných hlavných protivníkov byzantského vojska, ktorú im Agathias prisudzuje v rozprávaní o bojoch v Itálii po r. 552, za mylný.¹⁰⁴⁸

V snahe identifikovať pozadie Agathiovej chvály Frankov je v zásade možné vydať sa dvomi smermi. Väčšiu oporu u autora samotného má názor, že mal didaktické ciele.¹⁰⁴⁹ Alternatívou je predpoklad, že autor zrkadlí cisársku politiku, počítajúcu s Frankmi ako (katolíckymi) spojencami proti (ariánskym) Langobardom.¹⁰⁵⁰ Domnievam sa, že tieto perspektívy sa nevyklúčujú. Agathiovu pozornosť mohlo na Frankov upriamovať súdobé diplomatické dianie, takže si ich zvolil ako modelových barbarov pre svojich čitateľov (ak dokonca o ich modelovosti nebol sám presvedčený). Alternatívne mohla byť prvotnou autorova snaha predstaviť Frankov ako vzor jednotnosti, k čomu sa mu ich dobová dobrá povest' (možných) spojencov hodila.¹⁰⁵¹

Zdá sa, že Agathias vnímal Frankov ako autonómny subjekt, nie ako prípadný objekt

1048 Kontrast konštatuje CAMERON (1970: 118 a 120); Agathias si podľa nej (CAMERON 1968: 136; 1970: 51 a 54) pomohol presunutím viny na Alamanov, ktorí boli súčasťou výpravy. Ako však ukazuje GOTTLIEB (1969: 151-152), dejepisec rozlišuje medzi Frankmi a Alamanmi v Itálii iba v jedinom prípade, keď ide o zničenie kostolov (za ktoré majú byť zodpovední iba pohanskí Alamani), a samotná CAMERON (1970: 54) podotýka, že trest stihol celú fransko-alamanskú armádu. KALDELLIS (1999: 214-215) na paradoxe, že Agathias nechal previniť sa proti kostolom iba Alamanov, ale zahynúť aj Frankov, trvá a považuje ho za prejav autorovho zámeru interpretovať dejiny pedagogicky, poukazujúc tiež na to, že v skutočnosti Myrinčan ponúka aj racionalistickú interpretáciu konca útočníkov, konkrétne pomocou ich nerozumnosti (*ibidem*: 215-216). S tým je možné súhlasiť, korekciu si však zaslúži aj KALDELLISOM (1999: 214) zdieľaný predpoklad, že Agathias prezentuje trest Frankov a Alamanov ako následok znesvätenia chrámov. To je len epizóda, ktorú Agathias zrejme v rámci svojich vzdelávacích snáh interpretuje ako potrestanú, avšak trest musel v rámci taktiež vzdelávacej teórie nesprávnej vojny stihnúť všetkých, ktorí vpadli do cudzej vlasti (podobne WHITBY 2007: 88-89, incl. pozn. 65). Základný kontrast medzi všeobecnou priaznivou prezentáciou Frankov a ich líčením (spolu s Alamanmi) ako tých, ktorí viedli proti Rimanom nesprávnu vojnu, však zostáva. KALDELLIS (1999: 243) predpokladá, že pre Agathia bola možnosť agresívnej politiky konzistentná s vnútornou svornosťou agresorov a odsúdenie invázie do Itálie zmieriteľné s chválou franskej jednotnosti. To je zrejme pravda, domnievam sa však, že riešenie problému je ešte jednoduchšie: franský kráľ Theudebald výpravu do Itálie v Agathiovom líčení odmieta, príležitosti sa ale so zámermi v podstate koristníckymi chopia dvorania Leutharis a Butilinus (Agathias 1, 6, 1-2 a 1, 7, 8-9; cf. tiež 2, 5, 1). Ak však Agathias dokáže diferencovať medzi príslušníkmi elity, je pochopiteľné, že obdobne mohol pristupovať aj k Frankom (a Alamanom) radovým: všeobecne potom pre jeho vzdelávacie účely platí, že terčom božského trestu sú tí, ktorí sa zúčastnili na zlej vojne (a prípadne zničili kresťanské chrámy), to však nijako nevyklčuje priaznivý postoj k Frankom ako takým.

1049 Explicitne UDAICOVA 1974: 229. KALDELLISOV (1999: 249-251) výklad o tom, ako aj pohan Agathias dokázal oceniť rolu ortodoxného kresťanstva pri udržiavaní spojenectiev v medzinárodných vzťahoch, nabáda k zamysleniu nad tým, či okázalé zdôraznenie jednotnosti ortodoxných Frankov, vedúce k ich politickej úspešnosti (Agathias 1, 2, 8), nemalo Agathiových čitateľov z radov elit a subelit rímskej ríše motivovať k jednotnosti. Otázne je, akú konkrétnu rímsku nejednotnosť, vyžadujúcu si prekonanie, mohol mať Agathias na mysli. Vnucuje sa samozrejme predovšetkým myšlienka na rozdelenie obyvateľstva ríše podľa postoja k chalkédonskému koncilu (vyjadrenie o Frankoch „...τῆ ὀρθοτάτῃ χρώμενοι δόξῃ“ [Agathias 1, 2, 4] by samozrejme bolo vo vzťahu k miafyzitsko-chalkédonskej kontroverzii, v ktorej sa obe strany chápali a označovali ako ortodoxné, potenciálne až ironicky dvojznačné), v Agathiových *Dejinách* v podobe, ktorú pre nás majú, sa však žiaden náznak autorovho povedomia o probléme neobjavuje.

1050 CAMERON 1968: 138-139 a 1970: 120-121.

1051 KALDELLISOVA (1999: 243-244) kritika na adresu Cameron výklad o politickom pozadí Agathiovej chvály Frankov podľa môjho názoru nevyvracia, upozorňuje len na jeho slabiny, ak zároveň predpokladáme, že táto chvála bola v rozpore s implikáciami agathiovského líčenia fransko-alamanského vpádu do Itálie.

conquisty či *reconquisty*.¹⁰⁵² Pri traktovaní problematiky Ostrogotov nám ponúka aj iný obraz, totiž barbarov, ktorí sa do ríše napokon plne začlenili.¹⁰⁵³ Začleneným Ostrogótom a autonómnym Frankom je však spoločná „rímska civilizácia“.¹⁰⁵⁴ Vывodzovať z toho, že Agathias pomýšľal v dlhodobej perspektíve na integráciu Frankov do ríše, by bolo príliš odvážne a ani tézu, že Frankovia pre neho predstavovali akúsi druhú vrstvu rímskeho sveta (po území a populácii pod priamou vládou cisára),¹⁰⁵⁵ týmto nemožno spoľahlivo doložiť, no celkovo sa zdá, že s usporiadaním západu, aspoň čo sa Frankov týka, bol uzrozumený.

1052 Ostrogóti pred Theudebaldom hovoria o budúcej *conquiste* franského panstva, ktorá bude Rimanni prezentovaná ako *reconquista* (Agathias 1, 5, 4-5). Agathias si teda, či už na základe vlastných úvah alebo pod vplyvom súdobého diskurzu či diskurzov, uvedomoval, že existuje možnosť dobývania Gálie ako niekdajšieho rímskeho vlastníctva. Apostrofovať ho však preto ako „*Panegyriker des Kaisers*“ (SCHEIBELREITER 1989: 220, pozn. 55), nech už to presne má znamenať čokoľvek, nie je nutné. V kontexte celého Agathiovoho rozprávania o italsko-franských udalostiach sa ostrogótske obvinenie Rimánov nepotvrďuje a sú to naopak niektorí Frankovia, ktorí pod dobre znejúcou zámienkou usilujú o *conquistu* im nepatriacich území a obyvateľstva. – Zaujímavé rozprávanie o franskom kráľovi Theudebertovi I. a jeho pláne podniknúť ťaženie proti Konstantinopolí (Agathias 1, 4) bohužiaľ nedáva najavo, aký postoj Agathias zaujímal voči údajnému dôvodu tohto plánu, kráľovmu popudeniu nad Iustinianovými víťaznými titulmi incl. „Φραγγικός“. Nedomnievam sa, že sa Agathiovo líčenie zakladá na skutočnosti, a považujem ho za Agathiovo vytvor (o tom svedčí to, že prinajmenšom Theudebertova smrť, ktorá realizácii ťaženia údajne zabránila, je jednou z Agathiovoých fikcií; vid' pozn. 1002). Jeho účelom sa zdá byť primárne polemika s prípadnou franskou agresiou (nesprávnou vojnou) proti ríši. Keby sme však pripustili, že tituly „Γηραιδικός“ a „Λαγγοβαρδικός“, ktoré Iustinianos v zachovaných oficiálnych prameňoch nenesie (chronologicky posledný doklad: *Nov. Iust.* 137, inscriptio [z r. 565]), ktoré však taktiež mali Theudeberta provokovať, Agathias (1, 4, 3) zmieňuje nie kvôli neznalosti skutočnej Iustinianovej titulatúry (tak CAMERON 1968: 123), ale ako nenápadnú narážku na titulatúru Iustinianových nástupcov, v ktorej sa objavil aspoň titul vzťahujúci sa na Gepidov (prehľad skromného pramenného materiálu pre Iustina II., Tiberia II. a Maurikia u RÖSCHA 1978: 168-169; doklad Euagrius, *HE* 5, 4 pre Iustina II. sa mi však nezdá byť príliš dôveryhodným, pretože v ďalších prameňoch tento cisár a ani Tiberios II. daný titul nemajú; prvý spoľahlivý doklad tak máme až pre Maurikia z r. 584, kedy podľa nášho názoru Agathias žil' a na túto skutočnosť reagovať ešte zdá mohol), bolo by pomerne lákavou možnosťou vidieť tu skryté varovanie panujúcemu cisárovi pred možnými dopadmi istých častí víťaznej titulatúry na vzťahy s Frankmi. Mali by sme tak doložený Agathiovo odpor už len k „franskej“ cisárskej titulatúre, nieto ešte k ideí dobývania Gálie.

1053 Predovšetkým Agathias 1, 20 (na druhej strane samozrejme ešte na konci italského bloku diela [Agathias 2, 13-2, 14, 7] nachádzame Ostrogótov „nezačlenených“). Za pozornosť stojí tiež to, že Prokopios končí svoje *Vojny* obrazom Ostrogótov, ktorí po porážke Narsom opúšťajú ríšu (Itáliu), aby žili s inými barbarmi mimo nej a nie ako poddaní cisára (Procopius, *Bell. Goth.* 4, 35, 33-38); to je v súlade s popisom cisárových úspechov v Procopius, *De aedif.* 1, 6 a zdá sa, že ide o nanajvýš štylizovaný koniec diela, ignorujúci to, že Ostrogóti v Itálii zostali. K Prokopiovmu diskurzu vyhnaní barbarských votrelcov z ríše späť do ich vlasti cf. tiež poznámku o Vandaloch Procopius, *Bell. Vand.* 1, 22, 13-15. Môže sa zdať, že Agathias 1, 1, 1, ktorý Ostrogótov necháva dohodnúť sa s Narsom na zotrvaní v Itálii v postavení poddaných cisára, je jednoducho bližší skutočnosti (tak CAMERON 1970: 43). Kto však dokáže vylúčiť, že historik z Myriny podobne ako Prokopios v tomto úvode podlieha predovšetkým istému štylizačnému pokúšaniu, konkrétne zabezpečiť si látku pre italskú pasáž a eventuálne tiež v skrytej polemike s Prokopiom ukázať, že Ostrogóti ríšu neopustili, ale naopak sa do nej začlenili (pretože túto „integračnú“ ideu preferuje)?

1054 Cf. Agathias 1, 20, 3 (rozhodnutie Ostrogóta Aligerna: „...Ρωμαϊκῆς μεταλαχεῖν πολιτείας ... ἀπογενέσθαι ... βαρβαρικῶν διαιτημάτων“) a 1, 2, 3-4 (popis Frankov: „...πολιτεία ὡς τὰ πολλὰ χρῶνται Ῥωμαϊκῆ ... οὐδέν τι ἔχειν τὸ διαλάττον ἢ μόνον τὸ βαρβαρικὸν τῆς στολῆς καὶ τὸ τῆς φωνῆς ἰδιάζον“).

1055 Ktorá by pripomínala prokopiovskú ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια (k nej vid' pozn. 797). U Prokopia je však táto druhá vrstva definovaná, zdá sa, primárne historicky, zatiaľ čo Agathias, keby sme ju u neho naozaj mohli postulovať, ju vníma skôr ako skutočnosť „civilizačnú“.

O tom, ako Agathias vnímal problematiku Langobardov¹⁰⁵⁶ a Vizigótov,¹⁰⁵⁷ sa bohužiaľ nedozvedáme nič. Prinajmenšom v prípade Vizigótov je Agathiovo mlčanie zrejme výrazom neznalosti a nedostatku prameňov a podobne je možné vysvetliť praktickú absenciu africkej problematiky v diele.¹⁰⁵⁸ Alternatívne sa ale dá predpokladať, že ide o dôsledok zámernej autorskej voľby tém. Zarážajúcejšia je takmer úplna Agathiova ignorácia italských Rimanov.¹⁰⁵⁹ Celkovo sa tak zdá, že vnímaniu západu u tohto autora dominovali franskí susedia ríše, nie samotní západní Rimania.¹⁰⁶⁰

Je ale potrebné konštatovať, že ak Agathias písal aj či dokonca prevažne so zreteľom na svoj prospech alebo povest', ak považoval za užitočné interpretovať dianie tak, aby čitateľov jeho diela vychovávalo, ak v záujme vzdelávania či pobavenia čitateľov fabrikoval postavu Laza Aiéta či okolnosti smrti franského kráľa, uvrháva to jeho záujem o Frankov (či už pre neho boli vzorom pre čitateľov alebo ich vnímal ako spojencov proti Langobardom) a o problematiku „integrácie“ barbarov do ríše do podozrenia z utilitárnosti a eventuálne až istej umelosti. V každom prípade je tu dejepisné dielo vo vleku prítomnosti.

Je preto napokon možné položiť si otázku, aké je pozadie Agathiovej priaznivej recepcie Iustinianovej západnej *reconquisty* a vôbec vojensko-diplomatického diela. Spektrum tradičných názorov predpokladá, že historik z Myriny odrážal oficiálnu kritiku Iustinianovej zahraničnej politiky,¹⁰⁶¹ avšak Agathias Iustiniana nekritizuje, usvedčuje ho iba z omylu vo veci nepotrebnosti armády,¹⁰⁶² odhliadajúc od toho, že diskurzívna spojitosť jeho textu s dokladmi tzv. oficiálnej kritiky

1056 Domnievam sa, že Agathias 2, 11-12 (Belisariovo varovanie vojakov pred nedbanlivosťou so zreteľom na to, že Frankovia sa vrátia) má okrem „moralizujúceho“ tónu anticipovať Agathiov výklad úspechu (z hľadiska teórie správnej a nesprávnej vojny neoprávneného) langobardského vpádu do Itálie. To by v podstate popieralo výtku CAMERON (1970: 118): „*Yet Agathias never attempts to set Narses' victory in its long-term context*“ (po autorkinej zmienke o Langobardoch).

1057 O hispánskom fronte autor v zásade vedel, naráža naň v *Dejinách* v pasáži Agathias 5, 13, 8, práve tu však nič nesvedčí o tom, že by sa k nemu v budúcom výklade ešte plánoval vyjadriť, hoci to samozrejme nemôžeme definitívne vylúčiť.

1058 Na ktorú upozorňuje Blockley vo svojej edícii Menander Protect. (s. 15, pozn. 62).

1059 Cf. CAMERON (1970: 118): „*From reading Agathias, again, we get a curious impression that the Italy was populated entirely by Goths...*“ – Vid' však na druhej strane aspoň explicitnú zmienku o záležitostiach „*Ἰταλιωτῶν*“ (Agathias 2, 14, 11) a tiež dichotómii „*οἱ τε ἄστοι καὶ τὰ στρατεύματα*“ (Agathias 2, 11, 1).

1060 O tom, že Agathias deklaruje ako globálnu tému svojich *Dejín* činy Rimanov i barbarov, už bola reč (vid' s. 251). V zhrnutí výkladu o rímskych bojoch v Itálii s Ostrogótti a fransko-alamanským vojskom a o franských dejinách až do zjednotenia ríše Chlotharom I. sú na rovnakú úroveň kladené „*τὰ Ἰταλιωτῶν καὶ Φράγγων πράγματα*“ (Agathias 2, 14, 11), pri pohľade na obsah príslušného úseku textu je však nutné konštatovať, že Frankom je venovaná pozornosť väčšia.

1061 Klasickým reprezentantom je RUBIN (1960: 227-228). Po pozornom prečítaní jeho textu sa nedomnievam, že určite považuje Agathia za tlmočiteľa oficiálnych postojov (tj. postojov Iustina II. k politike jeho predchodcu), z čoho ho zrejme viní CAMERON (1970: 125; 1977: 7) alebo MEIER (2003: 237, pozn. 12). Necháva zrejme priestor aj pre výklad, že Agathias prijímal to, čo by sme dnes označili za diskurz artikulovaný na cisárskom dvore. – CAMERON (1970: 126; 1977: 7) ďalej upozorňuje na to, že historik z Myriny písal príslušnú pasáž *Dejín* nie počas vlády Iustina II., ale za Tiberia II. K tomu je nutné dodať, že podľa nás dokonca azda až za Maurikia. – Agathia ako recipienta (nie hovorcu) oficiálnej, Iustinovej, kritiky chápu tiež TINNEFELD (1971: 39) a CARILE (1978: 81-83).

1062 Vid' s. 255-256.

je síce možná, ale nemôže byť považovaná za celkom istú.¹⁰⁶³

Agathias je v skutočnosti voči Iustinianovi veľmi zhovievavý, bezmála nekritický. Je možné, že mu boli známe Prokopiove *Anekdota*.¹⁰⁶⁴ Keby tomu tak bolo, jeho obraz Iustiniana by azda bol reakciou na tento spis. Aj v opačnom prípade by stále bolo možné, že Agathias reaguje na nejakých Iustinianových kritikov (iných než Prokopios).¹⁰⁶⁵ Keby sme ďalej akceptovali dohad, že mu tento cisár svojho času ako básnikovi poskytol určitý patronát,¹⁰⁶⁶ bolo by možné vidieť to ako prejav trvalej vdáčnosti. Keby sme teóriu Agathiovej zaviazanosti Iustinianovi neprijali, zostal by jeho boj za obraz snád' už dvadsať rokov zosnulého cisára pre mnohých bádateľov určitou záhadou. Nebol by však podľa môjho názoru príliš prekvapujúci u literáta, ktorého vidíme preplietat' históriu mytologickými motívmi a voľne fabrikovať v najhoršom prípade väčšinu líčenia vojenského diania.

9. Menandros Protector

O biografii, resp. sociálnom pozadí dejepisca a snád' i básnika Menadra, zvaného v modernej dobe pravidelne konvenčne Protector, nás informuje v podstate len v *Sude* zachovaný fragment (snád' nekrátený) zrejme z *prooimia* jeho dejepisného diela, prekvapujúci svojou až cynickou otvorenosťou (ktorá však môže byť v tom či inom ohľade štylizovaná):¹⁰⁶⁷ čítame tu o otcovi bez

1063 Dokladmi Iustinovej „oficiálnej kritiky“ Iustinianovej zahraničnej politiky je jednak *Nov. Iustini* 148, praef. (z r. 566), ktorá zmiňuje problémy štátnej pokladnice a podfinancovanosť (alebo nevybavenosť) armády, majúcu za následok, že je ríša sužovaná nájazdmi barbarov (bez toho, aby bol ako zodpovedný priamo menovaný Iustinianos), jednak Corippov básnický panegyrik na Iustina, ktorý na jednom mieste tematizuje problémy pokladnice a jej dlhy pripisuje upriamenosti mysle zostarnuvšieho Iustiniana na nadpozemské záležitosti (Corippus, *In laudem Iust.* 2, 260-268). Ako vidno, Agathiovo líčenie starého Iustiniana, podceňujúceho význam armády, čoho dôsledkom bola kríza kutrigurského vpádu, dosiahnuvšieho Konstantinopolis, je odvoditeľné od oficiálneho diskurzu, ak ho rekonštruujeme kombináciou Corippa (Iustinianova staroba ako príčina) a Iustinovej novely (zanedbanosť armády). Je samozrejme možné, že takýto diskurz naozaj v r. 566 v dvorských kruhoch existoval, striktné vzaté ho však doložený nemáme, a na druhej strane je otázne, či by pretrval pätnásť až dvadsať rokov do doby Agathiovoho písania príslušnej pasáže *Dejín* (Agathias 5, 14, 1). Rozdiel medzi Agathiovým textom a oným rekonštruovateľným dvorským diskurzom z počiatku Iustinovej vlády spočíva v tom, že dejepisec mlčí o „nadpozemských“ Iustinianových záujmoch, namiesto toho operujúc so starcovou snahou vyhnúť sa námahám vojen.

1064 BALDWIN 1977b: 303-304, porovnávajúc pasáže Agathias 5, 15, 2-6 a Procopius, *Hist. arc.* 24, 15-20, venujúce sa úpadku *scholarii*. – BALDWIN (1977b: 304) sa zároveň domnieva, že by Agathias bol čerpal z *Anekdota* viac v ďalších, už nenapísaných, partiách svojich *Dejín*, ktoré by Iustiniana kritizovali. Avšak to, že *Anekdota* Agathias použil v tomto jedinom prípade pre fakt nelichotivý pre cisára Zénóna, zatiaľ čo Prokopiovú tézu, že dielo skazy *scholarii* „zdarne“ dokončil Iustinianos, vynecháva, svedčí o inom.

1065 Cf. Agathias, praef. 18. Tu artikulovaná kritika vzťahnuteľná na Prokopia je: Agathias totiž mohol chápať jeho *Vojny* ako chválu stále žijúceho Iustiniana, *Anekdota* ako dejepisné dielo (cf. Procopius, *Hist. arc.* 1, 8) hanobiace cisára po jeho smrti (Procopius, *Hist. arc.* 1, 2 je interpretovateľné ako vyjadrenie zámeru vydať dielo až po tomto momente) ako „τῆ κοινῆ λυμνηαμένου“. Druhá kritizovaná alternatíva zaobchádzania s pamiatkou mŕtvych, ich nezmieňovanie, sa zrejme Prokopia netýka, takže Agathias tu zrejme polemizuje aj s iným historikom, než je Prokopios (ak nejde len o všeobecnú tézu). Je samozrejme nutné priznať, že neisté je už len to, či máme Agathiovu polemiku vzťahovať na zaobchádzanie s obrazom Iustiniana.

1066 Tak MCCAILE (1969: 96) na základe skutočnosti, že *Anth. Gr.* 9, 641 bola vytesaná na most cez rieku Sangarios (CAMERON – CAMERON 1966: 9), čo však nie je podľa môjho názoru možné považovať za zaručenú informáciu, resp. hypotézu.

1067 K označeniu „Protector“ BALDWIN 1978: 104-105 (podľa neho poukazuje na aktívnu vojenskú kariéru) a

literárneho vzdelania (čo spolu s mlčaním o jeho postavení nesvedčí o príliš významnom Menandrovom pôvode), právnickom vzdelaní, nasledovanom však nie príslušným zamestnaním, ale neusporiadaným životom. To sa údajne zmenilo po nástupe Maurikia na trón, kedy Menandros začal písať svoje historické dielo. Poznámky o Maurikiovej finančnej podpore menej nadaných a Menandrovej úvahe o potrebe pričiniť sa o prospech sú nepochybne významné, avšak je nejasné, či narážajú na cisársky patronát nad jeho spisom alebo oň ešte len prosia.¹⁰⁶⁸

Za nesporný je považovaný fakt, že bol kresťanom.¹⁰⁶⁹ Doba Menandrovho písania je bližšie neznáma nad rámec konštatovania, že s ním začal niekedy počas Maurikiovej vlády.¹⁰⁷⁰

Jeho historické dielo (snáď pod názvom *Dejiny*)¹⁰⁷¹ sa nám ako také nezachovalo. Je takmer isté, že líčilo dobu r. 557/559 (nadväzujúc na Agathia) až 582 (po nástup Maurikia na trón).¹⁰⁷² Fragmenty z neho pochádzajú hlavne z oboch kónstantinovských *Excerpta de legationibus* a zdá sa, že spis sa venoval prevažne, v miere i v klasicizujúcom dejepisectve takpovediac nebývalej, diplomacii, a to aj na úkor líčenia vojenského diania.¹⁰⁷³

Pretože Menandrove *Dejiny* pre nás existujú iba v podobe fragmentov, otázka jeho vnímania západu sa prakticky redukuje na beztak nie spoľahlivo zodpovedateľnú otázku, či mu venoval väčšiu pozornosť alebo nie.¹⁰⁷⁴

Z diania v západných oblastiach ríše sa Menandros venoval dokázateľne iba tomu v Itálii; udalosti africké či azda hispánske v zachovaných fragmentoch absentujú. Na rozdiel od Agathia sa u Menandra nezdajú mať prominentné miesto ani Frankovia ako najdôležitejší reprezentant západných barbarov.¹⁰⁷⁵

Blockley v úvode k edícii Menander Protect., s. 1n.; WHITBY 1992: 41; TREADGOLD 2007: 295 (honorárny titul snáď ako ocenenie napísania *Dejin*; u Whitbyho len ako alternatíva). – K štylizácii *prooimia* BALDWIN 1978: 104.

1068 Menander Protect. fr. 1. – Maurikiov patronát predpokladajú WHITBY (1992: 39) a TREADGOLD (2007: 295), váhavo sa na inom základe k nejakému vysoko postavenému patrónovi kloní Blockley v úvode k edícii Menander Protect. (s. 1).

1069 BALDWIN 1978: 102 a 121; Blockley v úvode k edícii Menander Protect., s. 20; WHITBY 1992: 144; TREADGOLD 2007: 294.

1070 K tomu cf. výklad o dobe Agathiovej smrti v pozn. 986. – BALDWIN (1978: 116) sa pohráva s myšlienkou, že Menander Protect. fr. 7, 4 reflektuje cisára Fóka (čo by pre dielo ako celok stanovovalo *terminus post quem* 602), to je však indicia nanajvýš neistá. Euagrius, *HE* 5, 24 na mieste, kde by Menandrovo dielo rozhodne zmienil mal, mlčí. Z toho však možno s relatívnou istotou vyvodzovať iba toľko, že ho asi r. 593 nepoznal, nie nevyhnutne to, že nebolo napísané a vydané.

1071 BALDWIN 1978: 106; menej rozhodne Blockley v úvode k edícii Menander Protect., s. 2.

1072 Názorne to demonštrujú zachované fragmenty, cf. ich prehľad v edícii Menander Protect. (s. 31-32). Nadväznosť na Agathiove *Dejiny* striktne vzaté z Menander Protect. fr. 1 nevyplýva, pravdepodobná však je. Taktiež tu *pace* BALDWIN (1978: 106) nevidím nič, čo by naznačovalo, že Menandros plánoval viesť svoje líčenie až do Maurikiovej vlády, takže je nutné súhlasiť s Blockleyom v úvode k edícii Menander Protect. (s. 4) v tom, že pre túto možnosť nič nesvedčí a zostať pri tradičnom predpoklade konca diela Maurikiovým nástupom na trón.

1073 Blockley v úvode k edícii Menander Protect., s. 13n. a 15-18 a WHITBY 1992: 40 (s rozdielnymi názormi na dôvod tohto zamerania diela).

1074 Kladnú odpoveď sugeruje BALDWIN (1978: 108 a 121), skeptický je Blockley v úvode k edícii Menander Protect. (s. 14-15).

1075 Menander Protect. fr. 11 sa venuje avarsko-franským vzťahom, primárne v ňom ide ale zrejme o Avarov, ktorí

Dva fragmenty sa týkajú Narsa a Frankov, zrejme teda ide o líčenie, ktoré nadväzovalo na italskú časť Agathiovho rozprávania.¹⁰⁷⁶ Narsa sa týkajú aj ďalšie drobné zlomky, ktorých príslušnosť k Menandrovým *Dejinám* je však sčasti neistá.¹⁰⁷⁷ To, že autor venoval istý priestor dozvukom ostrogótskeho odporu voči Narsovmu vojsku, nepovažujem za príliš pravdepodobné.¹⁰⁷⁸

S Narsovým pôsobením, resp. s predlangobardskou dobou v Itálii teda mnoho spájateľného u Menandra nemáme; to, čím disponujeme, o obzvláštnom záujme nutne nesvedčí, pretože môže ísť o rozprávanie, ktoré Menandros zaradil s ohľadom na Agathiom nastavené tematické italské mantinely.

Dva fragmenty sú zasvätené problematike langobardského pustošenia Itálie a pokusov Tiberia II. po prosbách italských senátorov situáciu riešiť.¹⁰⁷⁹ V oboch prípadoch sa vysvetľuje, že vládcovi bránila v ráznejších opatreniach situácia na východe a vzniká tak dojem, že príslušné pasáže Menandrových *Dejin* na seba príliš nenadväzovali, ak len nebudeme predpokladať, že poukaz na vojnu s Peržanmi aspoň v jednom z fragmentov upravil alebo nanovo napísal až kónstantinovský excerptátor. Na druhej strane sa mi obsah týchto fragmentov nezdá podporovať teóriu, že langobardská problematika bola pre Menandra iba doplnkom líčenia vojny s Peržanmi.¹⁰⁸⁰

Určenie toho, do akej miery vyjadroval Menandros Langobardmi sužovaným Italom sympatie alebo mal aspoň pochopenie pre tamojšie dianie, je do značnej miery otázkou vkusu.¹⁰⁸¹

Považujem za značne pravdepodobné, hoci nie striktné dokázateľné, že nemáme zachované všetky podstatné Menandrove pasáže, vzťahujúce sa na Itáliu.¹⁰⁸² Napriek tomu sa zdá, že autorov výklad síce zachytil podstatné momenty diania z pohľadu cisárskeho dvora (resp. Konstantinopolčana), ale situáciu v Itálii ako takej nesledoval. Je samozrejme možné vysloviť

tvoria jednu z dvoch hlavných tém zachovaných fragmentov. Pôvod pasáže v *Suda* II 1109 (s. IV, 95), zmieňujúcej posolstvo „*Keltiberov*“, azda teda Frankov (na základe analógie s Theophylactus Simocatta, *Hist.* 6, 3, 6), za Tiberia, z Menandrovho diela s plauzibilným odôvodnením (Menandrov vyhybanie sa klasicizujúcej etnickej terminológii) zamietol BALDWIN (1978: 124).

1076 Menander Protect. fr. 3, 1 a 3, 2. Snahu o nadviazanie na Agathiovo líčenie môžeme identifikovať v konštatovaní „έκεχειρία γάρ τις έγγενοι μεταξύ του χρόνου Φράγγους τε και Ρωμαίους“ (v prvom z menovaných fragmentov), ktoré snád' konštatuje posun od momentu, v ktorom sa s Frankmi u dejepisca z Myriny čitateľ lúči (zničení a porazení nájazdníci do Itálie).

1077 Menander Protect. fr. 30, 1-3, zachované v *Suda* Θ 99 (s. II, 689; pripísané Menandrovi), Δ 579 (s. II, 58) a Π 2311 (s. IV, 197).

1078 TREADGOLD (2007: 295) pomerne suverénne prezentuje ako jeden z bodov záujmu prvej a druhej Menandrovej knihy vzťahy, resp. boje s Ostrogótmami, tento názor však, zdá sa, opiera iba o Menander Protect. fr. 7, 6, ktorý sa venuje reflexiám o pominuteľnosti ľudských záležitostí. Výchádza sa pritom z porážky Ostrogótov, no nič nám nezaručuje, že tejto problematike sa Menandros naozaj venoval; je dobre predstaviteľné, že ide napr. o pasáž z úvodu diela, sumarizujúcu Agathia.

1079 Menander Protect. fr. 22 a 24.

1080 Ako o tom uvažuje Blockley v úvode k edícii Menander Protect. (s. 14).

1081 S poukazom na Menander Protect. fr. 24 píše ALLEN (1981: 19) o „*Menander's intelligent grasp of western affairs*“.

1082 Je prakticky nepredstaviteľné, že by autor čitateľov neinformoval o príchode nájazdníkov do Itálie a nechal ich, aby si po pomerne živom líčení o genéze langobardsko-avarského spojenectva, vedúceho k zničeniu gepidskej ríše (Menander Protect. fr. 12, 1-2), sami „domysleli“, ako sa Langobardi ocitli v Itálii.

hypotézu, že bol k tomu nútený už len nedostatkom prameňov. Porovnanie s Agathiom je vcelku užitočné: ani ten zrejme zvláštnymi vedomosťami a zdrojmi o Itálii nedisponoval, napriek tomu však tamojšiemu vojenskému daniu venoval pomerne obšírny výklad. Rozdiel v prístupe k Itálii medzi oboma autormi je však možno skôr zdanlivý: Menandrove tematické preferencie Itálie z jeho zorného uhla takmer vylučujú, pretože v cisárskej diplomacii prominentné miesto nemala, no aj pre Agathia je Apeninský poloostrov iba javiskom diania, ktoré je možné použiť na pobavenie a vzdelanie čitateľov, ktoré by však azda bolo poľahky možné nahradiť iným, zatiaľ čo o cisárovi ako koordinátorovi diania u neho v italských partiách nič nečítame.

Na jednom mieste Menandros venoval aspoň na prvý pohľad zvláštnu pozornosť Iustinianovým západným triumfom, zmieňujúc porážku, resp. zajatie Gelimera a Vitiga. Bolo by však zrejme mylné považovať to za dôkaz autorovho osobného nadšenia nad udalosťami v dobe jeho písania už polstoročia minulými.¹⁰⁸³ Kontextom tejto spomienky je téza, že Iustinianos koncom svojej vlády nebol fyzicky zdatný a jeho vojnám naklonená myseľ bola vystriedaná uvažovaním, ktoré dalo prednosť nevojenskému spôsobu zničenia Avarov (ku ktorému však nedošlo, hoci aj iba kvôli Iustinianovmu skonu).¹⁰⁸⁴ Ako vidno, sú to v podstate témy, ktoré je možné nájsť aj u Agathia v súvislosti s odôvodnením nedostatočnej obrany Konštantinopole pred kutrigurským vpádom a Iustinianovým vysporiadaním sa s nájazdníkmi.¹⁰⁸⁵ Považujem za ešte nepravdepodobnejšie než v Agathiovom prípade, že Menandros pri tematizovaní dopadov Iustinianovej staroby na zahraničnú a vojenskú politiku zrkadlí istý Iustinom II. iniciovaný diskurz¹⁰⁸⁶ (ktorý by tak vykazoval prinajmenšom dvadsaťročnú kontinuitu). Je mysliteľné a pravdepodobné, že Menandros v skutočnosti preberá výhradne Agathiovo pozitívne hodnotenie Iustinianovej nevojenskej konfrontácie s barbarmi a spolu s tým aj motív cisárovej staroby ako jej príčiny.¹⁰⁸⁷

Agathias pri zmieňovaní Iustinianovej staroby a rezignácie na vojenské riešenia síce zmienil dobytie Afriky a Itálie, nie však zajatie Gelimera a Vitiga.¹⁰⁸⁸ Napriek tomu nie je problematické vyvodit' aj Menandrovu zmienku o oboch zajatcoch z Agathia.¹⁰⁸⁹ Samozrejme si doplnenie oboch

1083 Na ktoré zrejme v zásade pomýšľa CROKE (2001: 32n.): „...two high-points of the reign, as noted by Menander, looking back from his vantage point in the 580s.“

1084 Menander Protect. fr. 5, 1.

1085 Tj. Agathias 5, 14, 1 a 5, 25, 6.

1086 Pace RUBIN 1960: 228 alebo CARILE 1978: 81 a 83.

1087 Je to totiž pravdepodobne Agathiova autorita (a líčenie eliminácie Kutrigurov a Utigurov), ktorá ho vedie k inak nepodloženému presvedčeniu o tom, že by Iustinianova politika subsidií Avarov zničila, hoci so zreteľom na Iustina II. sa vyjadruje naopak priaznivo o zrušení ich vyplácania (Menander Protect. fr. 8). Tento rozpor v Menandrovom hodnotení subsidiárnej politiky dvoch rôznych cisárov CAMERON (1970: 125-16; 1977: 7-8) a CARILE (1978: 83), ako sa mi zdá, v podstate nevysvetľujú.

1088 Agathias 5, 14, 1.

1089 Kombináciou dvoch miest Agathiovej sumarizácie Prokopiovho výkladu: Agathias, praef. 24 a 30. Cf. „...Γελίμερά τε τὸν Βάνδηλον καὶ Οὐίττιν τὸν Γότθον ἄμφω ... ἔθετο δορυαλώτω...“ (Menander Protect. fr. 5, 1) ~ „Οὐίττις ... δορυάλωτος ἐς τὸ Βυζάντιον ἦκται...“ (Agathias, praef. 30). Alternatívne by bolo možné pomýšľať na to, že Menandros sa inšpiroval v Procopius, *Bell. Pers.* 2, 21, 28 („...Γελίμερα δορυάλωτον ἢ τὸν

mien do výkladu o Iustinianovej starobe od Menandra určitú námahu a reflexiu príslušného diania vyžadovalo, avšak ako doklad jeho nadšenia (v rámci triumfálneho diskurzu) nad Iustinianovými západnými úspechmi je daná zmienka nespoľahlivá.

10. Euagrios Scholastikos

Euagrios sa narodil snáď r. 536 v sýrskej Epifaneii, študoval právo zrejme v Konstantinopoli a od istej doby pôsobil ako právnik v Antiocheii. Jeho pôvodné sociálne *milieu* je neznáme, hoci nie je dôvod pochybovať, že pochádzal z regionálnych elít. V dobe písania svojich *Cirkevných dejín* už bol v každom prípade sekretárom antiochijského patriarchu Grégoria a evidentne jednou z najvýznamnejších osobností mesta. Vďaka role, ktorú Grégorios hral v ríšskej politike, mal tento autor nielen určitý vhl'ad do súdobého diania, ale bol tiež známy cisárom Tiberiovi II. a Maurikiovi, vďaka ktorým získal titulárnu *quaesturu* a východnú *praefecturu*. Máme teda pred sebou autora, ktorého je možné bez obáv označiť za príslušníka regionálnej elity, pričom jeho regionálna perspektíva je taktiež pozornosti hodným faktom.¹⁰⁹⁰

Euagriove *Cirkevné dejiny*, začínajúce r. 428 a dovedené až do autorovej súčasnosti (r. 594),¹⁰⁹¹ obsahujú množstvo „profánneho“ materiálu, ktorý je v posledných dvoch z celkom šiestich kníh prakticky výlučný.¹⁰⁹² V piatej a šiestej knihe nie je západnej problematike venovaná žiadna pozornosť, čoho príčinou môže byť rovnako dobre nezáujem ako neznalosť (resp. nedostatok prameňov).¹⁰⁹³ Euagrios je tak pre nás zaujímavý iba svojou reflexiou Iustinianovej *reconquisty*, pri ktorej kompiluje Prokopiove *Vojny*.¹⁰⁹⁴

Z Prokopiovho líčenia vojny o Afriku sa Euagrios sústreďuje na epizódy, ktoré z nej prakticky robia akciu, ktorá mala výhradne pomôcť africkým kresťanom, prenasledovaným ariánmi.¹⁰⁹⁵ Dá sa

Οὐτίγιν ἐς Βουζάντιον ἦνεγκεν“); z daného miesta však vychádza asi len Agathias.

1090 K Euagriovej biografii a sociálnemu pozadiu vid' ALLEN 1981: 1-4; HÜBNER 2007: 9-16; TREADGOLD 2007: 299-303.

1091 K datácii autorovho písania HÜBNER 2007: 98-99; TREADGOLD 2007: 303.

1092 Cf. ALLEN 1981: 5 (a hodnotenie na s. 20); tiež WHITBY 1992: 57-58.

1093 Cf. ALLEN 1981: 19 (kloniaca sa zrejme skôr k predpokladu nezáujmu) a HÜBNER 2007: 68-69 (naznačujúca, že ide o nezáujem, avšak na margo absencie zmienky o langobardskom vpáde do Itálie píše o neznalosti).

1094 Úsek textu, sumarizujúci Prokopia, je vymedziteľný takto (vrátane inej látky než vojny o Afriku a Itáliu, napr. povstania Nika alebo bojov s Peržanmi): Euagrios, *HE* 4, 12-27. Odkaz na svoj zdroj Euagrios zaraďuje mnohokrát (*Euagrios, HE* 4, 12 *bis*; 4, 13; 4, 14 *ter* atď.). V jednom prípade je v súvislosti s vojnou o Itáliu na Prokopiovi nezávislý (*ibidem* 4, 24), odvolávajúc sa na „οἱ συγγενόμενοι τῷ Ναρσῆϊ“. Podľa TREADGOLDA (2007: 302) ide o veteránov z Narsových vojsk, s ktorými Euagrios prišiel do styku pri návšteve Konstantinopole r. 588; to, že mal danú informáciu iba sprostredkovane (eventuálne dokonca písomným prameňom), vylúčiť ale podľa môjho názoru nemožno. – K spôsobu Euagriovho kompilovania Prokopia vo všeobecnosti vid' ALLEN (1981: 9-10 a 187); HÜBNER (2007: 59-61).

1095 Svoj výťah z Prokopiovho výkladu o záležitostiach, resp. udalostiach súvisiacich s Vandalmi (výslovne takto signalizovaný) začína líčením Hunerichovej perzekúcie (Euagrios, *HE* 4, 14). Po nie celkom súvisiacej epizóde (*ibidem* 4, 15) uvádza na scénu Iustiniana, vysielajúceho „φειδοῖ τῶν κακῶς αὐτόσε πασχόντων Χριστιανῶν στρατείαν“, ktorého z pochybností vyslobodí snové zjavenie, keď mu avizuje, že pomáhajúce kresťanom zničí

teda povedať, že jeho diskurz je osloboditeľský (bez toho, aby sa nejaký zodpovedajúci lexém v texte objavil), ale výhradne po náboženskej stránke.

Genézu vojny o Itáliu na základe Prokopia autor v rovnakom duchu interpretovať nemohol. Príslušnú pasáž svojho textu naplňa zrejmy (snád' nezámernými) dezinterpretáciami a zdá sa, že popudom na vojnu bolo podľa neho Amalasuinthino posolstvo k Iustinianovi, ktoré nie je bližšie charakterizované a vyznieva tak ako žiadosť o vojenskú pomoc.¹⁰⁹⁶ Diskurz o Iustinianovi-pomstiteľovi to však nie je.

V prípade Afriky i Itálie prináša Euagriov text aj údaje a slovník reštauračného charakteru.¹⁰⁹⁷ Zdá sa však, že jeho povedomiu je bližší iný než reštauračný diskurz, totiž dobyvateľský.¹⁰⁹⁸

Je nepochybne pravdou, že „*Euagrios kein ausdrückliches Wort gegen Justinians Kriegspolitik sagt.*“¹⁰⁹⁹ Nič však nenaznačuje, že by ho zisky Afriky a Itálie naplňali nadšením.¹¹⁰⁰ Ide pre neho o minulosť bez zrejmej aktuálnosti,¹¹⁰¹ ba dokonca by sa dalo hádať, že ide len o

vandalské panstvo (*ibidem* 4, 16). Po reprodukcii iného snového proroctva, posielaného Afričanom, taktiež súvisiaceho s perzekúciou kresťanov, sa napokon dozvedáme, že výsledok Belisariovej výpravy bol naplnením tohto proroctva (*ibidem*). O Childerichovi, ktorý katolíkov neprenasledoval a ktorého osud mal podľa Prokopia Iustiniana pohnúť k výprave, Euagrios vôbec nepíše.

1096 Euagrius, *HE* 4, 19. – Euagriove omyly: Amalasuintha je Theodorichova manželka, nie dcéra, Athalarich syn, nie vnuk; pri svojej smrti mal byť Athalarich veľmi nízkeho veku; po Athalarichovi sa vlády chopil Theodahad, čo je možné považovať za správny údaj, mlčí sa však o Amalasuinthinej spoluvláde a smrti; rezolútne konštatovanie, že sa Theodahad vzdal po vyslaní Belisariovej výpravy vlády, je prinajmenšom zavádzajúce. – Kľúčové je tvrdenie: „Ἡ πρώτη πρὸς τὴν ἔφεσιν τοῦ Γοτθικοῦ πολέμου Ἰουστινιανὸν ἐνήγε πέμψασα πρὸς αὐτὸν πρέσβεις, ἐπιβουλῆς κατ' αὐτῆς ἐξαρτυθείσης.“ Nie je jasné, na čo z predlohy sa vzťahuje; pravdepodobne skôr na Procopius, *Bell. Goth.* 1, 2, 23 než *ibidem* 1, 3, 28. Adjektívum „πρώτη“ v danom tvrdení je zrejme skôr redundantné (popri slovese „ἐνήγε“) a nenaznačuje, že Iustiniana k vojne o Itáliu pohl ešte niekto iný; keby platila druhá možnosť, Euagrius ju v každom prípade nezrejmil.

1097 Konkrétne: „...μετὰ πέμpton καὶ ἐνενηκοστὸν ἔτος τῆς ἀφαιρέσεως...“ (Euagrius, *HE* 4, 16); „...αὐθις...“ (*ibidem* 4, 18; o Líbyi ako poddanej Rimanom); „...ὡσπερ καὶ πρότερον“ (*ibidem*; o zdanení Líbye); „...αὐθις...“ (*ibidem* 4, 19; o Ríme v moci Rimanov); eventuálne tiež „...αὐθις ... ἀνεσώσατο...“ (*ibidem* 4, 21; o Belisariovom znovudobytí Ríma).

1098 Euagrius, *HE* 4, 16 popisuje výsledok africkej vojny takto: „...Καρχηδόνος ... κατηκόου γενομένης...“; podobne „...Ῥωμαίοις κατηκόου Λιβύης γινομένης...“ (*ibidem* 4, 18), tu navyše s pomerne významným dodatkom „...φόρους τε τοὺς ἐπετείους εἰσαγούσης...“, ktorý je Euagriov vlastný (nanajvýš by mohol byť vecne inšpirovaný pasážou Procopius, *Bell. Vand.* 2, 8, 25, je však otázne, či je vhodné predpokladať u Euagria takúto subtilnú čitateľskú pozornosť práve voči tomuto detailu u Prokopia). Ako dodatok k súhrnu Prokopiovho líčenia vojenského diania je u Euagria odkaz na Agathiovo dielo, ktoré má byť venované Narsovi „τὰ πολλὰ προσκτησαμένῳ μέχρις ὠκεανοῦ“ (Euagrius, *HE* 4, 24). Euagrius tu priznáva, že Agathia ešte nečítal a jeho omyly vo vzťahu k Myrinčanovým *Dejinám*, z ktorých jedným je aj citovaná pasáž, to potvrdzujú, takže nemožno na toto triumfálny (ba potenciálne až svetovládny) diskurz obsahujúce vyjadrenie klásť priveľký dôraz. Ale určitú výpovednú hodnotu o jeho uvažovaní snád' predsa len má.

1099 TINNEFELD 1971: 44.

1100 Osobne sa mi určitý slavnostný či vrelší tón zdá mať iba pasáž Euagrius, *HE* 4, 19 „Καὶ γέγονεν ὑπὸ Ῥωμαίουσ αὐθις ἡ Ῥώμη ἐξήκοντα ἔτεσιν ὕστερον, ἐνάτη Ἀπελλαίου, πρὸς δὲ Ῥωμαίων προσαγορευομένου Δεκεμβρίου μηνός, ἐνδέκατον ἔτος Ἰουστινιανοῦ βασιλέως τὴν αὐτοκράτορα διεπόντος ἀρχὴν.“ Tá je však zrejme skorpiovaná z Procopius, *Bell. Goth.* 1, 14, 4, hoci je nutné pripustiť, že prokopiovský text je rekonštruovaný v štandardnej Hauryo a Wirthovej edícii na základe Euagriovej pasáže, takže argumentácia je sčasti cirkulárna (to, že je Prokopiov text nutné emendovať, je však pri jeho nezrozumiteľnosti v rukopisnej podobe zrejme): „...Ῥώμη τε αὐθις ἐξήκοντα ἔτεσιν ὕστερον ὑπὸ μηνός ἐνδέκατον ἔτος Ἰουστινιανοῦ βασιλέως τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἔχοντος“ (citujem s vylúčením Haurym doplneného textu).

1101 GOLTZ (2008: 568-569) sa domnieva, že detailnosť Euagriových správ o Theodorichovi nie je možné vyložiť iba poukazom na dejepiscove pramene, Theodorichov východný pôvod alebo to, že sa príslušné správy dobre hodili do koncepcie diela, ale postuluje záujem Euagria a jeho čitateľov, teda aspoň „*einigen Kreisen der*

nevyhnutný rámec pozoruhodných pasáží Prokopiovho textu, o ktoré by bolo škoda sa s čitateľmi *Cirkevných dejín* nepodeliť.¹¹⁰²

11. Theofylaktos Simokattés

Theofylaktos pochádzal z Egypta a ak môžeme usudzovať na základe jeho príbuznosti s tamajším miestodržiteľom v r. 602, patrila jeho rodina medzi elity prinajmenšom tejto provincie.¹¹⁰³ Od určitej doby Theofylaktos pôsobil ako právnik v Konstantinopoli.¹¹⁰⁴ Podľa neskorších údajov bol ἀντιγραφεύς (= *magister scrinii*) a dosiahol titul ἀπὸ ἐπάρχων (= *ex praefectis*). Či to druhé znamená, že nejakú dobu bol efektívnym *praefectom* (najskôr asi *urbi*), je ale pochopiteľne nanajvýš neisté.¹¹⁰⁵ Theofylakta v neskoršej etape jeho života je tak možné považovať za príslušníka konstantinopolskej subelity, ale tiež elity.

Theofylaktova autorská činnosť bola širšia, zachovali sa diela *Quaestiones physicae*, *Epistolae*, *Dialogus de predestinatione*.¹¹⁰⁶ Pre naše účely podstatné sú však jeho *Dejiny*, v zachovanej podobe líčiace v podstate obdobie Maurikiovej vlády (582-602). Napriek tomu, že obsahujú aj retrospektívnu pasáž, dotýkajúcu sa vlády Iustina II. a Tiberia II.,¹¹⁰⁷ Iustinianovu vládu

byzantinischen Gesellschaft“ o problematiku Theodoricha „als in Byzanz angesehener Gote und als aus dem Osten kommender, nicht die Kaiserwürde usurprierender Herrscher über Rom, unter dessen Regierung sich Byzanz noch als Oberhaupt eines das Mittelmeer umspannenden Imperium fühlen konnte“. Domnievam sa však, že aj v tomto prípade sa Euagrios iba držal svojich prameňov. GOLTZ (2008: 569, pozn. 64) to síce odmieta s poukazom na to, že Euagriove pramene, Eustathios z Epifanieie a Prokopios „boten auch Material zu anderen Herrschern im Westen“, ktorí sa u autora *Cirkevných dejín* takej pozornosti ako Ostrogót netešia. To je však nepodložená hypotéza: ani jeden z Eustathiových fragmentov (Eustathius Epiph. fr. 1-7) sa okrem Theodoricha žiadnemu barbarskému vládcovi západu nevenuje; je preto dosť pravdepodobné, že je to práve Eustathiovo dielo, ktoré obrátilo Euagriovu pozornosť na post-cisárskeho vládcu Itálie. V tom prípade však Euagrios iba odráža pozornosť, ktorú venovali Theodorichovi isté segmenty byzantskej spoločnosti na prelome piateho a šiesteho storočia.

- 1102 Pred svoje výťahy z Prokopia zaraďuje Euagrios, *HE* 4, 11 poznámku o „λόγου ... ἄξιων καθεστώτων“ Iustinianovej doby, ktoré zaraďuje do svojich *Dejín*. Bolo by asi riskantné príliš razantne tvrdiť, že medzi ne neradí samotné vojny, resp. zisk Afriky a Itálie. Na druhej strane variácie na túto úvodnú poznámku predaťuje vo výťahu z Prokopia vždy pred výklady, ktoré sa netýkajú priamo západných vojen: Euagrios, *HE* 4, 14 (Hunerichovo prenasledovanie kresťanov); 4, 15 (boží zásah v prospech Maurov proti Vandalom ako dôsledok ich šetrného zaobchádzania s kresťanskými chrámami v dobe vandalského kráľa Thrasamunda); 4, 16 (prorocké sny, poslané sv. Cyprianom Afričanom, sľubujúce im pomstu za vandalskú perzekúciu); 4, 18 (palestínsky pôvod Maurov).
- 1103 K egyptskému pôvodu vid' Theophylactus Simocatta, *Hist.* 7, 16, 10; k príbuznému miestodržiteľovi: *ibidem* 8, 13, 12 (k exaktnejšiemu určeniu titulu *PLRE* III: 1011). Cf. tiež OLAJOS 1982: 39; WHITBY 1988: 28; TREADGOLD 2007: 330.
- 1104 Oba fakty dosť explicitne postuluje WHITBY (1988: 30). Konkrétne báza je ale malá: označenie *scholastikos* v titule jedného z jeho diel a to, že (aspoň podľa Whitbyho interpretácie Theophylactus Simocatta, *Hist.* 8, 12, 3-7) po zvrhnutí cisára Fôka predniesol Theofylaktos v Konstantinopoli snád' na verejnej ceremónii na pamiatku cisára Maurikia reč. O Theofylaktovi-právnikovi náležito opatrnejšie HUNGER (1978: 313).
- 1105 Vid' predovšetkým OLAJOS 1982: 39-40 (opatrne) a *PLRE* III: 1311 (len fakty). WHITBY (1988: 31-32) pomerne rozhodne pléduje pre *praefecta urbi* a rekonštruuje aj ďalší Theofylaktov post *theios dikastés* a ako jasný fakt prezentuje Theofylaktovu mestskú *praefectura* nenáležito TREADGOLD (2007: 331).
- 1106 Vid' napr. KRUMBACHER 1897: 247-248, HUNGER 1978: 313-314 (obom je ešte neznámy *Dialogus*) a WHITBY 1988: 33-39.
- 1107 Theophylactus Simocatta, *Hist.* 3, 9-18.

v nich Theofylaktos nezmieňuje a je tak vôbec prvým z preberaných autorov, ktorý západnú politiku tohto cisára vôbec nereflektuje.

Koniec diela je pomerne abruptný a zrejme aj nehotový. Podľa v súčasnosti najrozšírenejšieho mienenia plánoval Theofylaktos svoj výklad doviest' snáď až po triumf cisára Hérakleia nad Peržanmi.¹¹⁰⁸ P. Speck však formuloval názor, podľa ktorého chcel Theofylaktos iba zavŕšiť už načatý popis Fókovej uzurpácie, pričom bol Hérakleiovým propagandistom a apologétom.¹¹⁰⁹ Obe teórie majú samozrejme aj určité dôsledky pre datovanie Theofylaktovej tvorby a eventuálne aj života: podľa prvej by tvoril až v tridsiatych rokoch siedmeho storočia, druhá by mala zmysel iba v prípade, že písal s nepríliš veľkým odstupom od Hérakleiovho nástupu na trón r. 610. Neskoršie datovanie sa mi zdá byť fundovanejšim.¹¹¹⁰ To, že dielo vzniklo na popud a v záujme Hérakleia, nie je taktiež možné považovať za isté.¹¹¹¹

Pozornosť, venovaná Theofylaktom latinskému západu, nie je v porovnaní s priestorom, ktorý u neho majú boje s Peržanmi a na Balkáne, veľká. Nachádzame u neho jednak v rámci istej sumarizácie stavu ríše zmienku o langobardských nájazdoch na Rím a bojoch v Afrike s Maurami (dešifrovateľnú tak, že v nich boli Rimania úspešnejšou stranou),¹¹¹² jednak na inom mieste čítame stručnú, ale nie úplne nedetailnú pasáž o úspešnom boji generála (exarcha) Gennadia s Maurami, ktorí predtým vyvolávali u obyvateľov Karthága obavy;¹¹¹³ napokon nás autor tiež informuje o jednom franskom posolstve do Konstantinopole k Maurikiovi.¹¹¹⁴ Na druhej strane sa však, predovšetkým so zreteľom na správu o Gennadiovom triumfe, ani nezdá, že by sa Theofylaktos bránil do svojho diela celkom zarad'ovať informácie o západnom dianí. Bolo by tak možné predpokladať, že skromný rozsah toho, čo nám predkladá, je determinovaný tým, že mu neboli dostupné bohatšie informácie.

Pravdepodobne všetko, čo u Theofylakta o západnom dianí nachádzame, má pôvod v určitej konstantinopolskej kronike,¹¹¹⁵ snáď oficiálnej a možno totožnej s tou, z ktorej čerpal už druhý

1108 WHITBY 1988: 39-40 (a k problematike záveru *Dejín* tiež s. 46-48); TREADGOLD 2007: 332.

1109 SPECK 1993: 216 a 251-252 (k Theofylaktovi ako Hérakleiovmu propagandistovi), 232 (k Theofylaktovmu plánu popisať iba Fókovu uzurpáciu), 200-206 (k redakcii záveru *Dejín* niekým iným než už mŕtvym Theofylaktom). – Za Theofylaktovho „Auftraggeber“ (s otáznikom) označuje Hérakleia aj HUNGER (1978: 314).

1110 To, že jeho teória si prakticky vynucuje datovanie *Dejín* bližšie k r. 610, uznáva aj samotný SPECK (1993: 216), napriek tomu, že zvažuje aj datovanie neskoršie (*ibidem*: 226-228). Predpokladá preto, že všetky poukazy v *Dejínách* na koniec vojny s Peržanmi v r. 627/8 je možné pripísať na účet redaktorovi, nie autorovi. To sa mi však pre tie z nich, ktoré nie sú na konci diela (Theophylactus Simocatta, *Hist.* 5, 15, 6-7 a 4, 16; identifikované WHITBYM 1988: 39), nezdá byť príliš zmysluplnou a pravdepodobnou teóriou.

1111 WHITBY (1988: 40) či TREADGOLD (2007: 332) uvažujú o istom patronáte konstantinopolského patriarchu Sergia I. (610-638).

1112 Theophylactus Simocatta, *Hist.* 3, 4, 8; k tomu, že rámcom zmienky je zhrnutie stavu ríše, vid' *ibidem* 3, 4, 9: „καὶ ὅδὲ πῶς τὰ Ῥωμαίων διετίθετο τε καὶ συνετάττετο.“

1113 Theophylactus Simocatta, *Hist.* 7, 6, 6-7. Ku Gennadiovi vid' PLRE III: 509-511.

1114 Theophylactus Simocatta, *Hist.* 6, 3, 6-8.

1115 Rovnakého názoru sú WHITBY (1983b: 317-318, incl. pozn. 26 a 329, pozn. 80) a OLAJOS (1988: 51, 113-114,

pokračovateľ Ióanna Malala (a predtým Marcellinus Comes). Porovnanie Theofylaktových informácií s Theofanovou *Chronografiou*, ktorá zrejme taktiež z tejto konštantinopolskej kroniky alebo z nejakej jej derivácie vychádza,¹¹¹⁶ nevyznieva tak, že by údaje, ktoré vo svojom zdroji našiel, nezužitoval.¹¹¹⁷

Je však možné pokúsiť sa Theofylaktov vzťah k západu určiť ešte na inom základe. Podľa správy takmer na konci jeho *Dejín* sa počas Hérakleiovej vlády našiel Maurikiov testament z r. 596/7, v ktorom bol ustanovený najstarší Maurikiov syn vládcom Konštantinopole, resp. východu,

118n., 120, 126, 135, 140); Whitby však otázku zdroja o franskom posolstve nepreberá a Olajos s jeho určením ako konštantinopolská kronika váha.

1116 WHITBY (1983a: 1-9; cf. 1983b: 333n.) dokazuje, že Theofanés musel byť závislý na prameni, fragmenty ktorého nám neznámy pisár zachoval ako marginálie v rukopise *Chronicon paschale*, označujúc jeho autora ako *Megas chronografos*, „Veľký kronikár“ (základné informácie poskytuje Schreiner vo svojej edícii *Magnus chronographus*, s. 37-39). Nepovažujem Whitbyho závery, týkajúce sa Theophylactus Simocatta, *Hist.* 8, 13-15, Theophanes ad a. 6092 (s. I, 278-280) a *Magnus chronographus* fr. 13 (Theofanés kombinuje Theofylaktovo líčenie s tým z pera *Megas chronografos*), za celkom nevyhnutné; naďalej je možné zastávať názor, že *Megas chronografos* je v tomto prípade výťahom z Theofana alebo že použil ten istý prameň, ktorý popri Theofylaktovi mal k dispozícii aj Theofanés. Taktiež je celkom arbitrárny WHITBYHO (1983b: 335-337 a 343-344, incl. prehľadného *stemma* v pozn. 141) predpoklad, že pri výklade Maurikiovho zvrhnutia čerpal *Megas chronografos* z hagiografickej tradície o tomto cisárovi, čo v rámci Whitbyho teórie je tým momentom, ktorý bráni stotožniť *Megas chronografos* s hypotetickou konštantinopolskou kronikou. Je možné súhlasiť so SPECKOM (1993: 183, incl. pozn. 4) v tom, že prameň hagiografického charakteru mohol byť použitý Theofanom bez prostredníctva *Megas chronografos*, hoci je predbežne nutné byť opatrný voči Speckom naznačenej téze, že o Maurikiovom páde existoval pre všetky nám dostupné pramene incl. (Pseudo-)Ióanna z Antiocheie (tj. Iohannes Antioch. fr. 316-318 [Roberto]) iba tento jeden zdroj. Na druhej strane *Megas chronografos* obsahoval materiál, ktorý v Theofanovej *Kronike* nemá paralelu (*Magnus chronographus* fr. 3; 4; 9; vid' WHITBY 1983a: 11, pozn. 19), takže je asi nemožné považovať ho za jednoduchý extrakt z Theofanovej *Kroniky* (proti starším názorom v tomto zmysle sa oprávnene stavia WHITBY 1983: 2, hoci iba s poukazom na *Magnus chronographus* fr. 13, čo je, ako bolo naznačené, argument nedostatočný). To, že zostavovateľ Theofanovej *Kroniky* použil dielo z pera *Megas chronografos*, je tak možné, stále však nie dokázané. – Možnosť, že autor Theofanovej *Kroniky* použil priamo (oficiálnu) konštantinopolskú kroniku, je nanajvýš neistá preto, že jej stopy, pokiaľ je mi známe, neboli identifikované v Theofanových pasážach, predchádzajúcich smrti Iustiniana I. Nie je síce vylúčené, že Theofanés začal spoliehať na tento zdroj až vtedy, keď ho opustilo dielo Malala a jeho dvoch pokračovateľov, ale ignorácia tohto prameňa pre dobu skoršiu by bola nanajvýš podivuhodná (prinajmenšom pre r. 533 až snád' 565 sa zdá byť celkom závislý na druhom pokračovaní Malala). Zaujímavú, hoci samozrejme taktiež neistú, možnosť naznačil WHITBY (1992: 61n.): Theofanés mal k dispozícii Malalovu *Kroniku*, rozšírenú o ďalšie pokračovanie či pokračovania. Ak malalovský korpus aj pre pasáže po r. 563 (či 565) bol založený na (oficiálnej) konštantinopolskej kronike, mohla by sa príbuznosť niektorých Theofylaktových pasáží a Theofanových záznamov vysvetľovať týmto spôsobom. Vo všeobecnosti ale nevidím možnosť, ako otázku Theofanových kronikárskych prameňov pre obdobia Iustina II., Tiberia II. a Maurikia spoľahlivo vyriešiť nad rámec konštatovania, že šlo o konštantinopolskú kroniku alebo jej deriváciu.

1117 Cf. Theophylactus Simocatta, *Hist.* 3, 4, 8: „Ῥώμη δ' ἡ πρεσβυτικὴ ταῖς τῶν Λογοβάρδων ἀντειχεν ἐφόδοις, τῇ δὲ Λιβύῃ αἱ τῶν Μαυρουσιῶν δυνάμεις διετέλουν ἐξίτηλοι καὶ τῷ πλήθει τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀνδραγαθημάτων πρὸς τὸ ταπεινὸν καὶ κατητονημένον ἀπέκλινον“ ~ Theophanes ad a. 6080 (s. I, 261): „Τούτῳ τῷ ἔτει μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ζ', οἱ Λογγίβαρδοι πόλεμον κατὰ Ῥωμαίων ἤραντο, καὶ τὰ τῶν Μαυρουσιῶν ἔθνη κατὰ τὴν Ἀφρικτὴν μεγάλην ταράχας ἐποίησαντο.“ V tomto prípade, až na datáciu, sa zdá mať, resp. podávať viac informácií Theofylaktos (Theofanés) údaj o víťazstve nad Maurami obsahuje nanajvýš tak implicitne, a sice v slovese v aoriste, tj. dokonavom), hoci je možné, že iba domyslel a rozvinul kronikársky údaj približne toho znenia, ktoré vidíme u Theofana. – Ďalej cf. Theophylactus Simocatta, *Hist.* 6, 3, 6-8: „...καὶ οἱ τῆς Κελτικῆς Ἰβηρίας πρέσβεις ἐς τὸ βασιλεῖον παραγίγνονται ἄστυ· (Φράγγοι δὲ ἄρα οὗτοι τῇ νεωτέρῃ γλώττῃ κατονομάζονται) αἱ δὲ προσηγορίαι τοῖς πρέσβεσι Βόσος καὶ Βέττος· τούτους ὁ τοῦ ἔθνους δυνάστης (ὄνομα δὲ Θεοδώριχος αὐτῶ) ἐς βασιλεῖα ἐξέπεμπεν ἠξίου τε συνθήκαις φορολογίας τῷ Ῥωμαϊῷ συμμαχῆσαι καὶ δώροις ἀνελεσθαι πρὸς τὸν Χαγάνον τὸν πόλεμον· ὁ μὲν οὖν αὐτοκράτωρ τοὺς πρέσβεις φιλοφρονησάμενος δώροις ἀπομισθὸν τὴν ξυμμαχίαν ἐκέλευσε Φράγγους παρέχεσθαι, ἀργυρολογεῖσθαι τὸ Ῥωμαϊκὸν ὑπὸ τῶν βαρβάρων οὐκ ἀνεχόμενος.“ ~ Theophanes ad a. 6083 (s. I, 269): „...μαθὼν, ὅτι πρέσβεις εἰς τὸ Βυζάντιον Περσῶν τε καὶ Φράγγων

d'alší syn vládcov Ríma, Itálie a okolitých ostrovov a ostatným synom boli rozdelené zvyšné časti ríše.¹¹¹⁸ Žiaden d'alší prameň bohužiaľ nič z toho nepotvrzuje a je preto nutné o existencii takéhoto dokumentu pochybovať a taktiež nespustiť zo zreteľa možnosť, že ak sa takýto dokument naozaj v Hérakleiovej dobe našiel, mohlo ísť o falzifikát, ktorý bol určený na podporu záujmov súčasnej vlády.¹¹¹⁹

Keby sme správu Theofylaktových *Dejín* a teda existenciu autentického Maurikiovoho závetu akceptovali, mohlo by to pre nás byť východiskom pre určité úvahy o politike tohto cisára.¹¹²⁰

παρεγένοντο, ύπέστρεψεν εις τὰ βασιλεία.“ Tieto záznamy sú problematické z hľadiska chronologického, pretože franský kráľ Theuderich II. vládol až od r. 596 (viď napr. *PLRE* III: 1238), Theofanova *Kronika* však uvádza príslušný fakt k r. 6083 od stvorenia sveta, t.j. r. 590/1 po Kr., a Theofylaktov kontext je takisto datovaný do r. 590 (WHITBY 1988: 157 s využitím Theophylactus Simocatta, *Hist.* 5, 16, 5). Zdá sa, že Theofylaktos tu nesprávne spojil dve rôzne udalosti, resp. ich popisy (a franské posolstvo naozaj patrí až do obdobia po r. 596, možno do r. 598; viď k tomu WHITBY 1988: 157-158). V tom je datácia franského posolstva u Theofana zrejme závislá od Theofylakta a celú jeho správu je možné považovať za derivovanú z tohto prameňa. Aj keby sme pripustili, že Theofanés mal k dispozícii o posolstve kronikársky záznam, Theofylaktova správa je omnoho detailnejšia a konkrétnejšia, takže ho na základe paralelnej informácie u Theofana nemožno usvedčiť z toho, že by svoje zdroje v tomto prípade naplno nevyužil. – Napokon je to Theophylactus Simocatta, *Hist.* 7, 6, 6-7, kto má celú jednu správu navyše oproti Theofanovej *Kronike*. – OLAJOS (1988: 115) zastáva teóriu, že Theofylaktos v svojom diele stihol spracovať plnohodnotne iba balkánske a perzské boje, plánoval však podrobnejšie vylíčiť aj ďalšiu problematiku Maurikiovej vlády (takže by napr. časom načerpal viac údajov zo svojho kronikárskeho zdroja). To je však nedokázateľná teória; k jej kritike cf. tiež WHITBY (1988: 48-50).

1118 Theophylactus Simocatta, *Hist.* 8, 11, 7-11: „Ὅν παρῴσομεν δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς λεγομένης αὐτοῦ διαθήκης ταῖς ἱστορίας συντάξασθαι. κατὰ γὰρ τὴν ἑναρξίν τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ αὐτοκράτορος χάριτος σφραγίσιν ἐνευλημένος εὐρέθη Μαυρικίου τοῦ αὐτοκράτορος, ἐν ᾧ ἐτύγγανεν ὡν διαθέμενος ἄπερ ἦν αὐτῷ μελετήματα μετὰ τὴν ἀποβίωσιν προελθεῖν· νόσῳ γὰρ χαλεπῇ περιπεπωκώς ὁ Μαυρίκιος τῷ πεντεκαίδεκάτῳ ἐνιαυτῷ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἐν γράμμασι διετύπου τὸ κράτος. τὸν μὲν Θεοδοσίον τὸν πρεσβύτερον παῖδα τῆς Κωνσταντίνου πόλεως κύριον καταστήσας τὰς ἐφῶς φροντίδας αὐτῷ περιτίθησι· τὸν δὲ Τιβέριον τῆς πρεσβυτίδος Ῥώμης βασιλέα διέθετο, τὴν τε Ἰταλίαν καὶ τὰς περὶ τὸ Τυρρηρικὸν πέλαγος νήσους τούτῳ ἀπέδοτο· τὰ δ' ἄλλα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας τοῖς ἑτέροις παισὶ κατετεμαχίστατο, κηδεμόνα τῆς ἀώρου τῶν παιδῶν ἡλικίας Δομετιανὸν προστησάμενος, ὃς πρὸς γένος τῷ Μαυρικίῳ συνήπτετο. οὗτος τῆς ἐπιφανοῦς τῶν Μελιτηνῶν ἐκκλησιῶν τὴν ἀρχιερατικὴν τιμὴν ἐπέφερετο...“

1119 Podrobnejšie k tomu viď BAKYTA (2010: 86-89). Tu predostrené úvahy je potrebné doplniť o poznámku, že presvedčenie o tom, že testament nemá žiadnu „*historische Grundlage*“, vyjadril už SPECK (1993: 186, pozn. 14), podľa ktorého mala správa o ňom azda vysvetliť, prečo museli všetci Maurikiovi synovia zomrieť (a síce preto, že boli budúci vládcovia). SPECK (1993: 202-205) taktiež predpokladá, že správu o testamente zaradil do *Dejín* až neznámy redaktor po Theofylaktovej smrti.

1120 Zdalo by sa, že Maurikios plánoval rozdeliť ríšu medzi rovnocenných cisárov; jednotlivé podiely sú s výnimkou italsko-ostrovného, určeného druhému synovi, nejasné alebo celkom nešpecifikované (viď k týmto problémom BAKYTA 2010: 90-92). Najvýstižnejším výkladom tohto Maurikiovoho kroku by podľa môjho názoru bolo to, že šlo o reakciu na výnimočnú situáciu niekoľkonásobného otca žijúcich synov (v ktorej sa pred ním naposledy ocitol cisár Theodosius I.), pričom aj situácia, že panovník východnej ríše mal aspoň jedného syna ako dediča cisárskej hodnosti, bola iba o generáciu neskoršia (týkala sa Arkadia), resp., ak berieme príbuzenský vzťah cisára a nástupcu širšie (León II. ako nástupca svojho starého otca Leonta I.), stále bola v čase vyše storočie vzdialená. Viď k tomu BAKYTA (2010: 92-93); takýto výklad Maurikiovoho kroku predostrel už KULAKOVSKIJ (2003: 380-381; pôvodne r. 1912) a naznačuje ho i SHLOSSER (1994: 70-71). Tradičný OSTROGORSKEHO (1963: 68) výklad interpretuje testament ako dôkaz Maurikiovoho trvania na integrite ríše, t.j. nechoty rezignovať na nejaké jej územie a obyvateľstvo (tak i SHLOSSER 1994: 71), a trvalosti idey delenia ríše medzi viacero spoluvládčov. Proti tomu je nutné namietnuť, že postulát Maurikiovej závislosti na historických vzoroch (predovšetkým delenie ríše medzi synov Constantina I. a Theodosia I.) je sotva udržateľný, ak nespúšťame zo zreteľa ich časovú odľahlosť od Maurikiovej doby a to, že výsledok Theodosiovoho delenia, rozpad jednotnej ríše na dva efektívne odlišné celky, zrejme nemohol Maurikiovi celkom uniknúť a odradzoval by ho od údajne podobného delenia medzi štyroch či až snáď šiestich synov, keby mu naozaj šlo o akúsi principiálne jednotnú ríšu, hoci aj pod vládou viacerých spolucisárov (povedomie o výnimočnosti Maurikiovej situácie je možné vidieť aj v Iohannes Ephesinus, *HE* 5, 14 [s. 351n.]). Je tak pravdepodobnejšie (viď BAKYTA 2010: 93-95), že

Okrem toho by nám to dovolilo urobiť si určité závery o otvorenosti konstantinopolských elit a eventuálne radového obyvateľstva voči perspektíve rozdelenia ríše.¹¹²¹ No aj bez ohľadu na to, či testament naozaj existovala a pochádzal z cisárovho pera alebo nie, je možné konštatovať, že autor správy o dokumente v *Dejinách*, buď samotný Theofylaktos alebo neznámy redaktor po jeho smrti, nepovažoval za potrebné jeho obsah komentovať a nevyjadril ani hlbkovo, nakoľko sa zdá, žiadnu nechuť k realizácii maurikiovského rozdelenia ríše. Záver, založený na mlčaní autora musí samozrejme zostať neistým, no napriek tomu je možné ho formulovať: Theofylaktos či redaktor bol uzrozumený s tým, aby pod vládou v Konstantinopoli sídliačeho cisára zostal iba bližšie neurčený východ („τὰς ἐῴας φροντίδας“) a aby sa iné časti ríše, celkom konkrétne i Itália s Rómom a okolité ostrovy, dostali pod žezlo cisárov iných. Toto autorovo mlčanie má ale istú výpovednú hodnotu aj pre očakávaný čitateľský okruh Theofylaktových *Dejín*: keby Theofylaktos, resp. redaktor bol predpokladal, že myšlienka rezignácie konstantinopolského cisára na časti ríše bude pre čitateľov pohoršujúca, pravdepodobne by bol nejaký svoj komentár k dokumentu pripojil alebo o testamente celkom mlčal.

To, čo prinajmenšom Theofylakta alebo redaktora k pozitívnej recepcii plánu rozdelenia viedlo, nám bohužiaľ unika. Mohla to byť nechuť k nutnosti zaistiť potreby ríše mimo Konstantinopole (a príp. jej maloazijského a balkánskeho zázemia). Väčšiu oporu v texte *Dejín* by mala hypotéza, že ho fascinovala možnosť obnovy dualizmu Ríma a Konstantinopole ako dvoch

vzorom Maurikiovi bola prax delení franskéj ríše, zvlášť ak bol pod vplyvom Agathiovho líčenia (cf. k nemu s. 259) franskéj jednoty pod vládou viacerých kráľov a azda aj vedomosti o (nakoľko vieme neproblematickom) rozdelení dedičstva po Childebertovi II. medzi jeho synov Theudeberta II. a Theudericha II. r. 596 (cf. k nemu napr. DRŠKA 2010: 140n.), hoci je samozrejme neisté, či cisár o tomto najnovšom príklade funkčnej del'by merovejských panstiev už r. 596/7 vedel (teórii Maurikiovej inšpirácie u Frankov by neprekážalo, keby samotná idea delenia bola u Merovejovcov inšpirovaná deleniami rímskej ríše; túto teóriu však vyvracia DRŠKA 2010: 8-9 a 240, ktorý zároveň *ibidem* 28-32 podáva presvedčivú teóriu, podľa ktorej bolo prvé delenie u Frankov medzi synov Chlodoviga I. r. 511, ktoré sa stalo precedensom, *ad hoc* krokom, nepodloženým konkrétnymi právnymi či politickými konceptmi). Ďalšia OSTROGORSKEHO (1963: 68) téza o Maurikiovej ideologicky motivovanej neochote rezignovať na nejaké rímske územie (artikulovaná tiež pod nenáležité heslom „*des Universalreiches*“, ktoré by snáď patrilo skôr k diskurzu, resp. konceptu rímskej svetovlády, ku ktorému však údajný Maurikiovej testament vzťah nemá) a brať do úvahy stratu v Itálii v prospech Langobardov je síce možná, avšak bez opory v tom, čo o testamente čítame. Ten je možné vykladať skôr tak, že jeho autor pomýšľal na decentralizáciu, rozdelenie ríše preto, že reflektoval italské problémy s Langobardmi a domnieval sa, že zvláštna „italská“ ríša jeho druhého najstaršieho syna bude ich vhodným riešením (BAKYTA 2010: 95; náznak tejto úvahy je ale možné nájsť už u SHLOSSER 1994: 72).

1121 Vid' k tomu BAKYTA (2010: 95-99). V tejto stati sa pokúšam ukázať, že je pomerne nepravdepodobné, že by Maurikios bol naplánoval rozdelenie ríše v situácii, keď by bol predpokladal značný odpor elit a radových Konstantinopolčanov k takejto predstave alebo by o ňom bol dokonca vedel, pretože by to bolo mohlo znamenať, že sa po jeho smrti stane cisárom iba jeho najstarší syn (resp. ním zostane; vid' *Chron. paschale* ad a. 590 [s. 691] a Theophanes ad a. 6082 [s. I, 267]). – Je potrebné dodať, že vytvorenie nových dvorov a dvorských a administratívnych postov mohlo byť nielen v záujme konstantinopolskej senátorskej aristokracie a príp. subelit (BAKYTA 2010: 96), ale tiež elit v iných oblastiach ríše a predovšetkým italskej aristokracie (šlo by o istý návrat k stavu pred Iustinianovým dobytím Itálie); je možné preto uvažovať, či Maurikios nekonzultoval svoj plán s aristokratickými emigrantmi v Konstantinopoli zo západu, ktorí ale stále mali spojenie so svojou pôvodnou vlasťou (vid' k nim BROWN 1984: 29).

centier rímskeho sveta.¹¹²² Najpravdepodobnejším sa mi však zdá byť to, že za akceptáciou maurikiovského delenia v jeho prípade bola iba ľahostajnosť voči regiónom štátu z konstantinopolskej perspektívy odľahlejším. Prvú, ale i tretiu možnosť by bolo možné označiť za prejav konstantinopolského regionalizmu.¹¹²³

1122 Usudzovať tak možno na základe skutočnosti, že iba podiely tých cisárov, ktorým budú patriť Konstantinopolis a Rím, sú Theofylaktom či redaktorom špecifikované (a iba ten druhý pomerne konkrétne). Na druhej strane však nemožno s dobrým svedomím predpokladať, že pisateľ – podobne ako niektorí moderní autori (naposledy MOORHEAD 2008: 219) – úplne púšťal zo zreteľa skutočnosť, ktorú sám zmieňuje: že ríša mala byť rozdelená nie medzi dvoch, ale medzi viacerých (minimálne štyroch, ale pravdepodobne všetkých šiestich) Maurikiových synov, takže nemohlo ísť o nejaký návrat k minulému usporiadaniu (predovšetkým tomu, ktoré v minulosti pomerne dlhú dobu trvalo a mohlo byť Theofylaktovi a jeho historicky informovaným súčasníkom najpovedomejšie, tj. k dualizmu východnej a západnej ríše po väčšiu časť piateho storočia; pripomeňme, že už Prokopios si zrejme dokonca aj delenie ríše po smrti Constantina I., ktoré prebehlo medzi troch cisárov, vybavoval ako dualistické, vid' pozn. 799). – Nie je na druhej strane možné predpokladať (pace BAKYTA 2010: 91), že pri používaní označenia ἡ πρεσβυτικὴ Ρώμη (Theophylactus Simocatta, *Hist.* 8, 11, 9; tiež 3, 4, 8) pre Rím je Theofylaktos unikátny; vid' Agathias 5, 6, 5. Preto zrejme toto označenie nevyjadruje nejaké zvláštne Theofylaktove pohnutie mysle. Je ale na druhej strane s ohľadom na Agathiovo miesto v kombinácii s tými v Theofylaktových *Dejinách* tiež pomerne otáznе, či označenie doslova do slovenčiny preložiteľné ako „starena Rím“ malo naozaj nejaké „*deterioristische Bedeutung*“ (tak DÖLGER 1937: 96, pozn. 44). – To, že v sumarizácii obsahu testamentu je o Konstantinopoli použité v Theofylaktových *Dejinách* výnimočné pomenovanie („τῆς Κωνσταντινίου πόλεως“), by taktiež mohlo poukazovať na autorovo zaujatie dualizmom starého Ríma a Konstantinopole (BAKYTA 2010: 91), avšak daný rozdiel oproti bežnej Theofylaktovej terminológii môže byť spôsobený tým, že text testamentu parafrázoval P. Speckom postulovaný redaktor.

1123 Ide o termín, ktorý do literatúry o ranobyzantskej problematike uviedol A. Guillou, pre ktorého ide o koncept vyjadrujúci regionalizáciu v prvom rade ekonomickú a sociálnu a vzťahujúci sa na siedme storočie; k jeho aplikácii na Konstantinopolis a jej malozazijské zázemie vid' GUILLOU (1969: 252-254). Napriek tomu si dovoľím ho použiť aj na istú v prvom rade psychologickú, resp. mentalitnú „regionalizáciu“ obyvateľov metropole ríše (ktorá samozrejme môže mať ekonomické a sociálne pozadie, no to pre nás u Theofylakta hmatateľné nie je).

ZÁVER

Formulovať rozhodným tónom závery všeobecnejšieho charakteru o azda akejkol'vek neskoroantickej, resp. ranobyzantskej problematike považujem osobne za zložitejšie i problematickejšie, než rozoberať konkrétny pramenný materiál alebo to, čo k príslušným témam napísali novodobí bádatelia. Napriek tomu je samozrejme potrebné tento krok vo vzťahu k téme byzantského záujmu o západ a konkrétne o jeho ovládanie v dobe Iustinianovej a nasledujúcej urobiť (spolu so zhrnutím výsledkov predloženej práce).

V prvej časti svojho výkladu som sa snažil vystopovať Iustinianovu motiváciu k jeho západným expedíciám. Zahŕňalo to demonštráciu toho, že tézy o Iustinianovom širokom, nielen územný či mocenský aspekt zahrňujúcim, reštauračnom programe,¹¹²⁴ o existencii plánov na *reconquistu* západu v byzantskej spoločnosti v dobe pred Iustinianom¹¹²⁵ alebo Iustinianových plánov tohto charakteru pred začiatkom výpravy do Afriky¹¹²⁶ sú prinajmenšom nepodložené.

Jadrom môjho postupu v tejto časti práce však bola snaha identifikovať jednotlivé motívy či diskurzy, vzťahujúce sa na západné vojny, ktoré objavujeme v legislatíve,¹¹²⁷ predstavujúcej prameň oficiálneho charakteru a preto Iustinianom autorizovaný, ak už nie rovno napísaný, a porovnať ich s tým, čo ako príčinu výprav do Afriky a Itálie prezentujú jednotliví súdobí autori, Prokopios, Iordanes, Pseudo-Zacharias Scholastikos (resp. jeho prameň).¹¹²⁸ Bolo tak snád' možné vyhnúť sa nerefektovanému preferovaniu jednej z prameňmi artikulovaných príčin (či zámienok) daných vojen alebo naopak ich jednoduchému kladeniu vedľa seba, predovšetkým ale ťažko verifikovateľnej a v zásade nepodloženej praxi apriorného psychologizujúceho výkladu Iustinianových pohnútok k realizovanej západnej politike.

Táto komparácia oficiálnych výpovedí, resp. oficiálnymi miestami artikulovaných diskurzov – univerzalistického (resp. svetovládneho), reštauračného, dobyvateľského (resp. triumfálneho) a osloboditeľského (s podtónmi religióznymi a existenčnými) – a diskurzov, recipovaných relevantnými byzantskými dejepiscami, ma priviedla k záveru, že výnimočné postavenie má Pseudo-Zachariom zachytený výklad, ktorý pripisuje cisárovo rozhodnutie podniknúť výpravu do Afriky a snád' i Itálie naliehaniu emigrantov z daných západných oblastí v Konstantinopoli, pretože nepredstavuje jeden z inak doložených oficiálnych diskurzov a nedá sa ani povedať, že by bol spätý s autoprezentáciou cisára, resp. oficiálnych miest.¹¹²⁹

1124 Vid' s. 85-95.

1125 Vid' s. 95-100.

1126 Vid' s. 100-114.

1127 Vid' s. 13-37.

1128 Vid' s. 43-52 (Prokopios), 52-71 (Iordanes), 71-84 (Pseudo-Zacharias).

1129 Vid' s. 139-140 a 160-164.

Na takéto určenie koreňov africkej a italskej expedície sa pomerne vhodne viažu aj oficiálne artikulované alebo Prokopiom a Iordanom šírené diskurzy o vojnách ako osloboditeľských aktoch a reakciách na osudy s Iustinianom dobré styky udržujúcich vládcov Childericha a Amalasuinthu, ak si uvedomíme skutočnosť, že práve tieto diskurzy mohli ako argumentačné stratégie použiť, ale i autenticky zastávať, o cisársku intervenciu v pôvodných domovoch usilujúci exulanti z Afriky a Itálie.¹¹³⁰

Záver, že pozadím a príčinou Iustinianovej západnej politiky boli apely západných emigrantov, však stále necháva otvorených niekoľko problémov. Z čoho pramenila cisárova ochota vojensky v prospech emigrantov, resp. utláčaných Italov a Afričanov zasiahnuť? Odpoveď na túto otázku nie je podľa môjho názoru možné dosiahnuť inak, než onými problematickými psychologizujúcimi úvahami o cisárových záujmoch, presvedčení, túžbach ap., čo v podstate znamená, že je exaktne neuchopiteľná. Je to o to nepríjemnejšie, že jej zodpovedanie by nám snád poskytlo kľúč k uchopeniu ustredného problému tejto práce, záujmu Byzantíncov o vládu na západe, vo vzťahu k Iustinianovi, vládcovi, ktorý (vychodnú) ríšu na časť latinského západu rozšíril.

Pretože afrických a italských emigrantov, orodujúcich za zásah vo svojich domovoch, môžeme identifikovať ako tamajších aristokratov,¹¹³¹ predložil som určité úvahy o vzťahoch Iustiniana a aristokracie, v ktorých som sa usiloval ukázať, že ich spolupráca nebola (v rozpore s tradičným názorom) nemožná.¹¹³² Nie je vylúčené, že Iustiniana pohla k západným intervenciám nejaká kalkulácia, napr. snaha kompenzovať nepríliš mu naklonené segmenty konstantinopolskej senátorskej aristokracie vytvorením si protiváhy v podobe nanajvýš mu zaviazanej aristokracie západnej. Je to zaiste iba nedoložitelná úvaha, na ktorej nemožno rezolútne trvať, podobne ako nemožno doložiť ani opačnú možnosť, že cisárova vojenská asistancia západným aristokratom pri ich snahe získať späť svoje majetky a pozície bola výhradne altruistická. Tieto alternatívy však azda dostatočne ilustrujú, že ak naozaj Iustinianova *reconquista* západu bola inšpirovaná západnými emigrantmi, jeho záujem o západ, či už nezištný alebo nie, bol pravdepodobne záujmom o obyvateľov západu (resp. prinajmenšom určitý ich segment), nie o neosobné územie či abstraktnú ríšu alebo štát.¹¹³³

Druhým nevyjasneným a v podstate i nevyjasniteľným problémom, spätým s našou

1130 Cf. s. 141-142, 145-147, 157-158 a 161-162.

1131 Vid' s. 77-79, 142-143 a 147-148.

1132 Vid' s. 166-171.

1133 Tomu sa zdá odporovať dikcia jedného z kľúčových pramenných textov, *Nov. Iust.* 30, cap. 11, 2: „...ἐλπίδας ἔχειν ἀγαθὰς ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν ἡμῖν τὴν ἐπικράτειαν νεύσειεν ὁ θεὸς ὧν περ οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι μέχρι τῶν πρὸς ἑκάτερον ὠκεανὸν ὀρίων κρατήσαντες ταῖς ἐφεξῆς ἀπέβαλον ῥαθυμίας...“ No aj tu napokon nasleduje obrat k ľudskému aspektu reštauračnej akcie v podobe frázy „... ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ὑπηκόων...“

identifikáciou diskurzu o západných emigrantoch ako tým, ktorý si zaslúži privilegovanú recepciu v (modernom) výklade pozadia Iustinianovej *reconquisty*, je práve otázka, prečo Iustinianove oficiálne texty a ani dejepisci, recipujúci oficiálne inšpirované diskurzy, motív západných prosebníkov neartikulujú. Všeobecné možnosti výkladu sú dve: buď bol takýto diskurz považovaný za nevhodný či nedôstojný alebo Iustinianos podliehal autocenzúre¹¹³⁴ (čo sa potom odrazilo na neznalosti alebo na autocenzúre Prokopia a Iordana, resp. už Cassiodora). Prvá možnosť sa zdá byť kontraintuitívnu: prečo by mal byť diskurz o cisárovej pomoci konkrétnym prosebníkom v imperiálnej autoprezentácii nevhodný? Avšak celkom vylúčiť ju možné nie je. Druhá možnosť je lákavejšia: keby sme vychádzali z predpokladu, že nasadenie rímskych vojsk, financií a zdrojov na západe narážalo v byzantskej spoločnosti alebo aspoň v niektorých jej segmentoch na neporozumenie či dokonca odpor, bolo by pochopiteľné, že Iustinianos pred východným publikom nijako nezdôrazňoval skutočnosť, že so západnými aktivitami začal na popud a v prospech západniarov. Potom by vcelku dobrý zmysel mala aj snaha Pseudo-Zachariovho zdroja nezanechať vo svojich čitateľoch výrazný dojem, že za rozpútaním vlečúcej sa italskej vojny stojí jeho známy, italský exulant Domnicus, a cisár, a presunúť hlavnú, zároveň ale pri jej odvodenom charaktere vágnu zodpovednosť na emigrantov afrických, ktorí boli medzičasom snáď už väčšinou späť v Afrike (ak pravdaže pred sebou máme naozaj takýto intertextuálny trik Pseudo-Zachariovho zdroja, nie iba neumelé krátenie predlohy Pseudo-Zachariom samotným).¹¹³⁵

Tento problém bohužiaľ nie je spoľahlivo riešiteľný. Ostatne aj východisko predchádzajúcej úvahy, téza o nechuti byzantskej spoločnosti voči angažovaniu sa na západe, by mala byť najskôr potvrdená na inom základe. Vlastnému riešeniu tejto problematiky na základe byzantských historiografických textov, ktoré západ výrazne a často reflektujú, bola venovaná druhá časť tejto práce.

Za neproblematický považujem záver, že s výnimkou Prokopia žiaden autor Iustinianovu západnú *reconquistu* alebo všeobecnejšie vojenskú-diplomatickú stratégiu nekritizuje, hoci sa to tvrdí aj o Agathiovi.¹¹³⁶ Prokopiova zásadná kritika cisárových vojen ako takých má byť dôkazom alebo ilustráciou Iustinianovho démonského charakteru a pri jej štylizovanosti je nemožné považovať ju za odraz nejakého „autentického“ Prokopiovho názoru.¹¹³⁷ Tieto zistenia robia úvahy o kritickom či kritiku reflektujúcom výklade Pseudo-Zachariovho zdroja pomerne neistými.

Nielen *Anekdota*, ale aj *Vojny* využíva Prokopios ako nástroj Iustinianovej kritiky, v oboch prípadoch to však je kritika, ktorá iba zdanlivo smeruje proti Iustinianovej zahraničnej či vojenskej

1134 Vid' s. 163n.

1135 Vid' s. 83-84.

1136 Vid' s. 254-259.

1137 Vid' s. 199-203.

politike; v skutočnosti je vždy zameraná proti cisárovej osobe, jeho magistrátom, jeho politike vnútornej.¹¹³⁸ To, že autor rozsiahleho diela o vojnách práve dobýjaniu Afriky a Itálie i bojom na východe venuje v *Anekdota* v podstate jednorazovú, inštrumentalizovanú a štylizovanú reflexiu, je prekvapujúce, ale vlastne symptomatické.

Podobne je totiž pre Agathia v *Dejinách* výklad o italských bojoch a o Frankoch (vo vzťahu ku ktorým sa zdá zaujímať nanajvýš pozitívne, hoci aj štylizované, stanovisko, ktoré *reconquistu* Gálie v zásade vylučuje) len priestorom pre realizáciu historického výkladu, majúceho čitateľa pobaviť a zároveň vychovávať.¹¹³⁹ Euagrios používa vojenské dianie za Iustinianovej vlády predovšetkým ako rámec zaujímavých excerpt z Prokopiovho diela.¹¹⁴⁰ Ku klasicizujúcim dejepiscom a cirkevnému historikovi sa pridružuje hagiograf Kyrillos zo Skythopole, ktorého je nutné prinajmenšom podozierať, že výklad o Iustinianových západných úspechoch do svojho diela zaraďuje iba kvôli údajnému proroctvu jedného zo svojich svätcov.¹¹⁴¹

Ďalším dôležitým faktom je, že značná časť sledovaných autorov sa pri inak rôznorodom traktovaní Iustinianových vojen (západných, ale väčšinou všetkých) pohybuje prevažne v triumfálno-dobyvateľskom diskurze, akcentuje teda cisárove alebo rímske víťazstvá: nachádzame ho u Marcellina (možno popri diskurzoch reštauračnom a svetovládnom), druhého pokračovateľa Marcellinovho, Iordana, druhého pokračovateľa Malalovho (implicitne), Agathia (popri reštauračnom zhrnutí Prokopia), Menandra, Euagria (popri osloboditeľskom diskurze v prípade Afriky).¹¹⁴²

Zdá sa, že iné diskurzy o Iustinianovej západnej politike sa obzvlášťnej pozornosti u byzantských autorov šiesteho storočia netešili. Zmieniť je potrebné Ióanna Lyda, u ktorého snád' autenticky priaznivú recepciu našiel, pravdaže popri diskurze triumfálnom, i ten reštauračný, a Kyrilla zo Skythopole, v líčení ktorého dominuje osloboditeľský diskurz náboženského zafarbenia.¹¹⁴³ Malá popularita reštauračného diskurzu v dobe Iustinianovej (a nasledujúcej) je v príkrom kontraste s rozšírením, ktorému sa teší v dielach moderných bádateľov, opierajúcich sa predovšetkým o oficiálne, ak vôbec nejaké, texty, ktoré však mali apelovať na svedomitosť platcov daní, čo ukazuje jednak pôvodnú inštrumentálnosť daného diskurzu, jednak to, že bol snád' určený predovšetkým elitám a subelitám.¹¹⁴⁴

Prevaha triumfálno-dobyvateľského diskurzu v sledovaných dejepisných dielach má závažné

1138 Viď s. 196-197, 198 a 201n.

1139 Viď s. 262.

1140 Viď s. 268n.

1141 Viď s. 235.

1142 Viď s. 209-210 (Marcellinus), 212n. (druhý pokračovateľ Marcellinov), 217 (Iordanes), 242 (druhý pokračovateľ Malalov), 254 a 259 (Agathias), 266-267 (Menandros) a 267-268 (Euagrios).

1143 Viď s. 228 (Ióánnés Lydos); 231 (Kyrillos).

1144 Viď s. 39-40.

implikácie. Tento diskurz totiž zo svojej podstaty nebral do úvahy partikulárne okolnosti jednotlivých (vít'azných) vojen, na rozdiel od diskurzu svetovládneho, naviazaného na istý obraz rímskej ríše, osloboditeľského, vyžadujúceho existenciu určitých oslobodených, a predovšetkým reštauračného, ktorý bol spätý s konkrétnymi historickými udalosťami a konkrétnym priestorom, resp. konkrétnou populáciou. Triumfálno-dobyvateľský diskurz nerozlišoval *a priori* medzi vojnami s Peržanmi a s Vandalmi, ako to pomerne dobre ilustruje asi najvýraznejší jeho tlmočiteľ, ktorým podľa môjho názoru je Iordanes.¹¹⁴⁵ Znamená to, že preferovaním tohto diskurzu príslušní autori inherentne prezrádzajú malú zainteresovanosť na ovládnutí a ovládaní častí bývalej západnej ríše (resp. ľahostajnosť voči nemu).

Pokiaľ ide o záujem o západ, ešte v postiustinianovskej dobe vidíme určitú vcelku systematickú pozornosť Malalovho druhého pokračovateľa venovanú tamojším vojenským udalostiam, Pseudo-Zachariov záujem o Rím a prakticky snáď i o Iustinianove západné vojny a – ak necháme bokom v tomto ohľade ťažko zhodnotiteľného Menandra – Theofylaktovu recepciu záznamov o italskom a africkom vojenskom dianí alebo franských posloch.¹¹⁴⁶

Na druhej strane je to práve Theofylaktovo dielo, ktoré pasážou o Maurikiovom testamente deliacom štát na partikulárne panstvá (cisárstva) podľa môjho presvedčenia dosvedčuje ľahostajné, ak nie rovno nadšené, prijímanie vyčlenenia Itálie a ďalších častí z celku ríše.¹¹⁴⁷ Koexistencia záujmu o západ a akceptovania jeho eventuálnej separátnej existencie v rovnakom postavení, aké by mal útvar pod vládou cisára v Konstantinopoli, v Theofylaktovom diele nie je nepochopiteľná, dá sa však vysvetliť aj pomocou teórie, že správu o testamente zaradil do spisu niekto iný než samotný Simokattés.¹¹⁴⁸ Ak už budeme predpokladať jednotné (Theofylaktovo) autorstvo, je nutné podľa môjho názoru väčšiu dôležitosť pripísať prijímaniu del'by ríše než záujmu o vojenské dianie na západe; napr. Agathiov záujem o Frankov taktiež neimplikuje trvanie tohto autora na ich striktnej integrácii do ríše, tj. pod vládu cisára vládnuceho z Konstantinopole.¹¹⁴⁹

Je ďalej potrebné zdôrazniť, že preberaní autori sa vo všeobecnosti zdajú mať natoľko rozsiahle a dobré vedomosti o latinskom západe, nakoľko ich informovali ich zdroje, tj. podávajú svojim čitateľom toľko informácii, koľko sami získali.¹¹⁵⁰ Na Theofylaktovom diele, zvlášť ak budeme predpokladať Simokattovo autorstvo pasáže o Maurikiovom testamente, potom

1145 Cf. s. 217n. a 221.

1146 Viď s. 239-242 (druhý pokračovateľ Malalov), 244-245 (Pseudo-Zacharias) a 270-271 (Theofylaktos).

1147 Viď s. 273-274.

1148 Viď pozn. 1119.

1149 Viď s. 259-261.

1150 Výraznejšími výnimkami sú Agathias, ktorý sa azda nerozpakoval komponovať svoje líčenie pomerne voľne (pričom ho však predchádzal už Prokopios prinajmenšom s h'erodotovskou historkou o Iustinianovom rozhodovaní sa o africkej expedícii) a Euagrios s Kyrillom, ktorí obaja radikálne skrátili, resp. selektívne využili Prokopiove *Vojny*.

pozorujeme, že veľká informovanosť o západe nevyučovala záujem o túto problematiku a záujem o ňu zase nevyučoval akceptovanie predstavy, že západ nemusí byť súčasťou ríše s centrom v Konstantinopoli, tj. ľahostajnosť voči jeho efektívnemu ovládnutiu.

Dlhé odmlčanie sa byzantského dejepisectva po Theofylaktovi je preto ponajprv svedectvom len o dejepisectve, nie o nezáujme Byzantíncov, resp. Konstantinopolčanov o dianie, trebárs i na západe (či konkrétne prinajmenšom v Itálii). Nech už by však ich záujem bol akýkoľvek veľký, nevyplývalo by z neho, že neboli voči cisárovej vláde na západe relatívne ľahostajní.

Ak sa vrátíme k materiálom šiesteho až siedmeho storočia, je zrejmé, že autori oboch o západnom dianí najrozsiahlejšie referujúcich diel, Prokopios a Agathias, nám nevyjavujú žiaden konkrétny vecný postoj k Iustinianovmu rozšíreniu ríše o Afriku a Itáliu (a prípadne tiež časť Hispánie), ani záporný, ani kladný.¹¹⁵¹ Ich líčenie (a v prípade Prokopiových *Anekdota* aj interpretácia) *reconquisty* je pre nich literárnou látkou, pomocou ktorej sledujú svoje ciele, ktoré však nemajú s problematikou ovládnutia západu mnoho spoločného: odsúdenie Iustiniana („vnútropolitického“ a personálneho charakteru) v Prokopiovom prípade, výchova a pobavenie čitateľa u Agathia; popritom v oboch prípadoch napísanie diela, z ktorého bude autor mať osobný úžitok. Domnievam sa, že vo vzťahu k byzantským dejepiscom šiesteho až siedmeho storočia je naozaj pomerne výstižný dojem, ktorý vyjadril G. Dagron: „*on ne cesse d'écrire et de recomposer l'histoire*“.¹¹⁵²

Ak porovnáваме Iustinianov záujem o západ, pretavený v konečnom dôsledku do reálneho ovládnutia Afriky, Itálie a hispánskych enkláv, s celkovým umierneným záujmom o dianie v Itálii a Afrike, ale ľahostajnosťou voči tomu, či ich ríša ovláda, zo strany dejepiscov od Marcellina až po Theofylakta, stojí za pozornosť fakt, že Prokopios je jediným zo skupiny historikov, u ktorého je možné s relatívne dobrým svedomím predpokladať známosť s nejakými Afričanmi alebo Italmi, ktorá ale *nota bene* ešte nemusela byť obzvláštnou osobnou blízkosťou.¹¹⁵³ Inými slovami: je to azda existencia či naopak absencia osobných väzieb na Afričanov a Italov, ktorá stojí za odlišnými postojmi Iustiniana na jednej a prebratých dejepiscov na druhej strane voči ovládnutiu západu.

Je samozrejme nanajvýš nepravdepodobné, že by preberaní dejepisci boli reprezentatívnou vzorkou byzantskej spoločnosti: ak určitú regionálnu pestrosť zabezpečujú Euagrios zo Sýrie a Kyrillos z palestínskej Skythopole, stojaci proti prevahe osôb, ktoré prinajmenšom v dobe písania

1151 Vid' závery na s. 195 a 202n. (Prokopios) a 259 (Agathias).

1152 DAGRON 1988: 52.

1153 Neistými sú Iordanove západné konexie (cf. pozn. 157 a 868). Naopak je isté, že sa s prinajmenšom jedným Italom poznal autor Pseudo-Zachariovho prameňa (Zacharias Rhet., *HE* 9, 18 [II, 134 textus; s. II, 92 versio]; cf. s. 72); jeho postoj k ovládnutiu západu je ale nejasný. Špecifickým prípadom je druhý pokračovateľ Marcellinov, ktorého by azda bolo možné označiť za najvýraznejšieho podporovateľa pacifikácie Itálie porážkou Ostrogótov, no tento autor bol možno sám Italom a podľa nášho názoru určite čerpal z prameňa takpovediac italskej proveniencie (Cassiodorovho diela); vid' s. 213.

svojho diela boli Konstantinopolčanmi, v sociálnom ohľade máme pred sebou iba príslušníkov subelity a v niekoľkých prípadoch možno elity.¹¹⁵⁴ Hlas radových Konstantinopolčanov či dokonca obyvateľov provincií k nám skrze byzantskú historiografiu nepreniká. Ak však prijmeme naznačenú teóriu, že podpora ovládnutia (a ovládania) Itálie a Afriky bola determinovaná väzbami na Italov alebo Afričanov, je snáď možné vysloviť hypotézu, že neelitné a nesubelitné obyvateľstvo metropole a ríše do styku so západniarmi bežne neprichádzalo a stimul k podporovaniu rozšírenia, resp. udržovania byzantskej vlády na západe mu tak chýbal.

Zhrnúť kľúčové tézy práce niekoľkými slovami až heslami je možné týmto spôsobom: záujem cisára Iustiniana I. o západ nebol záujmom o naplnenie historicky determinovanej ideológie návratu k určitému pôvodnému stavu, ale záujmom o afrických a italských aristokratov, s ktorými mal osobné kontakty. Byzantskí historici šiesteho až siedmeho storočia mali záujem o dianie na západe, v neposlednom rade nepochybne preto, že im poskytovalo látku pre ich diela, nie však záujem na tom, aby západ nevyhnutne bol súčasťou ríše; v tomto smere je možné ich postoj popísať ako ľahostajnosť. Ich záujem bol teda iba historiografický a jeho artikulácia sa pohybovala prevažne v rovine diskurzu triumfálno-dobyvateľského.

Do akej miery by pozornosť venovanú tematike víťazstiev rímskych vojsk či cisára bolo možné popísať pojmami ako patriotizmus, šovinizmu ap., ponechávam otvorené.¹¹⁵⁵

Otázku, či má pravdu M. Cesa, postulujúca nechť a nepochopenie Byzantíncov voči ovládaniu západu už v dobe Iustinianovej, alebo tradičnejší názor, situujúci počiatky nezáujmu o západ či priamo o jeho ovládanie až do postiusinianovskej doby (porôzne niekam medzi vlády Maurikia a Hérakleia),¹¹⁵⁶ považujem za nutné rozhodnúť v prospech prvej možnosti, hoci aj s istou korekciou Cesinho postoja: skôr než o odpor alebo priamu opozíciu ide o ľahostajnosť.

Nezdá sa, že by sa v tomto smere situácia v šiestom a ranom siedmom storočí mohla príliš líšiť od pomerov v nasledujúcich stopäťdesiatich rokoch: reálny záujem o ovládanie západu medzi byzantskými elitami bol zrejme malý práve tak za vlády Iustinovej dynastie, ako za Hérakleiovcov a za dynastie sýrskej. Zlom bude nutné hľadať azda už v prediusinianovskej dobe, je však možné, že by to bola zbytočná námaha. Pravdepodobne nešlo o punktuálny zvrät, ale o dlhodobejší proces odcudzenia, ktorý nenápadne prebehol snáď už počas kontinuálnej existencie oboch *res publicae*,

1154 Príslušníkom elity mohol byť (aspoň v určitej fáze svojho života) Prokopios (viď s. 178-180), elitu, aspoň antiochijskú, reprezentuje Euagrios (viď s. 267); zmysluplné sú úvahy o rovnakom sociálnom *milieu* v prípade Theofylakta (viď s. 269) a Marcellina (v prípade ktorého nie sú podstatnou pozitívnou indíciou ani tak jeho tituly *clarissimus* a *comes* [Marcellinus, praef.], ako skôr údajná blízkosť k Iustinianovi [viď s. 55 a 205]). Veľkou neznámou je sociálne zaradenie relevantných anonymov, tj. pokračovateľov Marcellina, pokračovateľov Malala a autora Pseudo-Zachariovho prameňa. V prípade ostatných preberaných autorov je možné pracovať so subelitnou klasifikáciou.

1155 O Agathiovom oceňovaní pozitívnych dopadov „*Christian chauvinism*“ na morálku vojsk píše KALDELLIS (1999: 249).

1156 Viď s. 3-4.

východnej a západnej ríše, v prvých troch štvrtinách piateho storočia.¹¹⁵⁷ V rámci tejto práce však už musí daný pohľad späť do minulosti samozrejme zostať iba pracovnou hypotézou.

1157 Cf. výklad o rozpade ríše na dve časti u PABST (1986: predovšetkým 107-119 a 213-221).

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

1. Primárne pramene

- Agapetus Diac.:** Agapito Diacono, *Scheda regia. Introduzione, testo critico, versione italiana, note ed indici*, ed. a prel. F. Iadevaia, Messina: Edas, 1995.
- Agathias:** *Agathiae Myrinaei historiarum libri quinque* [= Corpus fontium historiae Byzantinae. Volumen II], ed. R. Keydell, Berolini: apud Walter de Gruyter et socios, 1967.
- Anonymus Vales.:** *Excerpta Valesiana*, ed. J. Moreau, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1961.
- Anth. Gr.:** *Anthologia Graeca. [I.] Buch I-VI. [II.] Buch VII-VIII. [III.] Buch IX-XI. [IV.] Buch XII-XVI mit Namen- und Sachverzeichnis und anderen vollständigen Registern*, ed. a prel. H. Beckby, 2. verbesserte Aufl., München: Ernst Heimeran, [s.a.].
- App. Nov.:** *Corpus iuris civilis. Volumen tertium. Novellae*, ed. R. Schoell – Gu. Kroll, editio stereotypa, Berolini: apud Weidmannos, 1895, 796-803.
- Boethius, De consol. phil.:** Boethius, *De consolatione philosophiae. Opuscula theologica*, ed. C. Moreschini, Monachi – Lipsiae: in aedibus K. G. Saur, 2000.
- Cassiodorus, Inst.:** Cassiodorus, *Institutiones divinarum et saecularium litterarum. Einführung in die geistlichen und weltlichen Wissenschaften. I-II* [= Fontes Christiani. Band 39/1-2], [ed. R. A. B. Mynors], prel. W. Bürsgens, Freiburg [etc.]: Herder, 2003.
- Cassiodorus, Var.:** *Cassiodori Senatoris Variarum* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomus XII.], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1894.
- Chron. paschale:** *Chronicon paschale. Vol. I.* [= Corpus scriptorum historiae Byzantinae], ed. L. Dindorfius, Bonnae: impensis Ed. Weberi, 1832.
- Chronica Gallica a. DXI:** *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. Volumen I* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomus IX], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1892, 615-666.
- Codex Iust.:** *Corpus iuris civilis. Volumen secundum. Codex Iustinianus*, ed. P. Krueger, editio stereotypa quinta, Berolini: apud Weidmannos, 1892.
- Col. Avel.:** *Epistulae imperatorum pontificum aliorum inde ab a. CCCLXVII usque ad a. DLIII datae Avellana quae dicitur collectio. Pars I-II* [= Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum. Vol XXXV], ed. O. Guenther, Pragae – Vindobonae – Lipsiae: F. Tempsky – G. Freytag, 1895-1898.
- Constantinus Porphy., De caerim.:** *Constantini Porphyrogeniti imperatoris de caerimoniis aulae Byzantinae libri duo. Volumen I.* [= Corpus scriptorum historiae Byzantinae], ed. I. I. Reiskius, Bonnae: impensis Ed. Weberi, 1829.
- Corippus, In laudem Iust.:** Flavius Cresconius Corippus, *In laudem Iustini Augusti minoris libri IV*, ed., prel. a kom. Av. Cameron, London: University of London, The Athlone Press, 1976.
- Cyrillus Scythopolit., Vita Euthymii:** E. Schwartz, *Kyrillos von Skythopolis* [= Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. 4. Reihe 4. Band 2. Heft = 49. Band 2. Heft], Leipzig: J. C. Hinrichs Verlag, 1939, 3-85.
- Cyrillus Scythopolit., Vita Sabae:** E. Schwartz, *Kyrillos von Skythopolis* [= Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. 4. Reihe 4. Band 2. Heft = 49. Band 2. Heft], Leipzig: J. C. Hinrichs Verlag, 1939, 85-200.
- Digesta:** *Corpus iuris civilis. Volumen primum. Institutiones. Digesta*, ed. P. Krueger – Th. Mommsen, editio stereotypa quinta, Berolini: apud Weidmannos, 1889.
- Dionysius Telmaharensis:** *The Chronicle of Zuqnān. Part III and IV. A.D. 488-775* [= Mediaeval Sources in Translation 36], prel. A. Harrak, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1999.
- Euagrius, HE:** *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia* [= Byzantine Texts], ed. J.

- Bidez – L. Parmentier, London: Methuen & Co., 1898.
- Eustathius Epiph.:** *Fragmenta historicorum Graecorum. Volumen quartum*, ed. C. Mullerus, Parisiis: editore Ambrosio Firmin Didot, 1851, 138-142.
- Gregorius Turon., *Miracula*:** *Gregorii episcopi Turonensis Miracula et opera minora* [= Monumenta Germaniae historica. Scriptorum rerum Merovingicarum tomi I pars II], ed. B. Krusch, editio nova lucis ope expressa, Hannoverae: impensis bibliopolii Hahniani, 1969, 1-370.
- Herodotus:** *Herodoti Historiae. Vol. I libros I-IV continens*, ed. H. B. Rosén, Leipzig: BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1987; *Vol. II libros V-IX continens indicibus criticis adiectis*, ed. H. B. Rosén, Stuttgartiae – Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1997.
- Institut.:** *Corpus iuris civilis. Volumen primum. Institutiones. Digesta*, ed. P. Krueger – Th. Mommsen, editio stereotypa quinta, Berolini: apud Weidmannos, 1889.
- Iohannes Antioch. [Mariev]:** *Ioannis Antiocheni fragmenta quae supersunt omnia* [= Corpus fontium historiae Byzantinae. Volumen XLVII], ed. a prel. S. Mariev, Berolini – Novi Eboraci: Walter de Gruyter, 2008.
- Iohannes Antioch. [Roberto]:** *Ioannis Antiocheni Fragmenta ex Historia chronica* [= Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. Band 154], ed. a prel. U. Roberto, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2005.
- Iohannes Ephesinus, *HE*:** *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*, prel. R. P. Smith, Oxford: University Press, 1860.
- Iohannes Lydus, *De mag.*:** Jean le Lydien: *Des magistratures de l'état romain. Texte établi, traduit et commenté. Tome I-II* [= Collection des universités de France], ed., prel. a kom. M. Dubuisson – J. Schamp, Paris: Les Belles Lettres, 2006.
- Iohannes Lydus, *De mens.*:** *Ioannis Laurentii Lydi liber de mensibus*, ed. R. Wuensch, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1898.
- Iohannes Malalas:** *Ioannis Malalae Chronographia* [= Corpus fontium historiae Byzantinae. Volumen XXXV], ed. I. Thurn, Berolini – Novi Eboraci: Walter de Gruyter, 2000.
- Iohannes Niciensis:** *The Chronicle of John (c. 690 A. D.) Coptic Bishop of Nikiu Being a History of Egypt before and during the Arab Conquest*, prel. R. H. Charles, reprint of the edition London 1916, Amsterdam: APA - Philo Press, [s.a.].
- Iordanes, *Getica*:** *Iordanis Romana et Getica* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomi V pars prior], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1882, 53-138.
- Iordanes, *Romana*:** *Iordanis Romana et Getica* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomi V pars prior], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1882, 1-52.
- Laterculus imperatorum ad Iustinum I:** *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. Volumen III* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomus XIII], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1898, 418-423.
- Liber pontificalis:** *Libri pontificalis pars prior* [= Monumenta Germaniae historica. Gestorum pontificum Romanorum vol. I], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1898.
- Magnus chronographus:** *Die byzantinischen Kleinchroniken. 1. Teil. Einleitung und Text* [= Corpus fontium historiae Byzantinae. Volumen XII/1], ed. P. Schreiner, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, 37-45.
- Malchus:** *Fragmenta historicorum Graecorum. Volumen quartum*, ed. C. Mullerus, Parisiis: editore Ambrosio Firmin Didot, 1851, 111-132.
- Marcellinus:** *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. Volumen II* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomus XI], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1894, 37-108.
- Marius Aventicensis:** *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. Volumen II* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomus XI], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1894, 225-239.

- Menander Protect.:** R. C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman. Introductory Essay, Text, Translation, and Historiographical Notes* [= ARCA. Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 17], Liverpool: Francis Cairns, 1985.
- Michael Syr. (versio):** *Chronique de Michel le Syrien patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199). Tome premier-Tome III*, ed. a prel. J.-B. Chabot, Paris: Ernest Leroux, 1899.1901.1905.
- Nov. Anth.:** *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes. Volumen II. Leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, ed. Th. Mommsen – P. M. Meyer, Berolini: apud Weidmannos, 1905, 203-208.
- Nov. Iust.:** *Corpus iuris civilis. Volumen tertium. Novellae*, ed. R. Schoell – Gu. Kroll, editio stereotypa, Berolini: apud Weidmannos, 1895, 1-756.
- Nov. Iustini:** *Corpus iuris civilis. Volumen tertium. Novellae*, ed. R. Schoell – Gu. Kroll, editio stereotypa, Berolini: apud Weidmannos, 1895, 1-756.
- Orosius:** *Pauli Orosii historiarum adversum paganos libri VII*, ed. C. Zangemeister, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1889.
- Paulus Diac., Hist. Romana:** *Eutropii Breviarium ab urbe condita cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additamentis* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomus II], ed. H. Droysen, Berolini: apud Weidmannos, 1879, 183-224.
- Priscianus, De laude Anast.:** Procope de Gaza, Priscien de Césarée, *Panegyriques de l'empereur Anastase Ier. Textes traduits et commentés* [= Antiquitas. Reihe 1. Abhandlungen zur alten Geschichte. Band 35], ed., prel. a kom. A. Chauvot, Bonn: Habelt, 1986, 52-68.
- Priscus:** Priscus Panita, *Excerpta et fragmenta*, ed. P. Carolla, Berolini – Novi Eboraci: Walter de Gruyter, 2008.
- Procopius, De aedif.:** *Procopii Caesariensis opera omnia. Vol. IV. ΠΕΡΙ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ libri VI sive de aedificiis cum duobus indicibus praefatione excerptisque Photii adiectis*, ed. J. Haury – G. Wirth, editio stereotypa correctior, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1964.
- Procopius, Bell. Goth.:** *Procopii Caesariensis opera omnia. Vol. II. De bellis libri V-VIII*, ed. J. Haury – G. Wirth, editio stereotypa correctior, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1963.
- Procopius, Bell. Pers.:** *Procopii Caesariensis opera omnia. Vol. I. De bellis libri I-IV*, ed. J. Haury – G. Wirth, editio stereotypa correctior, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1962, 1-304.
- Procopius, Bell. Vand.:** *Procopii Caesariensis opera omnia. Vol. I. De bellis libri I-IV*, ed. J. Haury – G. Wirth, editio stereotypa correctior, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1962, 305-552.
- Procopius, Hist. arc.:** *Procopii Caesariensis opera omnia. Vol. III. Historia quae dicitur arcana*, ed. J. Haury – G. Wirth, editio stereotypa correctior, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1963.
- Suda:** *Suidae lexicon. Pars I-V* [= Lexicographi Graeci. Volumen I], ed. A. Adler, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1928.1931.1933.1935.1938.
- Theophanes:** *Theophanis Chronographia. Volumen I textum Graecum continens. Volumen II Theophanis vitas, Anastasii Bibliothecarii Historiam tripertitam, dissertationem de codicibus operis Theophani, indices continens*, ed. C. de Boor, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1883.1885.
- Theophylactus Simocatta, Hist.:** *Theophylacti Simocattae Historiae*, ed. C. de Boor – P. Wirth, editio correctior, Stutgardiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1972.
- Thucydides:** *Thucydidis Historiae. Vol. I. Libri I-II*, ed. O. Luschnat (post C. Hude), editio altera correctior, Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1960 [d'alšie zväzky nevyšli].
- Victor Tonnennensis:** *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. Volumen II* [= Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomus XI], ed. Th. Mommsen, Berolini: apud Weidmannos, 1894, 163-206.
- Vulgata:** *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem*, ed. R. Weber – B. Fischer [et al.], editio tertia emendata (verkleinerte Ausgabe), Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.
- Zacharias Rhet., HE (textus):** *Historia ecclesiastica Zachariae Rhetori vulgo adscripta I-II* [= Corpus scriptorum christianorum orientalium. Scriptores Syri. Series tertia. Tomus V-VI.

Textus], ed. E. W. Brooks, Parisiis: e typographeo reipublicae, 1919.1921.

Zacharias Rhet., HE (versio): *Historia ecclesiastica Zachariae Rhetori vulgo adscripta I-II* [= Corpus scriptorum christianorum orientalium. Scriptores Syri. Series tertia. Tomus V-VI. Versio], prel. E. W. Brooks, Lovanii: Ista, 1924.

2. Sekundárna literatúra

- ADSHEAD, K., 1983: „Thucydides and Agathias“, in: B. Croke – A. M. Emmett (ed.), *History and Historians in Late Antiquity*, Sydney [et al.]: Pergamon Press, 1983, 82-87.
- ADSHEAD, K., 1996: „Procopius and the Samaritans“, in: ALLEN – JEFFREYS 1996: 35-41.
- ALIVISATOS, H. S., 1913: *Die kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian I.*, Berlin: Trowitzsch & Sohn, 1913.
- ALLEN, P., 1981: *Evagrius Scholasticus the Church Historian*, Leuven: Spicilegium sacrum Lovaniense, 1981.
- ALLEN, P. – JEFFREYS, E. (ed.), 1996: *The Sixth Century. End or Beginning?*, Brisbane: Australian Association for Byzantine Studies, 1996.
- AMORY, P., 1997: *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- ANTON, H. H., 1994: „Origo gentis – Volksgeschichte. Zur Auseinandersetzung mit Walter Goffarts Werk „The Narrators of Barbarian History““, in: SCHARER – SCHEIBELREITER 1994: 262-307.
- ANTONOPOULOS, P. T., 1985: „Petrus Patricius. Some Aspects in His Life and Career“, in: VAVŘÍNEK 1985: 49-53.
- ARNOLD, J. J., 2008: *Theoderic, the Goths, and the Restoration of the Roman Empire* [dizertácia, The University of Michigan, 2008], http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/2027.42/60883/1/jjarnold_1.pdf [21. 1. 2014].
- ASCHBACH, J., 1870: *Die Anicier und die römische Dichterin Proba*, Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1870 [zvláštny výtlačok zo: *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 64, 1870, 369-446].
- ASCHE, U., 1983: *Roms Weltherrschaftsidee und Aussenpolitik in der Spätantike im Spiegel der Panegyrici Latini*, Bonn: Habelt, 1983.
- BAKYTA, J., 2010: „Testament des Kaisers Maurikios“, *Byzantinoslavica* 68, 2010, 86-100.
- BALDWIN, B., 1977a: „Malchus of Philadelphia“, *Dumbarton Oaks Papers* 31, 1977, 89-107 = BALDWIN 1984: č. XXIV (237-254).
- BALDWIN, B., 1977b: „Four Problems in Agathias“, *Byzantinische Zeitschrift* 70, 1977, 295-305 = BALDWIN 1984: č. XXXIII (347-357).
- BALDWIN, B., 1978: „Menander Protector“, *Dumbarton Oaks Papers* 32, 1978, 99-125 = BALDWIN 1984: č. XXVII (303-328).
- BALDWIN, B., 1979: „The Purpose of the *Getica*“, *Hermes* 107, 1979, 489-492 = BALDWIN 1984: č. XIII (121-124).
- BALDWIN, B., 1980: „The Date of the *Cycle of Agathias*“, *Byzantinische Zeitschrift* 73, 1980, 334-340 = BALDWIN 1984: č. XXXIV (359-365).
- BALDWIN, B., 1981: „Sources for the *Getica* of Jordanes“, *Revue belge de philologie et d'histoire* 59, 1981, 141-146 = BALDWIN 1984: č. XIV (125-130).
- BALDWIN, B., 1984: *Studies on Late Roman and Byzantine History, Literature and Language*, Amsterdam: Gieben, 1984.
- BARKER, J. W., 1966: *Justinian and the Later Roman Empire*, Madison – Milwaukee – London: The University of Wisconsin Press, 1966.
- BARNISH, S. J. B., 1983: „The *Anonymus Valesianus* II as a Source for the Last Years of Theoderic“, *Latomus* 42, 1983, 572-596.

- BARNISH, S. J. B., 1984: „The Genesis and Completion of Cassiodorus' *Gothic History*“, *Latomus* 43, 1984, 336-361.
- BARTOŇKOVA, D., 1967: „Marcellinus Comes and Jordanes's *Romana*“, *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Ročník XVI. Řada archeologicko-klasická (E)* 12, 1967, 185-194.
- BECK, H.-G., 1959: *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München: Beck, 1959.
- BECK, H.-G., 1965: „Konstantinopel. Zur Sozialgeschichte einer früh-mittelalterlichen Hauptstadt“, *Byzantinische Zeitschrift* 58, 1965, 11-45 = H.-G. Beck, *Ideen und Realitäten in Byzanz. Gesammelte Aufsätze*, London: Variorum Reprints, 1972, č. X.
- BECK, H.-G., 1974: *Theorie und Praxis im Aufbau der byzantinischen Zentralverwaltung* [= *Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte. Jahrgang 1974, Heft 8*], München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1974.
- BECK, H.-G., 1986: *Kaiserin Theodora und Prokop. Der Historiker und sein Opfer*, München – Zürich: Piper, 1986.
- BENJAMIN, C., 1909: „Faustus 21“, in: G. Wissowa (ed.), *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Sechster Band. Ephoros – Fornaces. Zwölfter Halbband. Euxantios – Fornaces*, Stuttgart: Metzler, 1909, 2094-2095.
- BJORNLIIE, Sh., 2009: „What Have Elephants to Do with Sixth-Century Politics? A Reappraisal of the “Official” Governmental Dossier of Cassiodorus“, *Journal of Late Antiquity* 2, 2009, 143-171.
- BÖRM, H., 2007: *Prokop und die Perser. Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike*, Stuttgart: Franz Steiner, 2007.
- BONFANTE, P., 1933: „Il movente della Storia arcana di Procopio“, *Bullettino dell'Istituto di diritto romano* 41, 1933, 283-287.
- BONINI, R., 1976: „Caduta e riconquista dell'impero romano d'Occidente nelle fonti legislative giustiniane“, in: R. Bonini, *Studi sull'età giustiniana*, Rimini: Maggioli, 1987, 9-33 [pôvodne in: *Felix Ravenna* 111-112, 1976, 293-318; republikované tiež in: 476, *segno di transizione. Giornata di studi promossa dalla Società di Studi Romagnoli nel XV centenario della fine dell'impero romano in Occidente*, Ravenna: Istituto di Antichità Ravennati e Paleobizantine, 1976, 53-78].
- BRADLEY, D. R., 1966: „The Composition of the *Getica*“, *Eranos* 64, 1966, 67-79.
- BRADLEY, D. R., 1993: „*In altum laxare vela compulsus*. The ‘*Getica*’ of Jordanes“, *Hermes* 121, 1993, 211-236.
- BRAUN, H., 1894: *Die Nachahmung Herodots durch Prokop* [= *Beilage zum Jahresbericht 1893/94 des K. Alten Gymnasiums zu Nürnberg*], Nürnberg: Junge, 1894.
- BROCK, S., 1980: „Syriac Historical Writing: A Survey of the Main Sources“, *Journal of the Iraqi Academy (Syriac Corporation)* 5, 1979/80, 1-30 = S. Brock, *Studies in Syriac Christianity. History, Literature and Theology*, Hampshire: Variorum, 1992, č. I.
- BRODKA, D., 1999: „Prokopios von Kaisareia und Justinians Idee „der Reconquista““, *Eos* 86, 1999, 243-255.
- BRODKA, D., 2006: „Eustathios von Epiphaneia und das Ende des Weströmischen Reiches“, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 56, 2006, 59-78.
- BRODKA, D. – STACHURA, M. (ed.), 2007: *Continuity and Change. Studies in Late Antique Historiography* [= *Electrum* 13], Krakow: Jagiellonian University Press, 2007.
- BROOKS, E. W., 1899: „Introduction“, in: *The Syriac Chronicle Known as That of Zachariah of Mytilene*, prel. F. J. Hamilton – E. W. Brooks, London: Methuen, 1899, 1-10.
- BROWN, C. G., 2005: *Postmodernism for Historians*, Harlow [et al.]: Pearson Longman, 2005.
- BROWN, T. S., 1984: *Gentlemen and Officers. Imperial Administration and Aristocratic Power in Byzantine Italy A. D. 554-800*, Rome: British School at Rome, 1984.

- BRÜCKNER, M., 1896: *Zur Beurteilung des Geschichtsschreibers Prokopius von Caesarea* [= *Programm des K. humanistischen Gymnasiums in Ansbach für das Schuljahr 1895/96*], Ansbach: C. Brügel & Sohn, 1896.
- BURY, J. B., 1897: „Krumbacher’s Byzantine Literature. [Review of] *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453)*. Von Karl Krumbacher“, *The Classical Review* 11, 1897, 207-212.
- BURY, J. B., 1923: *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian. Volume II*, reprint, New York: Dover Publications, 1958.
- BUßMANN, H. (ed.), 2008: *Lexikon der Sprachwissenschaft*, 4., durchgesehene Aufl., Stuttgart: Alfred Kröner, 2008.
- CAIMI, J., 1984: *Burocrazia e diritto nel De magistratibus di Giovanni Lido*, Milano: A. Giuffrè, 1984.
- CAMERON, Al., 1974: „The Date of Priscian’s *De laude Anastasii*“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 15, 1974, 313-316 = Al. CAMERON 1985: č. V.
- CAMERON, Al., 1978: „The House of Anastasius“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 19, 1978, 259-276 = Al. CAMERON 1985: č. XIV.
- CAMERON, Al., 1985: *Literature and Society in the Early Byzantine World*, London: Variorum Reprints, 1985.
- CAMERON, Av., 1968: „Agathias on the Early Merovingians“, *Annali della Scuola normale superiore di Pisa. Lettere, storia e filosofia. Serie II. Vol. 37*, 1968, 95-140.
- CAMERON, Av., 1970: *Agathias*, Oxford: Clarendon Press, 1970.
- CAMERON, Av., 1977: „Early Byzantine *Kaiserkritik*: Two Case Studies“, in: *Byzantine and Modern Greek Studies* 3, 1977, 1-17 = Av. Cameron, *Continuity and Change in Sixth-Century Byzantium*, London: Variorum Reprints, 1981, č. IX.
- CAMERON, Av., 1981: „Cassiodorus Deflated. [Review of] James O’Donnell, Cassiodorus“, *The Journal of Roman Studies* 71, 1981, 183-186.
- CAMERON, Av., 1985: *Procopius and the Sixth Century*, Taylor & Francis e-Library, 2005 [e-book; stránkovanie v papierovom vydaní je odlišné].
- CAMERON, Av., 2000: „Justin I and Justinian“, in: Av. Cameron – B. Ward-Perkins – Mi. Whitby (ed.), *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 63-85.
- CAMERON, Av. – CAMERON, Al., 1966: „The Cycle of Agathias“, *The Journal of Hellenic Studies* 86, 1966, 6-25.
- CARILE, A., 1978: „Consensus e dissenso fra propaganda e fronda nelle fonti narrative dell’età giustiniana“, in: G. G. Archi (ed.), *L’imperatore Giustiniano. Storia e mito. Giornate di studio a Ravenna 14 – 16 ottobre 1976*, Milano: A. Giuffrè, 1978, 37-93.
- CESA, M., 1981: „La politica di Giustiniano verso l’Occidente nel giudizio di Procopio“, *Athenaeum* 59, 1981, 389-409.
- CHAUVOT, A., 1977: „Observations sur la date de l’*Eloge d’Anastase de Priscien de Césarée*“, *Latomus* 37, 1977, 539-550.
- CHRYSOS, E. K., 1971: „Die angebliche Abschaffung der städtischen Kurien durch Kaiser Anastasios“, *Byzantina* 3, 1971, 93-102.
- CHRYSOS, E. K., 1980: „Der Kaiser und die Könige“, in: WOLFRAM – DAIM 1980: 143-148.
- CHRYSOS, E. K., 1981: „Die Amaler-Herrschaft in Italien und das Imperium Romanum. Der Vertragsentwurf des Jahres 535“, *Byzantion* 51, 1981, 430-474.
- CHRYSOS, E. K., 1985: „Zur Reichsideologie und Westpolitik Justinians. Der Friedensplan des Jahres 540“, in: VAVŘÍNEK 1985: 41-48.
- CHRYSOS, E. K., 1986: „Ἀντικαῖσα“, in: *Βυζάντιον. Αφιέρωμα στον Ανδρέα Ν. Στράτο. Τόμος Ι: Ιστορία – Τέχνη και αρχαιολογία*, Athēnai: Nīa A. Stratos, 1986, 73-82.
- CHRYSOS, E. K., 1989: „Legal Concepts and Patterns for the Barbarians’ Settlement on Roman

- Soil“, in: CHRYSOS – SCHWARCZ 1989: 13-23.
- CHRYSOS, E. K., 1992: „Byzantine diplomacy, A.D. 300-800: means and ends“, in: J. Shepard – S. Franklin (ed.), *Byzantine Diplomacy. Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, Aldershot – Brookfield: Variorum, 1992, 25-39.
- CHRYSOS, E. K., 2002: „Justinian and the Senate of Rome under Ostrogothic Rule“, *Symmeikta* 15, 2002, 33-38.
- CHRYSOS, E. K. – SCHWARCZ, A. (ed.), 1989: *Das Reich und die Barbaren*, Wien – Köln: Böhlau, 1989.
- CLAUDE, D., 1980: „Die ostgotischen Königserhebungen“, in: WOLFRAM – DAIM 1980: 149-186.
- CLOVER, F. M., 1971: *Flavius Merobaudes. A Translation and Historical Commentary* [= *Transactions of The American Philosophical Society. New Series. Volume 61, Part I*], Philadelphia: The American Philosophical Society, 1971.
- CLOVER, F. M., 1989: „The Symbiosis of Romans and Vandals in Africa“, in: CHRYSOS – SCHWARCZ 1989: 57-73 = F. M. Clover, *The Late Roman West and the Vandals*, Aldershot: Variorum, 1993, č. X.
- COURTOIS, Ch., 1955: *Les Vandales et l’Afrique*, Paris: Arts et métiers graphiques, 1955.
- CROKE, B., 1982: „The Misunderstanding of Cassiodorus *Institutiones* 1. 17. 2“, *Classical Quarterly* 32, 1982, 225-226.
- CROKE, B., 1983: „A. D. 476: The Manufacture of a Turning Point“, *Chiron* 13, 1983, 81-119 = CROKE 1992: č. V.
- CROKE, B., 1987: „Cassiodorus and the *Getica* of Jordanes“, *Classical Philology* 82, 1987, 117-134 = CROKE 1992: č. VI.
- CROKE, B., 1990a: „City Chronicles of Late Antiquity“, in: G. Clarke (ed.), *Reading the Past in Late Antiquity*, Sydney: Pergamon Press, 1990, 165-203 = CROKE 1992: č. IV.
- CROKE, B., 1990b: „Malalas, the man and his work“, in: JEFFREYS 1990a: 1-25.
- CROKE, B., 1992: *Christian Chronicles and Byzantine History, 5th-6th Centuries*, Aldershot: Variorum, 1992.
- CROKE, B., 1995: *The Chronicle of Marcellinus. Translation and Commentary*, Sydney: Australian Association for Byzantine Studies, 1995.
- CROKE, B., 2001: *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford: Oxford University Press, 2001.
- CROKE, B., 2003: „Latin Historiography and the Barbarian Kingdoms“, in: MARASCO 2003: 349-389.
- CROKE, B., 2005: „Procopius’ *Secret History*: Rethinking the Date“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 45, 2005, 405-431.
- CROKE, B., 2007: „Justinian under Justin: Reconfiguring a Reign“, *Byzantinische Zeitschrift* 100, 2007, 13-56.
- DANNENBRING, R., 1972: „*Arma et leges*: über die justinianische Gesetzgebung im Rahmen ihrer eigenen Zeit“, *Acta classica* 15, 1972, 113-137.
- DAGRON, G., 1988: „Rome et l’Italie vues de Byzance“, in: *Bisanzio, Roma e l’Italia nell’alto medioevo. 3-9 aprile 1986. Tomo primo* [= *Settimane di studio del Centro italiano di studi sull’alto medioevo XXXIV*], Spoleto: Centro italiano di studi sull’alto medioevo, 1988, 43-72.
- DEMANDT, A., 2007: *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, 2. Aufl., München: Beck, 2007.
- DIEHL, Ch., 1901: *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*, Paris: Leroux, 1901.
- DÖLGER, F., 1937: „Rom in der Gedankenwelt der Byzantiner“, in: F. Dölger, *Byzanz und die europäische Staatenwelt. Ausgewählte Vorträge und Aufsätze*, Nachdruck der 1. Aufl.; mit Ergänzungen und Berichtigungen, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1964, 70-115 [pôvodne in: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 56, 1937, 1-42].
- DOSTÁLOVÁ, R., 1990: „Frühbyzantinische Profanhistoriker“, in: WINKELMANN – BRANDES

- 1990: 156-179.
- DOWNEY, G., 1947: „The Composition of Procopius, *De aedificiis*“, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 78, 1947, 171-183.
- DRŠKA, V., 2010: *Divisiones regni Francorum. Královská moc a říšské elity franské říše do vzniku císařství*, Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2010.
- ENBLIN, W., 1944: „Der erste bekannte Erlass des Königs Theoderich“, *Rheinisches Museum für Philologie* 92, 1944, 266-280.
- ENBLIN, W., 1948: *Des Symmachus Historia Romana als Quelle für Jordanes* [= *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Jahrgang 1948, Heft 3*], München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1949.
- EVANS, J. A. S., 1971: „Christianity and Paganism in Procopius of Caesarea“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 12, 1971, 81-100.
- EVANS, J. A. S., 1976: „The Attitudes of the Secular Historians of the Age of Justinian towards the Classical Past“, *Traditio* 32, 1976, 353-358.
- FATOUROS, G., 1980: „Zur Prokop-Biographie“, *Klio* 62, 1980, 517-523.
- FESTY, M., 2003: „De l'Epitome de caesaribus à la Chronique de Marcellin: l'Historia Romana de Symmaque le Jeune“, *Historia* 52, 2003, 251-255.
- FICHTENAU, H., 1973: „„Politische“ Datierungen des frühen Mittelalters“, in: H. Wolfram (ed.), *Intitulatio II. Lateinische Herrscher- und Fürstentitel im neunten und zehnten Jahrhundert*, Wien – Köln – Graz: Böhlau, 1973, 453-548.
- FLUSIN, B., 1983: *Miracle et histoire dans l'œuvre de Cyrille de Scythopolis*, Paris: Études augustiniennes, 1983.
- FOSS, C., 2002: „The Empress Theodora“, *Byzantion* 72, 2002, 141-176.
- FREND, W. H. C., 1973: „Old and New Rome in the Age of Justinian“, in: D. Baker (ed.), *Relations between East and West in the Middle Ages*, Edinburg: University Press, 1973, 11-28 = W. H. C. Frend, *Religion Popular and Unpopular in the Early Christian Centuries*, London: Variorum Reprints, 1976, č. XX.
- FRIEDRICH, J., 1907: „Über die kontroversen Fragen im Leben des gotischen Geschichtschreibers Jordanes“, *Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Klasse der K. B. Akademie der Wissenschaften zu München. Jahrgang 1907*, 1908, 379-442.
- FRIEDRICH, J., 1910: *Die sogenannte fränkische Völkertafel* [= *Sitzungsberichte der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse. Jahrgang 1910, II. Abhandlung*], München: Verlag der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1910.
- FUCHS, H., 1957: „[Besprechung von] Arnaldo Momigliano: Cassiodorus and Italian culture of his time“, *Museum Helveticum* 14, 1957, 250-251.
- GADOR-WHYTE, S., 2011: „Procopius and Justinian's Propaganda“, in: NATHAN – GARLAND 2011: 109-119.
- GARBARINO, P., 1992: *Contributo allo studio del senato in età giustiniana*, Napoli: Jovene, 1992.
- GELZER, H., 1885: *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie. Zweiter Theil. Erste Abtheilung: Die Nachfolger des Julius Africanus*, Leipzig: B. G. Teubner, 1885.
- GOFFART, W., 1983: „The Supposedly Frankish Table of Nations: An Edition and Study“, *Frühmittelalterliche Studien* 17, 1983, 98-130.
- GOFFART, W., 1988: *The Narrators of Barbarian History (A.D. 550-800). Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*, Princeton – Guildford: Princeton University Press, 1988.
- GOLTZ, A., 2007: „Marcellinus Comes und das 'Ende' des weströmischen Reiches im Jahr 476“, in: BRODKA – STACHURA (ed.), 2007: 39-59.
- GOLTZ, A., 2008: *Barbar – König – Tyrann. Das Bild Theoderichs des Großen in der*

- Überlieferung des 5. bis 9. Jahrhunderts*, Berlin – New York: de Gruyter, 2008.
- GOLTZ, A., 2009: „Das ‚Ende‘ des Weströmischen Reiches in der frühbyzantinischen syrischen Historiographie“, in: A. Goltz – H. Leppin – H. Schlange-Schöningen (ed.), *Jenseits der Grenzen. Beiträge zur spätantiken und frühmittelalterlichen Geschichtsschreibung*, Berlin – New York: de Gruyter, 2009, 169-198.
- GOTTLIEB, G., 1969: „Die Nachrichten des Agathias aus Myrina über das Christentum der Franken und Alamannen“, *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 16, 1969 [1971], 149-158.
- GREATREX, G., 2000: „Procopius the Outsider“, in: D. C. Smythe (ed.), *Strangers to Themselves: the Byzantine Outsider. Papers from the Thirty-second Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Sussex, Brighton, March 1998*, Aldershot – Burlington – Singapore – Sydney: Ashgate, 2000, 217-228.
- GREATREX, G., 2001: „Lawyers and Historians in Late Antiquity“, in: R. Mathisen (ed.), *Law, Society, and Authority in Late Antiquity*, Oxford – New York: Oxford University Press, 2001, 148-161.
- GREATREX, G. [et al.], 2011: *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor. Church and War in Late Antiquity*, Liverpool: Liverpool University Press, 2011.
- GUILLOU, A., 1969: *Régionalisme et indépendance dans l'empire byzantin au VIIe siècle. L'exemple de l'exarchat et de la Pentapole d'Italie*, Roma: Istituto storico italiano per il medio evo, 1969.
- HAARER, F. K., 2006: *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge: Cairns, 2006.
- HALSALL, G., 2007: *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568*, Cambridge [et al.]: Cambridge University Press, 2007.
- HANSEN, G. Ch., 1984: „Griechische und lateinische Geschichtsschreibung in der Spätantike“, *Klio* 66, 1984, 605-614.
- HARDY, E. R., 1968: „The Egyptian Policy of Justinian“, *Dumbarton Oaks Papers* 22, 1968, 21-41.
- HARTMANN, L. M., 1897: *Geschichte Italiens im Mittelalter. I. Band. Das italienische Königreich*, Leipzig: Wigand, 1897.
- HARVEY, S. A., 1998: „Johannes von Ephesus“, in: E. Dassmann [et al.] (ed.), *Reallexikon für Antike und Christentum. Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der antiken Welt. Band XVIII. Indien - Italia II*, Stuttgart: Hiersemann, 1998, 553-564.
- HOLDER-EGGER, O., 1877: „Untersuchungen über einige annalistische Quellen zur Geschichte des fünften und sechsten Jahrhunderts III.“, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 2, 1877, 47-109.
- HONORÉ, A. M. [= T.], 1975: „Some Constitutions Composed by Justinian“, *The Journal of Roman Studies* 65, 1975, 107-123.
- HONORÉ, T. [= A. M.], 1978: *Tribonian*, London: Duckworth, 1978.
- HÜBNER, A., 2007: „Einleitung“, in: Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica. Kirchengeschichte. Erster Teilband [= Fontes Christiani. Band 57/1]*, prel. A. Hübner, Turnhout: Brepols, 2007, 9-105.
- HUNGER, H., 1978: *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner. Erster Band. Philosophie – Rhetorik – Epistolographie – Geschichtsschreibung – Geographie*, München: Beck, 1978.
- ITES, M., 1926: „Zur Bewertung des Agathias“, *Byzantinische Zeitschrift* 26, 1926, 273-285.
- JEFFREYS, E. (ed.), 1990a: *Studies in John Malalas*, Sidney: Australian Association for Byzantine Studies, 1990.
- JEFFREYS, E., 1990b: „Malalas' Sources“, in: JEFFREYS 1990a: 167-216.
- JEFFREYS, E., 1990c: „Malalas in Greek“, in: JEFFREYS 1990a: 245-268.

- JEFFREYS, E. 2003: „The Beginning of Byzantine Chronography: John Malalas“, in: MARASCO 2003: 497-527.
- JONES, A. H. M., 1962: „The Constitutional Position of Odoacer and Theoderic“, in: A. H. M. Jones, *The Roman Economy. Studies in Ancient Economic and Administrative History*, ed. P. A. Brunt, Oxford: Blackwell, 1974, 365-374 [pôvodne in: *The Journal of Roman Studies* 52, 1962, 126-130].
- JONES, A. H. M., 1964: *The Later Roman Empire 284-602. A Social Economic and Administrative Survey 1-3*, Oxford: Blackwell, 1964.
- KAEGI, W. E., 1965: „Arianism and the Byzantine Army in Africa 533-546“, *Traditio* 21, 1965, 23-53 = W. E. Kaegi, *Army, Society and Religion in Byzantium*, London: Variorum Reprints, 1982, č. VIII.
- KAEGI, W. E., 1968: *Byzantium and the Decline of Rome*, second printing, Princeton: Princeton University Press, 1969.
- KALDELLIS, A., 1997: „Agathias on History and Poetry“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 38, 1997, 295-305.
- KALDELLIS, A., 1999: „The Historical and Religious Views of Agathias: A Reinterpretation“, *Byzantion* 69, 1999, 206-252.
- KALDELLIS, A., 2003a: „Things Are Not What They Are: Agathias *Mythistoricus* and the Last Laugh of Classical Culture“, *The Classical Quarterly* 53, 2003, 295-300.
- KALDELLIS, A., 2003b: „The Religion of Ioannes Lydos“, *Phoenix* 57, 2003, 300-316.
- KALDELLIS, A., 2004: *Procopius of Caesarea. Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004.
- KALDELLIS, A., 2005a: „The Works and Days of Hesychios the Illoustrios of Miletos“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 45, 2005, 381-403.
- KALDELLIS, A., 2005b: „Republican theory and political dissidence in Ioannes Lydos“, *Byzantine and Modern Greek Studies* 29, 2005, 1-16.
- KALDELLIS, A., 2009: „The Date and Structure of Prokopios' *Secret History* and His Projected Work on Church History“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 49, 2009, 585-616.
- KALDELLIS, A., 2010: „Introduction“, in: Prokopios, *The Secret History with Related Texts*, prel. A. Kaldellis, Indianapolis – Cambridge: Hackett Publishing Company, 2010, VII-LIX.
- KAZHDAN, A., 1999: *A History of Byzantine Literature (650-850)*, Athens: The National Hellenic Research Foundation, Institute for Byzantine Research, 1999.
- KNAEPEN, A., 2001: „L'image du roi vandale Gélimer chez Procope de Césarée“, *Byzantion* 71, 2001, 383-403.
- KOCH, P., 1903: *Die Byzantinischen Beamtentitel von 400 bis 700*, Jena: Universitäts-Buchdruckerei G. Neuenhahn, 1903.
- KÖNIG, I., 1997: *Aus der Zeit Theoderichs des Grossen. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar einer anonymen Quelle*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997.
- KOHLHAS-MÜLLER, D., 1995: *Untersuchungen zur Rechtsstellung Theoderichs des Großen*, Frankfurt am Main: Lang, 1995.
- KOZLOV, A. S., 1994: „Valoraciones sociales de Marcelino comes“, *Erytheia* 15, 1994, 33-44.
- KRAUTSCHICK, S., 1983: *Cassiodor und die Politik seiner Zeit*, Bonn: Habelt, 1983.
- KRAUTSCHICK, S., 1986: „Zwei Aspekte des Jahres 476“, *Historia* 35, 1986, 344-371.
- KRÜGER, G., 1899: „Einleitung“, in: *Die sogenannte Kirchengeschichte des Zacharias Rhetor*, prel. K. Ahrens – G. Krüger, Leipzig: Teubner, 1899, XII-XLV.
- KRUMBACHER, K., 1897: *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453)*, 2. Aufl., München: Beck, 1897.
- KULAKOVSKIJ, J. A., 2003: *История Византии. [Т. 2.] 518-602 годы*, 3-e izd., isprav. i dop., Sankt-Peterburg: Aletejja, 2003.
- LAMMA, P., 1947: „Giovanni di Cappadocia“, in: LAMMA 1968: 59-81 [pôvodne in: *Aevum* 21,

- 1947, 80-100].
- LAMMA, P., 1950: „Ricerche sulla storia e la cultura del VI secolo“, in: LAMMA 1968: 83-160 [pôvodne samostatne, Brescia: Scuola tipografica opera pavoniana, 1950].
- LAMMA, P., 1968: *Oriente e occidente nell'alto medioevo. Studi storici sulle due civiltà*, Padova: Antenore, 1968.
- LAND, J. P. N., 1856: *Joannes Bischof von Ephesos, der erste syrische Kirchenhistoriker. Einleitende Studien*, Leyden: Brill, 1856.
- LEMERLE, P., 1958: „Les répercussions de la crise de l'empire d'Orient au VIIe siècle sur les pays d'Occident“, in: *Caratteri del secolo VII in occidente. 23-29 aprile 1957. Tomo secondo* [= *Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo V.*], Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 1958, 713-731 = P. Lemerle, *Le monde de Byzance: Histoire et Institutions*, London: Variorum Reprints, 1978, č. IV.
- LEPPIN, H., 2011: *Justinian. Das christliche Experiment*, Stuttgart: Klett-Cotta, 2011.
- LEVČENKO, M. V., 1950: „Византийский историк Агафий миринеийский и его мировоззрение“, *Vizantijskij vremennik* 3, 1950, 62-84.
- LIDDELL, H. G. – SCOTT, R., 1996: *A Greek-English Lexicon. With a revised supplement 1996*, revid. H. S. Jones [et al.], Oxford: Clarendon Press, 1996.
- LIEBESCHUETZ, J. H. W. G., 1996: „The Romans Demilitarised: The Evidence of Procopius“, *Scripta classica Israelica* 15, 1996, 230-239 = J. H. W. G. Liebeschuetz, *Decline and Change in Late Antiquity. Religion, Barbarians and their Historiography*, Aldershot: Ashgate, 2006, č. XI.
- LIEBESCHUETZ, J. H. W. G., 2001: *Decline and Fall of the Roman City*, dotlač, Oxford [et al.]: Oxford University Press, 2003.
- LILIE, R.-J., 1989: „Das Reich auf dem Rückzug. Byzanz und Westeuropa in den „Dunklen Jahrhunderten““, *Südost-Forschungen* 48, 1989, 19-36.
- LOUNGHIS, T. K., 1983: „Ο «πρῶτος αὐτοκράτωρ Ρωμαίων» και ο «πρῶτος Ρωμαίων ἀπάντων». Η ανολοκλήρωτη reconquista“, *Symmeikta* 5, 1983, 217-247.
- LOUNGHIS, T. K., 1984: „Le programme politique des ‘Romains orientaux’ apres 476. Une repetition generale?“, in: *La nozione di «Romano» tra cittadinanza e universalità* [= *Da Roma alla terza Roma. Documenti e studi. Studi II. 21 aprile 1982*], Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1984, 369-375.
- LOUNGHIS, T. K., 1989: „Ambassadors, Embassies and Administrative Changes in the Eastern Roman Empire Prior to the Reconquista“, in: CHRYSOS – SCHWARCZ 1989: 143-153.
- LOUNGHIS, T. K., 1997: „Some Questions Concerning the Terminology Used in Narrative Sources to Designate the Byzantine State“, *Symmeikta* 11, 1997, 11-22.
- LOUNGHIS, T. K., 1998: „Sur les prémisses théoriques de la reconquista byzantine dans la péninsule ibérique au VIe siècle“, *Vizantijskij vremennik* 55 (80), čast' 2, 1998, 99-105.
- LOUNGHIS, T. K., 2005: „Die kriegerisch gesinnte Partei der senatorischen Opposition in den Jahren 526 bis 529“, in: L. M. Hoffmann (ed.), *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie. Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2005, 25-36.
- LOUTH, A., 2008: „Justinian and His Legacy (500-600)“, in: SHEPARD 2008: 99-129.
- MAAS, M., 1986: „Roman History and Christian Ideology in Justinianic Reform Legislation“, *Dumbarton Oaks Papers* 40, 1986, 17-31.
- MAAS, M., 1992: *John Lydus and the Roman Past. Antiquarianism and politics in the age of Justinian*, Taylor & Francis e-Library, 2005 [e-book; stránkovanie v papierovom vydaní je odlišné].
- MAAS, M., 2005: „Roman Questions, Byzantine Answers. Contours of the Age of Justinian“, in: M. Maas (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: University Press, 2005, 3-27.
- MACBAIN, B., 1983: „Odovacer the Hun?“, *Classical Philology* 78, 1983, 323-327.
- MACMULLEN, R., 1997: *Christianity and Paganism in the Fourth to Eighth Centuries*, New

- Haven – London: Yale University Press, 1997.
- MARASCO, G., 2003: *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity. Fourth to Sixth Century A.D.*, Leiden – Boston: Brill, 2003.
- MARIEV, S., 2006: „Neues zur „Johanneischen Frage““, *Byzantinische Zeitschrift* 99, 2006, 535-549.
- MARTÍNEZ PIZARRO, J., 2003: „Ethnic and National History ca. 500-1000“, in: D. M. Deliyannis (ed.), *Historiography in the Middle Ages*, Leiden – Boston: Brill, dotlač, 2012, 43-87.
- MATTHEWS, J., 1981: „Anicius Manlius Severinus Boethius“, in: M. Gibson (ed.), *Boethius. His Life, Thought and Influence*, Oxford: Blackwell, 1981, 15-43 = J. Matthews, *Political Life and Culture in Late Roman Society*, London: Variorum Reprints, 1985, č. V.
- MAX, G. E., 1981: „Procopius' Portrait of the Emperor Majorian: History and Historiography“, *Byzantinische Zeitschrift* 74, 1981, 1-6.
- MAZAL, O., 2001: *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 2001.
- MCCAIL, R. C., 1969: „The Cycle of Agathias: New Identifications Scrutinised“, *The Journal of Hellenic Studies* 89, 1969, 87-96.
- MCCORMICK, M., 2001: *Origins of the European Economy. Communications and Commerce, A.D. 300-900*, fourth printing, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- MEIER, M., 2003: *Das andere Zeitalter Justinians. Kontingenzerfahrung und Kontingenzbewältigung im 6. Jahrhundert n. Chr.*, 2. unveränderte Aufl., Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004.
- MEIER, M., 2009: *Anastasios I. Die Entstehung des byzantinischen Reiches*, Stuttgart: Klett-Cotta, 2009.
- MERRILLS, A. – MILES, R., 2010: *The Vandals*, Malden – Oxford – Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.
- MEYENDORFF, J., 1989: *Imperial Unity and Christian Divisions. The Church 450-680 A.D.*, Crestwood: St Vladimir's Seminary Press, 1989.
- MÎRȘANU, D., 2008: „The Imperial Policy of Otherness. Justinian and the Arianism of Barbarians as a Motive for the Recovery of the West“, *Ephemerides theologicae Lovanienses* 84, 2008, 477-498.
- MOMIGLIANO, A., 1955: „Cassiodorus and Italian Culture of His Time“, in: MOMIGLIANO 1960: 191-229 [pôvodne in: *Proceedings of the British Academy* 41, 1955, 207-245].
- MOMIGLIANO, A., 1956: „Gli Anicii e la storiografia latina del VI sec. d. C.“, in: MOMIGLIANO 1960: 231-253 [pôvodne in: *Atti della Accademia nazionale dei lincei. Rendiconti. Classe di Scienze morali, storiche e filologiche. Serie ottava. Vol. 11*, 1980, 279-297].
- MOMIGLIANO, A., 1960: *Secondo contributo alla storia degli studi classici*, Roma: Edizioni di storia e letteratura, 1960.
- MOMIGLIANO, A., 1969: „L'età del trapasso fra storiografia antica e storiografia medievale (320-550 d.C.)“, in: A. Momigliano, *Quinto contributo alla storia degli studi classici e del mondo antico. Tomo primo*, Roma: Edizioni di storia e letteratura, 1975, 49-71 [pôvodne in: *Rivista storica italiana* 81, 1969, 286-303].
- MOMMSEN, Th., 1889-1890: „Ostgotische Studien“, in: Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften. Sechster Band. Historische Schriften. Dritter Band*, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1910, 362-484 [pôvodne in: *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte* 14, 1889, 225-249 a 453-544 a 15, 1890, 181-186].
- MOORHEAD, J., 1983: „Italian Loyalties during Justinian's Gothic War“, *Byzantion* 53, 1983, 575-596.
- MOORHEAD, J., 1987: „*Libertas* and *Nomen Romanum* in Ostrogothic Italy“, *Latomus* 46, 1987, 161-168.

- MOORHEAD, J., 1992: *Theoderic in Italy*, Oxford: Clarendon Press, 1992.
- MOORHEAD, J., 1994: *Justinian*, London – New York: Longman, 1994.
- MOORHEAD, J., 2008: „Western Approaches (500-600)“, in: SHEPARD 2008: 196-220.
- NAGEL, P., 1990: „Grundzüge syrischer Geschichtsschreibung“, in: WINKELMANN – BRANDES 1990: 245-259.
- NATHAN, G., 2011: „The *Vienna Dioscorides’ dedicatio* to Anicia Juliana: A Usurpation of Imperial Patronage?“, in: NATHAN – GARLAND 2011: 95-102.
- NATHAN, G. – GARLAND, L. (ed.), 2011: *Basileia: Essays on Imperium and Culture in Honour of E.M. and M.J. Jeffreys*, Brisbane: Australian Association for Byzantine Studies, 2011.
- NOETHLICH, K. L., 2000: „*Quid possit antiquitas nostris legibus abrogare?* Politische Propaganda und praktische Politik bei Justinian I. im Lichte der kaiserlichen Gesetzgebung und der antiken Historiographie“, *Zeitschrift für antikes Christentum* 4, 2000, 116-132.
- O’DONNELL, J. J., 1979: *Cassiodorus*, Berkeley [et al.]: University of California Press, 1979, online verzia: <http://www9.georgetown.edu/faculty/jod/texts/cassbook/toc.html> [21. 1. 2014].
- O’DONNELL, J. J., 1982: „The Aims of Jordanes“, *Historia* 31, 1982, 223-240.
- OLAJOS, T., 1982: „Données et hypothèses concernant la carrière de Théophylacte Simocatta“, *Acta classica Universitatis scientiarum Debreceniensis* 17-18, 1981-1982, 39-47
- OLAJOS, T., 1988: *Les sources de Théophylacte Simocatta historien*, Budapest: Akadémiai Kiadó – Leiden: Brill, 1988.
- OSTROGORSKY, G., 1963: *Geschichte des byzantinischen Staates*, 3. Aufl., München: Beck, 1963.
- PABST, A., 1986: *Divisio regni. Der Zerfall des Imperium Romanum in der Sicht der Zeitgenossen*, Bonn: Habelt, 1986.
- PAZDERNIK, Ch. F., 2000: „Procopius and Thucydides on the Labors of War: Belisarius and Brasidas in the Field“, *Transactions of the American Philological Association* 130, 2000, 148-187.
- PAZDERNIK, Ch. F., 2006: „Xenophon’s *Hellenica* in Procopius’ *Wars*: Pharnabazus and Belisarius“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 46, 2006, 175-206.
- PFEILSCHIFTER, G., 1896: *Der Ostgotenkönig Theoderich der Grosse und die katholische Kirche*, Münster: Heinrich Schöningh, 1896.
- PLRE II = *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume II. A.D. 395-527*, [ed.] J. R. Martindale, Cambridge [et al.]: Cambridge University Press, 1980.
- PLRE III = *The Prosopography of the Later Roman Empire. Volume III. A.D. 527-641. Volume IIIA-IIIB*, [ed.] J. R. Martindale, Cambridge – New York – Victoria: Cambridge University Press, 1992.
- PRCHLÍK, I., 2010: „Anastasius or Justinian? To Whom Ascribe the Authorship of *Cod. Iust. I* 11,9?“, *Acta Universitatis Carolinae. Philologica 1 – 2010. Graecolatina Pragensia* 23, 2010 [2011], 97-105.
- PROSTKO-PROSTYŃSKI, J., 1994: *Utraeque res publicae. The Emperor Anastasius I’s Gothic Policy (491-518)*, Poznań: Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1994.
- PROSTKO-PROSTYŃSKI, J., 1998: „Zum Datum der Einrichtung der afrikanischen Prätorianerpräfektur durch Kaiser Iustinian I.“, *Byzantinische Zeitschrift* 91, 423-434.
- RANCE, Ph., 2005: „Narses and the Battle of Taginae (Busta Gallorum) 552: Procopius and Sixth-Century Warfare“, *Historia* 54, 2005, 424-472.
- RODOLFI, A., 2008: „Procopius and the Vandals: How the Byzantine propaganda constructs and changes African identity“, in: G. M. Berndt – R. Steinacher (ed.), *Das Reich der Vandalen und seine (Vor-)Geschichten*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008, 233-242.
- RÖSCH, G., 1978: *ONOMA ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ. Studien zum offiziellen Gebrauch der Kaisertitel in spätantiker und frühbyzantinischer Zeit*, Wien: Verlag der Österreichischer Akademie der

- Wissenschaften, 1978.
- ROUSSEAU, Ph., 1998: „Procopius’s Buildings and Justinian’s Pride“, *Byzantion* 68, 1998, 121-130.
- RUBIN, B., 1957: „Prokopios 21“, in: K. Ziegler (ed.), *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. [Dreundzwanzigster Band. Priscilla bis Pyramiden.] Fünfundvierzigster Halbband. Priscilla bis Psalychiadai, Stuttgart: Alfred Druckenmüller, 1957, 273-599 [pôvodne samostatne, s pridaným registrom a úvodom, ako B. Rubin, *Prokopios von Kaisareia*, Stuttgart [et al.]: Alfred Druckenmüller, 1954].
- RUBIN, B., 1960: *Das Zeitalter Iustinians. Erster Band*, Berlin: de Gruyter, 1960.
- SARRIS, P., 2006: *Economy and Society in the Age of Justinian*, Cambridge [et al.]: Cambridge University Press, 2006.
- SCHARER, A. – SCHEIBELREITER, G. (ed.), 1994: *Historiographie im frühen Mittelalter*, Wien – München: Oldenbourg, 1994.
- SCHEIBELREITER, G., 1989: „Vester est populus meus. Byzantinische Reichsideologie und germanisches Selbstverständnis“, in: CHRYSOS – SCHWARCZ 1989: 203-220.
- SCOTT, R. D., 1981a: „Malalas and Justinian’s Codification“, in: E. Jeffreys – M. Jeffreys – A. Moffatt (ed.), *Byzantine Papers. Proceedings of the First Australian Byzantine Studies Conference. Canberra, 17-19 May 1978*, Canberra: Humanities Research Centre, Australian National University, 1981, 12-31 = SCOTT 2012: č. VIII.
- SCOTT, R. D., 1981b: „The Classical Tradition in Byzantine Historiography“, in: M. Mullett – R. Scott (ed.), *Byzantium and the Classical Tradition*, Birmingham: Centre for Byzantine Studies, University of Birmingham, 1981, 61-74 = SCOTT 2012: č. III.
- SCOTT, R. D., 1985: „Malalas, *The Secret History*, and Justinian’s Propaganda“, *Dumbarton Oaks Papers* 39, 1985, 99-109 = SCOTT 2012: č. IX.
- SCOTT, R. D., 1996: „Writing the Reign of Justinian: Malalas versus Theophanes“, in: ALLEN – JEFFREYS 1996: 20-34 = SCOTT 2012: č. XIII.
- SCOTT, R. D., 2006: „Narrating Justinian: From Malalas to Manasses“, in: J. Burke (ed.), *Byzantine Narrative. Papers in Honour of Roger Scott*, Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies, 2006, 29-46 = SCOTT 2012: č. XVII.
- SCOTT, R. D., 2011: „Interpreting the Late Fifth and Early Sixth Centuries from Byzantine Chronicle Trivia“, in: NATHAN – GARLAND 2011: 83-93 = SCOTT 2012: č. XVIII.
- SCOTT, R. D., 2012: *Byzantine Chronicles and the Sixth Century*, Farnham: Ashgate, 2012.
- SCHMIDT, L., 1942: *Geschichte der Wandalen*, 2. Aufl., München: Beck, 1942.
- SCHWARTZ, E., 1939: *Zu Cassiodor und Prokop [= Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Abteilung. Jahrgang 1939, Heft 2]*, München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1939.
- SHEPARD, J. (ed.), 2008: *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, Cambridge: University Press, 2008.
- SHLOSSER, F. E., 1994: *The Reign of the Emperor Maurikios (582-602). A Reassessment*, Athens: Basilopoulos, 1994.
- SIGNES CODOÑER, J., 2000: „Bizancio y sus circunstancias: la evolución de la ideología imperial en contacto con las culturas de su entorno“, *Minerva* 14, 2000, 129-175.
- SIGNES CODOÑER, J., 2003a: „Prokops *Anecdota* und Justinians Nachfolge“, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 53, 2003, 47-82.
- SIGNES CODOÑER, J., 2003b: „Kaiserkritik in Prokops Kriegsgeschichte“, in: D. Brodka – J. Jannik – S. Sprawski (ed.), *Freedom and Its Limits in the Ancient World. Proceedings of a colloquium held at the Jagellonian University Kraków, September 2003 [= Electrum 9]*, Kraków: Jagiellonian University Press, 2003, 215-229.
- SPECK, P., 1988: *Das geteilte Dossier. Beobachtungen zu den Nachrichten über die Regierung des Kaisers Herakleios und die seiner Söhne bei Theophanes und Nikephoros*, Bonn: Habelt, 1988.

- SPECK, P., 1993: „Eine Gedächtnisfeier am Grabe des Maurikios. Die *Historiai* des Theophylaktos Simokates: der Auftrag; die Fertigstellung; der Grundgedanke“, in: *Varia IV. Beiträge von Sofia Kotzabassi und Paul Speck* [= ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ 12], Bonn: Habelt, 1993, 175-254.
- SPECK, P., 1994: „Der "zweite" Theophanes“, in: *Varia V. Beiträge von Thomas Pratsch Claudia Sode Paul Speck und Sarolta Takács* [= ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ 13], Bonn: Habelt, 1994, 431-483.
- SPIELVOGEL, J., 2002: „Die historischen Hintergründe der gescheiterten Akkulturation im italischen Ostgotenreich (493-553 n. Chr.)“, *Historische Zeitschrift* 274, 2002, 1-24.
- STAUBACH, N., 1983: „Germanisches Königtum und lateinische Literatur vom fünften bis zum siebten Jahrhundert. Bemerkungen zum Buch von Marc Reydellet, *La royauté dans la littérature latine de Sidoine Apollinaire à Isidore de Séville*“, *Frühmittelalterliche Studien* 17, 1983, 1-54.
- STEIN, E., 1939: „La disparition du Sénat de Rome à la fin du VIe siècle“, *Bulletin. Académie royale de Belgique. Classe des lettres et des sciences morales et politiques. Série 5, tome 25*, 1939, 308-322 = STEIN 1968: (386-400).
- STEIN, E., 1944: „Cyrille de Scythopolis. A propos de la nouvelle édition de ses œuvres“, *Analecta Bollandiana* 62, 1944, 169-186 = STEIN 1968: (581-598).
- STEIN, E., 1949: *Histoire du Bas-empire. Tome II. De la disparition de l'empire d'occident à la mort de Justinien (476-565)*, publié par J.-R. Palanque, Paris – Bruxelles – Amsterdam: Desclée – de Brouwer, 1949.
- STEIN, E., 1968: *Opera minora selecta*, Amsterdam: Hakkert, 1968.
- SUERBAUM, W., 1977: *Vom antiken zum frühmittelalterlichen Staatsbegriff. Über Verwendung und Bedeutung von res publica, regnum, imperium und status von Cicero bis Jordanis*, 3., erweiterte Aufl., Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1977.
- SYKOUTRES, J., 1927: „Zu Prokops Anecdota. Textkritisches“, *Byzantinische Zeitschrift* 27, 1927, 22-28.
- TAMASSIA, N., 1913: „Sulla seconda parte dell'Anonimo Valesiano“, *Archivio storico italiano* 71, vol. 2, 1913, 3-22.
- TINNEFELD, F. H., 1971: *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie von Prokop bis Niketas Choniates*, München: Fink, 1971.
- TRAMPEDACH, K., 2005: „Reichsmönchtum? Das politische Selbstverständnis der Mönche Palästinas im 6. Jahrhundert und die historische Methode des Kyrill von Skythopolis“, *Millennium* 2, 2005, 271-296.
- TREADGOLD, W., 2007: *The Early Byzantine Historians*, Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- TREITINGER, O., 1938: *Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell*, 2. unveränderte Aufl. [spoločne s *Vom oströmischen Staats- und Reichsgedanken*], Darmstadt: Hermann Gentner Verlag, 1956.
- UDAICOVA, Z. V., 1959: *Италия и Византия в VI веке*, Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1959.
- UDAICOVA, Z. V., 1974: *Идейно-политическая борьба в ранней византии (по данным историков IV-VII вв.)*, Moskva: Nauka, 1974.
- VÁRADY, L., 1976: „Jordanes-Studien. Jordanes und das <Chronicon> des Marcellinus Comes – Die Selbständigkeit des Jordanes“, *Chiron* 6, 1976, 441-487.
- VÁRADY, L., 1978: *Die Auflösung des Altertums. Beiträge zu einer Umdeutung der Alten Geschichte*, Budapest: Akadémia Kiadó, 1978.
- VÁRADY, L., 1984: *Epochenwechsel um 476. Odoaker, Theoderich d. Gr. und die Umwandlungen*, Budapest: Akadémiai Kiadó – Bonn: Habelt, 1984.
- VASILIEV, A. A., 1950: *Justin the First. An Introduction to the Epoch of Justinian the Great*, Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1950.
- VAVŘÍNEK, V. (ed.), 1985: *From Late Antiquity to Early Byzantium. Proceedings of the*

- Byzantological Symposium in the 16th International Eirene Conference*, Praha: Academia, 1985.
- VEH, O., 1951: *Zur Geschichtsschreibung und Weltauffassung des Prokop von Caesarea. I. Teil* [= *Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht 1950/51 des Gymnasiums Bayreuth*], Oberviechtach: Buchdruckerei Ig. Forstner, [c. 1951].
- VEH, O., 1952: *Zur Geschichtsschreibung und Weltauffassung des Prokop von Caesarea. II. Teil* [= *Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht 1951/52 des Gymnasiums Bayreuth*], Oberviechtach: Buchdruckerei Ig. Forstner, [c. 1952].
- VÖSSING, K., 2010: „Africa zwischen Vandalen, Mauren und Byzantinern (533-548 n.Chr.)“, *Zeitschrift für antikes Christentum* 14, 2010, 196-225.
- WARD, J. O., 1968: „Procopius, «Bellum Gothicum» II.6.28. The Problem of Contacts between Justinian and Britain“, *Byzantion* 38, 1968, 460-471.
- WEIßENSTEINER, J., 1994: „Cassiodor/Jordanes als Geschichtsschreiber“, in: SCHARER – SCHEIBELREITER 1994: 308-325.
- WES, M. A., 1967: *Das Ende des Kaisertums im Westen des Römischen Reichs*, 's-Gravenhage: Staatsdruckerei, 1967.
- WHITBY, M., 1983a: „The Great Chronographer and Theophanes“, *Byzantine and Modern Greek Studies* 8, 1982-1983, 1-20.
- WHITBY, Mi., 1983b: „Theophanes' Chronicle Source for the Reigns of Justin II, Tiberius and Maurice (A.D. 565-602)“, *Byzantion* 53, 1983, 312-345.
- WHITBY, Mi., 1988: *The Emperor Maurice and His Historian. Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Oxford: Clarendon Press, 1988.
- WHITBY, Mi., 1991: „Malalas Continuatus. [Review of] Elizabeth Jeffreys (ed.), Brian Croke, Roger Scott: Studies in John Malalas“, *The Classical Review* 41, 1991, 325-327.
- WHITBY, Mi., 1992: „Greek Historical Writing after Procopius: Variety and Vitality“, in: Av. Cameron – L. I. Conrad (ed.), *The Byzantine and Early Islamic Near East I. Problems in the Literary Source Material (Papers of the First Workshop on Late Antiquity and Early Islam)*, Princeton: The Darwin Press, 1992, 25-80.
- WHITBY, Mi., 2005: „Procopian Polemics. [Review of] A. Kaldellis: Procopius of Caesarea. Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity“, *Classical Review* 55, 2005, 648-650.
- WHITBY, Mi., 2007: „Religious Views of Procopius and Agathias“, in: BRODKA – STACHURA 2007: 73-93.
- WINKELMANN, F. – BRANDES, W. (ed.), 1990: *Quellen zur Geschichte des frühen Byzanz (4.-9. Jahrhundert)*, Amsterdam: Gieben, 1990.
- WIRTH, G., 1967: „Zur Frage der foederierten Staaten in der späteren römischen Kaiserzeit“, *Historia* 16, 1967, 231-251.
- WOLFRAM, H., 1979: „Gotisches Königtum und römisches Kaisertum von Theodosius dem Großen bis Justinian I.“, *Frühmittelalterliche Studien* 13, 1979, 1-28.
- WOLFRAM, H., 1989: „Byzanz und die Xantha Ethne (400-600)“, in: CHRYSOS – SCHWARCZ 1989: 237-246.
- WOLFRAM, H. – DAIM, F. (ed.), 1980: *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert. Berichte des Symposiums der Kommission für Frühmittelalterforschung 24. bis 27. Oktober 1978, Stift Zwettl, Niederösterreich*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980.
- WOOD, I., 2006: „Royal succession and legitimation in the Roman west, 419-536“, in: S. Airlie – W. Pohl – H. Reimitz (ed.), *Staat im frühen Mittelalter*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, 59-72.
- ZECCHINI, Gi., 1985: „Il 476 nella storiografia tardoantica“, *Aevum* 59, 1985, 3-23.